

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Recep KÜLCÜ

ETİK SORUN ALANI OLARAK ENDÜSTRİYEL TARIM

Felsefe Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Recep KÜLCÜ

ETİK SORUN ALANI OLARAK ENDÜSTRİYEL TARIM

Danışman

Prof. Dr. Şahin FİLİZ

Felsefe Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Recep KÜLCÜ'nün bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mevlüt ALBAYRAK (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Şahin FİLİZ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Yunus CENGİZ (İmza)

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Ekin KAYNAK ILTAR (İmza)

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Özlem TOPCAN (İmza)

Tez Başlığı: ETİK SORUN ALANI OLARAK ENDÜSTRİYEL TARIM

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 27/12/2019

Mezuniyet Tarihi : 02/01/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Etik Sorun Alanı Olarak Endüstriyel Tarım” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

27/12/2019

İmza

Recep KÜLCÜ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Recep KÜLCÜ
Öğrenci Numarası	20155232007
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şahin FİLİZ
Tez Başlığı	Etik Sorun Alanı Olarak Endüstriyel Tarım
Turnitin Ödev Numarası	1238665980

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 381 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 29/12/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil % 7'dir

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

29/12/2019

(imzası)

Prof. Dr. Şahin FİLİZ

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİK

1.1. Etik ve Ahlak	16
1.2. Etiğin Tarihçesi	21
1.3. Etik Kuramları	27
1.3.1. Normatif Etik Kuramları	29
1.3.1.1. Teleolojik Etik Kuramları	30
1.3.1.2. Deontolojik Etik Kuramları	33
1.3.1.3. Aksiyolojik Etik Kuramları	36
1.3.2. Uygulamalı (Pratik) Etik Alanları	38
1.3.2.1. Çevre Etiği	38
1.3.2.1.1. İnsan Merkezli Yaklaşım	39
1.3.2.1.2. Canlı Merkezli Yaklaşım	41
1.3.2.1.3. Çevre Merkezli Yaklaşım	43
1.3.2.1.4. Derin Ekoloji	44
1.3.2.1.5. Ekofeminizm	46
1.3.2.2. Tarım Etiği	47

İKİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL UYGULAMALAR VE ETİK

2.1. Endüstriyel Tarım	49
2.2. Tarım Bilimlerinde Etik Tartışmalara Konu Olan Uygulamalar	51
2.2.1. Endüstriyel Tarım ve Hayvancılıkta Kimyasal Kullanımı	51
2.2.2. Endüstriyel Tarım ve Hayvancılıkta Genetik Çalışmaları	54
2.2.3. Endüstriyel Hayvancılıkta Hayvan Refahı ve Etik Tartışmalara Konu Olan Uygulamalar	62
2.2.3.1. Hayvan Hakları	63

2.2.3.2. Hayvan Refahı	64
2.2.3.3. Endüstriyel Hayvancılıkta Etik Tartışmalara Konu Olan Uygulamalar ...	65
2.2.3.3.1.Nakliye	65
2.2.3.3.2.Hayvan Taşıma Gemileri	66
2.2.3.3.3.Kuyruk Kesme	66
2.2.3.3.4.Katrasyon	67
2.2.3.3.5.Yaşam Koşulları	68
2.2.3.3.6.İstenmeyen Cinsiyetlerin Öldürülmesi	68
2.2.3.3.7.Kanül Uygulaması	69
2.2.3.3.8.Suni Tohumlama.....	69
2.3. Alternatif Tarımsal Üretim Modelleri	71
2.3.1. Geleneksel Tarım	71
2.3.2. İyi Tarım	72
2.3.3. Organik Tarım.....	74
2.3.4. Helal Tarım	75
2.4. Endüstriyel Hayvancılığa Alternatif Beslenme Tercihleri ve Yaşam Modelleri ..	77
2.4.1. Vejetaryenlik.....	78
2.4.2. Veganlık.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAYDAŞLARIN ETİK, ÇEVRE ETİĞİ VE TARIM ETİĞİ KONUSUNDAKİ TUTUM VE DÜŞÜNCELERİNİN BELİRLENMESİ

3.1. Katılımcıların etik tutumlarının değerlendirilmesi	82
3.2. Katılımcıların Çevre Koruma Konusundaki Düşüncelerinin Değerlendirilmesi ..	94
3.3. Katılımcıların Çevre Etiği Tutumlarının Değerlendirilmesi	103
3.4. Katılımcıların Ekofeminizm Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi	115
3.5. Katılımcıların Tarım-Çevre İlişkileri ve Tarım Etiği Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması	119
3.6. Katılımcıların Küresel Tarım Sistemi Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması	137
3.7. Katılımcıların Alternatif Tarım Yöntemleri Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması	146
3.8. Katılımcıların Islah Ve GDO Konularındaki Görüşlerinin Yorumlanması (39-41)	155
3.9. Katılımcıların Hayvan Hakları Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması	172

3.10. Katılımcıların Tarımsal Ürün Tercihleri Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması	183
3.11. Katılımcıların İletmek İsteddiği Diğer Düşünceleri	189
SONUÇ	191
KAYNAKÇA.....	204
EK 1- Katılımcılarla Gerçekleştirilen Görüşme Tutanakları.....	213
ÖZGEÇMİŞ	366

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Etik Kuramlarının Sınıflandırılması.....	28
Şekil 2.1. Hayvan Nakliyesinden Görüntüler.....	66
Şekil 2.2. Hayvan Taşıma Gemileri	66
Şekil 2.3 Kuyruk Kesme Aletleri	67
Şekil 2.4. Kafes Tavukçuluğunda Kullanılan Kümesler	68
Şekil 2.5. Erkek Cıvcıvlerin Öğütüldüğü İddiaları.....	69
Şekil 2.6. Sığırlarda Kanül Uygulaması	69
Şekil 2.7. Sığırlarda Suni Tohumlama Uygulanması	70

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Etik Kuralların Altı Ana Fonksiyonu	18
Tablo 1.2. Kohlberg'in Bilişsel Ahlaki Gelişim Modeli	19
Tablo 2.1. Çizelge Ülkelere Göre Transgenik Bitki Ekim Alanları	58
Tablo 2.2. Brezilya'da Ticari Amaçla Üretimi Onaylanan GDO'lu Tarım Ürünleri.....	59
Tablo 2.3. 2018 Yılı İtibariyle Türkiye'de Yetiştiriciliği Yapılan Canlı Hayvan Sayıları.....	63
Tablo 2.4. Türkiye ve Avrupa'da Hayvan Koruma Yasaları	64
Tablo 2.5. Türkiye'de İyi Tarım Uygulamaları (TCTOB, 2019)	73
Tablo 2.6. Türkiye'de Organik Tarım Bitkisel Üretim Verileri (TCTOB, 2019).....	75

ÖZET

Bu çalışmada, günümüzde toplumda derin tartışmalara neden olan endüstriyel tarım ve hayvancılık uygulamalarının felsefi ve etik yönden sorgulanması hedeflenmiştir. Öncelikle kuramsal etik araştırması yapılarak, sorunun etiğin hangi alanlarında tartışılması gerektiği belirlenmiştir. Bu arayış sonucunda; tarım uygulamalarının pratik etik yaklaşımları içerisinde, biyoetiği de içeren çevre etiği yönünden sorgulanması doğru bulunmuştur. Gerçekleştirilen sorgulamada; endüstriyel tarım ve hayvancılık alanında; üretim ve piyasa koşullarının küresel yapısı, tarımda kullanılan kimyasallar, ıslah ve genetiği değiştirilmiş organizma uygulamaları, hayvan hakları, hayvan refahı ve alternatif tarım sistemleri konuları üzerinde durulmuştur. Tartışmaya 12 paydaşın görüşleriyle katılması sağlanmıştır. Paydaşlar; vegan, vejetaryen, çevre aktivisti, hayvan yetiştiricileri, çiftçi, tarım ve hayvancılık alanlarında uzman altı akademisyenden oluşmaktadır. Paydaşlarla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak nitel bir araştırma yapılmıştır. Nitel araştırmada 57 adet sorunun yanında, yapılandırılmamış sorular da yöneltilerek görüşleri analiz edilmiştir. Yapılan görüşmelerde paydaşların; etik tutumları, çevre etiği yaklaşımları, çevre konusundaki düşünceleri, tarım konusundaki düşünceleri, endüstriyel tarım uygulamalarıyla ilgili görüşleri, hayvan hakları ve refahı konusundaki fikirleri alınmıştır.

Çalışma sonucunda; kuramsal araştırmada ortaya konulan etik ve çevre etiği yaklaşımları üzerine, paydaşlardan alınan görüşler eklenerek, etik bir sorgulama yapılmaya çalışılmıştır. Bu sorgulama ile tarımda ahlaki ilkeleri oluşturacak etik sorular ve ana eksenler belirlenmiş ve ahlaki ilkelerle ilgili bir projeksiyon ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tez kapsamında yapılan araştırmalar ve görüşmeler sonrasında, günümüzde insan merkezli anlayışla tasarlanmış tarımsal uygulamaların sürdürülebilirliğinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak, canlı veya çevre merkezli etik tutumların da tarımsal uygulamaların yapılabilirliği için alan açamadıkları tespit edilmiştir. Bu kapsamda, tarım etiği konusunda oluşturulacak eksenlerin bu üç çevre etiği yaklaşımının bir sentezini ortaya koyması gerektiği sonucuna varılmıştır. Tarımsal uygulamaların etik eksenleri oluşturulurken, çevre etiği kuramlarında olduğu gibi genel etik tutumun da; teleolojik, deontolojik ve aksiyolojik kuramların sentezi ile oluşturulması gerektiği görülmüştür. Tezin sonuç kısmında, endüstriyel tarımın daha ahlaki bir zemine taşınabilmesi için önerilen ana eksenler detaylı olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarım etiği, etik, tarım, felsefe

SUMMARY

THE PLACE OF ETHICS IN AGRICULTURAL SCIENCES

In this study, it is aimed to question the philosophical and ethical aspects of industrial agriculture and animal husbandry practices which cause deep debates in society today. First of all, theoretical ethics research was conducted and it was determined which areas of ethics should be discussed. As a result of this search; In the practical ethical approaches of agricultural practices, it was found right to question environmental ethics including bioethics. In the query performed; in the field of industrial agriculture and animal husbandry; The global structure of production and market conditions, chemicals used in agriculture, breeding and genetically modified organism applications, animal rights, animal welfare and alternative farming systems are discussed. It was ensured that 12 stakeholders participated in the discussion. Stakeholders; vegan, vegetarian, environmental activist, animal breeders, farmers, agriculture and animal husbandry. A qualitative research was conducted using semi-structured interview technique with stakeholders. In addition to 57 questions, unstructured questions were posed in the qualitative research and their views were analyzed. Stakeholders; ethical attitudes, environmental ethics approaches, thoughts about environment, thoughts about agriculture, opinions about industrial agriculture practices, ideas about animal rights and welfare.

In the results of working; an ethical inquiry was made by adding the opinions of the stakeholders on the ethical and environmental ethics approaches put forward in the theoretical research. With this questioning, ethical questions and main axes that will form moral principles in agriculture were determined and a projection about moral principles was tried to be put forward. After the researches and interviews conducted within the scope of the thesis, it was concluded that there is no sustainability of agricultural practices designed with a human-centered understanding. However, it was also found that living or environment-based ethical attitudes could not open space for the feasibility of agricultural practices. In this context, it has been concluded that the axes to be established in the field of agricultural ethics should demonstrate a synthesis of these three approaches. While creating ethical axes of agricultural practices, general ethical attitude as in environmental ethics theories; teleological, deontological and axiological theories. In this context, it was concluded that the main backbone of the principles in the field of agricultural ethics should be established and detailed accordingly. In the conclusion part of the thesis, the main axes that are proposed to move industrial agriculture to a more ethical ground are presented in detail.

Keywords: Agricultural ethics, ethics, agriculture, philosophy

ÖNSÖZ

Tarım ve felsefe birbirinden çok uzak bilim dalları olarak görülebilir. Fakat tarım olmadan felsefenin de olmayacağını kabul etmemiz gerekir. Gününün büyük bölümünü besin ihtiyacını karşılamak için geçiren bir insan, evreni sistematik olarak algılamak ve sorgulamak için ne kadar vakit ayırabilirdi? İnsanlık tarihindeki büyük medeniyetler, tarım imparatorlukları olmadan kurulabilir miydi? Antik Yunan'ın felsefenin merkezi olarak görülmesinde, bölgenin tarımsal üretiminden elde edilen gelirin yaşamlarına sağladığı refahın rolü yok mudur? Elbette vardır. Ancak tarım ve felsefe ilişkisi, bu bağın çok ötesindedir. Tarım devrimi bir anda gerçekleşmiş bir değişimi ifade etmez. İnsan tarımı keşfetmeden önce, avcı toplayıcı yaşam tarzında doğayı gözlemlemiş ve onun işleyişini anlamaya çalışmıştır. Bu noktada elbette felsefenin önemli bir alanı olan önermeler mantığını kullanmıştır. Öncül önermeler üzerinden sonuç üretmeyi hedefleyen önermeler mantığı, bugün neden-sonuç ilişkisi üzerine temellendirilmiş olan bütün bilimlerin ana omurgasını oluşturmuştur. Bu kapsamda, tarım devrimi öncesinde gerekli olan bilgiler bu yöntemle geliştirilmiştir. Ancak tarım ve felsefe arasında, bu ilişkinin de ötesinde bir bağ bulunmaktadır. Felsefe bütün bilimleri kendi içerisinden çıkartırken, aslında bu bilimlerle olan bağlarını hiçbir zaman kopartmamıştır. Felsefe her ne kadar toplumumuzda felsefe tarihine indirgenmiş olarak görölse de, aslında yaşam pratiğinin tam da merkezindedir. İnsan, akıl sahibi varlık olarak, yaşamın her yerinde felsefenin yöntemlerine başvurmak durumundadır. Günümüzde felsefenin yaşamın bütün alanlarına nüfuz eden disiplinlerinden birisi de “etik”tir. Ahlakın felsefesi olarak tanımlayacağımız etiğin alt alanı olan normatif etik; insanın kendisiyle, toplumla, doğayla ve kurumlarla olan karşılıklı ilişkilerini tartışmakta ve farklı kuramlar yoluyla bu ilişkiler üzerine şekillenecek ahlak kurallarına ulaşmayı hedeflemektedir. Bu noktada etik, insan yaşamının bütününe nüfuz etmiş bir felsefe disiplini.

Bu tez çalışmasında; günümüzde birçok etik tartışmaya konu olan endüstriyel tarım ve hayvancılık, etik sorgulamaya tabii tutulmuştur. Bu sorgulama sonucunda, endüstriyel tarım ve hayvancılığı gerçek amaçlarına uygun bir faaliyet haline getirmek ve sürdürülebilir kılmak için gerekli ahlaki ilkelerin oluşturulacağı etik eksenler belirlenmeye çalışılmıştır.

Heidegger 1949 yılında Bremen konuşmasında “Ziraat şimdi motorize hale gelmiş bir gıda sanayiidir, esas itibarıyla gaz odalarında ve istihlak kamplarında cesetlerin imali ile aynı şey, ülkelerin muhasara altına alınarak bile bile açlığa mahkûm edilmesi ile aynı şey, hidrojen bombalarının imali ile aynı şeydir.” uyarısında bulunmuştur. Ne tesadüftür ki bu konuşmanın yapıldığı yıllar dünyada sessizce yapılan bir devrimin gerçekleştirildiği dönemdir. İnsanlık tarihindeki devrimleri sıralarken, tarım devrimi ve 1-4. sanayi devrimleri olarak bir sınıflamaya gideriz. Oysa hiçbir devrim, kendinden önceki bir sistemi, kendi bakış açısı yönünde

dönüştürmeden yaşamına devam etmesine izin vermez. İnsanlık sanayi devrimini yaptıktan sonra, tarım artık eski tarım olarak kalmayacaktır. İnsan nasıl makine gücüyle doğaya karşı olan savaşında bir adım öne geçtiğini düşündüyse, bu bakış açısı elbette tarıma da yansımaya olacaktır. Sanayi devrimi dünyada bir paradigma değişimini ifade etmektedir. İşte Heidegger'in tarım konusundaki sert sözlerinin nedeni de budur. Sanayi devrimleriyle ortaya çıkan modern insan, doğayı bir makine gibi algılayıp onun bütün unsurlarını yönetmeye çalışacaktır. Makine gibi düşünen insanı, M.Ö. 4.yy'da Çin'de yaşayan filozof Chuang-tzu "Makine kullanan kişi bütün işlerini makine gibi görür; işlerini makine gibi gören kişinin makine gibi yüreği olur. Ve göğsünde makine gibi bir yüreği olan kişi masumiyetini kaybeder." sözleriyle tanımlamıştır. Tarım, insanın doğayla kurduğu en önemli ilişki şeklidir. Tarım devrimi, insanın en temel ihtiyacı olan beslenme için gerekli gıdanın üretilmesini hedeflemektedir. Ancak sanayi devriminin paradigmasıyla, tarım ve tarım yapan modern insan, Chuang-tzu'nun belirttiği gibi, masumiyetini kaybetmiştir ve bu insan artık Heidegger'in uyardığı gibi; ülkeleri kendine bağımlı kılacak, canlıları köleleştirecek, toplu yok edişler uygulayacak ve doğayı genetik yollardan yeniden dizayn etmek isteyecektir. Tarım kendi içerisindeki ikinci devrimini Heidegger'in bu uyarıyı yaptığı yıllarda "Yeşil Devrim" adıyla yaşamaya başlamıştı.

Tez çalışması kapsamında, endüstriyel tarımın felsefi ve etik sorgulaması 12 paydaşın tartışmaya dâhil edildiği bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Tartışmalar içerisinde en sert eleştirileri getiren Vegan katılımcı, endüstriyel tarımın bazı uygulamalarını türsel açıdan bir soykırım olarak nitelemiştir. Biyoteknolog katılımcı ise insanın tarım yoluyla çevre üzerinde değişiklik yapma hakkı var mı? Sorusuna "Aslında bu soru avcı toplayıcı dönemden tarıma geçiş anında bana sorulsa, avcı toplayıcılıkta kalmamız gerektiğini söyledim. Tarım devrimini hiç yapmasaydık daha iyiydi." şeklinde cevap vermiştir. Tarımda teknoloji kullanımının en üst düzeyinde çalışan, bitkiler üzerinde gen transferi uygulamaları yapan bir akademisyenin, tarım devrimi hiç yapılmasaydı daha iyi olurdu demesi, elbette tarımla ilgili felsefi ve etik bir sorgulamanın neden yapılması gerektiğini gösteren önemli bir duruma işaret etmektedir. Ayrıca bu sözlerine açıklık getirmek için "Avcı toplayıcılık bence doğa ile çok daha dengeli bir ilişkinin kurulduğu bir yaşam tarzı. Doğanın bir parçası oluyorsunuz. Çok fazla alırsanız bunun zararını hızlı bir şekilde görürsünüz. Ancak tarımla birlikte ne kadar yetiştireceksiniz ve üretim yapacaksınız bu durum tamamen kontrolden çıkıyor. Nüfusun belli bir noktada yoğunlaşmasıyla salgın hastalıklar çoğalmış. Oysa insanlık tarım devrimiyle; takım hayatı yaşayan, sürekli hareket eden, doğayı ve onun döngülerini takip eden avcı toplayıcı yaşamdan, her şeyi insanın kontrol etmeye çalıştığı bir döneme geçiş yaptı. Her şey çok kötüye gitmeye başladı." şeklinde devam etmiştir. Bu ifadeler tarım devrimiyle birlikte çevre üzerinde egemenlik savaşına giren ve geliştirdiği bilim ve teknolojiyle övünen modern insanın bir özeleştirisi niteliğindedir.

İnsanlığı doyurmak gibi büyük ve kutsal sayılabilecek bir hedefle doğan tarım, zamanla insanların doğa karşısındaki savaşının, onun üzerindeki egemenlik mücadelesinin ve hırslarının doyurulması için kullanılan bir araca dönüşmüştür. Modern insanın amacı artık doymak değil, kısa süreli arzularını karşılamaktır. Bu kapsamda insanlığı nasıl bir sonun beklediğini daha iyi öngörebilmek için eski bir efsaneyi okumak yeterli olacaktır. Mitolojik bir anlatıya göre; ephemera ismindeki canlı varlıklar, yemyeşil ormanların derinliklerinde rahat bir yaşam sürdürürlermiş. Ephemeralar, ormanın derinliklerinde ağaçların yeşil yapraklarını tüketerek yaşarlarmış. Mutlu ve rahat bir yaşamları varmış. Zamanla ephemeralar çoğalmış, ormandaki sayıları hızla artmış ve ormandaki bütün ağaçların yeşil yaprakları tükenmeye başlamış. Orman yavaş yavaş yok olurken, ephemeralar bunu fark edememişler. Çünkü her bir ephemaranın yaşam süresi 24 saat kadarmış. Ephemeraların sayıları hızla artarken, orman yavaş yavaş yok oluyor ve ephemeraların yaşam kaynakları da hızla tükeniyormuş. Gün gelmiş ve orman tükenmiş. Zavallı ephemeralar da açlıktan birer birer ölüp yok olmuşlar. Bizler de yaklaşık 80 yıllık ömrümüzle, 4.5 milyar yaşındaki Dünya üzerinde, milyonlarca yılda oluşmuş ekosistemin dengelerini değiştirecek adımlar atıyoruz. Özellikle genetik alanında yapılan çalışmalar, ekosistemin genetik havuzunu değiştirerek binlerce yıl sonrasında bile hissedilecek değişikliklerin altyapısını oluşturmaktadır. Sonumuzun ephemeralar gibi olmaması için, hepimizin bir şeyler yapması gerektiği açıktır. Belki de bu sorumluluk duygusu, tarım alanında doktora yapmış bir akademisyen olarak beni felsefe alanında lisans, yüksek lisans ve doktora yapmaya yönlendirmiştir. Çünkü yapmamız gereken, tarım ve çevre konusundaki sorunlara semptomatik çözümler üretmek değil, daha derinde insan çevre ilişkilerini yeniden konumlandırarak etik bir tartışmayı başlatmaktır.

Çalışmam kapsamında bilgi birikimi ile desteklerini daima hissettiren Prof. Dr. Şahin FİLİZ'e, tez araştırmamın her safhasında bana yol gösteren doktora tez izleme komisyonu üyesi Doç. Dr. Yunus CENGİZ'e, doktora çalışmalarım sırasında sabrını esirgemeyen eşim Özlem TAŞKIN KÜLCÜ'ye, bu çalışmayı gerçekleştirebilmek için kendileriyle geçirmem gereken zamandan almak zorunda kaldığım oğullarım Poyraz KÜLCÜ ve Ayaz KÜLCÜ'ye, yaşam ve ilham kaynaklarım annem Fatma KÜLCÜ ve babam Mehmet KÜLCÜ ve değerli abim Özgür KÜLCÜ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Daha iyi bir gelecek, daha yaşanılır bir Dünya kurulması umuduyla...

Recep KÜLCÜ
Antalya, 2020

GİRİŞ

İnsanın yeryüzündeki serüveninde, tarım devrimi önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Tarım devrimi, insanın doğa ile olan yaşam mücadelesinde, insanın doğanın işleyişini anlaması ve onu kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanması anlamında büyük bir dönüşümün başlangıç noktasıdır. M.Ö. 8 000 yıllarında gerçekleştiği tahmin edilen tarım devrimi, insanın sosyal yaşantısını da etkilemiş ve bir toplum haline dönüşerek tarım imparatorluklarına evrilen süreci başlatmıştır (Toffler, 2008: 22). Tarım devrimi ile insan ekosistemin bir parçası olmaktan çıkmış, kendisini diğer canlılardan üstün bir varlık olarak görmüş ve bu düşünce doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. İnsanın kendisini üstün bir tür olarak görmesi ve doğaya hükmetme arzusunun en sembolik ifadesi; başka bir canlının sırtına binip onu binek hayvanı olarak kullanması görülebilir. Elbette bu davranışın kökeninde, hayatta kalma çabası kadar, doğaya ve onun unsurlarına hükmederek, onları yönetme isteği de görülebilir. Doğada bulunan çeşitli canlıların da benzer simbiyotik ilişkiler kurdukları bilinmektedir. İnsanın evcilleştirdiği canlılara besin sağlayarak ve onları doğal düşmanlarından koruyarak bir tür simbiyotik ilişki geliştirdiği iddia edilebilir.

Uygarlık tarihi incelendiğinde, benzer yaklaşımları kendi türünden olanlarla da kuran insanın, bu davranışındaki temel güdüsünün canlıları köleleştirmek olduğu fark edilecektir. Canlıların evcilleştirilmesi ve avcı-toplayıcılıktan yerleşik yaşama geçerek bitkilerin kültüre alınması çabası, insan-çevre ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu bağlamda tarım devrimi bir milat olarak görülebilir. Bu kapsamda tarım devrimi, insanın çevreye ve onun unsurlarına yaygın ve sistematik müdahalesinin başlangıcı olmuştur. Tarım devrimine kadar avcı-toplayıcı olan insanlar doğanın kendisine sunduklarını kullanırken, tarım devrimi sonrasında onu kontrol edip kendi istekleri doğrultusunda yönetmeye veya yönlendirmeye başlamışlardır. Özellikle bitkisel üretimde, var olan ekosistem ortadan kaldırılarak, yeni bir ekosistem yine insan eliyle yaratılmaya başlanmıştır. Bu müdahalelerin ötesinde yeni bir yaklaşım da ortaya çıkmıştır. İnsanlar artık doğayı sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil, ihtiyaçlarından fazlasını üretilip bir artı değer oluşturmak için de kullanmaya başlamışlardır. Kısa sürede devlet eliyle yönetilmeye başlanan bu artı değer, bir toplumun başka bir toplum üzerinde egemen olmasını sağlamıştır. Elbette bu durum, insanın çevre üzerinde yarattığı tahribatın da boyutlarını genişletmeye başlamıştır. İlkçağ döneminde doğal iklimsel değişimleri anlayan ve sulama yöntemlerini geliştiren toplumlar, çevre üzerindeki egemenliklerini arttırmak suretiyle büyük uygarlıklar ve imparatorluklar oluşturmuşlardır. Doğal olarak bu

dönemde toplumların çevre sorunları konusundaki farkındalıkları oldukça düşüktür. İlk ve ortaçağ dönemlerinde insan-çevre ilişkilerinde belirleyici olan üretim, inanç sistemleri ve kutsal kitaplar olmuştur.

İnsan-çevre ilişkilerinde ikinci dönüm noktası, sanayi devrimi olmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte insan doğa karşısındaki savaşında, doğanın kendisine sunduğu potansiyellerin ötesinde, makine ve kimyasal güçlere erişmiştir. Birinci sanayi devrimiyle makine gücüne erişen insan; yüzlerce beygirlik gücü, bir mekanik sistem içerisinde termal çevrimlerde oluşturarak, doğaya hükmetme yolunda elini güçlendirmiştir. Bu dönemde geliştirilen kimyasallar, tarımda zararlıların yok edilmesinde büyük faydalar sağlarken, insanın doğayla kimyasal savaşını da başlatmıştır.

İkinci sanayi devrimiyle elektrik teknolojisine ulaşan insan; büyük kentler ve sanayi bölgeleri kurup, bu sistemlerin elektrik ihtiyacını karşılamak için dev termik santraller inşa etmeye başlamıştır. Kentleşme ve endüstrileşmeyle artan insan nüfusu, doğa üzerindeki tahribatın etkilerinin gittikçe artmasına neden olmuştur.

Üçüncü sanayi devrimiyle uzman sistemler ve elektronik teknolojisine erişen insan; üretim kapasitesini hızla arttırarak doğa üzerindeki hâkimiyetini ve doğadan kopuşu başlatmıştır. Bu dönemde insanlar doğa üzerinde neden oldukları tahribatın farkına varmaya başlamış ve gelişen iletişim araçlarının da etkisiyle çevre konusunda toplumsal duyarlılık da oluşmaya başlamıştır.

Dördüncü sanayi devrimiyle ağ teknolojilerini geliştiren insan; insansız üretim modelleriyle egemenlik kurduğu doğadan sonra, kendisine de yabancılaşmaya başlamıştır. Geliştirilen yapay zekâ sistemleri; öğrenme, yorumlama ve karar verme algoritmalarıyla insanın bilginin öznesi olma statüsünü sarsmaya başlamıştır.

Özellikle üçüncü ve dördüncü sanayi devrimi bir yandan üretim artışı sağlarken, bir yanda da çevresel parametrelerin ölçümü ve takibi yoluyla, doğaya verilen hasarların fark edilmesine ve insanlığı bekleyen felaketin önceden görülmesine olanak vermiştir. Ancak çevre sorunlarının bölgesel önlemlerle engellenemeyeceği gerçeği, toplumları küresel önlemlere yönlendirmiştir. Küresel ölçekteki çözüm arayışları ilk sonuçlarını ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında vermeye başlamıştır.

Küresel ölçekte çözüm arayışlarının en önemli başlangıç noktaları, 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Stockholm’de düzenlenen “Dünya Çevre Sorunları Konferansı” olmuştur. Bu toplantının temel gündem maddeleri; doğanın korunmasına önem verilmesi, ekosistemlerde meydana gelen tahribatların önlenmesi ve doğal kaynakların tasarruflu kullanımı olmuştur. Bu toplantı; çevre konusunda uluslararası ölçekte gerçekleştirilen ilk

konferans olmakla birlikte, çevre problemlerini toplumların gündemine taşımayı başarmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Stockholm Konferansı sonrasında “Ortak Geleceğimiz” raporu yayınlanmıştır, raporla birlikte “Sürdürülebilir ve Dengeli Kalkınma” bir hedef olarak gündeme getirilmiştir. (Aydoğdu ve Gezer, 2006: 12). Ancak, insanların çevreye verdiği tahribatın şiddeti ve çeşitliliği gittikçe artmıştır. Yirminci yüzyılda temel sorunlar hava ve su kaynaklarındaki kirlilik, atık kaynaklı problemler ve ozon tabakasında delinme iken, 21. yüzyılda insanlık küresel ısınma gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır. Temel nedeni sera gazı emisyonları olarak görülen küresel ısınma, aslında insanlığın tarım devriminden itibaren çevre üzerine vermiş olduğu hasarların birikimsel bir sonucu olarak görülmelidir.

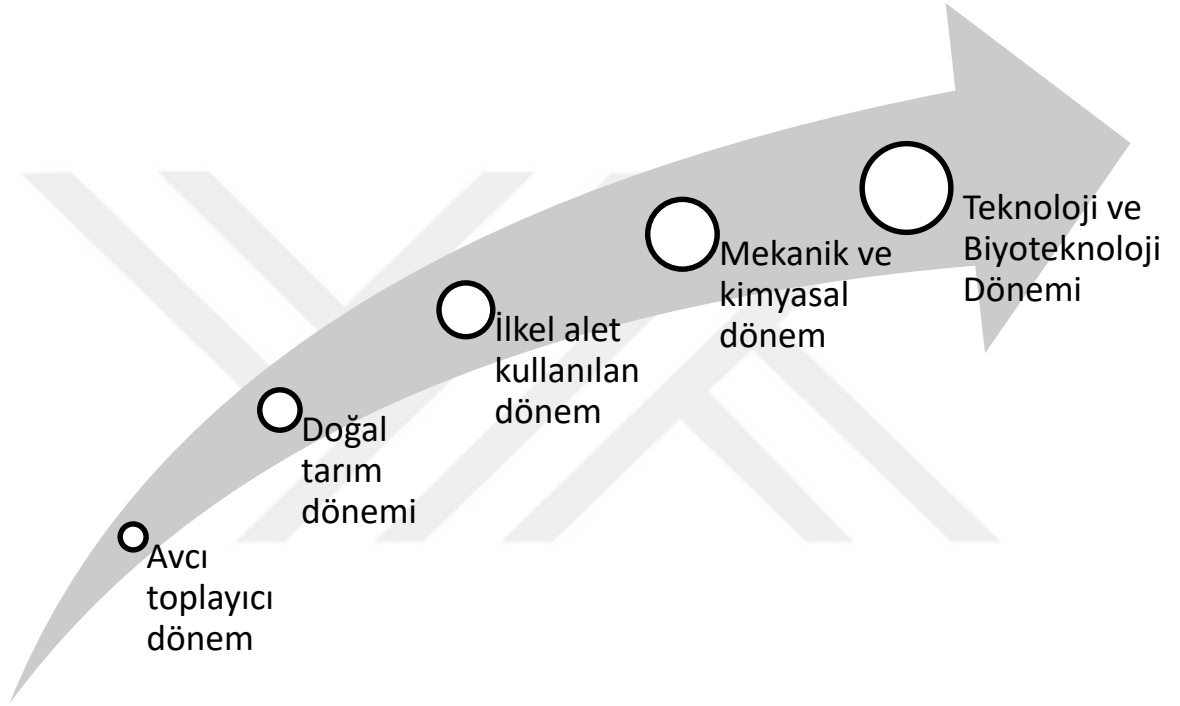
İnsanın tarım devrimiyle ekosistem üzerine müdahalesi ve ormanların tarımsal üretim için kesilmeye başlaması, dünya ekosisteminde karbon döngüsünü olumsuz etkilemiştir. Sanayi devrimiyle başlayan yoğun fosil enerji kaynağı tüketimi, atmosferdeki sera gazı konsantrasyonlarını hızla arttırırken, endüstrileşen tarım ve hayvancılık; enterik fermantasyon, kullanılan azotlu gübreler ve atıklardan kaynaklanan metan ve karbondioksit gazı salınımları yoluyla bu artışı desteklemiştir. İnsanlık 21. yüzyılda; doğa ile giriştiği hâkimiyet mücadelesinde, doğanın bir parçası olmasından dolayı, ona vereceği her zararın kendi varlık alanını da ortadan kaldırmaya yönelik bir hamle olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır.

Bu kapsamda, çevre sorunlarının önlenmesinde, sadece soruna odaklı çözümlerin yetersiz kaldığı görülmektedir. 1972 yılından itibaren gerçekleştirilen küresel çözüm arayışları, çevre sorunlarıyla mücadelede önemli katkılar sunsa da, sorunların artışına engel olamamıştır. Toplumlar, insan-çevre ilişkilerini yeniden kurgulama konusunda arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu arayışların temel eksen; etik çatısında, çevre etiği alt alanında gerçekleştirilmiştir.

Çevre sorunları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; temel nedenlerinin dünya nüfusunun artması ve insanların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla üretimin artırılması olduğu görülmektedir. Bu etmenlerin yanına tüketime dayalı şekillendirilen toplumların ihtiyaçlarının ötesinde tüketim yapması da eklendiğinde, çevre sorunlarının boyutları genişlemektedir. Bu kapsamda çevre sorunları içerisinde tarımsal uygulamaların önemli bir rolü bulunmaktadır.

Tarım devrimi sonrasında hızla artan tarımsal uygulamalar, sanayi devrimi sonrasında gelişen farklı bilimsel disiplinlerle geniş bir çalışma alanına ulaşmıştır. Tarım bilimleri; insanların beslenmesi için gerekli gıda ihtiyacını karşılamayı, tekstil ve bazı sanayi üretimlerinde kullanılmak üzere hammadde oluşturmayı hedefleyen, disiplinler arası ve çok disiplinli bir bilim alanıdır. Tarım bilimleri; mühendislik yönüyle güçlü tarımsal mekanizasyon,

tarımsal yapılar ve sulama gibi alanların yanında, biyoloji ve ekoloji alanları üzerine şekillenmiş yetiştiricilik (bitkisel ve hayvansal), genetik çalışmalarıyla ön plana çıkan tarımsal biyoteknoloji, toprak ve ekonomi disiplinlerinden oluşmaktadır. Temel hedefi insan nüfusunu doyurmak ve tarıma dayalı ihtiyaçları karşılamak olan tarım bilimleri, diğer bilim alanlarındaki gelişmelere paralel olarak dünyada artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için zamanla farklı yöntem ve araçlar kullanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Tarım bilimleri, insanların doğayı tanımasını ve onu yönetmede kullandıkları araçların gelişimine bağlı olarak farklı evrelerden geçmiştir. Bu evreler Şekil 1’de özetlenmiştir.

Şekil 1. Tarım Bilimlerinin Evrimi

Avcı toplayıcı dönem (doğa gözlemleri), insanlar doğaya müdahale etmeden kendisine sunduklarıyla beslendikleri bir aşamadır. Takımlar halinde yaşayan insanlar, doğadaki hayvanları avlayarak ve meyveler ile yağlı tohumları toplayarak yaşamaktaydılar. Bu dönem yoğun gözlemlerin yapıldığı ve doğanın işleyişi konusunda, inançlarla birleştirilmiş teorilerin ortaya çıktığı aşamadır. İnsanlar bu dönemde, tarım devrimini gerçekleştirecekleri bilgi ve deneyimler için zemin oluşturmuşlardır.

Doğal tarım dönemi (kültüre alma dönemi), insanlığın tarım devriminin kıvılcımını yaktığı dönemdir. Geçmişin gözlemleriyle başlayan teorik ve inançsal yaklaşımların pratiğe döküldüğü, deneme yanılmalar sonucunda bitki yetiştirme başarısının ortaya konulduğu dönemdir. Tarım devrimi, insanlığın bütün sosyolojik yapısını değiştirmiştir. Takım hayatından, işbölümü ve işbirliğine dayalı toplum hayatına geçiş olmuştur. Toplumsal roller ve

sosyolojik alt ve üst yapılar tarımsal üretimin ihtiyaçlarına göre şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemin temel hedefi, bitkilerin sağlıklı yetiştirilmesi ve farklı türlerin kültüre alınması olarak görülebilir.

İlkel alet kullanılan dönem, tarım devriminin temel hedefini birim alandan daha fazla ürün alma olarak koymuştur. Bu dönemde, büyük tarım imparatorlukları ortaya çıkmaya başlamış ve tarımsal üretimin yönetimi, kontrolü ve denetimi bu imparatorluklar tarafından gerçekleştirilmiştir. İnsanlar bu dönemde geliştirdikleri sulama sistemleri, basit tarım aletleri ve hayvanları kullanarak tarımsal üretimin miktarını arttırmayı hedeflemiştir. Üretimde hedef; ihtiyacın üzerinde bir rekolteye ulaşarak, tarım ürünlerinin ticaretini yapmak olmuştur.

Mekanik ve kimyasal dönem, sanayi devrimi sonrasında havyan gücünden sonra makine gücüne ulaşan insanın, geliştirdiği araçları tarım alanında kullanmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde tarımsal üretim miktarı artmıştır. Bunun en önemli nedeni, tarımsal iş yapma kapasitesinin artmasıdır. Ayrıca bu dönem içerisinde geliştirilen kimyasallar, tarımsal zararlılar ve yabancı otların yok edilmesinde kullanılarak, tarımsal verimliliğin artırılmasını sağlamıştır. Ancak bu dönemde verimlilikten kast edilen, birim alandan alınan ürün miktarıdır. Ürünün içeriği konusunda henüz bir yaklaşım geliştirilmemiştir.

Teknoloji ve biyoteknoloji döneminde insanlar, doğanın işleyişinin ötesinde içyapısına doğru bir yolculuğa çıkmışlardır. Genetik alanında yapılan çalışmalar, önceki dönemlerde gerçekleştirilen ıslah çalışmalarının ötesinde, doğada gerçekleşmesi mümkün olmayan gen transferi ve genetik müdahaleleri mümkün kılmıştır. Tarımsal teknoloji alanında; mekanik, elektronik ve bilişim konularında sağlanan gelişmeler, kullanılan araçlar ve yetiştirme ortamlarının yapısını değiştirmiştir. Topraksız tarım, insansız yetiştirme ortamları ve uydu kontrollü tarımsal araçlar, bu dönemde geliştirilmeye başlamıştır. Tüketicilerin bilinçlenmesine bağlı olarak tarımsal üretimde hedef birim alandan daha fazla ürün almaktan yavaş yavaş birim alandan sağlıklı besin içeriklerine sahip ürünler alma eksenine girmeye başlamıştır.

Tarımda dört aşamada gerçekleşen değişimler insan-doğa ilişkilerini farklı şekillerde etkilemiştir. İnsanların doğayla ilişki kurmalarındaki farklılaşmalar beraberinde etik sorunlar getirmiştir. Bu etik sorunları iki kısımda görmek gerekir. Bunlar; insan-çevre ilişkilerinden kaynaklanan etik sorunlar ve insanın tarım yapma yöntemlerinden kaynaklanan etik sorunlardır.

İnsan-çevre ilişkisinden kaynaklanan etik sorunların temelinde, insanın kendisini doğa içerisinde nasıl konumlandığı yer almaktadır. İnsan doğanın bir parçası mıdır? Yoksa insan doğanın efendisi midir? Öncelikle bu sorunun cevaplanması ve bu soruya verilecek en doğru cevaba göre insan çevre ilişkilerinin ahlaki temellerinin oluşturulması gerekmektedir.

Günümüzde tarımsal uygulamalar konusunda önemli etik tartışmalar yaşanmaktadır. Bu tartışmaların ana başlıkları; tarım ve çevre ilişkileri, hayvan refahı ve üretimi yapılan hayvanların hakları, tarımda verimli ve dayanıklı türlerin geliştirilmesinde kullanılan ıslah ve GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) ve tarımda kullanılan kimyasallardır. Tarım bilimleri alanında çalışan akademisyenler ve diğer paydaşlar kendi alanları doğrultusunda bu tartışmalara dâhil olmakta ve yaşanan sorunlara çözüm üretmeye çalışmaktadır. Ancak fen bilimleri, varlığı ve bilgiyi parçalara ayırarak inceleyen yapısı nedeniyle, yaşanan tekil sorunlar veya sorun gruplarının çözümüne yönelik öneriler ortaya koyabilmektedir.

Bu tez çalışmasında, felsefi bilginin varlığı ve bilgiyi bir bütün olarak algılayan ve kendisine konu edinen yapısı ve yöntemleri kullanılarak, tarım bilimlerindeki etik tartışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda tez çalışmasının birinci bölümünde, öncelikle etik kuramlarının yapıları incelenmiştir. Tarımsal uygulamalar ekosisteme doğrudan bir müdahale olduğu için, tarım ve çevrenin birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bu nedenle, tez çalışmasında etik kuramların yanında 1970'lerden itibaren başlayan çevre etiği yaklaşımları da değerlendirilmiştir.

Tarım ve hayvancılık konularında etik bir sorgulama yapılmadan önce, sorgulanacak konunun ayrıntılarına hâkim olmak gerekmektedir. Bu nedenle tezin ikinci bölümünde günümüzde etik tartışmalara neden olan endüstriyel tarımsal ve hayvancılık uygulamaların içerikleri, amaçları ve tartışmaya neden olan yönleri incelenmiştir.

Tez çalışmasının üçüncü kısmında tarım bilimleri alanında çalışan akademisyenler, sivil toplum kuruluşu temsilcisi, endüstriyel tarımın beslenme pratiğine karşı çıkan bireyler (vegan ve vejeteryen) ve üreticilerle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların etik ve çevre etiği tutumları ile tarım ve hayvancılıkta etik tartışmalara konu olan uygulamalar hakkındaki görüşleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görüşme yapılan evren kapsamında; konuyla ilgili taraflar ve paydaşların belirlenmesi hedeflenmiştir. Tez kapsamında kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, anket tekniğinden farklı olarak, nicel değil nitel bir yöntem izlemektedir. Bu nedenle anket tekniğinde olduğu gibi geniş kitleler üzerinde değil, nitelikli ve görüşleri farklı yönleriyle anlam ifade eden düşük sayıdaki kitleler üzerinde uygulanmaktadır. Bu kapsamda araştırmada kullanılan evren; akademisyenler, yetiştiriciler ve tarım sistemine eleştirel tavır almış grupları temsil edecek bireylerden oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında araştırma yapılan evreni oluşturan bireylerin nitelikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Bir konu hakkında özel olarak seçilmiş kitlelerin kapsamlı düşünceleri ve bakış açılarının belirlenmesinde nitel bir yöntem olarak; yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış

(görüşme formu yaklaşımı) yöntemleri kullanılmaktadır (Patton, 1987; 195). Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde, uygulayıcı görüşme öncesinde hazırlanan sorulara sadık kalmaktadır, ancak gerekli gördüğü yerlerde açıklayıcı bilgiler vermekte, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve bazı durumlarda şahsın görüşlerini netleştirmek veya derinleştirebilmek için yeni sorular sorabilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, araştırmaya konu edilen problem ile ilgili tüm boyutların ve soruların çalışma içerisine dâhil edilmesini sağlayan bir yöntem olarak geliştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 151).

Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, katılımcıların çalışmaya konu edilen sorun ile ilgili düşüncelerini kendi cümleleri ve bakış açısıyla aktarmasını sağlayan bir yöntemdir. Katılımcının kendi dünyası ve bakış açısına ulaşabilmek için soruların açık uçlu olması önemlidir. Bu yöntem içerisinde soru yapıları esnek olmalı ve katılımcının özelliklerine göre soruş tarzı değiştirilebilmelidir (Merriam, 2013: 256).

Çalışma kapsamında, tarımda etik tartışmalara konu olan uygulamaların bütün yönleriyle ortaya konulabilmesi ve katılımcıların etik tutumları, çevre etiği yaklaşımları ve tarımsal uygulamalara bakış açılarını bir bütünlük içerisinde değerlendirebilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu görüşme tekniğinin; katılımcıların konu ile ilgili görüşlerini derinlemesine tahlil edilip tutarlılıkları değerlendirebilme olanağı sunmasının yanında, konunun uzmanı olan katılımcıların aydınlatıcı bilgilerinin de sunulmasına olanak tanınması tercih üzerinde etkili olmuştur.

Görüşmelerde katılımcılarla gerçekleştirilen mülakatlar ses kaydı yapılarak kayıt altına alınmış ve sonradan yazıya dökülmüştür. Ses kayıtlarında, katılımcıya açık bir şekilde görüşmenin amacı ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı gibi bilgiler verilmiştir. Tez kapsamında görüşme yapılan katılımcılara kodlar verilmiştir. Bu kodlar katılımcıların uzmanlık alanlarını ifade etmektedir. Katılımcıların kodları ve nitelikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Katılımcı Kodları

Katılımcı Kodu	Katılımcı Niteliği	Uzmanlık Alanı/Özellik
Bitki Islahçısı	Ziraat Mühendisi, Profesör, Kadın	Tahılların Islahı ve Yetiştiriciliği, Genetik ve Sitogenetik Bitki ıslahı.
Moleküler Genetikçi	Ziraat Mühendisi, Profesör, Erkek	Virüs Moleküler Biyolojisi, Bitki Biyoteknolojisi, RNA Virüslerine Dayanıklılık, RNA-dependent RNA Polymerazın Yapı ve Fonksiyonları.
Biyoteknolog	Biyolog, Doçent, Kadın	Genetik Mühendisliği, Tarımsal biyoteknoloji, Moleküler Genetik.
Kanatlı Uzmanı	Zooteknist, Doktor Öğretim Üyesi, Erkek	Kanatlı besleme, Yem katkı maddeleri.
Büyükbaş Uzmanı	Zooteknist, Profesör, Erkek	Küresel ısınma ve hayvancılık, Hayvancılıkta çayır ve mera kullanımı, Besi sistemleri, Konjuge linoleik asit, Hayvancılıkta verimlilik, Sürdürülebilirlik.
Büyükbaş Yetiştiricisi	Hayvan yetiştiricisi, Erkek	Büyükbaş hayvan yetiştiricisi, Çiftçi.
Küçükbaş Yetiştiricisi	Hayvan Yetiştiricisi, Erkek	Küçükbaş hayvan yetiştiricisi, Çiftçi.
Çiftçi	Tarımsal üretici, Erkek	Bitkisel ürün yetiştiricisi.
Organik Tarımcı	Ziraat Mühendisi, Öğretim Görevlisi, Erkek	Organik tarım sistemleri, Organik yetiştiricilik.
Çevre Aktivisti	Öğretmen, Ulusal ölçekte çevre derneği başkanı, Kadın	Çevre ve Hayvan hakları aktivisti.
Vejetaryen	Ziraat Mühendisi, Erkek	Kırmızı ve Beyaz et tüketmiyor.
Vegan	Mühendis, Erkek	Hayvansal ürün ve yan ürünlerini tüketmiyor.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde öncelikle, katılımcılardan belirli bir standartta görüş ve düşüncelerin alınması amacıyla görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu içerisinde yer alan toplam 57 soru katılımcılara yöneltilmiştir. Sorular, akış sırasına göre katılımcıların kendilerini yakın gördükleri etik kuramın, dini inançlarının etik tutumları üzerine etkilerinin, çevre sorunları ve çevre etiği konusundaki düşüncelerinin, tarımın sorunları ve tarım etiği konusundaki görüşlerinin belirlenmesi üzerinedir. Görüşme formunda bazı sorular farklı şekillerde kullanıcıya tekrar sorularak bir anlamda doğrulama yapılmaya çalışılmış, etik tutum gibi konularda beyanların ötesinde bazı varsayımlarda alacakları tavır sorularak, konu hakkındaki gerçek fikirleri, varsa çelişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Formda yer alan ilk 5 soru, katılımcıların kendisini hangi etik kurama yakın olduğunu belirlemek için sorulmuştur ve 4. sorudaki örnek Kant'ın deontolojisine yakınlıklarını belirlemek amacıyla yöneltilmiştir. Formdaki 6-8. sorular, katılımcının hayatın amacı ve hazlar konusundaki düşüncelerini almak için sorulmuştur. Formdaki 9-23. sorular katılımcıların çevre ve çevre etiği konusundaki fikirlerini almak için hazırlanmıştır Bu kısımda katılımcıların kendisini hangi çevre etiği kuramına yakın gördüğü belirlenirken, çevre sorunlarını

değerlendirmede niyet veya sonuç odaklı bakıp bakmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kısımdan alınan sonuç, katılımcıların genel etik yaklaşımıyla karşılaştırılarak konuyla ilgili tutarlı bir yaklaşımının olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. On beşinci soru katılımcıların dini inançlarının çevre etiği konusundaki fikirleri üzerindeki etkiyi görmek amacıyla sorulmuş olup değerlendirilirken üçüncü soruyla birlikte düşünülmesi planlanmıştır. Formdaki 24-46. sorular katılımcıların tarımda etik tartışmalara konu olan uygulamalar hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla sorulmuştur. Bu sorularda da katılımcıların görüşleri alınırken etik ve çevre etiği tutumu ile uygun cevaplar verip vermediği test edilmiştir. Formdaki 47-56. sorular katılımcıların kendi tercihlerinde çevre, sağlık ve hayvan refahı gibi unsurları ne oranda gözettiğini belirlemek, eğer gözetiyorsa bu ürünler için ne oranda maddi bedel ödeyebileceğini anlamak için sorulmuştur. Formda yer alan 56. soruda, katılımcılara bir varsayım sunularak, 49. soruya verdiği cevap için bir düzeltme yapıp yapmayacağı sorulmuştur. Bu soruya verilecek cevap, katılımcının çevre konusunda insan merkezli bakmadığını beyan etmesi durumunda, bu düşüncesinde ne kadar samimi olduğunun belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Görüşme formunun uygulanmasında, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun olarak, sadece formda yer alan sorular yöneltilmemiş; katılımcının görüşünün netleştirilmesi, uzmanlık alanına göre bilimsel bilgileri sunabilmesi ve görüşmenin doğasına uygun olarak farklı sorular da sorulmuştur. Katılımcılara sorulan sorular ve verdikleri cevaplar tez içerisindeki görüşme tutanaklarında sunulmuştur.

Katılımcı Kodu:

Katılımcının nitelikleri:

Görüşme Tarihi:

Görüşme Süresi:

- 1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?
- 2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?
- 3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde, dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?
- 4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok korkmuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap

verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

- 5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken, sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve erdemli olmak gibi karakter özelliklerine göre bütünsel bir değerlendirme mi yapmak gerekir?
- 6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?
- 7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir mi?
- 8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?
- 9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?
- 10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?
- 11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?
- 12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?
- 13- Dünya'daki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?
- 14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?
- 15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluşursa hangisine uygun hareket edersiniz?
- 16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?
- 17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?
- 18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?
- 19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?
- 20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?
- 21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?
- 22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?
- 23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?
- 24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

- 26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?
- 27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödev ve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?
- 28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?
- 29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyorlar?
- 30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?
- 31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?
- 32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?
- 33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?
- 34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?
- 35- Doğayla dost tarım yapılırsa; tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer, bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?
- 36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
- 37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?
- 38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?
- 39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?
- 40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?
- 43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?
- 44- Vejetaryen veya vegan mısınız?
- 45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?
- 46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanların da sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

- 47- Hayvansal ürün alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin yumurta ve benzeri tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?
- 48- Bir reyondan hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde endüstriyel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?
- 49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?
- 50- Bir reyondan bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?
- 51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?
- 52- Bir reyondan bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?
- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?
- 54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?
- 55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?
- 56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?
- 57- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Literatür bilgileri tarandığında tarım etiği, çevre etiği, hayvan hakları ve refahı gibi konularda yapılmış çalışmalara ulaşılmıştır. Ancak bu konuları bir bütün olarak değerlendiren, felsefe ile yorumlayan ve endüstriyel tarımın daha ahlaki bir eksene taşınabilmesi için temel eksenleri belirleme hedefiyle hazırlanmış bir çalışmaya ulaşamamıştır.

Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezinde gerçekleştirilen aramalarda, “ Tarım, Etik” ve “Tarım Etiği” anahtar kelimeleriyle yapılan taramada herhangi bir tez bilgisi gelmemiştir. Tezin hayvancılıkla ilgili “Hayvan refahı” anahtar kelimesinde Zootekni ve Veterinerlik Anabilim Dallarında yapılmış toplam 13 teze ulaşılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan tezler;

felsefi ve etik bir değerlendirmeyi değil, teknik ve yasal faaliyetleri konu edinmiştir. Biyoteknolojik uygulamalarda “GDO” anahtar kelimesiyle yapılan aramada 30 adet teze ulaşılmıştır. Ancak bu tezlerin 21 tanesi ziraat fakültelerinde hazırlanmış ve teknik bir değerlendirmeyi içerirken, 9 tanesi eğitim alanında gerçekleştirilen tutum belirleme çalışmalarıdır. Tutum belirleme çalışmalarında nicel bir yöntem uygulanmış, anket yapılmış ve istatistiksel değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Islah konusunda etik tartışmalara konu olan “Mustasyon ıslahı” anahtar kelimesiyle yapılan aramada fen bilimleri alanında hazırlanmış toplam 5 teze ulaşılabilmıştir. Ulusal Tez Merkezinde yapılan arama sonuçları, ülkemizde tarım etiği alanında bir tezin hazırlanmamış olduğuna işaret etmektedir.

Tez kapsamında etik sorgulamaya tabi tutulan endüstriyel tarım uygulamalarını, teknik ve sosyal açıdan değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, felsefi bir sorgulama uygulanmamış ve etik tartışmalara konu olan uygulamaların tamamı değil belirli bir konu ele alınmıştır. Bu çalışmalardan bazı örnekler aşağıda özetlenmiştir.

Blokhuis vd. (2013) yapmış oldukları çalışma, 7 farklı ülkenin tüketicilerinin hayvan refahı ile ilgili düşüncelerini ortaya koyması açısından son derece önemlidir (Tablo 2). Çalışma sonucunda bütün ülkelerde tüketicilerin hayvan refahını önemli bulduğu, ancak çoğunluğunun alışveriş sırasında hayvan refahını dikkate almadığı belirlenmiştir. Aynı çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise, tüketiciler içinde tavukların kötü refah koşullarına maruz kaldıklarını düşünenlerin oranının, sığırların kötü refah koşullarına maruz kaldığını düşünenlerden oldukça yüksek olmasıdır.

Tablo 2. Yedi Farklı Ülkede Hayvan Refahı Algıları

	Hayvan Refahının Önemi (H. refahının önemli olduğunu düşünenler %)	Sığırların Kötü Refah Koşullarına Sahip Olduğunu Düşünenler (%)	Tavukların Kötü Refah Koşullarına Sahip Olduğunu Düşünenler (%)	Alışveriş Yaparken Refahı Düşünenler (%)
Norveç	%84	%3	%47	%12
İsveç	%83	%5	%40	%25
Birleşik Krallık	%73	%12	%56	%23
Hollanda	%69	%9	%50	%13
Fransa	%65	%15	%57	%23
İtalya	%87	%16	%49	%41
Macaristan	%83	%16	%28	%24

Kaynak: Blokhuis vd., 2013; 186

Vendomois (2010) tarım etiği kapsamında önemli tartışmalara neden olan GDO'lu ürünler konusunda bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmasında GDO'lu ürünlerin olası risklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiş çalışmaları ele almıştır. Bu ürünlerin memeliler üzerindeki risklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen çalışmaların, düşük hayvan sayılarıyla yapılması ve uzun süreli gerçekleştirilmemiş olmalarının olası kronik riskler için bilimsel yargıları ortaya koymalarına engel teşkil ettiğini ifade etmiştir. Bu sonuç; etik tartışmalara konu olan uygulamalarda, sonuçları netleştirilememiş alanlarda, teleolojik değil deontolojik etik yaklaşımların gerekliliğini göstermektedir.

Khan (2012), transgenik ürünlerin risklerini, bazı örnekler üzerinde ele almıştır. Çalışmasında, ABD'de kas geliştirme amacıyla kullanılan aminoasitlerde kullanılan genetiği değiştirilmiş *L-Triptofan* nedeniyle yaşamını kaybetmiş insanlara değinmiştir. Ayrıca 1999 yılında Brezilya fındığı ile soya fasulyesi arasında gerçekleştirilen gen transferine bağlı olarak ortaya çıkan ciddi alerjik reaksiyonlar sonucunda önemli sağlık sorunlarının gerçekleştiğini ifade etmiştir. Khan (2012) çalışmasında süt üretiminde kullanılan ve genetiği değiştirilmiş bir ürün olan *rBGH*'nin (Recombinant Bovine Growth Hormone)'ın kanser riskini arttırdığını, sığırlarda düşüklere ve yaşam süresinin kısılmasına neden olduğunu ifade etmiştir.

Suttun vd. (2003) çalışmalarında GDO uygulamalarında geniş bir yer tutan Bt toksini kullanılan ürünleri ele almışlardır. Çalışmalarında mısır bitkisinin zararlılara karşı direncini arttırmada kullanılan Bt endotoksin genlerinin insan sağlığı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda, Cry9C'nin gen kaynağının alerjik

olmadığı, aminoasit dizininin alerjen aminoasit dizinlerine benzemediği ve Bt mısıra karşı alerjik reaksiyonlar geliştirilebilecek bireylerde proteine özgü IgE oluşmadığı iddialarına rağmen bu proteinin sindirime dirençli olduğu ve bundan dolayı Bt mısırların hayvanlarda ve insanlarda kullanımının sınırlandırılması gerektiğini iddia etmişlerdir.

Shewmarker (1999) GDO'lu tarımsal ürünlerin etkileri konusunda gerçekleştirdiği çalışmada bu ürünlerin kanser üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Genetiği değiştirilmiş ürünlerin, kanser karşısındaki direncimizi arttıran isoflavonları % 12-14 arasında daha az içerdiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca bu ürünlerin kalp sağlığı için yararlı fitoöstrojenleri de daha düşük oranlarda içerdiğini belirlemişlerdir. Çalışmalarında, Kanola yağında A vitamini içeriği artırılırken, E vitamini içeriğinin azaldığına dikkat çekmişlerdir.

Endüstriyel tarım alanında en çok tartışmaya neden olan GDO konusundaki bilimsel çalışmalar, bu konuda ciddi risklerin olabileceğine işaret etmektedir. Tarım alanındaki bu tür çalışmaların fen bilimlerinin yöntemleriyle riskleri ortaya konulmalıdır ancak bu çalışmalar konusunda etik bir sorgulamanın da gerçekleştirilmesi gerektiği açıktır. Tez çalışmasının ikinci bölümünde etik tartışmalara konu olan uygulamalar konusunda bilimsel verilere dayalı detaylı bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Tez çalışmasının üçüncü bölümünde katılımcı olan akademisyenler etik tartışmalara konu olan uygulamalar konusunda hem bilimsel veriler sunmuşlar hem de kendi görüşlerini ifade etmişlerdir.

Çalışmanın son bölümünde tarımsal uygulamaların neden olduğu sorunların kökeninde yatan temel nedenlerin, etik bir sorgulamayla ortaya çıkartılması ve insan-çevre ilişkilerinde nasıl bir tartışma ve yeniden konumlandırma ile bu sorunların oluşumunun önüne geçilebileceği veya geçilemeyeceği konusu tartışılmıştır. Gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcıların sundukları görüşler, kuramsal çalışmadan elde edilen veriler ışığında değerlendirilerek; etik tartışmalara neden olan uygulamalar ve tarımın geleceği konusunda bir projeksiyon oluşturulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİK

Bu bölümde, etik konusunda kuramsal bir araştırma yapılmıştır. Kuramsal araştırma kapsamında; etik ve ahlak ilişkisi incelenmiş, etik teorileri değerlendirilmiş ve tarım etiği ile doğrudan ilişki içerisinde olan çevre etiği kuramları sunulmuştur.

1.1. Etik ve Ahlak

Etik ve ahlak kelimeleri etimolojik olarak incelendiğinde; etik kelimesi Eski Yunanca "ethos", ahlak kelimesi ise, Latince "mos" kelimesinden gelmektedir. Ethos kelimesi anlam itibariyle karakter, töre ve ahlak sözcüklerine karşılık gelmektedir. Mos sözcüğü de anlam itibariyle huy, gelenek ve ahlak kelimelerine karşılık gelmektedir. Dilimizde kullandığımız "moral" kelimesini karşılayan ahlak ise, Arapça "hulk" kökünden gelir; bu kök de tabiat, huy, karakter gibi anlamlara gelir (Özlem, 2017: 27). Etik ve ahlak sözcükleri etimolojik kökleri itibariyle yakın anlama sahiptir. Birbirleriyle ilişkili olan bu iki kavram günümüzde farklı anlamlarda kullanılmaktadırlar.

Türk Dil Kurumunun Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğünde etik; "Ahlak Felsefesi", "Felsefenin ödev, yükümlülük, sorumluluk ve erdem gibi kavramları analiz eden, doğruluk veya yanlışlık ile iyi veya kötüyle ilgili ahlaki yargıları ele alan, ahlaki eylemlerin doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan dalı" ve "Doğru-yanlış, iyi-kötü ile ilgili ahlaki yargıları ele alan ve bu değerlerin uygunluğunu soruşturan felsefe dalı." olarak tanımlanmaktadır. Aynı sözlükte ahlak; "Toplu olarak yaşayan bireylerin uymak zorunda bulundukları eylem ve davranış kurallarına verilen ad" ve "Bir kimsenin içinde yaşadığı toplumsal çevrenin törelerine uyma yetisi." olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2019).

Etik ve ahlak birbirleriyle yakın ilişki içerisindeki kavramlardır. Birbirleriyle olan bu yakın bağ, bazen kavramlar arasında bir kargaşaya neden olmaktadır. Etik genel itibariyle ahlakın felsefesi olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda etik bizlere farklı kuramlar sunarken, etik içerisinde gerçekleştirilen tartışmalar sonucunda ahlak veya ahlak kuralları üretilmekte veya temellendirilmektedir. Bu özellikleriyle etik daha evrensel bir nitelik taşıırken, ahlak daha yerel hatta öznel bir yapıya sahiptir. Ahlak bizlere; kurallar, pratik emirler ve yasaklar sunarken, etik; yaklaşımlar ve kuramlar yardımıyla ahlakın çerçevesini çizer. Bu durum, bilim ve bilim felsefesi ayrımında da karşımıza çıkmaktadır. Bilim kendi yöntemleriyle, olgusal dünyaya dair bilgi üretirken, bilim felsefesi bilimin ne olduğunu sorgulayarak yola çıkmakta ve bilimi etkinlik ve ürün gibi gören farklı yaklaşımlar ile bilimsel bilgiyi tartışmaktadır.

Etik ve ahlak kavramlarının tanımı konusunda düşünür ve bilim insanlarının yaptıkları farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bu tanımlamalardan bir kısmı aşağıda sunulmuştur.

Etik terimi genellikle doğru ve yanlış davranışların teorisi olarak kullanılmaktadır. Ahlak ise, etiğin pratiğini ifade etmektedir. Bu nedenle ahlaki değil de etik ilkelerden; etik değil de ahlaki davranışlardan söz etmek daha uygundur. Etik, kişilerin bir durum karşısında tutum olarak kabul ettiği değerlerle ilgilidir. Ahlak ise, bu değerlerin pratik yaşama aktarılmış davranış şeklidir (Billington, 1997: 45).

Etik “ahlak” adı verilen fenomeni inceler. Bu gerçek göz önünde bulundurulduğunda etik, pratik bir etkinlik alanı olan ahlakı, kuramsal açıdan inceleme konusu olarak kabul eden felsefe disiplindir (Özlem 2004: 23).

Ahlak, bir dönemde kabul edilen davranış kurallarını kendisine konu edinen bilgi alanıdır. Ahlak davranışlarımıza toplumsal bir geçerlilik kazandırır. Böylelikle ahlak evrensel olarak geçerli olması gereken kurallardan meydana gelmiştir (Timuçin, 1994: 3).

Schulze (1997)’ye göre etik; “yarar, iyi, kötü ve yanlış gibi kavramları inceleyen, kişisel ve grupsal davranış ilişkilerinin hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu belirleyen ahlaki ilkeler, değerler ve standartlar sistemidir” (Odabaşı ve Oyman, 2007: 432).

Ahlak kavramını akıl kavramından izole düşünmemek gerekmektedir. Şahin Filiz (2014: 13) ahlakta insanın aklilik ve insanilik özelliklerinin bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Ahlak kavramından aklilik ve insanilik kavramı çıkartıldığında; bireylerin değil ilkelerin aşkınlığı ve üstünlüğünde bir temellendirmenin ortaya çıkacağı uyarısında bulunmuştur. Ayrıca ahlaki bilgi ve beceriye olan ihtiyacımızın, “doğa yasaları”nın bilgisi veya teknik becerilerimizden daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Modern insan, doğa yasaları konusunda bilgi ve beceriyi nereden öğreneceğini bilirken, ahlaki bilgi ve becerileri nasıl edineceğimizi veya hangi kaynaklara güveneceğimizi bilmemektedir.

Etiği, iyi ile kötüyü, haklı ile haksızı, adaletli ile adaletsizi ayırt edici ölçüleri bulmaya yönelik bir bilim dalı olarak kabul etmek mümkündür. Etik ölçüler ise, insanın duyu ve düşünce güçleri arasındaki uyum ve dengeyi sağlamaya yönelik değer ve yargıların tümü olarak tanımlanmaktadır (İzveren, 1994: 92).

Nikolai Hartmann; “ahlâkın çokluğuna karşılık etiğin tekliğini” vurgulayarak, bir felsefe disiplini olarak etiğin tekliği düşüncesiyle bu ayrımın sınırlarının daha açık olacağını öne sürmüştür. Çünkü bir disiplin olarak etiğin görevi, herhangi bir türde ahlâk geliştirmek ve bu ahlâka uyulmasını öğütlemekten çok, ahlaksal bağlantıların niteliği üzerine genel bir görüş ortaya koymaktır. Genellikle iyi bir yaşam amacı için etik terimi kullanılırken, bu amaca ulaşmak için, zorlayıcı yönü olan normatif içerikli ahlâk kelimesi kullanılmaktadır. Amaç ile

norm arasındaki ayırırda temel ayırır, kuramsal yaklaşımlarının farklı olmasıdır.” (Takış, 2004: 7).

Kuçuradi, etik ilişkiden söz etmekte ve bu ilişkinin bir kişinin başka insanlara yönelik gerçekleştirdiği eylemleri sonucu ortaya çıktığına değinmektedir. Ona göre yaşamda, kişinin bir grup üyesi olarak kurduğu tüm ilişkilerin temelinde etik bir ilişki söz konusudur (Kuçuradi, 1999:5).

Brinkman ve Ims (2003) etik kuralları; eğitici, düzenleyici ve istek uyandıran kurallar şeklinde belirlemiş ve aralarındaki farkı ortaya koymak üzere etik kuralların altı ana fonksiyonu üzerinde durmuştur. Bu altı fonksiyonu da olumlu ve olumsuz olmak üzere iki bölüme ayırmıştır.

Tablo 1.1 Etik Kuralların Altı Ana Fonksiyonu

	Planlı ve Olumlu	Gizli ve Olumsuz
Eğitici	Bireyin ahlaki farkındalığını ve davranışını artırmak	Gelenekçiliği, olumsuzculuğu, dışa güdümlülüğü kabul etmek ve desteklemek
Düzenleyici	Ahlaki çatışmaları görmek ve onları çözmeye yardımcı olmak	Diyalog kurarak çatışmaları idare etmeyi öğrenme imkânını engellemek
İstek Uyandıran	Bireyler ve ortak vicdan açısından ideal olanı anlatmak	Göz boyamak, örtbas etme, şüpheli bir uygulamayı gizlemek

Kaynak: Brinkman ve Ims, 2003: 268

Kohlberg (1969) ahlaki gelişimi farklı evrelere göre kategorize etmiştir. Kohlberg her bireyin kendini bir evreye yerleştirdiği, altı evreden oluşan bilişsel ahlaki gelişim modelini önermiştir. Kohlberg, ahlaki gelişimde zihinsel etkenlerin önemine değinen ve ahlaki gelişim modelini bu etkenleri göz önünde bulundurarak oluşturan bir araştırmacıdır (Mercin, 2005: 79). Yoo ve Donthu (2002)’ye göre model, etğin çocukluktan yetişkinliğe dek adım adım öğrenildiğini ve bir önceki seviyeden gerilemeksizin daha yüksek düzeye ulaşıldığını varsaymaktadır (Bektaş, 2007: 107). Kohlberg, Tablo 1.2’de yer alan bu modeli, geleneksellik öncesi düzey, geleneksel düzey ve geleneksellik sonrası düzey olmak üzere üç düzeye ayırarak geliştirmiştir (Siponen ve Vartiainen, 2004: 390).

Tablo 1.2. Kohlberg'in Bilişsel Ahlaki Gelişim Modeli

Düzeyler	Evreler	Açıklama
Geleneksellik Öncesi Düzey	1-İtaat ve Ceza Eğilimi 2-Yardımcı ve göreliliğe Dayalı Eğilim	Cezadan kaçınma ve bireyin ahlaki yargısında, kendi arzularını tatmin etme, bazen de diğerlerinin ihtiyaçlarını karşılama ihtiyacı etkili olmaktadır.
Geleneksel Düzey	3-İyi Çocuk Olma Eğilimi 4-Kanunlara ve Kurallara Uyma Eğilimi	Bireyin ahlaki yargısında, reddedilmekten ve başkaları tarafından onaylanmamaktan kaçınma etkili olmaktadır. Kendi için kanun yaparak sosyal düzeni koruma
Geleneksellik Sonrası Düzey	5-Toplumsal Sözleşmeye Uyma Eğilimi 6-Evrensel Etik Kurallara Uyma Eğilimi	Genel kişisel hak ve standartların tüm toplum göz önünde bulundurularak kararlaştırılması, bireyin ahlaki yargısında, kendisi tarafından seçilmiş evrensel etik kurallarla uyumlu kendi vicdanı etkili olmaktadır.

Kaynak: Siponen ve Vartiainen, 2004: 390

Etik ve ahlak birbirleriyle karşılıklı ilişki içerisindeki kavramlar olarak; birey, toplum ve doğa arasındaki karşılıklı ilişkileri kendisine konu edinmektedir. Bu kapsamda ahlak felsefesi olarak tanımlanan etik, davranışların ahlakiliği konusunda farklı düşünme yöntemleri ve kuramlar geliştiren bir disiplinken, ahlak ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür. Bu kapsamda toplumların ve bireylerin, kendi ahlaki kuralları ve bu kuralları üretmekte referans aldığı ölçütler vardır. Etik ve ahlak konusundaki literatür bilgileri bireylerin veya toplumların; iyi, kötü yarar gibi kavramları ele alırken farklı normlar ve tasarımlar kullandığına işaret etmektedir.

Brinkmann ve Ims (2003) tarafından toplumları ahlaki normlara yönlendiren altı ana fonksiyon ortaya konulmuştur. Eğitici fonksiyonlar toplumsal farkındalığı arttırmayı hedeflerken, davranışları düzenleyici fonksiyonlar toplumsal normlar çerçevesinde şekillendirmeyi amaçlamaktadır. İstek uyandıran fonksiyonlar ise bireyleri toplumun önceden belirlenmiş olduğu ahlaki normlara yöneltmeyi hedeflemektedir. Etiğin altı fonksiyonu bizlere; ahlaki ilkeleri belirlenmiş normlara, bireylerin hangi aşamalardan geçerek ulaşabileceğini göstermektedir.

Kohlberg (1969) benzer bir durumu bireyin ahlaki gelişimi yönünden ele almıştır. Bireylerin ahlaki gelişimini geleneksellik öncesi, geleneksel ve geleneksellik sonrası düzeyler olarak ele almıştır. Bu yaklaşıma göre, ahlaki gelişimini tamamlamış bireyin geleneksellik

sonrası döneme ulaşması gerekmektedir. Bu düzeydeki insan, herhangi bir zorlamaya ve referansa (Yasak, haram vs.) ihtiyaç duymadan kendi ahlaki ilkelerini belirleyecek seviyeye ulaşmıştır.

Bireylerin ahlaki gelişimleri, sağlıklı bir toplum oluşturulabilmesi için hayati öneme sahiptir. Bireylerin kendi ahlaki değerlerini oluşturabilmeleri için, etik tutumlarını belirleyebilmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda kendi etik tutumlarını belirleyemeyen bireyler, hazır kalıplardan birisinin içerine girerek, kendinden yabancılaşıacağı bir sürece dâhil olacaktır. Bu yabancılaşılmaya maruz kalmaması için bireylerin veya toplumların, öncelikle sorunlar karşısındaki etik tutumlarını belirlemeleri ve bu tutumlar doğrultusunda ahlaki ilkelerini oluşturması hem bireyin hem de toplumun sağlığı açısından kritik önemdedir. Bu kapsamda Kohlberg, Brinkman ve Ims'in bireysel ve toplumsal ahlaki gelişim evreleri dikkatle takip edilmelidir.

Tarım ve çevre konularını, Brinkman ve Ims (2013)'in yaklaşımı ile ele aldığımızda bu konularda etik bir sorgulama yapılırken, öncelikle ahlaki ilkelerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu ilkelerin ortaya konulmasındaki temel zorluk Şahin Filiz (2014)'in belirttiği gibi; ahlak ilkelerine ulaşmanın, doğa yasalarına ulaşmaktan daha zor olmasıdır. Bilimin ve teknolojinin hızlı gelişmesiyle birlikte insan-çevre ilişkileri ve tarım bağlamında meydana gelen değişiklikler çok hızlı gerçekleşmektedir. Örneğin ahlaki ilkelerini dini inancını referans olarak oluşturmaya çalışan bireyler, yeni gelişmeler karşısında nasıl davranması gerektiği konusunda doğru bilgiye nasıl ulaşacağını bilememektedir. Tarımda uygulanan biyoteknolojik yöntemler karşısında nasıl tavır alması gerektiğini görememekte ve bu konuda farklı yorumların olması karşısında ikilemler yaşamaktadır. Oysa kutsal kitaplarda doğrudan yasaklanmış domuz eti yemek gibi davranışlar karşısındaki tutumları oldukça nettir.

Kohlberg (1969)'in ahlaki gelişim aşamalarına göre geleneksellik öncesi ve geleneksellik döneminin ötesine geçememiş bireyler için, yeni gelişmelerin gerisinde kalmış kurallar anlamını yitireceği için, ahlaki ilkeleri ortaya koymak zorlaşacaktır. Ancak Kohlberg'in geleneksellik sonrası düzeyi büyük önem taşımaktadır. Bu düzeye ulaşmış birey artık kendi ahlaki ilkelerini oluşturabilmektedir. Fakat bu düzeydeki bireyin de kendi ahlaki ilkelerini oluşturabilmesi için konuyla ilgili temel bilgilere hâkim olması gerekmektedir. Örneğin, tarımda kullanılan biyoteknolojik yöntemlerin ayrıntılarını teknik açıdan bilmeyen birey, bu yöntemler konusundaki kendi ahlaki ilkelerini oluşturmakta zorlanacaktır.

Bu nedenlerle, tarım konusundaki ahlaki ilkelerin oluşturulabilmesi için öncelikle tartışmaya konu olan uygulamaların; teknik detaylarının ortaya konulması, bilimsel düzeyde tartışılması ve akabinde etik bir sorgulamaya tabii tutularak, ahlaki ilkelerin oluşturulabilmesi

için zemin hazırlanmalıdır. Çalışma kapsamında, endüstriyel tarım ve hayvancılık konusunda kuramsal araştırmalar ve uzman görüşlerine başvurulmasının nedeni, konunun teknik detaylarının ortaya konulmasıdır. Tez içerisinde; endüstriyel tarım ve hayvancılık uygulamalarıyla ilgili farklı görüşler alınarak bir tartışma zemini hazırlanmış ve bu tartışmalar etik kuramları açısından değerlendirilerek bir senteze ulaşmaya çalışılmıştır.

1.2. Etiğin Tarihçesi

Sokrates öncesi dönemde, sistematik olmasa da, ahlak felsefesi konusunda sorgulamalar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, Homeros (M.Ö. 750-700) ve Hesiodos (M.Ö. 8.yy)'un ahlak konusunda bazı sorgulamaları bulunmaktadır. Ancak Homeros ve Hesiodos'un ahlak konusundaki düşünceleri sistematik bakış açısından uzak ve büyük oranda dini temellere dayanmaktadır. İlkçağ felsefecileri Herakleitos (M.Ö. 460-370) ve Demokritos (M.Ö.460-370) yazdıkları fragmanlarda ahlak konusuna değinmişlerdir (Arat, 1979:3).

İlkçağda ahlak felsefesinin başlangıç kavramı “*Eudaimonia*” olarak görülebilir. Bu kavrama ilk olarak Demokritos'ta (M.Ö.460-370) rastlamaktayız. Demokritos, mutluluğun içle ilgili bir şey olduğunu ifade eder. Walter Kranz (1984) bu durumu Demokritos'un şöyle açıkladığını söyler:

"Mutluluk da ruhundur, mutsuzluk da - mutluluğun yurdu ne sürülerdir, ne de altın: ruh, mutlu mutsuz varlığın durağıdır.

- İnsan için en iyisi hayatı olabildiği kadar çok neşeyle ve olabildiği kadar az sıkıntıyla geçirmektir; bu ise hazzı ölümlü olmayan şeylerde aramakla sağlanabilir.- Her hazzı değil, ahlakça güzel olana bağlıyı seçmek gerekmektedir. Hazları kendi içinden almaya alışmış olan ruh mutludur.” (Kranz, 1984:173,176).

Demokritos, ahlaksal olanın özerkliğini ilk ortaya koyan düşünür olduğu için kendisinden sonraki tüm filozofların ahlak felsefesini etkilemiştir. Ruhun iyi durumda oluşu (*euthymia*) ve mutluluk (*eudaimonia*), Demokritos'la başlayarak tüm Yunan etiğinin omurgasını oluşturmaya başlamıştır. Thales, nasıl felsefenin kurucusu olarak kabul ediliyorsa, Demokritos da mutlulukçu felsefenin (*eudaimonizm*) kurucusu olarak kabul edilebilir (Arat, 1979:3,4). İlkçağ felsefesinde *eudaimonia* yani mutluluk kavramı ahlak felsefesinin adeta merkezine yerleşmiştir.

İlkçağ felsefesinde ahlak alanında sistematik bir sorgulama yapan ilk filozof Sokrates (M.Ö. 469-399) olmuştur. Sokrates, kendi ironik yöntemiyle ahlak sorununu erdem bağlamında incelemiştir. Sokrates'e göre bilinmeyene dair araştırmalar yapmak ve yeni bilgiler oluşturmak olanak dâhilindedir. Bu ön kabul bize, iyinin ne olduğu konusunda araştırma yapılabileceğine ve bu araştırmalar sonucunda bilgiye ulaşılabilceğine işaret etmektedir. Sokrates'in bu

araştırmasındaki asıl amaç erdemin ne olduğudur. Sokrates’e göre iyi ve mutlu bir yaşamın temel koşulu erdemdir. Fakat erdemli olabilmek için öncelikle erdemin ne olduğu bilgisine ulaşmak gerekmektedir. Sokrates’e göre bu alanda yapılması gereken ilk iş erdemin ne olduğu konusunu araştırmak olarak görülmektedir. Erdemin ne olduğunu araştırmaya başlarken de erdemin ne olduğunu bildiğimiz yanılığısından kurtulmamız gerekmektedir. Çünkü erdemin ne olduğunu bildiğimiz yanılığı bizim doğru bilgiye ulaşmamızı engelleyen bir durumdur. Bu yanılığ gerçek bir bilgisizlik durumudur ve kişileri yanlış eyleme yönlendirmektedir. Doğru eylemde bulunmak, *doksa*/sanılar ile değil, ancak *episteme*/kavramsal bilgiyle gerçekleştirilebilir. Erdemli olabilmek için öncelikle *episteme* kapsamına giren bilgiye ulaşmak gerekmektedir (Akarsu, 1982:36). Sokrates’e göre kişileri dinginliğe, uyuma ve dengeye, bu yolla mutlu yaşama götüren şey, bu bilgi kapsamında eylemler gerçekleştirmek ve böyle eylemlerde bulunmayı alışkanlık haline getirmektir. Sokrates’e göre iyi ve mutlu bir yaşamın şartları; ölçülülük, alçak gönüllülük, dost edinmek, toplum işleriyle uğraşmak, yasalara ve ilkelere uygun davranışlar gerçekleştirmektir (Akarsu, 1982: 37).

Platon’a göre erdem, bireylerin niteliklerine bağlı olarak öğretilabilir bir özelliktir. Bütün bireylerin idea bilgisine erişmesi olanaksızdır ancak buna yatkın bireyler olabilir ve bu kişilere öğretilir. İnsanlar arasında etik yatkınlık ve idea bilgisine erişebilme açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kişiler, erdemi kazanmak için gereken idea bilgisine ya da bilgi ve bilimi birlikte karşılayan “*episteme*” dediği felsefi bilgiye ulaşma konusunda aynı seviyede değildirler. Platon bu durumu bir analogi yaparak ifade etmektedir: “Kimilerinin mayasında altın vardır, bunlar önder olacak kişilerdir. Kimilerinin mayasında gümüş vardır, bunlar yardımcılar veya koruyucular/bekçilerdir. Kimilerinin mayasında da demir ve tunç vardır. Bunlar da esnaf ve çiftçiler yani üreticilerdir.” (Platon, 2007: 415b). Platon mayasında altın bulunanların erdemi kazanmaya en yakın kişiler olduğunu düşünmektedir (Platon, 1989: 17).

Platon’un ahlâk anlayışının temel amacı, insanın ve toplumun mutluluğu (*eudaimonia*) dur. Platon, mutluluğu hem bireyler hem de toplumlar için temel amaç olarak görmektedir Platon, (*Devlet*, 2007: 419a-421c). Bu kapsamda Platon’un ahlak konusundaki düşünceleri “*eudaimonist (Mutlulukçu)*” nitelik taşımaktadır.

Platon’a göre “mutluluğu sağlayabilecek şey iyilikten başkası değildir.” Çünkü ona göre “iyi, en yüksek ideadır ve her şeyin doğasının tamlığını ifade eder. İyi ideası hem bireyin hem de toplumun yetkinliğidir. İyi ideasına benzeyen bir insan ya da toplum, kendi doğasını tamamlama yolunda mesafe kat etmiş, kendine yeterli hale gelmiştir. Bu yüzden mutlu olmak isteyen herkesin iyiyi istemesi, iyiyi hayatının amacı sayması gerekir.” (Platon, 2007: 500e).

Aristoteles, etiği; mantık, fizik, matematik, metafizik gibi kuramsal felsefeden ayırarak tek başına bir felsefe alanı olarak ele alan ilk filozof olmuştur. Aristoteles, pratik felsefeyi etik, ekonomi ve politika olmak üzere üç alana ayırmıştır. Pratik felsefenin konusu insan eylemleri ve onların ürünleridir. Oysa kuramsal felsefe sadece değişen ve değişmez var olanı ele almaktadır (Pieper, 1999: 29).

Aristoteles Nikomakhos'a Etik adlı eserine şu ifadelerle başlar; "her sanat ve araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyiyi her şeyin arzuladığı şey diye dile getirdiler." (Aristoteles, 1998: 1094a).

Aristoteles'e göre mutluluk, en iyi, en güzel ve en hoş şey olduğuna göre öncelikle mutluluğun ne olduğunun tanımlanması gerekmektedir. Aristoteles'te *eudaimonist* geleneği takip etmektedir. Aristoteles'e göre *eudaimonia* kapsamında "mutluluk veya iyi, 'ruhun erdeme uygun etkinliği'dir." "Mutluluk için önemli olan, erdeme uygun etkinliklerdir. Erdeme aykırı etkinlikler, mutsuzluk yaratır." (Aristoteles, 1998: 1098a ve 1100b).

Aristoteles iyiyi üç şekilde sınıflandırmaktadır; "a) sırf kendileri için aranan eylemler, b) insanın bu erdemlere göre etkinliği ve c) bu türlü bir etkinlikten duyulan sevinç." (Kuçuradi, 2010: 83). Aristoteles iyi kavramını Platon'un idealar yaklaşımından farklı olarak daha somut bir hale dönüştürmüştür. İyi kavramına gözlenebilir ve belirlenebilir nitelikler kazandırmıştır.

Stoacılar, etik teorilerini insanın erdemi üzerine kurmuşlardır. Stoacılara göre; zenginlik, refah, toplumsal statü gibi şeyler insana gerçek mutluluğu sağlamaz. Aynı şekilde; fakirlik, hastalık gibi şeyler de mutsuzluğun kaynağı değildirler; insanı sadece erdemsizlik mutsuz kılar. (Brennan, 2007: 35). Zenon, *İnsanın Doğası Üzerine* adlı eserinde erdemin, doğanın bizi kendisine doğru yönelttiği yerde, yani doğayla uyumlu yaşamda olduğunu ifade etmiştir (Mitsis, 2002). Bu kapsamda *eudaimonist* geleneği sürdüren stoacılar mutluluğu doğayla uyumlu yaşamda görmüşleridir.

İlkçağda insan merkezli olarak şekillenen, erdem ve mutluluğu temel alan etik anlayışları, ortaçağda Tanrı merkezli bir eksene girmiştir. Ortaçağ dönemi için erdem, insanın amacına göre davranışları değil, Tanrının emirlerine uygun davranışları olarak kabul edilmiştir (Ocak, 2011: 97).

Ortaçağda mutluluk hedeflenmiş olsa da burada kast edilen mutluluk insanın fizik dünyadaki mutluluğundan ziyade, ölümden sonra metafizik dünyadaki mutluluğu olmuştur. Elbette ölüm sonrasındaki mutluluğa ulaşabilmesi için bu dünyada Tanrı tarafından yüklenmiş ödevleri yerine getirmesi gerekmektedir.

Ortaçağ sonrasında Rönesans ve aydınlanma çağıyla birlikte, insan aklına geri dönüş yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde etik anlayışı da Tanrısal eksenden insan eksenine doğru

dönmeye başlamıştır. Dönemin önemli filozoflarından Francis Bacon (1561-1626), etik konusunda da fikirler üretmiştir. Bacon, etik sorunların dinden bağımsız incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bacon din ile felsefenin kapsamını birbirinden ayıştırmıştır ve etikte konu edilen iyi kavramının bu dünyaya ait olduğunu belirterek dinde aranan iyin bu dünyadan kopuk olduğuna dikkat çekmiş, ahlâklî olmanın koşulunun din olmadığını iddia etmiştir (Gökberk, 1990, 280-281). Bacon Ortaçağ düşüncesi sonrasında, iyiyi dünyada ve insan aklında arayan bir düşünür olarak kendisinden sonra gelen düşünürler için önemli bir alan açmıştır.

Aydınlanma çağı düşünürlerinden John Locke, etik sorunları toplumsal ve hukuksal kapsamda değerlendirmiştir. Hukuka uygun bir toplumsal yapının oluşturulması için gerekli etik ilkeleri araştırmıştır. Bu ilkelerin ancak akıl ve doğa yasalarıyla kurulabileceğini düşünmüştür. John Locke, insanın doğasında herhangi bir etik ilke, kavram veya bilgiye sahip olduğuna inanmamaktadır. İnsanı, doğduğunda boş bir levha (Tabula Rasa) olarak tanımlayan Locke’a göre insanda eylemleri için genel geçer ve zorunlu yargıları çıkarabileceği hiçbir hazır ilke bulunmamaktadır (Locke, 1992: 63). İyiyi ve kötüyü belirleyen şey, insanların yaşadığı haz ve acıdır. Ona göre, haz veren ve acıyı azaltan şey iyi; acıya neden olan şey ise kötüdür. John Locke, insanların doğuştan sahip oldukları bazı doğal hakları korumak için bir araya gelerek, toplumu ve onları yönetecek bir otoriteyi oluşturduklarına inanmaktadır (Ulaş, 2002: 517). John Locke bir eylemin sonunda bir haz alınıyorsa o eylemi iyi olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmesinde eylemin sonucuna bakılmasına işaret etmektedir (Locke, 1992:102). Bu kapsamda Locke, ahlak felsefesine empirist tutumuyla bakmış ve onu, toplumdan topluma değişen ve insanın yaşam içerisinde haz ve acı veren şeylerle olan ilişkisi bağlamında temellendirmiştir.

Aydınlanma çağı düşünürlerinden David Hume, ahlâk algılarını anlama yetisinin işlemleri olarak değil, beğeniler ve duyular arasında konumlandırırmaktadır. David Hume’a göre akıl, iyi olanla kötü olanın ayırt edilmesinde yeterli değildir. Bu nedenle ahlâk ilkeleri, akıl yargıları olamazlar. Çünkü ona göre akıl bizi asla eyleme sevk edemez. Oysaki ahlâk ilkelerinin temel hedefi ve amacı, eylemlerimize yol göstermektir (Hume, 2014: 10).

David Hume, erdemler ve kötülüklerin, övülen ve eleştirilen özellikler olduğunu iddia etmekte ve erdemleri dörde ayırmaktadır. Bunlar; “toplumsal erdemler (iyilikseverlik ve adalet)”, “kendimize yararlı olan özellikleri olan erdemler”, “bize doğrudan doğruya hoş gelen özellikleri olan erdemler” ve “başkalarına doğrudan hoş gelen özellikleri olan eylemlerdir.” Bu dört erdem arasında asıl erdem ya da tam erdem olma özelliğinin toplumsal erdemlerde bulunduğunu söylemektedir (Hume, 2014: 12-13).

David Hume düşünceleriyle, kendisinden sonra gelen filozofları, özellikle Immanuel Kant (1724-1804), Jeremy Bentham (1748 - 1832), ve John Stuart Mill'i (1806 - 1873) etkilemiştir. Bu kapsamda Kant, kendisini “dogmatik uykularından uyandıranın Hume” olduğunu söylemiştir. Kant, etik alanında geçmişte yapılmış çok parçalı soruşturmaları, İlkçağ'da Aristoteles'in yaptığı gibi birleştirerek, akıl-duyu tartışmalarından çıkartmış ve etiği yeniden bir bilgi alanı olarak kendi yörüngesine yerleştirmiştir (Akarsu, 1998: 335).

Immanuel Kant, eski Yunan felsefesinin üç ana alana ayrıldığını ve bunların; fizik, etik ve mantık olduğunu düşünmektedir. Etik -kendi ifadesiyle 'ahlâk öğretisi'- “belirli nesnelerle ve bu nesnelerin bağlı olduğu yasalarla ilgili olan içerikli felsefeden, özgürlüğün yasalarına ilişkin olandır.” Kant'a özgürlüğün her şeyden önce bir 'düşünce' olduğunu ifade etmektedir. Özgürlüğün pozitif anlamdaki yasası olarak 'ahlâk yasası' nı geliştiren Kant, “öyle eyle ki, senin istemenin 'maksim'i, aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin.” demektedir. Bu kapsamda Kant'ın ödev ahlâkı olarak adlandırılan yaklaşımında, istemenin otonomluğu ilkesine göre, değerleri insan belirler ve uygular (Kant, 2018: 2).

Kant, ödevde uygun eylem ile ödev olmasından dolayı yapılan eylemlerin sonuçları itibariyle bir farklılık içermese de, aslında temelden zıt anlayışlar olduğunu düşünmektedir. Bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

“Ödevde uygun bir eylem ile ödevden dolayı yapılan bir eylem arasında görünüşte hiçbir fark yoktur. Aralarındaki fark, bu eylemlerin temelindeki istemede ya da niyette bulunur. Ödevde uygun bir eylemin temelinde bir çıkar vardır. Ödevden dolayı yapılan eylemde ise iyi isteme bulunur. Bir eylemin değeri, temelindeki isteme eylemine bağlıdır. Dünyada, hatta dünyanın dışında bile iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek bir şey düşünülemez. İyi isteme, ahlâk yasasına uygun olan; kesin buyruk, ödev buyruğunda pratik buyrukta niteliği belirlenen istemedir. Ahlaklılığın ölçütü de bu nitelikteki istemedir.” (Kant, 2018: 12-13).

Kant eylemlerin sonuçlarından çok o eylemi gerçekleştirmesindeki niyet veya amaca odaklanmıştır. Kant eylemlerin, kişinin kendi iradesi ile gerçekleştirdiği iyi isteme doğrultusunda olması durumunda etik değerinin olacağını ifade etmektedir. Kant bu düşüncesini Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi eserinde “ Bir eylemin ahlaksal değeri, ondan beklenen etkide bulunamaz” sözleriyle ifade etmiştir. Bu sözle ahlaksal değerlendirmenin, eylemin sonucuna göre yapılamayacağına inandığını ifade etmiştir (Kant, 2018:16)

Kant'ın eylemlerin sonucunu ön plana çıkartan yaklaşımına karşı, eylemlerin etik değerini sonucu belirler düşüncesini savunan düşünürler de olmuştur. İngiliz filozof Jeremy Bentham (1748 - 1832) “iyi”yi “fayda” ile eşdeğer görmüştür. “Bentham eylemlerin

doğruluğunun ve değerinin kişilere sağladığı fayda ile ölçülmesinin doğru olduğu düşüncesini savunmuştur. Böylece Bentham, İlkçağdan beri aranan iyiyi, fayda olarak ifade eder. Bunun temelinde ise insanın haz ve acı duyumları vardır. Bentham, bütün canlı varlıkların, doğaları gereği haz peşinde koşup, acıdan uzaklaşmaya çalıştıklarını göz önüne alarak, haz ve acı duyumlarının etik için dayanak noktası olabileceğini düşünmüştür. Bentham, aslında kişinin çıkarlarının toplumsal çıkar ya da diğer bütün insanların çıkarları karşısında baskın olduğunu belirterek, insanların eylemlerinin amacının kendi mutlulukları olduğunu ve insanın doğal bir yetisi olan aklın, bu amacın ‘uşağı’ olarak düşünülmesi gerektiğini savunur.” (Ulaş, 2002: 17).

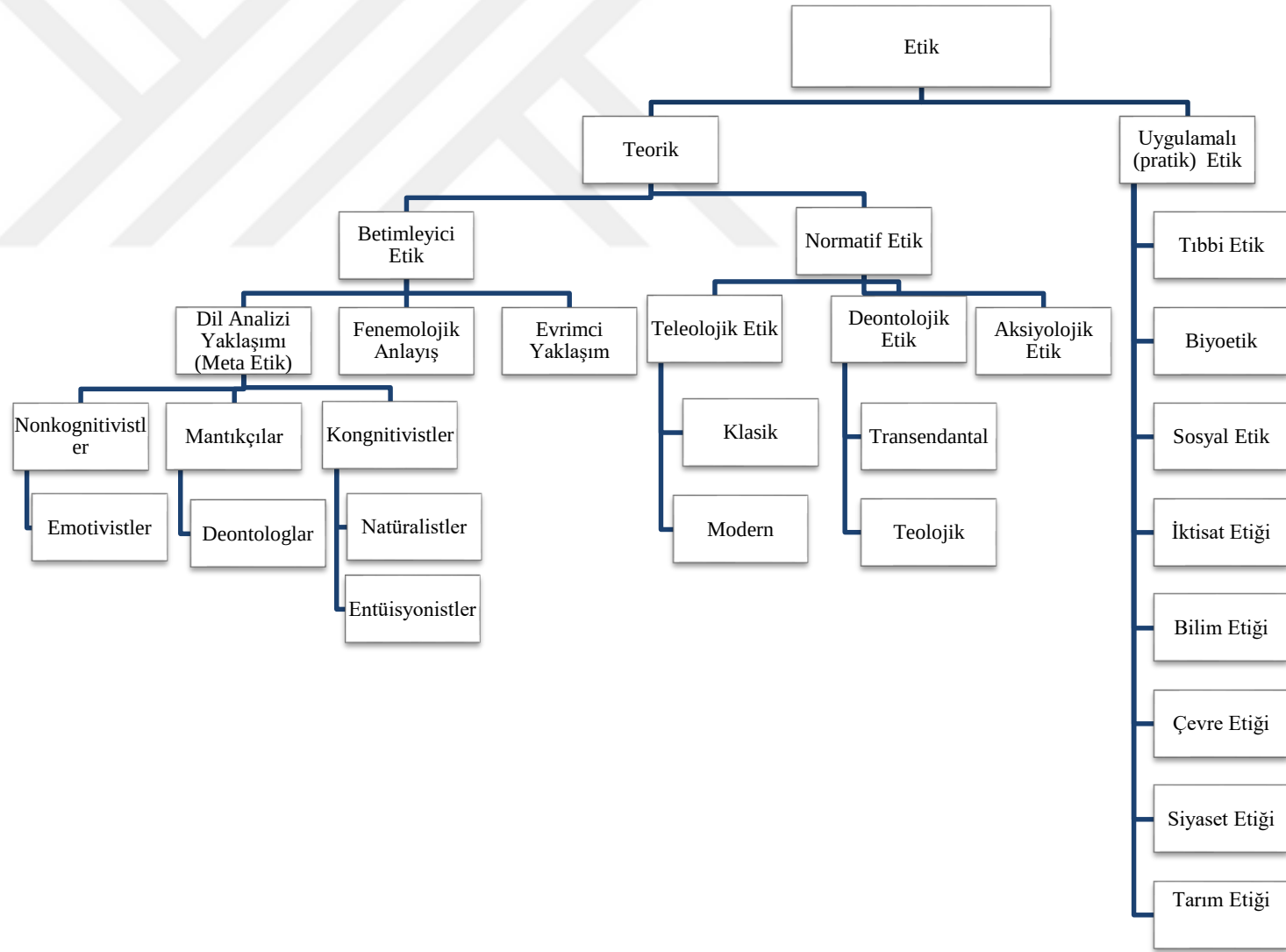
Bentham, eylemlerin değerinin belirlenmesinde; “olabildiğince çok sayıda insanın, olabildiğince çok mutluluğu” olarak ifade ettiği “faydacılık” ilkesinin ölçü olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Bentham’a göre, erdemli insan; haz verecek şeylerin ölçüsünün, acı vereceklerin karşısında, iyice tartıp değerlendirmeyi bilen kimse, daha büyük hazlar için daha küçük hazlardan vaz geçmeyi öğrenen, hatta bu sırada daha büyük hazzla erişmek için acıyı üzerine almayı kabul edendir.” (Akarsu, 1998: 169). Bu kapsamda Bentham, eylemlerin ahlaki değerlendirmesinin eylemin sonucuna ve bu sonucun olabildiğince çok insanın mutluluğunu sağlamasına göre gerçekleştirilmesi gerektiğini savunarak, Kant’ın düşüncelerinden net bir farklılık ortaya koymuştur.

İngiliz filozof John Stuart Mill (1806 - 1873) Bentham’ın fazla sayıda insanın mutluluğunu hedefleyen “faydacılık” ilkesini kabul etmiş ve bu ilkeyle, etik sorunlara toplumsal koşulları da içerisine alan bir yaklaşımla çözüm getirilebilecek bir etik yaklaşım geliştirmiştir. Bu kapsamda John Stuart Mill için de asıl amaç mutluluktur. Gerçekleştirilen bir eylemin, herkesin mutluluğunun bir parçası olduğu ya da bu mutluluğun bir aracı olduğu durumda arzu edilir olduğunu söyleyerek, kişi ve toplumu bir arada değerlendiren ve etik sorunlara kişi ve toplum arasındaki ilişkiler temelinde çözüm bulmak isteyen bir yaklaşım içerisinde bulunmuştur. John Stuart Mill, eylemlerin mutluluğu sağladığı ölçüde doğru, mutsuzluğa neden olduklarında ise yanlış olduklarını düşünmektedir. Ancak Mill, hazlar arasında elde edilen mutluluğun, sadece niceliği bakımından değil, niteliği bakımından da farklılıkların bulunduğuna inanmaktadır. Bundan dolayı kimi mutluluk çeşitleri, diğerlerinden daha çok değerli sayılır, istenir veya tercih edilir (Mill, 1946: 7). Bu kapsamda Bentham ve Mill eylemlerin insanları mutlu ettiği ölçüde doğru olduklarını belirtirken, bu mutluluğu çok sayıda insan veya topluluğun paylaşması durumunda ahlaki değerinin daha yüksek olacağını düşünmüşlerdir. Mill, Bentham’ın düşüncelerini toplumsallıkla birleştirmiş ve eylemin niteliğini de ön planda tutan bir yaklaşım geliştirmiştir.

Düşünce tarihi içerisinde etik konusunda gerçekleştirilen tartışmalar, farklı düşünürlerin, eylemlerin etik değerlendirilmesinin yapılmasında birbirinden farklı yaklaşımları ortaya koyduklarını göstermiştir. Felsefi düşüncenin doğasına uygun olan bu durum, etik konusunda farklı kuramların gelişimini sağlamıştır.

1.3. Etik Kuramları

Etik kuramları; etik problemlerin konu, kavram ve yaklaşım olarak farklı şekillerde ele alınışlarına göre sınıflandırılmaktadırlar. Etik kuramlarının sınıflandırılması konusunda araştırmacıların farklı çalışmaları bulunmaktadır. Tez çalışması kapsamında, farklı sınıflandırmalar birleştirilerek bir dağılım ağacı oluşturulmaya çalışılmıştır. Şekil 1.1’ de sunulan dağılım ağacının oluşturulmasında Erdoğan (2006), Cevizci (2016) ve Pieper (2012) kaynaklarından yararlanılmıştır.

Şekil 1.1 Etik Kuramlarının Sınıflandırılması

Etik kuramları temelde, teorik ve uygulamalı olarak ayrılmaktadır. Uygulamalı veya pratik etik kuramları, modern toplumların ortaya çıkmasıyla birlikte toplumların gündemine gelen iş hayatı, çevre sorunları ve kürtaj gibi sorunları kendisine konu edinen alanlardır. Uygulamalı etik günümüzde uygulamalı felsefe olarak da anılmaktadır. Şahin Filiz (2018); *Felsefi Sağaltım* eserinde biyoetikten ötenaziye kadar olan geniş yelpazedeki uygulamalı etik sorunlarını, uygulamalı felsefe bağlamında ele almış ve bu sorunların çözümünde, insanın insanlıkla tedavisini öngören bir sağaltım tekniği geliştirmiştir. Teorik etik ise iki ayrı eksende düşünülmektedir. Birinci ekseni betimleyici etik, ikinci ekseni normatif etik alanları oluşturmaktadır. Betimleyici etik teoriler, etik kavramlarının anlamsal yapılarını ve temellerini kendisine konu edinirken, normatif teoriler; ahlaki normların temellendirilmesini kendisine konu edinmiştir.

Tez çalışması kapsamında; tarımda etik tartışmalara konu olan uygulamalar incelendiği için, normatif etik kuramları ile pratik etik kuramları içerisinde biyoetiği de içeren çevre etiği yaklaşımları incelenmiştir.

1.3.1. Normatif Etik Kuramları

Normatif etiğin hedefi, insan davranışlarının yargılanmasına olanak sağlayan normlar, ilkeler ve ahlaki gerekliliklerin sorgulanmasıdır. Bu sorgulama sonucunda, insan davranışının iyi ya da kötü olduğunu değerlendirmek ve etik bir gerekçelendirmeye bağlamak hedeflenmektedir.

Normatif etik, betimleyici etikten farklı olarak, ahlaki normların tanımlanmasından çok gerekçelerinin belirlenip temellendirilmesini amaçlamaktadır. Normatif etik bu hedefini yerine getirirken, ya kayıtsız şartsız uyulması istenilen en üst düzeydeki ahlak ilkesine dayanmakta ya da herkes tarafından gerçekleştirilmesi gereken “en üst iyi”yi göz önüne almaktadır (Pieper, 1999: 224).

Kuçuradi, normatif etiğin işlevi olarak; ahlaksal doğru ve iyinin en üst ilkelerini sağlamayı görmektedir. Normatif etik, ahlaki davranışlarımız için temel oluşturacak kriterleri, yani insan davranışlarının temel normlarını araştırmaktadır. Ona göre, etiğin ahlaksal yargıları temellendirme işlevi, normatif etiğe göre daha üst bir düzeyde bulunan meta-etige aittir. Meta-etinin nesnesi eylemler değil, eylemler hakkındaki ahlaksal içerikli yargılardır (Kuçuradi, 2004).

Normatif etik, “insanlara yaşamın akışında bir rehber olarak kullanacakları normları sağlar. Temel amacı; ahlâkî fâillere, doğru eylemler noktasında rehberlik edecek ahlâkî ilkeler belirlemek ve böylelikle de mevcut ahlâkî uyuşmazlıklara ve çatışmalara bir çözüm

sağlamaktır. Bundan dolayı söz konusu yaklaşımı benimseyen araştırmacı ve filozoflar, insanlara ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini göstererek, yükümlülüklerini ve sorumluluklarını anımsatan nesnel ahlâkî doğrular olduğunu savunurlar.” (Cevizci, 2003: 291).

Normatif etik, ahlak kurallarının temel çıkış noktalarını sistematik bir şekilde ele alarak, bu normların ortak noktaları üzerinden genel ilkeler ortaya koymaya çalışmakta ve bu ilke ve/veya ilkeleri kullanarak, yeni sorunların çözülmesine temel teşkil etmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda, düşünce tarihi içerisinde farklı normatif etik kuramları geliştirilmiştir. Bu kuramlar genel itibariyle; teleolojik, deontolojik, aksiyolojik kuramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1.1. Teleolojik Etik Kuramları

Teleoloji, ereksellik anlamını taşımaktadır ve etikte sonucu temel alan bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Erdoğan (2006: 7) teleoloji kavramını “sonuçlar üzerine rasyonel düşünme” olarak tanımlamaktadır. Teleolojik kuramlar kendi içerisinde klasik ve modern yaklaşımlar olarak ayrılmaktadır.

Teleolojik etik kuramlarının kökleri ilkçağa kadar uzanır. Klasik teleolojik yaklaşımlar olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşımlarda hedef insanın *euadaimonia* yani mutluluk ve huzur haline ulaşmasıdır. Mutluluğa nasıl ulaşılacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sokrates, Platon ve Aristoteles’e göre mutluluk, insanın kendisine ilişkin bilgisine bağlı olan bilgelik gibi erdemlerle mümkündür. Demokritos, Aristippos ve Epiküros’a göre ise mutluluğa ancak hazla ulaşılabilir. Ancak Aristippos (M.Ö. 435- 355) ve Epiküros (M.Ö. 341- 270)’a göre insan acıdan kaçıp hazza ulaşmak ister, fakat bu iki filozof insana haz veren unsurlar konusunda birbirlerinden çok farklı düşünmektedirler.

Aristippos’a göre insanın hayattaki temel ve tek amacı hazdır. Hatta haz ile iyinin aynı şey olduğunu düşünmektedir. Ona göre iyi, şiddetli ve bir anlık hazdır. Ona göre anlık hazlar olan bedensel ve maddi hazlar, sürekli ruhi hazzardan daha üstündür. Bu hazları elde etmek için de bilgi gereklidir. Çünkü bilgi, insanı üzücü tutkulardan kurtarır ve hayatın nimetlerinden en iyi bir şekilde yararlanmayı öğretir (Karaman, 2000: 14- 15).

Epiküros’un amacı da mutluluğa ulaşmaktır. Ancak, ahlak felsefesinde Aristippos’un hedonizminde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerle hedonizmi tekrar canlandırmıştır. Ona göre de haz, en yüksek iyidir (Akarsu, 1998: 97). Epiküros mutluluk ile hazzı özdeş görmektedir (Karaman, 2000: 15). Ancak Epiküros haz kavramında, Aristippos’tan farklı olarak anlık hazları değil, uzun süreli hazları kastetmektedir. “Epiküros’ta en yüksek haz en yoğun olan değil, sürekli olan, bütün hayatı boyunca sürebilecek olan hazzardır; ruhun sarsılmazlığı olan mutluluk en yüksek değerdir” (Akarsu, 1982). Uzun süreli hazlar olarak

bilgelik, doğayla uyumlu bir yaşam ve erdemlilik gibi unsurları görmektedir. Epiküros'un uzun süreli hazları doğrudan ruhun yaşantısıyla ilgilidir ve bedenle ilgili bir hazdan söz etmemektedir.

Modern teleolojik yaklaşımlar ise, faydacılık veya yararcılık şekillerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde çoğunluğun faydasına olan veya çoğunluğu memnun eden şeyin doğru olacağı fikri yatmaktadır.

Modern teleolojik kuramlarda, fayda kavramı etik sorgulamanın merkezindedir. Jeremy Bentham (1748 - 1832) faydacı bir düşünür olmanın ötesinde onu sistemleştirmeyi başarmış bir filozoftur (Scarre, 2003: 73). Bentham'ın faydacılığı İngiliz empirizmi, David Hartley'in çağrışımçı psikolojisi ve kendinden önceki faydacı filozofların düşüncelerine dayanmaktadır. Bentham, bu üç kaynaktan oluşturduğu faydacılığı bir etik kuram oluşturmak üzere bir araya getirmiştir. Bentham'a göre diğer bütün etik teoriler mantıksal gerçekler yerine sezgi üzerine inşa edilmiştir (Aydın, 2013). Bentham fayda kavramını *An Introduction Principles of Morals and Legislation* adlı eserinde "Fayda sözcüğüyle yarar, avantaj, haz, iyi veya mutluluk üretme veya çıkarı söz konusu olan kesime zarar, acı, kötülük gelmesini veya bu kesimin mutsuz olmasını önleme eğilimi olan herhangi bir objedeki özellik kast edilir: eğer bu kesim toplum ise, toplumun mutluluğu; eğer belli bir birey ise o bireyin mutluluğu." şeklinde tanımlamıştır. Bentham, fayda kavramı üzerinden geliştirdiği ilkesini "fayda ilkesiyle; her eylemin ilgili kesimin mutluluğunu artırma veya azaltma, bu mutluluğu teşvik etme veya ona karşı olma eğilimine göre onaylayan veya onaylamayan ilke kast edilmektedir." sözleriyle açıklamıştır (Bentham, 1970: 29) . Bentham'a göre fayda ilkesi nihai ve en yüksek ilkedir.

Bentham, insanın acı ve haz güçlerinin yönetimi altında olduğunu düşünmektedir. Bu iki gücün insanların ne yapıp yapmaması gerektiğini belirlemektedir. Bentham'ın yeni etik biçiminin ilkesi insanın acıdan kaçıp hazzı arzuluyor olmasıdır. Bütün eylemler hazza katkıda bulundukları ölçüde iyi, acıya neden olmaları doğrultusunda kötüdürler. İnsanın yapacağı eylem değerlendirilirken haz ve acı miktarları hesaplamalıdır. Bentham bu konudaki yol haritasını *felicific calculus* ile çizmiştir. *Felicific calculus*, hazlar arasında niceliksel bir ayrım yapmaktadır ve mutluluğun veya mutsuzluğun derecesini ölçmektedir. Örneğin futbol oynamak şiir okumaktan daha çok haz veriyorsa, futbol oyunu daha değerlidir. Çünkü Bentham hazlar arasında niteliksel değil niceliksel ayrım yapmaktadır (Bentham, 1843: 484). Bentham, hazları niteliksel değil niceliksel olarak sınıflandırması ve her durumda aynı seviyede haz ve acı çekileceği düşünceleri nedeniyle eleştirilmiştir.

Modern teleolojik etik kuramcıları içerisinde John Stuart Mill (1806-1873) önemli bir yer tutmaktadır. Mill, *Utilitarianism* adlı eserinde ahlak anlayışını temellendirmeye çalışmıştır.

Bu eserinde Bentham'ın faydacılık ilkesini derinleştirme çabası içerisine girmiştir. Eserinde öncelikle “en yüksek iyi” kavramını temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre “en yüksek iyi” belirlenerek nesnel ve tek ölçüt olarak kabul edilmelidir. Mill, ahlaki seçimlerin bireye bırakılması durumunda, insanların ahlaka olan güvenlerinin azalacağını düşünmektedir. Bu nedenle nesnel bir ölçüt olan “en yüksek iyi” kavramını geliştirmeye çalışmıştır (Mill, 1986: 3). Mill fayda ilkesini; “eylemler haz sağladıkları oranda doğru-iyi, acıya neden oldukları ölçüde yanlış-kötü” kabul eden ilke olarak tanımlamıştır (Mill, 1986: 11). Mill'e göre mutluluk acının yokluğu ve hazzın varlığını ifade etmektedir. Mill, ahlak kavramını; fayda ilkesinden hareketle “kendilerine uyulduğu zaman, mümkün olan en yüksek sayıda insana, yalnız insana değil, diğer tüm duygulu varlıklara nitelik ve nicelik bakımından hazca en zengin hayatı sağlayan bir takım kural ve ilkeler” şeklinde açıklamıştır.

Mill, Utilitarianism adlı eserinde öncelikle Hedonizm ve Epikürizmin yanlış anlaşılan yönlerini ortaya koymuştur. Mill'e göre Epikürizm, kendisine hücum edildiği gibi ilkel hazlara bağımlılık anlamına gelmemektedir. Mill hazcı ahlakı değerlendirirken, domuzların mutluluğuyla insanların mutluluğunu ayırmak gerekir demektedir. Bu noktada çarpıcı örnekler içeren “Tatmin edilmiş bir domuz olmaktansa, tatmin edilmemiş bir insan olmayı; tatmin edilmiş bir aptal olmaktansa, tatmin edilmemiş bir Sokrates olmayı tercih ederim” sözünü söylemiştir (Mill, 1986: 15). Bu kapsamda futbol oynamak gibi hazları alçak hazlar içerisine alırken, roman okumak ve şiir yazmak gibi hazları yüksek hazlar içerisine almıştır.

Mill, alçak hazların, insanları aşağı hedeflere, yüksek hazların ise zihni ve sosyal hedeflere götürdüğünü ifade etmiştir. Mill sosyal bir varlık olan ve kültür içinde yaşayan insanın yüksek doyumlar sağlayan yüksek hazları arayacağını ifade etmiştir (Ülken, 2001: 84). Bu kapsamda Mill, Bentham'dan farklı olarak hazları sadece nicelik değil nitelik yönünden de ayırmıştır.

Mill'e göre bireyin mutluluğuyla toplumun mutluluğunun aynı noktada birleşmesi, ancak bireyin mutluluğundan hareketle ortaya konulabilecek bir durumdur. Mill'e göre bireyin kendi mutluluğu onun için iyi bir şeydir ancak toplumun diğer bireylerinin de mutluluğu onun için iyi bir şeydir. Bu nedenle bütün bireyler için iyi olan toplumun mutluluğunun, herkes tarafından arzulanan olması gerekmektedir (Mill, 1986: 55).

Teleolojik kuramların kökeninin antik dönemlere kadar uzandığı görülmektedir. Eylemlerin ahlaki değerlendirmesinde sonuç odaklı yaklaşan teleolojik kuramları savunan düşünürler, sonucun ne olması gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Teleolojik kuramların mutluluk ekseninde başlayan tartışmalarında; klasik teleolojik düşüncelerin hazları yücelttiği buna karşın modern teleolojik yaklaşımlarda ise yarar ve fayda kavramlarının

geliştirildiği görülmüştür. Bu kapsamda Bentham'ın faydacılık anlayışını genişleten ve geliştiren Mill ile birlikte teleolojik kuramlar içerisinde yüksek hazların entelektüel bir içerik kazandığı ve toplumsallıkla buluştuğu görülmüştür. Özellikle Mill'in ahlak kavramını tanımlarken, “....yalnız insana değil, tüm duygulu varlıklara nitelik ve nicelik bakımından hazca en zengin hayatı sağlayan....” ifadesi önemlidir. Mill'e kadar ahlakın kapsamı sadece insanlar arasındaki ilişkiler olarak görülürken bu tanım insan dışındaki canlıları da kapsam içerisine almıştır.

Tez kapsamında endüstriyel hayvancılık içerisinde, çiftlik hayvanlarının üretilmesinde etik tartışmalara neden olan konuların önemli bir kısmı hayvan hakları ve hayvan refahı üzerinedir. Bu değerlendirmeleri yaparken Mill'in ahlak kuramı ve yaklaşımı önemli bir açılım sağlamaktadır. Ayrıca Mill'in hazları niteliksel olarak ayırması da önemli bir perspektif oluşturmaktadır. Mill, kısa süreli ve sadece bireyi mutlu kılan hazları alçak, uzun süreli hazları ise yüksek hazlar olarak görmektedir. Bu kapsamda mevcut tarımsal üretimin insanlardaki hangi hazları doyurmayı hedeflediğinin irdelenmesi gerekmektedir. Modern teleolojik bakış açısına göre bir sorgulama yapmak için öncelikle aşağıdaki sorgulamaların yapılması gerekmektedir.

- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım, sadece para kazanma hedefine konsantre olmuş ve insanları sağlıklı bir şekilde doyurmaktan çok onlara yeni zevkler sunup kısa süreli hazlarını tatmin mi etmektedir?
- Bir önceki soruya yanıtımız evet ise, tarım sektörü, doğayla uyum, sağlıklı nesiller yetiştirmek ve geliştirmek gibi bir eksene taşınabilir mi?
- Bir önceki soruya yanıtımız evet ise, insanları mutlu edecek veya toplumsal fayda sağlayacak tarım modeline nasıl ulaşılır?

1.3.1.2. Deontolojik Etik Kuramları

Deontoloji (Deontologia), antik Yunanca “Deonto” görev, yükümlülük, “logia” bilgi, bilim anlamlarına gelen kelimelerin birleşiminden oluşmaktadır. Bu kapsamda deontoloji, ödev bilgisi olarak Türkçe 'ye çevrilebilir (Arda ve Pelin, 1995: 323). Deontolojik etik kuramları, Kant'ın etik değerlendirmeleri doğrultusunda şekillenmiş transendantal ve teolojik yaklaşımları ifade etmektedir. Kant'ın transandantal yaklaşımı “Ödev Etiği” olarak da adlandırılmaktadır (Özlem, 2004: 68).

Immanuel Kant (1724-1804) tarafından geliştirilmiş transandantal etik kuramını, ilkeli karar verme yaklaşımı olarak tanımlamak mümkündür. Transandantal etik kuramında; karar, faaliyet ve davranışların tercih edilmesinde bunların sonuçları değil, ilke ve kuralların

doğruluğu önemlidir. Kararın doğruluğu ile sonuç arasında fazla bir bağ yoktur. Kant etik yaklaşımında iyi niyete önem vermiştir. Ona göre, iyi niyetli olan kişinin kararını verirken sonucunu düşünmesine gerek yoktur, çünkü o her zaman doğru olanı yapacaktır. Bu yaklaşıma göre etik davranışın temelinde sorumluluk bulunmaktadır (Ay, 2003: 60). Kant’a göre, sonuç kötü de olsa iyi de olsa önemli olan kararın iyi niyetli bir şekilde alınmış olmasıdır. Çünkü eylemi doğru yapan iyi niyete veya ödevimize olan uygunluğudur.

Kant’ın ahlak felsefesinin temel kavramı “iyi istenç”tir. Kant’ta iyi istenç kendi başına doğrudan doğruya iyi olan, mutlak olarak istemeye layık tek şeydir. Her koşul altında iyi olarak kabul edilecek olan iyi istemenin dışında hiçbir şey yoktur. Kant’a göre insan akıl yoluyla diğer canlılardan farklıdır ve akli onun fenomenler dünyasının ötesine ulaşmasını sağlar (Kant, 2018: 9). Kant bu durumu; “Doğada her şey yasalara göre etkide bulunur. Yalnızca akıl sahibi bir varlığın kendi yasaların tasarımına göre, yani ilkelere göre eylemde bulunma yetisi ya da istemesi vardır. Yasalardan eylemi türetmek için akıl gerekli olduğundan, isteme pratik akıldan başka bir şey değildir. İsteme, eğilimlerden bağımsız olarak ancak aklın pratik bakımından zorunlu, yani iyi olduğunu bildiği şeyi seçme yetisidir” sözleriyle açıklamıştır (Kant, 2018: 29).

Akl, insanı ahlak konusunda yönlendirir ve bu yönlendirmeyi “Ahlak Yasası”na göre yapar. İnsan, yapısı gereği sadece mutluluğa yönelmiş olamaz. Bu nedenle geriye ödev kalmaktadır. Ödev ise aklın sesini dolayısıyla en yüksek değeri dile getirir. Kant bu noktada eylemin sonucundan dolayı değil, kendisine dayandığı ilke veya maksiminden dolayı iyi olacağını söylemektedir (Kant, 2018:16). Kant ahlak felsefesi konusunda bir eylemin iyi olması durumunu, a priori bir unsur olan aklın buyruğuna bağlamaktadır. Bu buyruğun da ödeviye göre belirlenmiş olması gerektiğini savunmaktadır.

Kant’a deontolojisini bir örnekle açıklayacak olursak; bir katil benim evime sığınan birinin peşinde olduğunu varsaysam ve benden onun yerini söylememi istese, ben ona doğruyu söylemek zorundayım. Bir hayat kurtarmamıza engel olsa da doğru söylenmelidir. Bu cevap sonucu itibarıyla değerlendirildiğinde yanlış gibi görülebilir. Çünkü sonucunda insan hayatı kurtarılacaktır. Ama doğruyu söylemek, kendinde bir amaçtır. Amacın burada bir araç olarak kullanılmasına bir kez izin verilirse, ahlaksızlığın sınırları olmayacaktır. Kant bir kere bir şey olumlu olarak değerlendirilirse her şeye izin verir hale gelir diye düşünmektedir (Heller, 2006: 438).

Kant’ın etik kuramına göre, ahlaki eylem basit bir fayda ve bir çıkar ilişkisi kapsamında değerlendirilmemelidir. Ödül ve ceza düşüncesi, eylemi gerçekleştiren kişinin karar vermesinde etkili olmamalıdır. Alexis Bertrand (2001) bu durumu bir örnekle açıklamıştır; sokakta çok ihtiyar bir kadına rastlayan biri, bu kadının sağ elinde ateş dolu çanak, sol elinde, içi su dolu bir

sûrahi görür. Yaşlı kadına rastlayan o kişi bu kadar birbirine zıt unsurları ne yapacağını sorar. Kadının cevabı şu olur: Ateş ile cenneti yakmak, su ile de cehennemi söndürmek isterim. Ta ki hiçbir şey kalmasin”. O adam, kadına bunu söylemekte ki amacının ne olduğunu sorduğunda, kadın: “Çünkü bu âlemde hiçbir kimse cennete gitmek için iyilik yapmasin, hiç kimsede cehennem korkusuyla günah işlemekten çekinmesin. Fakat tam ve mükemmel bir aşkı ilahi ile bunu yapsın der. Alexis Bertrand, burada ilahi aşk yerine iyi isteme diyecek olursanız Kant’ın etiğinde ne demek istediğini elde edeceğimizi ifade etmektedir (Bertrand, 2001: 44-45).

Deontolojik yaklaşım içerisindeki bir diğer etik kuram olan teolojik etik, eylemlerin ahlakiliğini inanç temelinde ele almaktadır. Bireylerin eylemlerinin ahlakiliğinin ölçüsünü Tanrı’nın buyruklarına uygunluk temelinde değerlendirilmektedir. Kant’ın ödev ahlakında olduğu gibi teolojik etik anlayışında da bir ödev bulunmaktadır ancak bu ödev Tanrı’nın buyruğudur. Kant; teolojik etik yaklaşımını, her ne kadar ödevde uygun davranmak gibi görünse de aslında sonuç odaklı olarak değerlendirmekte ve eleştirmektedir. Çünkü bir eylemin nedeni; ödev olması veya ödevde uygun olması değil, iyi istenç olmalıdır. Oysa teolojik etikte, ödevde uygun olduğu için yapılan davranışların amacı, bir ödül motivasyonu veya cezanın caydırıcılığı olmaktadır.

Endüstriyel tarım uygulamalarının deontolojik açıdan değerlendirmesi yapılırken, ortaya çıkarttıkları sonuçlar üzerinden değil, ahlak yasasına uygunluk ve maksimi yönünden bir inceleme gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu kapsamda, endüstriyel tarım içerisinde en çok tartışılan, genetiği değiştirilmiş organizma (GDO) uygulamaları ele alınabilir. Günümüzde GDO uygulamalarının zararları veya mevcut uygulamalardan daha zararlı oldukları konusunda bilim dünyasında uzlaşılmış bir görüş bulunmamaktadır. Bu kapsamda teleolojik bir sorgulama, nesnel temellere dayandırılmamakta veya bilimsel verilerle doğrulanamamaktadır. Endüstriyel tarım ve hayvancılık uygulamalarının deontolojik açıdan sorgulanmasında öncelikle aşağıdaki sorulara cevap aranmalıdır.

- İnsanın çevreye müdahalesinin sınırları ne olmalıdır?
- Tarımsal uygulamalar sonuçları yerine evrensel ahlak yasasına uygunluk gibi yönlerden incelenebilir mi?
- İnsanın doğadaki canlıların genlerine müdahale hakkı var mı?

Teolojik etik kuramları da deontoloji içerisinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda endüstriyel tarım uygulamaları teolojik bir sorgulamaya da tabi tutulabilir. Teolojik açıdan gerçekleştirilecek değerlendirmede aşağıdaki sorgulamalar yapılmalıdır.

- Tanrı çevrenin unsurlarını insan için mi yaratmıştır?
- Bir etin helal olması sadece kesim yöntemine mi bağlıdır?

- Tarımda kullanılan kimyasallar ve bu kimyasalların çevre üzerindeki etkileri dini açıdan uygun mudur?
- Canlıların genetiğini değiştirmek fitrat kavramına karşı mıdır?

1.3.1.3. Aksiyolojik Etik Kuramları

Aksiyolojik etik, erdem etiği olarak da adlandırılmaktadır ve odak noktasını kişilerin sahip bulundukları nitelikleri ve karakterleri oluşturmaktadır. Erdemli olmak ahlaki davranışta bulunmanın bir alışkanlık haline getirilmesi durumu olarak görülmektedir.

Doğa filozofları ve bazı Yunan filozoflarının etik konusunu ele alış noktaları; kişinin karakteri, iç doğası ve kalbinin nasıl olduğudur. Erdemin ne olduğu konusunda felsefi sorgulamaların Sokrates ile başladığı bilinmektedir. Sokrates'in birçok diyalogunda erdem kavramını açıklamaya çalıştığı bilinmektedir (Platon, 1998: 87d-89d). Sokrates erdemin ne olduğunu araştırırken, üzerine bir etik kuramın inşa edileceği temellendirmeyi yapmıştır.

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik eserinde; insanın uzuvlarının bir görevi olması gibi, insanın da bir görevinin olup olmayacağını sorar. Sadece duyularla ve beslenmeyle geçen bir yaşamın hayvanlarla aynı olacağını ifade etmektedir. İnsanın erdeminin ruhun akla uygun eylemleri olduğunu söylerken, bir gitaracı için erdemi iyi gitar çalmak olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamsa Aristoteles erdeme uygun etkinliği bir günlük bir davranış olarak değil, yaşamın tümüne yayılmış bir etkinlik olarak görmektedir. Nitekim Nikomakhos'a Etik eserinde bu durumu “Çünkü tek bir kırlangıç baharı getirmez, ne de tek bir gün; aynı şekilde tek bir gün ya da kısa bir süre insanı kutlu ve mutlu kılmaz.” sözleriyle ifade etmiştir (Aristoteles, 1999:097b30-1098a20).

Aksiyolojik etik kuramı, iyiliği veya doğruluğu tanımlama yerine, karakterin gelişmesi üzerinde durmakta, mutluluğun insanların en yüksek amacı olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşımda, yukarıda da bahsedildiği gibi, doğruluğun ne olduğuna karar verebilmek için, eylemin kendisine veya sonucuna değil, kişinin karakterine bakılmaktadır. Aristoteles bu yaklaşımı “orta yol erdem” olarak açıklamaktadır. Bu, her iki yöndeki aşırılıktan kaçınmayı ifade etmektedir. Aristoteles'e göre her şeyden korkan, korkak ve hiçbir şeyden korkmayan, cüretli olur. Bunun ortası ise yiğit olur. Aristoteles diğer erdemler için de durumun böyle olduğunu ifade etmektedir çünkü “orta olan” bilginin ve aklın buyurduğu gibidir, her yerde en iyi huyu oluşturur (Aristoteles, 1998: 1220b; 27-29).

Çağdaş erdem etiği ve aksiyolojik etiğin başlangıç noktasını Elizabeth Anscombe'nin 1958 yılında yayınladığı Modern Moral Philosophy adlı makale oluşturmaktadır (Wallach, 1992: 619). Anscombe makalesinde, modern dönemde ahlak felsefesi yapabilmek için

öncelikle psikoloji felsefesine hâkim olunması gerektiğinin savunmaktadır. Psikoloji felsefesinin de başlangıç kavramının erdem olması gerektiğini savunmuştur (Anscombe, 1958: 1).

Aksiyolojik etik temel olarak; Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik'te karakterize ettiği gibi erdemli eylem ve bireyin ahlakta asıl olduğu mantığını merkeze alan ve bu açıdan da kendisini, kural merkezli olmakla itham ettiği deontolojik ve teleolojik etik teorilerin karşısına konumlayan ahlak felsefesine verilen addır. Aksiyolojik etik bu kapsamda, sadece sonuca odaklanan teleolojiye ve evrensel ahlaki yasaya uygunluk yönünden bakan deontolojiye bir karşı çıkıştır. Aksiyolojik etik, erdemli birey ve karakterini merkeze alan bir yaklaşımdır (Alderman, 2001: 167).

MacIntre, sonuç ve evrensel ahlaki ödev merkezli bakan etik yaklaşımlarını yasa merkezli etik teoriler olarak görmektedir. Bu teorilerin kökeninde, teolojik geleneğin olduğunu düşünmektedir. Günümüzde bu durumun geçerliliğini yitirdiğini; "Laik rasyonalitenin hâkim olduğu bir dünyada, din artık ahlaksal söylem ve eylem için gerekli böylesi bir ortak arka planı ve temeli sağlayamazdı ve felsefenin dinin artık sağlayamadığını sağlamadaki başarısızlığı, felsefenin kültür içindeki merkezi rolünü kaybetmesinin ve dar, marjinal bir akademik çalışma alanı haline dönüşmesinin önemli bir nedenidir." sözleriyle ifade etmiştir (MacIntre, 2019: 84).

Aksiyolojik etik yaklaşımı eylemleri, o eylemi gerçekleştiren kişinin karakterinden bağımsız değerlendirmez. Aksiyolojik etik kuramcılarına göre; teleolojik ve deontolojik etik kuramları, eylemleri o davranışı gerçekleştiren bireyin karakterinden bağımsız olarak ele almaktadır. Ancak aksiyolojik etik kuramı, davranışları öznenen hareketle değerlendirmektedir. Bu noktada aksiyolojik etik, etik sorgulamaların öznenen hareketle yapılması nedeniyle; her bireyin ve olayın özelinde etik ilkelerin oluşturulması gibi bir zorluğu ortaya çıkartacağı konusunda eleştiriler almaktadır.

MacIntre'nin felsefe ile ilgili, dar alana sıkışmış akademik bir çalışma alanına dönüşme uyarısı önemlidir. Felsefenin bu durumdan çıkması veya bu pozisyona düşmemesi için pratik içerisine yönelmesi gerekmektedir. Bu kapsamda felsefe, etik sorgulamalarıyla insanların yaşamına dâhil olabilir, ortaya koyacağı sonuçlar ve bakış açılarıyla yol gösterici rolü oynayabilir. Endüstriyel tarım ve hayvancılık, insanların yaşamlarında etik tartışmalara ihtiyaç duydukları bir önemli bir alandır.

Aksiyolojik etik kuramının gerçekleştirdiği temellendirmeler ışığında, endüstriyel tarım uygulamalarının sorgulanmasında aşağıdaki sorulara cevap aranmalıdır.

- Tarımsal uygulamalarda sonucu değil kişileri veya kurumları erdem yönünden değerlendirmek doğru mudur?

- Tarım bilimleri ve bu alanda çalışan bireyler erdem temel alınarak oluşturulmuş ilkelere göre davrandıklarında, sonuçları tartışmalı uygulamalar (GDO ve Islah gibi) ahlaki bir yapıya bürünür mü?
- Küresel tarım sisteminde kurumlar ve bireylerin erdemli olması, uygulamaları ahlaki bir eksene taşır mı?
- Tarım alanında faaliyet yapan şirketlerin daha fazla kâr elde etmek olan temel amaçları; erdemli olmak, insanlığın doyurulması ve sağlıklı nesillerin ortaya çıkartılması olarak değişebilir mi?

1.3.2. Uygulamalı (Pratik) Etik Alanları

Pratik etik, özellikle sanayi devrimi sonrasında toplumda ve çevrede meydana gelen değişimler karşısında uygulanması gereken ahlaki ilkeleri tartışmak amacıyla farklı meslek kolları ve uzmanlık alanları etrafında geliştirilmiş etik yaklaşımları ifade etmektedir. Elbette pratik etik alanları büyük oranda normatif etik kuramları kapsamında gerçekleştirilen etik tartışmaları içermektedir. Normatif etik kuramları kapsamında, belirli sorunlar ve uzmanlık alanları etrafında gerçekleştirilen tartışmalardan, modern dünyada karşımıza çıkan sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla ilkeler ve kuralların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Uygulamalı veya pratik etik; İlkçağda felsefenin içinde büyüyen doğa bilimlerinin kendi bağımsız alanlarındaki gelişimleri sonucunda karşılaştıkları ahlaki sorunlara, anayurtları olan felsefenin; varlığı bir bütün olarak alan, bilgiyi parçalara bölmeden tartışan ve eleştirel yapısını kullanarak çözüm bulmaya çalıştıkları bir alan olarak da görülebilir.

Tez çalışması kapsamında, günümüzde etik tartışmalara konu olan endüstriyel tarım ve hayvancılık uygulamaları sorgulanacaktır. Tarım ve hayvancılık, çevre içerisinde gerçekleştirilen bir faaliyet olması nedeniyle, pratik etik alanlarından biyoetiği de içeren çevre alanı incelenmiştir.

1.3.2.1. Çevre Etiği

Çevre etiği, özellikle 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren hızlı sanayileşme, nüfus artışı, kırsaldan kentlere göç, tüketim alışkanlıklarındaki değişimler ve tarımsal üretimin artması ve boyut değiştirmesiyle toplumların gündemi haline gelen çevre sorunlarını etik kuramları doğrultusunda tartışmaya çalışan bir alan olarak karşımıza çıkmıştır. Çevre etiği, İlkçağdan 20.yy'a kadar ahlakın kapsamını insan ve onun davranışları olarak gören etiğin konusunu genişleterek, çevrenin bütün unsurlarına ahlaki bir değer veren ve etiğin konusu içerisine alan bir yapıya ulaşmasını da sağlamıştır.

Çevre etiği, çevre konusunda nasıl davranılacağını gösteren bir kurallar bütünü değildir. Böyle bir rolü olsaydı, çevre etiği yerine, çevre ahlakı kavramını kullanmak daha doğru olacaktı. Çevre etiği, insan ve çevre ilişkilerine etik yaklaşımlar geliştirmeye ve buradan evrensel ahlaki ilkeler temellendirmeye çalışan bir alandır. Bu kapsamda çevre etiğinde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Çevre etiği kuramları üç ana temelde incelenmektedir: Bunlar; İnsan Merkezli (Antroposentrik), Canlı Merkezli (Biosentrik) ve Çevre Merkezli (Ekosentrik) olarak adlandırılmaktadır. İnsan Merkezli (Antroposentrik) yaklaşım, insanı doğanın efendisi olarak görmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 196). Bu yaklaşımda önemli olan; insanların gereksinimleridir. Canlı Merkezli (Biosentrik) yaklaşım, insan merkezli yaklaşıma tepki olarak, diğer canlı varlıkların da değerli olduklarını iddia etmektedir. Çevre merkezli (Ekosentrik) yaklaşım, canlı merkezli kurama yakın bir tavıra sahiptir, ancak ondan farklı olarak; canlı ve cansızları ekosistemin bir parçası olmaları nedeniyle varlıksal olarak eşit kabul etmektedir.

1.3.2.1.1. İnsan Merkezli Yaklaşım

İnsan merkezli çevre etiği yaklaşımına göre her şey insanları içindir ve insan doğanın efendisidir. Gelişmiş ve akıllı bir varlık olarak insan diğer bütün canlılardan üstündür ve onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanma hakkına sahiptir. Bu yaklaşıma göre insan dışındaki varlıklar, insanın onları kullanması durumunda varlıksal değer kazanmaktadırlar.

İnsan merkezli yaklaşımın düşünsel kökleri İlkçağ dönemine kadar götürülebilir. Ünlü sofist Protogoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür" insan merkezli yaklaşımın temel dayanağı gibidir. Protogoras bu ifadeyle aslında tek bir doğrunun olamayacağını ve bilginin öznelliğini vurgulamak istemiştir. Ancak ifade aynı zamanda dünyadaki her şeyin insan referans alınarak anlam kazanacağı fikrini de taşımaktadır. Aristoteles de insanın doğadaki konumu konusunda insan merkezli görüşler ifade etmiştir. Aristoteles'e göre canlılar âleminde en alt sırada bitkiler bulunmakta ve onların sadece beslenme yetisi bulunmaktadır. Bitkilerin üzerinde hayvanlar bulunmakta ve onlar beslenmenin yanında hareket ve duyumsama yetilerine de sahiptir. Aristoteles, insanı bitkiler ve hayvanların üzerine koymaktadır. Ona göre insan akıl yetisiyle diğer canlılardan üstündür (Aristoteles, 2001: 85). Bu yaklaşımlarıyla Aristoteles doğadaki canlıları hiyerarşik olarak sınıflandırmakta ve insanı bu hiyerarşik sınıfların en üst düzeyine koymaktadır.

İnsan merkezli etik, yalnızca insanların ahlaki bir değere sahip olduğunu öne sürer. Bu kurama göre; her ne kadar doğal dünyaya karşı sorumluluklarımız olduğu ifade edilse insanın doğaya karşı doğrudan bir sorumluluğu yoktur (MacKinnon, 2007: 331).

İnsan merkezli görüşün batı kültürünün etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilir. En önemli savunucularından birisi olan Aristoteles; insanları ussallık derecelerine göre oluşturduğu canlılar piramidinin en üst basamağına yerleştirmiştir ve bitkilerin hayvanlar için, hayvanların da insanlar için var olduğunu ifade etmiştir. Doğanın; gayesiz hiçbir şey meydana getirmediğine, tüm şeyleri özel olarak insanlar için oluşturduğuna inanmamız gerektiğini söylemiştir. Thomas Aquinas ve Kant'ın görüşlerini de Aristoteles ile aynı zemine dayandırmak mümkündür. Thomas Aquinas, varlık zincirlerinde en akıllı varlıkların en üstte, daha az akıllıların alt basamaklarda yer aldığını ifade etmiştir. Daha az akıllılar, daha çok akıllılar için yaratılmışlardır. Zincirde bir halkanın varoluş nedeni, kendisinden daha akıllıların amaçlarına hizmet etmektir. Kant'ta göre insanın, hayvanlara ve cansız nesnelere karşı doğrudan bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Çünkü hayvanlar öz bilinçten yoksundurlar ve bu nedenle, bir amaç için sadece bir araçtır. Cansız nesneler ise, sadece insanlar için yararlı oldukları zaman korumayı hak etmektedirler (Marin ve Yıldırım, 2004: 242).

İnsan merkezli yaklaşımda doğa, insana ekonomik, ekolojik ve estetik fayda sağladığı için korunmalıdır. Eğer doğaya müdahale etmenin bir faydası varsa müdahale edilmelidir (Kayaer, 2013, 70).

Günümüzde insan merkezli yaklaşımın insana değer atfetmesinin sadece kuramsal düzeyde söz konusu olduğu iddia edilmektedir (Kılıç, 2008: 96). Bu duruma dayanak olarak, dünya üzerindeki açlık gösterilmektedir. İnsanın doğayı hammadde deposu olarak gördüğü ve tarım, sanayi ve kentsel yaşamı doğayı sömürerek oluşturduğu bir gerçektir. Ancak dünya üzerindeki bütün insanlar bu kaynaklardan adil bir şekilde yararlanamadığından, günümüzde insan merkezli değil belli bir zümrenin merkezde olduğu bir pratik yaşanmaktadır.

Tarım ve çevre konusunda günümüzde gerçekleştirilen uygulamaları etik sorgulamaya tabi tutarken insan merkezli etik kuramı konusunda:

- Çevre sorunlarının kökeninde insanın kendisini doğanın efendisi olarak görmesi mi vardır?
- İnsan kategorik olarak diğer canlılardan üstün müdür?
- İnsanın varlıksal değeri diğer canlılardan fazla mıdır? İnsanın hayvanları sömürme hakkı var mıdır?
- Endüstriyel hayvancılık hayvan sömürüsü müdür yoksa simbiyotik bir ilişki midir?

Sorularına cevap aranmalıdır.

1.3.2.1.2. Canlı Merkezli Yaklaşım

Canlı merkezli yaklaşım; canlı varlıkların değeri, önemi ve bu doğrultuda hakları bulunduğu görüşüne dayanmaktadır. Çevre merkezli görüş doğadaki canlı, cansız tüm nesnelere özsel bir değer yüklerken, canlı merkezli etikte sadece canlı varlıklara bu değer yüklenmekte ve bu doğrultuda ilkeler oluşturulmaktadır. Kendisi bir orman ekolojisti olmasına rağmen, sağlıklı bir çevrenin ancak diğer canlıları ve toprağı da içine alan yeni bir ahlak düzeniyle gerçekleştirilebileceğini ortaya atan Aldo Leopold Bir Kum Yöresi Almanagi kitabında geliştirdiğı, “yeryüzü etiğı” yaklaşımı ile “canlı merkezli çevre etiğı”nin temellerini atmıştır (Kayaer, 2013: 8). Bu bakış açısı ile bireyler kendilerini yeryüzünün hâkimi olarak görmek yerine, artık onun bir üyesi ve bir parçası olarak görmek durumundadırlar. İnsan merkezli görüşün neredeyse tam tersi olan bu yaklaşım, kişilerin görüşlerinde köklü bir değişim gerektirmektedir.

Leopold’a göre insanlığın gerçekleştireceğı bu köklü değişimde en önemli araç eğitimidir. Leopold, çevre etiğine ilişkin görüşünü, “bir şey biyotik topluluğun bütünlüğünün korunmasına yönelikse doğrudur, aksi takdirde yanlıştır” cümlesi ile açıklamaktadır. Hayvanlar öğretilerine göre hayvanların da özsel değeri vardır. Dolayısıyla bazı doğal ya da ahlaksal haklara sahiptirler. Hayvan hakları hareketinin kökleri 18. ve 19. yüzyıllarda hayvanlara yapılan zulmü önlemek amacıyla kurulan çeşitli insancıl derneklerdir. Bu hareket, daha doğuştan itibaren hayvanların ahlaksal ilgiye değer olduğunu varsaymıştır. Avlanmanın, hayvanlar üzerinde deney yapmanın ve hayvan çiftliklerinin yasaklanmasının gerektiğini savunuyorlardı. Bu görüşün en önemli temsilcileri Peter Singer ve Tom Regan’dır.

Peter Singer; hayvanların etiğın kapsamı dışında tutulmasıyla, 1970’lerde kadınlar ve zencilerin dışlanmasıyla aynı yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşımıyla ırkçılık ve cinsiyetçilik kavramının yanına türçülük kavramını eklemiştir. Peter Singer’a göre türçülük “Bir kişinin, kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranması”dır (Singer, 2005: 43-44). Singer düşünceleriyle, insanın zekasının ve aklının ona insan olmayanları sömürme hakkı vermediğini ifade etmektedir.

Tom Regan, Peter Singer gibi canlı merkezli bir etik yaklaşım ortaya koymuştur. Tom Regan, hayvanların insanlar gibi yaşamın öznesi olduklarına inanmaktadır ve bu nedenle yaşamın öznesi kabul edilen bireylerle eşit haklara sahip olduğunu savunmaktadır (Regan, 2007: 83-91). Bu yaklaşımıyla Regan avcılık, boğa güreşleri gibi eylemlere net bir tavır aldığı gibi endüstriyel tarımda uygulanan yöntemleri, hatta endüstriyel hayvancılığın kendisini tartışmaya açacak bir süreç başlatmıştır.

Canlı merkezli etik başlığı altında üzerinde durulması gereken bir konu da Nobel Barış Ödülü sahibi (1953) Fransız doktor, felsefeci, teolog ve müzikolog Albert Schweitzer'in "Yaşama Saygı Etiğidir" (Jardins, 2006: 264-265). Schweitzer, etiğin sürekli bir evrim içinde olduğunu ve ahlaksal topluluğun kapsamının sürekli genişlediğini ifade etmiştir. Ona göre "İyiliğin özü şudur: Yaşamı koru, geliştir ve yaşamın en yüksek olanaklarının gerçekleştirilmesine yardım et. Kötülüğün özü ise şudur: Yaşamı yık, yaşama zarar ver, yaşamın gelişmesine engel ol". Schweitzer etiğin temel ilkesinin, canlıların yaşamına saygı göstermek olduğunu söylemektedir. "Yaşama Saygı Etiği" insan merkezli değer anlayışını reddeder. Değerli ya da değersiz, yüksek ya da aşağı yaşamlar arasında bir yapılmasına karşı çıkar. Etik, bütün yaşamın kutsal olduğunu savunmalıdır (Ünder, 1996: 180).

İnsanların yanı sıra, bitki ve hayvan topluluklarının oluşturduğu canlı varlıkların yaşam hakları olduğu gerçeğini merkeze alan canlı merkezli yaklaşıma göre insan doğadan üstün değil, ekosistem içerisinde canlılar topluluğunun bir parçasıdır (Keleş ve Ertan, 2002: 195).

Canlı merkezli bir kuramcı olarak Paul Taylor, insanlar ile başka canlılar arasında var olan ahlaki ilişkilerin sistemli ve kapsamlı bir öyküsünü sunar. Taylor bu ilişkinin, tüm yaşamın içsel değerine dayandığına inanır. Bütün canlı varlıkların kendi başına bir iyilik oluşturduğunu düşünmektedir. Bir canlıya içsel bir değer tanıyabilmek için kendi başına bir değeri olması zorunludur, ama bu yeterli değildir. Bir birimin içsel değeri olduğunu söylemek, bu birimin ahlaki ehliyet hakkı ve ahlaki faillerin ona karşı sorumlulukları olduğu biçiminde normatif bir sav öne sürmek demektir. Varlığın kendi başına bir değeri olduğu savından, Taylor'ın doğaya canlı merkezli bakış dediği şeyi anladığımız ve kabul ettiğimiz zaman, canlının içsel değere sahip olduğu normatif savına geliyoruz. Bu görüşü kabul etmek ve bütün canlıların özel bir değeri olduğuna inanmak, yüksek ahlaki tavrımızı olarak doğaya saygıyı olarak tanımlamak anlamına gelmektedir. Bu tavrın kabul edilmesi de doğal çevreye karşı ahlaken sorumlu biçimlerde davranmamız gerektiğini ifade etmektedir (Jardins, 2006: 273).

Canlı merkezli etik kuramcıları olan James Lovelock ve Lynn Margulis tarafından geliştirilen Gaia teorisi (yaşayan dünya) farklı bir perspektif ortaya koymaktadır. Gaia teorisi doğadaki bütün yaşayan formların fonksiyonel özellikleri olduğuna ve doğanın devamlılığı için canlı organizmaların işbirliği yapmak zorunda olduklarını ifade etmektedir. Dünyayı Mars Gezegeni'nden ayıranın; canlıların işbirliğine dayalı olarak oluşturdukları çevrimlerin, biyosferi değiştirmeleri olduğunu iddia etmektedirler (Marin, 2004: 36-39). Bu yaklaşımın diğer kuramlardan farkı, canlılar arası simbiyotik ilişkinin önemine yaptığı vurgudur.

Canlı merkezli etik yaklaşımlar, insanı merkeze alan anlayışa bir tepki olarak çıkmış ve etiğin kapsamını, bütün canlıları içerisine alacak şekilde genişletmiştir. Kuramların bir kısmı

hayvanları konu edinirken, özellikle Taylor'ın görüşleriyle bütün canlıları kapsam içerisine alan bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Canlı merkezli etik kuramı penceresinden endüstriyel tarım ve çevre konularını sorgularken:

- İnsan ile doğadaki diğer canlılar arasındaki ilişki nasıl olmalıdır?
- Bütün canlıları merkeze alan bir tarım sistemi yapılandırılabilir mi?
- Endüstriyel hayvancılıkta yapılan uygulamalar hayvan haklarını ihlal etmekte midir?
- Canlı merkezli bir yaklaşımda hayvancılık yapılabilir mi?
- Gaia teorisine uygun simbiyotik ilişkilere bağlı tarım ve hayvancılık modeli kurulabilir mi?

Sorularına cevap aranmalıdır.

1.3.2.1.3. Çevre Merkezli Yaklaşım

Ekosistemler; ormanlar, sulak alanlar, göller, otlaklar, çöller ve canlı ve cansız nesnelerin çevreleriyle karşılıklı yararlanma ilişkileri çerçevesinde etkileştikleri alanlardır (Jardins, 2006: 286). Bu kapsamda, canlı varlıklarla cansızlar arasında karşılıklı bir varoluşsal bağ bulunmaktadır. Çevre merkezli etik anlayışı; bu varoluşsal bağ temele alarak, doğadaki canlı cansız tüm unsurların varlıklarının sürdürme hakkını temele almaktadır. Bu kapsamda bir insan, hayvan ve bitkilerden daha üstün olmadığı gibi; hayvanlar, bitkiler ve insanlar da doğanın parçası olan bir kayalık alandan daha üstün değildir.

İnsan-merkezli görüşün meydana getirdiği çevre problemlerinin etkilerini ortadan kaldırmak üzere, bu görüşe karşıt olarak ortaya çıkan çevre merkezli yaklaşım; insanı, doğanın efendisi değil, ekosistemin bir unsuru olarak görür. İnsan, sahip olduğu akıl ve zekâ özellikleriyle, diğer canlılardan farklı da olsa bütün canlılar gibi ekosistemin unsurlarından birisidir. Bu kapsamda insan doğanın yabancı veya efendisi değil, bütünleyici bir parçasıdır. Ekosistem, belli bir alanda yaşayan ve birbiriyle etkileyişim içinde olan her türlü canlı ile bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bir bütündür. Bu noktada çevre merkezli etik kuram bütüncül bir yaklaşım geliştirerek canlı ve cansız bütün unsurların korunmasını merkeze almaktadır.

Çevre merkezli etik kuramcıları; günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bitki ve hayvan türlerinin değeri anlaşıldıkça, bunların yaşam alanı olan ve cansız olarak kabul edilen unsurların da değerinin anlaşılabileceğini iddia etmektedirler (Güneş ve Coşkun, 2004: 64).

Canlı merkezli etik anlayıştan çevre merkezli etik anlayışa doğru gerçekleşen evrim 20. yy'ın sonlarında gerçekleşmeye başlamıştır. Bu geçişin temel nedeni, küresel çevre

sorunlarıdır. Küresel çevre sorunları; ozon tabakasında delinme, sera gazı emisyonlarının artması ve bunun sonucunda iklim değişiklikleri olarak tanımlanabilir. Bu değişimler sonucunda çevrenin cansız unsurlarında meydana gelen değişikliklerin, insan başta olmak üzere, tüm canlıları etkilediği görülmüştür. Örneğin, sera gazı emisyonlarının artması sonucunda meydana gelen küresel ısınma, kutup bölgesindeki buzulların erimesine neden olarak oradaki canlıların yaşam alanlarını etkilemiş ve aynı zamanda yağış rejimlerini değiştirerek birçok bölgede tarımsal üretimin azalmasına neden olmuştur. Ekosistem üzerinde meydana gelen değişimler ilk aşamada cansızları etkiliyor gibi görünse de etkileri bir şekilde canlılar ve insanlara doğru uzanmaktadır.

Birleşmiş Milletler öncülüğünde küresel çevre sorunlarını önleme konusunda gerçekleştirilen faaliyetlerde de çevre merkezli etik yaklaşımlarının izleri görülmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan 1992 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1982 tarihli Dünya Doğa Şartı, 1979 tarihli Bern Avrupa Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarının Korunması Sözleşmesi ve 1992 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi çevre merkezli etik yaklaşımının öngörülerıyla hazırlanmıştır (Ertan, 2015: 8).

Ancak çevre merkezli etik kuramların savunulmasında psikolojik, sosyolojik, fizyolojik, güvenlik gibi pek çok ihtiyaç ve gereksinimler çerçevesinde eleştiriler getirilmektedir. İnsanla diğer canlı ve cansız varlıkların değer ve önem bakımından eşitlenmesinin zorluğu, yaşayabilmek amacıyla öldürme ve tarım yaparak çevre üzerinde değişiklikler yapma gibi gereklilikleri temellendirmede sorunlara neden olmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 196).

Çevre merkezli etik kuramı, çevrenin bütün unsurlarını merkeze alan yaklaşımıyla bütüncül bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu kapsamda endüstriyel tarım ve çevre komsusunda çevre merkezli bir sorgulama yapılırken:

- İnsan-çevre ilişkileri çevrenin bütün unsurları merkeze alınarak yeniden konumlandırılabilir mi?
- İnsan çevre üzerinde değişiklikler yaparak istediği türleri yetiştirme hakkına sahip midir?
- Çevre merkezli anlayışta tarım ve hayvancılık yapmak mümkün müdür?

Sorularına yanıt aranması gerekmektedir.

1.3.2.1.4. Derin Ekoloji

Derin ekoloji, çevre etiği alanında geliştirilen çevre merkezli kuram üzerinde şekillenmiş bir tavrı ifade etmektedir. Derin ekolojik bakış açısıyla; insanlar doğal ortamdan

ayrı, özel bir varlık olarak görülmez. Derin ekolojinin temel ilkelerini koyan Arne Naess’e göre; çevre sorunları gelişmiş ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda ürettikleri yüzeysel ve kısa vadeli çözümlerle aşılamaz. Sorunların derinliğine incelenip, köklü, kalıcı çözümler üretilmesi gerekir. Naess bu doğrultuda derin ekolojik ilkeleri ortaya koyan bir manifesto yayınlamıştır (Naess, 1994: 16). Bu manifestoda yer alan temel maddeler aşağıdaki gibidir.

- Doğadaki çeşitlilik, kendi kendisi için bir değer taşır,
- Değeri, insan değeri olarak görmek ırkçı bir önyargı ifadesidir,
- Bitki türleri korunmalıdır, çünkü onların değeri özseidir,
- Kirlenmeyi durdurmak, ekonomik gelişmeden daha önce gelmelidir,
- Dünya nüfusundaki artış ekosistemi tehdit etmektedir ama endüstriyel ve gelişmiş devletlerin nüfusu ve davranışları daha tehlikelidir,
- İnsanlar gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarının düşmemesi için değil, genel yaşam niteliğinin düşmesi için çaba saf etmelidir,
- Yukarıda ifade edilen noktaları kabul edenler, gerekli olan değişiklikleri gerçekleştirmeye çalışmakla doğrudan ve dolaylı olarak yükümlüdürler.

Yukarıdaki temel ilkeler incelendiğinde derin ekolojinin insan merkezli etik yaklaşımlara net bir karşı duruş sergilediği görülmektedir. Doğadaki çeşitliliği temel alırken canlı-cansız ayrımında bulunmaması, bu yaklaşımın çevre merkezli etik kuramı benimsediğini göstermektedir. İlkelerde; çevre sorunlarının kalkınmadan daha öncelikli olduğu vurgusunda bulunulması, etiğin temelinde, yer alan insanın mutluluk ve huzur haline ulaşma durumunun ancak çevreyle uyumlu bir yaşamla gerçekleştirilebileceğine inancının olduğunu ifade etmektedir. Naess’in manifestosunda belki de en çarpıcı madde, insanlara sorumluluk yükleyen ve pratiğe dönüşmeyi ön gören son maddedir. Bu madde ile derin ekoloji, salt etik bir kuram olmanın ötesinde ahlaki bir sorumluluk haline dönüşmektedir.

Naess, derin ekolojik kuramda “biyosferik eşitlik” kavramını geliştirmiştir. Bu kavrama göre biyosfer içerisindeki hiçbir unsur (insan dahil) birbirinden üstün değildir ve biyosfer kutsaldır. Naes’in bu yaklaşımı temelde holizme dayanan ilkenin bir sonucudur. Biosferik eşitlik, tüm varlıkların yaşamak ve gelişmek için eşit hakka sahip olduğunu belirten, karşılıklı etkileşimi ve dayanışmayı vurgulayan bir ilkedir (Luke, 2002: 180).

Derin Ekoloji yaklaşımı, manevi bir değişimi gerektirmekte ve insana ekosferin bir üyesi olarak bazı sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumlulukların başında insanın kendi kendini yenilemesi ve gelişme yolunu bulması gelir. Daha sonra ise, endüstri kültürünün yerleştirdiği değerleri aşarak, canlı ve cansız doğa ile özdeşleşmesi beklenir (Tamkoç, 1994: 91).

Derin ekoloji, varlık alanını parçalara bölmeden bütünsel bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Temel ilkesi olarak, bütün canlıların birbirleriyle bağları olduğunu kabul etmektedir. Bu yaklaşımıyla derin ekoloji, felsefi bir tavra sahip olduğunu göstermektedir. Ekoloji üzerinde meydana gelen anomaliler sadece insanı veya canlılar dünyasını değil bütün varlıkları etkilemektedir. Bu özellikleriyle derin ekoloji, çevre etiği kuramları içerisinde çevre merkezli etik kuramının argümanlarını kullanmaktadır. Canlı-cansız çevrenin tüm unsurlarını merkeze almıştır. Ancak derin ekoloji bir etik kuram olmanın ötesine geçmiştir. Derin ekoloji, Naess’le birlikte somut pratik ahlaki kurallar ortaya koymuştur. Naess’in manifestosu, bu ahlaki kuralları kendisine hareket noktası seçmiştir. Bu durum, derin ekolojinin çevre etiği kuramlarından beslenen ama bu ilkelere hareketle geliştirilmiş bir yaşam pratiğini içeren yapısının olduğunu göstermektedir. Derin ekoloji özetle, çevre sorunlarının çözümünde salt bilimsel ve etik yaklaşımların ötesinde, varlık alanının bütününe kapsayan felsefi bir tavır ve yaşam pratiğini ortaya koyarak, insan ve çevre ilişkilerinin yeniden kurgulanması gerektiğini ifade etmektedir.

Naess manifestosunda, yüzeysel ekolojinin bitki türlerinin önemini tarım ve tıp için kullanılabilirliğe indirgediğini, oysa bitki türlerinin öneminin özsel olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca derin ekolojinin bütün canlılar arasında biyosferik ve canlı-cansız tüm unsurlar arasında ekosferik bağlarının olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşım tarım ve hayvancılık yönünden bakıldığında, oldukça derin eleştiriler barındırmaktadır. Endüstriyel tarım ve hayvancılık derin ekolojik bakış açısıyla etik sorgulamaya tabii tutulduğunda:

- Derin ekolojik tezlere uygun bir tarım yapılabilir mi?
- Tarım bitkilerin özsel değerini insan değerine mi indirgemektedir?
- Hayvancılıkta canlıların değeri insan merkezli mi algılanmaktadır?

Soruların cevaplarının aranması gerekmektedir.

1.3.2.1.5. Ekofeminizm

Ekofeminizm, kadınların sosyal yaşamdaki sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir ilişki olduğunu savunmaktadırlar. Ekofeminizm terimi ilk kez 1974 yılında Fransız feminist Françoise d’Eaubonne tarafından ortaya atılmıştır. Ekofeminizm çeşitli feminist ve ekolojist çevrelerin düşünsel yapılarının bir bileşiminden gelişmiştir (Olgun, 2012: 358; Kümbet, 2012: 171). Temel düşüncesi, ataerkil olarak şekillendirilmiş toplumda erkeklerin hem dünyadaki kaynakları sömürdüğü hem de kadınları sömürdüğü şeklindedir. Bu durumdan kurtuluşu, erkek egemen anlayıştan uzaklaşmakta görmektedirler. Aslında temelinde insan merkezli çevre etiğine karşı çıkmıştır. Ekofeministlere göre insan merkezli çevre etiğinde canlılar kategorize

edilmekte ve hiyerarşik olarak sınıflandırılmaktadırlar. Ancak bu sınıflandırma, erkek egemen bir anlayışla yapıldığı için en üstte insan değil erkek bulunmaktadır. Ekofeministler, Simone de Beauvoir'ın kadınların doğal dünyayla yakın oldukları, erkeklerin hem kendilerini hem de doğayı sömürdükleri iddiasına katılmaktadırlar (Çobanoğlu, 2009: 138).

Ekofeminist hareketin önderlerinden Karen J. Warren ekofeminizmin tezlerini aşağıdaki gibi özetlemektedir (Ferry, 2002: 161):

1. Kadınların ezilmesi ile doğanın ezilmesi arasında ciddi bir ilişki vardır,
2. Bu bağların statüsünün kavranması, kadınların ezilmesi gibi doğanın ezilmesini de kavramaya yönelik her türlü girişim açısından zorunludur,
3. Feminist teori ve pratiğin ekolojist bir perspektif sahip olması gerekmektedir,
4. Ekolojik sorunlara getirilecek çözümlerin feminist bir perspektif ortaya koymaları gerekmektedir.

Ekofeministler içerisinde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İki ana akımdan söz edilebilir. Bunlar; Kültürel Ekofeminizm ve Sosyalist Ekofeminizm'dir (Olgun, 2012, 362). Kültürel ekofeminizm, kadınların karakteristik özellikleri itibarıyla doğayı koruyucu yapıda olduklarını ifade etmektedir. Kültürel ekofeministlere göre kadınların biyolojik ve psikolojik yapılarına bağlı olarak; koruyucu, esirgeyici, besleyici, büyütücü özellikleri erkekler göre daha fazladır. Sosyalist Ekofeministler; kadının koruyucu, esirgeyici ve büyütücü özelliklerinin biyolojik temelli olduğu iddiasına karşı çıkmaktadırlar. Bu görüşe göre kadın-doğa ilişkilendirmesi erkeklerin ürünü olan bir ideolojidir ve erkekler tarafından duygusallaştırmanın ve değer düşürmenin bir yolu olarak ortaya konmuş bir tanımlamadır.

Günümüzde insan ve çevre ilişkileri, ekofeminist bakış açısına göre etik bir sorgulamaya tabii tutulduğunda:

- Kadınlar çevre konusunda erkeklerden daha mı duyarlıdır?
- Kadınların toplum içerisindeki sorunlarıyla çevre sorunları arasında bağ var mıdır?
- Kadınlar çevreyi erkeklerden daha mı az kirletiyor?

Sorularına cevap aranmalıdır.

1.3.2.2. Tarım Etiği

Tarım etiği, Sanayi Devrimi sonrasında geliştirilen mekanik sistemler, kimyasallar ve biyoteknolojik yöntemlerin tarımsal üretimde kullanılması sonucunda ortaya çıkan, insan ve çevrenin diğer unsurlarını tehdit eden uygulamaların tartışıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal uygulamalarının neden olduğu çevre sorunlarının çözümü veya azaltılması konusunda fen bilimlerinin farklı disiplinlerinin (Ziraat Mühendisliği, Çevre

Mühendisliği, Biyoteknoloji vs.) yapmış olduğu çalışmalar bulunmaktadır. Elbette bu çalışmalar önemli bilimsel veriler, modeller ve ürünler geliştirmektedir. Ancak bu çalışmalarda, fen bilimlerinin varlığı ve bilgiyi parçalara ayırarak kendisine konu edinen yapısı nedeniyle, ortaya çıkan çevre sorunları konular bazında ele almakta ve çözüm üretmeye çalışmaktadır. Örneğin; ozon tabakasının incilmesi ve delinmesine karşı kloroflorokarbon gazları yerine alternatif ürünlerin geliştirilmesi, sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla fosil enerji kaynaklarına alternatif yenilenebilir enerji teknolojilerinin üretilmesi, tarımda çevre dostu uygulamaların geliştirilmesi bu çevre sorunlarının azaltılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Fen bilimleri alanında gerçekleştirilen bütün çabalara rağmen, gün geçtikçe çevre sorunlarının çeşitliliğinin ve etkisinin arttığı görülmektedir. Bu kapsamda çevre sorunlarının, fen bilimlerinin yönteminde olduğu gibi sadece sorun özelinde değil, insan, canlı ve çevre özelinde daha derin ve bütünsel bir sorgulanmaya ihtiyacı olduğu görülmektedir. Çevre içerisinde gerçekleştirilen bir faaliyet ve ekosisteme doğrudan bir müdahale olan tarım ve hayvancılık konularındaki sorunların da aynı şekilde bütünsel bir sorgulamaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda tarım ve çevre sorunlarının oluşumunun temelinde, insan-çevre konumlanması veya insanın çevreyi algılayış biçimindeki aksaklıkların bulunduğu görülmektedir. Dünya üzerindeki yaşamında mutluluğu arayan insanın, çevre ve ekosistem içerisindeki konumunu tartışmadan ve doğru bir zemine oturtmadan bu mutluluğu yakalaması zor görülmektedir. Tarım konusundaki sorunların çözümü için de etik ve çevre etiği bağlamında bir tarım etiği tartışmasının yapılması, sorunların kökenindeki unsurlar belirlenerek çözüm aranması gerekmektedir.

Tez çalışmasının da amacı olan bu tartışmada, tarım etiği kapsamında gündeme getirilmesi gereken endüstriyel tarım ve hayvancılık uygulamaları ikinci bölüm içerisinde detaylı bir şekilde sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL UYGULAMALAR VE ETİK

Bu bölüm içerisinde, tarım bilimleri ve endüstriyel tarım faaliyetleri içerisinde etik tartışmalara konu olan uygulamalar açıklanmıştır. Bölüm içerisinde sunulan bilgiler, tarım bilimleri ve tarım uygulamalarının daha iyi anlaşılabilmesi için bilimsel veriler ve tarihsel gelişim süreçleri bağlamında ele alınmıştır.

2.1. Endüstriyel Tarım

İnsanın ihtiyaçlar piramidinin tabanında beslenme gelmektedir. İnsanların yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmeleri için enerji ihtiyaçlarını besinlerden karşılamaları gerekmektedir. Doğada biyokütle oluşturabilen canlılar bitkiler ve alglerdir. Bu canlıların biyokütle oluşturma mekanizmaları fotosentez işlemidir. Fotosentez yapan canlılar ekosistemin besin zincirinin tabanını oluşturmaktadırlar. Fotosentez yapamayan hayvanlar ve insanlar fotosentez yapan canlıların biokütlelerini besin olarak tüketmek suretiyle besin ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

İnsanlar, hem otçul hem de etçil özelliklerde bir canlı olarak, besin ihtiyacını ekosistem içerisindeki diğer canlıların biokütlelerini sindirme yoluyla karşılamak zorundadır. Bu ihtiyacını tarımı keşfetmeden önce hayvanları avlayarak, yağlı tohumları ve meyveleri toplayarak karşılamıştır. Ancak M.Ö. 8000’lerde yaşanan tarım devrimiyle insanlık, doğadan besinleri toplamak yerine önemli bir keşif yaparak bitkileri kültüre almaya ve hayvanları evcilleştirip beslemeye başlamıştır (Direk, 2012: 31). Mezopotamya’da verimli hilal bölgesinde keşfedildiğine inanılan tarım, zamanla büyük tarım imparatorluklarını ortaya çıkartan bir sürece evrilmiştir. Tarım devrimiyle insan, aklıyla doğayı anlamış ve onun döngülerini kendi istekleri doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. İhtiyaçlarının üzerinde gerçekleştirdiği üretimle ticari bir değer üretmeye başlamıştır. Bu kapsamda insanın tarım devrimiyle birlikte, ekosistemin bir parçası olmaktan çıkıp, onu yöneten olma iddiasının başladığı söylenebilir.

Çalışmanın giriş kısmında tarımın geçirdiği dönemler; Avcı toplayıcı dönem (doğa gözlemleri), Doğal tarım dönemi (kültüre alma dönemi), İlkel alet kullanılan dönem, Mekanik ve kimyasal dönem, Teknoloji ve biyoteknoloji dönemi olarak sınıflandırılmıştır. İnsan aklı doğayı anlamaya ve onu yönetmeye çalıştıkça, gerçekleştirdikleri sadece tarım devrimiyle sınırlı kalmamıştır. Doğa karşısındaki güç mücadelesinde, doğanın kendine sunduğu kaynaklarla yetinmeyen insan, sanayi devrimini yaparak doğada bulamayacağı mekanik ve kimyasal güçleri üretmeye başlamıştır. Sanayi devrimi tarımı da dönüştürerek ikinci tarım devrimine giden süreci başlatmıştır. Bu devrimin temelleri sanayi devrimiyle gerçekleştirilen

birçok keşfin üzerine kurulmuştur (X ışınlarının bulunması, kimyasal tepkimelerin yönetilmesi, ilk genetik keşifler vs.). İnsanlığın ikinci tarım devrimi “Yeşil Devrim” olarak adlandırılmaktadır. Yeşil devrimin hedefi, tarımda kütle bazında verimini arttırmak için geliştirilen kimyasal ve biyoteknolojik süreçleri kullanmak olarak özetlenebilir. Yeşil devrimle birlikte insanlar, tarımda kütle bazında verimi arttıracak birçok uygulama geliştirmeye başladılar. Bu gelişmelere yeşil devrim ifadesinin kullanılması 1940’lı yıllarda başlamıştır. 1943 yılında Rockefeller Vakfı ve Meksika hükümetinin işbirliği ile Özel Çalışmalar Ofisi’nin Meksika’da kurulmasıyla ilk çalışmalar başlamıştır. Bu ofiste yüksek verimli buğday ve mısır çeşitleri geliştirilmiştir. 1951 yılına gelindiğinde Meksika buğday üretiminde kendine yeterliliği yakalamış ve ihraç etmeye başlamıştır. Özel Çalışmalar Ofisi 1963’te de resmen CIMMYT (Uluslararası Mısır ve Buğday Geliştirme Merkezi)’ne dönüştürülmüştür (Atalık, 2010: 4). Yeşil devrimle, sadece buğday ve mısır türlerinin geliştirilmesi değil; tarımda kullanılabilecek kimyasal gübreler, bitki hastalıkları ve zararlılarına karşı ilaçlar, ıslah ve genetik çalışmaları uygulanmaya başlanmıştır. Elbette bu çalışmalar sadece bitkisel üretimde değil hayvancılıkta da benzer değişimleri getirmiştir. Ancak 1990’lı yıllara gelindiğinde tarımda “İkinci Yeşil Devrim” adı verilen ve üçüncü tarım devrimi olarak adlandırılan bir devrim gerçekleşmiştir. Bu devrimle, canlılar arasında gen transferleri olarak adlandırılan GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) çalışmaları başlamıştır. GDO çalışmaları içerisinde, özellikle transgenik (Kendi türü dışındaki canlılardan gen transferi) uygulamalar, toplumlarda tepkiyle karşılanmıştır. Endüstriyel tarım kavramı, yeşil devrim sonrasında, geleneksel tarım tekniklerinin büyük oranda terk edilip, yeni tarım tekniklerinin uygulandığı üretim modelini ifade etmektedir. Yeşil devrim sonrasında geliştirilen yeni tarım teknikleri; insana, hayvanlara, bitkilere, ekosisteme ve çevrenin diğer unsurlarına olan etkileriyle birçok etik tartışmaya konu olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Bu etik tartışmaların temel eksenleri, aşağıdaki sorulara cevap arayışı şeklindedir.

- İnsan-çevre ilişkilerinde neyi merkeze alarak bir tutum belirlemek gerekir?
- İnsanın tarım yoluyla ekosisteme ve çevrenin diğer unsurlarına müdahalesinin sınırları ne olmalıdır?
- İnsanın çiftlik hayvanlarını yetiştirmesinde ahlaki ilkeler nasıl oluşturulmalıdır?
- Tarım uygulamaları sonuçları itibarıyla teleolojik bir sorgulamaya mı tabi tutulmalıdır yoksa evrensel ödeve uygunluk gibi deontolojik bir değerlendirme mi yapılmalıdır?
- İnsan, çevre ve tarım ilişkilerinde insana gerçek mutluluk ve huzur duygusunu yaşatacak bir model kurulabilir mi kurulursa bu model nasıl olmalıdır?

2.2. Tarım Bilimlerinde Etik Tartışmalara Konu Olan Uygulamalar

Bu başlık altında birinci ve ikinci yeşil devrim sonrasında, endüstriyel tarım uygulamaları içerisinde kullanılmaya başlanan tarım ve hayvancılıkta; kimyasal kullanımı, ıslah ve GDO çalışmaları ve hayvan refahı alanlarındaki uygulamalar değerlendirilmiştir.

2.2.1. Endüstriyel Tarım ve Hayvancılıkta Kimyasal Kullanımı

Bitkisel üretimde kullanılan kimyasallar genel olarak gübreler ve ilaçlar olarak sınıflandırılabilir. Geleneksel tarımda, bitki beslemede kullanılan en önemli materyal, yanmış hayvan gübreleridir. Ancak bu gübreler içerisindeki azot miktarının düşük olması ve bitki besin elementlerinin tamamının suda eriyebilir formda olmaması nedeniyle etki süreleri uzamaktadır. Bu nedenle endüstriyel tarımda, kimyasal gübre kullanımı yaygınlaştırılmıştır. Avrupa’da kimyasal gübre kullanımı 19. yüzyılda başlamıştır fakat yaygınlaşmasında dönüm noktası II. Dünya savaşı olmuştur. Kimyasal gübreler, endüstriyel tarımın temel hedefi olan kütleli verimi arttırmak hedefine çok uygun ürünlerdir. 1900 yılında dünyada bitki besleme amacıyla kullanılan azot (N), fosforik asit (P_2O_5) ve potasın (K_2O) toplam miktarı 4 milyon ton bile değilken, 1950 yılında bu miktar 17 milyon ton, 1980’lerde 130 milyon ton ve 2015 yılında yaklaşık 200 milyon ton seviyesine yükselmiştir. Bu kapsamda yeşil devrim sonrasında tarımda kimyasal gübre kullanımında önemli bir artışın olduğu görülmektedir (TAGEM, 2018: 2).

Türkiye’de 1981 yılında toplam gübre tüketimi 3,48 milyon ton seviyesindeyken bu rakam; 2001 yılında 4,26 milyon ton, 2014 yılında 5,47 milyon ton ve 2017 yılında 6.33 milyon ton seviyelerine yükselmiştir (Anonim, 2019). Bu kapsamda ülkemizde de kimyasal gübre tüketiminin hızla arttığı görülmüştür.

Kimyasal gübre kullanımının toprak üzerindeki olumsuz etkileri; toprağın organik madde seviyesinde azalma, toprak tuzluluğunun artması, taban sularında nitrat birikimi ve ötrofikasyon (sularda azot ve fosfor bileşiklerine olarak bağlı alg artışı ve su kalitesinin bozulması) şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Sönmez vd., 2008: 26). Bu durum, yoğun kimyasal kullanımı sonucunda tarım topraklarını üretim için kullanılamaz hale gelmektedir. Oysa geleneksel tarım içerisinde kompostlaştırılmış gübre, bitki besle özelliğinin yanında toprağın fiziksel ve kimyasal özelliklerini düzenleyici bir etkiye sahiptir. Günümüzde kimyasal kullanımına bağlı olarak tarım yapılamaz hale gelen toprakların; organik madde içerikleri, kation değişim kapasiteleri, porozite değerleri ve daha birçok özellikleri hayvan gübrelerinden üretilen kompost kullanılarak rehabilite edilmektedir (Külcü, 2007: 21). Yani endüstriyel tarımın verdiği zararı onarmak için, geleneksel tarımın yöntemlerini kullanmaktayız.

Endüstriyel tarımda kullanılan kimyasalların ikinci büyük grubu, tarım ilaçlarıdır. Bitkisel üretimde kullanılan ilaçlar insektisit (Böcek ilaçları), fungusit (Mantar ilaçları) ve Herbisist (Yabancı ot ilaçları) olarak sınıflandırılmaktadır. Pestisitler (Tarım İlaçları) kimyasal yapılarına göre organik klorlular, fosforlular, karbamatlar ve pretoidler olarak sınıflandırılmaktadır. Dünya’da pestisit tüketimi yılda 3 milyon ton, Türkiye’ de 33 bin tondur Dünya’da tarım ilacı satışının yıllık hacmi yaklaşık 30 milyar Amerikan Doları’dır (Turabi, 2007: 55; Tiryaki vd., 2010: 155). Tarım ilacı kullanımı ekosisteme ciddi zararlar vermektedir. Ekosistem içerisindeki bütün canlılar bu ilaçların öldürücü yönlerinden etkilenmektedir ayrıca atmosfer ve toprak üzerinde de birçok olumsuz etkisinin olduğu bilinmektedir. Ancak insanlar tarım ilaçlarına karşı çıkarken daha çok insanlar üzerindeki doğrudan etkilerini eleştirmektedirler. Tarım ilaçlarının çevre ve insan sağlığı üzerine etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tiryaki vd., 2010: 161; Gül, 2017: 11);

- Tarım ilaçları kanser, doğum anormallikleri, sinir sistemi zararları ve uzun dönemde oluşan yan etkilere neden olurlar,
- Cenin ve küçük çocukların beyin gelişimine zarar vermektedirler,
- Tarım ilaçları ve parçalanma ürünleri toksik maddeler içerirler,
- Parçalanma ürünlerinden bazıları ana tarım ilacından daha toksik ve kalıcıdır,
- Uygulanan tarım ilacı ve uygulama koşullarına bağlı olarak, çevre kirliliğine neden olmaktadır, aşırı buharlaşabilenler soluduğumuz havayı kirletmektedir,
- Aşırı kullanımları organizmalarda ilaca karşı direnç oluşturmakta, tarım ilacı uygulaması başarısız olmaktadır,
- Arılar, kuşlar, balıklar, mikroorganizmalar ve omurgasızlar gibi hedef olmayan organizmalarda ölümlere neden olurlar,

Tarım ilaçlarının insanlar üzerine olan etkileri büyük oranda tarımsal ürünlerde kalıntı şeklinde gerçekleşmektedir. Bu kalıntıların nedeni, kullanılan ilaçların yarılanma sürelerine bağlıdır. Organik fosforlular ve Karbamat içeren tarım ilaçlarının üründe kalma süresi 1-12 hafta iken, klorlanmış hidrokarbon içerenlerde 2-5 yıl, cıva ve arsenik içerenlerde sürekliidir (Gül, 2017: 7). Bu kapsamda bazı tarım ilaçları kullanıldıktan sonra kalıntı yapma süresi beklenerek ilaç kalıntısının insanlara ulaşması engellenebilirken, bazı ilaç etken maddelerinde ilaç kalıntısı her koşulda insanlara ulaşarak zarar vermektedir. Dünya sağlık örgütünün verilerine göre her yıl yaklaşık 1 milyon insan tarım ilaçlarından zehirlenmekte ve bunların yaklaşık 20 bin kadarı ölmektedir (Tok, 1997: 81).

Yeşil devrim sonrasında hayvancılıkta da önemli dönüşümler gerçekleşmiştir. Endüstriyel hayvancılık olarak adlandırılan yeni hayvancılık modelinde kullanılan kimyasallar

da önemli bir tartışma konusudur. Antibiyotikler, antelmentikler, antikoksidialler, sedatifler ve non-steroidal ve steroidal hormonlar gibi veteriner ilaçları, hayvanlarda hastalıkları tedavi etmek amacıyla kullanılmaktadır (Zeleny vd., 2006: 26). Bu maddelerden pek çoğunun uygulanmasıyla yemden yararlanma kabiliyetinde artış ve daha az yağlı et elde edilmesi gibi faydalar sağlanıyorsa da, istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkmaktadır. Hayvancılıkta kullanılan bu kimyasalların insanlar üzerine etkileri (Çetinkaya ve Muş, 2010: 78);

- İnsanlarda kanser, kalp krizi, karaciğer yetmezliği, kardiyak aritmi, kalp krizine neden olmak,
- Erkek ve kız çocuklarında immün sistem düzensizlikleri, psiko-seksüel etkiler ve üreme anormalliklere neden olmak,
- Erkeklerde akne, kellik, jinekomasti, testislerde atrofi oluşturmak,
- Kadınlarda kliteromegali, yüzde kıllanma, seste kalınlaşma gibi değişikliklere oluşturmak olarak sıralanabilir.

Endüstriyel tarımın, toplumda eleştirilere konu olan uygulamalarının başında tarım kimyasalları gelmektedir. Tarım kimyasallarının kullanımının insan, ekosistem, canlılar ve çevrenin diğer unsurları üzerindeki etkileri incelendiğinde bu tartışmaların haklı bir zeminin olduğu görülmektedir.

Endüstriyel tarım, verimi arttırmaya konsantre olurken, insan ve çevre sağlığına büyük hasarlar vermektedir. İnsanın beslenmesi ve yaşamsal faaliyetlerini sürdürülebilmesi için gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerin, insan yaşamını tehdit edecek şekilde yapılması büyük bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bu kapsamda sorulması ve tartışılması gereken etik sorular aşağıdaki gibi olmalıdır.

- İnsanların besin ihtiyacı endüstriyel tarımın iddia ettiği kadar yüksek midir? Yoksa asıl sorun üretilen ürünlerin Dünya’da adil dağıtılamaması mıdır?
- Endüstriyel tarım uygulamalarının arka planında küresel şirketlerin para kazanma hırsları mı bulunmaktadır?
- İnsanın kendi besin ihtiyacını karşılamak uğruna diğer canlıları topluca yok etmeye hakkı var mıdır?
- İnsanın tarımda verimliliği arttırmak uğruna, üzerinde tarım yaptığı toprağa bu kadar hasar verme hakkı var mıdır?
- Tarımda ve hayvancılıkta üretim miktarını arttırmak uğruna insan yaşamına bu kadar risk oluşturan uygulamaları gerçekleştirmek ahlaki midir?
- Birkaç neslin besin ihtiyacını karşılamak için, gelecek nesillerin üretim yapamayacağı sürdürülebilir olmayan bir uygulama ne kadar ahlakidir?

2.2.2. Endüstriyel Tarım ve Hayvancılıkta Genetik Çalışmaları

Endüstriyel tarımda, türlerin genetik yapılarını değiştirmek için ıslah ve GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları yapılmaktadır. Bu uygulamalar ile tarımda kullanılan bitki türleri ve çiftlik hayvanlarında verimi arttırıcı değişikliklerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Ancak bu uygulamaların doğanın işleyişine doğrudan müdahale olduğu konusunda eleştiriler yapılmaktadır. Islah ve GDO uygulamalarıyla canlıların genetik özelliklerinin değiştirilmesi hedeflense de, işleyiş mekanizmaları birbirlerinden oldukça farklıdır.

GDO ve ıslah işlemleri yeşil devrimle birlikte biyoteknoloji alanında gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların sonucunda, genlerde meydana getirilen değişimleri ifade etmektedir. Islah, yeşil devrim öncesinde de uygulanan bir yöntemdir. Islahtan kast edilen bitki türlerinin iyileştirilmesidir. İnsanlar, tarım devrimini yaptığı dönemden bugüne kadar seleksiyon ıslahı adı verilen yöntemi kullanmaktadır. Bu yöntem; araziye ekilen tohumlar bitkiyi oluşturduktan sonra, bir sonraki sezon ekilecek tohumların diğerlerinden daha sağlıklı ve verimli olanlardan seçilmesi prensibine dayanmaktadır. Arazi içerisinde her ne kadar aynı çeşit kullanılmış olsa da, tohumlar arasında, küçük genetik değişiklikler ve diğer bitkilerle gerçekleşen gen alışverişi nedeniyle; renk, boyut, tane sayısı ve verim farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Seleksiyon ıslahı, her üretim sezonunda bir sonraki periyotta ekilecek tohumun genetik özelliklerini iyileştirerek, uzun sürede verimliliği yüksek türlerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu işlemler biyoteknoloji biliminin gelişmesiyle daha hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.

Seleksiyon ıslahının işlem hızını arttırmak amacıyla, akraba çeşitler arasında tozlaşma yoluyla gen transferinin gerçekleştirildiği, melezleme ıslahı uygulamaları yapılmaya başlamıştır. Bu uygulamalarda, birbirleriyle tozlaşabilen türler ve çeşitler belirlenerek, bunlar arasında gen transferleri yapılarak yeni türlerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Burada tozlaşma yapılacak tür veya çeşitler belirlenirken yeni jenerasyona kazandırılmak istenen özellikler göz önünde bulundurulmaktadır. Seleksiyon ve melezleme ıslahı uygulamalarında, her ne kadar bitkilerin doğa içerisindeki gelişim şekillerinin yönü değiştirilse de gen transferinde uygulanan yöntem, doğanın kendi kuralları içerisindeki. Bu yöntemde, temel sınırlayıcı faktör, gen aktarımı yapılabilecek havuzun dar olmasıdır. Ancak yeşil devrimle birlikte mutasyon ıslahı adı verilen bir yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. Mutasyon ıslahında atom enerjisi ve kimyasal işlemler uygulanarak genetik yapıda değişiklikler yapılmaktadır. Mutasyon ıslahında istenilen genetik değişiklik; gama ışını, X-ışını veya nötron gibi fiziksel veya EMS (Ethyl Methane Sulfat) gibi bazı kimyasal mutagenler kullanılarak

oluşturulmaya çalışılmaktadır (Tiryaki ve Acar, 2005: 122). Mutasyon ıslahı uygulamalarında radyasyon veya kimyasal uygulaması yapılarak genetik yapıda bozulmalar sağlanmakta ve genetik değişikliğe uğratılmış tohumlar yetiştirilerek istenilen özellik kazandırılanlar seçilmektedir. Mutasyon ıslahında eleştirilere konu olan, bitki genetiğinde meydana gelen değişimlerin tam olarak bilinmemesi ve istenilen özelliğin sonradan seleksiyon yoluyla belirlenmesidir. Mutasyon ıslahında; tohuma uygulanan radyasyonun diğer genlere vereceği hasar tam olarak belirlenememekte ve bu genetik değişiklikler yetiştirilen üründe çok kapsamlı testlerde ortaya çıkartılabilmektedir.

Islah uygulamaları hayvancılık sektöründe de kullanılmaktadır. Bu konuda en çok tartışılan hayvan türü kuşkusuz tavuklardır. Günümüzde tavukçuluk sektörü yumurtacı ve etçi (broyler) olmak üzere iki ayrı alanda üretim yapmaktadır. Her sektör kendi isteklerine uygun türlerin geliştirilmesi için ıslah çalışmaları yürütmektedir. Yumurtacı türler için hedef daha az yem tüketerek daha fazla yumurta yapan tavuk çeşitleri geliştirmek, broyler sektörü için az yem tüketen ve hızlı büyüyen çeşitler ortaya çıkartmaktır.

Günümüzde etçi tavuklarda 42 günde kesime ulaşılabilmektedir. Bu durum toplum gündemini oldukça meşgul etmektedir. Medyada yer alan birçok kişi bu tavukların hormonla büyütüldüklerini iddia etmektedir. Ülkemizde, tavukçuluk sektörüne getirilen bu eleştirilere karşı BESD-BİR (Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçılar Birliği) öncülüğünde 2016 yılında “Tavuk ve Bilimsel Gerçekler” konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta sunum yapan Veteriner Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Kazım ŞAHİN, medyada çıkan ve bilimsel gerçekliğe dayanmadığını söylediği iddialara cevap vermiştir. Şahin, tavuklarda gerçekleştirilen seleksiyon ıslahı ile 42 günde kesilecek boyuta gelen tavuk çeşitlerinin geliştirildiğini anlatmıştır. Tavukların etlerinde ve iç organlarında yaptıkları analizlerde sağlık yönünden tehdit oluşturacak bir bulguya rastlamadıklarını ifade etmiştir (Şahin, 2016: 24). Hayvancılıkta uygulanan seleksiyon ıslahı bitkisel üretimde kullanılan yöntemle aynıdır. Birbirleriyle çiftleşebilen türler arasında doğal yollardan gerçekleşen gen transferine dayanmaktadır. Örneğin göğüs bölgesi büyük olan bir çeşit ile gelişim hızı yüksek olan çeşit çiftleştirilerek, doğan civcivler takip edilip ve her iki özelliği taşıyan civcivler ayrılarak büyük göğüslü ve hızlı büyüyen bir çeşit geliştirilmektedir. İlerleyen süreçte, istenmeyen bazı özelliklerde ortaya çıkarsa, tersine ıslah yöntemleriyle o özelliklerden arınma sağlanmaktadır. Islah bu yöntemlerle uygulandığında işlemin doğanın kendi kuralları içerisinde gerçekleştirildiği söylenebilir. Ülkemizde hormon kullanımı ve GDO’lu tavuk üretimi yasaktır. Fakat Biyogüvenlik Yasası, GDO’lu ürünlerin yem olarak ithal edilmesine olanak vermektedir. Bu kapsamda, tavukçuluk sektöründe seleksiyon ıslahından çok kullanılan yemlerle ilgili

durum daha riskli görülmektedir. Tavukçuluk sektöründe kullanılan yemlerde büyük oranda soya kullanılmaktadır ve soya dünyadaki GDO'lu üretimin %50'sini oluşturmaktadır. Dünya'da 2018 yılı itibariyle 95,6 milyon ha alanda soya üretimi gerçekleştirilmektedir. Dünya'da yaklaşık 120 milyon ha alanda GDO'lu soya üretimi yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda üretilen soyanın yaklaşık %80'inin GDO'lu üretim olduğu ortaya çıkmaktadır (ISAAA, 2019; Taşçı ve Uçum, 2018, 3). Ülkemizde yürürlükte olan biyogüvenlik yasası, GDO'lu tarımsal üretimi yasaklarken, bu ürünlerin hayvan yemi olarak tüketilmesine izin vermektedir.

GDO çalışmaları; ıslah uygulamalarını sınırlandıran, gen havuzu sorununu ortadan kaldırmaktadır. GDO uygulamalarıyla; bitki, hayvan veya mikroorganizmalarda moleküler teknikler kullanılarak genetik yapısının değiştirilmesi kast edilmektedir (Duvick, 2001: 70). GDO ve transgenik kavramları birbiriyle ilişkili fakat ayrı kavramlardır. GDO uygulaması gen transferini açıklarken; transgenik, farklı türler arasında gerçekleştirilen transferleri ifade etmektedirler. Örneğin, bitkiden bitkiye olan transferler GDO olarak nitelendirilirken, hayvandan bitkiye gerçekleştirilen GDO uygulamaları transgenik olarak adlandırılmaktadır. Toplumda transgenik bitkilere olan tepkinin daha yüksek olduğu hatta bütün GDO'ların transgenik olduğu yönünde bir algının olduğu görülmektedir.

GDO; 18.03.2010 tarihinde kabul edilen 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanununda, “modern biyoteknolojik yöntemler kullanılmak suretiyle gen aktararak elde edilmiş, insan dışındaki canlı organizma” olarak; 2011/18 sayılı AB direktifinde ise “çiftleşme ve/veya doğal rekombinasyon yoluyla doğal olarak meydana gelebilecek bir şekilde genetik materyali değiştirilmiş olan insan dışındaki organizma” olarak tanımlanmaktadır (Querci vd. 2004).

Modern biyoteknoloji kullanılarak üretilen GDO'lu tohumlar genel olarak dört kategoride incelenebilirler (Demirkol, 2010). Bunlar:

1. Bt-toksini içeren bitkiler, (zararlı böceklerle dirençli),
2. *Glifosat* adındaki yabancı ot öldürücü ilaca (herbisit) toleranslı,
3. Raf ömrü uzatılmış,
4. Yukarıda sayılan özelliklerden bazılarını birlikte içeren bitkilerdir.

GDO işlemleri; mikro enjeksiyon (DNA parçasının direk hücre çekirdeğine gönderilmesi), gen tabancası veya parçacık bombardımanı (hızlandırılmış parçaların vakum ortamında ses hızının dört katı hızla hücreye ulaştırılması), elektroporasyon (elektrik akımıyla DNA'nın geçeceği kanalların açılması), *Agrobacterium Tumefaciens* (Bu bakteriyle bitki hücrelerine gen aktarımı), Virüs (Virüslerin hücrelerde genetik yapıyı değiştirme özelliklerinin

kullanılması) gibi yöntemler uygulanmaktadır (Bayraç vd. 2011: 72; Vain vd. 2002: 882; Lacroix vd., 2006: 32).

Örneğin, *Bacillus Thuringiensis* (Bt) bakterisinde yer alan ve mısırdaki koçan kurduna karşı toksik etki yapan bir proteinin belirlenmesinden sonra, bu proteini kodlayan gen, bakteriden izole edilerek mısır bitkisine aktarılmıştır, Bt-mısır olarak adlandırılan GDO'lu ürün artık mısır koçan kurduna karşı dayanıklı hale getirilmiştir (Shelton vd, 2000: 340). Benzer bir şekilde, Golden Rice (altın renkli) elde edilmesinde de GDO uygulamalarına örnektir. Pirincin doğal halinde provitamin A (β caratone) bulunmamaktadır. Bunun için provitamin A'nın oluşmasını sağlayan enzimler, *Narcissus Pseudonarcissus* bitkisi ve *Erwinia Uredovora* bakterisinden izole edilerek pirince aktarılmış ve provitamin A (β caratone) içeren GDO'lu altın pirinç üretilmiştir (Ye vd, 2000: 288).

GDO uygulamaları bitkisel üretim ve hayvancılıkta uygulanmaktadır. İlk GDO'lu hayvan olan fare, Frank Ruddle ve arkadaşları tarafından 1980 yılının başında üretilmiştir. Diyabet hastalığının tedavisinde kullanılmak amacıyla GDO'lu bakteri tarafından insülin üretilmesi de transgenik bakterilerin amaçları içerisinde yer almaktadır. Seksenli yılların sonlarına doğru süt oluşumunda rol oynayan genleri taşıyan, Tracy adı verilen ilk transgenik koyun üretilmiş ve bu çalışmayı transgenik boğa ve inek takip etmiştir (Bayraç vd., 2011: 68). Ancak hayvancılıkta GDO kullanımı daha çok yem üretiminde gerçekleşmektedir. Bu nedenle tarım alanında GDO uygulamalarının bitkisel üretimde yoğunlaştığı söylenebilir.

1996 yılı itibariyle ticari olarak üretilmekte olan GDO'lu tarım ürünlerinin güvenilirliği ile ilgili olarak; doğrudan sağlık etkileri (toksisite), alerjik reaksiyonları tetikleme eğilimi, beslenme üzerindeki etkileri, verimliliğe olan etkileri, biyoçeşitliliğe ve çevreye olan etkileri gibi çok değişik alanlarda potansiyel zararlarına yönelik tartışmalar bilim dünyasında halen devam etmektedir. Bununla birlikte, 2011 yılı itibariyle dünyada 29 ülkede toplam 160 milyon hektar alanda 16,7 milyon üretici tarafından GDO'lu tarım ürünü üretilmiş olup, dünya genelinde bu rakamlar her yıl daha da artmaktadır (James, 2011).

Dünya'da GDO'lu bitki üretimi hızla artmaktadır. Dünya'da 2018 yılı itibariyle 26 ülkede GDO'lu tohum ekilerek üretim yapılmaktadır. Bu ülkelerde 191,7 milyon ha alanda GDO'lu üretim gerçekleştirilmektedir. Tablo 2.1' de Dünya'da GDO bitki üretimi yapan ülkeler ve üretim yapılan alanlar gösterilmektedir (ISAAA, 2019).

Tablo 2.1. Çizelge Ülkelere Göre Transgenik Bitki Ekim Alanları

Ülke	Alan (milyon ha)	Alan (% Pay)
ABD	75,0	43
Brezilya	51,3	19
Arjantin	23,9	15
Kanada	12,7	7
Hindistan	11,6	7
Paraguay	3,8	2
Çin	2,9	2
Pakistan	2,8	2
Güney Afrika	2,7	1
Uruguay	1,3	1
Bolivya	1,3	1
Avustralya	0,8	<1
Filipinler	0,6	<1
Myanmar	0,3	<1

Tablo 2.2’de Brezilya’da üretilmekte olan GDO’lu bitkilerin özellikleri verilmiştir (CTNB,2010). GDO’lu bitki üretenlerin kamuoyundaki savunmaları, bu bitkilerde daha az ilaç kullanıldığı için daha az kimyasal kalıntısı içerdiğinden daha sağlıklı olduğu yönündedir. Fakat Brezilya’da üretimi yapılan GDO’lu türlere kazandırılan özelliklerin büyük bir kısmında herbisite tolerans (Yabancı ot ilacına tolerans) olduğu görülmektedir. Bu özellik, üretimi yapılan bitkinin, kullanılan yabancı ot ilacına toleransını arttırarak, daha fazla ilaç kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum GDO’lu ürün üreticilerinin iddialarının tam tersini işaret etmektedir.

Tablo 2.2. Brezilya'da Ticari Amaçla Üretimi Onaylanan GDO'lu Tarım Ürünleri

Çeşit	Ürün Adı	Aktarılan Özellik
Soya	GTS 40-3-2	Herbiside Toleranslı
Pamuk	MON 531	Böceklerle Dayanıklı
Mısır	MON 810 (YieldGard)	Böceklerle Dayanıklı
Mısır	T25	Herbiside Toleranslı
Pamuk	LLCotton25	Herbiside Toleranslı
Pamuk	MON 1445	Herbiside Toleranslı
Mısır	Bt11	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Mısır	NK603	Herbiside Toleranslı
Mısır	GA21	Herbiside Toleranslı
Mısır	TC 1507 (Herculex)	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Pamuk	WideStrike	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Pamuk	Bollgard II	Böceklerle Dayanıklı
Mısır	MIR 162	Böceklerle Dayanıklı
Mısır	MON810 x NK603	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Mısır	Bt11 x GA21	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Mısır	MON89034	Böceklerle Dayanıklı
Mısır	TC1507 x NK603	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Pamuk	MON531 x MON1445	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Soya	CV127 (Cultivance)	Herbiside Toleranslı
Mısır	Bt11 x MIR 162 x GA21	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Mısır	MON89034 x NK603	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Soya	A5 547-127	Herbiside Toleranslı
Soya	Liberty Link	Herbiside Toleranslı
Soya	MON87701 x MON89788 (BtRR2Y)	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Pamuk	GHB614 (Glytol)	Herbiside Toleranslı
Mısır	MON880187	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı
Mısır	MON89034 x TC1507 x NK603	Herbiside Toleranslı ve Böceklerle Dayanıklı

Olhan (2010) tarafından yapılan araştırmaya göre; transgenik ürünlerin üretiminde tarım ilacı kullanımı artmaktadır. Tarım ilacı kullanımındaki artış soya ekim alanındaki artışla açıklanamamakta ve aynı dönemde verimin de azaldığı ifade edilmektedir. 8.000 tarla denemesinden çıkan sonuca göre, transgenik soyada transgenik olmayan soyaya göre 3-5 kat fazla *glifosat* kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durum GDO'lu ürünlerin büyük kısmında herbisit toleransı uygulandığını desteklemektedir.

Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) uygulamaları ile geliştirilen ürünlerde tarım ilacı kullanımının azalacağı iddia edilmektedir. Bu konuda en önemli örnek Arjantin'dir. Arjantin'de tarım arazilerinin %74'ünde GDO'lu soya, mısır ve pamuk yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu ülkede GDO'lu üretim 1996 yılında başlamıştır ve aynı yıl *glifosat* (yabancı ot ilacı etken maddesi) kullanımı 13,9 milyon litredir. Bu miktar on yıl sonra 200 milyon litreye

yükselmiştir. Bu süre içerisinde soya ekimi 5 kat artarken, bu üründe *glifosat* kullanımı yaklaşık 14 kat artmıştır (Atalık, 2010: 11).

Erdoğan (2013) Trabzon ilinde çalışmakta olan diyetisyen, gıda ve ziraat mühendislerinin genetiği değiştirilmiş organizmalar hakkındaki bilgi düzeyleri ve tutumları belirleme üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların %87,6'sı “GDO tarımı sayesinde yüksek verim alınmaktadır.” ifadesini, %85,3'ü “GDO doğal dengeyi bozar.” ifadesini onaylamıştır. Katılımcıların %66,2'si ülkemizde GDO'lu bitkilerin ekiminin yapıldığını ifade etmiştir. Katılımcıların %44'ü GDO'lu gıdaların sağlık üzerine olumsuz etkisi olmadığı bildirilirse tüketebileceğini ifade etmiştir. Bu çalışmaya göre alanın profesyoneli sayılan insanların büyük bir kısmının GDO'nun doğal dengeyi bozacağına inanmaktadır fakat yarıya yakını GDO'nun zararı olmadığı ispatlanırsa yiyeceğini ifade etmiştir. Ancak katılımcıların %66'sının sonucu insana zararlı olmasa da yemeyeceğini ifade etmiş olmaları GDO konusundaki tutumlarının teleolojik değil deontolojik olduğunu göstermektedir.

GDO'lu bitkilerin üretimine; çevresel, sağlık, ekonomik, politik, etik ve dini nedenlerden dolayı karşı çıkan üretici ve tüketici grupları bulunmaktadır. Bu grupların eleştirileri aşağıdaki gibidir (Tiryaki ve Acar, 2005: 125):

1. İnsan sağlığı için henüz bilinmeyen ve ileri bir zaman diliminde ortaya çıkabilecek çok önemli sağlık sorunlarına neden olabilme olasılığı,
2. Besinlere karşı alerjisi olan insanlarda farklı fakat saptanamayan, alerjisi olmayan insanlarda ise yeni alerjik sorunların çıkabilme riski,
3. GDO'lu tohumları üreten firmaların bu işlemleri sadece kâr amacı ile yapmaları ve bu uğurda insan ve çevre sağlığını hiçe saymaları olasılığı,
4. Çok duyarlı olan ekolojik dengeleri bozabilme olasılığı, örneğin transgenik bitki polenlerinin yabani bitki formlarını tozlaması ve genetik değişkenliğin ortadan kaldırılması riski (Birçok kültür bitkisinin gen merkezi olan ülkemiz açısından bu durum çok ciddi bir risk oluşturmaktadır),
5. Transgenik tohumu ekmek istemeyen ya da bunu ekonomik nedenler ile temin edemeyen küçük tarım işletmelerinin, bu durumdan zarar görebilme olasılığı,
6. Değişik nedenlerden (dini ya da sosyal) dolayı katkısız gıda tüketmek isteyen insanların bu haklarının ellerinden alınıyor olması. Örneğin Müslümanlar ve Yahudiler yiyeceklerinde domuz geni olmamasını isterken, vejetaryen ve veganlar bitkisel ürünlerde hayvan geni olmasına karşıdırlar.

GDO ve ıslah çalışmalarının teolojik açıdan da sorgulanması gerekmektedir. Yenen (2019) genetik çalışmalar sonucunda üretilen ürünleri Kur'an'daki “fitrat” kavramıyla ele

almıştır. Yenen (2019) bu durumu “Gıda maddelerinin yaratılıştaki ilk tabiatı “fıtrat” kelimesinde karşılık bulmaktadır. Fıtrat kavramı bir yaratılış biçimi anlamına gelmekte, Allah’ın her varlığı orijinal ilk yaratma tarzıyla var etmesini ifade etmektedir. Buna göre fıtrat, ilk yaratılıştan sonra, yaratılan varlığın özünü, yapısını ve dış tesirlerden etkilenmemiş ilk durumunu ifade etmektedir. Yüce Allah yarattığı her varlık türünü o türün genel özelliklerine tamamıyla sahip ve ihlal etmeyecek biçimde yaratmıştır. Bu anlamıyla fıtrat, bütün varlık türlerini içeren bir küllî yaratılış olarak da tanımlanabilir. Rum suresi otuzuncu ayette geçen “Allah’ın yaratmasında değişme yoktur.” ifadesi hadiste hayvanları kısırlaştırma gibi Allah’ın yaratmasına yapılan müdahalelere itiraz olarak değerlendirilmiştir” sözleriyle açıklamıştır. Bu kapsamda Fıtrat kavramı estetik amaçla insanların kendi vücutlarında değişiklik yapmalarından, canlıları daha verimli hale getirmek için yapacakları genetik müdahalelere kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu noktada “Allah’ın yaratmasında değişme yoktur.” ayeti bu tür değişikliklerin önünü kesin bir şekilde kapatıyor gibi görülmektedir. Nitekim Allah’ın yarattıklarında genetik müdahalelerle yapılan değişiklikler bu ayete aykırı gibi görünmektedir (Yenen, 2019: 68). Ancak Günay (2011) bu konuya farklı bir yorum getirerek, GDO’larla ilgili olarak bitkiler üzerinde yapılan işlemin doğal hayatın ifsadına değil ıslahına hizmet ediyorsa yaratılışı bozma yasağı olarak değerlendirilmemesi gerektiği, insanın kendisine Allah tarafından verilen tasarruf yetkisi sebebiyle bunu yapabileceği belirtilmiştir. Doğa üzerindeki eylemlerimizin meşruiyet ölçüsü, bunların ıslah ve ifsat edici özelliğidir. Bu nedenle bitkilerin hastalıklı yönlerinin iyileştirilmesi ve verimlerinin artırılması amacıyla yapılan genetik değişikliklerin caiz hatta arzu edilen bir şey olduğu da belirtilmektedir (Günay, 2011: 256). Bu konuda Hz. Peygamberin Medine’ye hicret ettikten sonra, hurmalara aşı yapanları görünce, bitkileri kendi haline (doğal) bırakmanın daha doğru olacağını söylediği ancak aşı yapılmayan hurmalardan iyi ürün elde edilemediği söylenince “siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz” buyurması da genetik değişikliklerin yapılabileceği yönünde yorumlanabilmektedir. Bu kapsamda teolojik açıdan farklı yorumların olduğu görülmektedir (Öztürk, 2003: 1). Ancak burada üzerinde durulması gereken nokta, genetik çalışmalarının amacının ne olduğudur? Gerçekten amaç, insanlığın açlıkla karşı karşıya kalmasını engellemek midir? Yoksa Dünya’da tarımının belli tekeller tarafından yönetilmesi ve küresel şirketlerin daha fazla kâr etmesi midir?

GDO ve ıslah uygulamaları, tarımda ikinci devrimin veya yeşil devrimin güçlü meyveleri olmuştur. Kimileri için artan nüfusu doyurabilmek için yapılması zorunlu uygulamalar olarak görülürken, toplumun bazı kesimleri bu uygulamaları kesinlikle yapılmaması gereken ve nüfusu doyurmaktan çok para kazanmaya hedefleyen ve doğayı patentlemeyi hedefleyen uygulamalar olarak görmektedir. Bu kapsamda bazı etik soruların

sorulması ve bu sorulara verilecek cevaplar temelinde ahlaki ilkelerin oluşturulması gerekmektedir. Bu sorular:

- İnsanların canlıların genetik yapısını değiştirmeye hakkı var mıdır?
- İnsanların doğanın genetik havuzuna müdahale hakkı varsa, ahlaki yönden bunun sınırı nedir?
- Genetik çalışmalarının asıl hedefi nedir?
- İnsan doğanın genetik yapısını değiştirerek mutlu bir yaşam kurabilir mi?
- Genetik konusunda yapılan çalışmaların doğanın kuralları içerisinde yapılıyor olması (Seleksiyon ve melezleme ıslahı), bu çalışmaları ahlaki yapar mı?
- Genetik konusundaki çalışmalar sonucu itibariyle teleolojik mi yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk açısından deontolojik mi değerlendirilmelidir?
- Genetik konusundaki çalışmalar teolojik açıdan nasıl değerlendirilmelidir? Bu çalışmalar canlıların fitratını değiştirmeye yönelik olduğu için Allah'ın emirlerine aykırı mıdır? Yoksa ıslah etmeye yönelik olduğundan caiz midir?

2.2.3. Endüstriyel Hayvancılıkta Hayvan Refahı ve Etik Tartışmalara Konu Olan Uygulamalar

Türkiye bulunduğu coğrafi konum ve farklı iklimsel bölgeleri itibariyle, çok farklı çeşitte hayvanın yaşaması için uygun ortamlara sahiptir. Türkiye’de; 160 memeli, 466 kuş, 120 sürüngen, 22 kurbağa, 127 tatlısu balığı, 384 deniz balığı olmak üzere toplam 1279 civarında omurgalı tür bulunmaktadır (Anonim, 2019a). Ancak bu türler; iklim değişikliği, yaşam alanlarının azalması ve avcılık gibi faktörlerden dolayı gittikçe azalmaktadır. Ülkemizde vahşi hayvan sayıları konusunda net bir istatistik bulunmamaktadır.

Ülkemizde sokak hayvanları genellikle; kedi ve köpeklerden oluşmaktadır. Ülkemizde 2019 yılı itibariyle yaklaşık 8 milyon sokak hayvanının bulunduğu tahmin edilmektedir (Anonim, 2019b).

Türkiye’de yetiştiriciliği yapılan hayvanların sayıları Tablo 2.3’de gösterilmiştir. Ülkemizde 2018 yılı itibariyle; 353 561 499 tavuk, 5 656 363 diğer kanatlı, 274 574 yük hayvanı, 1 636 domuz, 35 194 972 koyun, 10 922 427 keçi ve 17 042 506 sığır bulunmaktadır. Bu kapsamda ülkemizin yetiştiriciliği yapılan canlı hayvan sayısı yaklaşık 422 milyondur. Bu rakamlar sadece kayıtlı üretimi kapsamaktadır.

Tablo 2.3. 2018 Yılı İtibariyle Türkiye’de Yetiştiriciliği Yapılan Canlı Hayvan Sayıları

Yumurta tavuğu	124.054.810	Tavuk	353.561.499
Et tavuğu	229.506.689		
Hindi	4.043.332	Diğer Kanatlı	5.656.363
Kaz	1.080.190		
Ördek	532.841		
At	108.076	Yük Taşıma	274.574
Eşek	133.953		
Katır	30.837		
Deve	1.708		
Domuz	1.636	Domuz	1.636
Koyun - Yerli	32.513.293	Koyun	35.194.972
Koyun - Merinos	2.681.679		
Keçi - Kıl	10.698.553	Keçi	10.922.427
Keçi - Tiftik	223.874		
Sığır - Kültür	8.419.204	Sığır	17.042.506
Sığır - Kültür melezi	7.030.297		
Sığır - Yerli	1.593.005		
Manda	178.397	Manda	178.397

Kaynak: TÜİK, 2019

Yaklaşık 80 milyon insan nüfusuna sahip ülkemizde, 8 milyon sokak hayvanı ve 422 milyon tarımsal amaçlı yetiştiriciliği yapılan hayvan bulunmaktadır. Bu kapsamda endüstriyel hayvancılık sektöründeki uygulamalar hem insan sağlığı hem de hayvan sağlığı ve refahı açısından incelenmelidir.

2.2.3.1. Hayvan Hakları

Hayvanların hukuksal hakları ve insanların sorumlulukları, suçlar ve bu suçların cezaları gibi konular en eski hukuk metinlerinde bile dile getirilmiştir. Örneğin; Ur-Nammu Yasaları (M.Ö. 2100), Lipit-İştar Kanunu (M.Ö. 900), Eshnunna Yasaları (M.Ö. 1920) ve Hammurabi Yasalarıdır (M.Ö. 1728) yasalarında; ekonomiye dayalı oluşu nedeniyle, hayvanlarla ilişkili hükümler bulunmaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 42).

Ülkemizde, hayvanları koruma konusunda yasal düzenlemeler Osmanlı dönemine dayanmaktadır. II. Bâyezid döneminde hazırlanan Bursa (1502), İstanbul (1502) ve Edirne (1502) İhtisâb Kanunnamelerinde, hayvanların korunmasına ilişkin olarak maddelere yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminde, 1926 yılında yayınlanan 904 sayılı "*Hayvan Islahı Kanunu*" ile başlayan yasal düzenlemeler, esas olarak hayvancılığın geliştirilmesi, salgın hastalıkla mücadele ve veteriner hekimlerin görev ve yetkilerinin belirlenmesini hedeflemiştir.

Türkiye, 2003 yılında "*Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi*" ni kabul etmiş ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu çıkartarak, 1 Temmuz 2004 gün ve 25509 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanun kapsamında yer alan uygulamalar,

merkezde Hayvanları Koruma Şube Müdürlüğü, taşrada ise İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Şube Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanununun hedefi, "hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır" şeklinde ifade edilmiştir

2.2.3.2. Hayvan Refahı

Hayvan refahı kavramı ilk defa 1911’ de Avrupa Hayvan Hakları Kanunu içerisinde yer almıştır. Avrupa ve AB’de 20. yy’ın başında başlayan tarihsel süreç, 1950’lerden sonra hız kazanmıştır. Günümüzde hem Avrupa’da hem de AB’de mevzuat çalışmaları ile birlikte hayvan refahı uygulamalarına yönelik projeler de son derece önemlidir (Sert ve Uzmay, 2017: 265)

Tablo 2.4. Türkiye ve Avrupa’da Hayvan Koruma Yasaları

AB’deki Durum	Türkiye’deki Durum
1974- Hayvanların Kesimine Yönelik Kanun	2004- Hayvanları Koruma Kanunu
1976- Ciftlik Hayvanlarının Korunması Kanunu	2004- Organik Tarım Kanunu
1977- Hayvan Nakillerine İlişkin Kanun	2010- Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu
1988- Yumurtacı Tavuklara Yönelik Kanun	2011- Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği
1991- Nakiller Sırasındaki Taşıma Süreleri ve Hayvan Yoğunluklarına İlişkin Yönetmelik	2014- Buzağuların Korunması ile İlgili Yönetmelik
1991- Buzağı ve Domuzlara İlişkin Kanun	
1993- Hayvanların Kesim Sırasında Korunmasına Yönelik Kanun	
1998- Çiftlik Hayvanlarını Koruma Yasası	
1998- Amsterdam Antlaşması	

Hayvan refahı kavramı, literatürde ilk kez 1964’te hayvanların kötü yaşam standartlarına tepki olarak oluşturulan İngiliz Komitesi tarafından yayınlanan Brambell Raporu’nda yer almıştır. “Brambell Raporu” ile formel bir disiplin olarak kabul edilmeye başlanan hayvan refahıyla birlikte refahın ölçümü ve refah göstergeleri de uluslararası düzeyde tartışma konusu olmuştur. “Brambell Raporu”nda yer alan 5 temel özgürlük alanı şunlardır (Antalyalı, 2007: 2):

1. Hayvanlar açlık ve susuzluk çekmemeli, temiz suya ve sağlıklı uygun yeme

erişebilmelidir.

2. Hayvanlar, rahatsızlık durumundan uzak olmalı, insancıl şekilde korunmalı ve rahat bir dinlenme alanı sağlanmalıdır.
3. Önleme veya hızlı tedavi ile hayvanlar; ağrı, yaralanma ve hastalıklardan uzak tutulmalıdır.
4. Hayvanlar, yeterli alana ve imkânlara sahip olmalı ve kendi türündeki hayvanlarla temas kurmalıdır.
5. Hayvanlar korku ve sıkıntıdan uzak olmalı, aksi takdirde tedaviye tabi olmalıdır.

Hayvan refahı kavramı özünde etik bir kaygıyı içermektedir. Çiftlik hayvanlarının bir makine gibi görülmemesi gerektiği ve onların da duyguları olacağı kabulüyle ortaya çıkmıştır. Ancak hayvan refahı konusunda gerçekleştirilen yasal düzenlemeler yorumlanırken, bu kabulün uzağında uygulamaların olduğu bilinmektedir. Hayvan refahı uygulamaları zamanla ticari bir unsur olma riskiyle karşı karşıyadır. Hayvan refahı; nakliye uyulması gereken yöntemler ve yetiştiricilikte uygulanması gereken standartlar gibi teknik ayrıntıların ötesinde, bir canlının temel hakları olarak yorumlandığında anlam kazanacaktır.

2.2.3.3. Endüstriyel Hayvancılıkta Etik Tartışmalara Konu Olan Uygulamalar

2.2.3.3.1. Nakliye

Hayvanların nakliyesinde genellikle karayolları kullanılmaktadır. Bu kapsamda nakliye sırasında mutlaka hayvanların belirli bir hareket alanı bulunmalı, nakliye ortamındaki oksijen seviyesinin azalmasına izin verilmemeli ve zehirleyici olabilecek amonyak ve hidrojen sülfür gibi gübre kaynaklı gazlar tahliye edilmelidir. Hayvanların nakliyesi konusunda ulusal ve uluslararası yasal yükümlülükler bulunmaktadır. Örneğin AB yönetmeliklerine göre, Sığırların kara yolu ile nakliyesinde 50, 110, 200, 325, 550 ve 700 kg'dan ağır hayvanlar için araç içinde ayrılması gereken alanların sırasıyla; 0.30-0.40, 0.40-0.70, 0.70- 0.95, 0.95-1.30, 1.30-1.60 ve 1.60 m²' den fazla olması gerektiği bildirilmektedir (Anonim, 2005; RSPCA, 2019).

Ülkemizde hayvan naklinde önemli bir rota olan Erzurum- İzmir, İstanbul, Ankara, Konya ve Samsun illerine karayolu mesafesi 1457, 1225, 877, 955 ve 571 km'dir. Erzurum'dan İstanbul'da hayvan nakliyesi 20-30 saat sürmektedir. Yol şartları ve virajlar nedeniyle hayvanlarda yorulma, ezilme ve boğulma vakaları görülmektedir (Antalyalı, 2007: 136). Ülkemizde nakliye konusunda yasal düzenlemeler olmasına rağmen maalesef nakliye koşullarının hayvan refahı açısından çok uygun olmadığı bilinmektedir. Yapılan kontrollerde uygun olmayan nakliye şartlarına ceza uygulamaları yapılmaktadır. Fakat bu cezaların caydırıcı olmadığı görülmektedir.

Şekil 2.1. Hayvan Nakliyesinden Görüntüler

2.2.3.3.2. Hayvan Taşıma Gemileri

Son yıllarda ülkeler ve kıtalar arasında hayvan nakliyesinde hayvan taşıma gemileri kullanılmaya başlanmıştır. Bu gemilerde uzun süren yolculuklar nedeniyle, hayvan nakliyesinin ötesinde hayvan bakımı ve yetiştirme işlemleri de gerçekleştirilmektedir. Hayvan taşıma gemileri hem hayvanların yaşam koşulları hem de denizlerde yarattıkları kirlilik yönünden tartışılmaktadır. Bu gemilerde aşırı yükleme, hayvan gübrelere doğru yönetilmemesi, hayvanların beslenme ve sağlık parametrelerinin ihmal edildiği gibi önemli iddialar ve görüntüler bulunmaktadır.

Şekil 2.2. Hayvan Taşıma Gemileri

2.2.3.3.3. Kuyruk Kesme

Kuyruk kesme uygulaması domuz yetiştiriciliğinde kuyruk ısırılması ve yaralanmalarını önlemek, koyun yetiştiriciliğinde ise kirlenmenin önlenmesi ve beraberinde sinek

mücadelesinin yapılabilmesi amacıyla uygulanmaktadır (Simonse ve ark., 1991: 465). Sığırlarda kuyruk, hijyen açısından riski ortadan kaldırmak ve özellikle kuyruğa basma nedeniyle oluşabilecek yaralanmaları önlemek için kesilmektedir (Eicher ve ark., 2000: 3289). Eicher ve ark. (2000) sığırlarda kuyruk kesmenin estetik açıdan hoş görünmediği gibi kuyruk ucunda kronik bir ağrının oluşabileceği, ayrıca bu hayvanların sineklerden kendilerini koruyamadıklarını ifade etmektedirler.

Kuyruk kesme amacıyla elastik halka, burdizo pensi, emasculator (ezme ve kesme bir arada) ve elektrikli kesiciler kullanılmaktadır.

Şekil 2.3 Kuyruk Kesme Aletleri

2.2.3.3.4. Katrasyon

Katrasyon, erkek sığırlarda; et kalitesini ve lezzetini artırmak, pubertas sonrası istenmeyen çiftleşmeleri ve üremeleri engellemek, hayvanları daha uysal hale getirilerek agresif davranışlarından kaynaklanan tehlikeleri önlemek, üretici ve çalışanlar için çiftlik güvenliğini artırmak ve sürünün daha iyi yönetilebilmesi gibi sebeplerden ötürü hayvan sahipleri tarafından tercih edilen bir yöntemdir (Newman, 2007: 12; Capucille vd., 2002: 69). İşlem kapsamında erkek hayvanlarda üreme faaliyetlerinin durdurulması amacıyla testislerin uzaklaştırılması veya etkinliğinin sonlandırılması işlemi gerçekleştirilmektedir. Katrasyon işleminde; fiziksel, kimyasal ve hormonal yöntemler kullanılmaktadır. Fiziksel yöntemlerde kuyruk kesmede kullanılan aletler kullanılarak testislerin fiziksel olarak uzaklaştırılması sağlanırken, kimyasal ve hormonal yöntemde testislerin işlevleri durdurulmaktadır.

2.2.3.3.5. Yaşam Koşulları

Hayvanların yaşam koşulları, etik tartışmalara konu olmaktadır. Hayvanların yaşam alanlarında yeterince aydınlatmanın yapılmaması, gübre temizliğinin düzgün yapılmaması, havalandırmanın yetersiz oluşu ve gerekli sıcaklık koşullarının sağlanmaması gibi sorunlar hayvan refahını doğrudan etkilemektedir.

Ancak bu alanda tavukçuluk işletmelerinde uygulanan bazı uygulamalar tepki çekmektedir. Örneğin tavukların yaşamları boyunca güneşi görmemeleri, yapay aydınlatma ile tavukların biyolojik ritimlerinin bozulması, kafes tavukçuluğunda hayvanların hareket alanlarının çok dar olması temel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2.4. Kafes Tavukçuluğunda Kullanılan Kümesler

2.2.3.3.6. İstenmeyen Cinsiyetlerin Öldürülmesi

Özellikle yumurta tavukçuluğunda kullanılan bir uygulamadır. Yumurta tavuğu olarak ıslah edilmiş türlerin yavruları yumurtadan çıktıktan sonra cinsiyet ayırımına tutulmaktadır. Erkek yavrular yumurta üretiminde kullanılamadığı için öldürüldüğü ve öğütülerek yem üretiminde kullanıldığı iddia edilmekte ve bu konuda gizli kamera görüntüleri yayınlanmaktadır.

Şekil 2.5. Erkek Cıvıvlerin Öğütüldüğü İddiaları

2.2.3.3.7. Kanül Uygulaması

Hayvanlarda verimi arttırmak ve daha az yem tüketmelerini sağlamak amacıyla bazı bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı da yeni yem rasyonlarının geliştirilmesi üzerinedir. Bu uygulamalarda hayvanların sindirim sisteminin izlenmesi amacıyla kullanılan kanül kullanımı, etik tartışmalara konu olmaktadır.

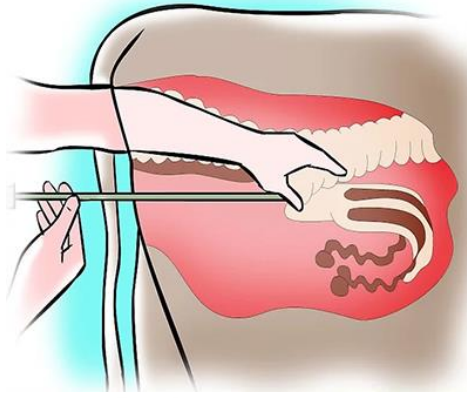

Şekil 2.6. Sığırlarda Kanül Uygulaması

2.2.3.3.8. Suni Tohumlama

Sığırlarda suni tohumlama, hayvanlarda verimli türlerin oluşturulması ve doğacak yavrunun cinsiyetinin önceden tercih edilebilmesi için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemde istenen genetik özelliklere sahip spermier toplanarak, dişi hayvanların rahmine, veteriner kontrolünde yerleştirilir. Suni tohumlama ile gebelik oranları ciddi seviyede artırılabilir (Baran ve Özdaş, 2015: 21). Suni tohumlama; uygulanma şekli, cinsiyetin önceden belirlenmesi

ve hayvanın doğal yaşam şekline müdahale edilmesi gibi nedenlerden dolayı toplumdaki bazı kesimler tarafından, hayvan haklarına aykırı olduğu yönünde eleştirilmektedir.

Şekil 2.7. Sığırlarda Suni Tohumlama Uygulanması

Hayvancılık sektöründe kullanılan birçok uygulama, toplumların bazı kesimleri tarafından eleştirilmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin hayvancılık sektöründeki uygulamalara karşı gösterdikleri tepkiler farklıdır. Bunun kökeninde, insanların çevre ve onun unsurlarıyla olan ilişkilerini kurma şekilleri vardır. Bu ilişki şekilleri insanların benimsedikleri çevre etiği tutumları belirlemektedir.

İnsan merkezli tutuma sahip olan bireyler, çevreyi insanın hizmetinde gördüğü için, çevrenin unsurları olan hayvanların üretiminde kullanılan yöntemler konusundaki ahlaki yargılarını, insanlık için faydalı olduğu sürece uygulanabilir şeklinde oluşturmaktadır. Çevre ve canlı merkezli kuramlar; insan ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir üstünlük olmadığı yönünde tutum benimsediği için, canlıların mutsuz olacağı ve refahının bozulacağı tüm uygulamaları reddetmektedir. Derin ekoloji gibi akımlar ise insanın kullandığı bütün yetiştiricilik yöntemlerine karşı çıkmaktadır. Nitekim günümüzde yaygınlaşan vejetaryen ve vegan yaşam tarzları sadece bir beslenme alışkanlığını değil, ekolojik bir tavrı ifade etmektedir. Veganlar için hayvanların sütünü almak hırsızlık, etlerini tüketmek ise cinayete ortak olmak olarak görülmektedir.

Dünya üzerindeki bütün insanların vejetaryen veya vegan yaşam tarzını benimsemelerini beklemek hayvanlar açısından fazla iyimser bir yaklaşım olur. İnsanın beslenmede hayvansal ürünlere olan ihtiyacı, günümüzde hayvancılığı vazgeçilmez kılmaktadır. Hayvan refahı konusunda sadece yasal düzenlemeler yaparak, hayvanlarla olan ilişkinin etik ilkelere uygun hale getirilmesi pek mümkün görülmemektedir. Çünkü hayvanları yetiştirenlerin onlara karşı davranışlarını sürekli takip etmek imkânsızdır. Ancak bu noktada

evrensel ahlak kurallarının oluşturulması, üretim yapanlara ve yeni nesillere aktarılması gerekmektedir. Bu ahlak ilkelerinin oluşturulmasında aşağıdaki etik sorgulamaların yapılması gerekmektedir.

- İnsanların hayvanlarla olan ilişkilerinin sınırları ne olmalıdır?
- İnsanların bir canlıyı doğadan tamamen izole edip bir hapis hayatı yaşatmaya hakkı var mıdır?
- İnsanların bir canlıyı ömrü boyunca güneşi görmeyeceği bir yaşama mahkûm etme hakkı var mıdır?
- İnsanlar, çıkarları uğruna, bir türün belli bir cinsiyetine sahip bireylerini yok etme hakkına sahip midir?
- İnsanlar; bir canlının gelişimini, biyolojik ritmini ve genetik özelliklerini değiştirme hakkına sahip midir?
- İnsanların hayvanların cinsiyetlerini önceden belirleme hakkı var mıdır?
- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insan mutlu olabilir mi?

2.3. Alternatif Tarımsal Üretim Modelleri

Günümüzde endüstriyel tarımın neden olduğu çevre sorunları; tarım topraklarında meydana gelen tuzlulaşma, organik madde azalması, üretim süreçleri ve ürünlerin insan sağlığına olan olumsuz etkileri alternatif tarımsal üretim modellerini gündeme getirmiştir. Bu modelleri genel olarak; geleneksel tarım, iyi tarım ve organik tarım olarak sınıflandırabiliriz. Bu uygulamaların yanında helal tarım adı verilen, İslami kurallara uygun tarım ve gıda üretimini öngören sertifika uygulamaları da yaygınlaşmaktadır.

2.3.1. Geleneksel Tarım

Geleneksel tarım, endüstriyel tarım uygulamalarına tepki olarak yeşil devrim öncesindeki uygulamalara geri dönüşü ifade etmektedir. Bu tarım uygulamalarında; toprak düzenleyici ve bitki besin maddesi olarak yanmış hayvan gübrelerinin kullanımı öngörülmekte ve organik olsun veya olmasın hiçbir endüstriyel işlemden geçmiş girdi kullanılmamaktadır. Bu kapsamda yabancı ot ilaçları yerine fiziksel mücadele adı verilen çapalama gibi işlemler yapılırken, bitki zararlılarına karşı elle toplama, sirke uygulaması ve biyolojik düşman böcekleri kullanma gibi yöntemler tercih edilmektedir. Ancak geleneksel tarım ile organik tarımı birbiriyle karıştırmamak gerekir. İki tarım uygulamasında da kimyasal kullanımı bulunmamaktadır fakat organik tarımda endüstriyel süreçlerle organik hammaddelerden üretilmiş, humik asit, fulvik asit gibi girdiler kullanılmaktadır. Bu uygulamalar geleneksel tarımın ruhuna aykırıdır. Çünkü bu tarım yönteminde bir bileşenin organik bir bütünden izolasyonu uygun görülmemektedir.

2.3.2. İyi Tarım

İyi tarım, endüstriyel tarımda yoğun olarak kullanılan kimyasalların, besin maddelerinde bıraktığı kalıntılar ve toprakta meydana getirdiği hasarlara tepki olarak geliştirilmiş bir uygulamayı ifade etmektedir. İyi tarım uygulamalarında kimyasal kullanımı engellenmemekte, fakat kimyasalların kullanımına sınırlama getirilmektedir. Bu sınırlamaların temel dayanağı, kullanılan kimyasal bileşiklerdeki etken maddelerin yarılanma ömürleridir.

İyi tarım uygulamaları (Good Agricultural Practices), Avrupa perakendeciler birliği (EUREP) tarafından 1997 yılında tarladan sofraya gıda güvenliği ve kalitesini artırma amacıyla başlatılmış ve 1999 yılında EUREPGAP protokolü yayınlanmıştır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Ticaret Örgütü üyesi ülkelere EUREPGAP standartlarını referans olarak kabul etmelerini önermiştir (Aban ve Işın, 2014). EUREPGAP ismi küresel ticaret modeline uyum sağlaması amacıyla 2007 yılında GLOBALGAP olarak değiştirilmiştir. GLOBALGAP'in amacı dünyadaki tüm üreticilere ulaşmayı sağlayan global standartları geliştirmektir (Poyraz, 2009: 13). GLOBALGAP standartlarıyla gelişmiş ülkeler, kendilerine ürün gönderecek üreticilerin belirli bir standartta üretim yapmalarını isterken kendi vatandaşlarını korumayı öngördükleri gibi, bitki ve hayvan hastalıklarının da dolaşımını engellemeyi hedeflemektedirler. Bu kapsamda GLOBALGAP sertifikası, meyve sebzeler için pasaport belgesi olarak anılmaktadır.

GLOBALGAP uygulamaları, üreticilerin sertifikalandırılması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde GLOBALGAP standartlarının uygulanmasına dair iyi tarım yönetmeliği 08/09/2004 tarihinde 25577 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş sertifikasyon kuruluşları, sertifika almak isteyen üreticileri denetlemekte ve üretimi izlemektedir. Üretim sırasında yasaklanmış kimyasal kullanımı, doz aşımı ve ilaçtan hasada bekleme süresi gibi kriterleri içeren protokollere uygun üretim yapan üreticilere GLOBALGAP sertifikası vermektedir. Bütün üreticiler için GLOBALGAP sertifikası almak zorunlu değildir fakat bu standartlarda üretimi talep eden tedarikçiler ve gelişmiş ülkelere ihracat yapmak için alınması gerekmektedir.

Ülkemizde iyi tarım uygulamaları hızlı bir artış göstermiştir. Alan bazında 2007 yılında 53 607 da alanda iyi tarım yapılırken 2018 yılında bu rakam 6 156 137 da seviyesine yükselmiştir (TCTOB, 2019). Bu artışa neden olan temel faktör, yurt dışına gerçekleştirilen ihracatta GLOBALGAP protokolüne uyumlu üretim yapma zorunluluğudur.

Tablo 2.5. Türkiye’de İyi Tarım Uygulamaları (TCTOB, 2019)

Yıllar	İl sayısı	Üretici sayısı	Üretim alanı (da)
2007	18	651	53 607
2008	19	822	60 231
2009	42	6 020	1 702 804
2010	48	4 540	781 741
2011	49	3 042	499 632
2012	47	3 676	837 171
2013	56	8 170	985 099
2014	53	21 332	2 147 705
2015	61	39 740	3 465 695
2016	64	55 609	4 741 075
2017	64	72 236	6 247 107
2018	63	73 286	6 156 137

İyi tarım uygulamaları endüstriyel tarımda insan ve çevre sağlığına verilecek zararı azaltmayı hedeflemektedir. Büyük oranda gelişmiş ülkelerin kendilerini korumak amacıyla uyguladıkları bir protokoldür. Ülkemizde iç parada satılan ürünlerde iyi tarım uygulaması zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu durum kuşkusuz insanların zihninde yurt içerisinde zararlı olduğu bilinen yöntemlerle üretilen ürünlerin neden satılabildiği sorusunu getirmektedir. Bu kapsamda iyi tarım konusunda aşağıdaki sorunların üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

- İyi tarım tarımsal üretimi ahlaki yapmak için yeterli midir?
- İyi tarım endüstriyel tarımın alternatifi midir yoksa ona yapılan eleştirileri hafifletmek için üretilmiş bir uygulama mıdır?
- İyi tarım sertifikaları inandırıcı mıdır? Üreticiler gerçekten denetlenip izlenebiliyor mu?
- İyi tarım pratikte, ürünlerde ilaç kalıntısı analizlerine indirgenmiş durumdadır, bu durum endüstriyel tarımın çevreye olan zararını ikinci plana atmaktadır. Bu ahlaki bir yaklaşım mıdır?
- Günümüzde iyi tarım uygulamalarında, gelişmekte olan ülkelerin iç pazarlarında iyi tarım sertifikası zorunlu değilken, gelişmiş ülkelere ihracatta zorunlu tutulmaktadır. Bu durum; gelişmiş ülkelerdeki insanları, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerdeki insanlardan daha üstün görmek anlamına gelmez mi?

2.3.3. Organik Tarım

Organik tarım, endüstriyel tarıma alternatif olarak gösterilen bir üretim modelidir. “Ekolojik Tarım” ve “Biyolojik Tarım” olarak da isimlendirilen “Organik Tarım”; ekolojik sistemde endüstriyel tarım uygulamaları nedeniyle kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmak için, insana ve çevreye dost üretim yöntemlerini uygulamayı amaçlamaktadır. Organik tarımda; kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve kimyasal gübrelerin kullanımının yasaklanmasının yanında, organik ve doğal gübreleme, toprağın muhafazası ve ıslahı, bitkinin direncini artırma ve doğal düşmanlardan yararlanma gibi yöntemlerin kullanılması öngörülmektedir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra organik tarım konusunda talebin arttığı gözlenmiştir (Köse ve Odabaşı, 2005; 96).

Organik tarım Almanya’da 1972 yılında Uluslararası Ekolojik Tarım Hareketleri Federasyonunun kurulmasıyla başlamış ve bundan sonra uluslararası birçok federasyon kurularak konu toplumların gündemine taşınmıştır. Avrupa Birliği 1991 yılında bitkisel, 2000 yılında hayvansal ürünleri kapsayan organik tarım yönetmeliğini yayınlamıştır (Gök, 2008). Türkiye’de 1992 yılınca Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği kurulmuş, 1994 yılında “Bitkisel ve Hayvansal Tarım Ürünlerinin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik”, 2002 yılında “Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik” yayınlanmıştır. 2004 yılında organik tarım kanunu kabul edilmiş ve bu kanunla birlikte kontrol ve denetim mekanizmaları oluşturulmuştur.

Organik tarımsal üretim, insan ve çevre sağlığının korunması açısından birçok olumlu özelliğe sahiptir. Bu üretimde kimyasal ilaç ve gübre kullanımının yasaklanmış olması endüstriyel tarım ve iyi tarım modellerine göre büyük avantajlar sağlamaktadır. Fakat bu üretimin kendine göre bazı dezavantajları bulunmaktadır. Organik tarımda ürün maliyetleri yüksektir bu nedenle gelir düzeyi düşük insanlar bu ürünlere ulaşmakta sorunlar yaşamaktadırlar. Ürün maliyetlerinin yüksek olmasının nedenleri, verimin endüstriyel tarımdan düşük olması ve kullanılan bitki besleme ve koruma ürünlerinin çok yüksek fiyatlı olmasıdır. Endüstriyel tarım yapılan bölgelerde kullanılan kimyasallar sürüklenme ve su gibi yollarla organik tarım yapılan alanlara ulaşabilmektedir. Organik tarımda kullanılan teknikleri uygulayabilecek üretici bulmakta zorluklar yaşanabilmektedir.

Türkiye’de organik tarım yapılan alan ve üretim miktarları 2007-2010 yılları arasında hızla artarken, bu yıllardan sonra artış hızının yavaşladığı ve hatta 2016 yılından sonra azaldığı görülmektedir. Bu kapsamda ülkemizde organik tarımsal üretim konusunda bazı sıkıntıların olduğu görülmektedir. Bu sıkıntıların temel nedeni maliyetlerin yüksek olması nedeniyle ürünün hitap ettiği pazarın dar olmasıdır.

Tablo 2.6.Türkiye'de Organik Tarım Bitkisel Üretim Verileri (TCTOB, 2019)

Yıllar	Üretim Alanı(ha)	Üretim Miktarı (ton)
2006	192 789	458 095
2007	174 283	568 128
2008	166 883	530 225
2009	501 641	983 715
2010	510 033	1 343 737
2011	614 618	1 659 543
2012	702 909	1 750 127
2013	769 014	1 620 466
2014	842 216	1 642 235
2015	515 268	1 829 291
2016	523 777	2 473 600
2017	382 288	1 610 913
2018	456 486	1 714 769

Organik tarım çevre ve insan sağlığına zarar vermeyen bir üretimi hedeflemiş olsa da, etik açıdan sorgulanması gereken yönleri bulunmaktadır. Bu kapsamda organik tarım konusunda aşağıdaki sorgulamaların yapılması gerekmektedir.

- Organik tarım, tarımsal üretimi ahlaki bir eksene oturtmakta mıdır?
- Organik tarım sertifikası uygulamaları, üreticiyi izleme ve denetlemede yeterli midir?
- Her ne kadar çevre sağlığı önemseniyor gibi görünse de, pratikte insan sağlığının öncelendiği bir uygulama yapılmaktadır, bu bakış açısı ahlaki midir?
- Organik tarımda, endüstriyel tarım girdisi üreten firmalarının organik kökenli bitki besleme ve koruma ürünleri kullanmaktadır. Bu kapsamda organik tarım; küresel firmaların, endüstriyel tarıma tepkili bireylerin bu hassasiyetini kullanan bir araç olabilir mi?
- Organik tarım ürünlerine gelir seviyesi yüksek kesimler ulaşabilmektedir, bu ürünler daha sağlıklıysa, sağlıklı ürünlere ulaşmak gelir seviyesi yüksek insanlara özel bir ayrıcalık mıdır?

2.3.4. Helal Tarım

Helal tarım, helal gıda üretimini hedefleyen bir üretim süreci olarak değerlendirilebilir. Günümüz toplumlarının satın alma konusunda yapacakları tercihlerde dinin önemli bir yeri bulunmaktadır (Heiman ve Zilberman, 2007: 786). Gıda tüketiminde dinin etkisi hem dinin kendisine hem de o dini inanca sahip bireylere göre şekillenmektedir. Hemen hemen her din takipçilerine bazı konuda yasaklama ve serbestlikler getirmektedir. Gıda konusunda da benzer kısıtlamalar bulunmaktadır (Bonne ve Verbeke, 2008: 35). Örneğin İslam ve Yahudilik, domuz

eti ve alkolü yasaklarken, Hinduizm ve Budizm ise inek ve domuz etini tüketimini yasaklamıştır. Hristiyanlıkta ise yiyecek ve içecek tüketimi konusunda herhangi bir yasaklama bulunmamaktadır. ABD’de Budist ve Hinduların %90’ı, Yahudilerin %16’sı Müslümanların ise %76’sı dinlerinin gıda konusundaki yasaklarını pratikte uyguladıklarını belirtmişlerdir (Bonne ve Verbeke, 2008: 35; Tanakinjal ve Amin, 2009: 68).

Helal gıda İslam inancına sahip insanların; Kur’an-ı Kerim, daha sonra ise peygamberin sözlerinin kayıt altına alınarak oluşturulan hadislerde yapılan uyarıları dikkate alarak, inançlarına uygun olarak üretilmiş gıda ürünlerini ifade etmektedir. İslam’a göre helâl Allah’ın yapılmasına müsaade ettikleri şeyleri ifade ederken, haram Müslümanlar için yasaklanmış şeyler anlamına gelmektedir (Bonne ve Verbeke, 2008: 38).

Helal gıda kapsamında sınırlamalar genellikle 5 madde üzerinde yoğunlaşmaktadır:

1. Yenmesi yasak olan hayvanlar,
2. Hayvanların kesim yöntemi,
3. Kan,
4. Alkol.

Kur’an-ı Kerim içerisinde en sıkı şekilde ele alınan gıdalar hayvan etleridir. Bu konuda *Bakara 173, Maide 3, En’am 14, Nahl 115* ayetleri kan, domuz, yüksekten düşmüş, boğulmuş, boynuzlanarak öldürülmüş ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış ve Allah’tan başkası adına kesilmiş hayvanların etlerinin tüketilmesi Müslümanlara haram kılınmıştır. Ancak bu ayetlerde, zorda kalan ve zaruret ölçüsünde yiyenlerin günahı olmadığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, helal gıda kapsamında et üretiminde kullanılan hayvan türleri ile bunların kesiminde uygulanan yöntemler değerlendirilmektedir.

Kesilen bir hayvanın etinin helal sertifikasına sahip olabilmesi için (Yener, 2011:16-21);

- Hayvanı kesecek kişi, akil, yetişkin Müslüman olmalıdır.
- Kesilecek hayvanın yönünün mümkünse Kâbe’ye çevrilmesi gerekmektedir.
- Kesim esnasında Allah’ın adı mutlaka anılmalıdır. Bu kullanım genellikle “Bismillah, Allahu Ekber” şeklindedir.
- Etlerin uygun bir biçimde helâl olarak sertifikalanması ve bağımsız kuruluşlar tarafından denetlenmesi gerekmektedir.

Helal gıdalar çeşitli sertifika kuruluşları tarafından izlenmekte ve yukarıda belirtilen kriterlere uygun olanlar helal gıda olarak sertifikalandırılmaktadırlar. Türkiye’de helal sertifikası vermeye yetkili tek kurum Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama

Araştırmaları Derneği'dir (GİMDES). Ancak GİMDES'in verdiği helâl gıda sertifikaları sadece ihracata yöneliktir. Helâl gıda, Dünya'da önemli bir tüketici havuzuna hitap etmektedir. Bu pazarın büyüklüğü yaklaşık 670 milyar USD seviyesindedir ve toplama gıda sektörünün %16'sını oluşturmaktadır. Helal gıda pazarı yılda %7-15 oranında büyümektedir ve bu oran Dünya'da en hızlı büyüyen gıda pazarı olduğunu göstermektedir (Alam ve Sayuti, 2011: 9). Finans sektörü dâhil edildiğinde Müslüman tüketicilerin oluşturdukları pazarın hacmi, dünya genelinde 2,1 trilyon USD boyutundadır (Suddin vd., 2009: 66), ve bu rakamın 2050 yılına gelindiğinde 30 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Alserhan, 2010: 102). Bu kapsamda Helal gıdalar ve Helal et konusunda bazı çekinceler de ortaya çıkmaktadır. Bu çekinceler; helal gıda sektörünün insanların dini inançlarını kullanan bir ticari model olduğu, haksız rekabete neden olduğu ve Türkiye gibi ülkelerde gıda tüketimi üzerinde toplumu ayrıştırdığı yönündedir.

Bu noktada, Helal gıda ve tarım özelinde Helal et uygulamalarının hayvan türleri ve özellikle kesim yöntemi üzerine yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu kapsamda Helal sertifikası inancı itibarıyla duyarlı insanların isteklerini karşılamak için önemlidir. Ancak helal gıda uygulamalarıyla ilgili olarak aşağıdaki sorgulamaların yapılması gerekmektedir:

- Helal sertifikası hayvancılık sektörünü ahlaki bir temele taşımakta mıdır?
- Helal gıda sertifikası toplumda bir ayrışmaya neden olur mu?
- Sertifikanın amacı da evrensel ahlaki değerler oluşturmaktan çok, İslami bir süreç ortaya koymaktır. Bu bağlamda İslam açısından helal olmanın ölçütünün sadece kesim yöntemine indirgenmesi inancın ruhuna ne kadar uygundur?
- Üretim sürecinde doğaya ve insan sağlığına tehdit oluşturan maddeler ve yöntemlerin uygulandığı bir sektörde, sadece kesim yönteminin İslami usullere göre olması o üretimi helal yapar mı?

2.4. Endüstriyel Hayvancılığa Alternatif Beslenme Tercihleri ve Yaşam Modelleri

Endüstriyel tarım, insanlık için bir beslenme modeli sunmaktadır. Bu beslenme modelinin temelleri geleneksel modelle aynı olmakla birlikte, uyguladığı pazar stratejileri ve ürün içeriklerinde farklılıklar bulunmaktadır. Geleneksel ve endüstriyel tarım modelleri, bitkisel ve hayvansal ürünlerin bir denge içerisinde tüketimine dayanmaktadır. Ancak endüstriyel tarıma geçişle birlikte hayvansal ürünlerin tüketiminde hızlı bir artışın olduğu bilinmektedir. Endüstriyel tarım, insanların geleneksel menülerini değiştirerek, hazır yemek (fast food), mısır ve soya tabanlı besinlerden oluşan diyetler ortaya koymaktadır. Bu beslenme diyetlerindeki hayvansal ürünleri reddeden farklı beslenme tercihleri de bulunmaktadır. Bu

kapsamda son yıllarda, vejetaryen ve vegan beslenme tercihleri yaygınlaşmaya başlamıştır. İnsanların bu tercihleri yapmalarında, farklı öncelikleri bulunabilmektedir. Bunlar; kendi sağlıklarını düşünmek, insanların hayvanları besin olarak görmemeleri ve hayvansal gıda üretiminin çevre üzerindeki olumsuz etkileri olarak sıralanabilir. Bu tercihlerin gittikçe artmasının arka planında; endüstriyel hayvancılığın, hayvan yemlerinde gerçekleştirdiği değişiklikler nedeniyle etlerin geleneksel hayvancılığa göre daha sağlıksız olması, endüstriyel hayvancılıkta uygulanan hayvan haklarına uygun olmayan yöntemler ve çevre konusunda toplumlarda hassasiyetin artması gibi sorunlar bulunmaktadır.

Heinrich Böll Vakfı ve Friends of Earth ağı 2014 yılında yaptığı bir araştırmada bir kilogram et üretimi için 15 455 litre su tüketilmesi gerektiğini, bu rakamın havuç için 133, domates için 184 litre olarak bildirmiştir. Ayrıca 1 kilogram et için 3,6 kg buğday ve 36 kg kaba yem kullanılması gerekmektedir. Küresel ısınma açısından, 1 kg dana eti üretiminde 27 kg CO_{2e} kg sera gazı üretildiğini, bununda bir aracın 135 km seyahatiyle üretilcek sera gazına eşit olduğunu açıklamıştır (FOEE, 2019). Özkan (2012) 1 kg tahıl üretmek için 200 lt suya ihtiyaç olduğunu ve 1 kg et üretmek için gerekli olan alanda 160 kg domates üretilbileceğini açıklamıştır. Külcü vd. (2010) ülkemizde hayvancılık sektöründen kaynaklanan yıllık sera gazı emisyonunu 39 bin ton olarak hesaplamışlardır. Günümüzde insanlığı tehdit eden en önemli küresel çevre sorunlarının sera gazı emisyonlarının neden olduğu küresel ısınma ve su kıtlığı olduğu düşünüldüğünde bu tepkinin nesnel bir temelini olduğu görülmektedir. Singer (2005) Dünya’da hızla artış gösteren vegan ve vejetaryenliği yalnızca beslenme şekli değil bir yaşam tarzı, etik yaklaşım olarak tanımlamıştır (Singer, 2005: 224-255).

2.4.1. Vejetaryenlik

Vejetaryen beslenme, et tüketmeden sebze ağırlıklı beslenmeyi temel alan bir beslenme tercihidir. Vejetaryenlik endüstriyel tarımdan çok daha eski bir tarihe sahiptir. Tarihin başlangıcından beri birçok kültürde vejetaryen beslenen insanlar olmuştur. Antik çağda, klasik dünyanın en önemli figürlerinden biri olan Pisagor (M.Ö. 580) vejetaryenliğin önemli temsilcilerinden biridir. Matematiğe yaptığı katkılarla tanınan ve bağımsız bir düşünür olan Pisagor'un tüm hayvanların insanlarla akraba olarak muamele görmesi gerektiği öğretisi, etten uzak durmayı içermektedir (Vegetarian Society, 2018). Pisagor'dan sonra gelen bazı antik filozof ve düşünürleri de vejetaryen diyetini tercih etmişlerdir. Bunlara örnek olarak; Hesiodos, Theophrastus, Aristoteles, ünlü tarihçi Homeros, Romalı siyaset adamı Cicero, Yunan şairi Euripides sayılabilir. Ayrıca tarihe geçen ünlü vejetaryenler arasında; Alman kökenli fizikçi Einstein, İtalyan ressam Leonardo Da Vinci, İngiliz fizikçi Isaac Newton, İngiliz doğa bilimci

Darwin, ünlü oyun yazarı Shakespeare, Rus yazar Tolstoy, Fransız yazar Voltaire ve Alman besteci Wagner bulunmaktadır (Tural, 2018: 7; İkiz ve Solunoğlu, 2018: 16). Pisagor, etik vejetaryenliğin (etik nedenlerle vejetaryen olmak) kurucusu olarak görülmektedir (Best, 2009: 356). Pisagor'un fikirlerinin, Babil ve eski Mısırlılar da dâhil olmak üzere daha önceki medeniyetlerin geleneklerini kısmen yansıttığı görülmektedir. Mısır'da M.Ö. 3.200 civarında dini gruplar arasında karma inançlara dayanan ve reenkarnasyondan kaynaklanan vejetaryen bir ideoloji uygulanmaktadır. Bu ideolojiye göre, et tüketiminden ve hayvan kökenli kıyafetlerin giyilmesinden uzak durulması gerekmektedir (Vegetarian Society, 2018).

Vejetaryen beslenme tarzı da kendi içerisinde farklılıklar içermektedir. Occasional vejetaryenler, çoğunlukla hayvansal ürünler tüketen, ancak vejetaryen ürünlerinin tüketimini artırarak veya sınırlı sürelerle vejetaryen diyetle beslenerek diyetlerini dengelemeyi tercih ederler. Semi vejetaryenler, kırmızı et (sığır eti ve kuzu) hariç hayvansal gıdalar tüketirler. Pesco vejetaryenler, etleri ve kümes hayvanlarını yemekten kaçınır, ancak balıkları ve diğer hayvansal gıdaları tüketirler. Lakto-ovo vejetaryenler, et, kümes hayvanları ve balık yemekten kaçınan, ancak süt ve yumurta ürünleri de dâhil olmak üzere diğer hayvansal gıdaları tüketenlerdir. Lakto-vejetaryenler, Lakto-ovo vejetaryen tipine benzeyen, ancak süt ürünleri tüketmeyenlerdir. Fruitarianlar, sadece meyveler, fıstık ve tohumları tüketen ancak hayvansal gıdalar, sebzeler ve tahılları tüketmeyenlerdir (İkiz ve Solunoğlu, 2018: 15). Son yıllarda vejetaryenler içerisinde vegan tercihlere sahip bireyler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Veganlar; genellikle bal ve diğer böcek ürünlerini de içeren, hiçbir hayvansal kökenli gıdayı ve bileşeni tüketmezken, raw veganlar; yalnızca pişmemiş ve işlenmemiş bitki bazlı gıdaları tüketmektedirler.

2.4.2. Veganlık

Günümüzde veganlık sadece bir beslenme şekli olarak görülmemektedir. Vegan Derneği'nin (The Vegan Society) 1979 yılındaki tanıma göre veganlık “Hayvanların gıda, giyim ya da başka amaçlarla maruz kaldıkları sömürü ve zulmün her türlüünden (uygulanabilir olan en mümkün mertebede) kaçınan ve buna ek olarak insanların, hayvanların ve çevrenin yararına, hayvan kullanımı içermeyen alternatiflerin geliştirilmesini ve kullanımını destekleyen felsefe ve yaşam biçimidir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Vegan Society, 2019). Bu kapsamda veganlık, et ve hayvansal yan ürünleri tüketmemenin yanında geleneksel ve endüstriyel hayvancılığa da karşı çıkış hareketi olarak görülmektedir.

Günümüzde vegan hareketler sosyal medyanın da gelişmesiyle birlikte hızla yayılmaktadır. Ülkemizde de vegan hareketlerin kurdukları sosyal medya grupları

bulunmaktadır. Dünyada farklı vegan pratikleri bulunmaktadır. Bu pratikler içerisinde ALF (Hayvan Kurtuluş Cephesi) belki de en radikal örgüt şeklidir. ALF (Hayvan Kurtuluş Cephesi) hayvanların serbest bırakılması aktiviteleriyle bilinir. Hayvan Kurtuluş Cephesi prensiplerini, “hayvanları sömürü mekânlarından kurtarmak, hayvan sömürsünden çıkar elde eden endüstrilere ekonomik hasar vermek, kapalı kapılar arkasında hayvanlara karşı işlenen dehşet verici, korkunç zulümleri ifşa etmek, insan ya da insan olmayan hayvanlara zarar vermemek için gereken bütün önlemleri almak olarak tanımlamıştır (Anonim, 2019c). ALF Türkiye’de de 2014 yılında İstanbul’da sosyal medya üzerinden örgütlenerek bir evcil hayvan dükkânından dört adet tavşanı kaçırmıştır. Dünya genelinde de mezbahalardan ve çiftliklerden hayvanları kaçırarak kendi kurdukları çiftliklerde yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye’nin ilk Vejetaryen/Vegan yürüyüşü Cenevre’de yapılan uluslararası yürüyüş ile aynı anda 18 Mayıs 2013 yılında yapılmıştır. Yürüyüşten önce sosyal paylaşım ağlarında organize olan katılımcılar, tür ayrımcılığı, endüstriyel hayvancılık ve hayvan istismarına dikkat çekmeyi amaçlamışlardır. Yapılan bu yürüyüş sonrasında Türkiye ilk defa vegan kelimesi ile tanışmıştır (Yılmaz, 2018: 57). Veganlık konusunda ilk TEDx konuşması Nevşin Mengü tarafından 20/12/2017 tarihinde yapılmış ve 20/10/2019 tarihine kadar 689 331 adet görüntüleme yapılmıştır (Mengü, 2017). Türk Vegan Derneği tarafından, dilimizi türcü söylemlerden arındırmak için kullanabileceğimiz yeni sosyal medya platformu Kirpi Sözlük oluşturulmuştur. Kirpi Sözlük’te insanların gündelik hayatta kullandığı konuşma kalıplarında hayvanları aşağılayıcı ve zarar verici söylemler yerine farklı benzetmeler kullanılması için bir kampanya başlatılmıştır (Kirpi Sözlük, 2020).

Ülkemizde facebook üzerinden bir araya gelmiş vegan grupları bulunmaktadır. Bu gruplar içerisinde en büyüğü, “Son Kafes Kırılıncaya, Son Mezbaha Yıkılıncaya Dek” grubudur ve 20/10/2019 tarihi itibarıyla 5148 üyeye sahiptir.

Vejetaryenlik ve veganlık hayvancılık sektörüne karşı radikal eleştiriler getiren ve bu ürünleri tüketmeyi reddeden bir yaşam pratiğidir. Ancak bu yaşam pratikleri konusunda aşağıdaki sorgulamaların yapılması gerekmektedir.

- Bu beslenme tarzları etik bir eleştiri üzerine mi temellendirilmiştir yoksa popüler kültürün bir parçası mıdır?
- Vejetaryen ve vegan hareketler gerçekten endüstriyel tarıma karşı mıdır? Örneğin veganların et alternatifi olarak tükettikleri tofu peyniri soya fasulyesinden üretilmektedir. Dünyada soya tüketimi küresel şirketler tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu politikanın bir parçası olabilirler mi?

- Vejetaryen ve vegan beslenme, insanın kendi sađlığını dűşűndűđű insan merkezli bir evre etiđi yaklađımı içerebilir mi?
- Vejetaryen veya vegan beslenme insan doğasına uygun mu? Beslenme kaynaklı sorunlara neden olabilir mi?
- Vejetaryen ve vegan pratikler tarımı ahlaki bir eksene tağıyabilir mi?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAYDAŞLARIN ETİK, ÇEVRE ETİĞİ VE TARIM ETİĞİ KONUSUNDAKİ TUTUM VE DÜŞÜNCELERİNİN BELİRLENMESİ

Paydaşlarla gerçekleştirilen görüşmelerde toplam 58 soru yöneltilmiştir. Ancak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin özelliklerine uygun olarak, bazı durumlarda katılımcının görüşlerini netleştirmek amacıyla ekstra sorular da sorulmuş veya uzmanlık alanlarına giren konularda açıklayıcı bilgiler vermeleri istenmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelere ait tutanaklar, tezin Ek kısmında sunulmuştur. Tez içerisinde katılımcıların etik tutumlarının ve iç tutarlılıklarının analizinden öte, tartışmamalara konu olan uygulamalar hakkındaki düşüncelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu bölümde katılımcıların görüşmede her bir bölüm için vermiş oldukları bilgiler ve cevaplar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve yeri geldiğinde diğer sorulara vermiş oldukları cevaplar ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler ile katılımcıların, bölümlerde yer alan konularla ilgi düşüncelerinin ortaya çıkartılması, uzmanlık alanları doğrultusunda değerlendirmelerinin sunulması ve konuyla ilgili farklı tarafların görüşleri birlikte analiz edilerek ortaklaşan ve birbirinden ayrılan görüşlerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Değerlendirmelerde katılımcıların sorulara verdikleri yanıtların, doğrudan kendi cümleleriyle sunulan kısımları tırnak işareti içerisinde yazılmıştır.

3.1. Katılımcıların etik tutumlarının değerlendirilmesi

Tez kapsamında hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki 1-8 numaralı sorular katılımcıların etik kuramlar ve bu kuramlar ile ilgili tutumlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Betimleyici etik, bir sorgulamayı değil, var olan durumu bütün yönleriyle ortaya koymayı hedefleyen bir etik yaklaşımıdır (Pieper, 2012: 199). Bu başlık kapsamında katılımcıların etik tutumlarının belirlenmesi amacıyla betimleyici etik çalışması gerçekleştirilmiştir.

Bitki Islahçısı bir eylemin ahlaki değerini “Hem hukuksal kurallar hem de toplumun geçmişten bugüne kadar getirdiği kurallara uyumuna göre belirlenir. Eğer eylem bu sınırları aşarsa hukuksal boyuta taşınır. Bu kapsamda eylemin toplum kurallarına uyumlu olması ve kimseye zarar vermemesi gerekmektedir. Eylemin; amacı neyse o amaca uygun şekilde sonuca ulaşan, kişiler ve kurumlara zarar vermeyen şekilde olması gerekir.” şeklinde ifade etmiştir. Bu kapsamda ahlaki değerlendirmelerinde hem deontolojik hem de teleolojik bir yaklaşımın yer aldığı görülmüştür.

Bitki Islahçısı deontolojik ve teleolojik etik kuram ayrımının net bir şekilde sorulduğu ikinci soruya “Neden sonuç ilişkilerine bakılmalı. Ancak birden fazla kişiyi ya da toplumu etkileyen eylemlerde sonuç önemlidir ve ahlaki değerlendirmeler bu eylemlerin sonucu temel alınarak yapılmalıdır. Fakat eylemin başlangıcındaki evrensel ödeve uygunluk kısmı tamamen ihmal edilemez. Örneğin bir araştırmacı sadece evrensel ödeve uygunluk veya insancıl duygularla araştırma yapamaz, bu araştırmacının ilgili faaliyetinin sonuçları, araştırmanın yapılması ve değerlendirilmesi açısından daha büyük öneme sahiptir. Örneğin bir araştırmanın sonucunda bir gelir oluşmazsa sistemin sürdürülebilirliği sıkıntıya girecektir.” şeklinde cevap vermiştir. Bu cevap her ne kadar deontolojik bazı ifadeler içerse de Bitki Islahçısının sonuç odaklı teleolojik bir etik tutuma sahip olduğunu göstermektedir.

Bitki Islahçısı, teolojik etik kuram konusunda sorulan üçüncü soruya “Ben dini inançların insanın kendi dünyasında yaşanması gerektiğini düşünüyorum. Dini kurallar zamanında toplumu şekillendirmek için çıkartılmıştır. O dönemde toplumu şekillendirecek yasa-anayasa olmadığından dini kurallar bu görevi yapmıştır. Günümüzde din kişiyle inancı arasında kalmıştır diye düşünüyorum. Ancak içinde yaşadığımız toplumun ahlakının oluşturulmasında mutlaka etkisi olmuştur. Fakat benim için belirleyici olmaz.” ifadeleriyle cevap vermiştir. Bu ifadelerle Bitki Islahçısı’nın teolojik etik yaklaşıma çok sıcak bakmadığı görülmektedir. Bitki Islahçısı dinin yaşam pratiği içerisinde düzenleyici bir etkisi olmasına karşındır, bu rolün geçmişte kaldığına inanmaktadır.

Katılımcıların etik tutumlarının netleştirilmesi amacıyla yöneltlen 4 numaralı soruda özetle bir insanın hayatını kurtarmak için yalan söyleyip söylemeyecekleri sorulmaktadır. Bitki Islahçısı bu durumda yalan söylemek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Bu soru üzerinden yapılandırılmamış sorular yöneltilmiştir. Yapılandırılmamış sorularda bir hayvanın hayatını kurtarmak için yalan söyleyemeyebileceğini, bir ağacın hayatını kurtarmak için asla yalan söylemeyeceğini ifade etmiştir. Bu ifadeleri Bitki Islahçısı’nın sonuç odaklı ve teleolojik etik tutumunu netleştirmiş ve aynı zamanda canlılar arasında bir değer ayrımı yaptığının da işaretlerini vermiştir.

Bitki Islahçısı, aksiyolojik etik kuram hakkında olumsuz görüş bildirmiştir. Karakterin değerlendirilmeye alınması konusunda “Bence yanlış bir düşünce tarzı. Bir suç varsa değerlendirmesi ve bedeli aynı olmalı.” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Bitki Islahçısı suçu alışkanlık etmiş bir çocuğun baklava çalması ile yalan bile söylemeyen bir çocuğun baklava çalması gibi bir örnek karşısında “İkisi de aynı suçu işlemiş ise bu suç özelinde beraber değerlendirilmeli ve ceza anlamında aynı cezayı almalı. Aynı şeyi çalmışlarsa birinin ilk diğerrinin çok çalmış olması önemli değildir. Karakter özelinde değil eylemin sonucu özelinde

bakmak gerekir.” ifadeleriyle cevap vererek aksiyolojik etik kuramına uzak, teleolojik kurama yakın bir tutumu olduğunu tekrar ortaya koymuştur.

Bitki Islahçısı, hayatın temel amacı mutluluk olmamalı diye ifade etse de yapılandırılmamış soruya verdiği cevapta “Evet itici güç mutlu olma gayesidir. İnsanın yaşamında başarıya ulaşma vardır. Ağlayan bebek neden ağlar? acıktığı için ve mama verilirse susar.” insanın doğasında mutluluğa ulaşmak var.” söylemiyle insanın doğasında mutluluğa ulaşmanın olduğunu ifade etmiştir.

Bitki Islahçısı, insanın kendisini mutlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşam sürebileceğine inanmakta fakat bu hazların zenginlik ve para kazanmak olmaması gerektiğini belirtmektedir. Bitki Islahçısı, bu hazların bilgelik, ahlaklılık ve doğayla uyumlu bir yaşam gibi uzun süreli hazlar olduğuna inanmaktadır. Bitki Islahçısı, kısa süreli hazlarla ilgili görüşünü “Polyanacılık bu nedenle oynanmaktadır çünkü insan elindekiyle de mutlu olabilir. Kısa süreli hazlarda bugün ucuz bir marka giyiniyorsanız yarın yurt dışından giyineyim o da yetmez özel modacı ile çalışayım dersiniz. Bu sizi mutluluğa ulaştıramaz.” cümleleriyle ifade ederek kısa süreli hazların bir sonu olmadığını bu nedenle mutluluğa ulaştıramayacağını söylemiştir.

Moleküler Genetikçi, bir eylemin ahlaki değerini belirleyen ne olduğu sorusuna “Bence toplumsal faydaya bakmak gerekiyor. Toplumsal değerlere de bakmak gerekir ama bu toplumdan topluma değişiyor. Bence toplumsal yararı öncelikli düşünmek gerekir.” cevabını vererek toplumsal fayda kavramını ön plana çıkartmıştır. Bu kapsamda faydacı ve pragmatist bir görüş bildirmiştir.

Moleküler Genetikçi, bir eylemin ahlaki değerlendirmesinin sonuca göre mi evrensel ahlaki ödeve göre mi belirlenmesi gerektiği sorusuna “Her ikisini de içermesi istenilen bir şeydir ancak, sonuç diğerlerinden daha önemli görünüyor. Mesela insan iyi niyetli bir hata yapmışsa bunun sonucunda insanlara zarar vermişse bu durum etik değildir. Zaten etik sorumluluk yapacaklarının sonucunu da düşünerek eylem yapmayı gerektirdiği için ben sonucun daha önemli olduğunu düşünüyorum. Niyeti ölçmek gibi bir şansımız yoktur.” cevabını vererek bakış açısının net bir şekilde teleolojik olduğunu göstermiştir. Moleküler Genetikçi ahlaki değerlendirmelerinde dinin etkisinin çok yüksek olmadığını “Kişisel açıdan benim ahlaki değerlerimde dinin çok etkisi yok. Aileden gelen ve kendi değerlendirmelerim sonucunda oluşturduğum ahlaki değerlerim var din değiştirsem de ahlaki değerlerim değişmeyecektir.” cümleleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda Moleküler Genetikçi teolojik etik yaklaşıma uzak ifadelerde bulunmuştur.

Moleküler Genetikçi, dördüncü soruya verdiği cevapta insanların hayatını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini ifade etmiş, yapılandırılmamış sorularda bir köpeğin ve bir

ağacında hayatını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini açıklamıştır. Sorularda verdiği “Evet ağacın yaşamını da kurtarıyorum benim için değişmez. İnsan, hayvan ve bitki olması fark etmez.” ifadesiyle, canlılar arasında ayırım yapmayan bir bakış açısına sahip olduğunu işaretini verirken, teleolojik bakış açısıyla uyumlu bir görüş bildirirken, canlı merkezli tutuma sahip olduğunu ipuçlarını vermiştir.

Moleküler Genetikçi, aksiyolojik etik kurama sıcak bakmış ve bu görüşlerini, “Bu önceki iki kuramın ortasını buluyor gibi. Bazen insanlar zorunluluktan bir olayı gerçekleştirmiş olabilir. Burada insanların bu eylemi alışkanlık haline getirip getirmediği gibi şeylere bakılmalı. Sürekli tekrar eden bir suçla, bir kere yapılmış suç hukuk sisteminde de aynı değerlendirilmiyor. İyi hal gibi durumlarda değerlendiriliyor. Bence karakter özellikleri de göz önünde bulundurulmalı.” cümlesiyle açıklamıştır.

Moleküler Genetikçi, hayatın amacının mutluluk olduğu konusunda net ifadelerde bulunmuştur. Altıncı soruya “.....Çünkü insanlar ne yapıyorsa mutlu olmak için yapıyor. Biz çocuklarımıza hangi mesleği seçersen seç mutlu olacağın işi yap diyoruz. Mutlu olursan sağlıklı ve başarılı olursun diyoruz. Herkes için mutluluğun tanımı farklı olabilir ama insan mutlu olduğu şeylerin peşinden gitmeli.” cevabıyla eudaimonist anlayışa yakın olduğunu göstermiştir. Devam eden sorularda insanın çevreye ve topluma zarar vermeyen hazların peşinden koşarak etik bir yaşama ulaşabileceğini ifade etmiştir. Etik bir yaşam için uzun süreli hazların tercih edileceğini fakat kısa süreli hazzardan da vazgeçilemeyeceğini ifade etmiştir.

Biyoteknolog, bir eylemin ahlaki değerini başka bir canlıya zarar verip vermemek ölçeğinde ele almıştır. İki numaralı soruda, eylemin ahlaki değerlendirmesinde sonucu mu evrensel ödeve uygunluğu mu değerlendirmek gerekir şeklindeki soruya “Bu dünyada ak ile kara yok bu yüzden bence sadece sonuç veya çıkış noktası veya niyet diye bakmamız lazım her ikisine de bakılması gerektiğini düşünüyorum.” cevabını vererek net bir yargıda bulunamamıştır. Fakat bir insanın hayatının kurtarılması için yalan söylenmesi gereken durumunda sonuç odaklı yaklaşarak, insan yaşamı söz konusu olduğunda yalan söyleyebileceğini ifade etmiştir. Biyoteknolog, aksiyolojik etik kuramla ilgili soruya “Aslında bir değerlendirme yaparken bahsettiğiniz bütün unsurlar bir faktör. Eylemi gerçekleştiren kişinin karakteri de değerlendirmeye alınmalı. Fakat etik üzerinden kurallar ve kanunlar üretmeye çalışıyorsak sonuç odaklı bakılmalı.” yanıtını vererek aksiyolojik etiğe mesafeli durmuş, ilerleyen sorularda da sonuç odaklı teleolojik yaklaşıma daha yakın olduğunu söylemiştir.

Biyoteknolog bireysel olmayan ve başkalarının hayatına dokunmayan mutlulukların hayatın amacı olabileceğini ifade etmiştir. Bu mutlulukları veren hazların uzun süreli hazlar

olması gerektiğini ifade ederken kısa süreli hazlarla ilgili olarak “Para ve şöhret peşinde koşanların yaşamlarının sonunda tüm yaşamlarını düşündüklerinde mutlu olabileceklerine inanmıyorum. Sonuçta her zaman daha fazla para ve daha fazla şöhret isteği olacaktır ve hiçbir zaman mutluluk yakalanamayacaktır diye düşünüyorum.” söyleminde bulunmuştur.

Kanatlı Uzmanı bir eylemin ahlaki değerini nasıl belirlediğini, “ Öncelikle o olayın sonucunun doğru veya yanlışlığını değerlendiririm. İnsanlara fayda sağlıyor mu ve adaletli mi diye sorgularım. Sonrasında vicdanıma göre bir değerlendirme yaparım. Vicdanımla yapılan değerlendirmede, o eylemin sonucu iyi olsa bile yapılan iş doğru mudur diye değerlendiririm. Arka planda görmediğim şeyler olabilir. Biz bunu kanatlı sektöründe çok yaşıyoruz. İnsanlara doğru gibi aktarılan durumların karşısında susmak zorunda kaldığımız durumlar olabiliyor. Bunu senden daha üst makamlardakiler açıklamayınca sen de açıklayamıyorsun. Bu yapılan sağlık yönünden zararlı olsa sağlık otoriteleri buna bir şekilde müdahale eder diye düşünüyorsunuz. Elbette dini yönden de düşünürüm. Vicdani değerlendirmemde dini inancımın etkisi büyük olur.” cümlesiyle anlatmıştır. Bu kapsamda hem teleolojik, hem deontolojik hem de teolojik bir yaklaşım sergilemiştir. Fakat ikinci soruda teleoloji ve deontoloji ayrımı yapması istendiğinde, “Belki yaşımız itibariyle de yaşadığımız dünyayı biraz daha farklı algılıyor ve yorumluyoruz. Bundan on yıl önce bu soruyu evrensel ödeve uygunluk olarak cevaplardım ama şu an sonucunu değerlendirmenin daha doğru olduğu düşüncesindeyim.” sözleriyle teleolojik yaklaşıma daha yakın olduğunu göstermiştir. Üçüncü soruda ahlaki değerlendirmelerinde dini inancının önemli olduğunu “Dini inançlarda değerlendirmede önemli bir yerde olmalı. Yani ellerini kaldırıp Allah’ım diye dua ettiğinde vicdanının rahat olması gerektiğine inanıyorum.” cümlesiyle dile getirmiştir.

Kanatlı Uzmanı insanların yaşamını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini ifade ederek sonuç odaklı yaklaşımını pekiştirmiş, bir köpeğin ve ağacın da hayatını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini fakat bir böceğin yaşamı için yalan söylemeyeceğini söylemiştir. Bu kapsamda canlıların önemli bir kısmının varlıksal değerini eşit olarak görmektedir. Aksiyolojik etik kuramına sıcak bakmadığını “Günümüzde doğru değil. Aynı eylemin aynı şekilde değerlendirilmesi ve bir cezası da varsa aynı cezayı almaları gerekir. Sonucuna baktığımızda aynı zararı vermiş, herkesin hikâyesi farklıdır buna göre değerlendirme yapılmamalı.” sözleriyle ortaya koymuştur.

Kanatlı Uzmanı, hayatın amacının mutluluk olduğu önermesini desteklemiş, mutluluk veren hazların peşinde koşarak etik bir yaşamın kurulabileceğine inandığını fakat günümüzde bunu başaramadığımızı ifade etmiştir. Etik bir yaşam kurabileceğimiz hazların uzun süreli hazlar olması gerektiğini söylerken kısa süreli hazların da önemsiz olmadığını belirtmiştir.

Büyükbaş Uzmanı, bir eylemin ahlaki değerini vicdana uygunluk ve başka insanlara verilen zarar ekseninde değerlendirmiş ve bu konunun din derslerinde özellikle ahlak konularında çocuklara verilmesi gerektiğini, “Yakın zamanda çocuklarımla da benzer bir konuyu konuşmuştuk. Çocukların okulda aldığı ‘Din’ dersinin adı ‘Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi’. Bu derslerde anlatılan dini kurallar ancak bu derste mutlaka işin ahlaki boyutları da anlatılmalıdır. Benim açımdan bir eylemi ahlaki yapan kendi vicdanıma uygun olup olmamasıdır. Tabi senin ne kadar vicdanına uygun olsa da başka insanlara zarar vermemesi gerekmektedir.” sözleriyle ifade etmiştir. Eylemin değerlendirmesinde teleolojik ve deontolojik yaklaşım farkının sorulduğu soruya “Niyetin saflığı daha önemli bence. Din derslerinde çocukları cehenneme gitme ile korkutuyorlar. Peki biz insanları neden öldürmüyoruz, hırsızlık yapmıyoruz veya yalan söylemiyoruz? Cehenneme gitmemek için mi? Bence hayır bunlar evrensel ödevimize uygun olmadığı, doğru olmadığı için. Elbette sonuçta önemli ama bence niyetin saflığı daha önemli.” cevabını vererek deontolojik bir kurama yakın tutuma sahip olduğunu gösterirken sonucun da önemli olduğunu ifade etmiştir. Bir insanın hayatının kurtarılması için söylenecek yalanı beyaz yalan olarak nitelemiş ve aynı yalanı bir köpeğin hayatını kurtarmak için de söyleyebileceğini beyan etmiştir. Fakat ağaç acı çekmeyeceği için onun yaşamını kurtarmak için bu beyaz yalanı söylemeyeceğini ifade etmiştir. Aksiyolojik etik kuram konusundaki düşüncelerini “Amerika’da insanoğludur hata yapabilir diye bir anlayış getirdiler. Birincide seni uyarırız, ikinci de daha sert uyarırız, üçüncü de affetmeyiz şeklinde. Tabi bu her eylem için geçerli olmaz. Birisi yanlış bir davranışı alışkanlık haline getirmiş ve diğeri bunu yanlışlıkla veya zorunluluktan yapmış olabilir. Bu durum eylemle ilgili ahlaki değerlendirmemde etkili olur. Bu nedenle karakter özellikleri de değerlendirmeye katılmalıdır diye düşünüyorum.” sözleriyle dile getirmiştir. Bu kapsamda aksiyolojik etik kurama sıcak baktığı görülmüştür.

Büyükbaş Uzmanı, hayatta sadece mutluluklar olmadığını düşünmekle birlikte hayatın hedefinin mutluluk olacağını ifade ederek eudaimonist yaklaşıma sıcak baktığını göstermiştir. İnsanın kendisini mutlu kılacak hazların peşinden koşarak etik bir yaşam kurabileceği önermesine kuşkulu yaklaşmış, uzun süreli hazlarla etik bir yaşamın kurulabileceğini ifade etmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, bir eylemin değerini toplumsal yargılar ve önyargılarla olan uyum ekseninde değerlendirmiştir. Bir eylemin ahlaki değerlendirmesinde niyete bakılması gerektiğini söyleyerek deontolojik bir yaklaşım sergilerken, “İslam’a mensup bireyler olduğumuz için, İslam’da bir akıl dini olduğu ve temelinde hoşgörü olduğundan dolayı benim kararlarımda etkisi yüksektir. İslam’da olaylara niyet odaklı bakmaktadır. Bence İslamiyet bu

alandanda açıklayıcıdır.” söylemiyle teolojik bir yaklaşımı olduğunu ortaya koymuştur. İnsan hayatını kurtarmak için yalan söyleyeceğini beyan etmiş ve bu yalanın iyi niyetli olduğunu ifade etmiştir. Aksiyolojik etik kurama sıcak bakmadığını, “Varsayılan insan kendi aklı ve iradesiyle hareket edebiliyorsa insanlara özel bir değerlendirme yapılmamalıdır diye düşünüyorum. İnsanlara göre değerlendirme yapmanın hatalara neden olacağını düşünüyorum.” cümleleriyle ifade etmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, hayatın amacının mutlu olmak ve mutlu etmek olduğunu düşünmekte ve insanın kendisini mutlu edecek hazların peşinden koşarak etik bir yaşam kurabileceğine inanmaktadır. Bu hazların kısa süreli hazlar olması gerektiğini “Bence kısa süreli hazlar. Çünkü uzun süreli hazların tadına varamayabilirsin. O sürekli olduğu için artık ona karşı duyarsızlaşabilirsin. Kısa süreli hazlardan bir hazzın süresi bittikten sonra başka bir şeyden zevk alacaksın.” cümleleriyle beyan etmiştir. Kendisine insanın ölüm anında kendi yaşamını sorguladığında hangi hazların değerli olduğunu düşüneceği sorulduğunda, “Evet ölürken insan geçmişe baktığında uzun süreli hazlar için mutlu ve huzurlu olacaktır. Ama gençliğinde insan öyle bakmıyor.” cevabını vererek eudaimonist ve kısa süreli hazları önemseyen bir anlayışa sahip olduğunu göstermiştir.

Küçükbaş Yetiştiricisi, bir eylemin ahlaki değerinin onu gerçekleştiren kişinin vicdanıyla ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Kendisine, birden fazla insanı ilgilendirebilecek eylemlerin de olabileceği söylendiğinde, karşısındakilere zarar verilmemesi ekseninde değerlendirdiğini söylemiştir. Deontoloji ve teleoloji ayrımının sorulduğu soruya “Bence niyet önemli, sonucu önemli tutarsan birilerini kandırıyor olabilirsin. Birilerini kandırarak ne kadar olumlu ilerleyebilirsin ki.” cevabını vererek deontolojik kurama yakın durduğunu göstermiştir. Dini inancının ahlaki değerlendirmelerindeki önemi konusunda, “Bu eylemden eyleme değişir. Ancak ben işin ahlaki boyutunun dini boyutundan daha önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bütün dinlerin ortak noktaları bellidir. Hiçbir din ahlaksızlığa sevk etmez. Ben bu bağlamda bir eylemi değerlendirirken dini boyuttan çok ahlaki boyutuna önem veririm.” cevabını vererek teolojik kurama çok yakın olmadığını ifade etmiştir. Kendisine bir insanın hayatını kurtarmak için yalan söyleyip söylemeyeceği sorulduğunda, dördüncü sorudaki örnekte önce yerlerini söylerim ama onları vermem, korurum ifadesinde bulunmuştur. Fakat böyle bir seçeneğin olmadığı söylendiğinde bu durumda insan yaşamını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini ifade etmiştir. Aynı şekilde bir köpeğin yaşamı için de yalan söyleyeceğini beyan etmiştir. Aksiyolojik etik kuram konusunda “Bence karakteri işin içerisine katmak gerekiyor.” cevabını vererek olumlu baktığını göstermiştir. Bu durumu netleştirmek için kendisine farklı örnekler de verilmiştir. Gece çocuğu hastalanan bir insanın ilaç çalmasıyla, hırsızlığı alışkanlık haline

getirmiş insanın ilaç çalmasının aynı şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini söylemiştir. Bu örneklerde sorulan sorulara verdiği cevaplarda aksiyolojik etik kuramını destekleyen ifadelerde bulunmuştur.

Küçükbaş Yetiştiricisi, hayatın amacının mutluluk olduğuna inanmakta, başkalarına zarar vermeyen hazlarla etik bir yaşamın kurulabileceğini düşünmekte ve bu hazların uzun süreli olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu kapsamda eudaimonist anlayışa yakın durduğu görülmüştür.

Çiftçi, bir eylemin ahlaki değeri konusunda, “Ahlak toplumun gelenek ve ananelerinin yaşatılmasıdır. Anne babalar çocuklarına gelenek görenek ve dinlerini anlatarak ahlaklı insan olmalarını sağlarlar. Toplumun geleneklerine, örf adetlerine ve dinine uygun olması o eylemin ahlaklı olduğunu gösterir.” ifadesiyle toplumun gelenekleri ve dini temelde bir anlayışa sahip olduğunu göstermiştir. Teleoloji ve deontoloji ayrımının sorulduğu ikinci soruya “Önce niyet önemlidir. Bir şey yapıyorsan önce Allah için yapman gerekir. Yaptığın hareket Allah’ın emirlerine uygun olacak ki doğru olacak. Yoksa sonucu sana yaramış başkasına yaramış ne işe yarar?” yanıtı vererek deontolojik ve teolojik bir tutuma yakın olduğunu ifade etmiştir. Ahlaki değerlendirmelerde dinin yeri ve öneminin sorulduğu soruya “Yaptığımız her davranış Allah’ın emirlerine, dinimize uygun olmalıdır. En başta dinimize uygun olmalıdır. Harama el uzatmamalıyız.” cevabını vererek bakış açısının net bir şekilde teolojik olduğunu ortaya koymuştur. Çiftçi, insanların hayatını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini “Allah’ın verdiği canı Allah alır. Dinimiz kadınları ve çocukları korumayı emreder.” cümlesiyle temellendirirken bu davranışın yalan olarak kabul edilmemesi gerektiğini “Söylediğim yalan sayılmaz, orada zavallı insanların hayatını kurtarıyorum bunu yalan olarak görmem. Hayat kurtarmak sevaptır. Ama bir köpek için veya inek için yalan söylemem.” ifadeleriyle açıklamıştır. Aksiyolojik etik kuramına sıcak yaklaşmış ve “Olabilir, dini bütün bir insansa bazen günah işleyebilir tövbe edebilir, Allah insana tövbe etmeyi emretmiş. Allah affettiyse ben de affederim. Ama dinden çıkmışsa, gözü hep haramdaysa tövbe etse de kabul olmaz zaten.” açıklamasıyla bu yaklaşımı da teolojik bir temele dayandırmıştır.

Çiftçi, hayatın amacının mutluluk olacağı fikrine hayatın amacı “Mutluluk değil de Allah’ın emirlerine uyup, ahirette mükâfatını almak olmalı.” söylemiyle karşı çıkmış fakat kendisine ahirette alacağınız mükâfat sizi mutlu etmeyecek mi diye sorulunca, “Tabi bu dünya yalan” diyerek onaylamıştır. Kendisine bu hazların peşinde koşularak etik bir yaşama ulaşılabilir mi diye sorulduğunda “Bu dünyanın güzelliklerinin değil, Allah’ın emirlerinin peşinde olmalı insan.” cevabını vermiş ve bu hazları “Uzun süreli olmalı, dini bütün olmak ve

ömrünü Allah yoluna adanmak gibi.” cevabını vermiştir. Bu kapsamda Çiftçi’nin eudaimonist ve uzun süreli hazları, özellikle dine uygun yaşamayı önemseddiği görülmüştür.

Organik Tarımcı, bir eylemin ahlaki değerini başka insanlara zarar verme ekseninde değerlendirmiştir. Bu soruda sonuç odaklı yaklaşımına rağmen, deontoloji ve teleoloji ayrımının sorulduğu ikinci soruya “niyet daha önemlidir” yanıtı vererek deontolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir. Dini inançların ahlaki değerlendirmedeki rolü konusunda, inancının daha ağır bastığını ifade ederek teolojik bir anlayışa sahip olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. İnsan hayatını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini ifade etmiştir. Aksiyolojik etik kuram konusunda “İnsan hayatının bütününe bakmak lazım, bazı durumlarda sonuç odaklıda bakılsa ahlaki bir suç teşkil etmemelidir.” ifadesini kullanarak bu kurama sıcak baktığını göstermiştir.

Organik Tarımcı, hayatın amacının mutluluk olduğunu kabul etmiştir. İnsanın kendisini tanıyarak ve hayatını doğru yönlendirerek, kendisini mutlu edecek hazların peşinde koşarak etik bir yaşam kurabileceğine inanmaktadır. Bu hazların niteliği konusunda “Tüm yaşama yayılmış ve devamlı bir mutluluk hali yaratan hazlar olmalı.” diyerek uzun süreli hazlara işaret etmiştir.

Çevre Aktivisti, bir eylemin ahlaki değerini “Yaşama olumsuz etkisi olan her şey ahlakın dışındadır. En temel şey yaşayanın yaşamını devam ettirmesidir. Bu orman için de hayvan için de insan için de böyledir. Davranış yaşam döngüsünü bozmamalıdır. Örneğin bir ormanı ele alsak, ormanı yok etmeseniz bile siz ormanın ekosistemine ait olmayan bir bitkiyi o ormana dâhil ettiğinizde de yaşam döngüsüne bir müdahalede bulunuyorsunuz. Bu anlamda ormanın yaşam döngüsüne bu şekilde yapılan her müdahale olumsuz etkidir. Bu bağlamda insanın hayvanın ve çevrenin döngüsüne yapılan her müdahale ahlaki yönden olumsuzdur.” ifadeleriyle ekosistem ve yaşama olan etkileri ekseninde ele almıştır. Teleolojik ve deontolojik yaklaşım konusunda sorulan soruya “Bana göre her niyetin bir amacı vardır, eylemi yapan bunu bilmeyebilir. Örneğin bir termik santral kur diyorsun, bunun nedeni nedir? Elbette para kazanmak. Devletçi yaklaşımlarda bireysel çıkar olmadığından daha toplumcu düşünülebiliyordu. Ancak devletçi de olsa bir amaç vardır. Kömür kullanacaksın, bunun için ormanı keseceksin, jeolojik yapıyı değiştireceksin. Bu kapsamda elbette öncelikle niyete bakacaksın gibi görünüyor ancak her niyetin de bir sonucu olduğunu görmek gerekiyor. Bu kapsamda benim görüşüm niyet ve sonucun birlikte değerlendirilmesi gibi. Bu kuramları siz açıkladınız ancak ben belki de detaylı okumadığım için hem niyet hem de bu niyetle gerçekleştirilen eylemin sonucunu değerlendirmek bana daha doğru geliyor. Çünkü niyet sonucu belirler.” cevabını vererek neden sonuç ilişkisi bağlamında iki yaklaşımında önemli

olduğunu öne sürmüştür. Bu noktada görüşlerini netleştirmek amacıyla kendisine bir varsayım içeren önerme olarak GDO konusunda olumsuz bir sonuç olmasa da GDO'ya karşı olur musunuz? Sorusu sorulduğunda yine de yapılmamalı cevabını vermiştir. Kendisine bu cevabın evrensel ahlak ilkeleri doğrultusunda verilmiş olabileceği, bu noktada niyet veya çıkış noktasından pozitif bir hukuk geliştirilemeyeceği için mi sadece evrensel ödeve uygunluk açısından bakmıyorsunuz? Sorusu yöneltildiğinde “Zaten sorun burada. Niyetten bir hukuk üretilmediğimiz için bu sorunlar karşımıza çıkıyor. Burada özgürlük düşüncesini değerlendirecek olursak, insan nereye kadar özgür olmalıdır. Örneğin, gençlik bazen özgürlüğün sınırları konusunda sıkıntılar yaşıyor. Bazı kesimler marjinalliği yaşamamanın özgürlük olduğunu düşünüyor. Oysa özgürlük başkasının özgürlüğünün sınırlarına ulaştığı yere kadardır. Ağacın, kuşun hatta görünmeyen mikroorganizmanın hukukunu bile ortaya koymamız lazım. Senin yaptığın eylem, çevrenin diğer unsurlarının özgürlüğüne zarar veriyorsa bunun ölçülmesi lazım bu kapsamda eylemlerin sonucundan bir hukuk üretilmekte. Burada etik devreye giriyor.” Bu noktada yapmış olduğu açıklamanın bireyin kendi ahlaki değerlerinin oluşması kapsamında mı olduğu sorulduğunda, olumlu yanıt vermiştir ve ailesinden doğru ahlaki değerleri alan çocukların yetiştiği bir toplumda, ahlaki değerlendirmelerde eylemin evrensel ahlaki ödeve uygunluğu kapsamında bakılabileceği fakat gününüzde bu olmadığından sonuç odaklı değerlendirmelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda ideal olanı deontolojik kuram olarak görmesine rağmen, pratikte uygulanabilir olanı teleolojik kuram olarak ifade etmektedir. Çevre aktivisti, ahlaki değerlendirmelerde dini değerleri toplumlar için çok önemli görmektedir. Fakat kendi değerlendirmelerinde dinin önemini “Bunu hiç baz almam. Dünyadaki bütün toplumların yaşantısında din çok önemli. Bu kapsamda onların davranışlarındaki dinsel kökenleri anlamaya çalışırım. Ancak kendi davranışlarımda referans almam, bilimsel gerçeklere bakarım.” şeklinde açıklayarak teolojik kurama uzak olduğunu göstermiştir. Bir insanın hayatını kurtarmak için yalan söyler misiniz? Sorusuna “İyi yalan denilen şey olacak sanırım. Temennim her zaman yaşamın devamı yani yaşam hakkıdır. O iki insanın yaşam hakkını korumak için ister istemez farklı bir manevra yapacaksın. Bunu yaparak kendine göre bir adalet getirmiş oluyorsun. Burada mecburen yalan söylemek durumundayım. Çünkü burada insanların ölümüne sebep olacaksın.” cevabını vererek yalan söyleyeceğini ve aynı yalanı bir hayvan için de söyleyeceğini de ifade etmiştir. Aksiyolojik etik konusundaki kuramlara sıcak bakmadığını “Her kişiyi tanıyamayız, bu kapsamda kişiye özel değerlendirmeler yapamayız diye düşünüyorum. Birçok insan kendisini bile tanımıyor. Toplumun kendisine sunmuş olduğu

kalıba uyuyor ve o kalıba uygun rolü oynuyor. Birçok insan kendi karakterini tanımıyor. Hazır olana uyuyor.” ifadeleriyle beyan etmiştir.

Çevre Aktivisti, hayatın temelinin mutluluk olduğu önermesini “Evet etiğin temeli bu olmalı. İnsanların mutlu yaşamaya hakkı olduğuna inanıyorum. Çünkü insan dünyaya gelirken mutlu ve huzurlu geliyor. Bizim sonradan onun yaşamına eklediğimiz roller onun yaşamına mutsuzluk getiriyor. İnsanı bir katil gibi eğitebiliyoruz.” ifadeleriyle desteklemiştir. İnsanın mutluluk veren hazların pesinde koşarak etik bir yaşama ulaşabileceğine inandığını ve bu hazların uzun süreli hazlar olması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda eudaimonist yaklaşıma sıcak bakmıştır.

Vejetaryen, bir eylemin ahlaki değerinin toplumun yapısı ve geçmiş değerlerine uygunluğu temelinde görmektedir. Teleolojik ve deontolojik ayrımı kapsamında sorulan soruya “Toplum kaynaklı baktığım için bu noktada sonucun önemli olduğunu düşünüyorum.” şeklinde cevap vererek teleolojik kurama yakın olduğunu ifade etmiştir. Eylemlerin ahlaki değerlendirilmesinde dini inançların çok etkili olmadığını söyleyerek, teolojik yaklaşıma mesafeli olduğunu göstermiştir. İnsanların hayatını korumak için yalan söyleyeceğini ifade etmiş ve aksiyolojik kuram konusunda “Bu seçeneklerde nötr kalıyorum. Bir toplumun ahlaki değerleri varsa ona uygun olmak gerekir diye düşünüyorum” cevabını vermiştir. Bu noktada düşüncelerini netleştirmek için, “Toplumun ahlaki değerleri ile senin ahlaki değerlerin çatışırsa, bu durumda toplumun değerlerini mi kabul etmek gerekir demek istiyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde, öyle düşündüğünü ifade etmiştir. Bu kapsamda “Örneğin cinayet işleminin belli durumlarda makul görüldüğü bir toplumda, cinayet işlemek ahlakidir diyebilir miyiz?” sorusu yöneltildiğinde bir zamanlar idam cezası vardı ve bunu uygulamak ahlakiydi şeklinde cevap vermiştir. Konuyu biraz daha derinleştirmek amacıyla radikal bir örnek olarak “...örneğin tecavüze uğramış kız çocuklarının öldürüldüğü bir toplumda, o zaman bu cinayet ahlaki olur mu?” sorusuna da “O toplum bunu kabul ediyorsa onlara göre ahlaki olur.” cevabını vermiştir. Bu noktada kendi görüşlerini almak amacıyla “Sen o toplumda yaşıyor olsan sen yapar mısın?” sorusu sorulduğunda yapmayacağını ifade etmiştir. Tartışma aksiyolojik etik kuramdan uzaklaşmış gibi görünse de aslında toplum değerlerine uyma konusunda yapmış olduğu beyanın her durumda gerçek olmayacağı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda nötr olan görüşüne neden olan olumsuz yönün bir sınırının olduğu yargısına varılmıştır.

Vejetaryen için hayatın amacı mutluluğa ulaşmaktır. İnsanın mutluluk veren hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabileceğini ve bu hazların uzun süreli olması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda eudaimonist yaklaşıma sıcak baktığı görülmüştür.

Vegan, bir eylemin ahlaki değeri konusunda “Ahlak bence çok önemli, ancak insanlar ahlaki toplumda sadece din ile özdeşleştiriyorlar. Evet dinler de insanlara belli bir ahlak modeli sunmaktadırlar ama bana göre insanların kendi ahlakını oluşturması gerekir. Bir eylemi değerlendirirken bende kendi ahlak yapıma göre değerlendiririm. Bana göre bir eylemin ahlakiliği, insanlara, hayvanlara ve diğer bütün canlılarla olan fayda zarar ilişkisine göre belirlenir. Bana göre doğru olan veya benim inancıma göre doğru olan bu diyemezsiniz. Bütün canlılar topluluğunu düşünmek zorundasınız. Bunlara zarar veren bir eylem bence hangi inanca veya ahlaka uygun olursa olsun bana göre ahlaki değildir.” cevabını vererek, bütün canlılar topluluğuna verilen zarar ve sağlanan fayda ölçüsüne göre değerlendirme yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. İfadelerinde teolojik yaklaşıma uzak, faydacı bir bakış açısı bulunmaktadır. Teleoloji ve deontoloji ayrımının sorulduğu soruya “Bu ikisinin arasında ayrım yapmak zor. Ama bence öncelik evrensel ahlaki ödevde uygunluk sonra sonuç olmalı. Bana göre, evrensel ahlaki ödevimiz doğayı ve yaşamı korumak ve onu savunmak. Bir eylemin ahlaki olması bunun savunulması ve korunmasından geçiyor. Böyle yola çıkılan bir eylemin sonuçlarının ne insan topluluğuna ne de diğer canlılara zarar verme şansı yok. Bu nedenle öncelikle niyet veya çıkış yolu diyorum. Ancak kendi yaklaşımında eylemin sonuçlarını da önemsiyorum. Eylemin sonucunun bir canlıya zarar veya yarar göstermesi de mutlaka önemlidir.” cevabını vererek her ne kadar sonucun önemini küçümsemese de asıl olanın evrensel ahlaki ödevde uygunluk olarak gördüğünü net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu kapsamda görüşleri deontolojik etik kurama yakındır. Ahlaki değerlendirmelerin dini inançların önemiyle ilgili soruya “Ben dinden önce ahlak diyorum. Her insanın kendi ahlaki yapısı ve ilkeleri olmalı. Bu dinlerden ve toplumlardan elbette etkilenebilir ama öncelik kendi doğrularında olmalı. Kendi doğrularını oluşturamamış bir birey toplum dışında tek başınayken her türlü suçu işleyebilir. Yani toplumda aramızda dolaşan insanların medyaya yansıyan; insana, kadına ve hayvanlara şiddet uygulamasının kökeninde bunun olduğunu düşünüyorum.” cevabını vererek bireylerin dinlerden bağımsız ahlaki ilkelerini oluşturmaları gerektiğine işaret etmiş dolayısıyla teolojik kurama uzak olduğunu göstermiştir.

Vegan, bir insanın hayatını kurtarmak için yalan söyler misiniz sorusu karşısında “Elbette o insanların hayatını kurtarırım. Benim evrensel ahlaki ödevim, yaşamı korumak ilkesi üzerine kurulu. Burada yalan söylemek evrensel bir yanıltır dersem veya yalan söylemek günahtır cehenneme diğerim diye düşünürsem bencillik yapmış olurum. Ben her zaman başka insanlar ve canlılar uğruna fedakârlıklarda bulunulması gerektiğini düşünürüm. Asıl evrensel ahlaki ödevimiz budur bence.” cevabını vererek yalan söyleyeceğini ifade ederken bu durumun sonuç odaklı olmadığını, kendi ahlaki ödevine uygun olduğunu açıklamıştır. Aynı zamanda bir

hayvanın, bitkinin hatta bir böceğin de hayatını kurtarmak için yalan söyleyebileceğini beyan etmiştir. Aksiyolojik etik konusundaki görüşlerini “Bu farklı bir yaklaşım. Elbette doğruluk yönü var. Hayvanlara zarar vermeyi alışkanlık etmiş insanla normal insanın yaptığı davranış aynı mı kabul edilmeli? Bence eylemin ölçeğine bağlı. Eğer bir hayvanı öldürdüyse burada karakterin veya yaşam öykülerinin hiçbir anlamı yok. Fakat kedileri kovalayan iki çocuk ele alalım. Birisi kedilere eziyet etmekten zevk alıyor ve yeri geldiğinde öldürebiliyorsa diğeri sadece oyun olsun diye onu korkutuyorsa bu durumda karakter özellikleri değerlendirmeye alınabilir. Ama ölçek bir canlıya kalıcı hasar verme, bu fiziksel veya psikolojik olabilir, noktasına geliyorsa burada karakter özelliklerinin anlamı olmaz.” şeklinde ifade etmiştir. Bu kapsamda aksiyolojik etik kurama sıcak baktığı ancak bir canlıya kalıcı zarar verme noktasında bu yaklaşımdan uzaklaştığı görülmüştür.

Vegan göre hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmaktır fakat bu konuda “İnsan doğayla, canlılarla ve evrenin ruhuyla uyumlu bir yaşam sürerse mutlu olabilir. Bence hayatın temel amacı mutlu olmak, ama insanlar mutluluğu hep yanlış yerlerde arıyor veya birileri onları yanlış yerde aramaları doğrultusunda yönlendiriyor.” açıklamasında bulunmuştur. Kendisine yönlendirenlerin kim olduğu sorulduğunda “Elbette içinde yaşadığımız kapitalist sistem ve onun sermayedarları. İnsanlara sanal hedefler oluşturup o hedeflere ulaştıklarında mutlu olacaklarına inandırıyorlar. O hedefler hiçbir zaman bitmiyor ve insanlar hiç mutluluğa ulaşamıyor. Oysa mutluluğun her an yanından geçiyorsunuz. Bir sokak köpeğini sevmek okşamaktır mutluluk, bir ağaçla konuşmaktır.” cevabını vermiştir. Bu cevap Vegan’ın yaşam tercihiyle de oldukça uyumlu görülmektedir. İnsanın kendisini mutlu edecek hazların peşinden koşarak mutluluğa ulaşabileceğine inanan Vegan ve bu hazların uzun süreli hazlar olduğunu “Kesinlikle uzun süreli hazlar, doğayla uyumlu yaşamak, evrenin ruhunu anlamak ve onunla bütünleşebilmek.” ifadeleriyle dile getirmiştir.

3.2. Katılımcıların Çevre Koruma Konusundaki Düşüncelerinin Değerlendirilmesi

Bu başlık altında katılımcıların 9-1, ve 19-21 ve 57 numaralı sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. Bu başlık altında incelenen sorulara verilen cevaplar, katılımcıların çevre konusundaki düşüncelerine ışık tutacak ve tarım etiği alanında gerçekleştirilecek görüşmelerin sonuçlarının değerlendirilmesinde bir bütünlük ortaya koyacaktır.

Bitki Islahçısı, çevrenin önemini insanın mutluluğuyla ilişkilendirmektedir ve çevrenin insanın mutluluğu için önemli olduğunu “Tabi ki öncelikle insanın mutluluğu için çevre önemlidir. Ancak yerde bir bitki var, sen oraya ulaşamıyorsan, diğer hayvanların yaşaması için ortam sağlıyorsa önemli olabilir.” sözleriyle ifade etmiştir. Bitki Islahçısına göre insan çevreyi,

gelecek nesillerin yaşamı ve onlara bırakacağımız miras olduğu için korumalıdır. Çevreye verilen zarar; hem insanları etkileyeceği için hem de çevreyi korumak evrensel ödevimin olduğu için korunmalıdır diyerek çevre konusunda hem teleolojik hem de deontolojik bir yaklaşım sergilemiştir. Cevaplarında insanı üst düzeyde tuttuğu söylendiğinde “Evet insan faktörünü üstte tutuyorum, diğer canlılar da önemli fakat hiyerarşik olarak insan daha üstte.” cevabıyla bu düşünceyi onaylamıştır.

Bitki Islahçısı, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmekte ve çevre sorunlarının nüfusun artışından kaynaklandığını düşünmektedir. Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceği sorusuna “Yasalarla çevre sorunlarının çözüleceğine inanmıyorum. O nedenle toplumda çevreyle ilgili bilincin artırılması gerektiğini düşünüyorum. Eğer bir çocuk temiz bir ortamda yetiştiriliyorsa çevreyi korur. Bu eğitimin; ailede, okulda ve sosyal çevrede verilmesi gerekmektedir.” cevabını vererek çocukların eğitimine işaret etmiştir.

Bitki Islahçısı, en önemli çevre sorunları konusunda “Çevre için iklim değişikliği ve küresel ısınma, tarım açısından aşırı gübre ve ilaç kullanımı kullanımını söyleyebilirim.” cevabını vererek küresel ısınma ve tarım kimyasallarına işaret etmiştir.

Moleküler Genetikçi, çevrenin önemini “Doğa anlamında çevre tüm yaşamın kaynağını oluşturduğundan dolayı önemlidir. Tüm canlıların yaşamı için önemlidir.” cümlesiyle ifade etmiştir. İnsanın çevreyi koruma gerekçesinin de “ Kendi geleceği ve yeni kuşakların geleceği için korumalıdır. Sadece insanların değil bütün canlıların geleceği için korumalıdır.” olarak düşünmektedir. Bu kapsamda çevrenin bütün unsurlarını önemsendiği fakat insanı da ayrı tuttuğu düşünülen Moleküler Genetikçi’ye düşüncelerini netleştirmek amacıyla “Çevreden insanı çıkarttığımız zaman, kendinde bir anlamı var mıdır?” sorusu yöneltilmiştir. Moleküler Genetikçi bu soruya “Elbette, insan dışındaki canlıların kendi aralarında bir denge var, bazen bu bir mücadeleye de dönüşebiliyor. Çevre kendinde bir değere sahiptir ama insan olmadan insan açısından çevrenin bir değeri yoktur. İnsan var olmadan önce de çevre ve diğer canlılar vardı. Biz şu anda çevreyi domine eden tür haline geldiğimizden dolayı kendi açımızdan çevreyi değerlendiriyoruz. Belki de bundan vazgeçmek gerekiyor. İnsan olmadan da çevrenin bir önemi ve değeri olduğunu düşünmek gerekir.” cevabını vererek kendi içinde biraz çelişen bir yanıt verse de sonuçta insan olmadan da çevrenin bir anlamı olması gerektiği sonucuna vardığı görülmüştür. Çevrenin korunmasının öncelikle ilkesel görev olduğunu düşünse de sonuçlarını da önemsemektedir ve bu düşüncesini “Bu ilkesel bir görev, evrensel ahlaki ödev olmalıdır. Sadece insanı korumak olmamalı. Ama o kadar tahrip ettik ki bize de zarar veriyor artık. O nedenle önceliğimiz insana verilen zararı engellemek gibi görünüyor. Ama çevrenin kendisini de korumak gerekiyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu ifadesinden insan merkezli yaklaşıma uzak

olduğunun ipuçları olması nedeniyle “Sadece insanı korumak yaklaşımı sizce biraz bencillik mi?” sorusu yöneltildiğinde “Sadece onu düşünmemek gerekir ama insanın en büyük özelliği belki de bencil olması. İnsan bencil olmasa çevreyi yönetme şekli böyle olmazdı.” yanıtını vererek insanın bencilliğine ve bu yapısının çevre sorunlarına neden olduğu düşüncesine vurgu yapmıştır. Moleküler Genetikçi çevre koruma konusunda dini inançlarının etkili olmadığını “Dinlerin toplumlar üzerindeki etkileri düşünüldüğünde çevreyi korumada etkili olabilirler ama ben hayatımda ahlaki ilkelerimi dini referans alarak oluşturmuyorum.” yanıtıyla net bir şekilde ifade etmiştir.

Moleküler Genetikçi, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmektedir. Çevre sorunlarının kökeninde ne olduğu sorusuna “Ekonomik ve ahlaki sorunların olduğunu düşünüyorum. İnsanlar kendi faydaları için doğayı da istedikleri gibi kullanabileceklerini düşünüyorlar. Her şey insan içindir diye yaklaşıyorlar, hatta bütün insanlar için değil belli bir grup insanlar içindir düşünüyorlar bence çevre sorunlarının kökeninde bu düşünceler var.” cevabını vererek çevre sorunlarının kökeninde insanın çıkarı için çevreyi sömürmesine işaret etmiştir. Moleküler Genetikçi, çevre sorunlarının çözümünde, yeni nesillerin eğitimi ve ilkökul çağlarında çevrenin bizi dolaylı ve doğrudan nasıl etkilediğinin öğretilmesine işaret etmiştir. En önemli çevre sorunu nedir sorusuna “Bence atıklar. Katı, sıvı ve emisyonlar. Emisyonları belki atmosfer tolere edebiliyor ama katı atıkların çok ciddi sorunlar ortaya çıkarttığını düşünüyorum. Geri dönüştürülse bile bu atıkların bir yerde depolanması gerekiyor. Tarımda en tehlikeli sorun ise tarım ilaçları bence.” cevabını vererek katı atıklar ve tarım ilaçlarının risklerini söylemiştir.

Biyoteknolog, çevrenin önemini yaşamak için ona bağımlı olmamız olarak görmektedir. İnsanın çevreyi neden koruması gerektiği sorusuna “Onu biz yaratmadık sadece onun bir parçasıyız bu kapsamda öncelikle yerimizi bilmemiz gerekiyor. Bunun dışında doğada olan harmoniyi hiçbir canlının bozmaya hakkı olmadığını düşünüyorum. Her şeyin önüne çevreyi koyup öncelikle onu düşünmemiz gerekiyor.” cevabıyla çevreyi kendi içerisinde anlamlı ve insanın onun içerisinde bir parça olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu kapsamda insanı çevreden üstün görmediğini söylemiştir. Çevreyi korumanın insanın evrensel ahlaki ödevi olduğunu düşünmektedir, bu kapsamda çevre konusundaki etik tutumunun deontolojik olduğu söylenebilir. İnsanların inançları çevreyi korumayı emrettiği için korumaları gerektiği düşüncesine katılmadığını ifade ederek çevre konusunda teolojik bir yaklaşımı olmadığını söylemiştir.

Biyoteknolog, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmektedir. Çevre sorunlarının kökeninde insanın kendisini merkeze koyması ve diğer canlılardan kendisini üstün görmesi

olduğuna işaret etmiştir. Çevre sorunlarının çözümü konusundaki soruya “Öncelikle medeniyet nedir? Uygarlık nedir? Nereye gidiyoruz? Bu soruların masaya yatırılması gerekir. Bunların çok iyi ve dürüst bir şekilde tartışılması gerekir.” cevabını vererek daha derin sorularla başlanması gerektiğini söylemiştir. Çevre sorunlarıyla mücadele eden dernek ve bilim insanlarının sorunun temeline inmediklerini sadece sonuçları ve semptomlarıyla mücadele ettiklerini ifade etmiştir. En önemli çevre sorunu nedir sorusuna “İnsan etkisiyle meydana gelen iklim değişikliği ve küresel ısınma. Ormanların tarım arazilerine dönüştürülmesi ve orada yaşayan türlerin tükenmesi.” cevabını vererek küresel ısınma ve ormanların yok edilmesi sorunlarını önemsediğini göstermiştir.

Kanatlı Uzmanı, çevrenin önemini insanların o çevre içerisinde yaşaması olarak ifade etmiştir. İnsan çevreyi neden korumalıdır sorusuna “İnsanın varlığını sürdürebilmesi için çevreyi koruması gerekir. Tabi insan türü varsa diğer canlılarla birlikte var, hepimiz aynı çevredeyiz. Biz öne çıkarken öbürleri yok olmalı. Maalesef günümüzde bu böyle olmuyor.” cevabıyla insanın varlığını sürdürebilmesi ekseninde baktığını göstermiştir. İnsanların çevreyi korumalarının evrensel ahlaki ödevi olduğunu söyleyerek çevre konusundaki etik tutumunun deontolojik olduğunu göstermiştir. İnsanların inançları çevreyi korumayı emrettiği için koruması gerektiği düşüncesine katılmamaktadır.

Kanatlı Uzmanı, çevrenin ahlakın kapsamı içinde olduğunu düşünmekte ve bu düşüncesini “Evet kapsamı içerisinde ve çevreye karşı yapılanlar ahlaki sorgulamaya tabii tutulabilir. Arabada tek başına giderken içtiğin ayran kutusunu dışarı atabilirsin. Bunu kimse görmez ama vicdani olarak bunu sorgulaman gerekir.” sözleriyle ifade etmiştir. Cevabıyla insanların kendi etik değerlerini oluşturduklarında çevreye karşı gerçekleştirilen olumsuz eylemlerde vicdanın aktif rol alacağına inancını ortaya koymuştur. Çevre sorunlarının kökeninde nüfusun hızlı artışının olduğunu düşünmektedir. Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceği sorusuna “İnsanların çevreye zarar vermeyecekleri bir yaşam tarzına yönlendirilmeleri gerekiyor. Köyden kente göçüşün insanları doğadan uzaklaştırdığını düşünüyorum. Yeniden doğaya dönüş sağlanabilir. Tabi bu kapsamda eğitimin büyük önemi var. Önceki kuşaklarda denenen köy enstitüleri. Karnelerinde bizim ziraat fakültesi bölümlerinin dersleri var. Doğada hayatta kalmanın bütün yollarını öğrenmişler. Kentteki insanı doğaya bu haliyle götürdüğümüzde, yaşam alanı için ağaçları kesecek vs. aynı felaketleri yeniden yapacak. Bu kapsamda doğayı anlamayı ve tanımayı içeren eğitimlerin alınması şart.” cevabıyla çevreyle uyumlu bir yaşam tarzının oluşturulması ve doğayı anlamayı temel alan bir eğitim modeline işaret etmiştir. En önemli çevre sorununu su kirliliği olduğunu düşünen Kanat Uzmanı bu düşüncesini “Su kirliliğini çok önemişiyorum. Su içme ve gıda yoluyla yaşamımızın

her yerinde. Su giderse her şey gidecekmiş gibi geliyor. Bir söz vardır “ ‘Arınmayı bu dünyada su sağlıyor öbür dünyada ateş’ ” su benim için daha değerli.” sözleriyle açıklamıştır.

Büyükbaş Uzmanı, çevrenin önemi konusundaki soruya “Biz Amerika’ya gidip geri döndüğümüzde, oğlumu yaşadığımız mahallenin çocuk parkına götürdüğüm zaman oğlum Amerika’ya geri dönelim demişti. Nedenini sorduğumda, etrafımıza baksana her yer çöp diye cevap verdi. Demek ki temiz bir ortamda yaşamak çocuğu bile mutlu ediyor. Benimde düşüncelerim oğlumla aynı yönde.” örneğiyle cevap vermiştir. Bu yaklaşımda çevrenin insanla anlam kazandığı düşüncesinin ipuçları görülmüştür ve kendisine bir dizi yapılandırılmamış soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan çevreyi değerli kılan insan mıdır? sorusuna “Evet bence öyle, ben gözümü kapattığımda işte Dünya durdu, bence böyle bir şey.” cevabını vererek çevreye net bir şekilde insan merkezli baktığını göstermiştir. Çevreyi koruma nedenimizin, kendimiz ve kıt kaynakları korumak ile çevreyi hastalık kaynağı haline dönüştürmemek olması gerektiğine inanmaktadır. Büyükbaş Uzmanı çevreyi korumanın evrensel ahlaki ödevimiz olduğu düşüncesini “Bence evrensel ahlaki ödevdir. Yani Çernobil’i düşünelim. Orada meydana gelen olay birçok yeri etkiledi.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu örneğin biraz sonuç odaklı olduğu konusunda uyarıldığında “Sonuçlar çok önemli ama yine de evrensel ahlaki ödevimiz olmalı.” sözleriyle çevre konusundaki etik tutumunun deontolojik olduğunu göstermiştir. Çevre konusunda dini inancının çok etkili olmadığını belirterek teolojik bir eğiliminin olmadığını göstermiştir.

Büyükbaş Uzmanı, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmektedir. Çevre sorunlarının kökeninde ne olduğu sorusuna “Eğitim ve çevrenin unsurlarıyla bağ kurmamak ya da bir sonraki adımı görememek. Örneğin bir köye gittik, bir köylü sigara içmiş ve paketi yere atıyor. Attığı yer de kendi evinin önü.” ve “Bu sömürgecilik ve dünyayı sömürme arzusu bu düşüncenin yansıması.” cevaplarını vermiştir. Çevre sorunlarının eğitimle çözülebileceğine inanmaktadır. En önemli çevre sorununun toprak kirliliği olduğunu düşünmekte, iklim sorunlarının bir şekilde kendini toparlayabileceğine inanmaktadır.

Büyükbaş Yetiştiricisi, çevrenin önemini faaliyet yürüttüğü sektörle bağlayarak, bu faaliyetin devamlılığı açısından önemli şekilde ifade etmiştir. İnsanın çevreyi koruma nedenin, kendi yaşamının sürekliliğini korumak olarak görmektedir. Çevreyi koruma konusunda öncelikle “İnsan; bize kalmış bir miras, bir aile yadigarı gibi düşünülmeli.” şeklinde deontolojik yorumlanabilecek bir ifade de bulunmuş, fakat düşüncelerini netleştirmek amacıyla sorulan yarı yapılandırılmış soruya “Bu bakış açısıyla baktığımda sonuç odaklı düşünüyorum, eylemin etkileri insan yaşamını etkileyeceğinden dolayı yapmamalıyız.” cevabı vererek çevre konusundaki etik tutumunun teleolojik olduğunu göstermiştir. Çevre konusunda dini inancının

etkisini ölçmek amacıyla sorulan soruya “Bence öyle değil, insan; insan olduğu için korumalıdır. Bir ateist dini olmadığı için çevreye zarar veremez.” cevabını vererek teolojik bir bakış açısına sahip olmadığını ifade etmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmektedir. Çevre sorunlarının kökeninde insanın olduğunu düşünmektedir. Çevre sorunlarının çözülemeyeceğine olan inancını “Çevre sorunlarının bu seviyeden sonra çözülebileceğine inanmıyorum. Bir kartopu gibi gittikçe artarak devam edeceğini düşünüyorum.” cümlesiyle ifade etmiştir. En önemli çevre sorununun hava kirliliği olduğuna inanmaktadır.

Küçükbaş Yetiştiricisi, çevrenin önemi konusunda “Çevre deyince şu an canlı cansız bütün varlıkları barındıran ortamdan bahsediyoruz. Korunması gerektiğini düşünüyorum. Yaşantım ve çocuklarımın yaşantısı için korunmalı yani yolda yürürken yüzüne baktığım bir çocuğun geleceğini tüketmemek gerekir diye düşünüyorum.” söyleminde bulunmuş ve biraz insan merkezli bir yaklaşım sergilemiştir. İnsanın çevreyi neden koruması gerektiği sorusuna “Kendi yaşamını tehdit edeceği için korunmalı ama sadece kendi yaşamını değil bütün canlıların yaşamını da tehdit edecek sonuçlar ortaya çıkabileceği için korumalıdır. En çok zararı insan verdiği için çevreyi en çok koruması gerekenin de insan olduğunu düşünüyorum. Hiçbir sincap inşaat yapmıyor ya da ağacı kesmiyor. Zarar veren biz olduğumuz için korumakla yükümlü olan da insan.” cevabını vererek, insan merkezli yaklaşımın yanında canlı merkezli bir tutuma da yakın ifadelerde bulunmuştur. Çevreyi koruman evrensel ahlaki ödevimiz olduğunu söyleyerek, çevre konusundaki tutumunun deontolojik olduğunu ortaya koymuş ve teolojik yaklaşıma sıcak olmadığını ifade etmiştir.

Küçükbaş Yetiştiricisi çevreyi ahlakın kapsamında görmekte ve çevre sorunlarının kökeninde insan faaliyetlerinin olduğunu düşünmektedir. Çevre sorunlarının çözülebileceğine inanmamaktadır. Bu kapsamda kendisine yöneltilen yarı yapılandırılmış sorulara verdiği cevaplarda; çevreyi korumaya bir yerden başlanacaksa ormanların ve su kaynakların korunabileceğini söylemiş ve sosyal medyada çevre ve hayvan hakları konusunda duyarlılığın arttığını gözlediğini ve bunun olumlu bir gelişme olduğuna inandığını ifade etmiştir. En önemli çevre sorunlarını; küresel ısınma, su ve bitki örtüsündeki azalma olarak düşünmektedir.

Çiftçi, çevrenin önemini gerçekleştirmekte olduğu tarım faaliyetiyle ilişkilendirerek, “Ekmeğimi tarladan bahçeden kazanıyorum. Onlar olmazsa aç kalırım, sadece ben değil bütün millet aç kalır.” şeklinde ifade etmiştir. İnsanların çevreyi neden koruması gerektiği sorusuna “Hayvanlar, otlar, ağaçlar her şey Allah’ın insana emaneti. Onları korumak dinimizin emri.” yanıtını vererek teolojik bir yaklaşımın ipuçlarını vermiştir. Daha sonra insanların çevreyi

korumalarının Allah'ın emri olduğunu net bir şekilde ifade ederek çevre konusundaki yaklaşımının katı bir şekilde teolojik olduğunu göstermiştir.

Çiftçi, çevreyi ahlakın kapsamında gördüğünü ifade ederken bu durumu dini inancıyla bağlamıştır. Çevre sorunlarının kökeniyle ilgili olarak “Bu dünyadaki bütün kötülükler Allah'ın emirlerini dinlememekten çıkar. İnsanlar dinini tanısa, kitabını okusa, ahireti unutmasa hiçbir kötülük kalmaz.” sözleriyle dinin gereklerini yapmamayı işaret etmiştir. Çevre sorunlarının çözümü konusunda “Herkes kendi evinin önünü süpürürse, çevre sorunu kalmaz. Misal ben çöpümü sokağa atarsam, tarlamı çöplük yaparsam herkes benim gibi yaparsa olmaz. Önce temiz insan olmayı öğreneceğiz, temizlik imandan gelir.” sözleriyle herkesin kendi üzerine düşeni yapması gerektiğini ifade etmiştir. En önemli çevre sorununu yağmurların eskisi gibi yağmaması olarak görmektedir. Bu düşüncesiyle küresel ısınma ve iklim değişikliklerinin sonuçlarını kast etmiştir.

Organik Tarımcı, çevrenin kirlenmemesi gerektiğini kendi değerleri açısından önemseydiğini belirtmiştir. İnsanın çevreyi neden koruması gerektiği sorusunu “Sonuçta çevreyle sürekli ilişki halindeyiz. Onun ne kadar sağlıklı olacağı senin yaşamını da olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir.” cevabıyla çevre sorunlarının insan yaşamını tehdit edebileceği düşüncesiyle engellenmesi gerektiğini düşündüğünü göstermiştir. Organik tarımcı her ne kadar sonuç odaklı yaklaşıyor gibi görünse de “Bizim dışımızda canlılar da var. Ekosistemi korumak gerekir bu ahlaki ödevimizdir.” sözleriyle çevreye olan yaklaşımını deontolojik olduğunu göstermiştir. Ancak devam eden sorularda çevrenin insana Allah'ın emaneti olduğu için korunması gerektiği düşüncesini ifade ederek çevre konusunda aynı zamanda teolojik bir tutumunun da olduğunu göstermiştir.

Organik Tarımcı, çevrenin ahlakın kapsamı içerisine girdiğini düşünmektedir. Çevre sorunlarının kökeninde insanın para hırsı nedeniyle doğaya zarar vermesini görmektedir. Çevre sorunlarının çözümü için insanların bilinç ve bilgi düzeyinin artması gerektiğini ifade etmiştir.

Çevre Aktivisti, çevrenin önemini “Öncelikle mutlu insan yönüyle bakmak istiyorum. Örneğin ben bir süre çiçek yetiştirdim. Onların yaşam döngüsü, büyüme süreçleri ve onları tanımak ve izlemek bana çok haz veriyordu. Şimdi kedi yetiştiriyorum. Onları büyütürken şunu anladım, ben ne düşünsem onlar anlıyor. Canlılarla telepatik bir ilişki kurabiliyoruz. İnsan doğanın içine doğuyor, etkileşim kurduğun alanı tanıyorsun onun yarattığı bir mutluluk var. Onun parçasısın ve onu tanımak insanı mutlu ediyor. Bir çiçeği sevdiğinde çiçeğin buna tepki verdiğini görebiliyorsun. Bir gün televizyon seyrederken, çiçeğime ne kadar güzelsin sen ne güzel çiçeksin dediğimde insanın çiçek bu sevgiye karşılık verdi. Yaprakları ve gövdesi canlandı.” sözleriyle anlatmış ve insanın çevrenin bir unsuru olduğunu ve onlarla iletişim

kurabildiğimiz ölçüde mutlu olabileceğimizi ifade etmiştir. İnsanın çevreyi koruma nedeni olana, insanında içerisinde dâhil olduğu yaşam döngüsünün sürekliliğinin sağlanması gerektiğini söylemiştir. Bu konuda kendisine yarı yapılandırılmış bir soru ile insanın parçası olmaması durumunda o ekosistem yine de korunmalı mı sorusu sorulduğunda “Elbette. Yani ben Trabzon’da yaşamıyorum ama oradaki ekosistem de korunmalı elbette.” cevabıyla korunması gerektiğini söylemiştir. Çevre Aktivisti, insanların çevreyi kendilerine zarar gelmesi için koruması fikrine “İnsanların çevreyi, sonucu kendilerini etkileyeceği için koruması anlayışı kârcı ve çok çıkarıcı bir yaklaşım. Bana faydası olması için korumak veya bana zarar gelmesin diye korumak çok çıkarıcı bir yaklaşım.” sözleriyle net bir şekilde karşı çıkmış, çevrenin korunması konusunda “....buna evrensel ödev veya ahlaki ödev diyebiliriz. Daha üst noktadan bakmalıyız eğer ögle bakarsak çevreyi bir kar veya zarar olarak görmeyiz.” düşüncesiyle bakarak tutumunun deontolojik olduğunu göstermiştir. İnsanların çevreyi inançları emrettiği için koruması gerektiği fikrine karşı çıkararak teolojik bakmadığını göstermiştir.

Çevre Aktivisti, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmektedir. Çevre sorunlarının kökeni konusundaki soruya “İnsanlar bilgiyi geliştirdikçe, ahlaki ve etik değerleri almadan doğaya müdahaleye başladılar. Bu yanlış da gün geçtikçe artıyor. Son iki yüz yıldır fosil enerji kaynakları bulunmuş, insanlar feodal düzeni yıkmış ve sanayileşmeye başlamış. Sanayileşmeyi yönlendirenler ve emperyalistler, kuralları bunlar koymuş. Her şey kâra göre olması gerekir diyen bir sistemin içerisinde çocuklarımızı eğitiyoruz, kitaplarımıza da etki ettiler. Biz çocuklarımıza doğru eğitimi veremiyoruz. Bu kapsamda insanın kendini üstün görmesi ve eğitim sorunları vs. bunların hepsi çevre sorunlarının temelinde yatıyor. Okuldan aileye kadar bütün alanlarda bir eğitim sorunumuz var ve bu alanlarda etik ilkelerin aktarılmasında sorunlar olduğunu düşünüyorum.” sözleriyle cevap vererek emperyalizmin sürekli kâr öncelikli yaklaşımının ve onun oluşturduğu eğitim sisteminin insanlara çevre konusunda gerekli ahlaki ilkeleri sunmamasının çevre sorunlarının kökeninde olduğu inancını ifade etmiştir. Çevre sorunlarının ortadan kaldırılabilmesi için sistemin değiştirilmesi ve bir devrimin yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada kendisine neyin devrilmesi gerektiği sorulduğunda “Öncelikle yaşam biçimimizi değiştirmeliyiz. Yönetimler iktidarlar değil yaşam biçimini değiştirmek gerekiyor. Yeni yaşamı kurmak lazım. Bana göre bu yaşam geleneksel yaşamın biraz daha değiştirilmiş hali olacak. Elbette geçmişle aynı olamaz ama doğayla kurulan ilişkiler bağlamında benzer bir yaşam kurmak gerekiyor.” ve “Bireylerden başlamalı. İklim değişikliği bizi zorluyor bu değişime. Son iki yüz yılda etik değerleri gelişmiş insanların, toplumları yavaş yavaş eğitmesine fırsat tanınsaydı biz şimdi bu sorunları konuşmuyor olacaktık.” sözleriyle yapılması gereken devrimin bireylerden başlayan ve yaşam tarzlarında olması gerektiğini

söylemiştir. Çevre Aktivistine göre en önemli çevre sorunları iklim değişikliği ve nükleer tehlikedir.

Vejetaryen, çevreyi kendi varoluş nedeni olarak gördüğü için önemsedğini ifade etmiştir. İnsanın çevreyi koruma nedeni olarak “İnsan olmadan da bu çevre vardı ama kendi varoluşunu korumak için çevreyi korumak gerekir. Bizim içerisinde barınmamızı sağlıyorsa çevreyi korumak gerekir.” sözleriyle insan merkezli bir çevre koruma yaklaşımı ortaya koymuştur. Vejetaryen “Sonucunun bize geri döneceği için çevreyi korumalıyız.” sözleriyle çevre konusundaki tutumunun teleolojik olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. İnsanların inançları emrettiği için çevreyi korumaları gerektiği düşüncesine “İnançlı olan kişiler için böyle olmalıdır.” cevabıyla kendi tercihinin böyle olmadığını ifade etmek istemiştir bu kapsamda teolojik yaklaşıma çok yakın değildir.

Vejetaryen, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmektedir. Çevre sorunlarının kökeninde fosil enerji kaynaklarının kullanımını olduğunu düşünmektedir. Bu konuda biraz daha derinde bir sorun olabileceği uyarı üzerine “İnsanın kendini çevreden üstün görmesi bir hata olabilir.” cevabıyla, insan merkezli yaklaşımın çevre sorunlarının kökeninde olabileceğini ifade etmiştir. Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceği konusunda “İnsanlar yaşamın gerçek amacını keşfetmelidir. Amaç teknoloji geliştirmek sanayileşmek midir? Yoksa doğaya uyumlu bir yaşam mıdır? Bunun cevabını bulmalıdırlar.” yanıtını vererek insanların yaşadığımız çağı ve yaşam şekillerini derin bir sorgulamaya tabii tutmaları gerektiğine işaret etmiştir.

Vegan, çevrenin önemi konusunda “Çevre canlı cansız bütün varlıklarıyla bir bütün. Bu bütünün herhangi bir parçası zarar gördüğünde diğer parçalarda bundan etkileniyor. Buna kaos teoremi deniyor. Yani Afrika’daki kelebeğin kanat çırpışının Amerika’daki kasırgada etkisi var. Çevre bir bütün ve biz de o bütünün parçasıyız. Var olmak ekosistemin denge içerisinde varlığını sürdürmesi demek. O nedenle yaşamın sürdürülebilirliği için bu bütünü korumak zorundayız.” sözleriyle yaşamın sürdürülebilirliği için çevrenin korunması gerektiği düşüncesini ortaya koymuştur. İnsanın kendi türünün devamı için çevreyi koruması fikrine çok sert şekilde karşı çıkarak bencillik olarak nitelendiren Vegan, insanın çevreyi neden koruması gerektiği konusundaki düşüncelerini “Çünkü insan da bütün canlılar gibi ekosistemin bir parçası. Ekosistemdeki her canlı sistem içerisindeki görevini yerine getirerek bu sistemin denge içerisinde çalışmasını sağlıyor. İnsan da diğer canlılar gibi asli görevinin ekosistemin varlığını sürdürmek olduğunu unutmamalı. Ekosisteme zarar vermek insanın ihanetidir. Hiçbir canlı bu ihaneti yapmazken insan da yapmamalıdır ama yapıyor. Ekosistemi ve gezegeni yok oluşa sürüklüyor.” sözleriyle açıklamıştır. Vegan’ın yaklaşımı çevre merkezli bir anlayışı ifade etmektedir. Vegan “Elbette çevreyi korumak insanın evrensel ahlaki ödevidir. Sadece insan

türünün geleceğini düşünmek bencilce ve çevre sorunlarını çözebilecek bir yaklaşım değil.” söylemiyle çevreye karşı tutumunun net bir şekilde deontolojik olduğunu ifade etmiştir. İnancın çevreyi korumayı emrettiği için çevreyi koruma düşüncesi hakkında “İnancınız bunu emrediyorsa ne güzel, ama inancınız bunu emretmese bile bu sizin ahlaki ödeviniz. Kendi ahlakınız çevreyi korumayı öncelemeli.” diyerek teolojik yaklaşıma çok yakın durmadığını göstermiştir.

Vegan, çevreyi ahlakın kapsamı içerisinde görmektedir. Çevre sorunlarının kökeni konusunda “Çevre sorunlarının kökeninde insan var. İnsanın kendisini doğanın efendisi görmesi ve kendi çıkarı için doğayı yağmalama hakkını kendinde görmesi var. Çevre felaketleri aslında doğanın kendini savunma refleksi. İnsan kendisini doğanın karşısında çok güçlü görüyor ama dünya üzerindeki en ufak değişiklik kendisinin ne kadar zayıf olduğunu gösteren felaketler olarak kendisine dönüyor.” diyerek insan merkezli yaklaşımların çevre sorunlarına neden olduğunu düşündüğünü göstermiştir. Çevre sorunlarının çözümü için “İnsan doğanın bir parçası olduğunu anladığında ve çevrenin herhangi bir unsurunu yok etmesinin aslında kendi yok oluşunu da getirdiğini anladığında bu sorunlar çözülecektir. Bunun için yeni nesillerin doğayı tanıyarak ve onu severek yetişmesi gerekir. Fakat teknoloji ve yeni yaşam tarzları maalesef insanları doğadan daha da uzaklaştırıyor. Bu konuda çok da umutlu olduğumu söyleyemem. Ancak ben kendi adıma elimden geleni yapıyorum.” diyerek çevre sorunlarının çözümü konusunda çok umutlu olmasa da çevre merkezli bir anlayışın insanlar tarafından kabul edildiğinde çözülebileceğini ifade etmiştir. Vegan’a göre en önemli çevre sorunları hayvanları besin olarak görmek ve küresel ısınmadır.

3.3. Katılımcıların Çevre Etiği Tutumlarının Değerlendirilmesi

Bu başlık altında katılımcıların 13-18 numaralı sorulara vermiş oldukları yanıtlar değerlendirilmiştir.

Bitki Islahçısı, doğadaki her şeyin insan için var olduğu düşüncesini “İnsan olmadan anlam kazanır mı?” diye cevaplandırmıştır. İnsan merkezli bu düşüncenin ne kadar derin olduğunu anlayabilmek için yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Doğaya anlam kazandıran insandır düşüncesini devam ettiren Bitki Islahçısı “ Hayvanların da kendilerine göre bir aklı var ama mantığı yok. Akıl ve mantığı kullanacak olan insandır. İnsan akıl ve mantığını kullanarak doğayı şekillendirebilir. O nedenle her şey insan içindir bana göre.” sözleriyle insan merkezli düşünceye olan inancını tekrarlamış ve hayvanları aklı olan ama mantığı olmayan canlılar olarak nitelendirerek kategorik olarak insanı diğer tüm canlılardan üstün gördüğünü ifade etmiştir. Yarı yapılandırılmış “Bu bakış açısı, insanların kendilerini doğanın efendisi

görmeleri, doğayı bazen bir hammadde deposu olarak algılamaları gibi sorunlara neden olmuyor mu? İnsan, bu hayvanlar benim için var, bitkiler benim için var diye düşününce ben bu varlıkları istediğin gibi kullanabilirim sonucuna varmıyor mu?” sorusu yöneltildiğinde “Hayır istediğim gibi kullanırım doğru bir yaklaşım değil. Bunun bir sınırı olması lazım. İstediyim gibi yok edebilirim diyememeli. Doğada sosyolojik bir denge vardır. İnsan aklıyla bu sosyolojik dengeyi daha iyi yönetebilir. İnsan faktörü olmadan, doğanın tek başına bırakıldığında bir anlam ifade etmeyeceğini düşünüyorum.” cevabıyla insanın doğaya müdahalesinin bir sınırı olduğunu söylerken yine insan olmadan doğa tek başına bırakıldığında bir anlamı olmayacağı düşüncesini dile getirmiştir. Bu noktada kendisine net olarak hiyerarşik olarak insanı daha mı üstte görüyorsunuz diye sorulduğunda evet yanıtını vermiştir. Vermiş olduğu cevaplar Bitki Islahçısı’nın katı bir şekilde insan merkezli bakış açısı olduğunu göstermektedir. Nitekim çevre etiği tutumunun net bir şekilde sorulduğu soruya “Doğada bir hiyerarşik düzen vardır. Bunu inkâr etmek yanlış olur. Kendiliğinden oluşmuş ve güçlünün güçsüz olan üzerinde tahakkümü üzerine kurulu bir sistem vardır. Bu hiyerarşik düzeni bozmayacak şekilde canlıların korunması gerektiğini düşünüyorum.” cevabını verdikten sonra devam eden yarı yapılandırılmış soruda insanı daha üstte gördüğünü “...İnsan akıl ve mantığı birlikte yürütme yeteneğine sahip olduğundan, insanı en üstte tutuyorum. Diğer canlılarda da kendilerine göre bir akıl var ama bir medeniyet ortaya çıkartamamışlar.” sözleriyle bu görüşünün nedenini açıklamış ve sonuçta insan merkezli kurama yakın olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bu cevap bir önceki soruya vermiş olduğu cevaplarla uyum içerisindedir.

Bitki Islahçısı, çevre konusunda dini inancı işle kendi ilkeleri arasında bir çelişki olmasını durumu için “Kendi etik ilkelerimi tercih ederim. Din Allah’la insan arasındadır. Günlük yaşantımdaki kararlarım üzerinde etkili olmaz. Ben İslam’ın da canlıyı ve çevreyi koruduğuna inandığım için kendi düşüncelerimle bir çelişki oluşacağına inanmıyorum.” cevabını vermiştir. Bu kapsamda çevre konusunda teolojik bir yaklaşımının olmadığı görülmüştür. Katılımcı etik tutumunda da teolojik yaklaşımlara sıcak bakmamıştır bu kapsamda çevre konusundaki yaklaşımı da bu ilkeyle uyumludur. İnsanların çevre üzerinde değişiklik yapma hakkı bulunduğunu “Zaten hukuk kuralları da bunu tanıyor. Siz ev yaptığınızda çevreye müdahale ediyorsunuz. Bence böyle bir hakkımız var.” sözleriyle ifade etmiştir.

Bitki Islahçısı, insanlar ile diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ bulunduğuna inanmamaktadır fakat beslediği hayvan ve bitkilerin kendisiyle bir tür iletişim kurduğunu söylemektedir. Değeri insan değeri olarak görmenin ırkçılık olmadığını ifade etmiştir. Bu kapsamda derin ekolojik yaklaşımlara çok yakın durmadığı görülmektedir. İnsan ve diğer

canlılar arasındaki varoluşsal bağ konusundaki düşünceleri ise daha çok iletişim bağı olarak algılanmıştır.

Moleküler Genetikçi, dünyadaki her şeyin insan için olduğu düşüncesine “Hayır, çünkü biz yokken de dünya vardı.” cevabıyla karşı çıkmıştır. Çevre etiği yaklaşımlarıyla ilgili soruya “Bence canlı merkezli yaklaşım daha doğru. Toprak da bir canlı. Bir kaya belki canlı değil ama onu düşünürken de onun canlılarla ilişkili olduğunu görmek gerekir. Bir dağda taş ocağı açıldığında oradaki canlıların yaşam alanının gittiğini görüyorsunuz.” cevabını vererek canlı merkezli kurama yakın olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada canlıları hiyerarşik olarak sınıflandırıp sınıflandırmadığı sorulduğunda “Ben tüm canlıların canlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Hepsinin doğada bir rolü vardır. Basit veya gereksiz gibi gördüğünüz canlının da doğa üzerinde bir etkisi vardır. Genetik yapı olarak basit veya karmaşık olabilirler. Ama karmaşık olması ona aynı oranda değer kazandırmıyor. Dolayısıyla bir böcek bir insanın değeri aynı olmalı.” yanıtını vererek canlıları doğadaki rolleri kapsamında değerlendirerek aynı değerde gördüğünü ifade etmiştir. Düşüncelerini derinleştirmek için radikal bir soru olarak “Peki bir böcek veya insanın hayatını kurtarma durumuna düşerseniz hangisini tercih edersiniz.” dendiğinde “Bunu sivrisinek ilaçlamasında defalarca yapıyoruz. Tabi ki insan. Öncelikle insan ama varlıksal değer olarak aynı görmeliyiz.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda Moleküler Genetikçi’nin canlı merkezli kuramı büyük ölçüde kabul ettiği ve canlıları varlıksal değer olarak eşit gördüğü ancak insan hayatını diğerlerinden daha fazla önemseydiği görülmüştür. Çevre konusunda kendi etik değerleriyle dini inancı arasında bir çelişki olması durumunda kendi değerlerine uygun davranacağını ifade ederek teolojik yaklaşıma yakın olmadığını göstermiştir.

Moleküler Genetikçi, insanların kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklik yapma hakları konusunda “Bu hakkı kullanıyoruz ama böyle bir hakkımız var mı tartışılabilir. Bu artık olgusal bir gerçek, yapmamalı dediğimiz zaman şu anki yaşam tarzını değiştirmeliyiz. Ama bu mümkün değil nüfusu doyurmak için tarım yapmalıyız.” cevabını vererek, böyle bir hakkımız olduğu noktasında çok net olmadığını fakat nüfusu doyurabilmek için bu değişiklikleri yapmak zorunda olduğumuzu ifade etmiştir. Bu noktada kendisine “İnsanın çevreye müdahalesinin sınırı ne olmalı?” sorusu yöneltildiğinde, “Geri dönüşümü olmayacak yere ulaşılmamalı. Türlerin yok olması, ozon takasındaki delinme ve atıklarla ilgili sorunlarda geri dönüşü olmayan sınırı bilmeli ve bunu geçmemeliyiz.” cevabını vererek bir sınır çizmeye çalışmıştır.

Moleküler Genetikçi insanlar ve canlılar arasında bir bağ olduğu önermesini “Ben genetik bir bağ olduğunu düşünüyorum ama bu bağın ruhani var olduğuna inanmıyorum. Aynı çevreyi paylaşmaktan dolayı doğan ve lokal bir bağ var.” şeklinde cevaplayarak bu bağın

genetik ve ekosistem içerisindeki rollerden kaynaklanan bir bağ olabileceğini ifade etmiştir. Bu söylem, derin ekoloji yaklaşımının hareket noktası olan bağdan biraz daha farklıdır ve teknik bir yaklaşım içermektedir. Değeri insan değeri olarak görmeyi ırkçı bir yaklaşım olarak gören Moleküler Genetikçi bu düşüncesini “Doğadaki her şeyi sınıflandırıp, gruplandırıyoruz. Ancak değeri sadece insan değeri olarak veya onu referans alarak değerlendirmek ırkçı bir yaklaşım. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik diğer canlıları da düşünebiliyor olmasıdır.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda Moleküler Genetikçi her ne kadar canlılar arasındaki bağı teknik yönüyle değerlendirmiş olsa da, değeri insan değeri olarak görmeyi ırkçılık olarak nitelendirdiği için derin ekolojik yaklaşıma yakın bir duruş sergilemiştir.

Biyoteknolog, dünyadaki her şeyin insanlar için var olduğu düşüncesine katılmamaktadır. Çevre etiği kuramlarıyla ilgili soruya “Bütün canlıları ve canlı cansız unsurları merkeze alan yaklaşımlar bana göre daha doğru.” cevabını vererek çevre merkezli bir yaklaşıma yakın olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda kendisine canlılar arasında hiyerarşik bir ayırım yapıp yapmadığı konusunda bir soru yönetildiğinde “İkisi de bir can taşıyor, artık eşit olduklarını kabul etmemiz gerektiğini düşünüyorum.” cevabını vermiştir. Bu konudaki düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için kendisine “Biraz daha ileri gidecek olursak örneğin bir böcek ile insan eşit midir?” sorusu yöneltildiğinde, “Hepsi birbiriyle etkileşim içerisinde o nedenle eşit olmalılar.” cevabını vermiştir, ilerleyen sorularda ağacında eşit olduğu cevabını vermiştir. Bu noktaya kadar canlı merkezli etiği tam olarak kabul ettiği ortaya çıkmıştır. Ancak kendisine canlı olmayan bir kayalık hakkındaki düşünceleri sorulduğunda “Bir kayalığa da zarar verdiğimizde canlılara zarar vermiş oluruz.” cevabını vermiştir. Bu cevabın canlılarla ilişki bağlamında bakış açısına sahip olması nedeniyle, canlılardan bağımsız düşünmesi istendiğinde “Bence yine değeri var çünkü ben insan zekâsının bu etkileşimleri asla çözemeyeceğini düşünüyorum.” cevabını vermiştir. Biyoteknolog’un verdiği son yanıt net bir şekilde çevre merkezli bakış açısına sahip olduğunu hatta derin ekolojiye de yakın düşüncelere sahip olduğunu göstermiştir. Dini inancı ile kendi etik ilkeleri arasında çevre konusunda bir çelişki olması durumunda kendi ilkelerine göre davranacağını ifade ederek teolojik bakışa uzak olduğunu göstermiştir.

Biyoteknolog, insanların kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklik yapma hakkı bulunduğuna inanmamaktadır. İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğuna inanmaktadır. Değeri insan değeri olarak görme konusunda “.....bunun boyutları ırkçılığında ötesinde bence. “ yorumunda bulunmuş ve bu konuyu biraz daha açması istendiğinde “O şekilde düşünmeye başladığınızda değer yargılarınızı kaybettiğinize inanıyorum. Başka değerlerin öne çıktığını, doğayla uyum yerine para kazanmak gibi değerlerin ön plana çıktığını düşünüyorum.

Bu yapıyla insan doğadan ve kendisinden uzaklaşıyor.” açıklamasını yapmıştır. Bu kapsamda Biyoteknolog’un derin ekoloji tezlerini tam anlamıyla kabul ettiği sonucuna varılmıştır.

Kanatlı Uzmanı, dünyadaki her şeyin insanlar için olduğu fikrine karşı çıkararak, öyle olsaydı dünyada sadece biz olurduk görüşünü öne sürmüştür. Çevre etiği yaklaşımını belirlemek için yöneltile soruya “Taşa bakarsın ne işe yarar diye ama Allah onu öyle yaratmış Elime bir çekiç alıp kırabilirim ama onun orada bir bulunma nedeni var. Taşın bile etik bir değeri olduğunu düşünüyorum.” şeklinde cevap vermiş. Bu cevap teolojik bir yaklaşımla çevre merkezli bir anlayışı göstermektedir. Bu kapsamda konuyla ilgili yapılandırılmamış bazı sorular sorulmuştur. Kanatlı Uzmanı, kendisine yöneltile “Fakat bir canlıyı yemek için öldürebiliyorsun. O canlının yaşamına son verme hakkını kendinde görüyorsun. O zaman o canlıdan kendini üstün görüyorsun.” önermesine “Evet haklısınız. Bu biraz eğitimle ilgili. Amazonlar’da kabilede yaşayan insan avlanırken, ben bu canlıdan üstün müyüm değil miyim diye sorgulamaz.” cevabını vererek önceki düşüncelerinden biraz uzaklaşmıştır. “Ancak kanatlı sektöründe bir türün bütün yaşam koşullarını ve ne kadar yaşayacağını sen belirliyorsun. Bir tür yaratıcı rolü gibi sanki.” önermesi karşısında biraz kararsız kaldıktan sonra, “Evet burada biraz ben üstünüm oluyor. Hiyerarşik bir sınırlama yapmak gerekirse önce insan, sonra hayvan, sonra bitki ve en son cansızlar geliyor gibi. Merkezde insan var.” cevabını vererek insan merkezli bir bakış açısı olduğunu ortaya koymuştur. Kanatlı Uzmanı, çevre konusunda dini inancıyla kendi değerleri arasında bir çelişki olması durumu için “Elbette Allah’ın bir hesabı vardır derim ancak bazen bize indirdiği kitabı okuyor ve bazı emirlerini uygulamıyorum. Elbette inancımın ne dediğine bakarım ama yine de kendi bildiğimi yaparım gibi geliyor. Çevre için doğru bir karar verdiğime inanıyorsam çelişkili gibi görünse de kendi düşüncemi tercih ederim.” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Bu bakış açısı, sonucunda kendi etik değerlerime göre davranırım şeklinde ifade edilmiş olsa da genel olarak teolojik yaklaşıma yakın olduğunu da göstermektedir.

Kanatlı Uzmanı, insanların kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklik yapma hakları konusunda “Bazen doğru bazen yanlış. Örneğin çevreciler HES projelerin karşı çıkıyorlar. Oradaki ekosistem bozulmasın istiyorlar. Ben buna karşı çıkıyorum. Oradaki köylü için o santral gerekliyse o sudan elektrik üretilip daha yararlı olacaksa yapılmalı. Sen HES’den üretmediğin elektriği başka yerden satın alıyorsan bence bu durum yanlış. Orada bir enerji potansiyeli varsa, ağaç kesilmesin vs. diye karşı çıkmamak lazım. Tabi burada çevreye verilen zarar ve fayda kısmı iyi değerlendirilmeli. Burada bir dağda maden açtılar, maden bulamadılar öylece bıraktılar. Orası belki 500 yıl öyle kalacak. Bunlar da yanlış örnekler. Çevre üzerinde büyük zararlara neden olmadıkça insanın çevreye müdahale hakkı olduğunu düşünüyorum.”

şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. HES’ler gibi toplumun farklı kesimlerinden tepki almış uygulamalara olumlu bakarken, yine toplumun önemli bir kesimi tarafından eleştirilen maden ocaklarıyla ilgili sorunları gündeme taşımıştır. Ancak eleştirilen nokta maden ocağı değil, yanlış planlama yapılmış ve ekonomik olarak işletilememiş bir maden ocağıdır. Açıklamasında, insanın çevreye büyük zararlar vermediği sürece onun üzerinde müdahale etmeye hakkı olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Kanatlı Uzmanı, insanlar ve diğer canlılar arasında bir bağ bulunması önermesiyle ilgili “Bence var. Rahmetli anneannemin çiçeklerle konuşması gibi. Sürekli onlarla konuşurdu ve biz şaşırırdık. İyilik modunda bir iletişimin kurulabildiğine inanıyorum. Bu hayvanda varsa bitkide de var. Bir köpek ortamda insanların ne hissettiğini biliyor, bir bağ kuruyor.” şeklinde cevap vererek derin ekolojik tezlere yakın ifadelerde bulunmuştur. Değeri insan değeri olarak görmeyi türsel anlamda ırkçı bir yaklaşım olarak gördüğünü ifade ederek derin ekolojik tezlere yakın durduğunu tekrar onaylamıştır. Kanatlı Uzmanı’nın çevre etiği kapsamında çok net olmasa da insan merkezli bir anlayışa sahip olması ve derin ekolojik tezlere yakın durması biraz çelişik bir durumu ortaya koymaktadır. Kanatlı Uzmanı’nın etik konusundaki sorularda da yaşamdaki doğrular ile vicdanı arasında kalması, teolojik yaklaşımları kabul ederken aynı zamanda kendi etik ilkelerine göre davranacağını söylemesi bir ikilem yaşadığını da göstermektedir.

Büyükbaş Uzmanı dünyadaki her şeyin insanlar için var olduğu düşüncesine katılmamaktadır. Çevre etiği konusundaki soruya “Çevre merkezli anlayış fazla radikal gibi, bence canlıyı merkeze alan anlayış daha doğru.” cevabını vererek canlı merkezli anlayışa yakın olduğunu göstermiştir. Bu konudaki düşüncelerini netleştirmek amacıyla “Canlılar arasında hiyerarşik bir ilişki öngörüyor musunuz?” sorusuna “Sinir sistemi gelişmiş canlılar tabi biraz daha üstün. Bir köpekle böceği aynı görmüyorum.” cevabını vererek canlılar arasında hiyerarşik bir ayırım yaptığını göstermiştir. Bu noktada insanı nereye koyduğu sorusuna “Evet, merkezde canlılar olmalı ama aynı kümede insan bir tık üstte olmalı.” cevabını vermiştir. Bu kapsamda her ne kadar canlı merkezli yaklaşıma sahip olduğunu söylese de canlılar içerisinde insanı biraz daha üstte gördüğü sonucuna varılmıştır. Dini inancıyla kendi etik ilkeleri arasında çevre konusunda bir çelişki olması durumu için “ İzmir’de bir konferansta felsefeci Prof. Dr. İhsan TURGUT’un konuşmasını dinlemiştim. Hoca konuşmasına “Temizlik imandan gelir” sözüyle başlamıştı. Sonra biz bu söze inanıyorsak İzmir’de imanlı insan bulamazsınız çünkü İzmir körfezini pislik içinde. Bu söz beni etkilemişti. Yani insanlar din emrettiği için bunu yapmıyorlar. Bir çelişki olursa elbette bilimi tercih ederim. Atatürk’ün dediği gibi, bir gün benim sözlerim bilimle çelişirse bilimi tercih edin demişti.” sözleriyle teolojik yaklaşımdan uzak olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur.

Büyükbaş Uzmanı insanın çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkı konusunda “Tabi arkasındaki dinamiklere bakmak lazım. Hayvancılığın böyle yoğun yapılması çevre ve hayvan refahı açısından uygun değil ama üretmiş olduğu katkı ve nüfusu doyurma açısından bakılırsa böyle bir hakkı var. Ama bunun sınırı nereye kadar diye bakacak olursak örneğin hayvanların doğal davranışlarını yapmalarına izin verecek refah koşullarının sağlanması gerekli. Örneğin tavukların tünemesi onların doğal davranışları.” şeklinde cevap vermiştir. Bu cevapla insanın çevreye müdahale hakkı olduğuna inandığını ama bunun sınırlarının doğru çizilmesi gerektiğine inandığını göstermiştir.

Büyükbaş Uzmanı, insanla diğer canlılar arasında bir bağ olduğu konusunda “Evet doğru örneğin şempanzenin DNA’sı insaninkiyle %99 aynı. Çok da farklı değiliz birbirimizden. Arıları düşündüğümüzde arıların yok olması insanın da yok olması anlamına geliyor.” cevabını vererek bu bağı teknik ve ekosistem ilişkileri içerisinde ele almıştır. Bu kapsamda besin zincirinin ötesinde bir bağ bulunup bulunmadığı sorulduğunda “Tabi biz böyle bakış açıları geliştiriyoruz ama hayvan açısından bakamıyoruz. Belki de insanların yok olmasını istiyorlar. DNA olarak akrabayız ama onun ötesinde bilmiyorum.” cevabını vermiştir. Bu yanıtlar önemli oranda teknik ve bilimsel bir bakış açısını içermekle birlikte özünde derin ekolojik yaklaşımın tezlerine yakın gibi görünmektedir. Fakat değeri insan değeri olarak görmenin türsel ırkçılık olduğu önermesine “İnsanı referans alarak değer atfetmek ırkçılık değil yani önceki soruları düşünürsek her şey de yerini bilecek. Bir hiyerarşik yapı var sonuçta.” tepkisini vererek derin ekolojinin tezlerine oldukça mesafeli olduğunu göstermiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, dünyadaki her şeyin insanlar için var olduğu önermesini “Dünyada her şeyin insanlar için var olduğunu düşünebiliriz. İnsan piramidin tepesinde olduğu için ister istemez her şeyi kontrol altında tutacaktır.” yanıtını vererek onaylamış ve insan merkezli bakış açısının ipuçlarını vermiştir. Çevre etiği tutumunu belirlemek amacıyla sorulan soruya “Bence insan merkezde olmalıdır. Ancak herkesin temelde çevreye saygı duyması gerekiyor. Ta ki insan hayatı açısından risk oluşturana kadar. İnsan yaşamını risk altına sokuyorsa, bu durumda müdahale etmek gerekir. Temelde herkesi korumak isterim ama insan hayatına bir canlı zarar vermek isterse onu etkisiz hale getirmeliyiz.” yanıtını vererek insan merkezli bakış açısını net bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak bu bakış açısında çevreye saygılı olmanın da gerektiğini de belirtmiştir. Kendi etik değerleriyle dini inancı arasında bir çelişki olması durumunda “Kendi mantığımın ne söylediğine bakarım. Ancak İslam’ın temel unsurlarıyla çelişmemesine de dikkat etmeye çalışırım.” diyerek her ne kadar kendi mantığına göre davranabileceğini ifade etmiş olsa da inancın temel unsurlarıyla çelişmemeye dikkat ediyor olması teolojik bir yaklaşıma yakın olduğunu göstermektedir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, insanların kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklik yapma hakkı bulunduğunu düşünmektedir. İnsanlar ve diğer canlılar arasında bağ olduğu konusunda “Avatar filmindeki gibi demek istiyorsunuz, ben böyle bir bağ olduğunu düşünmüyorum.” Cevabını vererek derin ekolojik yaklaşımlara yakın olmadığını ifade etmiştir. Değeri insan değeri olarak görme konusundaki düşüncelerini “Evet türsel anlamda olabilir, yanlış bir yaklaşım ama yapacak bir şey yok bugün dünya bu şekilde.” sözleriyle ifade ederek aslında bu düşüncenin doğru olduğuna fakat pratikte uygulanabilir olmadığına inandığını göstermiştir. Bu kapsamda Büyükbaş Yetiştiricisi’nin derin ekolojik tezlerle yakın düşünceler ve yaşam modeline sahip olmadığı görülmüştür.

Küçükbaş Yetiştiricisi, dünyadaki her şeyin insanlar için olduğu fikrine “Hayır. Çünkü dünya insandan önce yaratılmış. Niye insanlar için olsun ki?” sözleriyle karşı çıkmıştır. Çevre etiği tutumunun belirlenmesi için sorulan soruya “Sabit olan düzenin korunmasını istiyorum ben bu nedenle canlı cansız her şeyin merkezde olması gerektiğini düşünüyorum. Sonuçta hayvanlar nasıl yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı kullanıyorsa insanlar da kullanıyor. Kimseye tarım yapma ya da inşaat yapma diyemeyiz ama önemli olan yaptığımızı yerine koyabiliyor muyuz? Yani meydana getirdiğimiz hasarı onarabiliyor muyuz? Yaşamak için hasar vermek zorundayız biz bunları yapmazsak hayat durur. Ama kullandığın kadarını yerine koyabilmek önemli.” yanıtını vermiştir. Bu noktada yaptığı yorumun biraz insan merkezli olduğu uyarısı yapıldığında “Hayır diğer canlılar da var.” Cevabını vermiştir bu yanıt karşısında o zaman canlıları mı merkeze aldığı sorulduğunda “Hayır canlı merkezli bakmadım. Genel manada canlılar doğayı kullanmak zorunda burada kullandığını yerine koymak önemli.” yanıtını vermiştir. Vermiş olduğu yanıtlarda çevre merkezli baktığını ifade etse de insanların doğaya hasar vermek zorunda olduğu ancak kullandığı kadarını koyma fikri, doğaya karşı bir duyarlılığı içerse de insan merkezli bir bakış açısidir. Açıklamalar ve beyan arasındaki bu çelişik durum tam net olmasa da Küçükbaş Yetiştiricisi’nin aslında insan merkezli baktığını fakat insanların yaşamının sürdürülebilirliğinin korunması açısından insan dışındaki unsurların da korunması gerektiğini düşündüğüne işaret etmektedir. Küçükbaş Yetiştiricisi, çevre konusunda dini inancıyla kendi değerleri arasında bir çelişki olması durumunda kendi vicdanını dinleyeceğini söyleyerek teolojik bakış açısına çok yakın olmadığını göstermiştir.

Küçükbaş Yetiştiricisi, temel ihtiyaçlar için çevre üzerinde değişiklik yapılabilceği düşüncesini “Bu çıkara göre değişir. Bir yerde kaza ile yanan bir yere inşaat yapması ahlaki değil ama barınma ihtiyacını karşılamak için ev yapması makul olabilir. Yani bir yeri durduk yere katledip orada binalar yapmak bana mantıklı gelmiyor. Isparta’nın yerleşim yerleri ev ihtiyacını karşılamak için yeterli ancak manzarası güzel diye başka bir ekosistemi talan edip

inşaat yapmak bana etik gelmiyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Canlılar arasındaki bağın besin zinciri bağı olduğunu düşünmekte ve bunun ötesinde bir bağ olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca değeri insan değeri olarak görmenin türsel ırkçılık olduğu önermesi karşısında biraz kararsız kalmış sonra durum biraz açıklanınca “Bugün içinde yaşadığımız dünya böyle hepimiz ırkçıyız o zaman.” sözleriyle kinayeli bir tepkide bulunmuş ve net görüşü istendiğinde “İş yapabilme kapasitesi olarak diğer canlılardan öndeyiz. O nedenle biz bu avantajımızı kullanıyoruz. Bence bu durum ırkçılığa girmiyor.” yanıtını vermiştir. Bu yanıt değeri insan değeri olarak görmenin ırkçılık olarak algılanmaması gerektiğine işaret etmektedir. Bu kapsamda derin ekolojik tezlere yakın bir tutuma sahip değildir. Bu yanıt içerisindeki insan merkezli yaklaşım çevre etiği tutumundaki açıklamaları ile beyan ettiği arasındaki çelişkilerle birlikte düşünüldüğünde, çevre etiği tutumunun insan merkezli olduğu konusunda güçlü bir destek oluşturacak niteliktedir.

Çiftçi, dünyadaki her şeyin insanlar için olduğu fikrini “Allah bu dünyayı insanlar için yaratmış, imtihan dünyası burası. Onun emrine uymayan, zevke eğlenceye dalan, bu dünyanın nimetlerine kendini kaptırıp ahireti unutan orada cezasını da çekecek.” sözleriyle onaylamış ve katı teolojik bir yaklaşımın ipuçlarını göstermiştir. Çevre etiği tutumunu belirleme amacıyla sorulan soruya “Her şey insan için yaratılmış. Diğer her şey onun emrinde onun iyiliği için var. Ama ahireti unutmamalı, dünya zevklerine kapılıp harama el uzatmamalı.” cevabını vererek insan merkezli ve teolojik tutma sahip olduğunu göstermiştir. Çevre konusunda kendi düşünceleriyle dini inancı arasında bir çelişki olması durumu için “Dinime uygun davranırım, insan her şeyi bilemez.” sözleriyle cevap vermiştir. Bu yanıt çevre konusunda da katı teolojik bir yaklaşımının olduğunu göstermektedir.

Çiftçi, insanın kendi çıkarı için çevre üzerinde değişiklik yapma hakkı konusunda “Her şey insan için, yaşamak için çocuğunu doyurmak için mutlaka yapacaksın.” sözleriyle olumlu düşündüğünü göstermiştir. İnsanlar ve diğer canlılar arasında bir bağ olduğu düşüncesini “Her şeyin yaratana Allah, biz var olan her şeyi severiz yaratandan ötürü demiş ya Yunus, bir bağ varsa o yaratandır.” Sözleriyle teolojik bir yorumla kabul etmiştir. Değeri insan değeri olarak görme önermesini “İrkçılık değildir, Allah insanı en değerli yaratmış. “ ifadeleriyle reddetmiştir. Bu kapsamda derin ekoloji tezlerine yakın bir tutuma sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Organik Tarımcı, dünyadaki her şeyin insanlar için olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır. Çevre etiği tutumunun belirlenmesi için sorulan soruya canlı-cansız bütün unsurları merkezde olması gerektiğini söylemiştir. Bu yanıt çevre merkezli etik tutuma işaret etmektedir. Ancak kendisine balık ile insanın varlıksal değeri sorulduğunda, insanın daha değerli olduğunu

söylemiştir. Sonrasında bir tavşan ve dağın varlıksal değeriyle insanın varlıksal değeri arasında karşılaştırmalar yapması istendiğinde “İnsan tabi ki daha değerli.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda Organik Tarımcı her ne kadar canlı merkezli etik yaklaşıma yakın olduğunu beyan etse de yapılandırılmamış sorulara vermiş olduğu yanıtlar, insan merkezli etik tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Çevre konusunda kendi ilkeleriyle dini inancı arasında bir çelişki olma varsayımı için “Dini açıdan yasaklanmışsa dini kurallara uyarım. Sonuçta Allah’ın bir hesabı vardır doğru olan odur.” cevabını vererek teolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir.

Organik Tarımcı, insanın çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkının bulunmadığını beyan etmiştir. Bu noktada kendisine “Tarım yapıyoruz ve çevre üzerinde müdahale ve değişikliklerde bulunuyoruz. İnsanların açlıktan ölmemesi için bunu yapmak zorundayız böyle bir hakkımız yok mu?” sorusu yöneltildiğinde “Kendimle çeliştim ama yapmalıyız.” yanıtını vererek önceki düşüncesini değiştirmiştir. Sonrasında çevreye en az zararı vererek insanları yaşatmak gerekir diyerek çevre üzerinde yapılabilecek değişikliklere bir sınır çizmeye çalışmıştır. İnsan ve diğer canlılar arasında bir bağ olduğunu ve diğer canlıların insanların duygularını etkilediğini düşünmektedir. Bu yaklaşım derin ekolojik tezlere yakın gibi görünse de değeri insan değeri olarak görmediğini beyan etmesi derin ekolojik tezlere uzak durduğunu göstermektedir.

Çevre Aktivisti, dünyadaki her şeyin insan için olduğu önermesine “Bu kadar saçma bir düşünce olamaz. Megaloman insan türünün düşüncesi. Bazen sen kimsin demek geliyor.” sözleriyle tepki vermiş ve insan merkezli düşünceye uzak olduğunu göstermiştir. Çevre etiği tutumuyla ilgili soruya “Kesinlikle canlı cansız bütün unsurlar olmalı. Örneğin bir dere risk altında ve onu kurtarmak için mücadele ediyorsun. Orada sadece balıklar mı risk altında? Suyun aktığı kayalar var birbirinden güzel yosunu suyu hepsi bir bütün olarak güzel. Cansız dediğiniz varlıkların da ben cansız olduğunu kabul etmiyorum.” yanıtını vererek çevre merkezli tutuma sahip olduğunu göstermiştir. Çevre konusunda dini inancıyla kendi ilkeleri arasında bir çelişki olma varsayımı için “Çevre konusuna dinsel bakmam, hiçbir inanca göre bakmam. Benim için yaşamın döngüsü esastır, kendi etik ilkelerimi esas alırım. Dünyanın yaşı yaklaşık 5 milyar, sen ortalama 70-80 yıl yaşıyorsun ve bu kadar kısa ömrünle 5 milyar yıllık döngüye zarar vermeye çalışıyorsun. İnsanlar bu bütünü göremezse bunu konuşmaya bile lüzum yok.” yanıtını vererek teolojik bir bakış açısının olmadığını göstermiştir. Bu cevapta insan ömrüyle dünyayı anlama durumu arasında kurulan ilişkiye itiraz ederek “Toplumlarda kalkınmayı hedefleyen bir yapı var. Bu hedef doğrultusunda nesiller hareket ediyor belki de 70-80 yıl olarak bakmamak gerekir.” uyarısı yapınca “Evet ama insanlık tarihini bilmiyorsan doğayı

değerlendiremiyorsun. Dünya tarihini ve biyolojik tarihini bilmiyorsan son iki yüzyılın perspektifiyle bakıyorsan bu en tehlikelisi.” cevabını vermiştir. Kalkınma öncelikli toplum yapısına karşı olup olmadığı sorulduğunda “Yani doğayla uyum içerisindeki bir yaşam hedef olmalı kalkınma insanı mutlu etmiyor.” yanıtını vermiş ve kalkınma hedeflerine karşı bir tutum sergilemiştir.

Çevre Aktivisti, insanların çevre üzerinde değişiklik yapma hakkı konusunda “Böyle bir hakkımız olmadığını düşünüyorum. Mesela taş ocakları, bazen eleştiriyorlar beni bak işte insanlar mermer kullanıyor. Ancak insanlar mermer kullanmadan da yaşayabiliyor. Ben bunlara karşıyım. Son iki yüzyıla kadar toplumlar mermer kullanmamış belki aristokratlar kullanmış sadece.” sözleriyle böyle bir hakkın olmadığını düşündüğünü göstermiştir. İnsanlar ile diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağın olduğu önermesine “Elbette var. Hepimiz aynı kaynaktan geliyoruz. Güneşten kopmuşuz. Bu parçanın içerisinde var olmuşuz inanılmaz güçlü bir bağımız var.” cevabını vermiş ve sonrasında bu bağın duygu bağı olduğunu ifade etmiştir. Aynı bağın cansızlarla olup olmadığı sorusuna “Var ben onu çok algılayamıyorum ama bazı taşların insanın ruh halini de etkileyebildiğini düşünüyorum. Bir ormana ya da bir kayalık bölgeye gittiğiniz zaman hayatınızdaki o hazzı unutamazsınız. Muhtemelen elektromanyetik dalgalar etkiliyor ve canlı cansız her şey bu yolla bize yansıyor.” Yanıtıyla hem çevre merkezli etik tutumunu onaylamış hem de derin ekolojik tezlere yakın olduğunu göstermiştir. Değeri insan değeri olarak görmeyi türsel ırkçılık olarak kabul etmiş ve bu yaklaşıma “...Dünyanın her şeyini kullanıyorsun, sana sunduğu her şeyden faydalanıyorsun sonra da kendini üstün görüyorsun bunu cehaletten başka bir şey tanımlayamaz.” sözleriyle itiraz etmiştir.

Vejetaryen, dünyadaki her şeyin insanlar için olduğu düşüncesine çok saçma diyerek tepki göstermiştir. Çevre etiği tutumunu belirlemek için sorulan soruya “Canlı ve cansız her şeyi merkeze almak gerektiğini düşünüyorum.” yanıtını vermiştir. Yarı yapılandırılmış sorulara verdiği yanıtlarda insan ile balığın, insan ile kayalığın ve dağın varoluşsal değerlerinin de aynı olduğunu düşündüğünü açıkça dile getirmiştir. Bu kapsamda çevre merkezli etik tutuma yakın olduğu görülmektedir. Çevre konusunda dini inancıyla çelişkiye düşmesi durumunda kendi doğrularını kabul edeceğini beyan ederek teolojik bakış açısından uzak olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar ile canlılar ve cansızlar arasında varoluşsal bir bağın olduğunu düşünmekte fakat değeri insan değeri olarak görmeyi türsel ırkçılık olduğu fikrine katılmamaktadır. Bu kapsamda derin ekolojik yaklaşıma yakın olsa da tam olarak desteklemediği görülmektedir.

Vegan, dünyadaki her şeyin insanlar için olduğu düşüncesine “Hayır bu çok yanlış. Ben insanın dünyadaki her şeyin içerisinde sıradan bir şey olduğunu düşünüyorum. Kendimizi çok zeki sanıyoruz ama doğanın zekâsını gördükçe hayran kalıyoruz. Bir kuşun yuva yapması, bir

kelebeğin desenleri vs. bugün yapay zekâ algoritmalarında bile hayvanların davranış ve düşünme şekillerinden ilham alınıyor. Ya da Boston Dynamics'in robotlarına bakın hayvanların davranışlarını taklit ediyor. Bizde doğanın bir parçasıyız elbette bizim de gelişmiş özelliklerimiz var yoksa tür olarak hayatta kalamazdık. Bizler zeki canlılarız ama zekâmızı maalesef doğanın yok oluşunun hizmetine vermiş görünüyoruz.” sözleriyle doğadaki insan dışındaki canlıların zekâsını örnek vererek karşı çıkmıştır. Çevre etiği tutumunu belirlemek amacıyla sorulan soruya “Merkezde canlı cansız bütün unsurlar olmalı. Canlıyı cansızdan ayıramazsınız, birimiz yoksak hepimiz yok oluruz.” yanıtını vererek net bir şekilde çevre merkezli bakış açısına sahip olduğunu ifade etmiştir. Çevre konusunda dini inancıyla çelişmesi durumunda kendi ahlaki ilkelerine göre hareket edeceğini söyleyerek teolojik bakış açısının olmadığını göstermiştir.

Vegan, insanların kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklik yapma hakkına sahip olmadığını düşünse de “ Yaşamak için çevre üzerinde değişiklikler yapabiliriz. Bunu bütün canlılar yapıyor ancak ihtiyacımızın ötesinde yaptığımız her değişiklik bize fazlasıyla dönecektir. Bu bize bugün için bir konfor sağlayabilir ama biz bu konforu insanlığın ve diğer canlıların geleceğinden çalışıyoruz bunu unutmamamız gerekir.” sözleriyle gerçekçi bir yaklaşım geliştirmeye çalışmış ve sadece yaşamsal faaliyetlerimiz için bunu yapabileceğimizi bunun doğadaki diğer canlılar tarafından da yapıldığını ancak bunun sınırının konfor gibi amaçlara ulaşmaması gerektiğini söylemiştir. İnsan ile diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağın bulunduğu olan inancını “Elbette var hepimiz bu ekosistemin parçasıyız. Hepimiz evrenin ruhunu taşıyoruz ve ruhumuzun derinliklerinden gelen sesi dinlediğimizde hepimizin aynı sesi duyduğunu göreceğiz. Buna insanlar, hayvanlar ve bitkiler de dâhil. Önemli olan bu iletişimi nasıl kuracağımız öğrenebilmek.” sözleriyle ifade etmiştir. Buradaki evrenin ruhu ifadesi bu bağın metafizik bir özelliği olduğuna da inandığını göstermektedir. Bu kapsamda derin ekolojik tezlerle örtüşen bir düşünceye sahiptir. Değeri insan değeri olarak görmenin türsel ırkçılık olduğu önermesini “Bence bu yaklaşım doğru. İnsan diğer canlılara değer atfedemez, şu değerli, şu daha az değerli diyemez. Bu kapitalizmin hastalığı her şeyi insan değeri ve bunun kendi sistemi içerisindeki yansıması olan para olarak görüyor. İnsanların da hayvanların da bitkilerin de çevrenin diğer unsurlarının da değerlerini para olarak görüyor. Oysa bir kuzunun veya bir ağacın değeri parayla ölçülebilir mi? Parayı biz icat ettik oysa bu doğa bizden önce de vardı. İnsan bu anlayışla doğayı yağmalıyor.” sözleriyle net bir şekilde kabul etmiştir. Bu kapsamda Vegan net bir şekilde derin ekolojik tezleri desteklemektedir.

3.4. Katılımcıların Ekofeminizm Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Bu başlık altında katılımcıların ekofeminizm hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan 22 ve 23 numaralı sorular ile yapılandırılmamış sorulara verdikleri yanıtlar değerlendirilmiştir.

Bitki Islahçısı, kadınların çevre konusunda erkeklerden daha duyarlı oldukları düşüncesini “Evet bence kadınların duygusal yönleri daha güçlüdür. Beyin loblarında ince düşünme, ayrıntı düşünme özellikleri farklıdır bu biyolojik bir farklılıktır. Kadınlar daha ayrıntılı düşünür ve sosyal yaşamda temizlik de kadına yüklenmiş bir iş olduğundan, evet kadınlar daha duyarlıdır diyorum.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu noktada kendisine “Kadınlar çevreyi erkeklerden daha az mı kirletiyor?” sorusu yöneltildiğinde “Hayır insan olarak aynı kirletiyor.” Cevabını vermiştir. Kadınların tükettikleri makyaj ve temizlik malzemelerinin çevreyi daha çok kirletiyor olabileceği hatırlatılınca “Tabi kullandığı kimyasal maddeler düşünüldüğünde evet daha fazla. Ama bir ağacı koruma anlamında daha hassas olabilirler.” cevabını vermiştir. Bu kapsamda Bitki Islahçısı, kadınların yaşam tarzından dolayı çevreyi daha fazla kirlettiklerini düşünse de canlılara karşı daha hassas olduklarına inanmaktadır.

Bitki Islahçısı, ekofeminizmin temel tezi olan toplumdaki kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir ilişki olduğu iddiasını “Ben öyle görmüyorum. Ben insan ve sevgi faktörü olarak bakıyorum. Eğer insan sevgiden yoksunsa öfkesini kadından da, erkekten de, çocuktan da, çevreden de çıkartabilir. Bu durum toplumsal gelişmeyle de bağlıdır. Ekonomik krizler arttıkça çevreye karşı öfke de, kadına karşı şiddet de artıyor. Gelişmiş ülkelerde çevreye ve kadın haklarına karşı duyarlılığın daha yüksek olduğunu görüyorsunuz. Bu noktada ekonominin çok önemli olduğunu düşünüyorum.” sözleriyle karşı çıkmış ve bu sorunların temelinde ekonomik sıkıntılar olduğuna olan inancını dile getirmiştir. Bu ifadeleriyle her ne kadar ekofeminizmin tezlerine karşı çıksa da, kadın ve çevre sorunlarının aynı etkenden (ekonomik) etkilendiği düşüncesiyle dolaylı bir ilişkiyi kabul etmiş görülmektedir. Vermiş olduğu cevaplara dayanarak Bitki Islahçısı’nın ekofeminist tezleri kabul etmediği ancak çok da uzak olmadığı sonucuna varılmıştır.

Moleküler Genetikçi, kadınların çevre konusunda erkeklerden daha duyarlı oldukları düşüncesini “Evet ben daha duyarlı olduklarını düşünüyorum. Elbette çevremizde duyarlı ve çok duyarsız kadınlar da var ama oransal olarak bakıldığında kadınların daha duyarlı olduklarını düşünüyorum.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu noktada “Yaşam içerisinde kadınlar çevreyi erkeklerden daha mı az kirletiyorlar?” sorusuna “Benim gördüğüm kadarıyla erkekler daha fazla kirletiyorlar.” yanıtını vermiştir ve “Makyaj malzemeleri ve temizlik kimyasallarını

düşündüğünüzde yine sonuç aynı mı olur?” uyarısı yapıldığında yine de erkeklerin daha fazla kirlettiği görüşünü tekrarlamıştır.

Moleküler Genetikçi, kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir bağ olduğu önermesini “Aslında bu düşünce çok mantıklı. Erkek egemen toplumlarda güce sahip olan, kadını da çevreyi de eziyor. Kadına şiddet uygulayanlarla çevreye veya diğer canlılara şiddet uygulayanlar arasında bir ilişki vardır.” sözleriyle onaylamıştır. Bu kapsamda Moleküler Genetikçi’nin ekofeminist tezleri net bir şekilde desteklediği görülmektedir.

Biyoteknolog, kadınların çevre konusunda erkeklerden daha duyarlı olduklarına inanmamaktadır. Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir ilişki olup olmadığı sorusuna “Aslında var. Sonuçta erkeklerin kendilerini merkeze koymaları bu sorunlara neden olabilir. Ancak bir kadında çocuktan üstün görerek kendini, çocuğa şiddet uygulayabilir.” sözleriyle çelişkili bir yanıt vermiştir. Görüşlerini netleştirmek amacıyla “Bu sorunun amacı sizin ekofemizm hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek. Ekofeminist hareket; erkek egemen kültürün, merkeze insanı aldığı ve tüm canlılardan insanı üstün gördüğünü bunu yaparken aslında erkeğin de kadından üstün olduğuna inandığı savından hareket etmektedir. Bu bağlamda çevre sorunlarıyla kadın sorunları arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu konudaki düşünceniz nedir?” sorusu yöneltildiğinde “Bu bakış açısıyla bakarsak kadınların çevreye zarar vermemesi gerek. Yani bana bu yaklaşım çok mantıklı gelmedi.” cevabını vererek ekofeminist tezlere sıcak bakmadığını ifade etmiştir.

Kanatlı Uzmanı, çevre konusunda kadınların erkeklerden daha duyarlı olduklarını düşünmektedir. Daha mı az kirlettikleri sorusuna “Belki makyaj ve temizlik malzemeleri yönünden bakarsak daha az kirletmiyor olabilirler ama doğaya yaklaşımlarının daha vicdani olduğunu düşünüyorum. Onların annelik içgüdüleri doğaya daha vicdani bakmalarını sağlıyor. Onların merhamet duygularının bizlerden daha üstün olduğuna inanıyorum.” yanıtını vererek, annelik bağlamında canlılara yaklaşımı yönünden daha duyarlı olduklarına inandığını ifade etmiştir. Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bağ olması konusunda “Bence var. Erkekler ne kadar eğitilmiş olsa da köklerimizden gelen bir şeyler var. Bize hep erkek güçlüdür kadın zayıftır diye anlatılıyor. Bu anlayışla çevre sorunları arasında bir bağ var.” cevabını vererek ekofeminist tezlere destek vermiştir.

Büyükbaş Uzmanı, çevre konusunda kadınların daha duyarlı olduklarına inanmadığını “Bence erkek kadın ayrımı yapmamak lazım. Herkes çevreyi kirletiyor.” sözleriyle dile getirmiştir. Kadınların makyaj ve temizlik malzemeleri yönüyle daha fazla kirletebilecekleri uyarısı karşısında “Evet olabilir. Ama duyarlılık anlamında erkelerden daha duyarlılar.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda Büyükbaş Uzmanı’nın çevre konusunda kadınlar ve erkekler

arasında net bir ayrımın olduğuna inanmadığı fakat duyarlılık bağlamında kadınların daha üstün olduğunu düşündüğü ortaya çıkmaktadır.

Büyükbaş Uzmanı, kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında ilişki olduğu tezini “İstatistiksel olarak böyle bir ilişki var mı bilmiyorum ama çevre sorunlarının az olduğu gelişmiş ülkelerde kadın sorunlarının da az olduğunu görüyoruz. Eğitim ve kültürle bu sorunun çözülebildiğini görüyoruz. Bu bakış açısıyla bakıldığında aralarında bir ilişki olabilir.” sözleriyle onaylamıştır. Ancak yaptığı açıklamada doğrudan bir bağdan ziyade eğitim ve kültür bağlamında ortak nedenden etkilenme durumunun söz konusu olduğunu dile getirmiştir. Bu kapsamda Büyükbaş Uzmanı’nın ekofeminist tezleri tam olarak desteklemese de yakın olduğu sonucuna varılmıştır.

Büyükbaş Yetiştiricisi, çevre konusunda kadınların erkeklerden daha duyarlı oldukları konusundaki düşüncelerini “Bu genelleme olur, ancak kadınların yapısından dolayı çevre konusunda daha hassas olduklarına inanıyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Bu yanıt, net bir fark görmemekle beraber yapısal bir hassasiyet farkı olduğuna işaret etmektedir. Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir ilişki olup olmadığı sorusuna “Kadınların daha sorunlu olduğunu düşünüyorum.” yanıtıyla son derece cinsiyetçi bir yaklaşımda bulunmuştur. Bu noktada “Yanlış anladınız kadınların toplum içerisindeki fırsat eşitsizliği gibi sorunlarını kast etmiştim.” açıklaması yapıldığında aralarında bağ kuramadığını ifade etmiştir. Bu kapsamda Büyükbaş Yetiştiricisi’nin ekofeminist tezlere uzak olduğu sonucuna varılmıştır.

Küçükbaş Yetiştiricisi, çevre konusunda kadınların daha duyarlı oldukları düşüncesine katıldığını “Dünyayı yönetenlerin çoğunun erkek olduğunu ve korumayla ilgili örgütlerin başında ve aktif kadrolarında kadınların olduğunu görünce kadınların daha duyarlı olduklarını düşünüyorum.” sözleriyle ifade etmiştir. Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında ilişki olup olmadığı sorusuna “Bence ilişkilidir. Bence bir insan bencilse kadını da aşağılayabilir ki bencil insan bence çevreye de duyarlı değildir.” yanıtını vererek ekofeminist tezleri desteklediğini ifade etmiştir.

Çiftçi, kadınların çevre sorunları konusunda erkeklerden daha duyarlı oldukları konusunda ki düşüncelerini “Allah erkek ve kadını farklı yaratmış. Biz dışarıda çalışırız onlar temizlik yapar çocuk bakar. Kadınlar bizden daha temiz.” ifadeleriyle teolojik bir bağlamda açıklamış ve yaradılışları ve toplumdaki işbölümü gereği daha temiz olduklarını söylemiştir. Bu bakış açısı her ne kadar kadınları daha duyarlı gibi görse de cinsiyetçi bir bakış açısını da içerdiği için ekofeminizmin feminist yönüne çok uygun görülmemektedir.

Çiftçi, kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir bağ olmadığını düşündüğünü söyleyerek ekofeminist tezlere uzak olduğunu ortaya koymuştur.

Organik Tarımcı, çevre konusunda kadınların erkeklerden daha duyarlı olduğuna inandığını “Evet kadınlar erkeklere göre çevre konusunda daha duyarlılar.” sözleriyle desteklemiştir. Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında ilişki olduğunu da “Kasıtlı veya farkında olarak olmasa da bir ilişki olabilir.” sözleriyle net bir şekilde kabul etmese de böyle bir ilişkinin olabileceği görüşünü dile getirmiştir. Bu kapsamda Organik Tarımcı’nın ekofeminist tezlere yakın olduğu sonucuna varılmıştır.

Çevre Aktivisti, çevre konusunda kadınların erkeklerden daha duyarlı oldukları önermesi karşısında “Bir araştırma vardı, empati konusu işlenmişti ve bu çalışmanın belgeseli yapılmıştı. Kadınlar ve erkekleri bir deneye tabi tutuyorlar. Bu deneylerde beynin empatiyle ilgili kısmını kadınlarda daha aktif olduğu görülüyor. Erkeklerde de makine mekanik gibi alanlarda ilginin arttığı görülüyor. Kadınlarda empati duygusu geliştiği için doğaya daha duyarlı. Erkeklerde makine mekanik işleri seviyor adeta doğayı kazmaktan zevk alıyor.” açıklamalarını yaparak bu önermeye destek vermiştir. Bu konuda kadınların beyinlerinin yapısal özellikleri ve empati duygularının daha gelişmiş olması nedeniyle daha duyarlı olduklarını düşündüğünü ifade etmiştir.

Çevre Aktivisti, kadın sorunları ile çevre sorunları arasında bir bağ olması konusunda “Ben hepsinin arasında bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Ancak toplumun bütün sorunları arasında bir ilişki var. Aslında kadın sorunlarını diğerlerinin önüne geçirmemek lazım. Sistemin kurduğu yaşam şekli yanlış. Çocuklarda bu yaşam şeklinde zarar görüyor. Hayvanlarda zarar görüyor. Doğru bir bağ var ama bu özelde görmemek lazım. Bütün sorunları bir bütün olarak değerlendirmemiz lazım.” açıklamalarını yaparak, ekofeminist tezlere yakın olduğunu fakat sadece kadın sorunlarını değil yaşanan bütün sorunları birbiriyle ilişkilendirmek gerektiğini ifade etmiştir.

Vejetaryen, çevre konusunda kadınların erkeklerden daha duyarlı olduklarını düşünmektedir. Bu kapsamda günlük yaşamda hangi cinsiyetin daha fazla atık ürettiği sorulduğunda, “Kadınlar daha çok üretiyor. Ama toplamda değerlendirdiğimizde kadınların yine de daha duyarlı olduklarını düşünüyorum” cevabını vererek düşüncesini koruduğunu göstermiştir.

Vejetaryen, kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir ilişki olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir. Bu kapsamda Vejetaryen’in ekofeminist tezleri net bir şekilde desteklediği sonucuna varılmıştır.

Vegan, çevre konusunda kadınların erkelerden daha duyarlı oldukları önermesine katılmadığını “Bu konuda kadın erkek ayrımı yapmak zor. Öyle kadınlar var ki tüketim toplumunun parçası olmuşlar, öyle erkekler var ki yaşamını doğaya ve canlılara adanmış. Bence

bu ayrımı yapmak doğru değil.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda Vegan, çevre konusunda kadın erkek ayrımı yapmayı biraz cinsiyetçilik olarak görmektedir.

Vegan, kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bir ilişki olduğunu kabul ettiğini “Bence var. Kadınların toplumda şiddet gördüğü ve eşit haklara sahip olmadığı toplumlara baktığınızda çevre duyarlılıklarının da az olduğunu görürsünüz.” sözleriyle dile getirmiştir. Bu kapsamda Vegan, çevre konusunda kadınları daha duyarlı görmese de ekofeminist tezlere yakın bir duruşa sahiptir.

3.5. Katılımcıların Tarım-Çevre İlişkileri ve Tarım Etiği Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması

Bu başlık altında katılımcıların tarım-çevre ilişkileri hakkındaki görüşleri ve tarım etiği alanındaki tutumlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda yarı yapılandırılmış görüşme formundaki 24-28 ve 38 numaralı sorular ile yapılandırılmamış sorulara vermiş oldukları yanıtlar değerlendirilmiştir.

Bitki Islahçısı, günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri konusundaki düşüncelerini “Geleneksel tarım, sistemin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Geleneksel tarım geçmişten günümüze var olan yöntemdir. Bir bitki ıslahçısı olarak geleneksel ıslah yöntemlerini yok sayamayız. Endüstriyel tarım, toprağı yok etme riskine sahip ancak verim daha yüksek. İkisi arasında bir denge olmalıdır. Malthus 1780’li yıllarda nüfus teorisinde 20. yy’da insanlar insanlık açlıktan kırılacak öngörüsünde bulunuyor. Bu öngörü nüfusun geometrik hızla artarken gıda üretiminin aritmetik hızla artmasına bağlıyor. Ancak 20.yy’da böyle bir açlık yaşamadık. Evet, bazı bölgelerde açlık var ama bu üretimin yetersizliği değil kaynakların adil dağıtılmaması veya ekonomik dengesizliklerden kaynaklanıyor. Biz 20. yy’da geleneksel yöntemlere göre üretim yapsaydık Malthus’un teorisi doğru çıkardı. Biz bu sorunu endüstriyel tarım yöntemlerini geliştirerek aştık. O nedenle tarımda geleneksel tarımı yok etmemeliyiz çünkü bitki gen kaynaklarımızı korumalıyız ancak bu tarım yöntemleriyle nüfusu doyuramayız. Bunun için endüstriyel tarıma da ağırlık vermek durumundayız.” sözleriyle ifade etmiştir. Bitki Islahçısı, geleneksel tarımın artan nüfusu doyurmak için yeterli olmadığını bu nedenle endüstriyel tarım uygulamalarının yapılması gerektiğini vurgularken, geleneksel tarımın da yok edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bitki Islahçısı, önceki başlıklarda çevre sorunlarının kökeninde nüfus artışı gördüğünü ifade etmişti. Endüstriyel tarımın gerekliliğini de nüfus artışına bağlamış ve Malthus’un nüfus teorileri üzerinden gerçekleşmesini beklediği besin eksikliğinin, endüstriyel tarım yöntemleriyle sağlanan verim ve buna bağlı üretim artışıyla engellendiğini düşündüğünü ifade etmiştir.

Bitki Islahçısı, tarımda olması gereken ahlaki ilkeler ile ilgili soruya öncelikle kendi yaptığı faaliyeti düşünerek “Tarımsal üretim sisteminde bir çeşidi geliştirdiysem, ben o kapsamda çalışmalarımı sürdürülebilmem için bunun karşılığını alabilmeliyim. 2004’lü yıllarda ıslahçı haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler yapıldı ve sorun çözüldü. Yani tarımsal üretimde, özellikle yeni geliştirilen uygulamalara yönelik ArGe ve ticari alan arasındaki ahlaki ilkelerin oluşturulmasında büyük önem bulunmaktadır.” ifadeleriyle cevap vermiştir. Bu cevap ıslah yoluyla geliştirme yapan insanların yasal haklarının korunması ve yaptıkları çalışmanın ekonomik karşılığının alınması konusundadır. Bu noktada kendisine “Tarımsal üretim özelinde bakarsanız, ahlaki ilkeler hangi doğrultuda oluşturulmalı?” sorusu yöneltilerek üretim koşulları bağlamındaki görüşleri sorulmuştur. Bitki Islahçısı “Tarımsal üretimde çevre ve insan sağlığına dair ahlaki ilkeler mutlaka olmalıdır. Siz gereğinden fazla gübre attığınızda hem toprağı hem de su kaynaklarını kirletmiş oluyorsunuz. Çevreyi ve canlıları korumak mutlaka merkezde olmalıdır. Siz, ben bu suyun parasını veriyorum istediğim kadar kullanırım diyemezsiniz. Ancak olayın birde farklı bir yönü var. Bugün tarımsal üretim yapabilmek için böcekleri öldürmek zorundasın. Öldürmezsen o böcek senin ürünlerini yok edecek, ama öldürünce aslında çevre ve canlılara zarar veriyorsun. Burada kendi üretimimizi koruyacak bir dengenin bulunması gerekiyor.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda tarımda olması gereken ahlaki ilkeleri çevreyi ve canlıları koruma ekseninde ele almış özellikle aşırı ilaç kullanımının zararlarına değinmiştir. Ancak son cümlesindeki ifade oldukça dikkat çekicidir. Bitki Islahçısı için önemli olan denge kendi üretimimizi koruma ekseninde kurulmalıdır. Burada her ne kadar çevre ve canlıları önceleyen bir yaklaşım olsa da sonucun insanların çıkarlarının korunması üzerinde kurulan bir dengede bağlanması teleolojik ve insan merkezli bakış açısının ipuçlarını vermektedir. Bu yanıtlar Bitki Islahçısının etik tutumunun teleolojik ve çevre etiğı yaklaşımının insan merkezli olduğu düşünüldüğünde bir tutarlılık içerisinde görülmektedir.

Bitki Islahçısı, tarımın çevre üzerinde bir müdahale olduğunu ve insanın da tarım yoluyla bu müdahaleyi yapma hakkı olduğunu düşünmektedir. Bu kapsamda sorulan soruya “Evet böyle bir hakkımız var. Tarımda kendine zarar vereni yok etmek durumundasın. Bu sistem içerisinde hastalık ve zararlıyı yok etmelisin yoksa o senin üretimini yok edecek. Bu savaşta akıl sahibi insan kazanan olacak.” Şeklinde bir önceki soruya verdiği yanıtla paralel bir düşünce ortaya koymuştur. Bu noktada kendisine “Ancak insan faaliyetlerinin küresel sonuçları ortada. İnsan faaliyetlerinin sonucunda meydana gelen çevre sorunlarının etkileri gittikçe artıyor, belki de akıl sahibi insan yaptıklarıyla kendi türünü ve diğer canlıları yok edecek. Bu durumda savaşın sonunda kaybeden insan da olabilir ki bana öyle olacak gibi görünüyor.” uyarısı yapıldığında, “Sonuçta insan da kaybedebilir. Tarımda biyoteknolojik yöntemler geliştikçe, gen

aktarımı yoluyla bir böceğin o bitkiye zarar vermesi engellenecek ve o böceklerle savaşmak gerekmeyecek.” Yanıtını vererek bu konuda endüstriyel tarım yöntemleri alanında yapılan bilimsel çalışmalara olan güvenini ifade etmiştir. Bitki Islahçısı, tarımda kullanılan kimyasalların uygun doz ve prosedürlerine göre kullanılması gerektiğini düşünmektedir.

Bitki Islahçısı, tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmelerinin yapılmasında “...sonuçta ürettiğiniz ürün insanlara zarar vermemeli. Bu kapsamda ben sonucun daha önemli olduğuna inanıyorum.” yanıtını vermiştir. Bu yanıt tarımsal uygulamalar konusundaki değerlendirmelerini teleolojik bir tutum içerisinde gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bitki Islahçısının genel etik tutumu ile çevre ve tarım konusundaki etik tutumları bir bütünlük içerisinde teleolojiktir.

Moleküler Genetikçi, endüstriyel tarım hakkındaki görüşlerini “Endüstriyel tarım sadece ihtiyacı karşılamayı değil aynı zamanda çeşitliliği de arttırmayı hedeflemiş bir pazardır. Birçok elma çeşidi var, gerçekten bu kadar çeşide ihtiyaç var mı? Doymak isteseydik bir çeşit bile yeterdi ama artık doymak için tarım yapılmıyor, zevkleri tatmin etmek için tarım yapılıyor. Toplumların da zevkleri farklı olduğundan birçok çeşit ortaya çıkabiliyor. Ancak endüstriyel tarımdan çıkmak mümkün görünmüyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda endüstriyel tarımı, küresel şirketlerin çıkarları amacıyla kullanmalarından dolayı eleştiriyor ve amacın insanların doyurulması olmadığını söylüyor. Fakat mevcut koşullarda bu tarım yönteminin yapılması gerektiğine işaret ediyor.

Moleküler Genetikçi, tarımsal üretimdeki ahlaki ilkeler konusundaki görüşlerini “Kimyasal ve tohum üretenlerin, ürettiklerinin toplum ve çiftçinin yararına olması gerekmekte. İnsan sağlığına dikkat etmeleri gerekir. Üreticilerinde yaptıkları tarımsal uygulamalarda dürüst olması, insan ve çevre sağlığını öncelemesi ahlaki görevleri olmalıdır. Pazarlayıcılar açısından bakıldığında piyasanın ve fiyat yönetiminin insanların haklarını yemeyecek şekilde etik olması gerekir.” sözleri ifade etmiştir. Bu kapsamdaki görüşleri; insan ve çevre sağlığının korunması, toplum yararı ve piyasa yönetiminin etik ilkelere göre olması başlıklarında şekillenmiştir.

Moleküler Genetikçi, insanın tarım yoluyla çevreye müdahalesini tarım ve insanlık tarihi ekseninde ele almış ve artık bu alanda tehlikeli sınıra ulaşıldığını ifade etmiştir. Bu konudaki görüşlerini “Evet yani kesinlikle tarım bir müdahaledir. İlk tarım uygulamalarıyla başlayan müdahalenin boyutları tarımın endüstrileşmesi ve insan nüfusunun artmasıyla hızla artış göstermiştir. Eskiden insanların ömürleri daha kısaydı, popülasyon yığılması bu kadar olmuyordu. Şimdi insan popülasyonu ve ömrü artıyor. Bu da nüfusun doyurulması için doğaya yapılan müdahaleleri arttırıyor. Maalesef bu kadar insanı doyurmanın yolu yeni tarım alanları açmak. Yeni kullanılan tarım teknikleri, 1950’lerde yaşanan yeşil devrimden sonra geliştirilen

uygulamalar, birim alandan daha yüksek verim elde etmek amacıyla çevre üzerinde daha derin hasarlar bırakabiliyor. Nereye kadar diye sorduğumuzda en doğru cevap, çevreye verilen zarar geri dönülmez hal alana kadar. Yani kalıcı etkiler olacağı ve geri dönülemez sürdürülemez hale geldiği an sınır olmalı. Bence bu noktaya artık gelindi. O nedenle alternatif, çevreye uyumlu ve dost üretim teknikleri geliştirilmeli. İnsanlar çevresiz bir tarımın olmayacağını gördükleri için bunun bilincine de varırlar. Çok üretmek değil az tüketmenin yolunu bulmak gerekiyor. Asıl sorun insanları doyuracak kadar üretmekten çok bunların dağılımındaki adaletsizlikte. Bunları da çözmemiz gerekiyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Görüşlerinde özellikle yirminci yüzyılın ortasında gerçekleşen yeşil devrimin bir milat olduğunu ve bundan sonra tarımın doğaya müdahale ve zarar hızının arttığına dikkat çekmiştir. Sözlerinde çok üretmek değil az tüketmenin yollarını bulmalıyız ifadesi oldukça çarpıcıdır. Çünkü endüstriyel tarımın temel argümanı “daha çok üretmeliyiz” dir. Oysa Moleküler Genetikçi asıl sorunu üretilen ürünlerin adaletsiz dağılımında görmektedir.

Moleküler Genetikçi, tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi konusunda “Kısa vadeli etkiler için sonucuna bakmak gerekiyor ancak bazen uzun vadeli etkiler olabiliyor. Dolayısıyla bunu hemen göremeyeceğimiz için niyete de bakmak gerekli.” sözleriyle teleolojik bir başlangıç yapmış olsa da uzun süreli bir değerlendirme için deontolojik bir tutumu kabul etmiştir. Düşüncelerini biraz daha detaylandırabilmek için GDO örneği verilmiştir. GDO konusunda “İnsanlar GDO’ya muhalefet ederken, insanın yaratıcı rolüne girmesine karşı çıkabiliyor veya doğada olmayan bir şeyin yapay olarak üretilmesine karşı çıkabiliyorlar. Ancak yararlı veya zararlı olarak değerlendirilebilecek bulgular var ama kesin bir sonuç yok. Sonuçlandırılmış bir şey olmadığı için de insanlar sonuç odaklı düşünmüyor.” sözleriyle bu konuda karşı çıkışın deontolojik olduğunu söylüyor. Bu kapsamda Moleküler Genetikçi’nin çok net olmamakla birlikte deontolojik bakışı daha önemsendiği sonucuna varılmıştır. Moleküler Genetikçi’nin etik tutumu teleolojik, çevre etiği tutumunun deontolojik-teleolojik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tarım konusundaki tutumunun çevre konusundaki etik tutumuyla paralel olduğu görülmüştür.

Moleküler Genetikçi, aynı zamanda bitki koruma alanında eğitim almıştır. Bu kapsamda tarım kimyasalları konusundaki görüşleri önem taşımaktadır. Tarım ilaçları konusunda “Hiç kullanmadan tarım yapmak mümkün değil. Ancak günümüzdeki iyi tarım gibi arayışları önemsiyorum ve en az düzeyde kullanmak gerektiğine inanıyorum. Hiç kullanılmaması durumunda kıtlık olur ve gıda eksikliğinden bambaşka sorunlar karşımıza çıkar.” ifadelerinde bulunmuştur. Bu noktada kendisine “Kimyasalların kullanılmaması durumunda verimin düşeceğine dair somut örnekler var mı?” sorusu yöneltildiğinde “Pazarda organik satılan

elmalara baktığımızda kara leke ve iç kurdu dolu oluyor. İç kurdu size elmada yiyecek pek bir şey bırakmıyor. Biz insan sağlığı için de ilaçları kullanıyoruz. Onlarında bir yan etkisi olduğunu biliyoruz ama bir tercih yapıyoruz. Burada da aynı şekilde hiç kullanmasak ne olur kullanırsak ne olur onu karşılaştırmak gerekiyor. Bu nedenle ben minimum oranda maksimum faydayı görecektir şekilde kullanılması gerektiğini düşünüyorum. İlaç kalıntılarının en büyük sebebi ilaçların kalma sürelerine dikkat edilmemesi. İlaçların tüketim zincirine girmeden önce parçalanma sürelerine dikkat edilmesi gerekiyor. Burada çiftçinin sorumluluğu, uygun dozda atması ve hasattan belli bir süre önce atması. Bizim karşılaştığımız sorun, hasat zamanı dikkate alınmadan ilaç atılmasından kaynaklanıyor.” sözleriyle cevap vermiştir. Tarım ilaçları konusunda toplumu en çok tedirgin eden durum ilaç kalıntılarıdır. Moleküler Genetikçi prosedürlerine uyulduğunda, ilaçlama zamanı ile hasat süresi arasındaki zamana dikkat edildiğinde bu sorunun olmayacağını dile getirmiştir. Bu kapsamda kendisine “Hasattan gerekli süre önce ilaç atılması durumunda kalıntı sorunu hiç olmuyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya “Her ilaç için söylenemez ama birçoğu için bu durum doğru. Bazı ilaçların yarılanma ömrü uzun bazılarının kısa, yarılanma ömrü kısa olan ilaçların tercih edilmesi gerekir. Günümüzde hastalık ve zararlılar, kullanılan ilaçlara karşı direnç geliştiriyor ve küresel ısınmadan dolayı hastalık ve zararlıların yayılımı da geliyor. Tabi bu hastalık ve zararlıların yayılımında uluslararası ticaretinde rolü var. Bu durumlar ilaç kullanımı arttırıyor. Örneğin 1960’lı yıllarda Çin’de görülen bir hastalık sadece kendi bölgesini tehdit ederken bugün her yerde bulunabiliyor. Küresel ekonomi ile birlikte bitki hastalıklarının yayılması hızlandı. İnsan hastalıklarında da benzer bir etkiyi görebilirsiniz.” sözleriyle yanıt vermiştir. Bu kapsamda bazı ilaçların prosedürüne uyulsa da kalıntı bırakacağını söylemiş ve yine de kullanmamız gerektiğini söylerken bu düşüncesini, küresel tarım sisteminde hastalık ve zararlıların yayılımının artışına ve ilaçlara karşı gelişen dirence bağlamıştır. Bu konuda “İlaç kullanım miktarlarının artmasında küresel şirketlerin ticari kaygıları da var mı?” sorusu yöneltilildiğinde “Evet ticari kaygılar da var. Türkiye’de çiftçilerin ilaç kullanımı konusunda danışmanlık aldığı yerler ilaç satın aldıkları bayiler. Dolayısıyla ilaç satıcıları gerekenden fazla dozları önerebiliyor. Bunu ilaç etken maddelerini üreten firmalar da yapabiliyor. Örneğin düşük dozlarda görülebilecek bir etki için yüksek dozlar önerebiliyorlar. Biz kendi çalışmalarımızda önerilen enzim miktarını yarım doz kullandığımızda da aynı etkinin sağlanabildiğini tespit ettik. Onun için bu tür kaygılar da vardır.” sözleriyle piyasa koşullarını yönlendiren küresel şirketlerin de bu alanda dürüst davranmadıklarını kendi bilimsel çalışmasını örnek vererek ortaya koymuştur. Tarım ilaçları konusunda, ilgili alanda çalışan bir akademisyenin kendi yaptığı bilimsel çalışmalara

dayanarak, para uğruna insanların ve çevre sağlığının hiçe sayılabileceğine işaret ediyor olması dikkat edilmesi gereken bir olgudur.

Biyoteknolog, endüstriyel tarım uygulamalarını onaylamadığını “Çevreyi düşündüğümüzde endüstriyel tarım doğadan çok uzak bir uygulama. Çevreye ciddi anlamda zarar verdiğini düşünüyorum. Sürdürülebilir bir yöntem olmadığına inanıyorum.” sözleriyle dile getirmiştir. Endüstriyel tarımın çevre için zararlı olduğunu vurgularken sürdürülebilir olmadığını düşünmesi çarpıcıdır. Tarımsal üretimde olması gereken ahlaki ilkeler konusundaki düşüncelerini “Evet kesinlikle olması gerektiğini düşünüyorum. Bunlar yaşadığımız çevreye ve birlikte yaşadığımız canlılara minimum zararın verilmesi olmalıdır. Her uygulama ve teknolojinin mutlaka çevre üzerinde bir zararı vardır ama bunu en düşük düzeyde tutmak temel ahlaki değerimiz olmalıdır.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda ahlaki ilkelerin çevre ve canlılara en az zarar prensibiyle oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Tarımın çevreye bir müdahale oluşu ve insanın böyle bir hakkının bulunması hakkındaki görüşlerini “Aslında bu soru avcı toplayıcı dönemden tarıma geçiş anında bana sorulsaydı avcı toplayıcılıkta kalmamız gerektiğiniz söylerdim. Neolitik devrimi hiç yapmasaydık daha iyiydi.” sözleriyle ifade etmiştir. Tarımda teknoloji kullanımı alanında bu kadar üst düzey çalışmalar yapan bir akademisyenin neolitik devrim hiç olmasaydı demesi oldukça çarpıcı bir düşüncedir. Bu nedenle düşüncesini biraz daha detaylandırması istenmiştir. Biyoteknolog bu uyarı karşısında sözlerine “Avcı toplayıcılık bence doğa ile çok daha dengeli bir ilişkinin kurulduğu bir yaşam tarzı. Doğanın bir parçası oluyorsunuz. Çok fazla alırsanız bunun zararını hızlı bir şekilde görürsünüz. Ancak tarımla birlikte ne kadar yetiştireceksiniz ve üretim yapacaksınız bu durum tamamen kontrolden çıkıyor. Nüfusun belli bir noktada yoğunlaşmasıyla salgın hastalıklar çoğalmış. Oysa insanlık tarım devrimiyle; takım hayatı yaşayan, sürekli hareket eden, doğayı ve onun döngülerini takip eden avcı toplayıcı yaşamdan her şeyi insanın kontrol etmeye çalıştığı bir döneme girildi. Her şey çok kötüye gitmeye başladı.” şeklinde devam etmiştir. Biyoteknolog yaptığı açıklamayla, birçok insanın medeniyet tarihinin başlangıcı olan ve toplum hayatına geçişin temeli olan tarım devrimini avcı-toplayıcılıkla karşılaştırmış ve tarım devrimiyle her şeyin daha kötüye gitmeye başladığı tespitinde bulunmuştur. Bu tespit uygarlık tarihinde başarılarıyla övünen modern insanın, doğa karşısında yarattığı felaketin özeleştirisi niteliğindedir. Biyoteknolog, tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesinde bilimsel bir yaklaşımla sonucun değerlendirilmesi gerektiğini söyleyerek teleolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir.

Biyoteknolog, tarım kimyasalları hakkındaki düşüncelerini “Eğer mümkünse, alternatif bir teknoloji geliştirebiliyorsak hiç kullanılmamalı diye düşünüyorum. Ancak günümüzdeki

şartlarda nüfusu doyurabilmek için kullanmak zorundayız gibi görünüyor. Uygun dozlarda kullanmalıyız ama alternatif teknolojiler üretmeye de çalışmalıyız.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda tarım kimyasallarının kullanılmasına sıcak bakmasa da kullanmak zorunda olduğumuzu düşünmekte fakat bir yandan da alternatifler konusunda çalışılması gerektiğine de inanmaktadır. Biyoteknolog’un gen transferi çalıştığı ve GDO çalışmalarının hedefinin daha az ilaç ve gübre ile yetişen türlerin geliştirilmesi olduğu göz önünde bulundurulursa, kendi akademik çalışmalarının hedefini kimyasal kullanımını azaltıcı alternatif uygulamalar olarak gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Kanatlı Uzmanı, endüstriyel tarım alanındaki uygulamaları kendi uzmanlık konusunda yapılan üretim özelinde değerlendirmiştir. Değerlendirmelerini “Kanatlı sektöründe verim açısından çok yüksek seviyelere geldiğimizi düşünüyorum. Biz öğrenciyken etlik piliçlerin yaşam süresi 63 gündü dördüncü sınıfa geldiğimizde 56 güne düşmüştü. Yüksek lisansa başladığımda 49’a düştü, 2003’de 42’ye düştü. Şu an herkes 42 olarak bilse de firmaların bir kısmı 38-39. günde kesiyorlar. Tabi bu durum sağlıksız olsa otoriteler buna hayır der. Bunları takip eden bir sistem yasal olarak var ama ne kadar işlediği konusunda yorum yapamayacağım. Tabi işini yanlış yapanlar olabilir. Bu durum bütün kurumları veya kurumlardaki bütün insanları bağlamaz.

Biz yetiştiricilikte hayvana yem veririz, yaşam koşulları sağlarız ve hayvandan canlı ağırlık bazında verim alırız. Birim tüketilen yemden ne kadar canlı ağırlık sağlandığı önemlidir. Buna yem değerlendirme sayısı (feed conversion ratio veya feed conversion efficiency) denir. Islah yoluya en verimli ırklar elde edilince piliçler 38 günde kesilebilir hale geldi. Artık bu noktanın ötesine gidilebilir mi mesela 30'lara düşer mi? Ben düşmemesi gerektiğini savunuyorum. Sektör tamamen yem maliyeti ve kazanç arasındaki ilişkiye bakıyor. Bir gün bile erken kesilmesi binlerce tavuk olan bir kümes için büyük bir maliyettir. Tonlarca yemden tasarruf edilebiliyor. Tabi yemler konusunda da gelişmeler oldu. Yemler konusunda yemin sindirilme oranı önemlidir. Tavuklar yemi yedikten sonra 1, 2, 3, 4, 5. saatlerde hayvanları keserek bağırsaklarına baktılar. Bağırsaklarda protein analizleri yaparak saate göre sindirim durumlarına baktılar. Yem rasyonlarını ona göre ayarladılar. Bir yem sindirilirken ikincisinin yenip beklemesine izin vermediler. Yemlerinde yapısını buna göre dizayn ettiler. Bu sindirim verimini arttırdı. Hayvan artık motor gibi çalışmaya başladı. Bunun ötesine geçilebilir mi emin değilim.

Siz genetik ve ıslah yoluyla hayvan türleri geliştirdiğinizde bu hayvanların çevre koşullarına duyarlılıkları artıyor. Dayanıklılığı azalıyor. Eskiden çevirmeli telefonlar vardı yere düşse de alıp çalıştırırdık, bugün gelişmiş telefonlarımız her işi yapıyor ama yere düşünce

ölüyor durum biraz buna benziyor. İnsanlığın yararına performansını arttırmaya yönelik çalışmalar hayvanların doğasını bozdu. O hayvanların artık normal çevre koşullarında yaşama şansları yok.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmaların verim ve üretim artışı sağladığını anlatmıştır. Özellikle tavukçuluk sektöründe ıslah yoluyla geliştirilen türlerin ve yem rasyonlarında yapılan çalışmaların bu artışı sağladığını ifade etmiştir. Açıklamalarında firmaların önceliklerinin sadece para kazanmak olmasından duyduğu rahatsızlığı da dile getirmiştir. Kanatlı Uzmanının ıslah yoluyla üretilen türlerin çevre duyarlılığı konusundaki açıklamaları önemlidir. Islah yoluyla üretilen türlerin çevre koşullarına duyarlılıklarının artması, onları doğada yaşayamaz canlılar haline getiriyor ve hastalıklara karşı direncini azaltıyor. Bu bağlamda kendisine “Bu hayvanların etini veya yumurtasını yiyen insanlar açısından bakıldığında bir risk var mı?” sorusuna “Var olduğuna inanıyorum ama elimizde bir çalışma da yok. Örneğin medyada bir profesör gıda katkı maddelerinin kanser yaptığına dair elimizde bir çalışma yok diyor. Ben şimdi o akademisyenin genel tarzını bildiğim için ona güveniyorum. Siz bu koruyuculara inanmıyorsanız insanları dağa çıkaracaksınız diyor. İnsanlara tavuk yemeyin dediğinizde benim hastalarımı da tedirgin ediyorsunuz ve ben onlara yiyin diyorum diyor. Ancak elimizde bilimsel bir bilginin olmaması, olduğu veya olmadığı konusunda bizi net yargılar yapmaktan alıkoyuyor. Belki olumsuz etkiler var belki de yok. İnsanlar bu tavuğu yemek zorundalar. Ben de tavuk yetiştiriciliği yaptım ama hayvanların kesiminden bir hafta önce endüstriyel yemi bırakıp doğal yemler yedirdim. Kullanılan malzemelerin “with drawn” denilen bir geri çekilme süresi var. Bu süre antibiyotiklerde bir hafta ile on dört gün arası. Hayvana bu süreyi sağlamak lazım. Ama firmalar bunu pek düşünmüyorlar.” sözleriyle yanıt vermiştir. Kanatlı yetiştiriciliği alanında çalışan bir akademisyenin bu ürünlerin insan sağlığına olumsuz etkileri olduğuna inanıyor olması dikkat çekicidir. Ancak bunu ortaya koyacak bilimsel çalışmaların olmaması ise düşündürücüdür. Tavuk üretiminde riskli uygulamalara örnek olarak; yapay yem ve antibiyotik uygulamaları sonrasında gerekli sürenin beklenmemesi ile doğal yemlere geçişin yapılmamasını işaret etmiştir.

Kanatlı Uzmanı, endüstriyel kanatlı yetiştiriciliğindeki riskleri “Endüstriyel kanatlı yetiştiriciliğinde kümesler neredeyse mükemmel seviyede. Altlıklar güzel, iklimlendirme başarılı, yerlerde teraziler var hayvanlar sürekli tartılıyor, yemleme otomatik, gübre yönetimi otomatik ve her şey bilgisayar kontrollü en ufak bir sızıntı bile anında tespit edilebiliyor. Ancak sulara baktığımızda beyaz değil sarı, özellikle civciv döneminde. Sularda ilaç var bu ilaç programlarını veteriner hekimler oluşturuyor. Burada hayvanları riske atmamak için ilk on-on beş gün antibiyotik veriliyor. Bu piliçler ıslah yoluyla üretildiği için hassas ve bu antibiyotikler

hassas piliçlerin hasta olmaması için veriliyor. Vicdani olarak bunu kabul etmek zor ama iki yüz bin tavuklu bir kümeste, hayvanların ihtiyacı olmasa da bunu koruyucu anlamda kullanmak zorunda kalıyorlar. Firmalar antibiyotiklerde “with drawn” süresine riayet ettiklerini söylüyorlar ama edilmiyorsa biraz sıkıntı var demektir. Ben tavuk alırken kafamda bir soru işareti var ama mevcut ekonomik koşullarda bunu almak zorundayız. Gelir seviyesi düşük insanlar için tavuk vazgeçilmezdir, suyuyla çorba yapar, etiyle yemek yapar ve ucuz protein kaynağıdır.” sözleriyle açıklıyor. Kendi gözlemleri ve uzmanlık alanıyla ilgili yorumları içeren bu yanıtta; antibiyotiklerin hastalık tedavisi için değil, hastalık oluşumunu önlemek için kullanılıyor olması ve antibiyotik kullanımı sonrasında kesim süresine kadar uygun sürenin beklenmediği şüphesine yer verilmiştir. Ancak tavuk ürünlerinin düşük gelir seviyeli insanlar için vazgeçilmez bir protein kaynağı oluşuna dikkat çekilmiştir. Tavuk ürünleri sağlık riskleriyle toplumda ve medyada önemli bir gündem oluşturmaktadır. Kanatlı Uzmanı bu konunun medyada yanlış bir şekilde gündeme getirildiğini “Medyada konunun uzmanı olmayan kişiler tavuğa hormon veriliyor dediğinde gerçekten sinirleniyorum. Bu iddia doğru değil, tavukların erken gelişiminin nedeni hormon değil, gerçekleştirilen ıslah uygulamalarıdır. Burada ilgili bakanlık veya otoritelerin de bu tür gerçek olmayan ve uzmanlık alanının dışında konuşan insanlara müdahale etmesi gerekmektedir. Bu insanları medya ana haber bültenlerine dahi çıkartıyor. Bu konunun duayen hocaları medyada ilgi görmüyor. Belki endüstriyel tavukçuluğun eleştirilebilecek yönleri var ama bu insanlar olayı bambaşka ele alıp çarpıtıyorlar.” sözleriyle ifade etmiştir. Yanıtın içerisinde medyada çok sık görülen akademisyenlerin isimlerini vermiştir fakat bu isimlerin çalışma içerisinde yazılması uygun görülmemiştir. Elbette medya toplum tarafından izlenen isimlere yer vermeyi bazı nedenlerden dolayı tercih edebilir. Fakat özellikle tarım ve gıda konularında konunun uzmanları yerine, medyatik oldukları için bahsi geçen insanların konuşturulması ve bu insanların uzmanlık alanları dışındaki söylemlerinin bilimsel gerçeklerden uzak olması, gerçek sorunun ortaya çıkmasının önünde engel oluşturan bir olgudur. Kanatlı Uzmanı da kendi alanıyla ilgili olarak bu uyarıyı yapmaktadır. Endüstriyel tavukçulukta eleştirinin omurgası hormon kullanımı üzerine inşa edildiğinde, böyle bir uygulama olmadığı için, kullanılmadığının ispatlanması durumunda yapılan gerçek yanlışların da toplum vicdanında aklanacağı veya eleştirilerin inandırıcılığını yitirileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kanatlı Uzmanı, tarımsal üretimde olması gereken ahlaki ilkeleri kendi çalışma alanı özelinde değerlendirmiş ve “Elbette ahlaki ilkeler olmalı. Bizler hayvanlardan daha fazla verim alacağız diye canlıya rezil uygulamalar yapmamalıyız. Hayvan refahına ve tüketici sağlığına dikkat etmeliyiz ama etmiyoruz.” sözleriyle ifade etmiştir. Çevreye bir müdahale olan tarımsal

üretimin sınırları konusunda “Geri dönülmez hasar noktasına ulaşmamalıyız. Özellikle atıkların yönetimine dikkat etmeliyiz çünkü hayvansal atıklar hem insan hem hayvan hem de bitkileri tehdit ediyor.” açıklamasını yapmıştır. Yanıtında çevreye verilen hasara dikkat çekerken atıklar sonunu dile getirmiştir. Endüstriyel tavukçuluk yapılan bölgelerde hayvan dışkıları ciddi riskler oluşturmaktadır. Hayvansal atık sorunu ilk bakışta koku problemi olarak görülse de arka planda mikrobiyolojik riskler, taban suyunda nitrat birikmesi, toprak kirlenmesi ve sera gazı emisyonları gibi birçok soruna kaynak teşkil etmektedir.

Kanatlı Uzmanı, tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmesi konusundaki görüşlerini “Bence uygulamaların sonucunda dikkat etmemiz lazım, buna göre değerlendirme yapılmalı.” şeklinde ifade ederek teleolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir. Kanatlı uzmanının genel etik tutumu teleolojik, çevre konusundaki tutumu deontolojiktir. Tarım konusunu çevre konusundan farklı değerlendirmeye tabi tutması beklenmeyen bir sonuç gibi görünse de genel etik tutumuna uygun bir bakış açısı geliştirmiştir. Kanatlı Uzmanı tarım kimyasalları konusundaki düşüncelerini “Uygun doz ve prosedürüne uygun kullanılmalı ama maalesef böyle uygulanmadığını düşünüyorum. Bunları kullanmazsak insanlığı doyuramayız. Endüstriyel piliç bu şekilde var olmaya devam edecek.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu görüş tarım konusundaki teleolojik tutumuna uygun yapıdadır.

Büyükbaş Uzmanı, uygulanmakta olan endüstriyel tarım yöntemleriyle ilgili görüşlerini “Şu an dünyadaki arz ve talep dengesini koruyabilmek için yapılan bir üretim. Gerekli mi diye baktığımızda belki bu kadar yüksek oranda uygulanması gerekli değil. Çünkü dünyada besin üretimi probleminden çok üretilenin adil dağıtılması sorunu var. Toplam kalori üretimine bakıldığında yeteri kadar ürettiyoruz ama bir yerde çok tüketilirken diğer bir yerde çok az tüketiliyor. Eşit dağılmış olsa endüstriyel tarım uygulamalarına da bu kadar gerek kalmaz.” sözleriyle ifade etmiştir. Endüstriyel tarımın insanlığı doyurmak için verimin sürekli artırılması hedefinin gerçekçi olmadığını asıl sorunun ürünlerin adil dağıtılmamasında olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada endüstriyel tarım ürünlerinin sağlık riskleri olup olmadığı sorulduğunda, farklı bir yaklaşım geliştirmiş ve “Bunu net olarak söyleyemeyiz, bazen tersi örnekler de oluyor. Dilovası’nda yapılan bir araştırmada gezen tavuklarda zehirleyici kalıntılara rastlanıyor. Çünkü hayvanlar doğada besleniyor ve toprak kirli olunca ürünler de sağlıklı oluyor. Bunun yumurtasını yemektense kafes tavuğunun yumurtasını yemek daha sağlıklı.” yanıtını vermiştir. Bu cevap tarımın sanayi ve kentsel üretimden bağımsız düşünülmemeyeceğine işaret etmektedir. Sadece tarım sektörünün doğayla uyumlu hale getirilmesi ürünleri daha sağlıklı yapmayacaktır. Yapılması gereken sanayi ve kentsel yaşamın da doğayla uyumlu ve sürdürülebilir hale getirilmesidir. Bu zincirin halkalarından bir tanesi atlandığında Büyükbaş Uzmanı’nın da

değindiği gibi, siz doğayı kirletiyorsanız doğada üretilen ürünler doğadan izole yetiştirilenlerden daha riskli olabilir.

Büyükbaş Uzmanı, tarımda olması gereken ahlaki ilkelerle ilgi soruya “Ürünlerde hile yapılmamalı, pazara sunulan ürünlerdeki yanıltıcı bilgiler. Örneğin, marketlerde yeni yeni reyonlarda görülen tost peyniri. Merak edip üretim yöntemine baktım, peynirlerden tuzla muamele edilerek üretilmiş. Yani piyasadaki son kullanma tarihi yaklaşmış peynirlerden çeşitli tuzlarla muamele edilerek üretilmiş. Burada tüketici kandırılıyor. Bunlar ahlaki davranışlar değil. İnsanlar bir tarımsal ürünü alırken içi rahat olmalı. Bunların dışında insan ve çevre sağlığı gözetilmelidir.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda tüketicilerin ürünler hakkında doğru bilgilendirilmesi, insan ve çevre sağlığının korunmasını önemsediğini dile getirmiştir. Tarım yoluyla insanın çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkı konusunda “Evet tarım doğaya bir müdahale, öyle olmasa tarlada bizlerin yabancı ot dediği ama oranın doğal bitki örtüsüne ait bitkiler yetişecekti. Bunu yapmalıyız ama bunun sınırı fazla sömürme ve topraktan aldığını geri verme olmalıdır. Topraktan alınan besin maddelerinin toprağa ahır gübresi gibi yollarla geri iade edilmesi gerekir.” yanıtını vererek böyle bir hakkımız olsa da bunu kullanırken doğadan aldığımızı doğaya geri iade eden bir ilkeyle hareket etmemiz gerektiğine işaret etmiştir. Büyükbaş Uzmanı tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmeleri yapılırken net bir şekilde evrensel ahlaki ödeve uygunluk yönünden bakılması gerektiğini ifade eden deontolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir. Büyükbaş Uzmanı genel etik ve çevre etiği tutumunda deontolojik bir yaklaşım sergilemiştir bu kapsamda tarım etiği tutumunun da genel yaklaşımıyla uyumlu olduğu görülmüştür.

Büyükbaş Uzmanı, tarımda kullanılan kimyasallarla ilgili soruyu kendi uzmanlık alanı özelinde değerlendirerek, “Hayvancılıkta hormon kullanılıyor. Örneğin Amerika da bayağı sıkı tutuyorlar bu durumu. Amerika’da erkek hayvanları kastre ediyorlar. Sonra hayvanlara hormon veriliyor. Ben Amerika’da böyle bir araştırmada yer aldım. Hayvana verilen ilacın kesimden iki hafta önce durdurulması gerekiyor. Bu çok kesin bir kuraldır orada. Ülkemizde maalesef bu duruma yeteri kadar özen gösterilmiyor. Bu süreye dikkat edilmeden sütü alınıyor ve satılıyor. Kimyasallar konusuna dikkat etmeliyiz ama hayvana antibiyotik vermeyince ölecekse mutlaka vermeliyiz.” sözleriyle hayvancılıkta kullanılan hormon ve antibiyotiklere dikkat çekmiştir. Özellikle antibiyotiklerin zorunlu hallerde verilmesi gerektiği ve ülkemizde bu duruma çok dikkat edilmediği söylemi önemlidir. Bu noktada kimyasalları verimi arttırmak için kullanılmasına karşı olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya “Çok popülist olacak ama insana zarar vermeyecekse uygun doz ve prosedürlerde uygulanabilir.” yanıtını vermiştir. Bitkisel üretimde kullanılan kimyasallar hakkındaki görüşü sorulduğunda “Evet iyi tarım uygulamaları

kullanılabilir.” cevabını vererek kimyasal uygulamalarının kontrollü yapıldığı iyi tarım yaklaşımına olumlu baktığını göstermiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, endüstriyel tarım yöntemlerine olumlu bir ifade ile yaklaşarak bu uygulamaların oldukça gelişmiş ve geliştirilebilir nitelikte olduğunu söylemiştir. Tarımsal üretim alanında bulunması gereken ahlaki ilkeleri “İnsan sağlığı açısından evet olmalı. Bunlar kontrollü ilaçlama, aşılama, kontrollü depolama vs. Ancak bu uygulamalar sıkı bir denetime tabii tutulmalı.” olarak ifade etmiştir. Büyükbaş yetiştiricisi ahlaki ilkeleri tamamen insan sağlığı üzerinde kurgulamıştır. Bu yaklaşım çevre etiği yaklaşımının insan merkezli olmasıyla paralellik göstermektedir. Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmelerinde sonuç odaklı yaklaşılması gerektiğini söyleyerek teleolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, tarım kimyasalları konusunda “Arınma sürelerinin çok uzun olduğunu düşünüyorum. Fakat şu anki teknolojiye bilim bu kadarını üretebiliyor. Tarımda kimyasallar kullanılmalı fakat uygun dozlarda ve prosedürlerine uygun şekilde uygulanmalı.” şeklinde düşüncelerini aktarmıştır. Bu kapsamda prosedürlerine uygun kullanımına sıcak bakarken, ilaç teknolojisinde de bazı iyileştirmelerin yapılması gerektiğine işaret etmiştir.

Küçükbaş Yetiştiricisi, endüstriyel tarım uygulamalarıyla ilgili görüşlerini “Ülke tarımı olarak bakacak olursak, bunlar hem hayvancılık ve bitkisel üretim için geçerli, küçük işletmelerde üretim yaptığımız için maliyetlerimiz yüksek, sendikalaşamıyoruz, kooperatifleşemiyoruz. Bu tip sıkıntılar var. Genel olarak da tarımı bilinçsiz yapılıyor. Biz aile olarak eskiden beri hayvan yetiştiriyoruz ve yem üretmek amacıyla bitkisel üretim de yapıyoruz. Eskiden gelen kalıplara göre üretim yapıyoruz ve kendimizi hem altyapı hem de zihniyet olarak yenileyemiyoruz.” şeklinde dile getirmiş ve hayvancılık sektöründeki sendikalaşamama ve kooperatifleşememe gibi yapısal sorunlar ile yeniliklerin tam olarak uygulamaması gibi sıkıntıları dile getirmiştir. Bu sorunlar ülkemiz tarımının belli ölçüde kronikleşmiş problemleridir. Ancak sorunun kapsamının biraz dışındadır. Bu nedenle endüstriyel tarımın insan ve çevre sağlığı üzerindeki etkileri konusundaki görüşleri sorulmuştur. Bu soruya “Bu işlerin siyasal boyutlarına da bakmak lazım. Yerli tohum yerine ithal tohum kullanılması yönünde yasalar çıkartılıyor. İthal tohumlardan verim alabilmek için kimyasal gübreleri kullanmak zorundasınız. Çiftçi gübre ve ilaçlara bağımlı hale getiriliyor. Çiftçi gerçekçi olursak insan sağlığını çok düşünmüyor. Çiftçi 1 vereyim 3 alayım 5 alayım bunun derdinde. Çiftçi buna göre bayiden ilaç ister gübre ister çiftçi aldığı kimyasalın markasına, modeline, insan vücudundaki etkilerine bakmaz. Çiftçi aldığı verime bakar. Endüstriyel tarım, kullanılan kimyasallar yoluyla insanların sağlığını riske atıyor.” yanıtını vererek eleştirilerini sıralıyor. Genel olarak, yabancı ve hibrit tohum kullanımı yoluyla tarımın

kimyasallara bağlandığını ve ilaç bayileri tarafından yönlendirilen çiftçilerin insan ve çevre sağlığını hiçe sayan uygulamalar yaptığını dile getirmiştir. Hayvansal ve bitkisel üretim yapan katılımcının bu beyanları maalesef biraz itiraf niteliğindedir.

Küçükbaş Yetiştiricisi tarımsal üretimde olması gereken ahlaki ilkeler konusunda “.... Hayvancılık açısından bakarsak senden bir şeyler bekleyen bir hayvanı besliyorsun ve sen onlara gerektiği gibi bakımını yapmalısın. Bu hem senin hayvandan daha iyi verim alman için önemli hem de o hayvanın rahatı için gerekli. Şu anda çiftçi ilaç gübre ve yem bayilerinin dediğini yapıyor. Bu bayilerin yönlendirmeleri ahlaki ilkelerin dışında yüksek kâr elde etmeyi önceliyor.” görüşlerini bildirmiştir. Bu kapsamda hayvan refahına dikkat edilmesini ve ilaç kullanımında kâr öncelikli yaklaşımlardan uzak durulması gerektiğini düşünmektedir.

Küçükbaş Yetiştiricisi, insanın çevreye bir müdahale olan tarım yapma hakkı konusundaki düşüncelerini “İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için böyle bir hakkının olduğunu düşünüyorum. Her canlı yaşamını sürdürebilmek için doğaya müdahale eder. Bunun sınırını belirleyemem çünkü dünyanın belli yerlerinde halen açlık varken ben doydum diye üretim yapmaman doğru değil.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda insanın hakkı olduğunu ve bir sınır belirleyemediğini göstermiştir. İfadelerinde üretim miktarı ve insanlığın doyurulmasına yoğunlaştığı görülünce, üretimin çevre ve canlılara olan etkisi açısından bakması istenmiştir. Bu yönlendirme sonrasında “Ülkede senelerce yapılmış bir uygulama var. Bitkisel üretimde sulama amacıyla akarsulardan su alarak salma sulama yapmak, bu hem akarsuda yaşayan canlıları hem de kara canlılarını olumsuz etkiliyor. Göz göre göre o akarsuyu kurutmak bence doğru değil. Bence bu tarım ahlakına aykırı.” örneği üzerinden doğal yapıya ve canlılara, onları toplu bir şekilde yok edecek hasaların verilmemesinin bir sınır olabileceğini ifade etmiştir.

Küçükbaş Yetiştiricisi, tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmeleri konusunda “Bence niyet odaklı yaklaşmak gerekiyor. Çünkü bir insan, olağanüstü durumlar haricinde, bile bile göz göre göre yanlış yapmamalı.” yanıtını vererek deontolojik bir tutuma sahip olduğunu ifade etmiştir. Ancak görüşlerini daha da netleştirebilmek için, “Bir tarımsal uygulamanın sonucunun zararlı olacağına dair herhangi bir bilgi olmadığını farz edelim. Ancak bu uygulama ilke olarak yapılmamalı, vicdanınızın yapılmaması gerektiğini söylediği veya bu evrensel ahlaki ödevimize aykırı diye düşündüğünüz bir olay yaşadınız mı?” sorusu yöneltildiğinde salma sulama uygulamasını örnek vermiştir. Ancak salma sulama uygulaması su tüketimini arttıran ve su kaynaklarına zarar veren bir uygulamadır ve bu sonuç odaklı bir yaklaşımdır. Bu nedenle kendisine “Ama burada sonuç odaklı bakıyorsunuz. Onun sonucunun canlılara zarar vereceğini biliyorsunuz. Benim burada kast ettiğim, sonucunun zararlı olup olmadığı

bilinmiyor veya net değil. Örneğin genetik çalışmalar gibi. Farz edelim ki genetik müdahalelerin hiçbir zararı yok, hatta bitki su tüketimini azalttığı için su kaynaklarını da koruyor. Bu durumda insanların genlere müdahale hakkı yoktur, bu evrensel ahlak kurallarına aykırıdır diye düşünür müsünüz? Yoksa sonucu iyiye yapalım mı dersiniz.” diye sorulduğunda “Önceki sorularda türsel ırkçılıktan bahsetmişsiniz. İnsanın diğer canlılar üzerinde gücünü kullanması. Bu yapılan bitkiye ve hayvana zarar vermiyorsa yapılabilir bence.” cevabını vermiştir. Bu yaklaşımın sonuç odaklı olduğu konusunda uyarılınca kendisi de onaylamıştır. Bu kapsamda ilk soruda deontolojik bir yaklaşım geliştirmiş olsa da yapılandırılmamış sorulara vermiş olduğu yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda teleolojik bir tutuma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Küçükbaş Yetiştiricisi, tarım kimyasalları konusundaki görüşlerini “Maalesef günümüzde üretim yapabilmek için kimyasalları kullanmak zorundayız. Ancak uygun dozlarda kullanmamız gerekiyor.” sözleriyle dile getirmiştir. Bu kapsamda onaylamasa da kullanmak zorunda olduğumuzu düşünmektedir.

Çiftçi, endüstriyel tarım konusundaki düşüncelerini “Biz bilinçsiz tarım yapıyoruz. Komşu ne yapıyorsa biz de onu yapıyoruz. Bayi ne verirse onu atıyoruz. Ama para kazanamıyoruz. Her şey olmuş ateş pahası, şükür aç değiliz ama çalışıyoruz çalışıyoruz ortada bir şey yok. Karın tokluğuna çalışıyoruz. İlaçlar gübreler toprağı öldürüyor. Biraz fazla atsan ilacı her şey ölüyor. Eskiden böyle değildi hayvan tersi atardık, ama bu kadar ürün çıkmazdı. Şimdi çok ürün alıyoruz ama para etmiyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Açıklamaları geleneksel tarım ve endüstriyel tarımı yaşamış bir üreticinin görüşlerini dile getirmesi açısından önemlidir. Üreticilerin bayilerin yönlendirmesiyle bilinçsizce ilaç atıklarını söylemesi itiraf niteliğindedir. Endüstriyel tarımın sağlıksız ürünler ürettiği ve üretim artarken girdi maliyetlerini arttırarak üreticiyi ekonomik açıdan zor durumda bıraktığını söylemektedir. Tarımsal üretimdeki ahlaki ilkelerle ilgili olarak teolojik bir yaklaşım geliştirerek “Ahlaksız iş yapılmaz, önce Allah’ın emirlerine uyacaksın, yalan söylemeyeceksin, kul hakkı yemeyeceksin ve şükür etmeyi bileceksin.” sözleriyle düşüncelerini ifade etmiştir.

Çiftçi, insanın tarım yoluyla çevreye müdahale hakkı bulunduğunu “Ben tarlada bahçede ürün yetiştirmesem aç kalırım, çocuklarım aç kalır. Köylü üretmese şehirdeki ne yiyecek herkes aç kalır. Tarım yapacağız ama açgözlü olmayacağız. Çok ürün alacam diye olmadık şeyler yapmayacaksın. İnsanlara zehir satmayacaksın.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda tarım yaparken sınırı insanlara zarar vermemek olarak koymuştur. Bu noktada zehirden neyi kastettiği sorulduğunda “Şimdi sen ilacı alırken bayi sana toplamadan ne kadar önce atacağını ne kadar atacağını söylüyor. Millet bayimi dinliyor akşam ilaç atıyor sabah

topluyor.” sözleriyle cevap vermiştir. İtiraf niteliğindeki bu sözler soframızdaki tehlikenin boyutlarını göstermektedir. Çiftçi, bayilerin uyarmasına rağmen üreticilerin bile bile bu uygulamayı yaptığını söylemektedir. Bu noktada Moleküler Genetikçi’nin (Bitki Koruma Alanında Çalışmaktadır) tarım ilaçlarının hasattan sonra yarılanma sürelerinin beklenmemesi durumunda ciddi riskler oluşturduğuna dair verdiği bilgiler göz önünde bulundurulmalıdır. Çiftçiye bu ürünleri üreticilerin kendilerinin tüketip tüketmedikleri sorulduğunda “Kendine ayrı yapıyor, onu millete satıyor.” cevabını vermiştir. Elbette bu ifadeler ülkemizde tarımsal üretim yapan bütün yetiştiricileri bağlamamaktadır. Ancak böyle bir riskin olduğunu ortaya koymaktadır.

Çiftçi, tarımsal uygulamaların ahlaki yönden değerlendirilmesinde katı bir şekilde teolojik bakış açısına sahip olduğunu “Önce iman olacak, imanı olan adam yalan söylemez, insanları kandırmaz” sözleriyle ifade etmiştir. Tarımda kullanılan kimyasallar konusundaki düşüncelerini “Şimdi tarım eskisi gibi değil. Ağaçlar da tohumlarda bozuldu. Sunni gübre atmasan ürün çıkmıyor, ilaç atmasan hastalık çıkıyor, böcek geliyor. Eskiden böyle değildi. Bence her şeyi bozdular. Ama bugün gübre vermesen ilaç almasan bahçeden elma alamazsın. Mecbur atacaksın ama bayinin dediğini dinleyeceksin. Kendi yemediğin şeyi başkasına satmayacaksın.” sözleriyle açıklamıştır. Bu kapsamda üretim yapabilmek için ilaç kullanmamız gerektiğini fakat prosedürlerine uymamız gerektiğini ifade etmiştir.

Organik Tarımcı, endüstriyel tarımı küresel firmaların insanları kandırma yöntemi olarak tanımlamıştır. Firmaların amaçlarının ne olduğu sorulduğunda “Tamamen merkeze parayı almışlar insan hayatının ve çevrenin onlar için bir önemi yok.” cevabını vererek endüstriyel tarım sistemini eleştirmiştir. Tarımsal üretimdeki ahlaki ilkeler konusunda “Tarımsal kimyasalların kullanılması gerekiyorsa bunların uygun dozlarda kullanılması varsa önleyici tedbirlerin alınması gerekir. Doğa ile daha uyumlu uygulamaların tercih edilmesi gereklidir. Çevreye zarar veren unsurların azaltılması gerektiği ve çevre dostu bir tarım yönteminin tercih edilmesi gereklidir.” yanıtını vererek doğayla uyumluluk ve kimyasal kullanımına dikkat çekmiştir. İnsanın çevreye bir müdahale olan tarımı yapmaya hakkı olduğunu fakat bunun sınırının onu yok etmemek olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda küçük zararların verilebileceğini ama bu zararı tamir edici önlemlerin alınması gerektiğini düşünmektedir. Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmelerinin yapılmasında, sonucun dikkate alınması gerektiğini söyleyerek teleolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir. Organik tarımcının genel etik tutumu Teolojik-Aksiyolojik iken, çevre etiği tutumu Deontolojik-Teolojik’tir. Ancak tarım konusunda bu tutumunu değiştirmiş ve teleolojik bir tutumu tercih etmiştir. Bu tercihin tarım konusunda sonuçların besin yoluyla insan sağlığını

doğrudan etkileyen risklerin olması olarak görülebilir. Ayrıca farklı etik tutumlar arasında sık geçişler yapması, net bir etik tutuma sahip olmadığı şeklinde de yorumlanabilir.

Organik Tarımcı, tarım kimyasallarının kullanımına olumsuz baktığını “1950’lerden önce bu kimyasalların kullanımı yoktu. Bence bunların kullanımı insanın açgözlülüğünden kaynaklanıyor. Geleneksel yöntemlerle tarım yapılabilir diye düşünüyorum.” sözleriyle net bir şekilde ifade etmiştir. Bu yorumda akademik çalışma alanının organik tarım olmasının etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Çevre Aktivisti, endüstriyel tarım uygulamaları konusundaki eleştirilerini “Tarımdan önce nüfusu ele almak gerekir. Nüfus bu kadar artmadan önce insanlar evinin bahçesinde ürettikleri yetiyormuş. Bu kadar nüfusu besleyebilmek için geleneksel tarımın üzerinde farklı yöntemleri zorlayıcı unsurlar çıkıyor. Nüfusun artışının yanında insanların tüketim algısı ve alışkanlıkları değişti. Ben endüstriyel tarımın uygulamalarını doğru bulmuyorum. Ancak bu tarım yönteminin uygulanmasına neden olan hızlı nüfus artışı ve tüketim alışkanlıklarımızı şekillendiren sistemin değiştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Endüstriyel tarım yöntemlerinin çevreye ve insana zararlı olduğunu düşünüyorum.” şeklinde dile getirmiştir. Endüstriyel tarım uygulamalarını eleştirirken, bu uygulamalara bizi mecbur eden nüfusun artışı ve tüketim alışkanlıklarındaki değişiklikler olduğuna işaret etmiştir. Tarımsal uygulamalarda olması gereken ahlaki ilkeler konusundaki görüşlerini “Endüstriyel tarımda dönümlerce arazide aynı ürün yetiştiriliyor ve bu alanda farklı bir bitkinin büyümesine izin verilmiyor. Benim çocukluğum köyde geçti. Geleneksel tarımda küçük arazilerde insanlar farklı bitkiler eker duvarların kenarında farklı otlar çıkar vs. bir biyolojik zenginlik vardır. Doğaya bir müdahale elbette vardı ama endüstriyel tarımda olduğu gibi yıkıcı bir etki değildi. Bu kapsamda ahlaki ilkeler olmalı. Biyolojik çeşitliliği koruma ve çevreyle ilişkiler ahlaki temelleri oluşturmali. Örneğin bugün kullanılan terimlerde bile sıkıntı var. Tarım ilacı kullananlar otu öldürdüm diyor. Otu öldürmek ne demek katilim diyor yani.” cümleleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda biyolojik çeşitliliğin korunması, çevreye zarar verilmemesi ve kullanılan terminolojideki sorunlara dikkat çekmiştir. Bu kapsamda ziraat fakültelerinde okutulan “Tarımsal Savaş” isimli ders kendisine söylendiğinde “Çevre ve çevrenin unsurları konusunda kullandığımız dile dikkat etmemiz gerekir. Otu öldüren insanı da öldürür, bu yaklaşımla öldürmeyi meşrulaştırıyorsun, insanın beynine öldürmeyi kazıyorsun.” sözleriyle terminolojideki bu sıkıntının, öldürmeyi insan zihninde meşrulaştırmak gibi bir soruna dönüştürmek şeklinde olabileceğini ifade etmiştir.

Çevre Aktivisti, insanın tarım yoluyla çevreye müdahale etmesi konusunda, Japon bir aktivistin tohum topları yoluyla gerçekleştirdiği bir yetiştiricilik yöntemini örnek vererek

doğaya çok da müdahale etmeden tarım yapılabileceğini söylemiştir. Açıklaması “Japon bir aktivistin uygulaması vardı sanırım adı tohum toplarıydı. Bir belgesel yapmışlar bu konuda. Bu kişi farklı tohumları birleştirip bir top haline getirip doğaya atıyor. Toprağa hiç müdahale etmiyor farklı bitkileri birleştirip doğaya atıyor ben bunu çok ahlaki buluyorum. Japon aktivist, bu şekilde doğaya müdahale etmeden farklı bitkilerin uygun koşulları bulduklarında yetiştiklerini ve kendisinin de bu bitkileri toplayarak yaşamını sürdürdüğünü açıklıyor. Toprağı işlememesi, ilaç kullanmaması ve bu şekilde üretim yapmasını çok ahlaki buluyorum.” şeklinde olmuştur. Ancak bu uygulamada da küçük de olsa bir müdahale olduğu hatırlatıldığında “Müdahale terimini kullanınca bütün müdahale şekillerini legalleştirmiş oluyorsunuz. Ancak bu tarzın ben en ahlaki şekli olduğunu düşünüyorum. Bana göre müdahalenin sınırı bu örnekteki kadar olmalı. Burada belki geleneksel tarımda olduğu gibi küçük müdahalelerde yapılabilir.” cevabını vererek insanın tarım için çevreye müdahale sınırının bu kadar olabileceğini düşündüğünü göstermiştir.

Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmesiyle ilgili soruda biraz daha detaylı bir açıklama isteyen Çevre Aktivisti’ne soru “Örneğin bir tarım ilaç uygulamasını ele alalım. Bunun sonucunda domatesin içerisinde kimyasal kalıntısı oluşabiliyor. Sizin yaklaşımınız; domatesin içerisinde kimyasal kalıntısı olabileceği için bu kimyasal kullanımına karşı çıkmak şeklinde mi olur, yoksa ekosistemde olmayan bir madde uyguluyoruz, domatesteki kalıntı bırakmasa bile uygulamamalıyız şeklinde mi olur?” haline dönüştürülerek sorulmuştur. Çevre Aktivisti bu soruya “Ben zararı olsun veya olmasın kullanılmaması gerektiğini düşünüyorum. O kimyasal bitkiye insana zararlı olmasa bile madenlerden toprak altından çıkartılıyor. Onun üretimi bile doğaya zarar.” cevabını vererek deontolojik bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir. Bu tutum, katılımcının genel etik bağlamında ideal olarak gördüğü ve çevre etiğinde benimsediği deontolojik tutumla paraleldir. Tarımda kullanılan kimyasalların kullanımına tamamen karşı olduğunu “Tamamen karşıyım bu sektörün sömürü sisteminin bir parçası olduğunu düşünüyorum.” sözleriyle net bir şekilde ortaya koymuştur.

Vejetaryen, endüstriyel tarım uygulamalarının doğaya ve çevreye zarar verdiğini söylemektedir. Bu kapsamda en zararlı uygulama sorulduğunda kullanılan kimyasalları işaret etmiştir. Tarımda olması gereken ahlaki ilkeleri “Evet olması gerektiğini düşünüyorum. Tarımda kullanılan uygulamaların çevreyle ve insanla olan ilişkilerini düzenleyen ilkelerin olması gerektiğini düşünüyorum.” çevre ve insan sağlığı bağlamında değerlendirmiştir. Vejetaryen, insanın tarım yoluyla çevreye müdahale hakkı olduğunu düşünmekte ve bu müdahalenin sınırını “...bunun sınırı aç birey kalmayınca kadar olmalıdır.” sözleriyle ifade etmiştir. Kendisine bu noktada “ Uygulanmakta olan tarımsal üretim yöntemlerinin insanları

doymak için yeterli verimlilikte ve miktarda üretim yapamadığını mı düşünüyorsunuz yoksa üretilenlerin yeterli ama adil dağılmadığını mı inanıyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde “Topraksız tarım ve sera teknolojileriyle birlikte tarımda verimliliğin arttığına ve insanlığı doyuracak üretim yapıldığına fakat kaynakların adil dağıtılmamasından dolayı açlık olduğunu düşünüyorum.” yanıtını vermiştir. Bu yanıt içerisindeki topraksız tarım ve sera teknolojileriyle üretim artışı olduğu düşüncesi aslında endüstriyel tarım uygulamalarının tamamına karşı olmadığını göstermektedir. Ayrıca asıl sorunu üretim miktarında değil tüketimdeki adaletsizlikte görmesi önemli bir tespittir.

Vejetaryen, tarımsal ürünlerin ahlaki değerlendirmesinde sonuç odaklı yaklaşılması gerektiğini söyleyerek, tarım etiği tutumunun genel etik ve çevre etiği tutumuyla uyumlu olarak teleolojik olduğunu göstermiştir. Tarımsal kimyasalların kullanımına tamamen karşı olduğunu ifade etmiştir.

Vegan, endüstriyel tarım uygulamalarına temelden karşı olduğunu “Bu yöntemleri tümünden reddediyorum. İnsan doğanın bir parçasıysa, ekosisteme zarar vermemeli ve kendi doğasına uygun yaşamalı. Elmanın içindeki ilaç insanın doğasına uygun değil o nedenle onu yiyince kanser oluyor. Endüstriyel tarım kapitalizmin tarım üzerinden insanları sömürme yöntemi. İnsan tarım yapmalı hatta herkesin küçük bahçeleri olmalı ve herkes tarımla uğraşmalı. Tarım insanı doğaya bağlar ama endüstriyel tarım doğadan uzaklaştırdığı gibi ekosistemi yok ediyor. Attığımız ilaçlar kuşları, böcekleri her şeyi topluca yok ediyor. Endüstriyel tarım bence bir tür soykırım.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda endüstriyel tarıma en sert eleştiri Vegan tarafından yapılmıştır. Endüstriyel tarımı kapitalizmin bir sömürü aracı olarak tanımlamış ve bir adım daha ileri giderek, canlılar üzerindeki etkilerinden dolayı onu soykırımla bir tutulmuştur. Tarımsal üretimde olması gereken ahlaki ilkeleri doğayla uyum ve ona zarar vermemek olarak ifade etmiştir. Vegan insanların yaşamak için tarım yapması gerektiğini ve bu müdahalenin sınırının, doğaya zarar vermemek olduğuna inanmaktadır. Tarım için “... insanın çıkarı uğruna canlıların sömürüldüğü bir endüstriye dönüşmemeli.” uyarısını yapmıştır.

Vegan, tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirmeleri konusundaki düşüncelerini “Elbette evrensel ahlaki ödeviye uygunluk olmalı. Zaten evrensel ahlaki ödevimizin ilkelerini doğayı korumak ve canlılara zarar vermemek olarak koyarsak, yaptığımız uygulamaların sonuçları da bunlara zarar vermeyecektir.” sözleriyle ifade ederek kesin bir şekilde deontolojik tutuma sahip olduğunu göstermiştir. Bu tutumu, genel etik ve çevre etiği tutumuyla uyum içerisinde. Tarım kimyasalları konusundaki düşüncelerini “Asla kullanılmamalı bana göre

derhal yasaklanmalı. Canlılara ve insana olan zararları düşünüldüğünde kabul edilemez.” sözleriyle dile getirmiş ve bunlara karşı net bir tavrı olduğunu ortaya koymuştur.

3.6. Katılımcıların Küresel Tarım Sistemi Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması

Bu başlık kapsamında, katılımcıların küresel tarım sistemi ve bu sistem içerisinde faaliyet gösteren küresel şirketlerin sistem üzerindeki etkileri konusundaki görüşlerinin analiz edilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda yarı yapılandırılmış görüşme formu içerisinde yer alan 29-33 numaralı sorular ve yapılandırılmamış sorulara verilen yanıtlar değerlendirilmiştir.

Bitki Islahçısı, dünyada tarım sektörünün küresel şirketler tarafından yönetilip yönlendirildiğine inanmaktadır. Bu küresel şirketlerin amacını “Bu konuda birçok komplo teorileri var ancak ben temel hedeflerinin daha fazla para kazanmak olduğuna inanıyorum. Elbette daha fazla para kazanarak dünyayı da yönetmek istiyorlar.” şeklinde tanımlamıştır. Dünyada referans kuruluşu olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Ajansları, gelişmiş ülkelerin tarım bakanlıkları ve bazı üniversitelerin bu şirketlerin etkisi altında kalıp insanları yanılttığına olan inancını “Düşünüyorum, çünkü bu kuruluşların kendi aralarında bir çıkar ilişkisi var. Bunların örnekleri de çok. Mesela yabancı ot ilacı olarak kullanılan glifosat grupları ilaçların kanser yaptığı ispatlandı. Bunu onlar biliyorlardı. Ama bunu FDA (Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi) serbest bıraktı, şimdi yasaklamaya başladı. Bunu çok önceden biliyorlar ve firmalar bu ilaçların alternatiflerini ürettikten sonra bu tür bilgilerin yayılmasına izin veriyorlar. Hatta zararlı olduğu bilgisini kendileri yayarak alternatif ürünlerinin satışını hızlandırıyorlar. İnsanların kullandığı ilaçlarda da benzer uygulamalar var. Sonuçta tarım ilacını da insanların kullandığı ilaçları da aynı firmalar üretiyor ve doğal olarak pazarlama yöntemleri aynı.” sözleriyle ifade etmiştir. Tarım sektöründe küresel şirketlerin en yüksek gelir kazandıkları ve ülkeleri kendilerine bağımlı kıldıkları alanlar; genetik ve ilaç sektörleridir. Bitki Islahçısı’nın genetik alanında çalışan bir akademisyen olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu bilgilerin önemi ve durumun vahameti daha açık görülebilmektedir. Bitki Islahçısı, net bir örnek üzerinden hareket ederek, küresel şirketlerin çıkar uğruna insanların hayatını nasıl riske attığını ve toplumlara güven veren referans kuruluşlarının nasıl yanıltıcı bilgiler verebiliyor oldukları açıklamıştır.

Bitki Islahçısı, küresel tarım şirketlerinin insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiklerini düşündüğünü “Düşünüyorum. Düne kadar mısır özü yağı var mıydı? İnsanlar zeytinyağı ve ayçiçek yağı yiyordu. İnsanlara mısır özü yağı sağlıklı diye yanlış bilgiler verdiler şimdi bu bilgilerin yanlış olduğu ortaya çıktı. Amerika en çok mısır üreten ülke ve bu mısırı türlü şekillerde satmak zorunda. Mısır gevreklerinden hayvan yemine kadar bunu satmak

zorunda.” sözleriyle dile getirmiştir. Açıklamasında büyük bir mısır üreticisi olan ABD’nin bu ürünleri satmak için insanların ve hayvanların beslenme diyetlerini nasıl etkilediğini örnek olarak göstermiştir. Bitki Islahçısı, tarımın küresel sistemin açmazında kurutulabileceğine inanmadığını “Bence kurtulmaz. Tohumu, ilacı, gübreyi üreten onlar siz bu sisteme bağlısınız kurtulamazsınız.” sözleriyle anlatmıştır. Tarım ve genetik alanında bu kadar deneyimli bir akademisyenin gelecek konusunda umutsuz olması, tarımın içerisinde bulunduğu sorunların büyüklüğünü bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Moleküler Genetikçi, dünyada tarım sektörünü küresel şirketlerin yönettiğini “Sadece tarım değil Dünyadaki bütün sektörleri artık küresel şirketler yönetiyor.” sözleriyle net bir şekilde ifade etmiştir. Küresel şirketlerinin amacının sadece para kazanmak olduğunu, onun dışındaki iddialara inanmadığını “Ben para kazanmaktan başka amaçları olduğunu düşünmüyorum. Her ticari şirketin amacı para kazanmaktır. Ben A (Amerika Merkezli Küresel Tarım Şirketi) şirketinin amacının dünyayı yönetmek olduğuna inanmıyorum amacı en yüksek parayı kazanmak.” sözleriyle ortaya koymuştur. Bu cevapta A ile nitelenen şirketin adı verilmiş fakat çalışma içerisinde etik nedenlerle sunulamamıştır. Kendisine o şirketi Almanya merkezli başka bir şirketin satın aldığı hatırlatıldığında “Bakın o satın alma olayının arkasında ben farklı bir amaç olduğunu düşünüyorum. Avrupa’da GDO’ya karşı büyük bir direnç var. Amerikan şirketi bu direnci kırmak için Alman şirketinin bünyesine girdi. Bu stratejik bir hamle.” sözleriyle aslında küresel şirketlerin yaptıkları hamlelerin arkasında bambaşka amaçların olduğunu iddia etmiştir. Moleküler Genetikçi’nin tarımda büyük oranda küresel şirketlerin hegemonyasında yürüyen genetik konusunda çalışan bir akademisyen olması, bu iddiaların doğruluk seviyesinin oldukça yüksek olduğu konusunda güven vermektedir.

Moleküler Genetikçi, küresel tarım şirketlerinin uluslararası referans kuruluşlarını yönlendireceğine inanmadığını fakat kurumlardaki bazı kişileri etkileyebileceğini “Küresel şirketlerin Birleşmiş Milletler’e bağlı kuruluşlara erişimlerinin zor olduğunu düşünüyorum. Öyle olmasaydı zaten GDO dünyada kabul görmüş olurdu. İlaç konusunda bu durum kırılmış durumda. Bana sorsanız GDO mu tehlikeli ilaç mı? Ben ilaç daha tehlikeli derim. Bazı sektörlerde bunun etkisi var. Kurumlardaki kişiler ahlaki ve etik değerlerden yoksunsa bu tür etkiler olabilir. Ama ben kurumsal olarak FAO (Birleşmiş Milletler Tarım Ajansı) gibi uluslararası kuruluşların küresel şirketlerle işbirliği içerisinde olduğuna inanmıyorum. Ulusal düzeyde bu tür etkileri yapmak kolaydır ama uluslararası düzeyde biraz zor olduğuna inanıyorum. Bir ülkenin çıkarına uyan diğerinin çıkarına uymayacaktır.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu tür etkilerin uluslararası kuruluşlarda değil ulusal kuruluşlarda olabileceği vurgusunu yapmıştır. Bu noktada kendisine komplo teorisi olarak görülen bir iddia olarak

“Şirketlerin bir ilaç piyasaya sürerken ürünlerinin insan sağlığına muhtemel etkilerini bildikleri fakat bu ürünün alternatifini üretene kadar bu konudaki bilgileri kararttıkları ve alternatif ürünü ürettikten sonra eski ürünle ilgili gerçeklerin ortaya çıkmasına izin verdikleri iddiaları hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya “Bu tür durumlar oluyor, tütünden şekere, tansiyon ilaçlarına kadar böyle örnekler var. Bu nedenle üreticilerin kendi desteklediği araştırmacıların değil bağımsız araştırmacıların yaptığı çalışmalara dikkat edilmeli. Hiçbir bağı olmayan kişiler değerlendirme yapmalı.” cevabını vererek bu durumun bir komplo teorisi değil sistemde uygulanan bir yöntem olduğuna inancını dile getirmiştir. Katılımcının genetikçi olmanın yanında bitki koruma alanında çalışıyor olması özellikle tarım ilaçları konusunda verdiği bilgilerin değerini arttırmaktadır. Küresel şirketler, katılımcının iddia ettiği gibi uluslararası referans kuruluşlarını etkileyemeseler de, farklı kanallardan kendi çıkarları doğrultusunda toplumları yanıltıcı bilgiler verebilmektedirler.

Moleküler Genetikçi, küresel şirketlerin ürünlerine tüketici yaratmak için, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, beslenme alışkanlıklarını değiştirdiklerine inandığını “Küresel anlamda bu tür politikalar geliştiriliyor. Üretici olunca mutlaka bir tüketici bulmanız gerekiyor. Tüketici yoksa üretimin anlamı kalmıyor. Yani tüketim alışkanlıklarının değiştirilerek bir tüketici yaratıldığına inanıyorum. Yani bu insanların amacı insanların besin ihtiyacını karşılamak olsa fazla ürünleri besin kıtlığı olan yerlere gönderirler ama onların amacı para kazanmak. Bu nedenle kendilerine pazar yaratıyorlar.” sözleriyle göstermiştir.

Moleküler Genetikçi, küresel tarım sektörünün oluşturduğu bu açmazdan çıkmanın kolay olmadığını “Sadece tarım olarak bakmamak lazım hemen hemen bütün sektörlerde bu durum var. Sağlık ve elektronik sektöründe de bu tür pazar politikaları kullanılıyor. Bu nedenle bizler sürekli cep telefonlarımızı değiştiriyoruz. Kapitalist ekonomik sistemin oluşturduğu tüketime dayalı yaşam tarzı bu pazar stratejisini ortaya çıkartıyor. Bunun mutlaka çıkışı var. Bundan çıkmak için öncelikle çeşitliliğe gitmek gerekiyor. Çeşitlilik arttığı zaman alternatif ürünler ortaya çıkıyor. Ancak küresel koşullar adil olmadığı için alternatif ürünlerin pazarda yer bulması biraz zor gibi. Milyonlarca dolarlık şirketlerin ürettikleri ürünleri küçük bir start-up firmasının yapması mümkün değil. Dolayısıyla bunlar gelişse bile küresel şirketler tarafından alınıyor. O yüzden ekonomik sistemi değiştirmeden kurtulmak zor. Devrimsel bir değişiklik olması lazım. Bunların bugünden yarına olması zor.” sözleriyle açıklamıştır. Tarımın da küresel sistemin bir parçası olduğunu ancak devrimsel bir değişimle bu açmazdan çıkılabileceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda tarımda yerleşmenin bir çözüm olup olamayacağı sorulduğunda “Türkiye’de tarımda yerelliğe giderek Türk tarımını kalkındırmak mümkün değil. Onun da pazarı sınırlı. Bunun yerine dünya pazarında rekabet edecek ürünler geliştirmek gerekiyor.

Bunlar biyoteknoojik ve biyoçeşitlilik bağlamında ortaya konulabilir. Yerel meyvelerimiz var, örneğin ünnap, dünyada çok az ülkede bulunur. Bunun yararları ortaya çıkartılıp pazarlaması yapılabilir. Mesela fındık, fındıktan biz para kazanamıyoruz yine uluslararası firmalar kazanıyor. Yerel pazarlama ağlarının oluşturulması ve seçilen ürünlerle dünya pazarına girmek önemli. Yağ gülünde üretimi biz yapıyoruz ama asıl yüksek getirisi olan ürünler bizde üretilmiyor. Bizim tarımsal ürünlerde yüksek getiri sağlayacak teknolojileri geliştirmemiz gerekiyor. Mevcut durumda üretici para kazanamıyor. Bu durumda aracılardan da çok olmasının etkisi var.” sözleriyle yerelleşme yerine yerel ürünlerimizi küresel pazarlarda rekabet edecek ürünler haline getirecek ve bu ürünlerden ekonomik değeri yüksek işlenmiş ürünlerin üretilmesi konusunda faaliyetlerin yapılması gerektiğine işaret etmiştir.

Biyoteknolog, dünyada tarım sektörünün küresel firmalar tarafından yönlendirildiğine inanmaktadır. Bu şirketlerin amacının sadece para kazanmak olduğunu “Şirketlerin sadece kârlarını arttırmayı hedeflediklerini düşünüyorum. Diğer komplo teorilerinde olduğu gibi insanları kısırlaştırmak ve zekâ seviyelerini düşürmek gibi amaçları olduğuna inanmıyorum. Sadece şirketlerinin geleceğini düşünüyorlar ve bunun dışında hiçbir şeyi önemsemiyorlar.” sözleriyle dile getirmiştir. Küresel tarım şirketlerinin uluslararası referans kuruluşlarını etkiliyor olabileceğini ifade etmiştir. Bu şirketlerin kendi çıkarları için insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiklerine olan inancını “Evet. Geleneksel menülerimizde olmayan birçok gıda yaşamımıza giriyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Biyoteknolog, küresel tarım sistemin oluşturduğu açmazdan çıkışı makro politikalarda gördüğünü “Devletin geliştireceği koruma politikalarıyla kurtulabilir. Ancak küresel şirketlerin gücü medya vs. unsurlarla devletleri de aşabiliyor.” sözleriyle ifade etmiş ve bu şirketlerin devletleri bile aşan güce ulaşabildiğine dikkat çekmiştir.

Kanatlı Uzmanı, dünyada tarım sektörünü küresel şirketler tarafından yönetilip yönlendirildiğine inanmaktadır. Küresel şirketlerin amacının dünyayı yönetmek ve sömürmek olduğunu “Dünyayı yönetmek ama bu sürecin sonunda dünyayı da yok edecekler. Bunlar dünyayı sömürebildikleri kadar sömürecekler.” sözleriyle ifade etmiştir. Uluslararası referans kuruluşlarının küresel şirketlerin etkisinde yanıltıcı bilgiler verdiğine olan inancını “Evet bence veriyorlar. İlaç firmalarıyla bağlantıları olduğunu düşünüyorum.” sözleriyle net bir şekilde ortaya koymuştur. Küresel şirketlerin kendi çıkarları için insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğine inanan Kanatlı Uzmanı, tarım sektörünün bu açmazdan çıkışı konusunda biraz kötümser olduğunu “Bence kurtulamaz. Bu küresel şirketler satışlarını, iniş çıkışları öyle etkin kontrol ediyor ki orada dürüstlük veya ahlakilik gibi kavramların hepsi yalan oluyor. Şu an yumurtalarımız Irak’a giremediği için yumurta fiyatları düşüyor. Belki fiyatların düşmesi iyi

gibi görünebilir ama böyle giderse bazı firmalar batmaya başlayacak. Ben kesinlikle onların etkisi altında olduğumuza inanıyorum. Maalesef bu koşullarla yerelleşme çok zor.” sözleriyle ifade etmiştir. Kanatlı Uzmanı’nın bu yorumları bitkisel üretimde olduğu gibi tavukçulukta da küresel şirketlerin piyasayı nasıl kontrol ettiklerini ve istedikleri gibi yönlendirebildiklerini göstermektedir.

Büyükbaş Uzmanı, dünyada tarım sektörünü küresel şirketlerin yönetip yönlendirdiğine inanmaktadır ve bu alanda bazı firma isimleri de vermiştir. Adını verdiği firmalar bitkisel üretim alanında çalışmaktadır. Kendisine hayvancılık sektöründeki durum sorulduğunda, bu sektörün yapısının biraz daha farklı olduğunu “Hayvancılık biraz farklı. Örneğin Siyah Alacalar Hollanda merkezli ama dünyanın değişik yerlerine gitmiş, biz Kanada’dan da Siyah Alaca alabiliriz.” sözleriyle açıklamıştır. Uzmanlık alanı doğrultusunda yerel türlerin durumu sorulduğunda “Evet sayıları azalıyor çünkü verimleri düşük.” cevabını vermiştir. Ancak burada verimden kast edilen süt üretim miktarıdır. Bu noktada sütün miktarı değil besin değerini dikkate alsak sonuç değişir mi diye sorulduğunda durumun değişeceğini “Evet değişebilir. Örneğin Gıda Mühendisliğinde bir arkadaşımın doktora tezi benzer bir konudaydı. Çalışmada keçi sütlerinin içerikleri karşılaştırılmış. Saanen keçileriyle bizim kıl keçilerinin sütleri karşılaştırıldığında birbirinden çok farklı ürünler oldukları ortaya çıkmış. Kıl keçisinin sütünde E vitamini, çinko ve selenyum miktarları daha yüksek. Normalde belki kıl keçisi sütünü süt diye değil ilaç diye içmek lazım. Ama pazarda süt litreye dayalı olarak değerlendirildiğinden bunun bir önemi olmuyor.” cevabını vererek, aslında verim hesabı yaparken nasıl bir hataya düştüğümüzü ortaya koymuştur.

Büyükbaş Uzmanı, küresel şirketlerinin amacını sadece para kazanmak olduğunu düşündüğünü “Bence bu şirketlerin amacı para kazanmak. Onun dışındaki komplo teorilerine çok inanmıyorum. Sonuçta aynı ürünleri Amerika’da da tüketiyorlar.” sözleriyle ifade etmiştir. Uluslararası referans kuruluşlarının küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler verebildiğine olan inancını çeşitli örnekler vererek “Bence medya kullanılarak bir savaş veriliyor. Kimi gruplar belgeseller düzenliyorlar ve bu programlarda ketojenik diyet öneriyorlar. Bu diyetin amacı karbonhidratı düşürüp protein ve yağ esaslı beslenmek. Başka bir belgeselde de karbonhidratların alınması gerektiği gibi bilgiler veriliyor. Bunları izlediğinizde Amerikan Kalp konseyinin kırmızı et tüketimini destekleyen açıklama yaptığını görüyorsunuz ama programın sponsoru kırmızı et üreticileri derneği. Tabi bütün kurumlar böyle değildir ama bu tür durumlar olabilir. Amerika’da örnekleri de oldu. Kendisinden ders aldığım Amerikalı bir hoca ve ekibinin geliştirdiği bir hormon vardı. Uzun bir süre hayvanlarda kullanıldıktan sonra kadınlarda meme kanseri vakalarının arttığı görülmüş ve yapılan incelemelerde bu hormonun

neden olduğu ortaya çıkartılmış. Bu hormon yasaklandı. Ama bu hormon çalışması üniversiteye büyük katkılar sağlamış. Laboratuvarlar ve cihazlar bağlamında büyük bağışlar yapılmış.” şeklinde ifade etmiştir. Konuyu biraz daha derinleştirmek için “Buradaki asıl sorun, ürün geliştirildiğinde bu sonucu biliyor veya tahmin ediyorlar mıydı? Ya da ürünün alternatifini geliştirdikten sonra mı olumsuz etkileri konusunda araştırmalar yapıp yeni ürüne yönlendirme yapılıyor?” sorusu yöneltildiğinde “Bunlar olabilir. Örneğin bu çalışmalarda sonuçlar şirketin istediği gibi olmasaydı, sonuçları yayınlarlar mıydı? Bence hayır. Ticari kaygılar etik değerlerin önüne geçebiliyor.” cevabını vererek küresel şirketlerin piyasa ve referans oluşturan bilgiler üzerindeki manüplatif etkisini ifade etmiştir.

Büyükbaş Uzmanı, küresel şirketlerin ürünlerini satmak için insanların beslenme alışkanlıklarını etkilediklerini düşünmektedir. Tarım sektörünün bu açmazdan nasıl kurtulabileceği sorusuna “Hindistan’da pamuk tohumlarıyla ilgili büyük bir travma yaşandı. Hindistan’ın bir bölgesinde çok verimli olduğu iddia edilen tohumlar dağıtılıyor. Verim gittikçe düşüyor ve bu kısır döngüde kalan çiftçiler intihar ediyorlar. Türkiye’deki bu yerel tohum değişimi hareketleri önemli. Ben bu tür gen kaynaklarını korumaya yönelik organizasyonları destekliyorum.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda yerelleşmeye önem verdiği görülmektedir. Büyükbaş Uzmanı tarımsal alanda yapılacak bilimsel ve teknolojik çalışmalarla, küresel şirketlerle rekabet edilebileceğine olan inancını “Elbette bu tür çalışmalar da yapılmalı. Fakültemizde ıslah konusunda çalışmalar yürüten arkadaşlarımız var bu tür çalışmalar mutlaka yapılmalı.” sözleriyle ifade etmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, dünyada tarım sektörünü küresel şirketlerin yönettiğine inanmaktadır. Bu şirketlerin amacının güçlerini arttırmak ve para kazanmak olduğuna inanmaktadır. Uluslararası referans kuruluşlarının küresel şirketlerin etkisi altında olabileceğini “Olabilir örneğin domuz gribi aşısı konusunda da bu tür uluslararası kuruluşların toplumları yanılttığını gördük.” sözleriyle ifade etmiştir. Küresel şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımı ele geçirmek amacıyla beslenme alışkanlıklarımızı değiştirdiğine inanmakta ve duruma fast food sektörünü örnek göstermektedir. Büyükbaş Yetiştiricisi, tarım sektörünün küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan kurtulmasının zor olduğunu “Bu saatten sonra kurtulmak zor. Sanayi devrimi sonrasında bu şirketler tarımı ele geçirdi. Bu sistemden bir çıkış olacağına inanmıyorum.” sözleriyle dile getirmiştir.

Küçükbaş Yetiştiricisi, tarım sektörünü küresel şirketlerin yönlendirdiğini “Ben bu sektörde ilaç firmalarının etkili ve tehlikeli olduğunu ve tarımı yönlendirdiğini düşünüyorum.” sözleriyle ifade etmiştir. Küresel tarım şirketlerinin amacının öncelikle para kazanmak sonrasında da bağımlılık ilişkisi oluşturmak olduğuna inandığını “İlk başta para kazanmak

istediklerini düşünüyorum. Tabi olayı şirketler ve arkalarındaki devletler ölçeğinde düşündüğümüzde bir bağımlılık yaratmak istediklerini düşünüyorum.” sözleriyle dile getirmiştir. Uluslararası referans kuruluşlarının küresel şirketlerin etkisinde yanıltıcı bilgiler verebileceğine olan inancını “Ben insanın olduğu yerde böyle şeylerin olabileceğini düşünüyorum. Bence yanıltıyor olabilirler.” şeklinde açıklamıştır. Küresel firmaların tarımı ele geçirmek için beslenme alışkanlıklarımızı yönlendirdiklerini hatta doğrudan yönettiklerine inanmaktadır.

Küçükbaş Yetiştiricisi, tarım sektörünün içinde bulunduğu açmazdan çıkış yolunu yerelleşme amacıyla makro politikaların geliştirilmesinde gördüğünü “Bunlar çiftçi ölçeğinde çözülecek sorunlar değil ülkesel ölçekte çözülecek politik yönü de olan sorunlar. Ancak bireysel ve ülkesel çapta yeniden yerelleşmeye gidilmeli. Yerli tohumlar yerli ırklara dönmeli. Gerekirse günümüzde yok olan yerel tohumlar genetik çalışmalarla yaşama döndürülmeli.” sözleriyle dile getirmiştir.

Çiftçi, tarımı küresel şirketlerin yönetip yönlendirdiği önermesinin sorulduğu soruya “Ben bu işlerden çok anlamam ama hep birilerinin oyunu gibi geliyor. İlaçlar hep dolarla, her yıl başka ilaç çıkıyor dünyanın parasını veriyoruz.” cevabını vererek kendine özgü ifadelerle onayladığını ifade etmek istemiştir. Küresel şirketlerin amacını “Köylünün elindeki parayı almak, para kazanmak başka ne olacak ki?” sözleriyle dile getirmiştir. Uluslararası referans kuruluşlarının küresel şirketlerin etkisinde kalıp insanları yanlış yönlendirdikleri iddiasıyla ilgili olarak “Valla hep kandırıyorlar. Bugün şu ilacı at iyi diyorlar sonra yok yasaklandı kanser yapıyor diyorlar. Madem kanser yapıyor ne diye bize kullandırıp paramızı alıyorlar sağlığımızı bozuyorlar.” cevabını vererek aslında bayii kanalıyla kendisine ulaşan bilgilere güvenmediğini göstermiştir. Küresel şirketlerin insanların beslenme alışkanlıklarını bozduğunu “Bence var, sofrada eski yemekler mi kaldı. Çocuklar, nerede renkli lokanta var onların peşinde. İçindeki et ete benzemiyor, tadı bir şeye benzemiyor.” sözleriyle ifade ederken geleneksel yemeklerin yerini hazır yemek sektörünün almasına olan tepkisini dile getirmiştir.

Çiftçi, tarım sektörünün içinde bulunduğu açmazdan çıkış olarak geleneksel tarıma dönüşü “Eskiye döneceğiz, eski ürünleri üreteceğiz ve kendimize yeteceğiz. Böyle ilaçla, gübreyle toprak da ölüyor bizde.” sözleriyle işaret etmiştir.

Organik Tarımcı, dünyada tarımın küresel şirketler tarafından yönetildiğine inandığını “Evet örneğin genetiği değiştirilmiş tohumları çıkarttılar ve tamamen amaçları dünyada tarımı ele geçirmek.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu şirketlerin amacının daha fazla para kazanmak ve dünyayı yönetmek olduğunu düşünmektedir. Uluslararası referans kuruluşlarının küresel şirketlerin etkisinde kaldığı iddiası için “Evet bazen bilimin sermaye için kullanıldığını

düşünüyorum.” sözleriyle destekleyici bir söylemde bulunmuştur. Küresel şirketlerin daha fazla para kazanmak için insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiklerine inandığını ifade ederken, tarımın içerisinde bulunduğu açmazdan “Politikacıların bunlara karşı uygulamalar geliştirmesi ve en son ayakta çiftçileri buna göre yönlendirmeleri gerekmektedir.” sözleriyle makro politikalarla kurtulabileceğini ifade etmiştir. Bu politikaların neler olacağı sorusuna “Yerelde ne varsa onu üret diye bir yaklaşım var. İnsanlar kendi bölgelerinde ne yetiştiriyorsa onu almalı dışarıdan farklı bir ürün almamalı ve üretmemeli. Kendine yeterli olmak hedef olmalı fazla üretelim de ihraç edelim hedefi olmamalı bu durum yoğun kimyasal kullanımına neden oluyor.” sözleriyle yerelleşmeye işaret etmiştir.

Çevre Aktivisti, dünyada tarımın küresel şirketler tarafından yönetilip yönlendirildiğine inandığını “Kesinlikle öyle düşünüyorum. Son günlerde okuduğum bir kitap da dünyayı yöneten üç ailenin bu alanda yaptıkları üzerineydi.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu şirketlerin amacı konusundaki düşüncelerini “Öncelikle para kazanmak. Ancak sadece para kazanmak olduğuna da inanmıyorum. Dünyayı yönetme, ele geçirme hedefleri de olduğunu düşünüyorum.” sözleriyle dile getirmiştir. Bu noktada kendisine konuyla ilgili bazı iddialar “Bu konuda bazı komplo teorileri de var. Örneğin beslenme yoluyla toplumların düşünme yeteneklerini azaltma, nüfus artışını kontrol etme gibi yöntemler uyguladıkları iddia ediliyor.” şeklinde söylendiğinde, “ Bütün bunların doğru olduğunu düşünüyorum. Bertnard Russel bir kitabında, artık vücudu insan gibi ama düşünme yeteneği olmayan insanlar yaratacaklar diye yazmıştı. Ben dünyayı yöneten aileler dışındaki bütün insanları gıda ve diğer yollarla böyle yapacaklarına inanıyorum. Ben modern tarımın bu insanlar tarafından kullanım amacının bizim düşündüklerimizden de daha kötü olabileceğini düşünüyorum.” yanıtını vererek bu ve benzer iddialara inandığını göstermiştir.

Çevre Aktivisti, uluslararası referans kuruluşlarının küresel tarım şirketleri tarafından etkilendiği ve yanıltıcı bilgiler verdiği iddialarına karşılık “Kesinlikle bu kurumların hepsini reddediyorum. Bu kuruluşların dünyayı yönetme hedefindeki şirketlerin ve ailelerin amacına hizmet ettiklerini düşünüyorum. Bu nedenle reddediyorum.” yanıtını vererek bu iddialara katıldığını ifade etmiştir. Küresel şirketlerin para kazanmak amacıyla beslenme alışkanlıklarını değiştirdiği iddiasını “Tabi ki öyle. Kahve sektöründen fast food sektörüne kadar bu durumun böyle olduğuna inanıyorum.” sözleriyle onaylamıştır. Tarım sektörünün bu açmazdan kurtuluşunu, küreselleşme ve kapitalizm karşıtı sivil toplum kuruluşlarının mücadelesinde görmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının gerçekten bu küresel şirketlerle mücadele edip edilemeyeceği sorusuna “Ancak dikkat etmek lazım. Artık sivil toplum kuruluşlarının da büyük kısmını onlar yönetiyor. Avrupa Birliği Türkiye fonlarını yönetiyor. Onlar bizim gibi dernekleri

hiçbir zaman istemediler. Onlar kendi güdülerindeki derneklere fonlar vermek suretiyle destekledir. O dernekler hiçbir zaman kökten ve kalıcı çözümler peşinde olmadılar. Biz göller bölgesinde bir proje yürüttük. Beş bin liralık bir projeydi ömrümüz yasal prosedürleri tamamlamakla geçti. Sizin ne çalışacağınıza onlar karar vermiş oluyor.” sözleriyle dikkat çekici bir yanıt vermiştir. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşlarına sağlanan fonlara güvenmediğini ve amaçlarının farklı olduğuna inandığını ifade etmiştir.

Vejetaryen, dünyada tarımın küresel şirketler tarafından yönetildiğine inandığını bir dava üzerinden “Evet öyle düşünüyorum özellikle iki gün önce ilaç üretimi yapan uluslararası bir firmaya açılan davanın kazanılması buna işaret ediyor.” sözleriyle ortaya koymuştur. Küresel şirketlerin amacının para kazanmak olduğunu ifade ederken, uluslararası referans kuruluşlarının bu şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler verdirdiğine olan inancını “Evet para kazanmak uğruna insanların yanıltıldığını düşünüyorum.” sözleriyle ifade etmiştir.

Vejetaryen, küresel şirketlerin çıkarları için insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini, fast food sektörünü örnek vererek açıklamıştır. Tarım sektörünün bu açmazdan geleneksel tarıma dönerek kurtulabileceğini ifade etmiştir.

Vegan, dünyada tarımı küresel şirketlerin yönettiğine inanmakla birlikte globalleşme adı altında tüm yaşamımızı bu şirketlerin yönettiği iddiasını “Evet küresel şirketler yönetiyor ama sadece tarım sektörünü değil bütün ekonomiyi ve sosyal yaşamı globalleşme adı altında onlar yönetip yönlendiriyorlar. Toplumlara tek tip ve tüketime dayalı bir yaşam modeli sunuyorlar ve bunun dışındaki bütün modelleri yok etmeye çalışıyorlar.” sözleriyle dile getirmiştir. Bu şirketlerin amacını “Para kazanmak, dünyada tek olmak ve dünyayı yönetmek. Maalesef bazı insanların ruhunda Tanrı olma veya onunla rekabet etme niyeti var. Belki kendileri bile bunun farkında değil ama eski Sümer destanlarına, Mısır uygarlığına baktığınızda orada bile insanların güçlerinin sınırları arttıkça kendilerinin Tanrılaştığını sandıklarını görürsünüz. Bu güç zehirlenmesidir. Bazı imparatorlar kendini Tanrı bile ilan etmiştir. Bu küresel şirketler de aynı güç zehirlenmesini yaşıyorlar.” sözleriyle açıklamıştır. Bu kapsamda sadece para kazanmak değil, şirketlerin güç zehirlenmesine uğrayarak bütün yaşamı kontrol amaçları olduğunu iddia etmiştir. Uluslararası referans kuruluşlarının küresel şirketlerin etkisinde olduğu iddiasına karşılık olarak “Kesinlikle öyle olduğuna inanıyorum. Bilimsel çalışmaların finansının da küresel şirketlerden geldiğini düşünüyorum. Bunlar dünyada savaş çıkartan, ülkeleri yeniden dizayn eden güçler. Elbette toplumları yönetmek için güven kazanmış kurumlar yaratacaklardır. Bu kurumlar da büyük oranda doğru bilgiler vererek bu güven ortamını oluşturacaklar. Ama şunu unutmamalı en tehlikeli yalan çoğunluğu doğru olan yalandır. Yani binlerce doğru bilginin arasında size öyle bir yalan söylerler ki, o yalan bütün

doğruları götürür. Bence bu kurumların görevi bu.” sözleriyle düşüncelerini ifade etmiştir. Vegan’ın bu konudaki eleştirileri diğer katılımcılardan daha sert ve küreselleşme karşıtı görülmektedir.

Vegan, küresel tarım şirketlerinin bütün yaşam modelimizi değiştirerek, bu yolla bizlerin beslenme alışkanlarını da değiştirdiklerini “Şöyle etrafınıza bakın. İnsanlar ne tüketiyorlar. Geleneksel yemekler nerede? Sorsanız zamanımız yok, çalışmamız lazım vs. bir sürü bahaneler üretirler. Bu yaşam modelini size sistem dayatıyor. Çok çalışmalısınız, iyi arabanız olmalı, en iyi markaları almalısın, peki doğa nerede? Sağlığımız nerede? Sistem onunda cevabını veriyor hastalanırsan hastanelerimiz var iyileştiririz. Sistem bir bütün olarak sizi kuşatıyor ama siz bu sarmaldan çıkabilirsiniz.” sözleriyle açıklamıştır. Düşünceleri, sistemin insanları doğadan kopardığı ve kendi çıkarları doğrultusunda oluşturduğu yaşam modeliyle farklı hedefler gösterdiği yönündedir. İnsanlar bu hedeflere ulaşmaya çalıştıkça kendi doğalarından da uzaklaşmaktadır. Tarım sektörünün bu sarmaldan nasıl kurtulabileceği sorusuna “Sistemin bize dayattığı yaşam modelinden çıkmalıyız. Bize öğretilen ezberin dışına çıkmalıyız. Doğaya dönüp onunla uyumlu ve canlılara zarar vermeyen bir yaşam modeli kurmalıyız. Sonuçta içinde yaşadığımız modelin gezegeni yok oluşturma sürüklediği artık bilimsel bir gerçek. Yerel tohumları kullanmalıyız. Çünkü her şey verim değil. Ürünlerin besleyicilikleri de önemli. Hayvanları köleleştirmekten uzaklaşmalıyız. Hayvansal ürün üretmenin doğa üzerinde yarattığı tahribat çok yüksek. İnsanlar hayvansal ürünleri terk edip kendi doğalarına uygun beslenseler hem kalp damar ve kanser hastalıkları azalacak hem de üretim için doğal kaynakları daha az tüketeceğiz. Bırakalım hayvanlar bizim dostlarımız olsun özgürce yaşasınlar. Onları köleleştirmeyelim. Elbette ihtiyacımızın üzerinde tüketmeyelim. Böylece sistemin dışına çıkmış oluruz.” sözleriyle, biraz da kendi tercihleri doğrultusunda bir cevap vermiştir. Bu noktada kendisine “İnsan et yemek zorunda değil mi size göre?” sorusu yöneltildiğinde “Evet et yemek zorunda değiliz sadece et değil hayvanların köleleştirildiği hiçbir ürünü yemek zorunda değiliz. Doğada her şeyin muadili var. Besinleri bitkilerden de alabiliriz.” cevabını vererek sadece et ürünlerini değil hayvanların köleleştirildiğine inandığı süt ve yumurta gibi ürünlerinde yenmek zorunda olmadığını ifade etmek istemiştir.

3.7. Katılımcıların Alternatif Tarım Yöntemleri Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması

Bu başlıkta katılımcıların alternatif tarım yöntemleri hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkartılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda görüşme formunda hazırlanan 34-37 ve 42 numaralı sorular ile yapılandırılmamış sorulara verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Bitki Islahçısı, doğayla dost bir tarımın belirli bir oranda yapılabilmesine inanmaktadır bu oran artarsa insanlığın doyurulamayacağını düşünmektedir. İyi tarım uygulamalarının kısmen yeterli olduğunu düşünürken, özellikle sertifika uygulamalarıyla ilgili olarak “İyi tarım uygulamalarında üreticiler sertifika kuruluşlarına para ödüyorlar ve bunun karşılığında denetimler yapılarak sertifika veriliyor. Üreticinin parayla bu hizmeti başka bir özel kuruluştan alıyor olması sistem üzerinde biraz şüphe oluşturuyor. İyi tarım uygulamalarında toprağın korunması ve insan sağlığı öncelikli olduğundan mutlaka yaşatılması gerekmektedir.” eleştirisini yapmıştır. Organik tarım konusundaki düşüncelerini “Organik tarımla yüksek verim elde etmek çok zor. Ancak endüstriyel tarım nasıl devam ediyorsa organik tarım da devam etmeli diye düşünüyorum. Endüstriyel tarıma alternatif tarım yöntemleri mutlaka uygulanmalı. Fakat organik tarım yöntemleriyle nüfusu doyurmak mümkün değil. Verimin düşük olması maliyetleri arttırıyor ve günümüzde bu ürünler gelir seviyesi yüksek bir zümreye hizmet ediyor. Marketlerde organik ürünlerin fiyatı diğer ürünlerin iki katı.” sözleriyle ifade etmiştir Organik tarımın sürmesi gereken bir yöntem olduğunu vurgularken, nüfusu doyurmada endüstriyel tarımın alternatifi olarak görmemekte ve sertifika uygulamalarında iyi tarımda olduğu gibi bazı güven azaltıcı yönlere dikkat çekmektedir. Helal tarım uygulamalarının tarımsal üretimi ahlaki bir eksene oturtmadığını düşünen Bitki Islahçısı bu konudaki düşüncelerini “Ben belli bir kesime hitap eden, belli bir kesimin diğer ürünleri almasını engellemek amacıyla yani çıkar amacıyla firmaların kullandığı bir uygulama olarak görüyorum.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda Bitki Islahçısı insanlığın doyurulması için endüstriyel tarımın karşısında başka bir alternatif görmemektedir, diğer uygulamaları hem yöntem açısından hem de uygulanan prosedürler yönünden eleştirmektedir.

Moleküler Genetikçi, doğayla dost bir tarımın yapılacağına olan inancını “Doğayla dost bir tarım yapılabilir hem doğanın hem de insanın faydalanacağı simbiyotik bir ilişki kurulabilir. Yeni tarım tekniklerine baktığımız zaman geniş alanlarda yapıldığını görüyoruz. Bu tarım alanlarını küçültmenin yollarını bulmalıyız. Bölgesel tarımcılığın geliştirilmesi gerekli. Türkiye’nin hangi bölgesinde neyin tarımı yapılır öncelikle bunlar belirlenmeli. Ürün odaklı ve bölgesel nitelikli ürünler yetiştirilebilir. Şu an Türkiye’de mısır üretimi yapılıyor ama mısırın anavatanı Amerika kıtası. Türkiye’de bu kadar mısır yetiştirilmesi gerekiyor mu? Bunların cevabını bulmak gerekiyor. Dünyada çok üretilen popüler ürünleri üretmek yerine lokal ürünleri üretmek gerekiyor. Bunları küresel ölçekte üretmek gerekiyor. Bu ürünler bölgelere ayrılarak üretilmeli. Böylece hem o bölgenin ekosistemine uygun ürünler üretirsiniz hem de o bölgede kullanılan kimyasal yönetimini daha rahat kontrol edersiniz. Kullanılan kimyasallar o bölgelerde sınırlı kalır.” cümleleriyle dile getirmiştir. Doğayla simbiyotik ilişkiler kurarak,

ürünleri belirli bölgelerde yetiştirerek, ekosistemle uyumlu ve kontrol edilebilir yöntemlerin geliştirilebileceğine inanmaktadır. Ancak doğayla dost tarımdan organik tarım kastediliyorsa, o yöntemle insanlığın doyurulmasının mümkün olduğuna inanmamaktadır. İyi tarım uygulamalarının organik tarımdan daha geniş uygulama alanı olduğunu düşünmesine rağmen, sertifika uygulamalarında kullanılan kontrol mekanizmalarının iyi yönetilmediğini düşünmektedir. Helal tarım sertifika uygulamalarıyla ilgi görüşlerini “Hayvancılıkta daha yaygın kullanılıyor. Tüketici ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olabilir ancak şahsi tercihlerim açısından çok önemi yok. Bu yönde yapılacak uygulamaların abartılmamak kaydıyla olması gerekiyor. Burada tartışma konusu son tüketilen ürün üzerinde mi helale bakacaksınız yoksa bütün üretim sürecini mi değerlendireceksiniz.” şeklinde ifade etmiştir. Çok abartılmamak kaydıyla sıcak bakmakla birlikte sadece son ürün değil bütün süreci izleyen bir mekanizma kurulmasını öneriyor. Bu kapsamda özellikle hayvancılıkta sadece kesim yöntemlerine indirgenmiş bir uygulamaya karşı çıktığı söylenebilir.

Biyoteknolog, doğayla dost bir tarım yapılabileceğine inandığını “Elimizdeki kaynakları, insan gücünü ve akli etkin bir şekilde kullanarak mükemmele yakın bir şeyler yapılabiliriz.” sözleriyle ifade etmiştir. Doğayla dost tarım yapıldığında insanlığın açlıkla kalacağı fikrine karşı çıkarak, nüfus politikalarıyla birlikte zamana yayılmış bir strateji kullanılarak böyle bir geçişin yapılabileceğini ifade etmiştir. İyi tarım uygulamalarına olumlu baktığını “Yeterince denetlenebiliyorsa uygun görülebilir katkısı olabilir.” sözleriyle gösterirken, organik tarımla ilgili çekincelerini “Çok yaygınlaşmıyor ve endüstriyel tarımla rekabet edemiyor. Belki de belli bir zümreye hitap ediyor. Burada da denetim uygulamalarına dikkat etmek gerekir. Denetim işlemleri doğru yapılırsa organik tarımın önemli bir alternatif oluşturabileceğine inanıyorum. Ancak mevcut durumda denetim ve sertifika uygulaması bana çok güven vermiyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Helal tarım uygulamalarının denetim mekanizmalarının iyi işlemesi şartıyla bazı insanların hassasiyetlerine hitap ettiğini düşünmektedir. Helal tarım uygulamalarının sadece ticari olduğu eleştirilerine de “Evet belki de insanların dini duygularını kullanarak böyle bir yön çizilmiş olabilir.” açıklaması yaparak bu eleştirinin doğru olabileceğine inandığını göstermiştir.

Kanatlı Uzmanı, doğayla dost bir tarımın yapılamayacağını düşünmektedir. Doğayla dost tarım yapılması durumunda insanlığın açlıkla karşı karşıya kalacağına inanmaktadır. İyi tarım uygulamalarına olumsuz baktığını “Tamamen ticari bir uygulama olduğunu ve uygulamada gerçekçi davranılmadığına inanıyorum sertifikaların tamamen ticari kaygıyla verildiğini düşünüyorum.” sözleriyle dile getirmiştir. Organik tarım konusunda da özellikle sertifikasyon sistemine güvenmediğini “Sertifika kuruluşlarında maalesef önceliğin biraz ticari

olduğunu görüyorum. O nedenle özünde iyi bir hedefi var ama uygulamada durum böyle değil. İnsanların orta Anadolu'da terk ettiği yerler var burada yapılırsa anlarım ama siz endüstriyel tarımın yapıldığı bölgede sertifikayı alıyorsunuz. Siz üretim yaparken çevreden yine sürüklenme yoluyla kimyasallara maruz kalabiliyorsunuz. Ancak, organik tarımın sadece zenginlere hitap eden bir yapısı olduğundan insanlığı doyurma şansı yok. Ülkemizdeki organik piliçlerin gerçekten organik olduğuna emin değilim, yurt dışında (Bazı marka isimleri veriliyor) üretilen organik etlik piliçlerin etleri ülkemizdekilerden oldukça farklı." sözleriyle açık bir şekilde dile getirmiş ve bir örnekle bu düşüncesini desteklemiştir. Kanatlı Uzmanı, Helal tarım uygulamalarının ticari olduğunu ve amacına hizmet etmediğini "Sadece vicdanları rahatlatmak için yapılan ticari bir uygulama olduğunu düşünüyorum ve doğru olduğuna inanmıyorum. Şimdi bir çalışanımız tavuk kesiyordu ve İslami usullere göre her tavuğu kesmeden duasını ediyordu. Ben kendisine iki bin tavuğun böyle kesilemeyeceğini söyleyince ben böyle keseceğim diye iddia etti. Ancak bir saat sonra hızlı bir şekilde kesmeye başladığını gördüm. Ne oldu diye sorduğumda toplu dua edeceğini söyledi. Yöntemi koşullara göre adapte etti yani." sözleriyle ifade etmiştir. Kanatlı Uzmanı'nın, Helal tarım uygulamalarının gerçekleştirildiği tavukçuluk alanında çalışıyor olması, etik tutumunun "Teleolojik-Teolojik" ve çevre konusunda teolojik düşünceye yakın ifadeler verdiği göz önünde bulundurulduğunda helal tarım konusundaki eleştirilerinin daha anlamlı olabileceği sonucuna varılmıştır.

Büyükbaş Uzmanı, doğayla dost bir tarım yapılmasını çok mümkün görmese de belirli ölçülerde bunun yapılabileceğine olan inancını "Eşyanın tabiatına aykırı, tarım doğaya bir müdahale ama belli ölçülerde olabilir. Örneğin bir koyunun doğada otlaması doğayla dost kabul edilebilir. Hayvanın tabiatına uygun yetiştirme yöntemleri uygulanabilir. Ben kendi çocukluğumu düşündüğümde yaylada koyun otlatıyorduk, doğayla dost yapılabilir." sözleriyle ifade etmiştir. Doğayla dost bir tarım yapılması durumunda açlığın oluşmayacağını "Hayır, etkilerin insanlığı açlık seviyesine getireceğini düşünmüyorum. Sadece toplam enerji üretimi azalacağından belki bugünkü obezite sorununa neden olan aşırı beslenmeyi azaltmak gerekir." şeklinde ifade ederken, aslında fazla beslenme gibi sorunları da kinayeli bir şekilde eleştirmiştir.

Büyükbaş Uzmanı, iyi tarım uygulamalarına sıcak bakmakta fakat denetimle ilgili sorunların olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncelerini bir örnek üzerinden "Evet uygulanabilir ama uygulamadaki örnekleri önemli. Örneğin bir arkadaşım organik şirketin paketleme biriminde çalışıyordu. Baharat üreten bir firmaydı. Arkadaşıma organik olan ile organik olmayanın farkı nedir diye sorduğumda, sadece vurulan damga cevabını verdi. Bu ahlaki mi? Bence teşvik edilmeli ancak iyi denetlenmeli." şeklinde dile getirmiştir. Bu örnekte organik tarıma yer vermiştir bu noktada organik tarımla ilgili görüşleri sorulduğunda "Maliyet

durumuna dikkat edilmeli. Türkiye için çok erken. Organik tarım pazarlarının gelir seviyesi yüksek yerleşim yerlerinde kurulduğunu göz önünde bulundurduğunuzda henüz ülke tarımının geneline hitap edecek seviyede olmadığı ortaya çıkıyor. Fakültede bir arkadaş organik gül ile endüstriyel gül üretimini karşılaştırdı. Organik üretimde fayda maliyet durumu başa baş ama rekolte düşüyor. Yani üretim miktarı azaldığı için fiyat yüksek olmak zorunda. Çiftçi açısından da zahmetli bir üretim. Örneğin Türkiye’de organik süt üretimi yapan büyük bir firma, yoncadan diğer yemlere kadar organik üretiyorlardı. Ancak sonradan Pazar sorunu çıkmaya başladı, organik sütleri satamayınca normal sütlerle karıştırıp normal süt olarak satmak zorunda kaldılar.” yanıtını vererek organik tarım uygulamalarını maliyet yönünden eleştirmiş ve ciddi pazar sorunları olduğunu gösteren örnekler vermiştir.

Büyükbaş Uzmanı, helal tarım uygulamalarına farklı inançların benzer uygulamaları olabileceği düşüncesiyle olumlu baktığını bildirmiş ve bu konuyla ilgili açıklamalarını “İslami kurallara göre kesimi öngörüyor. Bence biraz kandırmaca gibi ama insanların bu konuda duyarlılıklarını anlamak gerekir. Pakistanlı bir arkadaşım vardı etin kilosu Amerika’da bir dolarsa o 3-4 dolara alıyordu. Burada yetiştirme değil kesim yönteminden bahsediyoruz. İsrail’e gittiğimde bir kesimhane ziyareti yapmıştık. Orada Musevi şeriatına göre kesime “Koşer” adı veriliyor. Bu yöntemin kuralları var; öncelikle hayvan kesilirken sırt üstü yatacak, hayvan az acı çekmiş olmalı gibi kurallar bunlar. Kesimhanede hayvan bir hazneye alınıyor, sistem hayvanı sıkıştırıp ters dönüyor ve hayvan sırt üstü konuma getiriliyor. Sonra pnömomatik bir sistem hayvanın çenesini kaldırıp kıpırdamasını engelliyor. Ardından bir hahamın gelip özel bir bıçakla tek hamlede hayvanı kesmesi lazım. Ancak bıçak omuriliğe değmemeli. Bıçakta biraz pürüz oluşmuşsa omuriliğe değmiş deniyor ve et Koşer olmuyor. Farklı dinlerin bu tür uygulaması olabiliyor.” şeklinde yapmıştır. Ancak açıklamasında bu durumun ticari bir amacının da olabileceğine dair bir örnek vermiştir. Büyükbaş Uzmanı’nın çalıştığı alan dikkate alınarak bu konuda biraz daha özel bir ayrıntı olarak “Etin helal olmasında sadece kesim yöntemlerine bakılması acaba inancın özüne ne kadar uygun. Hiçbir din insanların sağlığının bozulmasını istemez. Siz hayvana antibiyotik veya başka şeyler vermişsiniz, doz aşımı yapmışsınız, yarılanma süresine dikkat etmemişsiniz, ama kesim yöntemine bakılarak bu inancımıza uygundur denebilir mi?” sorusu yöneltildiğinde tartışılması gereken bir konu olduğunu ifade etmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, doğayla dost bir tarımın yapılabileceğine inanmaktadır ve doğayla dost bir tarım yapılması durumunda insanlığın açlıkla karşı karşıya kalacağını düşünmemektedir. İyi tarım uygulamalarının tam olarak yapılamadığını ve yapılsa bile bu uygulamanın organik tarım uygulamalarına göre çevreye daha az duyarlı olması nedeniyle

olumsuz yaklaşmıştır. Organik tarım konusunda olumlu yaklaşmasına rağmen bu konuda “Organik tarım ürünlerinin diğerlerinden daha kaliteli ve lezzetli olduğunu düşünüyorum. Ancak kendi çevremde organik tarım adına yapılan üretime baktığımda gerçekten organik tarım yapılmadığını görüyorum.” açıklamasını yaparak aynı zamanda bir bitkisel ürün üreticisi olarak çevresindeki üreticilerin ürettikleri ürünlerin gerçekten organik olduğuna inanmadığını ifade etmiştir. Kendisine “Üreticilerin tüm kurallara uyarak organik üretim yaptığını kabul etsek, tarımsal üretimde alternatif bir üretim şekli olabilir mi?” sorusu yöneltildiğinde “Organik tarım ürünlerinde fiyatlar yüksek olduğu için herkes bu ürünleri alamayabilir.” yanıtını vererek organik ürünlerin maliyetlerine dikkat çekmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, helal tarım uygulamalarını “Ben ona çok inanmıyorum bana ayırtırmaktan başka bir işe yaramıyor gibi geliyor. Tabi ki hayvanın sağlığına zarar vermeyecek eziyet etmeyecek şekilde öldürülmesi gerekiyor. Yani başında hoca tutmanın anlamı olmadığını düşünüyorum.” sözleriyle eleştirmiştir. Bu noktada kendisine “Gerçekten uygulandığına inanıyor musunuz?” sorusu yöneltildiğinde “Ben ticari bir amacı olduğunu düşünüyorum.” yanıtını vermiştir. Büyükbaş yetiştiricisinin çevre konusunda teolojik düşünceye yakın ifadelerde bulunduğu ve hayvancılık yaparak sektörün doğrudan içinde olduğu göz düşünüldüğünde helal tarıma yönelttiği eleştirilerin daha nesnel nedenlere dayandığı ortaya çıkacaktır.

Küçükbaş Yetiştiricisi, doğayla dost bir tarım yapılacağına inanmakta ancak bu yolla insanlığın açlık riskiyle karşı karşıya kalabileceğini düşünmektedir. İyi tarım uygulamalarında kullanılan kimyasallar nedeniyle insan ve çevre sağlığını riske sokacağını düşünürken, organik tarımı “Doymak isteyen insan organik tarımı aramıyor, kalite isteyen insan organik tarım ürünlerini arıyor. Sağlık ve lezzet arayanlar organik ürünlere yöneliyor bu kitle gelir seviyesi yüksek ve dünya nüfusunun küçük bir kısmı. Ancak tarımın hedefi öncelikle insanların karnını doyurmak. İnsanları doyurmak için organik tarım dışında da üretim yapılmak zorunda.” şeklinde eleştirmektedir. Bu noktada kendisine “Peki organik tarımının çevre ve insan sağlığına duyarlı olduğu iddiası size inandırıcı geliyor mu?” sorusu yöneltildiğinde “Organik ürün yetiştiren birisi olarak, piyasadan aldığım sertifikalı organik domates ile kendi yetiştirdiklerimi karşılaştırdığımda; benim domateslerimin lezzetinin onlarda olmadığını görüyorum. Bu nedenle şüpheli bakıyorum. Bu konuda ikna olduğumu söyleyemem.” sözleriyle organik tarımda denetim sisteminin çok iyi işlemediğine dair şüphesini ifade etmiştir. Helal tarım uygulamalarını insanların inançlarına göre yapılması gereken bir yöntem olarak onaylamasına rağmen, üretimin ahlakiliği açısından yetersiz olduğunu düşünmektedir. Helal tarım konusundaki düşüncelerini “Evet bir kesimin inancına uygun üretim yapıldığı iddia ediliyor

ama bu o üretimin ahlaki olduğunu göstermez. Çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede yaşıyoruz ve insanlar marketten aldıkları etin İslami usullere uygun üretildiğini bilmek istiyor. İslami açıdan helal ama üretim bütün olarak değerlendirildiğinde ahlaki mi, bence bu sertifika ahlakiliğe karar verebilmek için yetersiz.” sözleriyle dile getirmiştir.

Çiftçi, doğayla dost bir tarım yapılabileceğini söylerken, şehirlere göçün endüstriyel tarım yapmaya zorladığını “Eskiden öyleydi, şimdiki gibi sunni gübre ve ilaç mı vardı. Ama şimdi herkes şehirde, kimse köyde yaşamıyor. Bunun sonucunda ya dışarıdan alıyorsun ya da veriyorsun gübreyi ve ilacı, üretiyorsun.” sözleriyle ifade etmiştir. Doğayla dost tarım yapılırsa mevcut durumda insanların doyurulamayacağını düşünen Çiftçi, bunun için köylere tersine göç olması gerektiğini ifade etmiştir. Çiftçi iyi tarım uygulamalarının insan ve çevre sağlığını korumak için yeterli olmadığını düşünürken, organik tarım uygulamalarını gerçekçi bulmadığını söylemiştir. Çiftçi helal tarım uygulamalarını desteklediğini “Helal tarım önemli. Ben yediğim etin nasıl kesildiğini bilmeliyim, her Müslüman yediği ete dikkat etmeli. Bence bütün etler helal kesim olmalı.” sözleriyle açıkça dile getirmiştir. Çiftçinin daha önceki sorulara katı teolojik bir yaklaşımla cevap verdiği göz önünde bulundurulduğunda, helal tarım konusundaki yaklaşımının da genel tutumuna uygun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Organik Tarımcı, doğayla dost bir tarımın yapılabileceğini düşünmektedir. Doğayla dost bir tarım yapılması durumunda insanlığın açlıkla karşı karşıya kalacağına inanmadığını “Bence yanlış, bence Dünya’da üretilen tarımsal ürünlerin miktarı insanları doyurmak için yeterli. Asıl sorun insanların tarımsal ürün veya yiyecek bulamamaları değil para bulamamaları.” sözleriyle dile getirerek gelir dağılımındaki adaletsizliklere dikkat çekmiştir. İyi tarım uygulamaların karşı olumsuz bakışını “Bana göz boyama gibi geliyor. Daha az ilaç kullanıldığı, çevrenin korunduğu iddia ediliyor ama uygulamada öyle olduğuna inanmıyorum.” sözleriyle açıklamıştır. Ancak Organik Tarımcı’nın organik tarımla ilgili olarak söylediği “Çıkış felsefesi olarak çok doğru bir tarım yöntemi olduğunu düşünüyorum. Ancak zamanla büyük ve küresel firmaların eline geçen bir sektör haline gelmiştir. Yönetmelikteki tüm kuralların uygulanabildiğine ve uygulanabileceğine inanmıyorum. Çünkü o kurallara göre tarım yapılacak bir alanın olmadığını düşünüyorum.” sözleri oldukça dikkat çekicidir. Organik Tarımcı’nın, organik tarım alanındaki özel sektör deneyimi ve akademik çalışmalar yapıyor olması durumu göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizde organik tarım uygulamaları konusunda sıkıntılar bulunmakta olduğu konusunda ciddi şüpheler ortaya çıkmaktadır. Organik Tarımcı, helal tarım konusundaki düşüncelerini “...helal tarım sertifikasının ticari bir şey olduğuna inanıyorum. Belirli bir kitleye satış yapabilmek için yapılan bir uygulama olduğunu düşünüyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Organik Tarımcı’nın genel etik tutumunun ve çevre

etiği yaklaşımının teolojik eğilimler içerdiği göz önünde bulundurulduğunda bu eleştirinin dikkate alınması gerektiği sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Çevre Aktivisti, doğayla dost tarım yapılabileceğini geleneksel uygulamalarla ilişkilendirerek “Geleneksel tarımın doğayla dost olduğunu düşünüyorum. Örneğin kimyasal değil doğal hayvan gübreleri kullanılıyordu, ben hatırlıyorum o günleri. Böyle bir tarımın bugünde yapılabileceğine inanıyorum.” sözleriyle ifade etmiştir. Doğayla dost tarım yapıldığında insanlığın açlıklar karşı karşıya kalacağı iddiasının tarımı yönetmek isteyen güçlerin insanlara dayattığı bir düşünce olduğunu ve bu düşüncenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. İyi tarım uygulamalarına olumsuz baktığını “Kapitalizme hizmet ettiğini düşünüyorum. Kapitalizm hep yeni stratejiler üretiyor. Çevre duyarlılığımız geliştikçe karşımıza yeni şeylerle geliyor. İyi tarım, organik tarım bunlar hep kapitalizmin karşımıza çıkarttığı uygulamalar. Geleneksel tarıma döndüğünde zaten hiçbir sorun kalmayacak diye düşünüyorum.” sözleriyle ortaya koymuştur. Organik tarım uygulamalarına da iyi tarım gibi olumsuz baktığını “Bunlar hep toplumdaki duyarlılığı paraya dönüştürmenin yolları. Emin olun organik tarımda kullanılacak girdilerde onların fabrikalarında üretiliyor. Bunların hiçbirisi çözüm değil bence. Ben çiftçi çocuğuyum. Çocukluğum tarlada geçti atıyorduk hayvansal gübreyi, bence hiçbir sıkıntı yoktu.” sözleriyle göstermiştir. Çevre Aktivisti bu uygulamaları kapitalizmin ürettiği ve insanların endüstriyel tarıma olan tepkisi ve duyarlılığını sömürme ve yönetme yöntemi olarak tanımladığı görülmüştür. Helal tarım uygulamaları konusundaki düşüncesi de aynı paraleldedir ve bu düşüncelerden uzaklaşmamız gerektiğini “Kapitalizmin insanları sömürebilmek amacıyla dini değerleri de kullandığı bir uygulama şekli olarak görüyorum. Etik değerleri olan ve bilinci açılmış, dogmatiklerden kurtulmuş yeni bir insan modeline ihtiyacımız var.” sözleriyle açıklamıştır. Bu kapsamda Çevre Aktivisti endüstriyel tarıma alternatif olan uygulamalar ve helal tarım uygulamalarını çok sert bir şekilde eleştirmiştir.

Vejetaryen, doğayla dost bir tarım yapılabileceğini düşünmekte ancak endüstriyel tarım yapılmadığı durumda insanlığın doyurulamayacağına inanmaktadır. İyi tarım uygulamalarını desteklediğini “Maksimum verim için minimum zarar ilkesine uygun olduğunu düşünüyorum bu anlamda iyi tarım uygulamalarına olumlu bakıyorum.” sözleriyle ifade ederken, organik tarımın uygulanamayacağına olan inancını “Bence organik tarım zenginlere ürün üretmeyi hedeflemiş bir sistemin adı. Ben organik tarımın uygulanabileceğine inanmıyorum. Günümüzde kullanılan bütün tohumların yapılarının değişmiş olduğundan dolayı, uygulayacağımız hiçbir tarım yönteminin organik tarıma uygun olacağına inanmıyorum.” sözleriyle dile getirmiştir. Organik tarımı sadece belirli bir zümreye ürün üreten bir sektör

olarak görürken, kullanılan tohumlardaki yapısal değişikliklerden dolayı uygulanamayacağını söylemiştir. Helal tarım uygulamalarının üretimin ahlakiliğini göstermek için yeterli olmadığına inanmaktadır.

Vegan, doğayla dost bir tarım yapılabileceğini hatta bunu yapmazsak yok olacağımıza olan inancını "... yapılabilir. Zaten insanın tarıma başlaması doğayla kurduğu dostane ilişkinin bir sonucuydu. İnsan ne zaman tarımı artı değer üreten bir sektör olarak görmeye başladı o zaman ihanet başladı. Bence hala öyle bir tarım sistemine dönebiliriz hatta dönmek zorundayız yoksa yok olacağız." sözleriyle ifade etmiştir. Doğayla dost tarım yapılması durumunda insanlığın aç kalmayacağını açlık sorununun tarımsal üretimden çok üretilen ürünlerin adil dağıtılmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir. İyi tarım uygulamalarını bir kandırmaca olarak gördüğünü "Bence bir kandırmacadan ibaret. İlacı dozunda verirsiniz ürün insan sağlığına zararlı olmayabilir. Peki tarladaki kuşlar, solucanlar onlar ne olacak ya da dengesini bozduğunuz ekosistem o ne olacak? Ben iyi tarım uygulamalarının sistemin geliştirdiği bir kandırmaca olduğunu düşünüyorum." şeklinde ortaya koymuştur. Vegan'ın bu yaklaşımında çevre merkezli çevre etiği tutumunun etkileri görülmektedir. İyi tarımda kalıntı kalmayacak şekilde ilaç kullanılmasının insanları koruyabileceğini fakat bu bakış açısıyla diğer canlıları ihmal ettiğimizi düşünmektedir. Bu bakış açısı, seçmiş olduğu yaşam tarzıyla da uyumludur. Organik tarım konusuna da iyi tarıma benze bir eleştiri getirmiştir. Organik tarımında insanları sistemin içerisinde tutmak için geliştirilmiş bir yöntem olarak gördüğünü "Organik tarım kulağa çok güzel geliyor. Ama biraz sistemin nasıl işlediğine baktığınızda onunda bir kandırmaca olduğunu düşünüyorum. Sistem kendine göre bir alternatif oluşturuyor ki insanlar çemberin dışına çıkmassın." sözleriyle açıklamıştır. Bu açıklamada çemberden neyi kastettiği sorulduğunda "Tabi ki kapitalist sistemin oluşturduğu yaşam modeli. Evet sağlıklı ürünler mi yemek istiyorsunuz o zaman sana organik ürünler ürettik. Organik üretim biraz maliyetli sende bunun bedelini ödeyeceksin. Bunun sonucunda ne çıkıyor, eğer sağlıklı ürün yiyeceksek bedeline katlanırsın. Bakın organik üreterek insanlığı doyuramıyoruz diyecekler. Sadece zenginler bunu yiyebilir diyecekler. Oysa bu kocaman bir yalan. On sekiz-on dokuzuncu yüzyıllarda insanlar çok mu zengindi? Hani medeniyet insanları zenginleştirmişti? Bunların hepsi yalan. İnsanlar on sekizinci yüzyılda ilaç kullanmadan üretebiliyorsa ve hayatta kalabiliyorsa bugün neden bunu yapamıyoruz. O insanlardan daha mı gerideyiz? İşte bu çemberi kırmalıyız." sözleriyle yanıt vererek, kapitalist sistemin insanları sömürmek için geliştirdiği bir argüman olduğunu açıklamıştır.

Vegan, helal tarım uygulamalarıyla ilgili olarak daha çok hayvansal ürünler kast edildiği için "Ben et tüketmiyorum, hayvansal üründe tüketmiyorum o nedenle benim için çok anlamı

yok. Fakat ben bunun ticari amaçla uygulanan bir şey olduğunu düşünüyorum.” yanıtını vermiş ve bu uygulamaları ticari gördüğünü ifade etmiştir.

Vegan, Çevre Aktivisti’ne benzer bir şekilde alternatif tarım uygulamalarını, sistemin endüstriyel tarımda üretilen ürünlere gelişen tepkileri kullanarak, bu tepkiyi ekonomik getirisi yüksek bir pazara dönüştürme stratejisi olarak değerlendirmiş ve sert bir şekilde eleştirmiştir.

3.8. Katılımcıların Islah Ve GDO Konularındaki Görüşlerinin Yorumlanması (39-41)

Bu başlık altında, tarım alanında etik tartışmaların merkezinde görülen ıslah ve genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) konusunda katılımcıların verdiği bilgiler ve görüşlerinin analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların görüşme formunda yer alan 39-41 numaralı sorular ile yapılandırılmamış sorulara verdikleri yanıtlar değerlendirilmiştir.

Bitki Islahçısı, tarımda ıslah uygulamaları üzerine ülkemizde önemli çalışmalar yapan bir akademisyendir. Bu kapsamda öncelikle bitki ıslahını nasıl tanımladığı sorulmuştur. Bitki Islahçısı bu sorumuza “Islah eşittir iyileştirme ve geliştirmedir. Bu bitki veya hayvan olabilir. İnsan toplayıcılıktan medeniyet düzeyine gelmiştir. Bu bitkilerin kültüre alınmasıyla başlamıştır. Bitkilerin kültüre alınması yapılmasaydı yani tarım devrimi gerçekleştirilmeseydi, bugün medeniyet, bilim ve sanat bunların hiçbiri olmazdı. Islahın başlangıcı insanların bitkileri kültüre almasıyla başladı. İnsan seleksiyon dediğimiz işlemi yaptı. Bitki ıslahının temeli seleksiyona dayanır. Var olan sistem içerisindeki en iyisini seçmek ıslahın temelidir. Bu kapsamda ıslah doğanın kendi kuralları içerisinde işlemektedir. İnsan tahılları neden seçmiştir, çünkü onlar besleyici, taneli ve saklanabilir özellikler taşımaktadır. Zamanla seçtiği buğdayları ektikten sonra bunların içerisindeki örneğin iri tanelileri seçip sonraki sezon onları ektiler. Bu şekilde bir iyileştirme yaptılar. Bilim ve teknoloji geliştikçe ürünlerin özelliklerini daha iyi seviyeye ulaştırmaya çalışıyoruz.” yanıtını vermiştir. Bitkilerde ıslah uygulamalarının tarım devrimiyle birlikte başladığına değinmiş ve temel hedefin bitkilerin iyileştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Elbette burada iyileştirmeden kast edilen, insanların faydası ve çıkarları doğrultusunda bir iyileştirmedir. Normal şartlarda bitkiler doğada kendi yaşadıkları koşullara göre doğal seleksiyon yoluyla bir değişime uğramaktadırlar. İnsan eliyle yapılan iyileştirme bu değişimin yönünü insan çıkarları doğrultusunda değiştirmektedir Bu konudaki görüşlerini almak için kendisine “Burada siz doğal seleksiyonun yönünü değiştirerek, o bitkinin kendi gelişim çizgisini insan eliyle değiştirmiş olmuyor musunuz?” sorusu yöneltildiğinde “Aslında biz onun evrimini hızlandırıyoruz. Milyarlarca yıl sürecektir olan evrimi iyileştirme yoluyla kısaltıyoruz.” yanıtını vermiştir. Burada fazlasıyla insan merkezli bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bitki Islahçısı’nın, çevre etiği kapsamında yakın olduğu kuramın insan merkezli

olduğu göz önünde bulundurulursa bu yanıt etik tutumuyla paraleldir. Bu noktada kendisine “Ancak siz insan için iyi olana yönlendiriyorsunuz. Bu doğa için iyi olan mıdır? Bu sorunun cevabı muhtemelen hayır. Doğal haline bıraksaydık o bitki farklı bir yönde gelişecek veya yok olacaktı.” uyarısı yapıldığında “Tabi biz onu insanların ihtiyaçları doğrultusunda iyileştiriyoruz. Belki buğdayın gluten fraksiyonları değişmeyecekti veya gluten oranı bu kadar yükselmeyecekti. Değişse de bu çok uzun yıllar sürecekti.” yanıtını vererek yapılan uyarıya katıldığını ifade etmiştir.

Bitki Islahçısı’na tarımda ıslah uygulamalarının insan sağlığına olumsuz etkileri olup olmadığı sorulduğunda “İnsan sağlığına olumsuz etkileri vardır demek yanlış olur. Çünkü ıslahın amacı zaten tüketici ve üreticinin istekleri doğrultusunda iyileştirmedir. Biz bilimi ve genetiği kullanarak bu işlemleri yapıyoruz. Bu işlemleri üretici ve tüketiciye fayda sağlayacak şekilde yapıyoruz.” yanıtını vermiştir. Bu yanıtta “net bir şekilde yoktur” diyememesi düşündürücüdür. Çünkü yirminci yüzyılın başında yeşil devrim kapsamında gerçekleştirilen mutasyon ıslahı uygulamaları konusunda bazı tartışmaların olduğu bilinmektedir. Kendisine bu durum hakkındaki görüşleri sorulduğunda “Yeşil devrimle mutasyon ıslahından çok melezleme ıslahı yapılmıştır. Mutasyon ıslahı 1920’lerde başlayan, X ışınlarının bulunması ve radyoaktif teknolojinin kullanımıyla gerçekleştirilen bir yöntem. Mutasyon ıslahında radyasyon uygulamasıyla genetik yapı değiştiriliyor. Sonra kimyasal etkenlerinde genetik yapıyı değiştirebildiği tespit edilmiştir. Ancak bu tip mutasyonlar bilinçli atış değildir, rastgeledir. Ne çıkacağını bilmezsiniz, değişimi sonradan tespit edersiniz. O yüzden çok materyal üzerinde çalışıp, istediğiniz özelliği yakalayabilerseniz onun üzerine yoğunlaşırsınız. Ama melezleme öyle değildir. Melezlemede bu işlemi bilinçli yaparsınız.” yanıtını vererek, yeşil devrimle birlikte mutasyon ıslahından çok melezleme ıslahı yapıldığına işaret etmiştir. Ancak bazı araştırmacıların o dönemde mutasyon ıslahının yaygın olduğuna dair iddiaları bilinmektedir. Bu kapsamda “Bugün kullandığımız birçok ürünün o dönemlerde mutasyon ıslahından geçtiği iddiaları var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde, bu iddialara katılmadığını “Bitki ıslahında türler arasında melezleme en yaygın ıslah yöntemidir. Melezleme ıslahı, farklı türler arasında melezleme yaparak yeni türlerin geliştirilmesi işlemidir. Mutasyon ıslahı var mı evet var. Ben o kadar yaygın olduğunu düşünmüyorum. Mutasyon ıslahıyla kat edilen yol melezleme ıslahı kadar değildir. Hibrit tohum dediğimiz tohumlar melezlemelerle üretilmektedir.” yanıtını vermiştir.

Bitki Islahçısı, GDO konusunda düşüncelerini “GDO uygulamalarını tam olarak reddetmiyorum. İnsanlığın faydasına yapılacak uygulamaları destekliyorum. Biz melezleme yoluyla da gen aktarımı yapıyoruz. Tabi bu doğal yollardan gerçekleşiyor. İki türün genomunu

birleştirdiğiniz zaman, istemediğiniz bazı özellikler de gelmiş oluyor. Onu ayıklayabilmek için çok uzun süre geriye melezleme dediğiniz yöntemi uyguluyoruz. Bu işlem de süreyi uzatıyor.” sözleriyle açıklamıştır. GDO konusuna ıslah çalışmalarından biraz daha çekimser yaklaşmış, ıslah çalışmalarını doğanın kuralları içerisinde görürken GDO çalışmalarının bu kuralların dışında görmüştür. Ancak GDO çalışmalarının sağladığı hız yönüyle avantajlı olduğunu söyleyerek, insanlığın faydasına olan GDO çalışmalarını desteklediğini ifade etmiştir. Bu noktada GDO çalışmalarında tartışmaya neden olan farklı canlı türleri arasındaki gen transferi ile ilgili görüşlerini almak için “Islah uygulamalarında birbirleriyle tozlaşabilen iki tür arasında gen transferi gerçekleşirken, GDO’da bu durum bir bitki ile bir hayvan veya mikroorganizma arasında da gerçekleştirilebiliyor. Bu durum biraz riskli değil mi?” sorusu yöneltildiğinde “Burada aktarılacak genin kaynağına dikkat edilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Aktarılan bir bitkiyse ve sen süreyi kısaltabiliyorsan neden olmasın?” yanıtını vermiştir. Bitki Islahçısı’nın ilk soruya verdiği yanıtta GDO konusundaki çekimser yaklaşımının asıl kaynağına ulaşabilmek için “Peki aktarılan bir hayvansa?” sorusu sorulduğunda bu çekimserliğin kaynağına ulaşılmış ve “Bence yapılmamalı. Bugün bir bakteriden *Bacillus Thuringiensis*’den gen aktarımı yapılıyor. Aktarılan genler Coleoptera adı verilen kın kanatlılara karşı bitkilere direnç kazandırıyor. Mısır kurdu, pamukta pembe kurda karşı dirençli transgenik ürünler ticari olarak satılıyor. Tartışma konusu; kullanılan bu genin doğada melezleme yoluyla başka bitkilere kaçıp kaçmayacağı ve kaçarsa onlar da dayanıklı hale gelirse ne olacağı. Ya da insan üzerindeki etkileri. Siz bu ürünleri yediğinizde, vücudunuzdaki milyarlarca bakteriye bu genin geçip geçmeyeceği. Örneğin bu gen o bakterilere geçerse antibiyotik direnci gelişebilir. Endişe ve korkular bu yönde. Bu bağlamda ben aktarılan genin kaynağının önemli olduğunu düşünüyorum.” açıklamasını yaparak GDO konusundaki endişesini dile getirmiştir. Bu kapsamda Bitki Islahçısı farklı türler arasındaki gen transferine karşı olumsuz bir yaklaşıma sahiptir. Bu durumu netleştirmek için “Yani bitkiden bitkiye olursa GDO uygulamalarına olumlu mu bakıyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde “Evet bu durumda bir risk yok bence.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda türler arasından yapılan gen transferindeki insan ve çevre sağlığı açısından riskleri ortaya koyarken bu risklerin aynı türler arasından gerçekleşen gen transferlerinde olmayacağı düşüncesini ifade etmiştir.

Bitki Islahçısı’na ülkemizde GDO’lu ürünlerin üretimin yasak olduğu fakat hayvan yemi olarak dışarıdan getirilebildiği hatırlatılmış ve bu konudaki düşünceleri sorulmuştur. Bitki Islahçısı “Ulaşabilir. Oransal olarak düşüklüğü bu riski azaltıyor.” yanıtını vererek, böyle bir riskin olduğunu onaylarken, kullanım oranının az olmasının bir miktar güven verdiğini

söylemektedir. Bu oranın artması veya yetiştiricilerin bu ürünlere olan talebinin artması konuyla ilgili riskin de artabileceğine işaret etmektedir.

Bitki Islahçısı, GDO’lu ürünlerin daha az kimyasal ihtiyacı olacağından daha sağlıklı olacağı iddiasını “Evet zaten GDO uygulamalarının temel amacı bu, bitkilere hastalık ve zararlılara karşı direnç kazandırmak ve verimi arttırmak.” yanıtını vererek kabul etmiştir.

Moleküler Genetikçi, ıslah konusundaki düşüncelerini “Islah çok eskilerden beri yapılan bir uygulama ama elbette farklı ıslah yöntemleri var. Seleksiyon ıslahı en eski yöntem, tarımsal üretime geçildiğinden beri bu işlem yapılıyor. Ancak son yıllarda çok farklı ve sistematik ıslah yöntemleri kullanılıyor. Islah uygulamaları tarımda karşılaşılan problemlere yeni çözümler üretiyor. Örneğin yeni çıkan bir hastalığa veya zararlıya karşı dirençli bitkiler geliştirilebiliyor. Genellikle çözüm doğal kaynaklardan bulunup melezleme yoluyla, özellikle tek yıllık bitkilerde kısa sayılacak sürelerde uygulanabiliyor. Ancak çok yıllık bitkilerde geliştirme süreci uzuyor. Bu nedenle tahıllar ve sebzelerde çok yaygın kullanılan bir yöntem.” şeklinde açıklamıştır. Islah konusunda genel itibarıyla destekleyici konuşmalar yapmıştır. Bu noktada ıslah konusundaki tartışmalara konu olan mutasyon ıslahı hakkındaki düşünceleri sorulduğunda “Mutasyon ıslahı kimyasal ve radyoaktif işlem kullanılarak halen uygulanıyor. Dünyadaki genetik çeşitlilik ne kadar çok olsa da tarımda kullanılan canlılardaki genetik çeşitlilik oldukça düşük. O nedenle yeni çeşitlerin oluşturulması açısından uygulanan bir yöntem. Ama ben bu yöntemi desteklemiyorum. Çünkü burada bir mutasyon yaptığınız zaman canlının başka özelliklerine de zarar verebiliyorsunuz. Sonra bunu seleksiyon uygulamasıyla atlatabiliyorsunuz. Ancak gen havuzunu kirletmiş oluyorsunuz. Bu uygulama biraz kör atış gibi. Örneğin bitkinin görünümüne ve kalitesine bakıyorsunuz. Ama geliştirilen ürünün analiz edilmeyen agronomik değeri olmayan bir özellik açısından bunu incelemiyorsunuz. Bu açıdan bakıldığında riskli bir yöntem. GDO’larla ilgili kısıtlamalar var ama mutasyon ıslahıyla üretilenler konusunda böyle kısıtlamalar yok. Bunları her yerde görebiliyorsunuz. Bunlar ekildikten sonra tozlama yoluyla doğaya da yayılıyorlar. Bu durumda gen havuzunu kirletebiliyor.” yanıtını vermiştir. Konuyu biraz daha netleştirmek için “Şu an mutasyon ıslahıyla üretilmiş ürünler rahatça ekilip satışı yapılabilir değil mi?” sorusu yöneltildiğinde, “Evet GDO olarak geçmediği için bunlar her yerde karşımıza çıkabiliyor. Aslında trajikomik bir durum. GDO ile birkaç geni transfer ediyorsunuz. Ama mutasyon ıslahında bildiğiniz bir şeyi bozuyorsunuz ve yeni ürünü yüzde elli oranında biliyorsunuz. Geriye melezleme yoluyla bazı arındırma işlemleri gerçekleştiriyorsunuz ama en iyi arındırılmış üründe bile yüzde doksan arındırabiliyorsunuz. Yüzde onluk kısmı bilemiyorsunuz.” açıklamasını yapmıştır.

Moleküler Genetikçi, Bitki Islahçısından farklı olarak, mutasyon ıslahının halen uygulanmakta olan ve yapılmaması gereken bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Karşı olmasını bu ıslah yönteminde genetik değişikliklerin kontrolsüz ve tesadüfi oluşuna bağlamış ve bu durumu kör atış olarak nitelendirmiştir. Bu işlemle elde edilen türlerdeki değişiklikler kontrollü olmadığından gen havuzunu kirleteceğini söylemiştir. Belki de en can alıcı kısmı bu ıslah yöntemiyle üretilen türlerin üretimi ve satışında bir kısıtlamanın olmadığını söylemesidir. Radyasyon kullanılarak genetik yapısı değiştirilen bir ürün, ıslah yöntemiyle geliştirildiği için GDO’lu olarak kabul edilmemektedir ki bu durum oldukça düşündürücüdür. Bu noktada seleksiyon ıslahı ile mutasyon ıslahının birbirinden kesin bir şekilde ayrılması ve yasal düzenlemelerin buna göre yapılması gerekmektedir. Bu açıklamalar toplumda bu konuda gelişen hassasiyetin haklı gerekçelerinin olabileceğine işaret etmektedir.

Moleküler Genetikçi, GDO konusunda çalışmaktadır. Bu nedenle öncelikle GDO konusunda biraz bilgi vermesi istenmiştir. Moleküler Genetikçi “GDO geniş kapsamlı bir kavram. Ben GDO kavramının yanlış kullanıldığını düşünüyorum. Genetiği değiştirilmiş organizma tanımı melezlemeden mutasyon ıslahına kadar bütün işlemleri tanımlıyor aslında. Bu nedenle teknik açıdan doğru bir tanım değil. Burada kast edilen aslında transgenik bitki. Yani doğada birbirleriyle melezlenemeyen canlılarda yapay yollardan gerçekleştirilen gen transferi. Bunun teknik ifadesi ‘transgenik’ bu işlem hayvandan bitkiye olduğu gibi bitkiden bitkiye de gerçekleştirilebilir. Bize transgenik bitkiler yararlı mıdır yoksa zararlı mıdır? Diye soruluyor. Ben öğrencilerime de her zaman söylerim, bir konuda genelleme yapmamak lazım. Toptan bütün transgenik bitkiler yararlıdır demek de yanlıştır, zararlıdır demek de yanlıştır. O nedenle bu ürünler toptancı bir yaklaşımla kabul veya ret edilmemeli. Bunların içine hangi gen transfer edilmiş, bu genlerin işlevi ne, bu genlerin canlılar üzerinde etkileri var mı, çevre üzerinde etkileri olabilir mi? Gibi sorular sorularak cevaplar aramak gerekiyor”. açıklamasını yaparak transgenik bitkinin ne olduğu konusunda bilgiler vermiştir. Bu noktada kendisine “Bir bakteriden gen alıp bir bitkiye aktardığınızda, bitkiyi yiyen insanın sindirim sisteminde yer alan bakteriler üzerinde farklı etkiler oluşturabilir mi?” sorusu yöneltildiğinde “Dayanıklılığı sağlayan bir proteindir. Onu da siz mısırın içine aldınız ve siz bunu yediniz. Bu sizin sindirim sisteminizde parçalanacak. Amino asitlerine ayrılacak. Dolayısıyla o protein işlevselliğini göstermek için bağırsaktaki bakteriye ulaşamayacak. Yapılan çalışmalarda da o görülmemiş. Sadece şu görülmüş, sindirim sistemiyle parçalanmış DNA’lar bağırsak epitel hücrelerinde tespit edilmiş. Yani insan dışkısında da bir virüsün DNA veya RNA’sına rastlayabilirsiniz.” yanıtını vermiştir. Bu yanıt Bitki Islahçısının transgenik bitkiler ile ilgili kaygılarının yersiz olduğunu iddia etmektedir.

Moleküler Genetikçi GDO’lu ürünlerin daha az kimyasal kullanılacağı için daha sağlıklı olacağı fikrine kısmen katılmaktadır. Bu konudaki açıklamaları “Dünyadaki GDO’lu ürünlere baktığımızda %90’nı iki özellik içeriyor. Birincisi Bt toksiniyle böceklerle karşı direnç geliştirilen transgenik bitkiler. Bu işlemlerde bakteriden alınan bir gen yardımıyla bu toksinin bitki tarafından üretilmesi sağlanıyor. Bu toksini içeren bitkiyi yiyen böcek ölüyor. İkinci uygulama herbisit direnci olarak tanımlanan *glifosat* isimli herbisite direnç kazandırılan round-up bitkileri. *Glifosat*’ın etkin maddesinin etkisini azaltarak bitkiye zarar vermesini engelleyen enzim var. Bitki bu enzimi salgılayarak herbisite karşı kendisini koruyor. Bu ikisinin yaklaşımı ve değerlendirmesi çok farklı. Bt toksini *Bacillus Thuringiensis* isimli bakteri tarafından üretiliyor. Bu bakteri organik tarımda biyopreparat olarak kullanılabilir. Preparat güneş ışığı gibi durumlara duyarlı, etkisini uzun süre gösteremiyor. Dolayısıyla biz bunu bitkinin içerisinde üretirsek daha iyi olur diyor. Ama bitkide bu aşırı üretilip akümüle olabilir mi? Aşırı biriktiği zaman hedef organizmalar dışında başka organizmalara da zarar verebilir mi? Bu uygulamanın bu tür riskleri var. Pestisit kullanımıyla bu işlemin zararları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmelidir. Evet bu uygulamada geliştirilen transgenik ürünlerde daha az pestisit kullanılacağı bir gerçek. Bt toksini üretirse bitki dışarıdan birçok pestisiti atmanıza gerek kalmayacak. Fakat round-up bitkisi bu durumun tam tersi. Çünkü bitkiye herbisite karşı direnç kazandırdığınızda daha fazla herbisit uygulama imkânınız oluyor. Bu durumda birinci yöntemle üretilen GDO pestisit kullanımını azaltırken, ikinci yöntem uygulanan bitkiye normalden daha fazla herbisit uygulayabiliyorsunuz. Bu nedenle GDO uygulamalarını savunanlar ilaç kullanımını azaltıyor derken birinci örneği referans alırken, karşı olanlar hayır ilaç kullanımını arttırıyor derken ikinci örneği referans alıyorlar. Bu nedenle her bir GDO uygulamasını kendi içerisinde değerlendirmek gerekir. Örneğin elmada kara leke hastalığını engelleyecek geni bulsanız bunu aktarsanız iki defa ilaçlamayı ortadan kaldıracabilirsiniz. Ama round-up olayı bunun tam tersi herbisit kullanımını arttıracak şekilde kurgulanmış. GDO uygulamalarıyla kuraklığa dayanıklı veya tuzluluğa dayanıklı çeşitler geliştirilebilir. Bu uygulamalarda aktarılan genin diğer özellikleriyle birlikte değerlendirilmelidir.” şeklinde olmuştur. Bu ayrımı sivil toplum kuruluşlarında ve medyada GDO’yu eleştirenler ve karşı olanlar tarafından hiç dillendirilmeyen bir soruna işaret etmektedir. GDO çalışmalarının bir kısmı kimyasal kullanımını gerektirmeyecek şekilde bitkileri hastalık ve zararlılara dirençli kılmaya çalışırken ikinci grup çalışmalar bitkilerin üretimde uygulanan yabancı ot ilacına direnç kazanmalarını hedeflemektedir. Birinci grup uygulamalar yöntemi tartışılrsa da amacı kimyasal açıdan temiz bir ürün elde etmek iken, ikinci grup çalışma adeta tam tersi bir hedefe sahiptir. İkinci grup çalışmalarda daha fazla ilaç atarak yabancı otların daha etkin bir şekilde yok edilmesi ve asıl

ürünümüzün bu ilaçtan olumsuz etkilenecek olmaması hedeflenmiştir ki bu durum, asıl ürünümüzdeki ilaç kalıntısını GDO'suz endüstriyel tarımda üretilenden daha fazla hale getirecektir. Bu uygulama tamamen para kazanmak ve üretim miktarını arttırmaya yönelik, insan ve diğer canlıların yaşamını hiçe sayan bir yapıda görülmektedir. Bitki Islahçısı, GDO'lu ürünlerde transgenik olmayan yöntemleri desteklerken, bakteriden bitkiye yapılan gen transferlerine karşı çıkmıştır. Moleküler Genetikçi, Bitki Islahçısı'ndan çok farklı bir yorumla; Bt toksini kullanılan transgenik uygulamaları desteklerken, round-up uygulamalarına karşı çıkmıştır.

Moleküler Genetikçi'nin GDO konusundaki görüşlerini netleştirmek için "GDO uygulamalarına genel itibariyle olumlu bakıyorsunuz sanırım." şeklinde sorulduğunda "Evet kullanılan gene bağlı olarak değerlendirme yapılmalı. Doğru amaçlar ve yöntemlerle faydalı bir uygulama olduğunu düşünmüyorum." yanıtını vermiştir. Bu noktada GDO konusunda daha önce vermiş olduğu bilgiler de göz önünde bulundurularak "GDO'lu ürünleri üreten firmalar genellikle küresel firmalar. Bu firmaların hedefi tarımın sorunlarını gidermekten çok para kazanmak. Bu anlamda mevcut koşullarda GDO'nun kötü bir silaha dönüşebileceğini düşünüyor musunuz?" sorusu sorulduğunda "Tabi insanları beslemek için kullanılabilecek bu teknoloji insanları zehirlemek için biyolojik silah olarak bile kullanılabilir. Firmalar bu riski almazlar. Firmalar kendi ürünlerini satmak için çeşitli yöntemler kullanıyorlar. Tohumu da ilacı da onlardan alıyorsunuz. Birbirine bağımlı kılan satış stratejileri kullanıyorlar. İkinci yöntemleri de teknoloji koruma adı verilen uygulama buna göre tohumunuzu kendini tutamıyorsunuz. Tohuma yapılan uygulamaya göre siz bitkiyi yetiştiriyorsunuz ama aktarılan gen bitkiden çıkan tohuma geçmiyor. Dolayısıyla bu tür teknoloji koruma taktikleri var. Ancak teknolojinin dünya çapında yayılmasıyla birlikte aslında bu uygulamalar artık onların tekelinde değil. Şu anda Türkiye dâhil birçok ülke transgenik bitki üretebilir. Kendi ihtiyaçlarımıza göre lokal bitkilerden yeni türler geliştirebiliriz. Türkiye'de bu alanda yapılan akademik çalışmalar ve denemeler yasak değil ancak üretilmesi ve ticari olarak satılması yasak. Dolayısıyla küresel bir ürün farklı amaçlarla da üretilebilir ama böyle olabilir diye bu teknolojiye uzak durmak doğru değil. Mümkünse bu teknolojiyi onların elinden alıp kendi ürünlerimizi geliştirmeliyiz." cevabını vererek bu riski onaylamıştır. Ancak buna karşı yapılması gerekenin, ülkemizde transgenik bitkiler konusunda çalışarak küresel firmalarla rekabet etmek olduğunu ifade etmiştir. Ülkemizde transgenik bitkiler konusunda akademik çalışmalar yapılabilmektedir ancak bu ürünlerin üretimi yasaktır. Genetik ve ıslah çalışmalarının temel hedefi yüksek nitelikli tohum üretimidir. Medyada sürekli olarak tohum konusunda bağımlı olduğumuz bilgileri dolaşmaktadır. Ancak medyada bu konuyu dile getirenler genellikle konunun uzmanı

değildirler ve bu durumun uzun yıllardır süregelen bir ezberin devamı olduğu konusunda eleştiriler yapılmaktadır. Bu konudaki görüşleri sorulduğunda “Evet yurt dışından tohum alıyoruz ancak şu anda sebze tohumlarımızın %80’ini kendimiz üretiyoruz. Bunlar elbette yerli firmalar tarafından geliştirilmiş hibrit tohumlar. Tahıl ve ayçiçeği gibi alanlarda yurt dışından ithalat daha yüksek ama sebzecilikte bu durum değişti. Yurt dışından alınan tohumlar sadece İsrail’den alınmıyor, Amerika ve Avrupa menşeli firmalar da var son yıllarda Çin ve Japonya’dan da tohum alıyoruz.” açıklamasını yaparak, uzun zamandır tekrarlanan bu ezberin geçerliliğini yitirdiğini ifade etmiştir. İslah yoluyla geliştirilmiş yerli hibrit tohumların kullanım içerisindeki oranı %80 gibi yüksek seviyelere ulaşmıştır. Ancak bu durum bazı sivil toplum kuruluşları tarafından yerel tohum çeşitlerimizi tehdit ettiği için eleştirilmektedir. Bu konudaki düşünceleri sorulduğunda “Evet azalmasına neden oluyor ancak yerel türlerden de melezlenerek hibrit tohumlar üretiliyor.” yanıtını vererek bu riski onaylamış ancak yerli hibrit tohumlarında yerel tohumların ıslahıyla üretildiğini söyleyerek, özelliklerinin iyileştirilerek kullanıldıklarını ifade etmiştir.

Biyoteknolog, tarımda kullanılan ıslah uygulamaları hakkındaki görüşlerini “İslah; bitkiler, hayvanlar hatta mikroorganizmalar için uygulanabilen genetik bir iyileştirme uygulaması. Kalıtsal özelliklerde yani DNA üzerinde bir iyileştirme işlemi. Elbette hedefi insan kullanımı ve insan yararı doğrultusunda bir iyileştirme. İnsanlık çok uzun zamandır, tarımı keşfettiğinden beri ıslahı yapıyor. Ancak bu ıslah uygulamaları doğanın mutasyonlarını seçerek gerçekleştiriliyor. Üretimde çok daha iyi ürün veren buğday tohumlarının seçilerek üretilmesi bu işlemin en basit örneği olabilir. Hayvanlarda da benzer şekilde uygulanabiliyor.” sözleriyle açıklamıştır. Biyoteknolog, ıslah uygulamalarını, Bitki İslahçısına benzer bir şekilde tanımlamış ve bu işlemin seleksiyon şeklinde tarım devriminden beri uygulanan bir teknik olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda ıslahı doğanın kuralları içerisinde gerçekleştirilen bir faaliyet olarak görüp görmediği sorulduğunda “Evet mutasyon sürekli oluyor doğada, çok farklı özelliklere sahip türler çıkabiliyor. İnsanlar bunu kendi yararı doğrultusunda seçip çoğaltabiliyor. Ancak 1950-1960’larda yeşil devrimden sonra ıslah çalışmaları hızlanıyor ve biraz boyut değiştiriyor.” şeklinde onaylarken yeşil devrimle birlikte oyunun kurallarının değiştiğine işaret etmiştir. Yeşil devrim konusunu biraz daha açması istendiğinde “Yeşil devrim tarımda verimliliğin artırılması amacıyla çok farklı tekniklerin bir arada kullanıldığı bir sistemi ifade ediyor. İkinci dünya savaşından sonra insanlar çok farklı tekniklere hâkim olduktan sonra bu teknolojileri tarımsa kullanmaya başlıyorlar. Bunların içerisinde belki de en önemlisi atom enerjisi, atom enerjisinin kullanımıyla mutasyon ıslahı uygulamaları gerçekleştirilmeye başlıyor. Gama radyasyonu DNA üzerinde değişiklikler yapabileceklerini fark ediyorlar.

Çok çeşitli hibritleri kullanarak çok daha hızlı bir şekilde farklılık yaratmaya başlıyorlar. Mutasyon ıslahının dışında yeşil devrimle; çok hızlı bir şekilde yeraltı suları tükenmeye başlıyor, sulama ve tarım makinaları geliştiriliyor, kimyasal ilaçlar ve gübreler geliştiriliyor. Kültür türleri çok hızlı bir şekilde değişikliğe uğrattılıyor ve hibrit türler geliştiriliyor.” yanıtını vererek yeşil devrimle atom enerjisinin tarımda nasıl kullanıldığını ve mutasyon ıslahının yapılış şeklini açıklamıştır.

Biyoteknolog’a yeşil devrim sonrasında üretilen hibrit türlerin Anadolu’nun yerel gen kaynaklarını riske atıp atmadığı sorulduğunda “Maalesef, daha iyi bir tür elde ettiğinizde daha kötü olduğunu düşündüğünüz türün yok olmasına neden oluyorsunuz.” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda, milyonlarca yılda oluşmuş türlerin gelişim yollarının değiştirilmesi durumu hakkında görüşleri “Aslında yerel türler binlerce yılda gelişmiş ancak siz en fazla yüz yıllık bir tecrübenize dayanarak daha iyi olduğunu iddia ettiğiniz bir tür geliştiriyorsunuz. Uzun süreli sonuçlarını bilmiyorsunuz değil mi?” sorusuyla kendisine sorulduğunda “Evet haklısınız. Genetiği değiştirilmiş organizmalar ne kadar tartışılıyorsa ıslah konusu da o kadar tartışılmalıdır.” yanıtını vermiştir. Bu durum, gen transferi alanında çalışan bir akademisyenin bu konunun riskleriyle ilgili olarak uyarısı niteliğindedir. Bizler kendi amaçlarımız doğrultusunda bitkilerin genetik yapılarını değiştiriyoruz ama onu doğa koşullarına daha kırılgan hale getirebiliyoruz. Elimizdeki bütün yerel türleri kaybettiğimizde, bu bitkilerin hassas oldukları iklimsel değişiklikler veya hastalık veya zararlıların çıkması durumunda ürünler toplu yok oluşa sürüklenebilir. Yerel türler gelişimini binlerce hatta milyonlarca yılda birçok zorlu koşulu yenerek yapmış Ancak biz onun yapısını insan çıkarı doğrultusunda değiştiriyoruz ve bunu değiştirirken neleri kaybettiğimiz tam olarak bilmiyoruz.

Biyoteknolog’a bitki ıslahı konusundaki net görüşü sorulduğunda “Gerçekçi olmak gerekirse bugünkü insan nüfusunu doyurabilmek için bazı çalışmalar yapmak zorundayız. Önemli olan insan ve çevre sağlığına en az zarar veren yöntemi bulmak. İnsan sağlığı konusunda çok net sonuçlar veren testlerimiz var. Toksisite ve alerji testler artık rutin işlemler. Islah ile geliştirilmiş bütün ürünlerin bu tür testlere tabii tutulması gerekiyor. Zararlı olmadığının kanıtlanması gerekli.” sözleriyle aslında net olarak desteklemese de insan nüfusunu doyurabilmek için bu tür çalışmaları yapmamız gerektiğine olan inancını ifade etmiştir.

Biyoteknolog, gen transferi üzerine çalışan bir akademisyendir. Bu kapsamda GDO konusundaki görüşleri sorulduğunda “GDO aslında üçüncü aşamadır. On bin yıl önce bazı türleri kültüre alarak yetiştirmeye başladık, ikinci aşamada kalıtsal değişimleri seçerek onları çoğaltmaya başladık. Yeşil devrimle çok hızlı bir şekilde farklılıkları seçerek yeni çeşitler

geliştirdik. GDO ise üçüncü dalgadır. Mutasyon tekniklerinden çok daha hızlı bir şekilde, hedefe yönelik istediğimiz herhangi bir karakteri belli bir organizmaya kalıtsal düzeyde aktarabildiğimiz çalışmalar bunlar.” şeklinde yanıtlayarak seleksiyon ıslahı ve mutasyon ıslahından sonra GDO çalışmalarını tarımda üçüncü dalga olarak nitelemiştir. Bu noktada GDO’da en çok tartışmalara konu olan transgenik uygulamalarla ilgili görüşü “Islah uygulamalarında doğal şartlarda birbiriyle gen transferi yapabilen canlılar arasında bir transfer yapılırken GDO da doğada birbiriyle gen transferi yapamayacak iki canlı arasında bu işlemi gerçekleştirebiliyorsunuz. Bu biraz riskli değil mi?” şeklinde sorulduğunda “Mutasyon ıslahında gama radyasyonu kullanarak bir bitkide çok radikal boyutta değişiklikler yapabiliyorsunuz. Ancak rekombinant DNA teknolojisi dediğimiz yani moleküler genetik teknolojilerin gelişmesiyle tamamen hedefe yönelik farklı türlerden bu transferi yapıyorsunuz. Bu transfer mikroorganizma ile bitki, hayvan ile bitki veya bitki ile başka bitki arasında olabilir. Ben GDO’lara ıslah edilmiş türlerden daha farklı bir gözle bakamıyorum. Bir gama radyasyonu ile organizmanın DNA’sında çok önemli bir değişiklik yaptığınız zaman aslında GDO’ya benzer kategoride bir değişiklik yapmış oluyorsunuz.” yanıtını vererek mutasyon ıslahı ile GDO’yu karşılaştırmıştır. Biyoteknolog’un mutasyon ıslahı konusundaki düşünceleri Moleküler Genetikçi’ye benzerdir. Mutasyon ıslahını kontrolsüz bir müdahale olarak gördüğünden GDO uygulamalarının ondan daha güvenilir olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuyu biraz daha detaylandırması için “Islah uygulamalarında doğanın kuralları içerisinde davranılmıyor mu?” sorusu yöneltildiğinde “Evet bir tanesi endüstriyel yöntem, diğeri de atom enerjisinin kullanılmasıyla yapılan ıslah.” yanıtını vermiştir. Tartışmayı GDO eksenine çekmek için “Bu durumda gama radyasyonu ile yapılan mutasyon ıslahı ile GDO’yu karşılaştırabilir misiniz?” sorusuyla bir karşılaştırma yapması istenmiştir. Biyoteknolog bu karşılaştırmayı “Gama radyasyonu uyguladığınızda aslında üründe ne değişiklikler yaptığını tam olarak bilmiyorsunuz. Rastgele onu radyasyona maruz bırakıyorsunuz. Bu işlem, DNA üzerinde değişimlere yol açıyor. Belli parçaları kayboluyor, kırılıp gidiyor, belli parçalar yeniden dönüyor. Sonra bakıyorsunuz rengi mi değişmiş, başak boyu mu değişmiş. Oldukça riskli bir durum aslında. Çok kontrolsüz bir işlem ve şu anda tükettiğimiz tahıllar, meyveler ve sebzeler mutasyon ıslahından geçmiştir. Şu an 4000 tür çeşit mutasyon ıslahı ile üretilmiş durumdadır. Sadece gıda olarak düşünmeyin bu işlem kesme çiçek üretiminde de çok yaygın. Bunların sonucunda alerjenler vs. çıkıyor ve sonuçlarını kestiremiyorsunuz. Bu ürünler endüstriyel tarım yöntemleri içerisinde değerlendirildiği için hiçbir teste tabii tutulmadan üretiliyor. Fakat GDO uygulaması yaptığınızda birçok teste tabiisiniz. Çok anlaşılmayan bir teknoloji, türler arasında transferi mümkün kıldığı için insanları

biraz ürkütüyor. Bilim insanları bu konuda çok konuşmuyor ancak medyada bu işi hiç bilmeyen kişiler sürekli söz aldığından insanların kafası çok fazla karışmış durumda. Dolayısıyla hiç kimse aralarındaki bu farkı göremiyor.” açıklamalarını yapmıştır. Moleküler Genetikçi’ye benzer bir şekilde mutasyon ıslahının kontrolsüz ve tehlikeli yönlerini anlatmıştır. Burada çarpıcı olan kısım ise bu tehlikeli yöntemin şu an tükettiğimiz birçoğu bitkisel ürüne uygulanmış olduğudur. Bitki Islahçısı mutasyon ıslahının çok yaygın olmadığını iddia ederken, Biyoteknolog durumun öyle olmadığını, bu uygulamanın yeşil devrimin yapıldığı dönemlerde birçok tür üzerinde uygulandığını ifade etmiştir. Her ne kadar GDO’lu ürünler insanlara daha ürkütücü gelse de mutasyon ıslahının gizli ve daha etkili bir tehlike olduğuna işaret etmiştir. Bu kapsamda düşüncelerini netleştirmek için “Anladığım kadarıyla siz mutasyon ıslahından üretilmiş bir ürünü tüketmektense GDO teknolojisiyle üretilmiş bir ürünü tüketmeyi tercih ediyorsunuz.” sorusu yöneltildiğinde “Hangi geni nereye aktardığınızı ve bunun yaratacağı değişiklikleri biliyorsunuz. Ayrıca bu ürünler hemen piyasaya sürülmüyor birçok testten geçiyor. O nedenle evet.” yanıtını vererek GDO’lu ürünlere daha fazla güvendiğini ifade etmiştir. GDO’lu ürünlerin insanlığın geleceğini riske sokacağı iddialarıyla ilgili olarak ne düşündüğü sorulduğunda “ Ben esas kullanılmadığında risk olacağını düşünüyorum. Sadece mutasyon ıslahına karşı söylemiyorum. Eğer yeterli miktarda gıda üretimiyle ilgili bu teknolojileri kullanmazsak sorunlar yaşayabileceğimizi düşünüyorum. 2030 yılına kadar nüfusumuz dokuz milyarı bulacak ve verimli tarım arazileri azalacak alternatif teknolojiler devreye sokulmazsa çok ciddi sıkıntılar olacağını düşünüyorum.” yanıtını vererek nüfus artışı nedeniyle asıl kullanılmamasının riskli olduğunu ifade etmiştir.

Biyoteknolog, GDO’lu ürünlerin daha sağlıklı olduğu iddiasına katıldığını “Evet zaten GDO teknolojisinin kullanımının hedefleri daha verimli, besleyici ve sağlıklı ürünler elde etmek. Tabi ki bunların yanında çevreye daha az zarar vermek ve daha az su tüketmek sayılabilir. Bir örnek vermek istiyorum. Bir bakteri türü doğada böcekleri öldürebilen bir toksin üretebiliyor ve bu toksinin insan üzerinde hiçbir zararı yok. Dolayısıyla ABD’nin 1990’larda ilk geliştirdiği transgenik işleminde bitkiler arasında bu toksinin kullanımı vardı. Gen transferi yaparak bu toksini bitkiye ürettiriyorsunuz. Bitki tüm dokularında bu toksini üretiyor ve zararlı bu toksini yediğinde ölüyor.” sözleriyle açıklamıştır. Bu kapsamda kendisine “Yani kimyasal ilaç kullanımı sonucunda kalıntıların kanser yatığı biliniyor ama biz GDO ile ilaç kullanımını ortadan kaldırıyoruz diyorsunuz. Peki GDO’lu ürünlerin kanser ve kalıtsal bozukluklara yol açacağı iddialarına karşı ne demek istersiniz?” sorusu yöneltildiğinde “Olabilir mutlaka toksikolojik ve alerjik testlerin yapılması gerekir.” yanıtını vererek bu önermeye tam olarak destek vermese de belli testler yapıldığında kabul edilebileceğini söylemiştir. Biyoteknolog’un

net cevap verememesinin nedenini anlayabilmek için “Bu etkiler testlerde çıkmazsa, birkaç nesil sonra ortaya çıkma ihtimali yok mu?” sorusu yöneltildiğinde “Eğer bir teknolojiyi kullanıyorsak bazı riskleri de göz önüne almalıyız. İnsanın geliştirdiği tüm teknolojilerde olduğu gibi. Teknolojimizin öngördüğü tüm testleri yaparız ama yine de öngöremediğimiz bir şey varsa sonuçlarına katlanmak zorunda kalabiliriz.” yanıtını vermiştir. Bu yanıtla; aslında her zaman bir riskin olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak Biyoteknoloji açıklamalarında, Moleküler Genetikçi’nin anlattığı round-up uygulamalarıyla herbisitlere dirençli türlerin geliştirilmesi ve ürünlerdeki ilaç kalıntılarının artması riskine değinmemiştir. GDO uygulamalarını, Moleküler Genetikçi’nin açıkladığı Bt toksini uygulamaları ekseninde değerlendirmiştir.

Kanatlı Uzmanı, ıslah uygulamalarını kendi çalışma alanı özelinde değerlendirerek “Islah yapılmalı fakat bunun da bir ölçütü olmalı. Bir hayvan kesimi (Tavuk) için 42 ay uygunsu bunu 38’e çekmek için doğanın şartları ve hayvanın yapısı bu kadar zorlanmamalı hayvanların yapısı bozulmamalı. Modern kümesler yapıldı ama hayvanı bozunca bu iş amacının ötesine geçti diye düşünüyorum. İşin insanları doyurma amacından çıkıp, daha çok para kazanma uğruna doğanın kurallarının zorlandığı bir eksene girdiğini düşünüyorum.” yorumunu yapmıştır. Bu kapsamda Kanatlı Uzmanı ıslah uygulamalarını bir noktaya kadar desteklerken özellikle tavukçulukta hızlı gelişen türlerin gelişim sürelerinin aşırı kısaltılmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.

Kanatlı Uzmanı GDO konusunda da biraz çekimser ifadeler kullanmış ve görüşlerini “Hayvancılıkta da GDO uygulamalarıyla karşılaşıyoruz. Dünyada bütün canlılar nasıl geliyorsa hastalık ve zararlılar da gelişiyor. Bunlara karşı herbisit ve pestisitleri kullanıyoruz. GDO üreticileri biz gen transferleri yaparak türleri hastalık ve zararlılara karşı dirençli hale getiriyoruz diyorlar. Piliç üretiminde çeşitli bilimsel çalışmalar var. Piliçlere GDO’lu yemler yediriliyor ve 11 jenerasyon inceleniyor ve bunların etlerinde GDO’ya rastlanmıyor. Bu çalışmalara bakınca GDO’lu yemlerle yetiştirilen piliçler insan sağlığına zarar veriyor diyemiyorsunuz. Avrupa Birliği GDO konusunda oldukça duyarlı ve buradaki kuruluşlarda da bu konuda bir itiraz olmayınca zararlı olmadığı gibi bir görünüm ortaya çıkıyor. Evet ilaç kullanımımızı azalttığı doğru ama GDO konusunda sonuç odaklı değil evrensel ahlaki ödev veya çıkış odaklı yaklaşacağım vicdanen yapılmaması gerektiğini düşünüyorum.” sözleriyle açıklamıştır. Bu kapsamda, özellikle hayvan yemlerinde kullanılan GDO’lu ürünlere işaret etmiştir. Bu ürünlerin kullanımının, tavuk etleri açısından bir zarara neden olmadığını ve AB kuruluşlarının da bir itirazının olmayışını dile getirmesine rağmen yine de bu ürünlerin kullanımına karşı olduğunu ifade etmiştir. Kanatlı Uzmanı, çevre konusunda deontolojik

tutuma sahiptir ancak tarım konusunda teleolojik bir tutum sergilemiştir. Fakat GDO konusunda net bir şekilde deontolojik bir tutuma dönüş yaparak sonuçlarına bakılmadan, evrensel ahlaki ödevimiz gereği bu uygulamaları yapmamamız gerektiğini vurgulamıştır.

Kanatlı Uzmanı, GDO’lu ürünlerde kimyasal kullanımının azalacağı ve sağlıklı olacağı iddiasına “GDO tarım ilaçlarının kullanımını azalttığı için yararlı olabilir fakat, GDO’nun farklı alanlarda verebileceği zararlı yönleri gözden kaçırdıklarını düşünüyorum. Ben GDO’lu ürünleri sezaryen ile doğmuş çocuklar gibi görüyorum. Normal doğumda annenin fizyolojisi değişiyor, vücut kimyasalları değişiyor ve yavrusunu emzirmek için koruyucu bir süt üretimi gerçekleşiyor. Oysa sezaryende randevuyla doğum yapılıyor ve çocuk birçok yönden yoksun ve çevre koşullarına duyarlı hale geliyor. GDO uygulamalarıyla Allah’ın evreni yarattığı kurallara müdahale edildiğini düşünüyorum.” şeklinde karşılık vermiştir. Bu yorumunda; doğrudan zararlarına değil, canlı üzerinde yapılan değişikliklerden dolayı canlıların çevre duyarlılıklarındaki artışa dikkat çekmiştir. Bu soru karşısında önceki deontolojik tutumuna teolojik bir yaklaşımı da ekleyerek GDO’nun Allah’ın kurallarına müdahale olarak tanımlamıştır.

Büyükbaş Uzmanı, ıslah çalışmalarıyla ilgili olarak hayvancılık sektöründe yapılan uygulamalara değinmiş ve “Islah özellikle broylerler üzerinde sürekli tartışma konusu oluyor. Broylerlerin 42 günde kesime gidiyor olması tartışılıyor. Oysa hayvanlara dışarıdan müdahale yok, bunlar ıslah yoluyla geliştirilmiş tavuklar. Örneğin; göğüs eti büyük olan anne baba seçip bir sonraki kuşak oluşturunuz ve bu şekilde özellikler kazandırabilirsiniz. Ancak hayvanlarda verimi arttırırken çevre koşullarına duyarlılık da artıyor. Örneğin bizim yerel büyükbaş hayvan türlerimiz keneye karşı dayanıklıyken, Siyah Alaca türü keneye karşı dayanıklı değil. Yarın dünyada ne tür gelişmeler olacağını bilmiyoruz o nedenle yerel türlerin kullanılmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü yerel hayvanlar kendi evrimsel süreçleriyle günümüze gelmişler. Islah edilen hayvanlarda işleyiş doğanın kuralları içerisinde olsa da doğal seleksiyon yok. Sadece verime konsantre olarak yapılan ıslah diğer değişimleri göz ardı edebiliyor.” açıklamalarını yapmıştır. İfadelerinde, tartışmalara konu olan etçi tavukların (Broyler) kesim sürelerinin nasıl kısaltıldığını anlatmıştır. Ancak Kanatlı Uzmanı’nın da açıklamalarında değindiği gibi bu uygulamalarla geliştirilen hayvanların çevre duyarlılıklarının arttığını, keneye olan duyarlılık üzerinden açıklamıştır. Bu kapsamda sadece et miktarı ve süt üretimine yoğunlaşan sektörün ıslah yoluyla geliştirilen ürünlerde bu tür sıkıntıları gözden kaçırdığına işaret etmiştir. Islah çalışmalarının uzun süreli çalışmalar olduğunu “Ben İsrail’de bulundum orada geçmişten güzel bir örnek var. İsrail’e 1914 yılında Hollanda’dan Siyah Alaca ineği getiriyorlar hayvanlar ölüyor. İlk aşamada biz bakamadık

galiba diye düşünüyorlar sonra bir daha getiriyorlar ve yine ölüyor. Sonra hayvanlarla ilgili değil çevreyle ilgili bir sorun var diye düşünüyorlar çünkü yerel türlerinde hiçbir sıkıntı olmuyor. Sonra kendi türleriyle Siyah Alacayı melezleyerek yeni bir tür elde edemez miyiz diye düşünüyorlar ve ıslah çalışmalarına 1914 yılında başlıyorlar. Şu an İsrail Holstein diye bir inek var dünya şampiyonu. Bu çalışmalar uzun yıllar gerektiriyor.” örneğini vererek açıklamıştır. Açıklamalarına göre Büyükbaş Uzmanı ıslah uygulamalarına çok karşı değildir ancak çevre duyarlılığındaki artış gibi sorunları da görmek gerektiğini dile getirmektedir.

Büyükbaş Uzmanı, GDO alanında yapılan çalışmalara tamamen karşı değildir fakat çekinceleri olduğunu “Evet hedefe konsantre bir gen transferi. Örneğin Amerika’da keçiye örümcek geni transfer ettiler ve keçinin sütünden örümcek ipi ürettiler. Islah uzun süreli bir uygulama, bu işlem (GDO) zaman kazandırıyor. Ama bu işlemin, zaman kazandırırken ne kaybettirdiğini bilmiyoruz. Ortaya çıkan ürünün insan sağlığı üzerindeki etkileri konusu belirsiz. GDO uygulamalarını tümünden reddetmiyorum olumlu yönleri elbette var. Amerika’da mısırdaki uygulanan GDO’nun Monark kepeneklerini olumsuz yönde etkilediği ortaya çıktı. Islah doğanın kuralları içerisinde işliyor ancak GDO’da bunun dışına çıkılması evrensel ahlaki ödeve aykırı gibi, biraz Tanrı rolü oynanıyor. Melezlemede türler doğada bunu kendileri de yapabiliyordu ama GDO öyle değil. Sonuçları çok dikkatli incelenmeli.” sözleriyle dile getirmiştir. GDO uygulamalarını teleolojik yönden eleştirdiğini Monark kelebekleriyle ilgili örnek üzerinden açıklarken, deontolojik yönden eleştirdiğini “evrensel ahlaki ödeve aykırı gibi” ifadeleriyle, teolojik yönden eleştirdiğini “biraz Tanrı rolü oynanıyor” sözleriyle ortaya koymuştur. Bu kapsamda Büyükbaş Uzmanı’nın GDO uygulamalarına ıslah uygulamalarından daha soğuk baktığı söylenebilir.

Büyükbaş Uzmanı, GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerin daha sağlıklı olabileceği düşüncesine katıldığını belirtirken sonuçlarıyla ilgili bir uyarıda da bulunarak görüşlerini “Zaten GDO çalışmalarının amacı bu ama bu amaçlara ulaşırken Monark kelebeklerinde olduğu gibi beklenmeyen ve tahmin edilemeyen etkiler de ortaya çıkabiliyor.” şeklinde ifade etmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, ıslah uygulamalarını desteklediğini “Islah hayvanları ve tohumları daha iyiye taşımayı hedefliyor. Bence ıslah tarımda ve hayvancılıkta verimliliği arttırmak amacıyla uygulanması gereken bir yöntem. Bir işletme sahibi olarak az maliyetle çok gelir elde etmeyi hedeflerim. Bu kapsamda ıslah edilmiş türler bize bu imkânı sağlıyor.” sözleriyle dile getirmiştir. İşletme sahibi olarak ıslah uygulamalarının kârlılıklarını arttırması nedeniyle bu desteği verdiğini ifade etmiştir. GDO uygulamalarını da benzer bir şekilde desteklemektedir ve bu desteğini “GDO konusunu basından takip ettiğinizde çok kötü bir şey olduğunu düşünebilirsiniz. Bence tamamen bilinçli bir şekilde yapılması durumunda onun da

çok faydalı olacağına inanıyorum.” açıklamıştır. GDO uygulamalarıyla üretilen ürünlerin daha sağlıklı olacağına inandığını “Olabilir, GDO ile bitkiler bazı hastalıklara karşı bağışıklık kazanıyor. Örneğin domatesteki siyah lekelerle karşı bir gen transferi yapılması durumunda ilaç atılmayacaktır ve bu durumda daha sağlıklı en azından ilaç kalıntısı olmayan ürünler üretilebilecektir.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu noktada kendisine “GDO’lu ürünlerin insan sağlığına uzun süreçte olumsuz etkileri olabileceği iddiaları hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde “Maalesef bu etkileri görece kadar vaktimiz yok, belki biraz kobay olacağız ama kullanmamız gerekiyor.” yanıtını vererek bu ürünleri kullanmamız gerektiğini vurgulamıştır.

Küçükbaş Yetiştiricisi, ıslah uygulamalarını doğanın kendi kuralları içerisinde gerçekleştirildiğinden dolayı desteklediğini “Ben ıslah çalışmalarının doğayla uyumlu olduğunu ve verim arttırıcı olduğuna inanıyorum. İnsanın bir müdahalesi var ama bunun olumlu karşılanacak sınırlar içerisinde olduğuna inanıyorum.” sözleriyle açıklamıştır. GDO uygulamalarına güvenmediğini “Açlığı yok etmeyi amaçladıkları konusunda makaleler ve yazılar okuyoruz. Bunlar gerçekten açlığı yok etmek için kullanılıyorsa onay verilebilir. Fakat sadece kâr için uygulanıyorsa ki ben kâr için yapıldığını düşünüyorum, bana mantıklı gelmiyor.” sözleriyle dile getirirken bu uygulamaların çıkar amaçlı yapıldığını düşünmektedir. GDO’lu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkındaki düşüncelerini “Başarabiliyorsa bence bunlar olumlu sonuçlar. Ama bu tohumlar çoğaltılamıyor ve bu durum amacın sağlık değil para olduğunu gösteriyor. Bu tohumları üreten şirketlerin tarımı bağımlı hale getirdiklerini düşünüyorum. Sonuç olarak daha sağlıklı ürünler geliştirebilirler ama amaçları masum değil.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda GDO uygulamalarını olumlu sonuçlar vermesi şartıyla destekleyecek gibi görünse de, bu uygulamaları yapanların amacının tamamen para kazanmak olduğunu düşündüğünden güvenmemektedir.

Çiftçi, ıslah uygulamaları hakkındaki düşüncelerini “Şimdi bu tohumları dünyanın parasına satıyorlar. Allah için iyi ürün alıyoruz ama bu tohumlar çok pahalı. Hepsi yabancı bunun yerlisini yapsalar belki daha ucuz olacak. Bir de bu tohumlar ilaç gübre olmadan yetiştirilmiyor.” sözleriyle ifade ederek yerli tohum çalışmalarının yapılması durumunda maliyetlerin düşeceğine işaret etmiştir. Bu tohumlardan para kazandığını söyleyerek olumlu baktığını gösterirken, ilaç ve gübre kullanımını arttırdığına dikkat çekmiştir. GDO konusunda çok fikri olmadığını ancak zararlı olduğunu duyduğunu söylemiştir. GDO’lu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiasıyla ilgili olarak fazla bilgisi olmadığını “Öyleyse iyi ama çok bilmiyorum, ne desem yalan olur.” sözleriyle ifade etmiştir.

Organik Tarımcı, tarımda ıslah uygulamalarının yapılmasına olumlu bakmaktadır. Bu uygulamaların bitkisel ve hayvansal ürünlerde kullanılmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. GDO uygulamalarının ise hiç yapılmaması gerektiğini söylemiştir. Bu kapsamda Organik Tarımcı'nın teolojik ve deontolojik tutumlarının da olduğu göz önünde bulundurularak "GDO uygulamalarına muhtemel sakıncalı sonuçları nedeniyle mi karşısın yoksa doğaya böyle bir müdahale hakkımızın olmadığını mı düşünüyorsun?" sorusu yöneltildiğinde "Sonucu insanları olumsuz etkileyebilir diye düşünüyorum." yanıtını vererek karşı çıkışının teleolojik olduğunu göstermiştir.

Organik Tarımcı, GDO'lu ürünlerin daha sağlıklı olduğuna inanmamaktadır ve bu ürünlerle ilgili olarak "..... Hindistan'da çiftçileri GDO'lu tohumla daha fazla üreteceksiniz ve daha fazla kazanacaksınız diye ikna ediyorlar. Çiftçilerde GDO'lu pamuk tohumlarını ekiyor. Çiftçileri bu yolla borçlandırıyorlar ve çiftçiler beklenen verimi alamayınca borçlarını ödeyemiyor ve intihar etmeye başlıyorlar." örneğini vererek farklı zararlarının da olduğunu ifade etmiştir.

Çevre Aktivisti, günümüzde uygulanan ıslah çalışmalarına sıcak bakmadığını kendi deneyimlerinden yola çıkarak "Burada bir müdahale var tabi. Bu müdahale doğanın kendi kuralları içerisinde yapılabilir. Burada geleneksel tohumlar da aslında çiftçiler tarafından seçile seçile oluşturulmuş. Biz de çocukluğumda hatırlıyorum fasulye yetiştirir ve tohum için en irilerini seçerdik. Bu ıslahın masum şekli ve ben bunu savunuyorum. Ancak ıslah edilmiş patentli tohumlar olayı tamamen sömürü düzeninin bir parçası haline geliyor. Ben doğanın patenti olmaz diye düşünüyorum." ifadeleriyle karşı çıkmıştır. Bu yanıtta yer alan "doğanın patenti olmaz" ifadesi oldukça düşündürücüdür. Bitki Islahçısı, yapılan ıslah çalışmalarının ekonomik karşılığını alabilmenin tarım ahlakı açısından önemli olduğunu vurgularken, Çevre Aktivisti tam tersi görüş bildirerek doğanın patenti olmaz söylemiyle buna karşı çıkmıştır.

Çevre Aktivisti, GDO uygulamaları ve bu uygulamalarla üretilen bütün ürünlere karşı olduğunu beyan etmiştir. GDO kullanılarak üretilen ürünlerin daha sağlıklı olacağı düşüncesine sert bir şekilde karşı çıkarak bu konudaki düşüncelerini "Bana göre bütün bunların temelinde küresel firmaların tarımı ele geçirme politikaları var. Size kim verdi bu görevi, yapmayın istemiyoruz. Tarımda yerel tohum kullanımını yasaklanmasına kadar gelmesine neden olan uygulama, amaçları bu. Biz daha iyisini üretiyoruz gel biden al diyorlar. Bütün canlıların milyonlarca yılda oluşturduğu bir genetik yapı var. Sonucun nereye ulaşabileceğini kestirebiliyor muyuz? Genetik çalışmalarda beş hatta elli kuşak sonra ne olacağını kestiremiyoruz. Bu nedenle çok büyük riskler taşıdığını düşünüyorum." şeklinde ifade etmiştir. Çevre Aktivisti bu çalışmaları kapitalist sistemin tarımda yerleşmeyi engelleyecek

taktiklerinden biri olduğunu düşünmekte ve bunun sonuçlarını gelecek nesillerin yaşayacağına inandığını ifade etmiştir.

Vejetaryen, ıslah uygulamalarına doğanın kendi kuralları içerisinde olduğu için olumlu baktığını “Bir sakıncası olmadığını düşünüyorum. Doğaya bir müdahale var ama bu müdahalenin doğanın kendi kuralları içerisinde gerçekleştiğini düşünüyorum.” ifadeleriyle açıklamıştır. GDO uygulamalarıyla ilgili olarak biraz daha çekimser olsa da şartlı olarak onayladığını “Dünyadaki aç kalan insanları göz önünde tuttuğumuzda GDO uygulamaları makûl karşılanabilir. Ancak GDO uygulamalarında maksimum verim için minimum zarar dengesinin gözetilmesi gerekir.” sözleriyle göstermiştir. GDO uygulamalarıyla üretilen ürünlerin daha sağlıklı olacağı konusunda net ifadelerde bulunmamış ve düşüncelerini “GDO’nun risklerinin ne kadar olacağını bilemiyoruz ancak bu riskler kaynak tüketimiyle karşılaştırıldığında altta kalıyorsa uygulanabilir. GDO uygulamalarına bu gerekçelerle çok olumsuz bakmıyorum.” sözleriyle açıklamıştır. Vejetaryen, genel olarak teleolojik tutuma sahiptir ve bu bakış açısını ıslah ve GDO konusunda da sürdürmüştür. Bu uygulamaları sonuçları açısından değerlendirmiş ve faydası zararından büyük ise uygulanabilir olarak görmüştür.

Vegan, tarımda ıslah uygulamalarına net bir tavır koyarak bu konudaki düşüncelerini “Yanlış buluyorum. Yöntemleri ne kadar doğal olsa da evrimin yönünü değiştiriyorsunuz. Evrimi insan çıkarına doğru döndürdüğünüzü sanıyorsunuz oysa bunun sonucunu bilmiyorsunuz. Hibrit türler daha fazla ilaç, daha fazla gübre istiyor. Sistem, daha verimli diye size bunları üret diyor ama üretim maliyetleriniz artıyor ve sonuçta bir şey değişmiyor. Değişen doğanın dengesi. Oysa yerel tohumlar bölgenin ekosistemine, hastalık ve zararlılarına dirençli olduğu için hayatta kalmış. Siz bu özellikleri bozunca sonucun nereye gideceğini bilemezsiniz.” sözleriyle ifade etmiştir. Vegan, ıslah uygulamalarını doğanın evrimine bir müdahale ve çevre duyarlılığı artışı nedeniyle sağlıksız bitkiler üreten bir uygulama olarak görmektedir. Bu uygulamaların çiftçileri endüstriyel tarım yöntemlerine bağımlı yaptığını, ilaç ve gübre kullanımı üzerinden iddia etmiştir.

Vegan, GDO uygulamalarına kökten karşı olduğunu “Bauman modernizmi bahçıvan kültürüne benzetir. Bahçıvan sadece kendi istediği türlerin yaşamasını ister ve onlara kendi istediği şekli verir. Endüstriyel tarımda modernizmin bir yansıması. Biz doğaya ve ürünlere kendi istediğimiz şekli ve özellikleri kazandıracağız iddiasıyla yapılan bir işlem GDO. Kökten karşıyım. Bu hem insanın Tanrılaşma arzusu hem de para ve güç uğruna doğanın köleleştirilmesinin doruk noktası. İnsanın doğaya bu kadar müdahale hakkı olmamalı.” sözleriyle dile getirmiştir. Vegan’ın endüstriyel tarım eleştirisinde, postmodernist düşünür

Bauman'ın modernizme getirdiği eleştiriyi kullanması çarpıcıdır. GDO uygulamalarında bitkilerin insanların çıkarları doğrultusunda yeniden dizayn edilmesi hedeflemektedir. Bu kapsamda yerinde bir anoloji olarak görülmektedir. Vegan'ın "İnsanın doğaya bu kadar müdahale hakkı olmamalı" sözleri deontolojik bir yaklaşımı içermektedir. Bu yaklaşım, Vegan'ın deontolojik olan genel etik, çevre ve tarım etiği tutumlarıyla örtüşmektedir.

Vegan, GDO'lu ürünlerin endüstriyel tarım ürünlerinden daha sağlıklı olacağı iddiasına katılmadığını "Bence GDO'lu ürünler ilaç ve gübrelerden daha tehlikeli. Doğanın tanımadığı genetik yapılar oluşturuyorsunuz. Bu ıslahın da ötesinde bir şey. Sağlıklı olacağı iddiasını asla kabul etmiyorum." sözleriyle karşı çıkmıştır.

Vegan, ıslah ve GDO uygulamaları konusunda çok net ve sert eleştirilerde bulunmuştur. Bu uygulamaları doğanın biyolojik çeşitliliğini bozan ve üretimi endüstriyel tarım yöntemlerine bağımlı kılan metotlar olarak değerlendirmiştir.

3.9. Katılımcıların Hayvan Hakları Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması

Bu başlık altında katılımcıların hayvan hakları konusundaki görüş ve tutumlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda görüşme formunda yer alan 43-47 numaralı sorular ile yapılandırılmamış sorulara vermiş oldukları yanıtlar analiz edilmiştir.

Bitki Islahçısı, besin zinciri içerisinde et tüketmek zorunda olduğumuz için hayvan öldürülmesine karşı değildir. Bu konuda yaptığı açıklamada bitkilerde canlı onları da yiyoruz şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bu noktada "Burada acı çekiyor olması bir farklılık yaratmıyor mu?" sorusu yöneltildiğinde "Biz bitkinin acı çekmediğini biliyor muyuz? Öyle bakınca benim et tüketmemem lazım, bu mümkün değil." yanıtını vermiştir. Ancak insanlar ve hayvanlar arasındaki bağın bitkilerden daha yüksek olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda "Kendiniz beslediğiniz zaman durum değişir mi?" sorusu yöneltildiğinde "Evet bir hayvanı kendiniz beslediğiniz zaman onunla duygusal bir bağ geliyor." yanıtını vermiştir. Bu durumdaki görüşünü netleştirmek için kendisine "Kendi beslediğiniz tavuğu yer misiniz?" sorusu yöneltildiğinde "Kendi beslediğim hayvana karşı duygusallık oluşacağından zor olur ama kendi beslemediğim havana karşı böyle bir şey olmaz." yanıtını vererek düşüncesine açıklık getirmiştir. Bitki Islahçısı vejetaryen veya vegan olmadığını beyan etmiştir.

Bitki Islahçısı hayvan hakları konusundaki düşüncelerini "Hayvanlara işkence edilmesi tabi ki asla kabul edilecek bir şey değildir. Eğer insanların psikolojisi bozulduysa şiddetin nereye yöneleceğini bilmek zor. Adam insana vuruyor, hayvana vuruyor, kayaya vuruyor büste buruyor." sözleriyle ifade etmiştir. Bu noktada ülkemizde hayvan hakları konusunda ciddi bir

sorun olup olmadığı sorulduğunda “Ben ciddi boyutta bir sorun olduğunu düşünmüyorum.” sözleriyle biraz da şaşırtıcı bir yanıt vermiştir.

Bitki Islahçısı, hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanların sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz? Sorusuna “Sokaktaki köpekle kim ilgileniyor? Gelir seviyesi yüksek insanlar ilgileniyor. Köydeki çiftçiler için köpeğin hakları diye bir sorun yok. Hiç oradaki köpeğin hakları konusu gündeme düşüyor mu?” yanıtını vermiştir. Düşüncelerini biraz daha netleştirmek için “Köydeki köpek de şiddet görüyor olabilir.” sorusu yöneltildiğinde “Şiddet olabilir. Sokak hayvanları konusunda hep belirli gelir düzeyindeki insanlar ilgileniyor. Onların acaba ilgilenecek farklı konuları kalmadığından olabilir mi? Türkiye’de hayvan haklarını savunan insanları büyük çoğunluğu tuzu kuru olarak tarif edilen bu insanlar.” sözleriyle yanıt vermiştir. Bu açıklamalar bir önceki soruya verilen şaşırtıcı yanıtta da ışık tutuyor gibi görünmektedir. Bitki Islahçısı, ülkemizde hayvan haklarını savunan insanlar ve sivil toplum kuruluşlarını çok samimi görmediğini ifade etmek istemektedir. Konuşmayı görüşme sorusunun eksenine çekmek için kendisine “Türkiye’de hayvan hakları deyince genellikle sokak hayvanları akla geliyor. Türkiye’de 8 milyon sokak hayvanı var ancak buna karşın 300 milyon tavuk var. Hayvanları karşılaştırmak istemiyorum, elbette hepsinin hakları var. Fakat tavukların önemli bir kısmı güneşi görmeden ölüyor. Bir canlının başka bir canlıyı güneşi görmeyeceği bir yaşama mahkûm etme hakkı var mı?” sorusu yöneltildiğinde “Evet yok bence de. Ama o canlılar beslenme amacıyla yetiştiriliyor. Burada bir üretim sistemi var. Sistem bu canlıları para olarak görüyor. Orada tavuğu bir canlı olarak görürsen elbette hakları var. Yapılan uygulamayla o canlıların ahlaki olarak haklarını çiğniyoruz, kabul ediyorum. Fakat bundan vazgeçebilir miyiz? Hayır, bu üretimi de yapmak zorundayız diye düşünüyorum.” sözleriyle karşılık vermiştir. Bu kapsamda Bitki Islahçısı, yetiştiriciliği yapılan hayvanların haklarının çiğnendiğini kabul etmekte fakat bunu yapmak zorunda olduğumuzu ifade etmektedir. Bu yaklaşım Bitki Islahçısının teleolojik etik tutumu ve insan merkezli çevre etiği yaklaşımıyla uyumlu görünmektedir. Canlılar içerisinde insanı hiyerarşik olarak üstün gördüğü ve o canlıların insanlar için var olduğu düşüncesini, uygulamaya dair fikirleriyle onaylamıştır. Bitki Islahçısı, insan merkezli bir yaklaşımla kendi sağlığı için gezen tavuk yumurtası gibi hayvan refahına dikkat edilen ürünleri aldığını ifade etmiştir.

Moleküler Genetikçi, hayvan öldürmeye karşı olmadığını “Tarım konusunda çalışan bir akademisyen olarak bunu söylemek zor. Tarım ilaçlarıyla öldürülen böcekleri düşündüğümde bunu söylemek çok samimi olmaz. Ancak biyolojik zarar eşiği denilen bir şey vardır. İlaç atarken amacınız canlının kökünü kazımak değil, canlı popülasyonunu, zarar verecek seviyenin altına çekmektir. Çiftlik hayvanları yönünden olaya bakarsak, kendi hallerine bıraksaydık

doğada bu kadar çiftlik hayvanı olmayacaktı. Bu anlamda bir dengeleme var, fazladan ürettiğinizi ortadan kaldırarak bir dengeleme yapıyorsunuz. Evet bir canlıyı öldürüyorsunuz.” sözleriyle kendi uzmanlık alanı özelinde teknik bir açıklamayla dile getirmiştir. Hayvanlar öldürülse de sonuç bir canlı çeşidini yok etmeye kadar gitmemeli uyarısında bulunmuştur. Vejetaryen veya vegan olmadığını beyan etmiştir.

Moleküler Genetikçi, hayvan hakları konusundaki düşüncelerini “Hayvanların yaşam hakkını önemişiyorum ama hayvanların doğal ortamlarında yaşatılması gerektiğine inanıyorum. Evde hayvan beslemenin de hayvan haklarına aykırı olduğunu düşünüyorum. Bu doğru değil, bu bakıma muhtaç bir hayvan için yapıyorsa doğru ama petshoplardan alınıp yapıyorsa doğru değil. Bu kapsamda hayvanat bahçeleri ve yunus gösteri merkezlerinin çok yanlış olduğunu ve hayvan haklarını ihlal ettiklerini düşünüyorum. Birçok insan, yalnızlığı yüzünden hayvanı alıp kafese tıkıyor. Hayvan severlik gibi görünüyor ama bence tam tersi. Elbette sokak hayvanlarının ülkemizde büyük sorunlar yaşadığına inanıyorum. Amerika’da çevremdeki insanlar genellikle hayvan beslerlerdi, bu insanlar Uzakdoğu veya Orta Doğu ülkelerine gittiklerinde sokak hayvanlarının durumuna çok üzüldüklerini dile getirirlerdi. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösterdiğini söylüyorlardı.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda hayvan severliği parayla alınan hayvanları beslemekte görmediğini ifade ederken, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin sokak hayvanlarının durumlarıyla ilişkili olduğunu söylemiştir. Moleküler Genetikçi yetiştiriciliği yapılan hayvanların haklarıyla ilgili olarak “Tabi ki onların yaşam koşullarının ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi gerekir. Özellikle kanatlı hayvanlar konusunda büyük sıkıntıların olduğu dile getiriliyor. Bu aynı şekilde büyükbaş hayvanlar için de var. Bu hayvanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi hem onların refahı açısından hem de onlardan üretilcek ürünlerin sağlıklı olması açısından önemli diye düşünüyorum.” ifadelerini kullanmıştır. Yetiştirilen hayvanların yaşam koşullarında ciddi sıkıntılar olduğunu dile getirirken hayvan refahına önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda hayvansal ürünler alırken bu konuya dikkat ettiğini “Ben şahsen serbest kümes tavukluğunun ürünlerini tercih ediyorum.” sözleriyle ifade etmiştir.

Moleküler Genetikçi, çevre konusunda deontolojik tutuma sahiptir ve çevre etiği yaklaşımı canlı merkezlidir. Bu kapsamda her ne kadar vejetaryen veya vegan olmasa da yetiştiriciliği yapılan hayvanların hakları konusunda Bitki Islahçısı’nı’a göre daha duyarlı olduğu görülmüştür.

Biyoteknolog, her ne şekilde olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız? sorusuna “Çok radikal bir soru, kişisel bir cevap vereceğim evet. Vejetaryen değilim ama bir alternatif varsa onu kullanmak isterim hayvan eti yerine.” yanıtını vermiştir. Bu cevap beslenme

tercihine çok uygun olmasa da hayvanları yiyecek olarak görmek istemediğine işaret etmektedir. Bu noktada son yıllarda yapılan bir çalışma örnek verilerek “Doku kültürü kullanılarak üretilen etler var, tabii henüz ArGe aşamasında. İleride ticarileşirse onları mı kullanmayı tercih edersiniz?” sorusu sorulduğunda “Evet. Ben bu çalışmaları olumlu görüyorum.” yanıtını vererek önceki düşüncesini onaylamıştır. Bu konuda düşüncelerini netleştirmek için “Yani et yemek zorundayız ama hayvan öldürmeden bir alternatif olursa onu tercih ederim diyorsunuz.” sorusu yöneltildiğinde “Aslında et yemek zorunda değiliz ama insanların etten vazgeçebileceklerine inanmıyorum. Çünkü insan doğasına baktığınızda gerekli olmasa bile böyle bir eğilimi olacaktır.” açıklamasını yaparak et yemenin biyolojik bir ihtiyaçtan çok psikolojik bir ihtiyaç olduğuna inandığını göstermiştir.

Biyoteknolog, vejetaryen veya vegan olmasa da bu tercihlerle ilgili olarak “Bu tercihlerin insanların çevreye ve canlılara karşı sorumluluk duygusuyla geliştiğine inanıyorum. Beslenme açısından bitkisel yollarla da çeşitli aminoasitlerin bir getirilerek hayvansal ürün olmadan bir diyetin oluşturulabileceğini düşünüyorum.” yanıtını vererek bu tercihlere saygı duyduğunu ifade etmiştir. Biyoteknolog’un konuşmalarında vicdanen vejetaryen tercihe yakın olduğu fakat sağlık, yaşam tarzı veya toplum kültürü gibi nedenlerle az da olsa istemeden et tüketen bir yaşam pratiğinde olduğuna dair önemli ipuçları bulunmaktadır.

Biyoteknolog, hayvan hakları konusundaki düşüncelerini “Ben bu anlamda biraz radikal taraftayım. Hiçbir canlının başkasının yaşamına müdahale hakkı olmadığını düşünüyorum. Bu kapsamda hayvan deneylerinden tutun da kötü koşullar altında hayvanların yetiştirilmesine kadar yanlış olduğuna inanıyorum. Sokak hayvanları kadar çiftlik hayvanlarının da hakların dikkat etmeliyiz. Çiftlik hayvanları hiç ideal olmayan koşullarda yaşatılıyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda hayvan hakları konusunda ülkemizde hem sokak hem de çiftlik hayvanları bağlamında sıkıntıların olduğunu düşünmektedir. Ayrıca sözlerinde çevre merkezli etik anlayışına uygun bir şekilde insanların hayvanlar üzerinde tahakkümünün olmaması gerektiğine dair beyanları bulunmaktadır. Biyoteknolog, ülkemizdeki çiftlik hayvanlarının hakları konusunda “Öncelikle bu hayvanların doğayla buluşturulmaları gerekiyor. İneklerin yeşil otlaklara ihtiyacı var, yürümeye ihtiyacı var, temiz havaya ihtiyacı var. Bunların karşılanması koşuluyla ancak yetiştiriciliğin yapılabileceğini düşünüyorum.” söyleminde bulunarak hayvanların doğalarına uygun yetiştirilmeleri ve hayvan refahına vurgu yapmıştır. Biyoteknolog, hayvansal ürün alırken hayvan refahına dikkat ettiğini belirtmiştir.

Biyoteknolog’un; derin ekolojik tezleri desteklediği, çevre merkezli etik anlayışına sahip olduğu ve çevre konusundaki etik tutumunun deontolojik olduğu göz önünde

bulundurulduğunda hayvan hakları konusundaki düşüncelerinin örtüştüğü fakat beslenmede çok da istemeden de olsa da et tüketmesinin biraz çelişki oluşturduğu görülmüştür.

Kanatlı Uzmanı, her ne şekilde olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı değildir, beslenmede vejetaryen veya vegan tercihlere sahip değildir. Sokak hayvanlarının büyük sıkıntılar yaşadığını “Sokak hayvanlarının hakları konusunda büyük sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Sokak hayvanlarının toplandığı yerlerde iyi bakıldıklarını düşünmüyorum. Onları besleyen insanların bir kısmının tatile giderken onları otel diye bıraktıkları yerlerde de psikolojik sıkıntılar yaşadıklarını düşünüyorum. Sahipleniyorlar ama sonra bıraktıklarında hayvanlar büyük travmalar yaşıyor.” sözleriyle dile getirirken hem kurumsal hem de hayvan sahipleri bağlamında eleştirilerde bulunmuştur. Hayvancılık sektöründe yetiştiriciliği yapılan hayvanların hakları konusunda “Evet onların hakları olmalı. Bir civcivi alıyoruz ve 42 gün sonra kesiyoruz. Bir ömür denenebilir mi bilemiyorum. Yaşadıkları bu kısa ömürde de onlara özgür bir yaşam yaşatmıyoruz. Güneşi görmeleri bile onlar için önemlidir belki.” sözleriyle kendi uzmanlık alanında yapılan yetiştiricilikte kullanılan yöntemi eleştirmiştir. İnsanın bir canlıya güneşi görmeyeceği bir yaşama mahkûm etmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Daha sonra “Yumurtacılık sektöründe erkek civcivler maalesef ayrılarak öldürülüyor. Öldürülen civcivler yem yapımında kullanılıyor. Büyük şirketlerin içinde çalışan vicdanlı insanların çektikleri videolar var. Bu videolarla öğrenildi ama bu iş baştan beri yapılıyordu.” sözleriyle toplumun büyük bir kısmının vahşet olarak kabul edeceği bir uygulamadan söz etmiştir. Bu noktada insanın bir türün yavrularını cinsiyetlerine göre ayırıp bir cinsiyeti topluca öldürmesi, üzerinde uzunca düşünülmesi gereken bir uygulamadır.

Kanatlı Uzmanı, kendisinin de defalarca yapmış olduğu hayvan kesimleriyle ilgili olarak “Hayvan öldürme tekniklerinde sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Siz düğmeye basıyorsunuz ve bir sürü hayvan çırpınmaya başlıyor. Elektrik şoku belki acı çekmesin diye yapılıyor ama insan o anı gördüğünde psikolojisi bozuluyor. Kendiniz bir elektrik kablosuna dokunduğunuzda nasıl acı çekiyorsunuz bir düşünün. Bir sürü hayvan aynı anda o acıyı çekiyor.” sözleriyle biraz da duygusallaşarak eleştiride bulunmuştur. Bu noktada Kanatlı Uzmanı’nın bizleri onlarla empati yapmaya davet etmesi de önemli bir uyarıdır.

Vegan aktivistler süt ve yumurta tüketimini hırsızlık olarak tanımlamaktadırlar. Bu konuda Kanatlı Uzmanı’nın görüşleri sorulduğunda “Ben onu büyükbaşta çok yaşıyorum. Hayvanı hamileyken özel alana alıp besliyorsunuz. Yavru doğunca annenin yanından ayırıyoruz. Anne yavrusunu yanında görürse sütü sağamazsınız. Çünkü yavrusunu emzirmek isteyecektir. Biz sütü buzağıya biberonla veriyoruz. Evet aslında onun hakkını çalıyoruz. Bence o hayvan iki ay annesini emmeli sonra ayrılmalı.” sözleriyle vegan olmamasına rağmen

veganların bu iddiasının doğru olduğunu ifade etmiştir. Kanatlı Uzmanı, hayvansal ürün alırken kendi sektöründe hayvan refahına dikkat etmediğini “Kendim sektörde çalıştığım için biliyorum, ben kafes tavukçuluğundan çıkanı özellikle alırım. Çünkü bu yumurta daha hijyeniktir. Özellikle ülkemizde salmonella riski yüksek, kafes tavukları gezmedikleri ve birbirleriyle yakın temas kurmadıkları için bu risk daha az. Evet hayvan refahına biraz aykırı bir ifade ama sağlık riski daha önemli benim için.” sözleriyle açıklamıştır. Hayvan refahına dikkat etmemesinin gerekçesi insan merkezli bir bakış açısıyla, kafes tavuklarında sağlık risklerinin daha az olmasıdır. Hayvan refahı konusundaki sorunların farkında olan ve anlatırken ara ara duygusallaşıp, bazen onlarla empati kuran Kanatlı Uzmanı’nın bu tercihinin genel tutumuyla biraz çelişik olduğu görülmüştür.

Büyükbaş Uzmanı, hayvanların öldürülmesine karşı değildir. Vejetaryen ve vegan değildir. Hayvan hakları konusundaki düşüncelerini “Goethe’nin bir sözü var, ‘Bir mahallede hayvanlar insanlardan kaçmıyorsa orada yaşayabilirsiniz, çünkü orada iyi insanlar vardır.’ Diyor. Bence doğru. Elbette onların hakları var ve onların haklarını savunuyoruz.” sözleriyle haklarının olduğunu düşünmektedir. Savunuyoruz ifadesini kullanması, bu konuda bazı sıkıntıların olduğuna inandığını göstermektedir. Çiftlik hayvanlarının sokak hayvanları gibi hakları olduğunu “Elbette hepsinin üreme hakları, kendi davranışlarını sergileme gibi hakları var. Endüstriyel tarımda bunlara çok dikkat edilmiyor. Çiftlik hayvanlarının hakları göz ardı ediliyor belki de insanların işine geliyor. Bu durumda yeni mevzuatlar gelmesi gerekiyor ve maliyetler artabilir. Bu durum belki bilerek göz ardı ediliyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu noktada sözlerindeki “Bu durum belki bilerek göz ardı ediliyor.” ifadesi oldukça dikkat çekicidir.

Büyükbaş Uzmanı, kendi sektöründeki hayvan hakları ihlaline örnek olarak “Örneğin inekler doğum yapıyorlar ve yavru inekten hemen uzaklaştırılıyor. Aralarında bağ kurulmasına izin verilmiyor. Çünkü ineklerde süt verme, reflekse bağlı bir eylem. Anne yavruyu görmeden süt vermeyebiliyor. Bunu önlemek için onu hemen ayırmak gerekiyor. Biz bunu köylerde yapmıyorduk ama endüstriyel hayvancılıkta böyle. Biz önce yavrusuna emzirtirdik sonra sağardık. O ineğin annelik yaşamak, yavrunun da o sevgiyi tatmak hakkı.” sözleriyle devam etmiştir. Bu örnek Kanatlı Uzmanı tarafından da verilmiştir. Ancak Büyükbaş Uzmanı’nın “Biz bunu köylerde yapmıyorduk ama endüstriyel hayvancılıkta böyle.” sözleri bunun bir mecburiyet olmadığını, endüstriyel tarımın maliyetleri azaltmak ve verimi arttırmak uğruna bu uygulamayı yaptığını ve süt üretmenin daha etik yollarının da olduğunu göstermektedir. Nitekim geçmişte köylerde böyle bir ihlalin yapılmadığını ifade etmiştir.

Toplumda hayvancılık sektörü konusunda eleştiri konusu olan uygulamalardan birisi de kanül uygulamasıdır. Bu durum kendisine hatırlatıldığında “Evet bizde yapıyoruz bu uygulamayı. Yapılmasa daha iyi olabilir ama bunu bilimsel araştırmalar için yapıyoruz.” cevabını vererek çok onaylamasa da bilimsel çalışmalar için yapılması gerektiğini söylemiştir. Bu noktada kendisine bu çalışmaların hayvanın sağlığı için değil, insanların çıkarları için yapıldığı hatırlatıldığında “Evet o da var ama bazen hayvanlar için de yapıyoruz. Çok sık yapılan bir uygulama değil her üniversitede bir tane vardır. Sayısı toplamda yüzü geçmez.” sözleriyle bu uygulamanın yaygın olamaması nedeniyle önemli bir ihlal olmadığı yönünde görüş bildirmiştir.

Büyükbaş Uzmanı, hayvansal ürün alırken hayvan refahıyla ilgili uygulamalara dikkat etmediğini ve bu anlamda yapılan bilgilendirmelerin doğru olduğuna inanmadığını ifade etmiştir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, hayvan öldürülmesine karşı değildir ve vejetaryen veya vegan değildir. Hayvan hakları konusunda insanların hayvanları istismar ettiğini özellikle tavukçulukta bu durumun çok olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada kendisine tavuklara nasıl uygulamalar yapılıyor diye sorulduğunda “Civcivken alınıp 30 santimetrekareye hapsediliyor.. En yüksek verimin elde edilmesi hedefleniyor ancak hayvanında bir canlı olduğu unutuluyor. Büyükbaş hayvanlar içinde benzer şeyler oluyor. Örneğin bir metre çamur veya gübre içerisinde beslendikleri koşullar oluyor. Ben bu tür uygulamalara karşıyım.” sözleriyle hayvan refahın aykırı uygulamaları örnek vermiştir. Büyükbaş Yetiştiricisi, çiftlik hayvanlarının da sokak hayvanları gibi hakları olduğunu belirtirken hayvansal ürün alırken hayvan refahına duyarlı olduğunu “Benim hayvanlarım olduğu için pek hayvansal ürün almıyorum. Ama gezen tavuk ürünlerini almayı tercih ederim.” sözleriyle açıklamıştır.

Küçükbaş Yetiştiricisi, hayvancılık yaptığı ve insanların ete ihtiyaçları olduğu için hayvan öldürmeye karşı olmadığını beyan etmiştir. Vejetaryen veya vegan tercihlerinin olmadığını ifade etmiştir. Hayvan hakları konusunda “Yaşayan bir hayvanı durduk yere öldürme hakkına sahip değiliz çünkü onlarla aynı doğada yaşıyoruz. Fakat hayvanların belli bir düzene sokulması karşı değilim. İnsanı hayvandan ayıran özellikler var ve insan hayvanlara belli bir düzen vermeli. Ama mutlaka hayvanların canlı olduğunu unutmamalı ve onların refahını da gözetmeliyiz.” açıklamasını yaparak, hayvan haklarına dikkat edilmesi gerektiğini söylerken, insanların da hayvanları düzene sokmaya hakları olduğuna işaret etmiştir. Ülkemizde hayvan hakları konusunda bazı sıkıntıların olduğunu da söylemiştir. Çiftlik hayvanları ile sokak hayvanlarının hakları konusunda “Genel manada bu hakların ne olduğunu belirlemeliyiz. Yaşam hakkı, barınma hakkı ve iyi muamele görme hakkı bağlamında elbette

aynı hakları var. Sokak köpeğinin başını okşayan insan yetiştirdiği koyuna eziyet ediyorsa bu hem ahlaki değil hem de o insanın psikolojik sorunları olduğuna işaret ediyor. Bence sokak hayvanlarıyla yetiştirilen tavuk aynı haklara sahip olmalı.” sözleriyle çiftlik hayvanlarının da sokak hayvanları gibi haklarının olduğunu ifade etmiştir. Konuyu biraz daha açık hale getirmek için kendisine “Her hayvan güneşi görerek yaşama hakkına sahip midir? Sokak hayvanları güneşi görürken biz tavuklara güneşi göstermiyoruz, bir kafeste yaşıyoruz böyle bir hakkımız var mı?” sorusu yöneltildiğinde “Evet halkısınız. Tavuklar o kümeslerde kötü koşullarda yaşıyor hatta ölüyorlar.” yanıtını vermiştir. Bu noktada yetiştiricilik yaptığı küçükbaş alanında ne tür sorunların olduğu sorulduğunda “Geçimini hayvandan kazanan insanlar onların refahını düşünmeliler. Ancak net bir şekilde hayvanlara karşı şiddet olduğunu söyleyebilirim. Özellikle çobanların şiddet uyguladığını biliyorum. Hayvanlara vuruyorlar açıkçası bende bazen çobanlık yapıyorum bende vuruyorum. Çünkü bazen vurulması gerekiyor. Bu durum hem hayvanın kendisine zarar vermemesi hem de yetiştiricisine zarar vermemesi için gerekli olabiliyor. Vurulmamalı mı evet vurulmamalı. Ama senin dilinden anlamadığı için vurulmak zorunda kalınıyor.” sözleriyle şiddete dikkat çekmiş ve yanlış olmasına rağmen kendisinin de bazen şiddet uyguladığını itiraf etmiştir. Şiddet dışında ne tür sıkıntılar olduğu sorulduğunda “Hayvan ahırlarında iklimlendirme sorunları var. Havalandırma yetersiz oluyor. Hayvanın daha çok yemesini sağlayan ve onları şişiren ilaçlar var. Bu tip ilaçların hayvan bünyesindeki etkilerini bilmiyorum ama sıkıntılı görünüyor.” sözleriyle hayvanların yaşam alanlarındaki konfor ve kullanılan ilaçlarla ilgili sorunları dile getirmiştir. Küçükbaş Yetiştiricisi hayvansal ürün alırken hayvan refahına dikkat etmediğini “Ben etmiyorum. Ben fiyat performans durumuna bakarım. Maalesef ekonomik koşullardan dolayı insanların büyük kısmı benim gibi yapıyor.” sözleriyle ekonomik gerekçelere bağlamıştır.

Çiftçi, hayvanların öldürülmesine karşı olmadığını “Yok karşı değilim. Et yemeden yaşayamaz insan. Allah onları bizim için yaratmış.” sözleriyle dile getirmiş ve vejetaryen veya vegan olmadığını beyan etmiştir. Hayvan hakları konusundaki düşüncelerini “Hayvanlara zulmetmemek lazım, ama köy yerinde bazen oluyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Köyde nelerin olduğu sorulduğunda “Şimdi sürüyü güderken bazen hayvanı dövüyorsun, hayvan insanın dilini anlamıyor.” cevabını vererek, Küçükbaş Yetiştiricisi gibi şiddete dikkat çekmiştir. Ancak kullanılan ifadeler bu şiddetin uygulanmak zorunda olduğunu düşündüğünün ipuçlarını içermektedir. Çiftlik hayvanlarının sokak hayvanları gibi hakları olup olmadığı sorusuna “Allah’ın yarattığı her şeyi sevmeli, biz onların sayesinde doyuyoruz zulmetmemeli onlara.” yanıtını vermiştir. Hayvansal ürün alırken hayvan refahına dikkat edilmesi gerektiğini “Biz köy

yerinde kendi tavuğumuzun yumurtasını yiyoruz, bahçede otluyor buğday arpa yiyor. Tadı lezzeti daha iyi oluyor. Markette de varsa onları almalı.” sözleriyle ifade etmiştir.

Yetiştiriciler ve çiftçi doğrudan üretimin içerisinde olduklarından hayvan hakları konusunda verdikleri bilgiler, pratikte gerçekleşen durumların doğru anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Bu üç katılımcının çevre etiği yaklaşımının insan merkezli olduğuna dikkat etmek gerekir. Hayvan hakları konusunda kendilerinin rahatsız olduğu bazı uygulamalardan söz etseler de bazen bu uygulamaları kendilerinin de yaptıklarını itiraf etmişlerdir. Özellikle şiddet türü uygulamaları haklılandırma çabalarının da olduğu dikkat çekicidir. Bu kapsamda hayvanlarla ilgili bu yaklaşımlarının insan merkezli çevre etiği tutumuyla örtüştüğü görülmüştür.

Organik Tarımcı, hayvanların öldürülmesine karşı değildir, vejetaryen veya vegan olmadığını ifade etmiştir. Hayvan hakları konusundaki düşüncelerini çiftlik hayvanları bağlamında “Hayvanlar sadece ticari bir meta gibi görülmemeli. Sanki bir fabrika gibi bir taraftan hayvan giriyor diğer taraftan et çıkacak gibi bakılmamalı. Hayvanların doğal davranışlarını sergileyebilecekleri ortamlar yaratılmalı. Onların da canlı oldukları unutulmamalı. Gagaları, kuyrukları, boynuzları köreltiliyor ve cinsel hayatlarına müdahale var. Maalesef hayvanlara işkence yapılıyor.” sözleriyle ifade etmiştir. Ülkemizde hayvan hakları sorunlarının olduğunu “hayvanlara işkence yapılıyor” sözleriyle çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Çiftlik hayvanlarının da sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşündüğünü “Evet düşünüyorum. Onlarla bir duygudaşlık kurulması gerektiğine inanıyorum.” sözleriyle ifade etmiştir. Organik Tarımcı, hayvansal ürün alırken hayvan refahına dikkat edişini sağlık gerekçelerine bağlayarak “Evet özellikle çocuklarım olduğu için onların besinlerine dikkat etmeye çalışıyorum. Köyde tavuğu olanlardan almaya çalışıyorum.” şeklinde açıklamıştır. Organik Tarımcı, duygudaşlıkla hayvanlarla empati kurulması gerektiğini ifade etmişti ve bu yaklaşımı deontolojik olan çevre etiği yaklaşımıyla örtüşmektedir fakat katı olmayan insan merkezli yaklaşımıyla bir miktar çelişmektedir.

Çevre Aktivisti, hayvanların öldürülmesine karşıdır ve yemek tercihlerini “Vejetaryen sayılırım uzun süredir et yemiyorum. Balığı çok nadir yiyorum olabildiğince hayvan eti yememeye çalışıyorum. Hayvanlara karşı duyarlılığım gittikçe artıyor.” sözleriyle açıklamıştır. Hayvan hakları konusundaki düşüncelerini aynı zamanda bir hayvan aktivisti olduğunu vurgulayarak “Ben hayvan hakları içinde mücadele ediyorum. Hayvan hakları konusunun çok boyutlu olduğunu düşünüyorum. Hayvan yetiştiriyorsunuz ve onu yiyorsunuz. Kürk için hayvan yetiştiriyor veya avlıyorsunuz. Bence üzerinde uzunca düşünmek gerekir.” sözleriyle dile getirmiştir. Çiftlik hayvanlarının hakları konusunda “Özellikle kurban bayramlarında

bazen ortaya çıkan manzaraların hayvan haklarına uygun olmadığını düşünüyorum.” açıklamalarında bulunmuştur. Hayvansal ürün alırken hayvan refahı konusuna dikkat ettiğiniz “Elbette bulunduruyorum. Köylerde doğal ortamlarda yetiştirilen tavukların yumurtalarını almaya çalışıyorum.” sözleriyle beyan etmiştir. Çevre Aktivisti’nin beyanları deontolojik ve çevre merkezli etik tutumuyla büyük oranda örtüşmektedir ancak hem hayvan öldürmeye karşı olması hem de balık yemesi ve seyrek de olsa et tüketmesi biraz çelişkili görülmektedir. Bu ürünleri kendi sağlığı için yiyorsa, kendisini diğer canlılardan üstün gördüğü gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır ki bu durum çevre merkezli etik anlayışa çok uygun değildir.

Vejetaryen, hayvanların öldürülmesine karşıdır ve yemek tercihi vejetaryen özelliktedir. Ülkemizde hayvan haklarının yetersiz olduğunu düşünmektedir. Çiftlik hayvanlarının hakları konusundaki görüşlerini “Daha fazla hakları olduğuna inanıyorum.” sözleriyle açıklamıştır. Hayvansal ürün alırken hayvan refahına dikkat eder misiniz? sorusuna “Önem taşıyor. Ürün alırken bunlara bakmıyorum.” yanıtını vererek biraz beklenmedik bir yanıt vermiştir. Bu beklenmedik yanıt aslında Vejetaryen’in hayvansal ürün yememesinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda Vejetaryen, hayvan hakları konusunda kendisinden beklenen duyarlılığı gösterirken; çiftlik hayvanlarının daha fazla hakları olduğunu söyleyerek, hayvan hakları deyince sadece sokak hayvanlarının akıllara gelmesine tepki göstermek istemiştir. Birçok hayvan aktivisti, sokak hayvanlarına olan sevgilerinden dolayı mücadeleler verirken, çiftlik hayvanlarına olan sevgilerinin yiyecek formatında olması günümüzün çelişkilerinden birisi olarak görülmektedir.

Vegan, hayvanların öldürülmesine karşıdır ve kendisini vegan olarak tanımlamaktadır. Vegan olmayı neden tercih ettiği sorulduğunda “Bence insan doğasına en uygun yaşam tarzı veganlık. Bakın bizlerin diş yapısı bir etçil canlı gibi değil. Yırtıcı hayvanlara bakın köpek dişleri ne kadar gelişmiş. Bizlerin avlanma için gerekli uzuvlarımız da yok. Ne pençelerimiz var ne de o kadar hızlı koşabiliyoruz. Bizim doğamız et yemeye ve avlanmaya uygun değil. İnsan ancak alet yaparak avlanabiliyor. Bence bunu doğadaki etçil canlıları izleyerek öğrenmiş. İçgüdüsel ve doğasına uygun olsaydı evrim sürecinde buna uygun bir biyolojik yapımız olurdu. Ama öyle değil. Biz et yediğimizde kalp damar hastalıklarından kanserlere kadar birçok hastalıkla karşı karşıya kalıyoruz. Doğamız buna uygun olsaydı vücudumuz böyle tepkiler vermezdi. O nedenle et yemeyi ret ediyorum. İnsan akıllı bir tür olarak, zekası ve aklını hayvanları yok etmek için değil doğayı ve ekosistemi korumak için kullanmalı. İnsanın yeryüzündeki yegane görevinin bu olduğuna inanıyorum.” sözleriyle yanıt vermiştir. İnsanın etçil ve avcı olamayacağını evrimsel ve biyolojik örneklerle açıklamış ve et yemeyi öğrenilmiş bir davranış olarak gördüğünü ifade etmiştir. İnsanın akıllı bir varlık olarak görevinin

ekosistemi korumak olacağını ve bunun yolunu da vegan yaşam tarzı olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Bu noktada vejetaryenlik ile arasındaki farklar sorulduğunda “Vejetaryenlik bir yemek yeme tercihi, oysa veganlık bir yaşam modeli. Elbette bazı vejetaryenler hayvanların öldürülmesi ve sömürülmesine karşı oldukları için et yemiyorlardır. Ama veganlar hayvancılık endüstrisinin canlıları köleleştirdiğine ve sömürdüğüne inandığı için bu endüstrinin ürettiği bütün ürünleri ret ederler. Benim için süt hırsızlıktır. Biz yavrunun hakkı olan sütü çalıyoruz. Tavuğun önüne yem koyup arkasından yumurtasını çalıyoruz. Bizler bu ürünleri kullandıkça, bu endüstri sömürüsünü gittikçe arttıracak. Yumurtacılık sektöründe erkek civcivler vahşice öldürülüyor. Tükettiğiniz her yumurtada siz de bu cinayete ortak oluyorsunuz. Yapay dölleme adı altında ineklerin rahmine ellerini uzatan insanlar aslında ona tecavüz ediyor, siz süt tükettikçe bu tecavüze ortak oluyorsunuz.” sözleriyle yanıt vermiştir. Vejetaryenliği bir yemek tercihi olarak görmüş ve veganlığı bir tür etik tutum olarak tanımlamıştır. Açıklamalarında sütün hırsızlık olduğu, yapay döllemenin tecavüz olduğu ve hayvancılığın hayvanları köleleştirdiği gibi veganların yaygın olarak kullandığı söylemleri aktarmıştır. Veganlık birçok beslenme uzmanı tarafından besin eksikliğine neden olan bir beslenme tarzı olarak görülmektedir. Bu konusundaki görüşlerini alabilmek için “Et tüketmeden, yumurta tüketmeden, süt tüketmeden insan sağlıklı olabilir mi?” sorusu sorulduğunda “Elbette olabilir. Bunlar sistemin bizde dayattığı ezberler. İnsan doğası otçul. Emin olun böyle daha sağlıklı olacaksınız ve iç huzurunuzu yakalayacaksınız. Bunun birçok örneği yaşam var. Siz her ne kadar yaşamak için o koyunun yavrusunu öldürüp yemeliyim diye düşünüseniz de vicdanınız bu cinayetten sizi yargılıyor. Böyle bir yaşam modeliyle iç huzurunuzu yakalayamazsınız. Mutlu bir yaşam kuramazsınız. Bence çocuklarınızın gözüne baktığınızda bu cinayet vicdanınızı rahatsız ediyor. Siz çocuğunuza da bu eti yedirip onu da ortak ederek bu vicdan azabından kurtulamazsınız.” yanıtını vererek bu iddianın doğru olmadığını ve insanın mutlu olabilmesi için endüstriyel hayvancılığın suçlarına ortak olmaması gerektiğini söylemiştir.

Vegan, hayvan hakları konusundaki düşüncelerini “Hayvanların hakları, insanların onlara bahsettikleri değildir. Hayvanların doğanın bir parçası olmaları nedeniyle hakları vardır. Evet bu konuda insan bencil davranmakta ve hayvanlara şiddet uygulamakta, öldürmekte ve yaşam alanlarını elinden almaktadır.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu kapsamda hayvan haklarını tanımlarken bile insan merkezli bakıldığına vurgu yaparak sorunların olduğunu bildirmiştir. Çiftlik hayvanlarının sokak hayvanları gibi hakları olup olmadığı sorusuna “Elbette düşünüyorum. Ben hayvancılık sektörüne temelden karşıyım. Hayvanlar bizim besinimiz değil dostlarımızdır. Sektörün kendisinin hayvan haklarına aykırı olduğuna inanıyorum.” yanıtını vererek hayvanlar arasında ayırım yapmadığını ve sektörün varlığının hayvan haklarına aykırı

olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Hayvansal ürün alırken hayvan refahına dikkat edip etmediği sorulduğunda “Ben hayvansal ürün almıyorum. Sistemin yaptığı hayvan refahı anlayışına karşıyım. Hepsi organik tarımda olduğu gibi birer Pazar stratejisi. Hayvanların köleleştirildiği bir sektörde hayvan refahından söz edilebilir mi?” yanıtını vererek sektörün hayvan refahı kavramını bir Pazar stratejisi olarak kullandığını ifade etmiştir.

Vegan, endüstriyel tarıma çok sert eleştiriler getirmiş ve bu sektörün varlığını hayvan haklarına aykırı olarak tanımlamıştır. İçinde bulunduğu tutuma göre hayvan yemek cinayete ortak olmak, süt ve yumurta yemek hırsızlığa ortak olmak olarak görülmektedir. Oldukça radikal olan bu tavır, deontolojik ve net bir şekilde çevre merkezli etik tutumuyla örtüşmektedir.

3.10. Katılımcıların Tarımsal Ürün Tercihleri Konusundaki Görüşlerinin Yorumlanması

Bu başlık altında katılımcıların bitkisel ve hayvansal ürün alırken, çevre duyarlılığı ve hayvan refahına ne kadar dikkat ettikleri ve bu ürünler için fazladan ne kadar bedel ödeyecekleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla tez kapsamında sorulan 48-57 numaralı sorulara verdikleri yanıtlar değerlendirilmiştir.

Bitki Islahçısı, içerikleri aynıysa mutlu yaşıatılan hayvana ait ürünü tercih edeceğini söylerken bu ürün için fazladan bedel ödemeyeceğini “Fazladan bedel ödemem, çünkü et içerik olarak aynı. Hayvan mutlu diye fazladan bedel vermem çünkü orada kendi ekonomimi düşünürüm. Her şeyi aynı ve bana vereceği zarar yoksa kendi ekonomimi düşünürüm.” sözleriyle açıklamıştır. Bu yanıt Bitki Islahçısının insan merkezli çevre etiği yaklaşımı ve hayvan haklarıyla ilgili görüşleriyle uyumludur.

Bitki Islahçısı, aynı içerikte ama üretiminde çevre duyarlılığı farklı ürünler için hayvan mutluluğundan farklı düşünerek ilgili soruya “Çevreye duyarlılık konusunda bir tık daha üstte düşünebilirim. En fazla %15 verebilirim, daha fazlası benim ekonomik durumumu sarsar.” yanıtını vermiştir. Bitki Islahçısının hayvan mutluluğu için bedel ödememesi fakat çevre duyarlılığı için fazladan bedel ödeyebilmesi düşündürücüdür. Büyük ihtimalle hayvanın mutluluğu beni etkilemez ama çevre bir şekilde beni veya çocuklarımı etkileyecektir diye düşünmektedir. Bitki Islahçısı, aynı içerikteki ürünlerden insan sağlığına zararı yoktur uyarısı olanlar için %50 fazla bedel ödeyeceğini söylemiştir. Kendi sağlığı söz konusu olduğunda %50 fazla bedel ödemesi insan merkezli yaklaşımını net bir şekilde doğrulamıştır.

Hayvanların mutsuz olduğu dünyada insanlar mutlu olabilir mi? sorusuna “Evet olabilir, bugün insanların hepsi mutsuz mu? Bazıları mutlu bazıları mutsuz.” yanıtını vermiştir. Bu noktada hayvanların mutsuzluğu insanlara gıda yoluyla geçebilir mi? sorusu yöneltildiğinde “Ben buna inanmıyorum. Geçebilseydi herkes mutsuz olurdu.” yanıtını vermiştir. Verdiği

cevap aslında çiftlik hayvanlarının mutsuz bir yaşam sürdüğünün farkında olduğunu göstermektedir. Bitki Islahçısı'na mutsuz hayvanlarda oluşan hormonların insanları depresyona sürüklediği iddiası doğrulanırsa, mutlu hayvanlar için önerdiğiniz fazladan bedeli (Bitki Islahçısı fazla bedel ödemem demişti) günceller misiniz? diye sorulduğunda “Bence bu doğru değil. Ama doğru olduğunu varsaysak veya böyle olduğu ispatlanırsa durum değişir. Kimse kendi sağlığına zarar gelmesini istemez. Öyle bir durumda %50 olarak güncellerim.” yanıtını vererek insan merkezli bakış açısını bir kez daha ortaya koymuştur.

Moleküler Genetikçi, mutlu yaşatılmış hayvanlara ait ürünler için %25 fazladan bedel ödeyeceğini bildirirken, çevreye duyarlı üretilen ürünler içinde yine %25 fazladan bedel ödeyebileceğini söylemiştir. Moleküler Genetikçi, insan sağlığına zararı olmayan ürünler için de fazladan ödeyeceği bedeli değiştirmeyerek, %25 olarak bildirmiştir. Bu bedelin %25 olmasının bütçesinin bu kadarına izin vermesi olduğunu söylemiştir. Bu noktada “Bütçeniz %100 fazla verebilecek konumda olsa yine kendi sağlığınız, çevre sağlığı ve hayvan mutluluğu için eşit oranlarda mı verirsiniz? Yoksa kendi sağlığınız için daha mı yüksek verirsiniz?” sorusu yöneltildiğinde “Evet hepsi aynı olurdu. Çünkü hepimizin bir olduğuna inanıyorum.” cevabını vererek oranların aynı oluşunu kendisi ile çevrenin diğer unsurları arasında bir fark veya üstünlük görmemesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu yaklaşımı çevre merkezli etik yaklaşıma uymaktadır ancak ilgili başlıkta verdiği cevaplarda canlı merkezli yaklaşımı kendisine daha yakın görmüştür.

Moleküler Genetikçi, hayvanların mutlu olmadığı dünyada insanlar mutlu olabilir mi? sorusuna “Oluyorlar. Aslında bunu görüp mutsuz olan insanlar var. Bu yapılan uygulamalar insanlardan uzakta olduğu için, insanlar görmediğinden mutlu olabiliyorlar.” yanıtını vererek hayvanların çektikleri acılar insanların gözünün önünde olsa kimsenin mutlu olmayacağına inandığını ifade etmiştir. Moleküler Genetikçi hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceği iddiasına “Ben bu ürünlerin ısıtılma işleminden geçtikleri için, hormonlar ve diğer moleküllerin özelliğini kaybettiklerinden dolayı pek mümkün olmayacağını düşünüyorum. Ancak ısıtılma işleminden etkilenmeyen moleküller kalıyorsa olabilir. Ama refah içerisinde yetişmiş hayvanların ürünleri daha kaliteli oluyor.” yanıtını vererek böyle bir ilişkinin olacağına çok imkân vermese de olabileceğini düşündüğünü göstermiştir. Ancak mutlu yaşayan hayvanların etlerinin daha kaliteli olduğunu söylemiştir. Bu iddianın doğrulanması durumunda beklendiği gibi oran güncellemesi yapmamıştır, çünkü hayvan mutluluğu ile insan ve çevre sağlığı için eşit oranlarda fazla bedel ödeyebileceğini ifade etmiştir.

Biyoteknolog, hayvanların mutsuz olduğu dünyada insanların mutlu olmamaları gerektiğini söylemiştir. Biyoteknolog, hayvansal ürün alırken hayvanların mutlu yaşatıldığı

ürünler için %100 fazla bedel ödeyebileceğini belirtmiştir. Çevreye duyarlı ürünler için de %100 fazla bedel ödeyeceğini belirtirken, insan sağlığına zararsız üretilmiş ürünler içinde bu oranı değiştirmemiş ve %100 olarak beyan etmiştir. Bu yaklaşım Biyoteknolog'un çevre merkezli etik anlayışıyla örtüşmektedir. Biyoteknolog hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçeceğine inanmaktadır. Bu iddia Bitki Islahçısı için kabul edilmemiş ancak Moleküler Biyolog net olarak imkânsız dememiştir. Biyoteknolog'un bu etkiye inanması önemlidir. Biyoteknolog hayvanların mutsuzluğunun gıda yoluyla insanlara geçeceğine inandığı için, bu durumun bilimsel olarak ispatlanması varsayımı için herhangi bir güncelleme yapma ihtiyacı duymamıştır.

Kanatlı Uzmanı, mutlu yaşatılmış hayvanların ürünleri için %40 fazla bedel ödeyeceğini söylerken bu oran çevreye duyarlı üretim için %50'ye çıkmıştır. Kanatlı Uzmanı, insan sağlığına zararlı olmayan ürünler için %50 fazla bedel ödeyeceğini beyan etmiştir. Kanatlı Uzmanı, Bitki Islahçısı'na benzer bir şekilde çevre duyarlılığı için hayvan mutluluğundan fazla bedel vermiştir ancak ondan farklı olarak çevre duyarlılığı ve insan sağlığı için ödeyeceği fazladan bedel aynı olmuştur.

Kanatlı Uzmanı hayvanların mutsuz olduğu dünyada insanların mutlu olup olmayacağı sorusuna "Oluyor maalesef." diyerek onaylamasa da gerçeğin bu olduğunu ifade etmiştir. Kanatlı Uzmanı, hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçeceğine inandığını "İnanıyorum, olabilir. Etlik piliçlerle ilgili yapılan bir çalışmada etlik piliçlerin 55. günden sonra vücutlarında leptin hormonlarının salgılandığını bulunmuş. Biz bugün 42 günde kestiğimizde bu hormon salgılanmamış oluyor. Hayvanın mutluluğunun hormonu etine yansıyor. Daha mutlu olan hayvanın etinin daha lezzetli ve güzel olduğuna inanıyorum." yanıtını vererek insanların mutluluğunu, etin lezzetli olmasına bağlamıştır. Aslında kast edilenin bu olmadığını diğer soruda anlamış ve "Hayvanın etinde lezzet açısından bir fark olacağına inanıyorum ama hormonların böyle geçeceğine çok inanmıyorum. Pişirme sırasında bu hormonlar parçalanır çiğ yenirse olabilir belki." yanıtını vermiştir. Hormonlarla depresyonun insanlara geçtiği iddiasının onaylanması durumunda, insanları da etkileyeceği için mutlu hayvanların ürünleri için ödeyeceği bedeli güncelleyip güncellemeyeceği sorulduğunda "Bende her ürünün standart ederleri var onun dışına çıkmam. Oranı değiştirmeyi düşünmem." yanıtını vererek güncelleme yapmamıştır. Kanatlı Uzmanı'nın verdiği cevaplar, önceki başlıklarda beyan ettiği insan merkezli çevre etiği yaklaşımıyla büyük oranda uyumludur ancak çevre ve insan sağlığı için aynı oranda fazla bedel ödemesi insan merkezli yaklaşımının çok katı olmadığına işaret etmektedir.

Büyükbaş Uzmanı, mutlu yaşatılmış hayvanların ürünler için fazladan %20 bedel ödeyeceğini söylerken bu oranı çevreye duyarlı ürünler için %10'a düşürmüştür. Büyükbaş Uzmanı, insan sağlığına zararsız ürünler için %40 fazla bedel ödeyeceğini söyleyerek insan merkezli bakış açısına sahip olduğunu göstermiştir, çevre etiği ile ilgili başlıkta da insan merkezli baktığını ifade ettiği düşünüldüğünde kendi içerisinde tutarlı olduğu görülmektedir.

Büyükbaş Uzmanı, hayvanların mutsuz olduğu dünyada insanların mutlu olmaması gerektiğini ama olduklarını ifade etmiştir. Hayvanların mutsuzluğunun gıda yoluyla geçebileceği iddiasına “Bir söz vardı sen ne yiyorsan o sundur. Birebir böyle bir etki olduğuna inanmıyorum ama bu olmayacağı anlamına gelmez.” sözleriyle karışık vererek inanmasa da tam olarak da olmaz dememiştir. Büyükbaş Uzmanı, hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçtiğinin ispatlanması durumunda, insanları da etkilediği için mutlu hayvanlar için ödeyeceği bedeli %40'a yükselteceğini bildirmiştir. Bu güncelleme insan merkezli bakışını tekrar ortaya koymuştur.

Büyükbaş Yetiştiricisi, mutlu yaşatılmış hayvanlara ait ürünler için %5 fazla bedel ödeyebileceğini “Yüzde beş fazla bedel ödeyebilirim. Yüzde 5 az görülebilir ama bu oran o üründen elde edilen kâr kadardır. Bu bağlamda o üründen yapılan karın %100 üne karşılık gelir.” ifadeleriyle karşılık vermiştir. Çevreye duyarlı yapılmış üretim için de bu oranın %5 olacağını bildirmiştir. Ancak insan sağlığı söz konusu olduğunda bu oranı %30'a yükseltmiştir. Büyükbaş Yetiştiricisinin insan merkezli çevre etiği yaklaşımına sahip olduğu düşünüldüğünde bu artış anlamlı görülmektedir.

Büyükbaş Yetiştiricisi, hayvanların mutsuz olduğu dünyada insanların mutlu olamayacağına dair inancını “Öyle bir yazı okumuştum. Hayvanların ölmeden önceki ruh haline vücudunda hormonal değişiklikler oluyormuş sanırım adrenalin hormonu artıyormuş. Bu durum onun etini yiyen üzerinde de etkiler yapıyormuş. Bu durum bana da mantıklı gelmişti.” sözleriyle dile getirmiştir. Bu durumun bilimsel olarak da ispatlanması durumunda mutlu yaşatılan hayvanlar için fazladan ödeyeceği bedeli %5'den %15'e yükseltmiştir. Bu yaklaşımı da insan merkezli çevre etiği tutumunun bir sonucu olarak görülebilir. Ancak küçük bir ayrıntıya dikkat etmek gerekir. Kendi sağlığını tehdit etmeyen ürün için %30, kendisini mutsuz etmeyecek ürün için %15 fazla bedel ödemeyi kabul etmiştir. Büyükbaş Yetiştiricisi yaptığı tercihlere göre mutsuzluğu önemli bir sağlık sorunu olarak görmemektedir.

Küçükbaş Yetiştiricisi, mutlu yaşatılan hayvanlar ve çevreye duyarlı üretilen ürünler için %20 fazla bedel ödeyebileceğini bildirmiştir. Bu oran insan sağlığına zararlı olmayacak şekilde üretilmiş ürünler için de %20 olarak bildirilmiştir. Küçükbaş Yetiştiricisi bu oranları belirlerken fiyat/kalite dengesine baktığını ifade etmiştir. Hayvanların mutsuz olduğu dünyada

insanların mutlu olmalarını onaylamasa da olabildiklerini “Maalesef oluyorlar.” sözleriyle ifade etmiştir. Hayvanların mutsuzluğunun gıda yoluyla insanlara geçebileceğine inanmamaktadır. Bu varsayımın doğrulanması durumunda mutlu yaşatılan hayvanlar için ödeyeceği bedeli güncellememiştir. Küçükbaş Yetiştiricisi, insan merkezli çevre etiği tutumuna sahiptir ve bütün ürünlere aynı oranı vermesinin nedeni, kendi sağlığıyla diğer canlılar ve çevre arasında hiyerarşik bir ayırım yapmaması değil, kendi ifadesiyle fiyat/kalite dengesine göre yaptığı değerlendirmedir. Görüşme sırasında, kendisi de yetiştirici olduğu için, ürünlerdeki bu tür ifadelere çok da güvenmediğini ifade etmiştir.

Çiftçi, mutlu yaşatılmış hayvansal ürün daha sağlıklıysa onu tercih edebileceğini belirtse de durumunun iyi olmaması gerekçesiyle fazla beden ödeyemeyeceğini “Valla durumumuz çok olmadığından fazla para veremem.” sözleriyle açıklamıştır. Çevreye duyarlı üretilen ürünler için de aynı ifadeleri kullanarak fazladan bedel ödeyemeyeceğini bildirmiştir. İnsan sağlığına zararı olmayan ürünler için “Beni hasta edecekse diğerini almam, durumum iyi olsa on katı da veririm ama 50 liralık ete en fazla 60 lira verebilirim (%20).” yorumunda bulunarak %20 fazla bedel ödeyebileceğini bildirmiştir. Çiftçinin insan merkezli yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda tercihlerinin tutumuyla uyumlu olduğu söylenebilir. Hayvanların mutsuz olacağı bir dünyada insanların mutsuz olacağı önermesine “Hayvana iyi davranmalı ama hayvan mutsuz diye insan da mutsuz olmaz gibime geliyor.” sözleriyle karşı çıkmıştır. Hayvanların mutsuzluğunun gıda yoluyla insanları etkileyeceği fikrine de karşı çıkarak “Yok et ettir bence öyle şey olmaz.” şeklinde yorum yapmıştır. Böyle bir durumun ispatlanması durumunda mutlu yaşatılmış hayvanların ürünleri için ödeyeceği fazladan bedeli güncellemiş ve “Beni hasta yapacaksa almam, hasta yapmayan ete 50 yerine en fazla 60 (%20) verebilirim.” yorumunu yapmıştır. Rakamı güncellemesi insan merkezli çevre etiği yaklaşımının bir sonucudur.

Organik Tarımcı, mutlu yaşatılmış hayvanların ürünleri ve çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan %20 bedel ödeyebileceğini ifade etmiştir. İnsan sağlığına zararı olmayan ürünler için bu oranı %50’ye yükseltmiştir. Organik tarımcı, önceki başlıklarda çok net ve katı olmasa da insan merkezli çevre etiği kuramını desteklemiştir. Bu kapsamda insan sağlığında oranı yükseltmesi çevre etiği tutumuyla örtüşmektedir. Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanların mutlu olabileceğini düşünmektedir. Hayvanların mutsuzluğunun gıda yoluyla insanlara geçebileceğine inanmamaktadır. Böyle bir durumun gerçekleşeceğinin ispatlanması durumunda mutlu yaşatılan hayvanların ürünleri için ödeyeceği fazla bedeli %50’ye yükseltmiştir. Bu güncelleme insan merkezli yaklaşımın bir sonucudur.

Çevre Aktivisti, mutlu yaşatılmış hayvanların ürünleri için, bütçesi doğrultusunda %100 fazla bedel ödeyebileceğini açıklamıştır. Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için de aynı oranda ödeyebileceğini “Çevre duyarlılığım ve bilgi birikimim mümkün olanın en fazlasını ödeme noktasında beni yönlendiriyor ancak bütçemin beni sınırladığını da söylemeliyim. Bunu da aşmak için köylüden almaya çalışıyorum. Bu ürünler için de %100 fazla bedel ödeyebilirim.” sözleriyle ifade etmiştir. İnsan sağlığına zararlı olmayan ürünler için de aynı oranda bedel ödeyeceğini “Elbette daha fazla ödemek isterim ancak bütçem itibarıyla yine %100 fazla ödeyebilirim. Kendi sağlığım ile hayvan refahı ve çevre sağlığı arasında ayırım yapmayı doğru bulmuyorum o nedenle benim için bütçem doğrultusunda ödeyeceğim bedel aynıdır.” sözleriyle açıklamıştır. Yanıtındaki “Kendi sağlığım ile hayvan refahı ve çevre sağlığı arasında ayırım yapmayı doğru bulmuyorum” sözleri çevre merkezli etik tutumunun tam bir yansımasıdır. Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanların mutlu olmasının mümkün olmadığını ifade ederken, hayvanların mutsuzluğunun gıda yoluyla insanlara nasıl geçeceğini “Hayvanlar ölüm anında büyük bir stres yaşıyorlar bunu görüyorsunuz zaten. O stres bence etinde var bazı hormonlar vs. değişiyor. Hayvanların eti ve sütünde de stres ve mutsuzluğa bağlı değişimlerin olduğuna inanıyorum. Önemli olan yaşamak değil mutlu yaşam. İnsanı hapiste de yaşatırsınız ama mutlu değildir. Mutluluk için doğayla uyum içinde yaşamak önemlidir.” sözleriyle ifade etmiştir. Bu durumun bilimsel olarak da ispatlanması durumunda mutlu hayvanların ürünleri için ödeyeceği bedeli güncelleyip güncellemeyeceği sorulduğunda, beklendiği gibi güncellemeyerek “Değişmez zaten kendi sağlığımla hayvan refahı arasında bir ayırım yapmamıştım.” açıklamasını yapmıştır

Vejetaryen ile yapılan görüşmede sorulan sorulara alınan yanıtlarda et tüketmemesinden dolayı öncelikle bir sıkıntılar yaşanmıştır. Daha sonra aldığı peynirin sütünü üreten hayvanların mutluluğu ekseninde soru güncellendiğinde, mutlu yaşatılmış hayvanların ürünleri için %35 faza bedel ödeyeceğini bildirmiştir. Çevreye duyarlı üretim için de aynı oranda (%35) fazla bedel ödeyebileceğini bildirmiştir. İnsan sağlığına zararlı olmayan ürünler için ödeyebileceği fazla bedeli %80 olarak bildirmiştir. Bu oran artışı Vejetaryen’in çevre merkezli etik tutumuna uygun değildir. Bu çelişkinin nedeni, Vejetaryen’in insanı, hiyerarşik olarak diğer canlılardan üstün gördüğüne işaret etmektedir.

Vejetaryen, hayvanların mutsuz olduğu dünyada insanların mutlu olabileceğine inanmaktadır. Hayvanların mutsuzluklarının insanlara gıda yoluyla geçeceğine inanmakla birlikte, bu durumun ispatlanması durumunda mutlu hayvanlar için ödeyeceği bedeli yükseltmeyeceğini “Ödemem çünkü hayvansal ürün yemeyi göze aldıysam zaten bu durumu kabul etmişim demektir.” yanıtını vermiştir.

Vegan, hayvan eti yemediği gibi hayvansal yan ürünler de yememektedir. Bu nedenle hayvan mutluluğuyla ilgili soru onun için “Bir bitkisel ürünün üzerinde bu ürünü alırsanız verdiğiniz paranın bir bölümü hayvanların mutluluğu için harcanacak yazıyor, diğerinde yazmıyor. Bu durum tercih nedeni olur mu?” şeklinde güncellenmiş ve Vegan elbette olur demiş ve bu ürün için %80 fazla bedel ödeyebileceğini ifade etmiştir. Vegan, çevreye duyarlı üretilen ürünler için de %80 fazla bedel ödeyeceğini ifade etmiştir. Vegan, insan sağlığına zararı olmayan ürünler içinde ödeyeceği fazladan bedel oranını değiştirmeyerek %80 olarak bildirmiştir. Vegan’ın her üç koşul içinde aynı oranda fazla bedel ödemesi çevre merkezli etik tutumuyla örtüşmektedir.

Vegan, hayvanların mutsuz olduğu dünyada insanların mutlu olup olamayacağı sorusunu “Bence olamazlar. Çünkü ruhumuz kirlenir. Canlılar olarak birimiz mutsuzsak bu hepimizi etkiler.” yanıtını diyerek derin ekolojik tezlere yakın bir söylemde bulunmuştur. Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçeceğini “Buna kesinlikle inanıyorum. Bir cinayete ortak olmanın vicdan azabını yaşarız. Bunu fark etmeyiz ama vicdanımız bizi mutsuzlukla cezalandırır.” şeklinde yanıt vermiştir. Hayvanların mutsuzluğunun gıda yoluyla insanlara geçtiği bilimsel olarak ispatlanırsa, mutlu hayvanların ürünleri için ödeyeceğiniz bedeli günceller misiniz? sorusuna “Bu durum benim için geçerli değil çünkü hayvansal ürün kullanmıyorum. Ama benim için kendi sağlığımı, hayvanın mutluluğundan ve çevre sağlığından önemli görmek bencilliktir. Böyle bir şey kabul edilemez. Burada oran değiştirmek samimiysizliktir bence. Eğer burada oran değiştiriyorsak kendimizi sorgulamalıyız.” yanıtını vererek etik tutumuna uygun bir söylem gerçekleştirmiştir.

3.11. Katılımcıların İletmek İstedikleri Diğer Düşünceleri

Biyoteknolog- Son zamanlarda okuduğum mitolojik hikâyelerle konuyu bağlamak istiyorum. Timur Dabletov isimli bir yazarın kitabıydı. Yazar orta Asya da geziyor ve mitolojik hikâyeleri derliyor. Kitapta denge üzerine öğütler dikkatimi çekmişti. İnsanlar avlanmaya gidiyorlar ve üç adet geyik avlamaları kendilerine yetecek fakat onlar otuz tane avlıyorlar. Ondan sonra yerleşim yerlerine geldikleri zaman Tanrıları tarafından cezalandırılıyorlar. Mitolojik hikâyelerde sürekli olarak genç nesli uyarmaya yönelik konular var. Mitolojilerinde de hep bu amaçla ortaya çıktığını fakat sonra çok yanlış yorumlandıklarını düşünüyorum. Yunan mitolojisine de baktığınızda aynı cezalandıran Tanrılar var görüntüde fakat hikâyelerin içleri biraz boşaltılmış gibi. Dolayısıyla ben tarımın da bu işin içerisinde bir yeri olduğunu düşünüyorum. İnsanların tarıma başladıktan sonra geçmişten mitolojiler yoluyla gelen öğütleri, kadim uyarıları hiç dikkate almadıklarını düşünüyorum. Tarımla birlikte kendilerini çok güçlü

hissettiklerini düşünüyorum, çünkü doğaya çok da bağımlı olmadan kendi istediklerini yetiştirebiliyorlar. Artık üç yıl veya beş yıl yetecek kadar buğday yetiştirebiliriz ve bu şekilde kendimizi çok güçlü hissedebiliriz. Dolayısıyla ahlaki kurallardan tarımla birlikte ufak ufak uzaklaşmaya başladık. Bu kadar çevre felaketlerinin kökeninde de organizmaların kültüre alınması var. Ancak geri dönüşümüz olmayacak gibi görünüyor. O nedenle tarımla ilgili ahlak kurallarını geliştirip bundan asla sapmamamız gerekiyor. Eğitim sistemimizi de devreye sokup yeni neslin beklentilerini değiştirmemiz gerekiyor. Örneğin hayvanat bahçesi, en iyi hayvanat bahçesinin hayvanların doğal yaşam alanları olduğunu öğretmemiz gerekiyor. Biz çocuklarımızı hayvanları tanısnlar diye hayvanat bahçesine götürüyoruz ancak onlara biz hayvanları yakalayabiliriz, kafeslerin içerisine koyabiliriz ve canımız istediğinde onları seyretmeye gelebiliriz mesajını veriyoruz. Dolayısıyla eğitim sistemimizin içerisinde de gerekli değişiklikleri yaparak, onların beklentilerini değiştirerek doğaya ve hayvanlara olan bakış açılarını olması gereken eksene taşımamız gerekiyor. Uygarlık seviyesine ulaşmanın koşulunun doğanın tüm unsurlarıyla uyum içerisinde yaşamak olduğunu anlatmalıyız. Şu an içinde yaşadığımız yaşam şeklinin bunun çok uzağında olduğunu anlatmamız gerekiyor. Uygarlığın sadece sanayi ve teknolojiye oluşmadığını aktarmamız gerekiyor. Ancak gelecek bana çok da umut vermiyor açıkçası.

Kanatlı Uzmanı- Hepimiz farklı yerlerde farklı alanlarda bir şeyler yapıyoruz. Çok vicdanlı insanlarda çalışıyor vicdansız insanlar da çalışıyor. Ama adalet sadece insandan yana olmamalı, ben çevreyi ve diğer canlıları önemsiyorum. Büyük aile firmaları, otoriteler bir şeylerin kararını verirken daha vicdanlı olmaları gerekir. Dünyanın sonunu insanlar getirecek. Bu kötü niyetli insanlar, insanlığın yararına düşünseler geleceğin daha güzel olacağına inanıyorum.

SONUÇ

Tez çalışması kapsamında endüstriyel tarım ve hayvancılıkta etik tartışmalara konu olan uygulamaların, konuyla ilgili paydaşların da görüşleri doğrultusunda, etik sorgulamaya tabii tutulması öngörülmüştür. Çalışmada kuramsal bir derleme yapıldıktan sonra, paydaşların etik tutumları ve konuyla ilgili görüşlerini alma amacıyla nitel bir araştırma yürütülmüştür. Kuramsal çalışma ve nitel araştırma sonucunda elde edilen bilgiler sonuç aşamasında birleştirilerek, endüstriyel tarım ve hayvancılık alanlarında etik bir sorgulama ve ahlaki ilkelere ulaşma yolunda bir perspektif oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tez kapsamında görüşme yapılan katılımcılardan Vejetaryen, Bitki Islahçısı, Biyoteknolog ve Büyükbaş yetiştirici tamamen sonuç odaklı teleolojik etik kuramına yakın görüş bildirmiştir. Moleküler Genetikçi ve Küçükbaş yetiştiricisi teleolojik kurama yakın dururken, aksiyolojik kuramın da ahlaki değerlendirmelerde kullanılması gerektiğini söylemişlerdir. Kanatlı Uzmanı ise teleolojik yaklaşımın yanında dini referansların da önemli olduğunu vurgulayarak teolojik bir yaklaşıma da sıcak baktığını ifade etmiştir. Çiftçi ve Organik Tarımcı, hem teolojik hem de teleolojik baktıklarını göstermişlerdir. Vegan ve Büyükbaş Uzmanı deontolojik ve aksiyolojik kuramlara yakın ifadelerde bulunurken, Çevre Aktivisti teleolojik kuramı gerçekçi ve uygulanabilir görmesine rağmen ideal olanın deontolojik kuram olduğunu söylemiştir. Bu kapsamda tarım ve hayvancılık alanında akademik çalışmalar yapan akademisyenlerin (Büyükbaş Uzmanı Hariç) sonuç odaklı yaklaşımları görülmüştür. Bilimsel çalışmaların doğasının sonuç üzerine yoğunlaşmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu olağan bir durum olarak görülebilir. Çiftçi'nin teolojik yaklaşımı çok katı görünürken, Kanatlı Uzmanı ve Organik tarımcının dini kuralları referans almadaki katılıklarının bu kadar yüksek olmadığı tespit edilmiştir. Vegan, yaşam tarzının da etkisiyle katı deontolojik bir yaklaşım sergilerken, Vejetaryen katılımcının Vegan katılımcıdan daha uzak bir etik tutum sergileyerek, teleolojik yaklaşması önemli bir farklılığı ortaya koymaktadır. Vejetaryenlik ve veganlık her ne kadar birbirine yakın tutumlar gibi görünse de veganlık bir beslenme tercihten çok, bir felsefi tavır olarak anlaşılmalıdır. Çevre Aktivisti ise ideal olanın Vegan'ın sergilediği duruş olan deontoloji olduğunu söylemesine rağmen, pratikte uygulanabilir olanın teleoloji olduğunu söylemesi, idealler arasında bir uyumu fakat yaşam pratiklerindeki farklılıkları göstermektedir. Bu kapsamda katılımcıların farklı etik tutumları benimseyen nitelikte oldukları ortaya çıkmıştır.

Araştırmada katılımcıların tamamı eudaimonist (mutlulukçu) bir yaklaşımı onaylamışlardır ve büyükbaş yetiştiricisi dışında hepsi insana mutluluk verecek hazların uzun

sürekli hazlar olduğunu ifade etmiştir. Ancak Büyükbaş Yetiştiricisi açıklamalarında kısa süreli hazları tercih etme nedenini gençliğine bağlamıştır, bu yaklaşım da aslında uzun süreli hazlar olması konusuna uzak durmadığını göstermektedir. Çalışma kapsamında bütün katılımcıların hayatın amacının mutluluk olduğu noktasında birleşmeleri önemli bir duruma işaret etmektedir. Katılımcılar, etik tutumları ne olursa olsun (deontolojik, teleolojik, teolojik veya aksiyolojik), insanın mutluluğa ulaşmayı arzuladığını ve bu mutluluğun da uzun süreli hazlarla sağlanacağı düşünmektedir. Bu noktada, katılımcıların endüstriyel tarım bağlamında da beklentilerinin, uzun süreli hazlar bağlamında mutluluğa ulaşmak olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda Moleküler Genetikçi'nin Endüstriyel tarım konusunda vermiş olduğu "Endüstriyel tarım sadece ihtiyacı karşılamayı değil aynı zamanda çeşitliliği de arttırmayı hedeflemiş bir pazardır. Birçok elma çeşidi var, gerçekten bu kadar çeşide ihtiyaç var mı? Doymak isteseydik bir çeşit bile yeterdi ama artık doymak için tarım yapılmıyor, zevkleri tatmin etmek için de tarım yapılıyor. Toplumların da zevkleri farklı olduğundan birçok çeşit ortaya çıkabiliyor." ifadeleri oldukça çarpıcıdır. Moleküler Genetikçi, toplumda etik açıdan tartışmalara konu olan genetik yollardan yeni türlerin geliştirilmesi ve gen transferi alanlarında çalışmaktadır. Bu sözlerin onun tarafından dile getiriliyor olması, sektörün en üst düzeyinde yapılan çalışmaların, tarımın asıl amacından nasıl sapmış olduğunu göstermek için önemli bir örnektir. Günümüzde hâkim olan ekonomik sistem ve piyasa koşulları içerisinde tarım, insanlığı doyurmak için çalışmamaktadır. Tarım ve küresel tarım firmaları insanlara kısa süreli hazlar üzerinden mutlu bir yaşam rüyası sunmaktadır. İnsanlar o rüyaya ulaşabilmek için bu hazların peşinden gittikçe karşılıklarına yeni hazlar çıkmaktadır. Bu yolla uzun süreli hazlardan uzaklaşan insanlık, kısa süreli hazların kısır döngüsünde ömrünü tamamlamaktadır. Bu sistem; kendi çıkarına olmayan yerlerde kitlesel açlıklara göz yumarken, hatta o kitleleri kendisi yaratırken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin toplumlarını, arzularının açlığı bitmeyen pazarlar haline getirmektedir. Bu yapıyla tarım; insanları sömürmenin bir aracı, endüstriyel tarım ise onlara yeni arzular sunan ve o arzularına ulaştığında mutlu olacağını düşündüren hayaller üretmektedir. Birçok katılımcının, temel sorun olarak; üretilen ürünlerin insanlığı doyuracak miktarda olmaması değil, adil dağıtılmaması düşüncesini ifade etmesi de bu fenomenle örtüşmektedir. Moleküler Genetikçi bu kapsamda "Asıl sorun insanları doyuracak kadar üretmekten çok bunların dağılımındaki adaletsizlikte. Bunları da çözmemiz gerekiyor." sözleriyle adeta bir itirafta bulunmuştur. Asıl çaba tarımsal verimliliği ve üretim miktarını artırma yönünde değil, üretilen ürünlerin adil dağıtılması amacıyla verilmelidir. Çünkü binlerce yıl önce gerçekleşen tarım devriminin ruhundaki düşünce, insanın doyurulması ve açlığın ortadan kaldırılmasıdır. Elbette bu noktada bireylerinde kendi yaşamlarında

değişiklikler yapmaları gerekmektedir. Bireyler tükettikçe mutlu olamayacağını anlamalı ve mutluluğu kısa süreli hazlarda değil, uzun süreli hazlarda aramalıdır. Çünkü birçok katılımcının onayladığı gibi etik bir yaşam, kısa süreli hazlarla değil, uzun süreli hazların peşinde verilen bir mücadele ile sağlanabilir ve eudaimonia bağlamında mutluluk ancak böyle bir yaşamla kazanılabilir.

Katılımcıların çevre komsundaki etik yaklaşımları genel etik tutumlarıyla oldukça farklılık göstermiştir. Bitki Islahçısı, Moleküler Genetikçi, Biyoteknolog, Kanatlı Uzmanı, Büyükbaş Uzmanı, Küçükbaş Yetiştiricisi, Organik Tarımcı, Çevre Aktivisti ve Vegan çevre konusunda deontolojik bir tutumu tercih etmişlerdir. Bu katılımcılardan sadece Büyükbaş Uzmanı ve Vegan'ın genel etik tutumu deontolojiktir, diğer katılımcıların genel etik tutumları farklı olmasına rağmen, çevre konusunda deontolojik bir tutuma geçiş yapmışlardır. Büyükbaş Yetiştiricisi ve Vejetaryen çevre konusunda teleolojik bir tutum sergilerken, Çiftçi katı teolojik tutumunu çevre konusunda da değiştirmemiştir. Katılımcıların çevre konusunda deontolojik tutuma ağırlık vermeleri, çevre üzerinde yapılacak değişikliklerin sonuçlarının ekosistem içerisinde meydana getireceği zincirleme reaksiyonların sonuçlarının kestirilememesi ve insanın ekosistemin bir parçası olması nedeniyle, bu durumun bir şekilde insana döneceği düşüncesine sahip olmalarıdır.

Çevre sorunlarının kökeninde ne olduğu konusunda yine bütün katılımcılar ortak bir noktada buluşmuşlardır. Katılımcılar, çevre sorunlarının kökeninde; nüfus artışı, para hırsı, fosil enerji kaynaklarının kullanımı ve doğanın sömürülmesi gibi nedenleri göstererek, insan ve insanın faaliyetleri olduğuna işaret etmişlerdir. Bu argümanların hepsinin temelinde, insan merkezli anlayışla kurulan insan-çevre ilişkilerinin, çevre sorunlarının temelinde olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Biyoteknolog, Moleküler Genetikçi ve Vegan bu durumu en net ifadelerle dile getirmişlerdir. Bu kapsamda bütün katılımcıların çevre sorunlarının kökeninde insan merkezli çevre anlayışının olduğunu düşündükleri sonucuna varılmıştır. İnsanın temel amacı mutluluksa ve insan ekosistemin bir parçası olarak onunla uyumlu yaşam ile mutlu olacaksa (katılımcıların neredeyse tamamı uzun süreli hazların insanı mutluluğa ulaştıracağını öngörmektedir), o zaman insanın mutluluğu için insan merkezli çevre etiği tutumunu terk etmesi gerektiği sonucu karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların büyük kısmı çevre sorunlarının çözümünün bu kapsamda eğitim yoluyla çözülebileceğine inanmaktadır. Ancak küçükbaş ve büyükbaş yetiştiricileri çevre sorunlarının çözülebileceğine inanmamaktadır. Bu karamsarlık aslında bütün katılımcılarda gözlenmiştir. Bunun nedeni, çevre sorunlarındaki çeşitlilik ve etkilerinin gün geçtikçe artıyor olmasıdır. Katılımcıların önemli bir kısmı çevre sorunu olarak küresel ısınma ve iklim değişikliğine işaret etmiştir. İnsanlık maalesef bu küresel sorunu

engellemek için yeterince gayret göstermemektedir. Küresel ısınmaya neden olan sera gazı emisyonlarının her yıl artan miktarda atmosfere salınıyor olması ve iklim değişikliklerinin ülkemizde de net bir şekilde hissediliyor olması bu kötümser bakışa neden olmaktadır.

Katılımcıların tamamı çevre sorunlarının kökeninde insanı ve onun kendisini merkezde görmesi olduğunu düşünse de, Bitki Islahçısı, Kanatlı Uzmanı, Büyükbaş Yetiştiricisi, Küçükbaş Yetiştiricisi, Çiftçi ve Organik Tarımcı çevre etiği tutumlarını insan merkezli olarak beyan etmiştir. Moleküler Genetikçi ve Büyükbaş Uzmanı canlı merkezli tutum alırken, Biyoteknolog, Çevre Aktivisti, Vejetaryen ve Vegan çevre merkezli tutumu benimsemişlerdir. Buradan bir genellemeye ulaşılması gerekirse; üretimle uğraşan (Kanatlı Uzmanı da aynı zamanda tavuk üretimi yapmaktadır) bireylerde insan merkezli tutum hâkimken, çevre duyarlılığı yüksek bireylerde canlı ve çevre merkezli tutumlara eğilim artmaktadır. Çevre konusunda teolojik düşünceye yakın olan katılımcılar (Kanatlı Uzmanı, Büyükbaş Yetiştiricisi, Çiftçi ve Organik Tarımcı), insan merkezli çevre etiği tutumuna yakın durmuşlardır. Bu kapsamda insanların dini inançları ile insan merkezli çevre etiği tutumları arasında bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bu konuda Kur'an-ı Kerim içerisindeki Bakara Suresi'nde İsrailoğulları'ndan söz ederken "Size verdiğim nimeti ve sizi dünyalardan üstün tuttuğumu hatırlayın" ve aynı surede geçen "O, yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir bina kıldı. Gökten su indirip onunla size rızk olmak üzere üzümler meydana getirdi" anlatımları göz önünde bulundurulduğunda (Keleş vd., 2009: 90-91), bu yaklaşımın nesnel temellerinin de olabileceği düşünülmektedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'de kâinatın estetik boyutu ve belli bir düzenle yaratılmış olması üzerinde durulduğu ve bu düzenin korunup geliştirilmesi sorumluluğunun insana verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca doğanın estetik boyutu, ilahi sıfat ve isimlerin yansıması ve tecellisini ifade etmekte, Kur'an-ı Kerim'in bu yönü ise en iyi biçimde öncelikle İslam Tasavvufu'nda yansımasını bulmaktadır (Özdemir, 1998: 75). Ancak teolojik tutuma yakın katılımcıların birinci perspektife yakın oldukları söylenebilir. Ancak Çiftçi sadece bir konuda Yunus Emre'nin yaradılanı yaradandan öteri severiz sözünü söyleyerek, Anadolu sufizminin yaklaşımını sergilemiştir fakat bu düşünce Çiftçi'nin genel tutumunda görülmemiştir.

Derin ekoloji; canlı cansız bütün unsurların, insanın ona atfettiği değer ötesinde özel değerine vurgu yapmaktadır. Aslında dinler içerisindeki sufizm gibi yaklaşımlar vahdet-i vücud gibi kavramlarla derin ekolojik yaklaşımlara açık bir görüş ortaya koyabilmektedirler. Katılımcılardan Moleküler Genetikçi, Biyoteknolog, Kanatlı Uzmanı, Çevre Aktivisti, Vejetaryen ve Vegan derin ekolojik tezler sıcak bakmıştır. Özellikle Biyoteknolog, Çevre Aktivisti ve Vegan derin ekolojik tezleri tam olarak desteklemektedir. Ancak çevre konusunda

teolojik yaklaşımlara yakın duran katılımcılardan, Kanatlı Uzmanı hariç, neredeyse tamamı derin ekolojik tezlere mesafeli durmuştur. Kanatlı Uzmanı’da kısmen destek vermiştir ki bu desteğinde büyüklerinden gördüğü bazı yaklaşımların (anneannesinin çiçeklerle konuşması) etkisi vardır. Bu sonuç, teolojik tezlere yakın olan katılımcıların dinin doğayı kuşatan yaklaşımlarıyla bir bakış açısı geliştiremediklerini göstermektedir.

Katılımcılar ekofeminist tezleri büyük oranda desteklemişlerdir. Bu konuda en net desteği; Moleküler Genetikçi, Kanatlı Uzmanı ve Vejetaryen vermiştir. Biyoteknolog ve Büyükbaş Yetiştiricisi net bir şekilde karşı çıkmıştır. Biyoteknolog, kadın akademisyen olarak bu konuda cinsiyet ayrımcılığı yapılmaması gerekçesiyle karşı çıkarken, Büyükbaş Yetiştiricisi cinsiyetçi ve ayrımcı bir argümanla karşı çıkmıştır. Diğer katılımcılar, kültürel gelişmişlik ve ekonomik durum gibi dolaylı bir ilişkilerden söz etmişlerdir. Bu kapsamda katılımcıların büyük kısmının ekofeminist tezlere yakın oldukları görülmüştür. Bu sonuç tarım ve çevre sorunlarıyla kadın sorunlarının birlikte düşünülmesi konusunda bir uyarı niteliğindedir.

Tez kapsamında görüşleri alınan katılımcıların büyük bir kısmı, tarım etiği konusundaki tutumlarını teleolojik olarak açıklamıştır. Büyükbaş Uzmanı, Çevre Aktivisti ve Vegan deontolojik tutum sergilerken Çiftçi teolojik tutumunu tarım konusunda da devam ettirmiştir. Bu kapsamda çevre konusunda deontolojik tutma sahip olan; Biyoteknolog, Kanatlı Uzmanı ve Küçükbaş Yetiştiricisi, tarım konusunda teleolojik tutumu tercih etmişlerdir. Katılımcıların bu tutumu tercih etmelerinin, tarımsal ürünlerin sonuçları itibariyle insan sağlığını doğrudan etkiliyor olmasıdır. Örneğin bir tarım ilacının kullanımıyla ilgili yapılacak etik sorgulamada katılımcılar, doğal olarak kullanım sonucunda kalan kalıntı ve bu kalıntıların insan sağlığına etkilerini düşünmektedirler. Bu yaklaşımda sonuç odaklı ve teleolojik bir tutumdur. Fakat Vegan bu konuda farklı bir yaklaşım geliştirerek, evrensel ahlaki ilkesini “...evrensel ahlaki ödevimizin ilkelerini doğayı korumak ve canlılara zarar vermemek olarak koyarsak, yaptığımız uygulamaların sonuçları da bunlara zarar vermeyecektir.” şeklinde tanımlamıştır. Bu yaklaşım deontolojik bir bakış açısının da tarım konusunda kullanılabileceğini ifade eden güzel bir örnek olmuştur. Nitekim GDO ve Islah uygulamalarının sonuçları konusunda farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Vegan’ın geliştirdiği bu yaklaşım, teleolojik tutumun GDO ve Islah konusundaki kararsızlığını ortadan kaldırabilecek niteliktedir.

Katılımcılardan Sadece Bitki Islahçısı ve Büyükbaş Yetiştiricisi endüstriyel tarım uygulamalarını desteklemiştir. Fakat tarım ilaçlarının kullanımına Vegan, Çevre Aktivisti, Vejetaryen ve Organik tarımcı dışındakiler olumlu bakmışlardır. Bu sonuca göre katılımcıların büyük kısmının endüstriyel tarım uygulamalarını savunmazken, bu uygulamanın kaçınılmaz olduğunu düşündükleri görülmüştür. Organik Tarımcı, uzmanlık alanı itibariyle endüstriyel

tarıma karşı çıkarken, Çevre Aktivisti ve Vejetaryen çevre duyarlılıkları, Vegan ise çevre duyarlılığının yanında endüstriyel tarıma karşı olan yaşam pratiği itibarıyla karşı çıkmıştır. Katılımcıların nitelikleri dikkate alındığında, tarım konusunda çalışan akademisyenler ve üreticilerin sektörün nasıl çalıştığını bilmelerinden dolayı bu sistemden çıkışın çok mümkün olduğuna inanmadıkları ortaya görülmüştür.

Katılımcılar, tarımsal üretimde olması gereken ahlaki ilkeleri; toplumsal yararın korunması, insan ve çevre sağlığına özen gösterilmesi, hayvan refahı, kul hakkı yenmemesi ve doğayla uyum ekseninde değerlendirmişlerdir. Bu kapsamda büyük kısmının endüstriyel tarımı kaçınılmaz bir durum olarak gördüklerinden, bu sistemden çıkılamasa da belirledikleri ahlaki ilkeler ekseninde ıslah edilebileceğine inanmadıkları söylenebilir.

Tez kapsamında katılımcıların tamamı dünyada tarımın küresel şirketler tarafından yönetildiğine inanmakta ve bu şirketlerin amaçlarını para kazanmak ve dünyayı yönetmek olarak düşünmektedir. Katılımcılar; küresel şirketlerin, referans kuruluşları aracılığıyla toplumları kandırdığına, insan ve çevre sağlığına aykırı yönlendirme ve uygulamalar yaptıklarına inandıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum küresel sistemde, tarım sektörünün nasıl bir kıskaç içerisine alındığını göstermektedir. Temel amacı insanlığı doyurmak tarım, para kazanmak uğruna insanların önemsenmediği bir araca dönüşmüştür. Bu durum, insan merkezli çevre etiği tutumun aslında sadece kuramsal bir yaklaşım olduğu iddiasını destekler durumdadır. Mevcut sistem her ne kadar insan merkezli gibi kurgulansa da insan sağlığını hiçe sayarak belli bir zümreyi merkeze aldığını göstermektedir.

Doğayla dost bir tarımın yapılabilirliği konusuna Kanatlı Uzmanı net bir şekilde olumsuz yaklaşırken, Bitki Islahçısı ve Büyükbaş Uzmanı kısmi olarak olumlu bakmış diğer katılımcılar ise yapılabileceğini ifade etmiştir. Bu sonuç, endüstriyel tarımın ilkesel bir zorunluluk olmadığını, küresel sistemin insanları endüstriyel tarıma zorladığına işaret etmektedir. Ancak endüstriyel tarıma alternatif olarak gösterilen iyi tarım ve organik tarım uygulamalarına bakış açıları farklılıklar ortaya çıkmıştır. Üreticiler (Çiftçi, küçük ve Büyükbaş Yetiştiricileri) ve çevre duyarlılığı yüksek katılımcılar (Vegan, Çevre Aktivisti, Organik Tarımcı) iyi tarım uygulamalarına olumsuz bakarken, diğer katılımcılar kısmen veya tamamen olumlu bakmaktadırlar. Fakat bütün katılımcılar denetim konusunda bir şüphe duyduklarını ifade etmişlerdir. Organik tarım konusunda da sonuçlar iyi tarıma benzer çıkmıştır. Ancak Organik Tarımcı'nın organik tarım uygulamalarını eleştirmesi düşündürücüdür. Organik tarımı mevcut durumda uygulanabilir bulmamıştır. Çevre duyarlılığı yüksek katılımcılar, organik ve iyi tarım uygulamalarını; küresel şirketlerin endüstriyel tarıma olan tepkileri kâra dönüştürmenin bir yolu olarak görmeleri önemlidir.

Tarımda Helal sertifikaları konusunda katılımcıların bir kısmı olumlu bakarken, büyük oranda ticari bir uygulama olduğu konusunda görüş birliğinin olduğu söylenebilir. Katılımcılar Helal sertifikasının tarımsal üretimi ahlaki zemine oturtmak için yeterli olduğuna inanmamaktadırlar. Özellikle Organik Tarımcı, Kanatlı Uzmanı ve Büyükbaş yetiştirici gibi teolojik tutuma sahip katılımcıların bu eleştiriyi yapmış olmaları daha anlamlıdır.

Tarım ve hayvancılık alanında etik tartışmalara konu olan en önemli başlıklar ıslah ve GDO uygulamalarıdır. Çevre Aktivisti ve Vegan dışındaki katılımcıların tamamı ıslah uygulamalarına şartlı da olsa destek vermiştir. Destek verenlerin büyük bir kısmı ıslah uygulamalarını doğanın kendi kuralları içerisinde görmüştür. Fakat bu konuda Moleküler Genetikçi ve Biyoteknolog 'un uyarıları dikkat çekicidir. Özellikle mutasyon ıslahında kullanılan yöntemlerin doğanın kendi kuralları içerisinde olmadığına ve GDO uygulamalarından daha tehlikeli olabileceğine işaret etmişlerdir. Bu uygulamalar Bitki Islahçısı dışındaki katılımcılar tarafından bilinmemektedir. Bu kapsamda, ziraat mühendisi unvanına sahip katılımcılar tarafından dahi bilinmeyen bu yöntemin (mutasyon ıslahı) yaygın olarak kullanılıyor olması, tarımsal ürünlerdeki gizli bir tehlikeyi karşımıza çıkartmıştır.

Katılımcıların GDO konusundaki görüşleri ıslah uygulamalarına benzer şekildedir. Çevre duyarlılığı yüksek katılımcılar (Vegan, Çevre Aktivisti ve Organik Tarımcı) ve Kanatlı Uzmanı ile Küçükbaş Yetiştiricisi bu uygulamalara karşı çıkarken, diğer katılımcılar bazı şartlara göre desteklemişlerdir. GDO uygulamalarına karşı çıkan katılımcıların ortak özelliği, çevre etiği yaklaşımlarının deontolojik olmasıdır. Yeni çevre konusunda eylemlerin sonucuna değil evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi yönlerden değerlendirme yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Bu ilişki, GDO uygulamalarının sonuçları konusunda net verilerin ortaya konulamamış olduğu düşünüldüğünde, oldukça anlamlıdır. Bu sonuç tarım komsundaki ahlaki ilkelerin oluşturulmasında deontolojik yaklaşımların ihmal edilmemesi gerektiğini işaret etmektedir.

GDO uygulamaları konusunda, alanın uzmanlarından olan Moleküler Genetikçi'nin bir uyarısı dikkat çekicidir. Moleküler Genetikçi, GDO uygulamaların karşı değildir fakat diğer katılımcıların farkında olmadığı bir duruma işaret etmiştir. GDO uygulamalarının amacı sadece daha az kimyasal kullanılması değildir. Round-up uygulamaları, bitkilere herbisit toleransı kazandırarak daha fazla ilaç kullanımına neden olmaktadır. Bu durum tezin kuramsal bilgiler kısmında Brezilya'da gerçekleştirilen uygulamalarda net bir şekilde ortaya konulmuştur. GDO'lu üretimin büyük kısmı, herbisit toleransını kazandırılmış ürünler şeklinde yapılmaktadır. Bu uyarı aslında GDO konusundaki tartışmaların yanlış bir zeminde gerçekleştiğini göstermektedir. GDO uygulamalarını savunanların en büyük dayanak noktası

bu ürünlerde ilaç kullanımının daha az olacağından daha sağlıklı olabilecekleri iddiasına dayanmaktadır. Ancak küresel tarım sistemi bu konuda insanları yanıltmaktadır. Pratikte Bt toksini gibi uygulamaların, herbisit toleransı uygulamalarından daha az olduğu görülmüştür.

Bitki Islahçısı dışındaki bütün katılımcılar, ülkemizde hayvan hakları konusunda sıkıntıların olduğunu kabul etmektedir. Çiftlik hayvanlarının haklarının ihlal edildiği konusunda bütün katılımcılar aynı fikirdedirler. Ancak hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanların mutlu olamayacağına sadece Vegan, Vejetaryen ve Çevre Aktivisti inanmaktadır. Bu katılımcılar derin ekolojik tezlere yakın durmakta, hayvan eti yememekte veya Çevre Aktivisti gibi uzak az tüketmektedir. Ancak Moleküler Genetikçi, Biyoteknolog, Kanatlı Uzmanı, Büyükbaş Uzmanı ve Küçükbaş Yetiştiricisi insanların bu durumda aslında mutlu olmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan Moleküler Genetikçi, Biyoteknolog ve Kanatlı Uzmanı derin ekolojik tezleri desteklemiştir. Bu kapsamda derin ekolojik tezleri destekleyen bireylerin hayvanların acı çektiği dünyada insanların da mutlu olmaması gerektiğine inandığı ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki derin ekolojik kuramın ruhuna uygun bir sonucu ortaya koymuştur.

Hayvanların mutsuz olduğu dünyada insan mutlu olabilir mi? Bu gerçekten üzerinde uzun süre düşünmemiz gereken bir önermedir. İnsan başka canlıların acılarına sessiz kalabilir mi? Günlük hayatında bir suçluluk hissetmese de acaba vicdanı veya bilinçaltı bu acılara rağmen bizlere mutlu bir yaşamın kapılarını açar mı? Bu noktada Kanatlı Uzmanı'nın tavukçuluk sektörü için anlattığı; o canlılara güneşi görmedikleri ve 42 gün gibi kısa bir ömüre mahkûm edişimiz, yumurtacılık sektöründe erkek civcivleri topluca katletmemiz ya da Büyükbaş Uzmanı'nın ifade ettiği gibi süt endüstrisinde anne ve çocuk arasındaki en kutsal bağı kesip, sütünü almak uğruna bir bebeği annesiz ve bir anneyi çocuksuz bırakmamız. Böyle bir dünya da insan eudaimonia yani mutluluk ve huzur haline ulaşabilir mi? Tez kapsamında yapılandırılmış sorularda yer alan mutsuzluğun gıda yoluyla geçme ihtimalinin olmadığını varsaysak bile, böyle bir duygu ortamından insan ruhu mutluluk ve huzur halini bulabilir mi? Böyle bir sektör gerçekten etik midir? Uygulamaları ahlaki midir? Bu sorulara yanıt bulmak hem sektöre yön veren kurumların hem de tüketici olarak bireylerin sorumluluğunda olmalıdır. Bu uygulamalara tepki olarak gelişen vegan beslenme belki radikal bir başkaldırı olarak görülebilir, ancak bu sorunları görmezden gelmek de doğru değildir. Bu kapsamda hayvancılık alanında da oraya konulacak etik ilkelerin hayvan refahına önemli vurgular yapması gerektiği açıktır.

Büyükbaş ve Küçükbaş Uzmanları dışındaki katılımcılar hayvansal ürün alırken refah kavramını önemsemektedirler. Hayvancılık uzmanlarının bunu desteklememe nedenleri,

bilimsel olarak bu ürünlerin daha sağlıklı olduğuna inanamamaları ve sektöre bu konuda güvenmemeleridir. Bitki Islahçısı ve Çiftçi dışındaki bütün katılımcılar hayvan refahı için fazladan ücret ödeyebileceğini ifade etmişlerdir. Bu konuda en fazla bedeli %100 oranıyla Çevre Aktivisti ve Biyoteknolog vereceğini söylemiştir. Bu katılımcıların ortak özelliği çevre duyarlılığı ve insan sağlığı için de aynı bedeli verecekleri söylemeleridir. Moleküler Genetikçi, Küçükbaş Yetiştiricisi, ve Vegan da hayvan refahı, çevreye duyarlı üretim ve insan sağlığı için aynı oranda fazla bedel ödeyeceklerini söylemişlerdir. Küçükbaş Yetiştiricisi aynı oranı verme nedenini canlı veya çevre duyarlılığına değil, kendi deyimiyle “fiyat performans oranına” bağlamıştır. Küçükbaş Yetiştiricisi dışında aynı oranı veren katılımcıların ortak özelliği canlı (Moleküler Genetikçi) veya çevre merkezli (Vegan, Biyoteknolog, Çevre Aktivisti) etik tutuma sahip olmalarıdır. Bu katılımcıların kendi sağlıklarıyla, çevrenin diğer unsurlarına eşit oranda verdikleri önemi, ürün tercihlerinde aynı oranda yansıtmış olmaları çevre etiği tutumlarıyla oldukça uyumludur.

Katılımcılara, hayvanların mutsuz olması durumunda onlardan üretilecek ürünlerin insan sağlığını olumsuz etkileyeceği varsayımının doğru olduğu ispatlanırsa, hayvan refahı için ödeyeceğiniz bedeli arttırmıyınız? Sorusu yöneltildiğinde, Organik Tarımcı, Çiftçi, Büyükbaş Yetiştiricisi, Büyükbaş Uzmanı ve Bitki Islahçısı ödeyeceği fazladan bedeli arttırmıştır. Bu davranış fazlasıyla insan merkezli bir yaklaşımdır. Bu soruya Vegan oldukça eleştirel bir yanıt vererek “...benim için kendi sağlığımı hayvanın mutluluğundan ve çevre sağlığından önemli görmek bencilliktir. Böyle bir şey kabul edilemez. Burada oran değiştirmek samimi yetersizliktir bence. Eğer burada oran değiştiriyorsak kendimizi sorgulamalıyız.” açıklamasını yapmıştır. Oranı yükselten katılımcıların ortak özellikleri; insan merkezli etik tutuma sahip olmalarıdır. Sadece Büyükbaş Uzmanı canlı merkezli kurama yakın olduğunu beyan etmiştir fakat kategorik olarak insanı daha üstte gördüğünü “...merkezde canlılar olmalı ama aynı kümede insan bir tık üstte olmalı.” sözleriyle ifade etmiştir.

Tez kapsamında görüşme yapılan katılımcılarında olduğu gibi, toplumlarda da farklı etik tutumlar ve çevre etiği yaklaşımlarına sahip bireyler bulunmaktadır. Bu bireylerin tek bir anlayış içerisinde birleştirilmesi imkânsız ve anlamsız bir çabadır. Bu nedenle, tarım ve hayvancılık gibi bir alanda etik sorgulama yapıp ahlaki ilkelere ulaşırken, bütün yaklaşımların olumlu ve sınırlayıcı niteliklerini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu kapsamda Vegan’ın radikal eleştirileri göz önünde bulundurulurken, Çiftçi’nin katı teolojik tutumu ve Bitki Islahçısı’nın insan merkezli yaklaşımları değerlendirilmelidir. Çünkü her anlayışın kendine göre öncelik ve doğruları bulunmaktadır.

Tez kapsamında yapılan araştırmalar ve görüşmeler sonrasında, tarım konusunda sadece deontolojik, teleolojik veya aksiyolojik bakış açılarıyla ahlaki ilkelerin ortaya çıkartılamayacağı görülmüştür. Çünkü tarımda bazı uygulamaların sonuçları net değildir veya netleşmesine bazı güçler izin vermemektedir. GDO ve ıslah gibi uygulamaların ekosistem içerisinde meydana getireceği etkileri öngörmek de mümkün değildir. Bu noktada teleolojik ekseninde oluşturulacak ilkeler yetersiz kalacaktır. Sektörü yönlendiren büyük aktörlerin toplumları yanıltabileceği gerçeği de düşünüldüğünde sadece sonuç odaklı yaklaşımlar kadar, deontolojik yaklaşımlarında anlamsızlaşabileceği ortaya çıkmaktadır. Örneğin ıslah uygulamaları doğanın kuralları içerisinde gerçekleştirilen bir melezleme veya seleksiyon tekniği olarak gösterilirken, mutasyon ıslahı gibi çok tehlikeli uygulamaların ıslah adı altında yapılabildiği görülmüştür. Bu kapsamda sadece niyet odaklı hazırlanacak ilkeler, somut bir değerlendirme veya karşılaştırma yapılacak veriler ortaya koyamayacağından, çarpıtılmaya açık olacaktır. Aksiyolojik açıdan bakıldığında erdemi üreticide mi yoksa küresel firmalarda mı arayacağımız çelişkileri karşımıza çıkabilecektir. Ya da sonuçları olumsuz olan bir uygulamada erdem arayışı, gerçeğin önünü örten bir perdeye dönüştürülebilir. Nitekim referans kuruluşları toplumlarda güven sağlamış otoriteler haline gelmekte ve bireyler onların erdemli olduklarına güvenerek karar vermektedir. Oysa uzman katılımcıların, referans kuruluşlarının erdemli olmayabilecekleri ve bu kurumların küresel şirketlerin etkisinde toplumu yanıltıyor olabilecekleri konusunda şüpheleri hatta bazılarının örnekleri bulunmaktadır. Bu olgular sadece aksiyolojik bir bakış açısıyla da ahlaki ilkelerin oluşturulamayacağına işaret etmektedir.

Benzer şekilde sadece canlı veya çevre merkezli yaklaşımlarla bakarak tarım ve hayvancılık yapamayacağımız gibi, insan merkezli yaklaşımlarla da tarım ve hayvancılığın sürdürülebilir bir zemine oturtulamayacağı bir gerçektir. Çünkü tarım ve hayvancılık özü itibarıyla insanların ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflediğinden insan merkezli bir yaklaşımın ürünüdür. Fakat canlı ve çevre merkezli anlayışlarla birlikte yorumlanmadığında, insanlığı mutluluğa değil, yok oluşa sürüklediği de günümüzde tecrübe ettiğimiz bir olgudur.

Bu nedenlerle bütün etik kuramların ve çevre etiği yaklaşımlarının sentezinin çıkartılması ve bu bağlamda kapsayıcı ilkelerin oluşturulması gerektiği görülmüştür. Sonuç olarak; öncelikle tarım ve hayvancılık konusunda deontolojik bir yaklaşımla evrensel ilkelerin eksenlerinin oluşturulması ve bu eksenler doğrultusunda sonuç odaklı yaklaşımlarla ahlaki ilkelerin belirlenmesi gerekli düşüncesine ulaşılmıştır. Evrensel etik ilkelerinin eksenleri oluşturulurken; canlı ve çevre merkezli etik kuramların insan ve canlı varlığına verdiği değer ile insanların yaşamsal faaliyetleri için tarım ve hayvancılık yapma zorunlulukları göz önünde tutulmuştur. Zira insan merkezli yaklaşımlar, yapılması zorunlu bazı uygulamalar (hayvan

kesilmesi, süt üretimi vs.) için alan açarken, canlı merkezli yaklaşımlar tarım ve hayvancılık sektörünü daha vicdani bir zemine, çevre merkezli yaklaşımlar ise sürdürülebilir bir doğrultuya taşıyacaktır.

Uzman katılımcıların da görüşleri doğrultusunda tarım ve hayvancılık alanında bu eksenler aşağıdaki gibi tespit edilmiştir. Tarım ve hayvancılığın ahlaki bir zemine taşınabilmesi için belirlenen eksenler altında yer alacak spesifik uygulamaların, alanın uzmanları tarafından detaylandırılması gerekmektedir. Ancak bu süreç sadece felsefi veya etik bir çalışmanın değil, felsefe, tarım ve hayvancılık disiplinleri arasında gerçekleştirilecek teknik bir çalışmanın konusu olmalıdır.

- **Tarımsal Üretim**

- Doğayla dost tarım teknikleri geliştirilmelidir.
- Tarımsal üretim sistemi, küresel şirketlerin veya farklı güçlerin kontrolünden ve manipülasyonundan kurtarılmalıdır. Bağımsız araştırmacıların bulunduğu denetim mekanizmalarıyla kontrol altında alınmalıdır.
- Tarım alanında yapılan bilimsel ve ticari çalışmaların hedefi sadece verimi arttırmak olmamalıdır. Verimi arttırırken kaybedilen değerler sadece maddi bir hesaplama tabi tutulmamalıdır.
- Tarımda verimliliğin ölçüsü sadece ürün niceliği değildir, besleyicilik gibi niteliksel faktörlere de dikkat edilmelidir.
- Tarım ilaçlarının kullanımı, hastalık ve zararlılarla mücadelede en son tercih olmalıdır. Kimyasal kullanımından önce fiziksel ve biyolojik mücadele yöntemleri uygulanmalıdır.
- Tarım ilaçlarının kullanımına mutlaka sınırlama getirilmelidir, bu sınırlamalarda popülasyonu ekonomik zarar eşiğine ulaşmamış zararlılar için kimyasal uygulaması engellenmeli ve doğadaki diğer canlıların korunmasına dikkat edilmelidir.
- Doğadaki canlıların genetik yapısını çeşitler ve türler arasında gen transferi yaparak (GDO ve transgenik) değiştirmek, mecbur kalmadıkça yapılmaması gereken bir uygulama olmalıdır. Bu uygulama, kontrol edilemeyen bir hastalık veya zararlının gelişmesi ve insanlığın gerçekten açlık riskiyle karşı karşıya kalması veya toplu hayvan ölümlerinin olması gibi durumlarda, yani olağan üstü hallerde tercih edilmelidir.
- Olağan üstü hallerde GDO ve transgenik uygulamalara ihtiyaç duyulduğunda, gerekli teknolojinin hazır olabilmesi için, ticari olmayan akademik çalışmalar yürütülmelidir ve kâr gözetmeyen kuruluşlar tarafından finanse edilmelidir.

- Tarımda kullanılan uygulamalar konusunda toplum, konunun uzmanları tarafından düzenli olarak bilgilendirilmelidir.
- Tarımda uygulamalar sınıflandırılırken mutlaka insan, canlı ve çevre üzerindeki risklerine göre kümelenmeler oluşturulmalıdır. Mutasyon ıslahı ile melezleme ıslahının aynı grup içerisinde değerlendirilmesi gibi durumların önüne geçilmelidir.
- **Hayvan refahı**
 - Hayvanların yaşam ortamlarının sağlıklı hale getirilmesi, doğadan kopartılmaması, tamamen yapay ortamlarda yaşatılmaması gerekmektedir.
 - Hayvanların doğal davranışlarını sergileyebilecekleri yaşam ortamları oluşturulmalıdır.
 - Maliyetleri düşürmek uğruna, hızlı gelişen türler geliştirilip, hayvanların yaşam sürelerinin kısaltılmamasıdır.
 - Annelik duygusu olan canlıların yavrularıyla olan bağları, fazla süt üretmek gibi gerekçelerle kopartılmamalıdır.
 - Hayvancılıkta; kastrasyon, kulak ve kuyruk kesme gibi uygulamalar yapılmamalıdır.
 - Hayvancılıkta, sadece bir cinsiyeti kullanıp diğer cinsiyetlerin topluca yok edildiği uygulamalar kullanılmamalıdır.
 - Hayvanlara mutlu bir yaşam sağlarken, ölümlerine de saygı duyulmalı ve o anı en az acı çekecek şekilde yaşayacakları düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.
- **Hayvansal ürünler**
 - Hayvan refahına dair bilgilendirmelerin ürünler üzerinde; doğru, gerçekçi ve anlaşılır bir şekilde yapılması gerekmektedir. Gerekirse karbon ayak izi uygulaması gibi, hayvan refahı ölçekleri oluşturulup ürünler üzerinde tüketicilerin rahat bir şekilde görebileceği puanlamaların olduğu uygulamalar geliştirilmelidir.
 - İnsanlara ihtiyaçlarından fazla hayvansal ürün yedirmek amacıyla beslenme alışkanlıkları değiştirilmemeli ve hayvansal üretim gereğinden fazla artırılmamalıdır. Artan hayvan sayısının doğal kaynaklara zarar verdiği, daha fazla hayvanın ölümüne neden olacağı unutulmamalıdır.
- **Hayvancılık sektörü**
 - Doğayla dost teknikler geliştirilmeli ve maliyetlerine bakılmaksızın uygulanmalıdır.
 - Hayvanlarda transgenik veya GDO uygulamaları yapılarak, genetik özellikleri değiştirilmemelidir.
 - GDO'lu yiyecekler konusunda gösterilen duyarlılık, GDO'lu yem tüketen hayvanlar içinde gösterilmelidir.

- Hayvanlar bir makine gibi görülmemeli, verimi artırmak uğruna hayvan hakları ve vicdana aykırı uygulamalar yapılmamalıdır.
- Sektördeki firmalar; hayvan refahı, çevre duyarlılığı ve ürün kalitesine göre puanlanmalı ve bu puanlar tüketicilerin göreceği şekilde ürün etiketlerine yazılmalıdır.

- **Tüketici**

- Çiftlik hayvanları çocuklara tanıtılmalı ve yeni nesillere bu hayvanların birer makine olmadıkları, insanlarla aynı ekosistemi paylaşan ve duyguları olan canlılar olduğu gösterilmelidir.
- Ürün alırken hayvan refahına dikkat edilmeli ve hayvan refahı ile çevre duyarlılığı için belirli bir ücret ödenmelidir.
- Bilimsel bir kanıt olmasa da, mutsuz hayvanların ürünlerini tüketen insanların en azından vicdanen veya bilinçaltının etkisiyle mutlu olamayacağı kabul edilmelidir.
- Hayvanlar arasında; evcil hayvan, sokak hayvanı veya çiftlik hayvanı ayrımı yapılmadan, bütün hayvanların duyguları ve hakları olduğunun kabul edilmesi ve buna göre davranılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1982). *Ahlâk Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Akarsu, B. (1998). *Mutluluk Ahlâkı*, İnkılâp Kitabevi, Ankara.
- Alam, S. S. ve Sayuti N. M. (2011). Applying the Theory of Planned Behavior (TPB) in halal food purchasing, *International Journal of Commerce*, 21(1): 8-20.
- Alderman, H. (2001). "By Virtue of a Virtue", *Virtue Ethics*, Ed. David Statman, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1997, s. 162; Rosalind Hursthouse, *On Virtue Ethics*, New York, Oxford University Press.
- Alserhan, B. A. (2010). On Islamic branding: brand as good deeds. *Journal of Islamic Marketing*, 1(2): 101-106.
- Anscombe, G. E. M. (1958). "Modern Moral Philosophy," *Philosophy*, 33(124).
- Antalyalı, A. A. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Hayvan Refahı Uygulamaları*. AB Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.
- Arat, N. (1979). *18.yy İngiliz Felsefesi’nde Etik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgili Sorunu*. İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, No: 2569, İstanbul.
- Arda B. ve Pelin, S. Ş. (1995). "Tıbbi Etik: Tanımı içeriği yöntemi ve başlıca konuları," *A.Ü.T.F. Mecmuası*, C.48.
- Aristoteles (1998). *Nikomakhos’a Etik*, (çev. S. Babür), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Aristoteles (2001). *Ruh Üzerine* (çev. Z. Özcan), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Atalık, A. (2010). *İkinci Yeşil Devrim GDO’lar ve Sonrası Tufan, Görünmez Elin Ekolojisi*, ISBN, 978-605-01-0050-1, Ekoloji Kolektifi, Ankara.
- Ay, Ü. (2003). *İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk*, Nobel Kitabevi, Adana.
- Aydoğdu, M. ve Gezer, K. (2006). *Çevre Bilimi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Baran, A. ve Özdaş, Ö. B. (2015). Sığırlarda Isı Stresinin Embriyo Transferi ve Suni Tohumlama Sonrası Gebelik Oranları Üzerine Etkileri. *Türkiye Klinikleri J Reprod Artif Insemin-Special Topics*, 1(1).
- Bayraç, A. T., Kalemtaş, G., Baloğlu, M. C. ve Kavas, M. (2011). *Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar*, Ankara.
- Bektaş, Ç. (2007). "Etik Kodlarının Yönetmelik Karar Alma Sürecine Etkileri ve Bir Model Önerisi", *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9(2): 94-115.
- Bentham, J. (1843). *An Introduction Principles of Morals and Legislation*, J. Bowring (ed.). The Works of Jeremy Bentham Vol. I.

- Bentham, J. (1970). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. J. H. Burns ve H. L. A. Hart (eds.). Athlone Press, London, ISBN: 0485132117.
- Bertrand, A. (2001). *Ahlak Felsefesi*, (Çev. S. Zeki), (Sad: H. Altıntaş), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Billington, R. (1997). *Ahlak Düşüncesine Giriş*. (Çev. A. Yılmaz) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bonne, K. ve Verbeke, W. (2008). Religious vales informing halal meat production and the control and delivery of halal credence quality, *Agriculture and Human Values*, 25: 35-47.
- Brennan, T. (2007). *The Stoic Life: Emotions, Duties, and Fate*, Oxford University Press, New York.
- Brinkmann, J. ve Ims, K. (2003). "Good Intentions Aside: Drafting a Functionalist Look at Codes of Ethics", *Business Ethics: A European Review*, 12(3): 265-274.
- Capucille, D. J., Poore, M. H. ve Rogers, G. M. (2002). Castration in cattle: Techniques and animal welfare issues. *Compend Contin Educ Pract Vet*. 24(9): 66-73.
- Cevizci, A. (2002a). *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2002b). *Aydınlanma Felsefesi*, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Çetinkaya, F. ve Tülay, E. M. (2010). "Hayvansal Gıdalarda Hormon Kalıntıları, Tüketici Sağlığına Yönelik Riskler ve İlgili Yasal Düzenlemeler", *Uludağ Univ. J. Fac. Vet. Med.*, 29(2): 77-82.
- Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*, Eflatun Yayınevi, Ankara.
- Demirkol, K. (2010). *GDO: Çağdaş Esaret*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Duvick, D. N. (2001). "Biotechnology in the 1930s: the development of hybrid maize". *Nat Rev Genet*, 2: 69-74.
- Eicher, S. D., Morrow-Tesch, J. L., Albright, J. L., Dailey, J. W., Young, C. R. ve Stanker, L. H. (2000). Tail-docking influences on behavioral, immunological, and endocrine responses in dairy heifers. *J Dairy Sci.*, 83: 1456–1462.
- Schreiner, D. A. ve Ruegg, P. L. (2002). Responses to tail docking in calves and heifers. *J. Dairy Sci.*, 85: 3287–3296.
- Erdoğan, İ. (2006). "Medya ve Etik: Eleştirel Bir Giriş", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (23): 1-26.
- Erdoğan, S. (2013). *Trabzon İlinde Çalışmakta Olan Diyetisyen, Gıda Ve Ziraat Mühendislerinin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Hakkındaki Bilgi Düzeyleri ve*

- Tutumları*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- Ertan, K. A. (2015). “Leopoldcü Düşünce ve Yeryüzü (Toprak) Etiği”, *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 10(23).
- Ferry, L. (2002). *Ekolojik Yeni Düzen: Ağaç, Hayvan, İnsan*, (çev. T. Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Filiz, Ş. (2014). *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*, Say Yayınları, İstanbul.
- Filiz, Ş. (2018). *Felsefi Sağaltım*, Pales Yayıncılık, İstanbul.
- FOEE (2019). *Meat Atlas*. Friends of the Earth Europe, Edinburgh 26, 1050 Brüksel, Belçika.
- French, N. P., Wall, R. ve Morgan, K. L. (1994). “Lamb tail docking: a controlled field study of the effects of tail amputation on health and productivity”. *Veterinary Record*, 134: 463-463.
- Gök, S. A. (2008). *Genişleyen AB Pazarında Türkiye’nin Organik Ürünleri Ticareti Açısından Değerlendirilmesi*. AB Uzmanlık Tezi. Ankara.
- Gökberk, M. (1990). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Günay, H. M. (2011). *Hormonlu ve GDO’lu Ürünlerin Dini Hükmü, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı*, Afyonkarahisar, s.239-256.
- Güneş, Y. ve Coşkun A. A. (2004). *Çevre Hukuku*, Kazancı Hukuk Yayınları, Yayın No: 181, I. Baskı, İstanbul.
- Heiman, J. D. A. ve Zilberman, D. (2007). The interaction of religion and family members’ influence on food decisions, *Food Quality and Preference*, 18: 786-794.
- Heller, A. (2006). *Bir Ahlak Kuramı*, (Çev. A. Yılmaz, K. Tütüncü ve E. Demirel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hume, D. (2014). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, (çev. M. Özgen), Biblos Kitabevi, Bursa.
- İkiz, A. N. ve Solunuoğlu, A. (2018). “Otel İşletmelerinde Vejeteryan Gıdalara Yönelik Tutum ve Uygulamalar”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3: 14-25.
- İzveren, A. (1994). *Hukuk Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 45, 2. Bası, Ankara.
- James, C. (2011). *International Services for the Acquisition of Agri-Biotech Applications*. Global Status of Commercialized Biotech/GM Crops: 2011 Brief No: 43. ISAAA: Ithaca, NY.
- Jardins, J. R. (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*, (çev. R. Keleş), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Kant, I. (2018). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev. I. Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu, Şen Matbaa, Ankara.
- Kayaer, M. (2013). “Çevre ve Etik Yaklaşımlar”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1/2: 63-76.
- Keleş, R. ve Ertan, B. (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, Ankara.
- Khan, S. J. (2012). “Genetically Modified Organisms (GMOs): Food Security or Threat to Food Safety”, *Pakistan Journal of Science*, 2(64).
- Kılıç, S. (2008). *Çevre Etiği*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Kidder, R. M. (1996). *How Good People Make Tough Choices: Resolving The Dilemmas Of Ethical Living*, Simon - Schuster, New York.
- Kohlberg, L. (1969). “Stages and Sequences: The Cognitive Developmental Approach to Socialization”, in D. A. Goslin (ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, Rand McNally.
- Köse, B. ve Odabaşı, F. (2005). “Bağcılıkta Organik Tarım”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Samsun, (20/3).
- Kranz, W. (1984). *Antik Felsefe*, (çev. S. Y. Baydur), Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Kuçuradi, I. (1988). *Uludağ Konuşmaları*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kuçuradi, I. (1999). *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefesi ya da Simurg Dizisi: 5, Ankara.
- Kuçuradi, I. (2010). *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Külcü, R. (2007). *Tarımsal Atıkların Kompostlaştırılmasında Kullanılabilecek Alternatif Sistemlerin İşlem Başarısı ve Uygulama Alanlarının Belirlenmesi*. Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Makinaları ABD.
- Külcü, R. K., Ekinci, F. ve Evrendilek Ertekin, C. (2010). Long-term spatiotemporal patterns of CH₄ and N₂O emissions from livestock and poultry production in Turkey, *Environ Monit Assess*, 167: 545–558.
- Kümbet, P. (2012). Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa. S. Oppermann (Ed.). *Ekoeleştirir, Çevre ve Edebiyat*, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 171-172.
- Lacroix, B., Tzfira, T., Vainstein, A. ve Citovsky, V. (2006). “A case of promiscuity: Agrobacterium’s endless hunt for new partners”, *Trends in Genetics*, 22(1): 29-37.
- Luke, T. W. (2002). “Deep Ecology: Living As If Nature Matured”, *Organization&Environment*, 15(2): 178-186.

- MacIntre, A. (2019). *Erdem Peşinde: Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma* (çev. M. Özcan), Vakıfbank Kültür Yayınları.
- MacKinnon, B. (2007). *Ethics: Theory and Contemporary Issues*, Thomson/Wadsworth, Belmont, California.
- Marin, C. ve Yıldırım, U. (2004). *Çevre Sorunlarına Yaklaşımlar*, Beta Basım, İstanbul.
- Marin, M. C. (2004). “Sistem Yaklaşımıyla Ekosistemde Enerji ve Maddenin Dönüşümü ve Ekolojik Sorunlar”, M. C. Marin, ve U. Yıldırım (Ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Yayınları, Yayın No: 1483, İstanbul, s. 31-57.
- Mercin, L. (2005). “Piaget ve Kohlberg’in Ahlak (Moral) Gelişim Kuramlarının Özellikleri ve Karşılaştırılması”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, (5): 73-86.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (çev. Ed. S. Turan). Nobel Yayınları, Ankara.
- Mill, J. S. (1986). *Faydacılık*, (çev. N. Coşkunlar), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Naess, A. (1994). Derin Ekolojinin Temelleri, (der. G. Tamkoç), *Derin Ekoloji*, Ege Yayıncılık, İzmir.
- Newman, R. A. (2007). Guide to best practice husbandry in beef cattle: Branding, castrating and dehorning. In: I. Partridge, eds.: *Meat & Livestock Australia Limited*, Australia, p.8-19. 3.
- Ocak, H. (2011). “Bir Ahlâk Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamanın İlkçağ’dan Ortaçağ’a Evrimi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (11): 79-101.
- Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2007). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*, MediaCat Kitapları, 7. Baskı, Ekim, İstanbul.
- Olgun, H. (2012). “Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm”, O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Olhan, E. (2010). *Modern Biyoteknolojinin Tarımda Kullanımının Politik ve Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi. Farklı Boyutlarıyla Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar*. Ankara Tabip Odası, Ankara, s. 9-14.
- Özkan, U. (2014). “Yapay Et: Geleneksel Etin Geleceği”. *Veg&Nature Dergisi*, *Vejetaryen ve Vegan, Sürdürülebilir Yaşam ve Hayvan Özgürlüğü Dergisi*, Türkiye Vejetaryen Derneği yayını, İstanbul, (Nisan-Mayıs-Haziran): 18-20.
- Özlem, D. (2004). *Etik*. İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Öztürk, Y. (2003). “Tevhid-i Halikiyet Gerçeği Işığında 'Hurma Ağaçlarının Aşılması' ile İlgili Rivayetlere Farklı Bir Bakış”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2): 1-21.

- Patton, Q., M. (1987). *Qualitative evaluation in research methods*, Sage Yayıncılık, Londra.
- Platon (1989). *Gorgias*, (çev. R. Erben), MEB Yayınları, İstanbul.
- Platon (1998). *Menon*, (çev. A. Cemgil), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Platon (2007). *Devlet*, (çev. H. Demirhan), Palme Yayınevi, Ankara.
- Poyraz, K. (2009). *Türkiye'de Tarımsal Üretimde Kalitenin Gelisimi ve Tarımsal Sertifikasyon Uygulamalarında EUREPGAP*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Querci, M., Van den Eede, G.ve Jermini, M. (2004). The Analysis of Food Samples for the Presence of Genetically Modified Organisms. European Comission Joint Research Center Manuel, Session 1-12, <http://gmotraining.jrc.it/>
- Regan, T. (2007). *Kafesler Boşalsın: Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek*, (çev. S. Çağlayan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Scarre, G. (2003). *The Problems of Philosophy Utilitarianism*, Routledge Press, London.
- Schultz, D. E. (1997). *Strategic Advertising Campaigns*, Third Edition, NTC Business Books, Lincolnwood, Illinois, USA.
- Sert, H. ve Uzmay, A. (2017). “Dünya’da Hayvan Refahı Uygulamalarının Ekonomik ve Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4).
- Shelton, A. M., Tang, J. D. Roush, R. T. Metz, T. D. ve Earle, E. D. (2000). “Field tests on managing resistance to Bt-engineered plants”. *Nat Biotechnol*, 18: 339-42.
- Shewmaker, C. (1999). “Seed-specific overexpression of phytoene synthase”: Increase incarotenoids and other metabolic effects”, *The Plant J.* 20 (4): 401-412.
- Simonsen, H. B., Klinken, L. ve Bindseil, E. (1991). “Histopathology of intact and docked pigtales”. *British Veterinary Journal*, 147(5): 407-412.
- Singer, P. (2005). *Hayvan Özgürleşmesi*, (çev. H. Doğan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Siponen, M. and Vartiainen, T. (2004). “Unauthorized Copying of Software and Levels of Moral Development: A Literature Analysis and It’s Implications for Research and Practice”, *Information Systems Journal*, 14(4): 387-407.
- Sönmez, İ., Kaplan, M. ve Sönmez, S. (2008). “Kimyasal Gübrelerin Çevre Kirliliği Üzerine Etkileri Ve Çözüm Önerileri”, *Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Derim Dergisi*, 25(2): 24-34.
- Suddin, L., Harvey, T. G., Amin H. H. (2009). “Predicting intention to choose halal products using theory of reasoned action”, *International Journal of Islamic andMiddle Eastern Finance andManagemet*, 2(1): 66-76.

- Sutton, S. A., Assaad, A. H., Rothenberg, M. E., Steinmetz, C. (2003). "Negative, Double-Blind, Placebocontrolled Challenge to Genetically Modified Corn", *J Allergy Clin. Immunol*, 112: 1011-12.
- TAGEM, (2018). Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Tarımsal Gübre Sektör Strateji Belgesi 2018-2022, Ankara
- Tamkoç, G. (1994). "Derin Ekolojinin Genel Çizgileri", *Birikim*, (57-58): 87-92.
- Taşçı, R. ve Uçum, İ. (2018). *Durum ve Tahmin SOYA Taporu*, T.C. Gıda, Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE), Ankara.
- Timuçin, A. (1994). "Ahlak ve Ethique". *Türk Dili Dergisi*, 80: 2-3.
- Tiryaki, İ. ve Acar, Z. (2005). "Genetik Yapısı Değiştirilmiş Bitkiler: Dünyü, Bugünü ve Geleceği". *OMÜ Zir. Fak. Dergisi*, 20(2): 121-126.
- Tiryaki, O., Canhilal, R. ve Horuz, S. (2010). "Tarım ilaçları kullanımı ve riskleri", *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26(2): 154-169.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. (çev. S. Yeniçeri), Koridor Yayıncılık, İstanbul.
- Tok, H. H. (1997). *Çevre Kirliliği*. Trakya Üniversitesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Tekirdağ.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1989). *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*. 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Turabi, M. S. (2007). "Bitki Koruma Ürünlerinin Ruhsatlandırılması". Tarım İlaçları Kongre ve Sergisi, TMMOB Zir. Müh Odası ve TMMOB Kimya Müh Odası, Bildiriler Kitabı, s:50-61, 25-26 Ekim 2007.
- Ulaş, S. E. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Ülken, H. Z. (2001). *Ahlak*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi: Etik ve Metafizik Görüşler*, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Vain, P., James, A., Worland, B. and Snape, W. (2002). Transgene behaviour across two generations in a large random population of transgenic rice plants produced by particle bombardment. *Theoretical and Applied Genetics*, 105(6-7): 878-889.
- Vendômois, J. S. (2010). "Debate on GMOs Health Risks After Statistical Findings in Regulatory Tests", *International Journal of Biological Sciences*, 6(6), 590-598.
- Wallach, J. R. (1992). "Contemporary Aristotelianism," *Political Theory*, 20(4).
- Walsham, G. (1999). "Ethical Theory, Codes of Ethics and IS Practice", *Information Systems Journal*, 6(1): 69-81.

- Yenen, F. (2019). *İslam Hukuku Açısından Gıda Katkı Maddeleri ve Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Yener, D. (2011). *Tüketicilerin Helal Sertifikalı Ürünlere Karşı Tutumlarını Etkileyen Faktörler ve Risk Algısı*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Üretim, Yönetim ve Pazarlama ABD.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (6.Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, A. B. (2018). *Yeni Medya ve Toplumsal Hareketler: Vegan Hareketi Örneği Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Sistemleri Ana Bilim Dalı.
- Yoo, B. E ve Donthu, N. (2002). "The Effects of Marketing Education and Individual Cultural Values ofn Marketing Ethics of Students", akt. Bektaş (2007), *Journal of Marketing Education*, Sage Publications, 24(2): 92-103.
- Zeleny, R., Ulberth, F., Gowik, P., Polzer, J., Ginkel, L. A., Emons, H. (2006). "Developing new reference materials for effective veterinary drugresidue testing in food-producing animals". *Trends in Analytical Chemistry*, 25(9): 927-936.

İnternet Kaynakları

- Anonim, (2005). Council Regulation (EC) No 1/2005 of 22 December 2004 on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) No 1255/97. <http://data.europa.eu/eli/reg/2005/1/oj>, (erişim tarihi: 20/10/2019)
- Anonim, (2019). TMMOB (Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği), ülkemizde gübre üretimi ve tüketimi raporu, <https://www.tmmob.org.tr/icerik/zmo-ulkemizde-gubre-uretimi-ve-tuketimi-uzerine-bir-degerlendirme>, (erişim tarihi: 18/10/2019)
- Anonim, (2019c). Resmi ALF Prensipleri, <https://akilfikir.net/hayvan-kurtulus-cephesi-alf/> (erişim tarihi: 20.10.2019).
- Blokhuis, H., Miele, M., Veissier, I. ve Jones, B. (2013). "Improving Farm Animal Welfare". www.WageningenAcademic.com/welfarequality, (erişim tarihi: 12/05/2017)
- CTNB. (2010). Brezilya Biyogüvenlik Ulusal Teknik Komisyonu (Comissão Técnica Nacional de Biossegurança). <http://www.cib.org.br/ctnbio/eventoseprovadosnov10.pdf>. (erişim tarihi: 12.10.2016)
- ISAAA. (2019). Uluslararası Tarımdal Biyoteknoloji Uygulamaları Servisi (The International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications),

<http://www.isaaa.org/resources/publications/briefs/54/executivesummary/default.asp>.

(erişim tarihi: 12.10.2019).

Kirpi Sözlük, <http://sozluk.tvd.org.tr/>, (erişim tarihi: 20.10.2019).

Mengü, N. (2017). Bu ne vahşi medeniyet. Tedx konuşması

<https://www.youtube.com/watch?v=lj3bwmr3dp8>. (erişim tarihi: 20.10.2019).

Phillip, M. (2002). "Stoicism," The Blackwell Guide to Ancient Philosophy, C. Shields (Ed.), Massachusetts, Blackwell Publishing,

http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631222156_chunk_g978063122215620, (erişim tarihi 17.11.2007).

RSPCA, (2019). Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals.

<http://www.rspca.org.uk/home>, (erişim tarihi: 12/05/2019)

TCTOB, (2019). Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, İyi Tarım Uygulamaları istatistikleri, <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamaları/Istatistikler>, (erişim tarihi: 18.10.2019).

TDK, (2019). Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr>, (erişim tarihi: 05.04.2019).

TUİK, (2019). Türkiye istatistik kurumu, hayvan istatistikleri, www.tuik.gov.tr, (erişim tarihi: 25.06.2019).

Vegan Society, (2019). Interview with Donald Watson on Sunday 15 December 2002, https://www.vegansociety.com/sites/default/files/DW_Interview_2002_Unabridged_Transcript.pdf, (erişim tarihi: 20.10.2019).

EK 1- Katılımcılarla Gerçekleştirilen Görüşme Tutanakları

Bitki Islahçısı Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Bitki Islahçısı

Katılımcının nitelikleri: Bitki Islahçısı, Profesör Öğretim Üyesi,

Cinsiyet: Kadın

Görüşme Tarihi: 10/09/2019

Görüşme Süresi: 98 dakika 24 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Bitki Islahçısı- Hem hukuksal kurallar hem de toplumun geçmişten bugüne kadar getirdiği kurallara uyumuna göre belirlenir. Eğer eylem bu sınırları aşarsa hukuksal boyuta taşınır. Bu kapsamda eylemin toplum kurallarına uyumlu olması ve kimseye zarar vermemesi gerekmektedir. Eylemin; amacı neyse o amaca uygun şekilde sonuca ulaşan, kişiler ve kurumlara zarar vermeyen şekilde olması gerekir.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Bitki Islahçısı- Neden sonuç ilişkilerine bakılmalı. Ancak birden fazla kişiyi ya da toplumu etkileyen eylemlerde sonuç önemlidir ve ahlaki değerlendirmeler bu eylemlerin sonucu temel alınarak yapılmalıdır. Fakat eylemin başlangıcındaki evrensel ödeve uygunluk kısmı tamamen ihmal edilemez. Örneğin bir araştırmacı sadece evrensel ödeve uygunluk veya insancıl duygularla araştırma yapamaz bu araştırmacının bu faaliyetinin sonuçları, araştırmanın yapılması ve değerlendirilmesi açısından daha büyük öneme sahiptir. Örneğin bir araştırmanın sonucunda bir gelir oluşmazsa sistemin sürdürülebilirliği sıkıntıya girecektir.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Bitki Islahçısı- Ben dini inançların insanın kendi dünyasında yaşanması gerektiğini düşünüyorum. Dini kurallar zamanında toplumu şekillendirmek için çıkartılmıştır. O dönemde toplumu şekillendirecek yasa-anayasa olmadığından dini kurallar bu görevi

yapmıştır. Günümüzde din kişiyle inancı arasında kalmıştır diye düşünüyorum. Ancak içinde yaşadığımız toplumun ahlakının oluşturulmasında mutlaka etkisi olmuştur. Fakat benim için belirleyici olmaz.

- 4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Bitki Islahçısı- Yalan söylemek zorundayım. Bir kişinin hayati bir riski söz konusuysa onu kurtarmak için yalan söylerim.

RK-Sonuç odaklı yaklaştınız bu durumda.

Bitki Islahçısı- Evet sonuç odaklı baktım, yalan söylemek etik dışı bir davranış ama doğrusu bu bence.

RK- Peki bu durumda örneği biraz değiştirsek. Bahçenize bir köpek girip sessizce ve korkarak saklansa. Arkasından köpeğin ısırdığı bir adam gelse, elinde tüfekte köpeğin yerini sorsa. Yerini söylerseniz köpeği öldüreceği belli. Bu durumda yalan söyler misiniz?

Bitki Islahçısı- O insanı iknaa etmeye çalışırım.

RK- İkna etme şansınız yok, ısrarla soruyor.

Bitki Islahçısı- Yani bu durumda insan kadar güçlü düşünmeyebilirim. Köpeğin hayatı için yalan söylemeyebilirim, açık konuşayım.

RK- Bir ağacın yaşamını kurtarmak için yalan söyler misiniz?

Bitki Islahçısı- Hayır bitkiler için söylemem

- 5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Bitki Islahçısı- Bence yanlış bir düşünce tarzı. Bir suç varsa değerlendirmesi ve bedeli aynı olmalı.

RK- Burada baklava çalan çocukları örnek versek. İki çocuk baklava çalmış, birisi hırsızlığı alışkanlık haline getirmiş diğeri hayatında yalan bile söyleyen bir karaktere sahip. İki durumu da aynı şekilde mi değerlendirmek gerekir?

Bitki Islahçısı- İkisi de aynı suçu işlemiş ise bu suç özelinde beraber değerlendirilmeli ve ceza anlamında aynı cezayı almalı. Aynı şeyi çalmışlarsa birinin ilk diğərinin çok çalmış olması önemli değildir. Karakter özelinde değil eylemin sonucu özelinde bakmak gerekir.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Bitki Islahçısı- Hayatın tek amacı mutluluk olmamalı bence. Eğer hayat inişli çıkışlı olmazsa mutlu olmanın değeri bilemezsiniz. O zaman mutluluğun farkına varamazsınız.

RK- Hayatın gerçekleri sizin mutsuz olacağınız anları da içerir fakat sizin amacınız, hayatta kalmanızı sağlayan itici güç mutluluğa ulaşmak değil midir?

Bitki Islahçısı- Evet itici güç mutlu olma gayesidir. İnsanın yaşamında başarıya ulaşma vardır. Ağlayan bebek neden ağlar acıktığı için ve mama verilirse susar. İnsanın doğasında mutluluğa ulaşmak var.

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Bitki Islahçısı- Olabilir ancak zenginlik ve para kazanmak gibi hazlar olmamalı çünkü bunların sonu yok. Bebekken mamaya ulaşmak olan bu hazlar zamanlar artar daha iyi araba, ev şöhret gibi. Ancak bunun bir sonu olmadığından da mutluluğa ulaştırmaz.

8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Bitki Islahçısı- Bence ikinci aşama olan uzun süreli hazlar olmalıdır. Çünkü diğər hazların sınırı yok. Polyanacılık bu nedenle oynanmaktadır çünkü insan elindekiyle de mutlu olabilir. Kısa süreli hazlarda bugün ucuz bir marka giyiniyorsanız yarın yurt dışından giyineyim o da yetmez özel modacı ile çalışayım dersiniz. Bu sizi mutluluğa ulaştırmaz.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Bitki Islahçısı- Doğa insana huzur veren ortamdır. Çöplüğün içerisinde mi yaşamak istersin yoksa temiz bir çevrede mi?

RK- Yani insanın mutluluğu için mi çevre önemlidir?

Bitki Islahçısı- Tabi ki öncelikle insanın mutluluğu için çevre önemlidir. Ancak yerde bir bitki var, sen oraya ulaşamıyorsan, diğər hayvanların yaşaması için ortam sağlıyorsa önemli olabilir.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Bitki Islahçısı- Kendi hayatı ve gelecek nesillerin yaşamı için korumalı. Onlara senin bıraktığın miras önemlidir.

RK- Sadece insan neslinin devamı için mi önemlidir?

Bitki Islahçısı- Sadece insan değil bütün canlılar için önemlidir.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Bitki Islahçısı- Her ikisi de önemli görünüyor. Doğa bizden önce de vardı. Bize bir emanet gibi görünebilir.

RK- İnsan faktörünü en üst düzeyde tutuyorsunuz.

Bitki Islahçısı- Evet insan faktörünü üstte tutuyorum, diğer canlılar da önemli fakat hiyerarşik olarak insan daha üstte.

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Bitki Islahçısı- Hayır.

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Bitki Islahçısı- İnsan olmadan anlam kazanır mı?

RK- Doğaya anlam kazandıran insan mı size göre?

Bitki Islahçısı- Bence anlam kazandıran insan.

RK- Her şey insan için mi var?

Bitki Islahçısı- Hayvanların da kendilerine göre bir aklı var ama mantığı yok. Akıl ve mantığı kullanacak olan insandır. İnsan akıl ve mantığını kullanarak doğayı şekillendirebilir. O nedenle her şey insan içindir bana göre.

RK- Bu bakış açısı, insanların kendilerini doğanın efendisi görmeleri, doğayı bazen bir hammadde deposu olarak algılamaları gibi sorunlara neden olmuyor mu? İnsan bu hayvanlar benim için var, bitkiler benim için var diye düşününce ben bu varlıkları istediğin gibi kullanabilirim sonucuna varmıyor mu?

Bitki Islahçısı- Hayır istediğim gibi kullanırım doğru bir yaklaşım değil. Bunun bir sınırı olması lazım. İstediyim gibi yok edebilirim diyememeli. Doğada sosyolojik bir denge vardır. İnsan aklıyla bu sosyolojik dengeyi daha iyi yönetebilir. İnsan faktörü olmadan, doğa tek başına bırakıldığında bir anlam ifade etmeyeceğini düşünüyorum.

RK- Doğa kendi başına anlam ifade etmiyor insan ona bir anlam katıyor diyorsunuz doğru mu anlıyorum?

Bitki Islahçısı- Evet insan anlam katıyor.

RK-Hiyerarşik olarak insanı en üstte görüyorsunuz.

Bitki Islahçısı- Evet insan en üstte.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Bitki Islahçısı- Doğada bir hiyerarşik düzen vardır. Bunu inkâr etmek yanlış olur. Kendiliğinden oluşmuş ve güçlünün güçsüz olan üzerinde tahakkümü üzerine kurulu bir sistem vardır. Bu hiyerarşik düzeni bozmayacak şekilde canlıların korunması gerektiğini düşünüyorum.

RK İnsanı hiyerarşik olarak üstte görüyorsunuz, ama canlılarında korunması gerektiğini düşünüyorsunuz. Bu kapsamda insan merkezli ve canlı merkezli anlayışlara yakınsınız sanırım.

Bitki Islahçısı- Evet. İnsanın akıl ve mantığı birlikte yürütme yeteneğine sahip olduğundan insanı en üstte tutuyorum. Diğer canlılarda da kendilerine göre bir akıl var ama bir medeniyet ortaya çıkartamamışlar.

RK- Bu durumda insan merkezli kurama daha yakınsınız sanırım.

Bitki Islahçısı- Evet.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluşursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Bitki Islahçısı- Kendi etik ilkelerimi tercih ederim. Din Allah'la insan arasındadır. Günlük yaşantımdaki kararlarım üzerinde etkili olmaz. Ben İslam'ın da canlıyı ve çevreyi koruduğuna inandığım için kendi düşüncelerimle bir çelişki oluşacağına inanmıyorum.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Bitki Islahçısı- Zaten hukuk kuralları da bunu tanıyor. Siz ev yaptığınızda çevreye müdahale ediyorsunuz. Bence böyle bir hakkımız var.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Benim beslediğim kuş benimle bir tür iletişim kuruyor.

RK- Bitkilerle böyle bir iletişim olduğunu düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Evet düşünüyorum, onların ihtiyaçlarını karşıladığınızda size sevgi şeklinde bir geri dönüşte bulunduğuna inanıyorum.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Bitki Islahçısı- Bence ırkçılık değildir. Irkçılık farklı bir şey.

RK- Bu ırkçılık bir milleti üstün görmek değil, bir türü üstün görmek bağlamında.

Bitki Islahçısı- Hayır ben öyle görmüyorum, bence ırkçılık değil.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Bitki Islahçısı- Evet değerlendirilebilir.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Bitki Islahçısı- Nüfus artışı olduğunu düşünüyorum.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Bitki Islahçısı- Yasalarla çevre sorunlarının çözüleceğine inanmıyorum. O nedenle toplumda çevreyle ilgili bilincin arttırılması gerektiğini düşünüyorum. Eğer bir çocuk temiz bir ortamda yetiştiriliyorsa çevreyi korur. Bu eğitimin ailede, okulda ve sosyal çevrede verilmesi gerekmektedir.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Evet bence kadınların duygusal yönleri daha güçlüdür. Beyin loblarında ince düşünme, ayrıntı düşünme özellikleri farklıdır bu biyolojik bir farklılıktır. Kadınlar daha ayrıntılı düşünür ve sosyal yaşamda temizlik de kadına yüklenmiş bir iş olduğundan evet kadınlar daha duyarlıdır diyorum.

RK- Kadınlar çevreyi erkeklerden daha az mı kirletiyor?

Bitki Islahçısı- Hayır insan olarak aynı kirletiyor.

RK- Bu kadar temizlik ve makyaj malzemesi tüketiyorlarsa, çevreyi daha fazla kirletiyorlar diyebilir miyiz?

Bitki Islahçısı- Tabi kullandığı kimyasal maddeler düşünüldüğünde evet daha fazla. Ama bir ağacı koruma anlamında daha hassas olabilirler.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Bitki Islahçısı- Ben öyle görmüyorum. Ben insan ve sevgi faktörü olarak bakıyorum. Eğer insan sevgiden yoksunsa öfkesini kadından da, erkekten de, çocuktan da, çevreden de çıkartabilir. Bu durum toplumsal gelişmeyle de bağlıdır. Ekonomik krizler arttıkça çevreye karşı öfke de, kadına karşı şiddet de artıyor. Gelişmiş ülkelerde çevreye ve kadın haklarına karşı duyarlılığın daha yüksek olduğunu görüyorsunuz. Bu noktada ekonominin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Bitki Islahçısı- Geleneksel tarım sistemin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Geleneksel tarım geçmişten günümüze var olan yöntemdir. Bir bitki ıslahçısı olarak geleneksel ıslah yöntemlerini yok sayamayız. Endüstriyel tarım toprağı yok etme riskine sahip ancak verim daha yüksek. İkisi arasında bir denge olmalıdır. Malthus 1780’li yıllarda nüfus teorisinde 20. yy’da insanlar insanlık açlıktan kırılacak öngörüsünde bulunuyor. Bu öngörüü nüfusun geometrik hızla artarken gıda üretiminin aritmetik hızla artmasına bağlıyor. Ancak 20.yy’da böyle bir açlık yaşamadık. Evet, bazı bölgelerde açlık var ama bu üretimin yetersizliği değil kaynakların adil dağıtılmaması veya ekonomik dengesizliklerden kaynaklanıyor. Biz 20. yy’da geleneksel yöntemlere göre üretim yapsaydık Malthus’un teorisi doğru çıkardı. Biz bu sorunu endüstriyel tarım yöntemlerini geliştirerek aştık. O nedenle tarımda geleneksel tarımı yok etmemeliyiz çünkü bitki gen kaynaklarımızı korumalıyız ancak bu tarım yöntemleriyle nüfusu doyuramayız. Bunun için endüstriyel tarıma da ağırlık vermek durumundayız.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Bitki Islahçısı- Tarımsal üretim sisteminde bir çeşidi geliştirdiysem, ben o kapsamda çalışmalarımı sürdürülebilmem için bunun karşılığını alabilmeliyim. 2004’lü yıllarda ıslahçı haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler yapıldı ve çözüldü. Yani tarımsal üretimde, özellikle yeni geliştirilen uygulamalara yönelik ArGe ve ticari alan arasındaki ahlaki ilkelerin oluşturulmasında önem bulunmaktadır.

RK- Tarımsal üretim özelinde bakarsanız, ahlaki ilkeler hangi doğrultuda oluşturulmalı?

Bitki Islahçısı- Tarımsal üretimde çevre ve insan sağlığına dair ahlaki ilkeler mutlaka olmalıdır. Siz gereğinden fazla gübre attığınızda hem toprağı hem de su kaynaklarını kirletmiş oluyorsunuz. Çevreyi ve canlıları korumak mutlaka merkezde olmalıdır. Siz ben bu suyun parasını veriyorum istediğim kadar kullanırım diyemezsiniz. Ancak olayın birde

farklı bir yönü var. Bugün tarımsal üretim yapabilmek için böcekleri öldürmek zorundasın. Öldürmezsen o böcek senin ürünlerini yok edecek, ama öldürünce aslında çevre ve canlılara zarar veriyorsun. Burada kendi üretimimizi koruyacak bir dengenin bulunması gerekiyor.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Bitki Islahçısı- Evet böyle bir hakkımız var. Tarımda kendine zarar vereni yok etmek durumundasın. Bu sistem içerisinde hastalık ve zararlıyı yok etmelisin yoksa o senin üretimini yok edecek. Bu savaşta akıl sahibi insan kazanan olacak.

RK- Ancak insan faaliyetlerinin küresel sonuçları ortada. İnsan faaliyetlerinin sonucunda meydana gelen çevre sorunlarının etkileri gittikçe artıyor belki de akıl sahibi insan yaptıklarıyla kendi türünü ve diğer canlıları yok edecek. Bu durumda savaşın sonunda kaybeden insan da olabilir ki bana öyle olacak gibi görünüyor.

Bitki Islahçısı- Sonuçta insan da kaybedebilir. Tarımda biyoteknolojik yöntemler geliştikçe, gen aktarımı yoluyla bir böceğin o bitkiye zarar vermesi engellenecek ve o böceklerle savaşmak gerekmeyecek.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Bitki Islahçısı- Bu durumda karar vermek zor gibi görünüyor. Ancak sonuçta ürettiğiniz ürün insanlara zarar vermemeli. Bu kapsamda ben sonucun daha önemli olduğuna inanıyorum.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Bitki Islahçısı- Uygun doz ve prosedürlerine uygun kullanılmalı çünkü mevcut sistemde kimyasal kullanımını sınırlayamazsınız.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Bitki Islahçısı- Evet onlar yönlendiriyor.

30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Bitki Islahçısı- Bu konuda birçok komplo teorileri var ancak ben temel hedeflerinin daha fazla para kazanmak olduğuna inanıyorum. Elbette daha fazla para kazanarak dünyayı da yönetmek istiyorlar.

31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Bitki Islahçısı- Düşünüyorum, çünkü bu kuruluşların kendi aralarında bir çıkar ilişkisi var. Bunların örnekleri de çok. Mesela yabancı ot ilacı olarak kullanılan glifosat grupları ilaçların kanser yaptığı ispatlandı. Bunu onlar biliyorlardı. Ama bunu FDA (Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi) serbest bıraktı, şimdi yasaklamaya başladı. Bunu çok önceden biliyorlar ve firmalar bu ilaçların alternatiflerini ürettikten sonra bu tür bilgilerin yayılmasına izin veriyorlar. Hatta zararlı olduğu bilgisini kendileri yayarak alternatif ürünlerinin satışını hızlandırıyorlar. İnsanların kullandığı ilaçlarda da benzer uygulamalar var sonuçta tarım ilacını da insanların kullandığı ilaçları da aynı firmalar üretiyor ve doğal olarak pazarlama yöntemleri aynı.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Düşünüyorum. Düne kadar mısır özü yağı var mıydı? İnsanlar zeytinyağı ve ayçiçek yağı yiyordu. İnsanlara mısır özü yağı sağlıklı diye yanlış bilgiler verdiler şimdi bu bilgilerin yanlış olduğu ortaya çıktı. Amerika en çok mısır üreten ülke ve bu mısırı türlü şekillerde satmak zorunda. Mısır gevreklerinden hayvan yemine kadar bunu satmak zorunda.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Bitki Islahçısı- Bence kurtulmaz. Tohumu, ilacı, gübreyi üreten onlar siz bu sisteme bağlısınız kurtulamazsınız.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Bitki Islahçısı- Belli oranda yapılabilir ancak bu oran artarsa insanlığı doyuramazsınız.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Evet artan nüfusu doyurabilmek için birim alandan alınan verimi arttırmanız gerekmektedir. Tarım topraklarını arttırma şansımız olmadığına göre, tarımda verimliliği arttırmak zorundayız.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Kısmen yeterlidir.

RK- İyi tarım sertifikası uygulamalarının olması gerektiği gibi işlediğini düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı-İyi tarım uygulamalarında üreticiler sertifika kuruluşlarına para ödüyorlar ve bunun karşılığında denetimler yapılarak sertifika veriliyor. Üreticinin parayla bu hizmeti başka bir özel kuruluştan alıyor olması sistem üzerinde biraz şüphe oluşturuyor. İyi tarım uygulamalarında toprağın korunması ve insan sağlığı öncelikli olduğundan mutlaka yaşatılması gerekmektedir.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Bitki Islahçısı- Organik tarımla yüksek verim elde etmek çok zor. Ancak endüstriyel tarım nasıl devam ediyorsa organik tarım da devam etmeli diye düşünüyorum. Endüstriyel tarıma alternatif tarım yöntemleri mutlaka uygulanmalı. Fakat organik tarım yöntemleriyle nüfusu doyurmak mümkün değil. Verimin düşük olması maliyetleri arttırıyor ve günümüzde bu ürünler gelir seviyesi yüksek bir zümreye hizmet ediyor. Marketlerde organik ürünlerin fiyatı diğer ürünlerin iki katı.

RK- Organik tarım sertifikası uygulamalarının güven verdiğini düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Organik tarım sertifikaları da üreticilere özel firmalar tarafından veriliyor. Bu durum biraz endişelendiriyor. Fakat denetimlerin yapılmadığını iddia etmiyorum eminim yapılyordur. Ancak yüzde yüz güvendiğimi söyleyemem.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Bitki Islahçısı- Doğayı ve var olan kaynakları korumak ve üretimi sürdürülebilir kılmak ahlakiliğin merkezinde olması gerekir. Elbette tarımsal üretimi yapmak zorundayız ve bu ekosisteme bir miktar hasar verecektir ancak amacımız en düşük hasar en yüksek fayda şeklinde olmalıdır.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Bitki Islahçısı- Islah eşittir iyileştirme ve geliştirmedir. Bu bitki veya hayvan olabilir. İnsan toplayıcılıktan medeniyet düzeyine gelmiştir. Bu bitkilerin kültüre alınmasıyla başlamıştır. Bitkilerin kültüre alınması yapılmasaydı yani tarım devrimi gerçekleştirilmeseydi bugün medeniyet, bilim ve sanat bunların hiçbiri olmazdı. Islahın başlangıcı insanların bitkileri kültüre almasıyla başladı. İnsan seleksiyon dediğimiz işlemi yaptı. Bitki ıslahının temeli seleksiyona dayanır. Var olan sistem içerisindeki en iyisini seçmek ıslahın temelidir. Bu kapsamda ıslah doğanın kendi kuralları içerisinde işlemektedir. İnsan tahılları neden seçmiştir, çünkü onlar besleyici, taneli ve saklanabilir özellikler taşımaktadır. Zamanla seçtiği buğdayları ektikten sonra bunların içerisindeki örneğin iri tanelileri seçip sonraki sezon onları ektiler. Bu şekilde bir iyileştirme yaptılar. Bilim ve teknoloji geliştikçe ürünlerin özelliklerini daha iyi seviyeye ulaştırmaya çalışıyoruz.

RK- Burada siz doğal seleksiyonun yönünü değiştirerek, o bitkinin kendi gelişim çizgisini insan eliyle değiştirmiş olmuyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Aslında biz onun evrimini hızlandırıyoruz. Milyarlarca yıl sürecektir olan evrimi iyileştirme yoluyla kısaltıyorsunuz.

RK- Ancak siz insan için iyi olana yönlendiriyorsunuz. Bu doğa için iyi olan mıdır? Bu sorunun cevabı muhtemelen hayır. Doğal haline bıraksaydık o bitki farklı bir yönde gelişecek veya yok olacaktı.

Bitki Islahçısı- Tabi biz onu insanların ihtiyaçları doğrultusunda iyileştiriyoruz. Belki buğdayın gluten fraksiyonları değişmeyecekti veya gluten oranı bu kadar yükselmeyecekti. Değişse de bu çok uzun yıllar sürecekti.

RK- Islah uygulamalarının insan sağlığına olumsuz etkileri var mıdır?

Bitki Islahçısı- İnsan sağlığına olumsuz etkileri vardır demek yanlış olur. Çünkü ıslahın amacı zaten tüketici ve üreticinin istekleri doğrultusunda iyileştirmedir. Biz bilimi ve genetiği kullanarak bu işlemleri yapıyoruz. Bu işlemleri üretici ve tüketiciye fayda sağlayacak şekilde yapıyoruz.

RK Mutasyon ıslahı ve yeşil devrim hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Bitki Islahçısı- Yeşil devrimle mutasyon ıslahından çok melezleme ıslahı yapılmıştır. Mutasyon ıslahı 1920lerde başlayan x ışınlarının bulunması ve radyoaktif teknolojinin kullanımıyla gerçekleştirilen bir yöntem. Mutasyon ıslahında radyasyon uygulamasıyla genetik yapı değiştiriliyor. Sonra kimyasal etkenlerinde genetik yapıyı değiştirebildiği

tespit edilmiştir. Ancak bu tip mutasyonlar bilinçli atış değildir, rastgeledir. Ne çıkacağını bilmezsiniz, değişimi sonradan tespit edersiniz. O yüzden çok materyal üzerinde çalışıp, istediğiniz özelliği yakalayabilirsiniz onun üzerine yoğunlaşırsınız. Ama melezleme öyle değildir. Melezlemede bu işlemi bilinçli yaparsınız.

RK- Bugün kullandığımız birçok ürünün o dönemlerde mutasyon ıslahından geçtiği iddiaları var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Bitki Islahçısı- Bitki ıslahında türler arasında melezleme en yaygın ıslah yöntemidir. Melezleme ıslahı, farklı türler arasında melezleme yaparak yeni türlerin geliştirilmesi işlemidir. Mutasyon ıslahı var mı evet var. Ben o kadar yaygın olduğunu düşünmüyorum. Mutasyon ıslahıyla kat edilen yol melezleme ıslahı kadar değildir. Hibrit tohum dediğimiz tohumlar melezlemelerle üretilmektedir.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bitki Islahçısı- GDO uygulamalarını tam olarak reddetmiyorum. İnsanlığın faydasına yapılacak uygulamaları destekliyorum. Biz melezleme yoluyla da gen aktarımı yapıyoruz. Tabi bu doğal yollardan gerçekleşiyor. İki türün genomunu birleştirdiğiniz zaman, istemediğiniz bazı özellikler de gelmiş oluyor. Onu ayıklayabilmek için çok uzun süre geriye melezleme dediğiniz yöntemi uyguluyoruz. Bu işlemde süreyi uzatıyor.

RK- Islah uygulamalarında birbirleriyle tozlaşabilen iki tür arasında gen transferi gerçekleşirken, GDO da bu durum bir bitki ile bir hayvan veya mikroorganizma arasında da gerçekleştirilebiliyor. Bu durum biraz riskli değil mi?

Bitki Islahçısı- Burada aktarılabilecek genin kaynağına dikkat edilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Aktarılan bir bitkiyse ve sen süreyi kısaltabiliyorsan neden olmasın?

RK- Peki aktarılan bir hayvansa?

Bitki Islahçısı- Bence yapılmamalı. Bugün bir bakteriden *Bacillus thuringiensis* den gen aktarımı yapılıyor. Aktarılan genler Coleoptera adı verilen kın kanatlılara karşı bitkilere direnç kazandırıyor. Mısır kurdu, pamukta pembe kurda karşı dirençli transgenik ürünler ticari olarak satılıyor. Tartışma konusu; kullanılan bu genin doğada melezleme yoluyla başka bitkilere kaçıp kaçmayacağı ve kaçarsa onlar da dayanıklı hale gelirse ne olacağı. Ya da insan üzerindeki etkileri. Siz bu ürünleri yediğinizde, vücudunuzdaki milyarlarca bakteriye bu genin geçip geçmeyeceği. Örneğin bu gen o bakterilere geçerse antibiyotik direnci gelişebilir. Endişe ve korkular bu yönde. Bu bağlamda ben aktarılan genin kaynağının önemli olduğunu düşünüyorum.

RK- Yani bitkiden bitkiye olursa GDO uygulamalarına olumlu mu bakıyorsunuz?

Bitki Islahçısı- Evet bu durumda bir risk yok bence.

RK- Türkiye’de GDOLu ürün üretimi yasak ama hayvan yemi olarak kullanılabilir. Siz ce et ve süt yoluyla bu genler bize ulaşmıyor mu?

Bitki Islahçısı- Ulaşabilir. Oransal olarak düşüklüğü bu riski azaltıyor.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bitki Islahçısı- Evet zaten GDO uygulamalarının temel amacı bu, bitkilere hastalık ve zararlılara karşı direnç kazandırmak ve verimi arttırmak.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Bitki Islahçısı- Ben belli bir kesime hitap eden, belli bir kesimin diğer ürünleri almasını engellemek amacıyla yani çıkar amacıyla firmaların kullandığı bir uygulama olarak görüyorum.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Bitki Islahçısı- Ben karşı değilim çünkü bir besin zinciri var, bu ürünleri tüketmeliyiz. Bitki de canlı ama onu kesiyoruz.

RK- Burada acı çekiyor olması bir farklılık yaratmıyor mu?

Bitki Islahçısı- Biz bitkinin acı çekmediğini biliyor muyuz? Öyle bakınca benim et tüketmemem lazım, bu mümkün değil.

RK- Kendiniz beslediğiniz zaman durum değişir mi?

Bitki Islahçısı- Evet bir hayvanı kendiniz beslediğiniz zaman onunla duygusal bir bağ gelişiyor.

RK- Kendi beslediğiniz tavuğu yer misiniz?

Bitki Islahçısı- Kendi beslediğim hayvana karşı duygusallık oluşacağından zor olur ama kendi beslemediğim havana karşı böyle bir şey olmaz.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Bitki Islahçısı- Hayır

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Bitki Islahçısı- Hayvanlara işkence edilmesi tabi ki asla kabul edilecek bir şey değildir. Eğer insanların psikolojisi bozulduysa şiddetin nereye yöneleceğini bilmek zor. Adam insana vuruyor, hayvana vuruyor, kayaya vuruyor büste buruyor.

RK- Türkiye’de hayvan hakları konusunda ciddi bir sorun var mı?

Bitki Islahçısı- Ben ciddi boyutta bir sorun olduğunu düşünmüyorum.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Sokaktaki köpekle kim ilgileniyor? Gelir seviyesi yüksek insanlar ilgileniyor. Köydeki çiftçiler için köpeğin hakları diye bir sorun yok. Hiç oradaki köpeğin hakları konusu gündeme düşüyor mu?

RK- Köydeki köpek de şiddet görüyor olabilir.

Bitki Islahçısı- Şiddet olabilir. Sokak hayvanları konusunda hep belirli gelir düzeyindeki insanlar ilgileniyor. Onların acaba ilgilenecek farklı konuları kalmadığından olabilir mi? Türkiye’de hayvan haklarını savunan insanları büyük çoğunluğu tuzu kuru olarak tarif edilen bu insanlar.

RK- Türkiye’de hayvan hakları deyince genellikle sokak hayvanları akla geliyor. Türkiye’de 8 milyon sokak hayvanı var ancak buna karşın 300 milyon tavuk var. Hayvanları karşılaştırmak istemiyorum, elbette hepsinin hakları var. Fakat tavukların önemli bir kısmı güneşi görmeden ölüyor. Bir canlının başka bir canlıyı güneşi görmeyeceği bir yaşama mahkûm etme hakkı var mı?

Bitki Islahçısı- Evet yok bence de. Ama o canlılar beslenme amacıyla yetiştiriliyor. Burada bir üretim sistemi var. Sistem bu canlıları para olarak görüyor. Orada tavuğu bir canlı olarak görürsen elbette hakları var. Yapılan uygulamayla o canlıların ahlaki olarak haklarını çiğniyoruz kabul ediyorum. Fakat bundan vazgeçebilir miyiz? Hayır, bu üretimi de yapmak zorundayız diye düşünüyorum.

47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Bitki Islahçısı- Hakları koruma açısından değil, kendi sağlığımı düşünüyorum. Gezen tavuk benim beslenmem için daha faydalıdır diye düşünerek alıyorum.

48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde endüstriyel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Bitki Islahçısı- İçerik olarak aynıysa mutlu yaşatılmışı tercih ederim ama fazladan bedel ödemem.

49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Bitki Islahçısı- Fazladan bedel ödemem, çünkü et içerik olarak aynı. Hayvan mutlu diye fazladan bedel vermem çünkü orada kendi ekonomimi düşünürüm. Her şeyi aynı ve bana vereceği zarar yoksa kendi ekonomimi düşünürüm.

50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Bitki Islahçısı- Ekonomik bir farklılık yoksa çevreye duyarlı olanı tercih ederim.

51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Bitki Islahçısı- Çevreye duyarlılık konusunda bir tık daha üstte düşünebilirim. En fazla %15 verebilirim, daha fazlası benim ekonomik durumumu sarsar.

52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Bitki Islahçısı- Elbette insan sağlığına zararlı olmayanı tercih ederim.

53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Bitki Islahçısı- Kendi sağlığım söz konusu olunca %50'ye çıkabilirim.

54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Bitki Islahçısı- Evet olabilir, bugün insanların hepsi mutsuz mu? Bazıları mutlu bazıları mutsuz.

55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Bitki Islahçısı- Ben buna inanmıyorum. Geçebilseydi herkes mutsuz olurdu.

56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Bitki Islahçısı-Bence bu doğru değil. Ama doğru olduğunu varsaysak veya böyle olduğu ispatlanırsa durum değişir. Kimse kendi sağlığına zarar gelmesini istemez. Öyle bir durumda %50 olarak güncellerim.

57- Size göre en önemli çevre sorunu nedir?

Bitki Islahçısı- Çevre için iklim değişikliği ve küresel ısınma, tarım açısından aşırı gübre ve ilaç kullanımı kullanımı söyleyebilirim.

58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Bitki Islahçısı- Teşekkürler.

Moleküler Genetikçi Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Moleküler Genetikçi

Katılımcının nitelikleri: Moleküler genetik ve gen transferi çalışıyor, Profesör Öğretim Üyesi,

Cinsiyet: Erkek

Görüşme Tarihi: 13/09/2019

Görüşme Süresi: 95 dakika 44 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Moleküler Genetikçi- Bence toplumsal faydaya bakmak gerekiyor. Toplumsal değerlere de bakmak gerekir ama bu toplumdan topluma değişiyor. Bence toplumsal yararı öncelikli düşünmek gerekir.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Moleküler Genetikçi- Her ikisini de içermesi istenilen bir şeydir ancak, sonuç diğerlerinden daha önemli görünüyor. Mesela insan iyi niyetli bir hata yapmışsa bunun sonucunda insanlara zarar vermişse bu durum etik değildir. Zaten etik sorumluluk yapacaklarının sonucunu da düşünerek eylem yapmayı gerektirdiği için ben sonucun daha önemli olduğunu düşünüyorum. Niyeti ölçmek gibi bir şansımız yoktur.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Moleküler Genetikçi- Kişisel açıdan benim ahlaki değerlerimde dinin çok etkisi yok. Aileden gelen ve kendi değerlendirmelerim sonucunda oluşturduğum ahlaki değerlerim var din değiştirsem de ahlaki değerlerim değişmeyecektir.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Moleküler Genetikçi- Elbette onların hayatını kurtarırım.

RK- Örnekteki bir köpek olsa ve sizin evinize sığınsa, onu arayan eli silahlı adama yalan söyler misiniz?

Moleküler Genetikçi- Evet onun hayatını kurtarırım.

RK- Peki bir bitki için, örneğin bir ağacı kesecekler yerini siz biliyorsunuz, sorduklarında yalan söyler misiniz?

Moleküler Genetikçi- Evet ağacın yaşamını da kurtarırım benim için değişmez. İnsan, hayvan ve bitki olması fark etmez.

5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Moleküler Genetikçi- Bu önceki iki kuramın ortasını buluyor gibi. Bazen insanlar zorunluluktan bir olayı gerçekleştirmiş olabilir. Burada insanların bu eylemi alışkanlık haline getirip getirmediği gibi şeylere bakılmalı. Sürekli tekrar eden bir suçla, bir kere yapılmış suç hukuk sisteminde de aynı değerlendirilmiyor. İyi hal gibi durumlarda değerlendiriliyor. Bence karakter özellikleri de göz önünde bulundurulmalı.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Moleküler Genetikçi- Bence öyledir. Çünkü insanlar ne yapıyorsa mutlu olmak için yapıyor. Biz çocuklarımıza hangi mesleği seçersen seç mutlu olacağın işi yap diyoruz. Mutlu olursan sağlıklı ve başarılı olursun diyoruz. Herkes için mutluluğun tanımı farklı olabilir ama insan mutlu olduğu şeylerin peşinden gitmeli.

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Moleküler Genetikçi- Hazlarınız çevreye ve topluma zarar vermediği sürece olabilir.

8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Moleküler Genetikçi- Uzun süreli hazlar tercih edilir ama mevcut sistem içerisinde kısa süreli hazzardan da vaz geçmek biraz daha zordur.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Moleküler Genetikçi- Doğa anlamında çevre tüm yaşamın kaynağını oluşturduğundan dolayı önemlidir. Tüm canlıların yaşamı için önemlidir.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Moleküler Genetikçi- Kendi geleceği ve yeni kuşakların geleceği için korumalıdır. Sadece insanların değil bütün canlıların geleceği için korumalıdır.

RK- Çevreden insanı çıkarttığımız zaman kendinde bir anlamı var mıdır?

Moleküler Genetikçi- Elbette, insan dışındaki canlıların kendi aralarında bir denge var, bazen bu bir mücadeleye de dönüşebiliyor. Çevre kendinde bir değere sahiptir ama insan olmadan insan açısından çevrenin bir değeri yoktur. İnsan var olmadan önce de çevre ve diğer canlılar vardı. Biz şu anda çevreyi domine eden tür haline geldiğimizden dolayı kendi açımızdan çevreyi değerlendiriyoruz. Belki de bundan vazgeçmek gerekiyor. İnsan olmadan da çevrenin bir önemi ve değeri olduğunu düşünmek gerekir.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Moleküler Genetikçi- Bu ilkesel bir görev, evrensel ahlaki ödev olmalıdır. Sadece insanı korumak olmamalı. Ama o kadar tahrip ettik ki bize de zarar veriyor artık. O nedenle önceliğimiz insana verilen zararı engellemek gibi görünüyor. Ama çevrenin kendisini de korumak gerekiyor.

RK- Sadece insanı korumak yaklaşımı sizce biraz bencillik mi?

Moleküler Genetikçi- Sadece onu düşünmemek gerekir ama insanın en büyük özelliği belki bencil olması. İnsan bencil olmasa çevreyi yönetme şekli böyle olmazdı.

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Moleküler Genetikçi- Dinlerin toplumlar üzerindeki etkileri düşünüldüğünde çevreyi korumada etkili olabilirler ama ben hayatımda ahlaki ilkelerimi dini referans alarak oluşturmuyorum.

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Moleküler Genetikçi- Hayır, çünkü biz yokken de dünya vardı.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Moleküler Genetikçi- Bence canlı merkezli yaklaşım daha doğru. Toprak da bir canlı. Bir kaya belki canlı değil ama onu düşünürken de onun canlılarla ilişkili olduğunu görmek

gerekir. Bir dağda taş ocağı açıldığında oradaki canlıların yaşam alanının gittiğini görüyorsunuz.

RK- Canlıları varoluşsal değer olarak hiyerarşik bir sınıflamaya tabi tutuyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Ben tüm canlıların canlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Hepsinin doğada bir rolü vardır. Basit veya gereksiz gibi gördüğünüz canlının da doğa üzerinde bir etkisi vardır. Genetik yapı olarak basit veya karmaşık olabilirler. Ama karmaşık olması ona aynı oranda değer kazandırmıyor. Dolayısıyla bir böcekle bir insanın değeri aynı olmalı.

RK- Peki bir böcek veya insanın hayatını kurtarma durumuna düşerseniz hangisini tercih edersiniz.

Moleküler Genetikçi- Bunu sivrisinek ilaçlamasında defalarca yapıyoruz. Tabi ki insan. Öncelikle insan ama varlıksal değer olarak aynı görmeliyiz.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluşursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Moleküler Genetikçi- Kendi etik değerlerimi tercih ederim.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Moleküler Genetikçi- Bu hakkı kullanıyoruz ama böyle bir hakkımız var mı tartışılabilir. Bu artık olgusal bir gerçek, yapmamalı dediğimiz zaman şu anki yaşam tarzını değiştirmeliyiz. Ama bu mümkün değil nüfusu doyurmak için tarım yapmalıyız.

RK- İnsanın çevreye müdahalesinin sınırı ne olmalı?

Moleküler Genetikçi- Geri dönüşümü olmayacak yere ulaşılmamalı. Türlerin yok olması, ozon takasındaki delinme ve atıklarla ilgili sorunlarda geri dönüşü olmayan sınırı bilmeli ve bunu geçmemeliyiz.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Ben genetik bir bağ olduğunu düşünüyorum ama bu bağın ruhani var olduğuna inanmıyorum. Aynı çevreyi paylaşmaktan dolayı doğan ve lokal bir bağ var.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Moleküler Genetikçi- Doğadaki her şeyi sınıflandırıp, gruplandırıyoruz. Ancak değeri sadece insan değeri olarak veya onu referans alarak değerlendirmek ırkçı bir yaklaşım. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik diğer canlıları da düşünebiliyor olmasıdır.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Moleküler Genetikçi- Bence kapsamı içindedir.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Moleküler Genetikçi- Ekonomik ve ahlaki sorunların olduğunu düşünüyorum. İnsanlar kendi faydaları için doğayı da istedikleri gibi kullanabileceklerini düşünüyorlar. Her şey insan içindir diye yaklaşıyorlar, hatta bütün insanlar için değil belli bir grup insanlar içindir düşünüyorlar bence çevre sorunlarının kökeninde bu düşünceler var.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Moleküler Genetikçi- Öncelikle etiğim yapılmalı. İnsanların çevreyi tanımaları gerekiyor. Çevrenin bizi nasıl dolaylı veya doğrudan etkilediğinin ilkokul yıllarından itibaren insanlara anlatılması gerekli.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Moleküler Genetikçi-Evet ben daha duyarlı olduklarını düşünüyorum. Elbette çevremizde duyarlı ve çok duyarsız kadınlar da var ama oransal olarak bakıldığında kadınların daha duyarlı olduklarını düşünüyorum.

RK- Yaşam içerisinde kadınlar çevreyi erkeklerde daha mı az kirletiyorlar?

Moleküler Genetikçi- Benim gördüğüm kadarıyla erkekler daha fazla kirletiyorlar.

RK- Makyaj malzemeleri ve temizlik kimyasallarını düşündüğünüzde yine sonuç aynı olur?

Moleküler Genetikçi- Bence yine de erkekler daha fazla kirletiyor.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Moleküler Genetikçi- Aslında bu düşünce çok mantıklı. Erkek egemen toplumlarda güce sahip olan kadını da çevreyi de eziyor. Kadına şiddet uygulayanlarla çevreye veya diğer canlılara şiddet uygulayanlar arasında bir ilişki vardır.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Moleküler Genetikçi- Endüstriyel tarım sadece ihtiyacı karşılamayı değil aynı zamanda çeşitliliği de arttırmayı hedeflemiş bir pazardır. Birçok elma çeşidi var gerçekten bu kadar çeşide ihtiyaç var mı? Doymak isteseydik bir çeşit bile yeterdi ama artık doymak

için tarım yapılmıyor, zevkleri tatmin etmek için de tarım yapılıyor. Toplumların da zevkleri farklı olduğundan birçok çeşit ortaya çıkabiliyor. Ancak endüstriyel tarımdan çıkmak mümkün görünmüyor.

- 25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Moleküler Genetikçi- Kimyasal ve tohum üretenlerin ürettiklerinin toplum ve çiftçinin yararına olması gerekmekte. İnsan sağlığına dikkat etmeleri gerekir. Üreticilerinde yaptıkları tarımsal uygulamalarda dürüst olması, insan ve çevre sağlığını öncelemesi ahlaki görevleri olmalıdır. Pazarlayıcılar açısından bakıldığında piyasanın ve fiyat yönetiminin insanların haklarını yemeyecek şekilde etik olması gerekir.

- 26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Moleküler Genetikçi- Evet yani kesinlikle tarım bir müdahaledir. İlk tarım uygulamalarıyla başlayan müdahalenin boyutları tarımın endüstrileşmesi ve insan nüfusunun artmasıyla hızla artış göstermiştir. Eskiden insanların ömürleri daha kısaydı, popülasyon yığılması bu kadar olmuyordu. Şimdi insan popülasyonu ve ömrü artıyor. Bu da nüfusun doyurulması için doğaya yapılan müdahaleleri arttırıyor. Maalesef bu kadar insanı doyurmanın yolu yeni tarım alanları açmak. Yeni kullanılan tarım teknikleri, 1950’lerde yaşanan yeşil devrimden sonra geliştirilen uygulamalar, birim alandan daha yüksek verim elde etmek amacıyla çevre üzerinde daha derin hasarlar bırakabiliyor. Nereye kadar diye sorduğumuzda en doğru cevap çevreye verilen zarar, geri dönülmez hale alana kadar. Yani kalıcı etkiler olacağı ve geri dönülemez sürdürülemez hale geldiği an sınır olmalı. Bence bu noktaya artık gelindi. O nedenle alternatif çevreye uyumlu ve dost üretim teknikleri geliştirilmeli. İnsanlar çevresiz bir tarımın olmayacağını gördükleri için bunun bilincine de varırlar. Çok üretmek değil az tüketmenin yolunu bulmak gerekiyor. Asıl sorun insanları doyuracak kadar üretmekten çok bunların dağılımındaki adaletsizlikte. Bunları da çözmemiz gerekiyor.

- 27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Moleküler Genetikçi- Kısa vadeli etkiler için sonucuna bakmak gerekiyor ancak bazen uzun vadeli etkiler olabiliyor. Dolayısıyla bunu hemen göremeyeceğimiz için niyete de bakmak gerekli.

RK_ Örneğin GDO uygulamalar nasıl değerlendirilmeli? Bu uygulamaların insan üzerindeki etkilerini tam olarak bilmiyoruz.

Moleküler Genetikçi- İnsanlar GDO'ya muhalefet ederken, insanın yaratıcı rolüne girmesine karşı çıkabiliyor veya doğada olmayan bir şeyin yapay olarak üretilmesine karşı çıkabiliyorlar. Ancak yararlı veya zararlı olarak değerlendirilebilecek bulgular var ama kesin bir sonuç yok. Sonuçlandırılmış bir şey olmadığı için de insanlar sonuç odaklı düşünmüyor.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Moleküler Genetikçi- Hiç kullanmadan tarım yapmak mümkün değil. Ancak günümüzdeki iyi tarım gibi arayışları önemsiyorum ve en az düzeyde kullanmak gerektiğine inanıyorum. Hiç kullanılmaması durumunda kıtlık olur ve gıda eksikliğinden bambaşka sorunlar karşımıza çıkar.

RK- Kimyasalların kullanılmaması durumunda verimin düşeceğine dair somut örnekler var mı?

Moleküler Genetikçi- Pazarda organik satılan elmalara baktığınızda kara leke ve iç kurdu dolu oluyor. İç kurdu size elmada yiyecek pek bir şey bırakmıyor. Biz insan sağlığı için de ilaçları kullanıyoruz. Onlarında bir yan etkisi olduğunu biliyoruz ama bir tercih yapıyoruz. Burada da aynı şekilde hiç kullanmasak ne olur kullanırsak ne olur onu karşılaştırmak gerekiyor. Bu nedenle ben minimum oranda maksimum faydayı görecektir şekilde kullanılması gerektiğini düşünüyorum. İlaç kalıntılarının en büyük sebebi ilaçların kalma sürelerine dikkat edilmemesi. İlaçların tüketim zincirine girmeden önce parçalanma sürelerine dikkat edilmesi gerekiyor. Burada çiftçinin sorumluluğu uygun dozda atması ve hasattan belli bir süre önce atması. Bizim karşılaştığımız sorun hasat zamanı dikkate alınmadan ilaç atılmasından kaynaklanıyor.

RK- Hasattan gerekli süre önce ilaç atılması durumunda kalıntı sorunu hiç olmuyor mu?

Moleküler Genetikçi- Her ilaç için söylenemez ama birçoğu için bu durum doğru. Bazı ilaçların yarılanma ömrü uzun bazılarının kısa, yarılanma ömrü kısa olan ilaçların tercih edilmesi gerekir. Günümüzde hastalık ve zararlılar kullanılan ilaçlara karşı direnç geliştiriyor ve küresel ısınmadan dolayı hastalık ve zararlıların yayılımı da gelişti. Tabi bu hastalık ve zararlıların yayılımında uluslararası ticaretinde rolü var. Bu durumlar ilaç kullanımı arttırıyor. Örneğin 1960lı yıllarda Çin'de görülen bir hastalık sadece kendi bölgesini tehdit ederken bugün her yerde bulunabiliyor. Küresel ekonomi ile birlikte bitki

hastalıklarının yayılması hızlandı. İnsan hastalıklarında da benzer bir etkiyi görebilirsiniz.

RK- İlaç kullanım miktarlarının artmasında küresel şirketlerin ticari kaygıları da var mı?

Moleküler Genetikçi- Evet ticari kaygılar da var. Türkiye’de çiftçilerin ilaç kullanımı konusunda danışmanlık aldığı yerler ilaç satın aldıkları bayiler. Dolayısıyla ilaç satıcıları gerekenden fazla dozları önerebiliyor. Bunu ilaç etken maddelerini üreten firmalar da yapabiliyor. Örneğin düşük dozlarda görülebilecek bir etki için yüksek dozlar önerebiliyorlar. Biz kendi çalışmalarımızda önerilen enzim miktarını yarım doz kullandığımızda da aynı etkinin sağlanabildiğini tespit ettik. Onun için bu tür kaygılar da vardır.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Moleküler Genetikçi- Bence evet. Sadece tarım değil Dünyadaki bütün sektörleri artık küresel şirketler yönetiyor.

30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Moleküler Genetikçi- Ben para kazanmaktan başka amaçları olduğunu düşünmüyorum. Her ticari şirketin amacı para kazanmaktır. Ben A (Amerika Merkezli Küresel Tarım Şirketi) şirketinin amacının dünyayı yönetmek olduğuna inanmıyorum amacı en yüksek parayı kazanmak.

RK- Bahsettiğiniz A şirketini Almanya merkezli B şirketi satın aldı diye biliyorum.

Moleküler Genetikçi- Bakın o satın alma olayının arkasında ben farklı bir amaç olduğunu düşünüyorum. Avrupa’da GDO’ya karşı büyük bir direnç var. Amerikan şirketi bu direnci kırmak için Alman şirketinin bünyesine girdi. Bu stratejik bir hamle.

31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Moleküler Genetikçi- Küresel şirketlerin Birleşmiş Milletler’e bağlı kuruluşlara erişimlerinin zor olduğunu düşünüyorum. Öyle olmasaydı zaten GDO dünyada kabul görmüş olurdu. İlaç konusunda bu durum kırılmış durumda. Bana sorsanız GDO mu tehlikeli ilaç mı? Ben ilaç daha tehlikeli derim. Bazı sektörlerde bunun etkisi var. Kurumlardaki kişiler ahlaki ve etik değerlerden yoksunsa bu tür etkiler olabilir. Ama ben kurumsal olarak FAO gibi uluslararası kuruluşların küresel şirketlerle işbirliği içerisinde olduğuna

inanmıyorum. Ulusal düzeyde bu tür etkileri yapmak kolaydır ama uluslararası düzeyde biraz zor olduğuna inanıyorum. Bir ülkenin çıkarına uyan diğer çıkarına uymayacaktır.

RK- Şirketlerin bir ilaç piyasaya sürerken ürünlerinin insan sağlığına muhtemel etkilerini bildikleri fakat bu ürünün alternatifini üretene kadar bu konudaki bilgileri kararttıkları ve alternatif ürünü ürettikten sonra eski ürünle ilgili gerçeklerin ortaya çıkmasına izin verdikleri iddiaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Moleküler Genetikçi- Bu tür durumlar oluyor, tütünden şekere, tansiyon ilaçlarına kadar böyle örnekler var. Bu nedenle üreticilerin kendi desteklediği araştırmacıların değil bağımsız araştırmacıların yaptığı çalışmalara dikkat edilmeli. Hiçbir bağı olmayan kişiler değerlendirme yapmalı.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Küresel anlamda bu tür politikalar geliştiriliyor. Üretici olunca mutlaka bir tüketici bulmanız gerekiyor. Tüketici yoksa üretimin anlamı kalmıyor. Yani tüketim alışkanlıklarının değiştirilerek bir tüketici yaratıldığına inanıyorum. Yani bu insanların amacı insanların besin ihtiyacını karşılamak olsa fazla ürünleri besin kıtlığı olan yerlere gönderirler ama onların amacı para kazanmak. Bu nedenle kendilerine pazar yaratıyorlar.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Moleküler Genetikçi- Sadece tarım olarak bakmamak lazım hemen hemen bütün sektörlerde bu durum var. Sağlık ve elektronik sektöründe de bu tür pazar politikaları kullanılıyor. Bu nedenle bizler sürekli cep telefonlarımızı değiştiriyoruz. Kapitalist ekonomik sistemin oluşturduğu tüketime dayalı yaşam tarzı bu pazar stratejisini ortaya çıkartıyor. Bunun mutlaka çıkışı var. Bundan çıkmak için öncelikle çeşitliliğe gitmek gerekiyor. Çeşitlilik arttığı zaman alternatif ürünler ortaya çıkıyor. Ancak küresel koşullar adil olmadığı için alternatif ürünlerin pazarda yer bulması biraz zor gibi. Milyonlarca dolarlık şirketlerin ürettikleri ürünleri küçük bir start-up firmasının yapması mümkün değil. Dolayısıyla bunlar gelişse bile küresel şirketler tarafından alınıyor. O yüzden ekonomik sistemi değiştirmeden kurtulmak zor. Devrimsel bir değişiklik olması lazım. Bunların bugünden yarına olması zor.

RK- Tarımda yerelliğe gidilebilir mi?

Moleküler Genetikçi- Türkiye’de tarımda yerelliğe giderek Türk tarımını kalkındırmak mümkün değil. Onun da pazarı sınırlı. Bunun yerine dünya pazarında rekabet edecek ürünler geliştirmek gerekiyor. Bunlar biyoteknolojik ve biyoçeşitlilik bağlamında ortaya konulabilir. Yerel meyvelerimiz var, örneğin ünnap, dünyada çok az ülkede bulunur. Bunun yararları ortaya çıkartılıp pazarlaması yapılabilir. Mesela fındık, fındıktan biz para kazanamıyoruz yine uluslararası firmalar kazanıyor. Yerel pazarlama ağlarının oluşturulması ve seçilen ürünlerle dünya pazarına girmek önemli. Yağ gülünde üretimi biz yapıyoruz ama asıl yüksek getirisi olan ürünler bizde üretilmiyor. Bizim tarımsal ürünlerde yüksek getiri sağlayacak teknolojileri geliştirmemiz gerekiyor. Bu durumda üretici para kazanamıyor. Bu durumda araçların da çok olmasının etkisi var.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Moleküler Genetikçi- Doğayla dost bir tarım yapılabilir hem doğanın hem de insanın faydalanacağı simbiyotik bir ilişki kurulabilir. Yeni tarım tekniklerine baktığımız zaman geniş alanlarda yapıldığını görüyoruz. Bu tarım alanlarını küçültmenin yollarını bulmalıyız. Bölgesel tarımcılığın geliştirilmesi gerekli. Türkiye’nin hangi bölgesinde neyin tarımı yapılır öncelikle bunlar belirlenmeli. Ürün odaklı ve bölgesel nitelikli ürünler yetiştirilebilir. Şu an Türkiye’de mısır üretimi yapılıyor ama mısırın anavatanı Amerika kıtası. Türkiye’de bu kadar mısır yetiştirilmesi gerekiyor mu? Bunların cevabını bulmak gerekiyor. Dünyada çok üretilen popüler ürünleri üretmek yerine lokal ürünleri üretmek gerekiyor. Bunları küresel ölçekte üretmek gerekiyor. Bu ürünler bölgelere ayrılarak üretilmeli. Böylece hem o bölgenin ekosistemine uygun ürünler üretirsiniz hem de o bölgede kullanılan kimyasal yönetimini daha rahat kontrol edersiniz. Kullanılan kimyasallar o bölgelerde sınırlı kalır.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Doğayla dost tarımdan organik tarımı kast ediyorsak, organik tarımla insanlığı doyurmak mümkün değil. Organik tarım iyi bir gelir kaynağı çünkü kar oranı yüksek ama bununla dünyayı doyuramazsınız.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Bu sertifikaların verilmesiyle ilgili kontrol mekanizmaların iyi yönetildiğini düşünmüyorum. Doğru yapılırsa organik tarımdan daha geniş uygulama alanı olur.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Moleküler Genetikçi- Organik tarımın insanlığı doyuramayacağını düşünüyorum.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Moleküler Genetikçi- Çevre ve insan sağlığının korunması ve pazar politikalarının sadece para kazanmayı değil temel değerleri öncelmesi gerektiğini düşünüyorum.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Moleküler Genetikçi- Islah çok eskilerden beri yapılan bir uygulama ama elbette farklı ıslah yöntemleri var. Seleksiyon ıslahı en eski yöntem, tarımsal üretime geçildiğinden beri bu işlem yapılıyor. Ancak son yıllarda çok farklı ve sistematik ıslah yöntemleri kullanılıyor. Islah uygulamaları tarımda karşılaşılan problemlere yeni çözümler üretiyor. Örneğin yeni çıkan bir hastalığa veya zararlıya karşı dirençli bitkiler geliştirilebiliyor. Genellikle çözüm doğal kaynaklardan bulunup melezleme yoluyla, özellikle tek yıllık bitkilerde kısa sayılabilecek sürelerde uygulanabiliyor. Ancak çok yıllık bitkilerde geliştirme süreci uzuyor. Bu nedenle tahıllar ve sebzelerde çok yaygın kullanılan bir yöntem.

RK- Mutasyon ıslahı konusundaki düşünceleriniz nedir?

Moleküler Genetikçi- Mutasyon ıslahı kimyasal ve radyoaktif işlem kullanılarak halen uygulanıyor. Dünyadaki genetik çeşitlilik ne kadar çok olsa da tarımda kullanılan canlılardaki genetik çeşitlilik oldukça düşük. O nedenle yeni çeşitlerin oluşturulması açısından uygulanan bir yöntem. Ama ben bu yöntemi desteklemiyorum. Çünkü burada bir mutasyon yaptığınız zaman canlının başka özelliklerine de zarar verebiliyorsunuz. Sonra bunu seleksiyon uygulamasıyla atatabiliyorsunuz. Ancak gen havuzunu kirletmiş oluyorsunuz. Bu uygulama biraz kör atış gibi. Örneğin bitkinin görünümüne ve kalitesine bakıyorsunuz. Ama geliştirilen ürünün analiz edilmeyen agronomik değeri olmayan bir özellik açısından bunu incelemiyorsunuz. Bu açıdan bakıldığında riskli bir yöntem. GDO'larla ilgili kısıtlamalar var ama mutasyon ıslahıyla üretilenler konusunda böyle kısıtlamalar yok. Bunları her yerde görebiliyorsunuz. Bunlar ekildikten sonra tozlama yoluyla doğaya da yayılıyorlar. Bu durumda gen havuzunu kirletebiliyor.

RK- Şu an mutasyon ıslahıyla üretilmiş ürünler rahatça ekilip satışı yapılabilir değil mi?

Moleküler Genetikçi-Evet GDO olarak geçmediği için bunlar her yerde karşımıza çıkabiliyor.

Aslında trajikomik bir durum. GDO ile birkaç geni transfer ediyorsunuz. Ama mutasyon ıslahında bildiğiniz bir şeyi bozuyorsunuz ve yeni ürünü yüzde elli oranında biliyorsunuz. Geriye melezleme yoluyla bazı arındırma işlemleri gerçekleştiriyorsunuz ama en iyi arındırılmış üründe bile yüzde doksan arındırabiliyorsunuz. Yüzde onluk kısmı bilemiyorsunuz.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Moleküler Genetikçi- GDO geniş kapsamlı bir kavram. Ben GDO kavramının yanlış kullanıldığını düşünüyorum. Genetiği değiştirilmiş organizma tanımı melezlemekten mutasyon ıslahına kadar bütün işlemleri tanımlıyor aslında. Bu nedenle teknik açıdan doğru bir tanım değil. Burada kast edilen aslında transgenik bitki. Yani doğada birbirleriyle melezlenemeyen canlılarda yapay yollardan gerçekleştirilen gen transferi. Bunun teknik ifadesi “transgenik” bu işlem hayvandan bitkiye olduğu gibi bitkiden bitkiye de gerçekleştirilebilir. Bize transgenik bitkiler yararlı mıdır yoksa zararlı mıdır? Diye soruluyor. Ben öğrencilerime de her zaman söylerim, bir konuda genelleme yapmamak lazım. Toptan bütün transgenik bitkiler yararlıdır demek de yanlıştır, zararlıdır demek de yanlıştır. O nedenle bu ürünler toptancı bir yaklaşımla kabul veya ret edilmemeli. Bunların içine hangi gen transfer edilmiş, bu genlerin işlevi ne, bu genlerin canlılar üzerinde etkileri var mı, çevre üzerinde etkileri olabilir mi? Gibi sorular sorularak cevaplar aramak gerekiyor.

RK- Bir bakteriden gen alıp bir bitkiye aktardığınızda, bitkiyi yiyen insanın sindirim sisteminde yer alan bakteriler üzerinde farklı etkiler oluşturabilir mi?

Moleküler Genetikçi- Dayanıklılığı sağlayan bir proteindir. Onu da siz mısırın içine aldınız ve siz bunu yediniz. Bu sizin sindirim sisteminizde parçalanacak. Amino asitlerine ayrılacak. Dolayısıyla o protein işlevselliğini göstermek için bağırsaktaki bakteriye ulaşamayacak. Yapılan çalışmalarda da o görülmemiş. Sadece şu görülmüş, sindirim sistemiyle parçalanmış DNA’lar bağırsak epitel hücrelerinde tespit edilmiş. Yani insan dışkısında da bir virüsün DNA veya RNA’sına rastlayabilirsiniz.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Moleküler Genetikçi- Dünyadaki GDO’lu ürünlere baktığımızda %90’nı iki özellik içeriyor. Birincisi Bt toksiniyle böceklerle karşı direnç geliştirilen transgenik bitkiler. Bu işlemlerde bakteriden alınan bir gen yardımıyla bu toksinin bitki tarafından üretilmesi

sağlanıyor. Bu toksini içeren bitkiyi yiyen böcek ölüyor. İkinci uygulama herbisit direnci olarak tanımlanan glifosat isimli herbisite direnç kazandırılan round-up bitkileri. Glifosat'ın etkin maddesinin etkisini azaltarak bitkiye zarar vermesini engelleyen enzim var. Bitki bu enzimi salgılayarak herbisite karşı kendisini koruyor. Bu ikisinin yaklaşımı ve değerlendirmesi çok farklı. Bt toksini *Bacillus Thuringiensis* isimli bakteri tarafından üretiliyor. Bu bakteri organik tarımda biyopreparat olarak kullanılabilir. Preparat güneş ışığı gibi durumlara duyarlı, etkisini uzun süre gösteremiyor. Dolayısıyla biz bunu bitkinin içerisinde üretirsek daha iyi olur deniyor. Ama bitkide bu aşırı üretilip akümüle olabilir mi? Aşırı biriktiği zaman hedef organizmalar dışında başka organizmalara da zarar verebilir mi? Bu uygulamanın bu tür riskleri var. Pestisit kullanımıyla bu işlemin zararları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmelidir. Evet bu uygulamada geliştirilen transgenik ürünlerde daha az pestisit kullanılacağı bir gerçek. Bt toksini üretirse bitki dışarıdan birçok pestisiti atmanıza gerek kalmayacak. Fakat round-up bitkisi bu durumun tam tersi. Çünkü bitkiye herbisite karşı direnç kazandırdığınızda daha fazla herbisit uygulama imkânınız oluyor. Bu durumda birinci yöntemle üretilen GDO pestisit kullanımını azaltırken, ikinci yöntem uygulanan bitkiye normalden daha fazla herbisit uygulayabiliyorsunuz. Bu nedenle GDO uygulamalarını savunanlar ilaç kullanımını azaltıyor derken birinci örneği referans alırken, karşı olanlar hayır ilaç kullanımını arttırıyor derken ikinci örneği referans alıyorlar. Bu nedenle her bir GDO uygulamasını kendi içerisinde değerlendirmek gerekir. Örneğin elmada kara leke hastalığını engelleyecek geni bulsanız bunu aktarsanız iki defa ilaçlamayı ortadan kaldırabilirsiniz. Ama round-up olayı bunun tam tersi herbisit kullanımı arttıracak şekilde kurgulanmış. GDO uygulamalarıyla kuraklığa dayanıklı veya tuzluluğa dayanıklı çeşitler geliştirilebilir. Bu uygulamalarda aktarılan genin diğer özellikleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

RK- GDO uygulamalarına genel itibariyle olumlu bakıyorsunuz sanırım.

Moleküler Genetikçi- Evet kullanılan gene bağlı olarak değerlendirme yapılmalı. Doğru amaçlar ve yöntemlerle faydalı bir uygulama olduğunu düşünmüyorum.

RK- GDO'lu ürünleri üreten firmalar genellikle küresel firmalar. Bu firmaların hedefi tarımın sorunlarını gidermekten çok para kazanmak. Bu anlamda mevcut koşullarda GDO'nun kötü bir silaha dönüşebileceğini düşünüyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Tabi insanları beslemek için kullanılabilecek bu teknoloji insanları zehirlemek için biyolojik silah olarak bile kullanılabilir. Firmalar bu riski almazlar.

Firmalar kendi ürünlerini satmak için çeşitli yöntemler kullanıyorlar. Tohumu da ilacı da onlardan alıyorsunuz. Birbirine bağımlı kılan satış stratejileri kullanıyorlar. İkinci yöntemleri de teknoloji koruma adı verilen uygulama buna göre tohumunuzu kendini tutamıyorsunuz. Tohuma yapılan uygulamaya göre siz bitkiyi yetiştiriyorsunuz ama aktarılan gen bitkiden çıkan tohuma geçmiyor. Dolayısıyla bu tür teknoloji koruma taktikleri var. Ancak teknolojinin dünya çapında yayılmasıyla birlikte aslında bu uygulamalar artık onların tekelinde değil. Şu anda Türkiye dâhil birçok ülke transgenik bitki üretebilir. Kendi ihtiyaçlarımıza göre lokal bitkilerden yeni türler geliştirebiliriz. Türkiye’de bu alanda yapılan akademik çalışmalar ve denemeler yasak değil ancak üretilmesi ve ticari olarak satılması yasak. Dolayısıyla küresel bir ürün farklı amaçlarla da üretilabilir ama böyle olabilir diye bu teknolojiden uzak durmak doğru değil. Mümkünse bu teknolojiyi onların elinden alıp kendi ürünlerimizi geliştirmeliyiz.

RK- Türkiye GDO konusundaki bu tür riskleri ortadan kaldırmak için küresel firmalara alternatif hatta rakip ürünler üretmelidir diyorsunuz yani.

Moleküler Genetikçi- Evet.

RK- Medyada sürekli tohum konusunda İsrail’e bağımlı olduğumuz şeklinde bir söylem var siz buna katılıyor musunuz? Gerçekten bu alanda İsrail’e bağımlı mıyız?

Moleküler Genetikçi- Evet yurt dışından tohum alıyoruz ancak şu anda sebze tohumlarımızın %80’ini kendimiz üretiyoruz. Bunlar elbette yerli firmalar tarafından geliştirilmiş hibrit tohumlar. Tahıl ve ayçiçeği gibi alanlarda yurt dışından ithalat daha yüksek ama sebzecilikte bu durum değişti. Yurt dışından alınan tohumlar sadece İsrail’den alınmıyor, Amerika ve Avrupa menşeli firmalar da var son yıllarda Çin ve Japonya’dan da tohum alıyoruz.

RK- Hibrit tohum üretimi yerel tohum çeşitlerinin yok olmasına neden olmuyor mu?

Moleküler Genetikçi- Evet azalmasına neden oluyor ancak yerel türlerden de melezlenerek hibrit tohumlar üretiliyor.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Moleküler Genetikçi- Hayvancılıkta daha yaygın kullanılıyor. Tüketici ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olabilir ancak şahsi tercihlerim açısından çok önemi yok. Bu yönde yapılacak uygulamaların abartılmamak kaydıyla olması gerekiyor. Burada tartışma

konusu son tüketilen ürün üzerinde mi helale bakacaksınız yoksa bütün üretim sürecini mi değerlendireceksiniz.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Moleküler Genetikçi- Tarım konusunda çalışan bir akademisyen olarak bunu söylemek zor. Tarım ilaçlarıyla öldürülen böcekleri düşündüğümde bunu söylemek çok samimi olmaz. Ancak biyolojik zarar eşiği denilen bir şey vardır. İlaç atarken amacınız canlının kökünü kazımak değil, canlı popülasyonunu zarar verecek seviyenin altına çekmektir. Çiftlik hayvanları yönünden olaya bakarsak, kendi hallerine bıraksaydık doğada bu kadar çiftlik hayvanı olmayacaktı. Bu anlamda bir dengeleme var, fazladan ürettiğinizi ortadan kaldırarak bir dengeleme yapıyorsunuz. Evet bir canlıyı öldürüyorsunuz.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Moleküler Genetikçi- Hayır değilim.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Moleküler Genetikçi- Hayvanların yaşam hakkını önemişiyorum ama hayvanların doğal ortamlarında yaşatılması gerektiğine inanıyorum. Evde hayvan beslemenin de hayvan haklarına aykırı olduğunu düşünüyorum. Bu doğru değil, bu bakıma muhtaç bir hayvan için yapılıyorsa doğru ama petshoplardan alınıp yapılıyorsa doğru değil. Bu kapsamda hayvanat bahçeleri ve yunus gösteri merkezlerinin çok yanlış olduğunu ve hayvan haklarını ihlal ettiklerini düşünüyorum. Birçok insan yalnızlığı yüzünden hayvanı alıp kafese tikiyor. Hayvan severlik gibi görünüyor ama bence tam tersi. Elbette sokak hayvanlarının ülkemizde büyük sorunlar yaşadığına inanıyorum. Amerika'da çevremdeki insanlar genellikle hayvan beslerlerdi, bu insanlar Uzakdoğu veya Orta Doğu ülkelerine gittiklerinde sokak hayvanlarının durumuna çok üzüldüklerini dile getirirlerdi. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösterdiğini söylüyorlardı.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Tabi ki onlarında yaşam koşullarının ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi gerekir. Özellikle kanatlı hayvanlar konusunda büyük sıkıntıların olduğu dile getiriliyor. Bu aynı şekilde büyükbaş hayvanlar için de var. Bu hayvanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi hem onların refahı açısından hem de onlardan üretilecek ürünlerin sağlıklı olması açısından önemli diye düşünüyorum.

- 47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Moleküler Genetikçi- Ben şahsen serbest kümes tavukluğunun ürünlerini tercih ediyorum.

- 48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde endüstriyel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Moleküler Genetikçi- Evet mutlu olan hayvanı tercih ederim.

- 49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Moleküler Genetikçi- Ben %25'e kadar verebilirim.

- 50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Moleküler Genetikçi- Evet olur.

- 51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Moleküler Genetikçi- Bütçeme göre %25 olur.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Moleküler Genetikçi- Evet olur.

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Moleküler Genetikçi- Bunda da %25 olur. Maliyetler çok önemli benim için bütçem daha iyi olsa daha yüksek veririm.

RK- Bütçeniz %100 fazla verebilecek konumda olsa yine kendi sağlığınız, çevre sağlığı ve hayvan mutluluğu için eşit oranlarda mı verirsiniz? Yoksa kendi sağlığınız için daha mı yüksek verirsiniz?

Moleküler Genetikçi- Evet hepsi aynı olurdu. Çünkü hepimizin bir olduğuna inanıyorum.

54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Moleküler Genetikçi- Oluyorlar. Aslında bunu görüp mutsuz olan insanlar var. Bu yapılan uygulamalar insanlardan uzakta olduğu için insanlar görmediğinden mutlu olabiliyorlar.

55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Moleküler Genetikçi- Ben bu ürünlerin ısıtılma işleminden geçtikleri için, hormonlar ve diğer moleküllerin özelliğini kaybettiklerinden dolayı pek mümkün olmayacağını düşünüyorum. Ancak ısıtılma işleminden etkilenmeyen moleküller kalıyorsa olabilir. Ama refah içerisinde yetişmiş hayvanların ürünleri daha kaliteli oluyor.

56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Moleküler Genetikçi- Zaten kendi sağlığım ve hayvan refahı için aynı oran vermiştim. Değiştirmem.

57- Size göre en önemli çevre sorunu nedir?

Moleküler Genetikçi- Bence atıklar. Katı, sıvı ve emisyonlar. Emisyonları belki atmosfer tolere edebiliyor ama katı atıkların çok ciddi sorunlar ortaya çıkarttığını düşünüyorum. Geri dönüştürülse bile bu atıkların bir yerde depolanması gerekiyor. Tarımda en tehlikeli sorun ise tarım ilaçları bence.

58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Moleküler Genetikçi- Teşekkürler.

Biyoteknolog Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcının nitelikleri: Biyoteknolog, Doçent Öğretim Üyesi, GDO çalışıyor.

Görüşme Tarihi:

Görüşme Süresi: 67 dakika 07 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Biyoteknolog- Bir başka canlıya zarar verip vermemesidir.

RK- Başka canlıdan kastının diğer insanlar mı yoksa bütün canlılar mı?

Biyoteknolog- İnsanlar dışındaki bütün canlıları kast ediyorum.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Biyoteknolog- Bu dünyada ak ile kara yok bu yüzden bence sadece sonuç veya çıkış noktası veya niyet diye bakmamız lazım her ikisine de bakılması gerektiğini düşünüyorum.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Biyoteknolog- Çok önemli olmalı. Çünkü dünyada birçok din var insanlar inandıklarının dinin kurallarını uygulamaya çalışıyor. Ahlak kurallarını genellikle dinler belirliyor. Dinler ve gelenekler yoluyla ahlak kuralları yeni nesillere aktarılıyor.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok korkmuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Biyoteknolog- İnsanların hayatı söz konusu olduğunda bu örnekte doğruyu söylemem.

RK- O zaman sonuç odaklı yaklaşıma biraz daha yakın duruyorsunuz.

Biyoteknolog- Evet.

- 5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Biyoteknolog- Aslında bir değerlendirme yaparken bahsettiğiniz bütün unsurlar bir faktör. Eylemi gerçekleştiren kişinin karakteri de değerlendirmeye alınmalı. Fakat etik üzerinden kurallar ve kanunlar üretmeye çalışıyorsak sonuç odaklı bakılmalı.

- RK- Bu kuramlar içerisinde hangisi sizin için daha önemli görünüyor, bir tercih yapmanız gerekirse hangisini tercih edersiniz?

Biyoteknolog- Şu anda net bir yanıt veremiyorum ama sonuç odaklı yaklaşmak daha doğru geliyor.

- 6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Biyoteknolog- Bireysel olmayan başkalarının hayatına da dokunmayan bir mutluluksa burada kast edilen evet mutluluktur diyebiliriz.

- 7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Biyoteknolog- Evet olabilir ancak önceki soruda belirttiğim gibi bireysel olmamalı.

- 8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Biyoteknolog- Para ve şöhret peşinde koşanların yaşamlarının sonunda tüm yaşamlarını düşündüklerinde mutlu olabileceklerine inanmıyorum. Sonuçta her zaman daha fazla para ve daha fazla şöhret isteği olacaktır ve hiçbir zaman mutluluk yakalanamayacaktır diye düşünüyorum. Bu nedenle uzun süreli hazlar olmalı.

- 9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Biyoteknolog- Çevre en önemli değerimiz. Yaşamak için ona bağımlıyız.

- 10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Biyoteknolog- Onu biz yaratmadık sadece onun bir parçasıyız bu kapsamda öncelikle yerimizi bilmemiz gerekiyor. Bunun dışında doğada olan harmoniyi hiçbir canlının bozmaya hakkı olmadığını düşünüyorum. Her şeyin önüne çevreyi koyup öncelikle onu düşünmemiz gerekiyor.

- 11-** İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Biyoteknolog- Evrensel ahlaki bir ödev olduğunu düşünüyorum.

- 12-** İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Biyoteknolog- Hayır benim için öyle değil.

- 13-** Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- Hayır öyle düşünmüyorum.

- 14-** İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Biyoteknolog- Bütün canlıları ve canlı cansız unsurları merkeze alan yaklaşımlar bana göre daha doğru.

- RK-** Varlıksal eşitlik açısından hareket edecek olursak, bütün canlılar mı eşittir, yoksa sıcakkanlılarla diğer canlılar arasında bir ayırım yapar mısınız? Sıcakkanlılar açısından bakarsak örneğin tavşan ve insan sizin açınızdan eşit midir?

Biyoteknolog- İkisi de bir can taşıyor, artık eşit olduklarını kabul etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

- RK-** Biraz daha ileri gidecek olursak örneğin bir böcek ile insan eşit midir?

Biyoteknolog- Hepsi birbiriyle etkileşim içerisinde o nedenle eşit olmalılar.

- RK-** Peki bir ağaç için ne düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- Ağaç ta aynı

- RK-** Bir kayalığı ele alırsak?

Biyoteknolog- Bir kayalığa da zarar verdiğimizde canlılara zarar vermiş oluruz.

- RK-** Kayalığı canlılardan bağımsız düşünürsek durum nasıl olur?

Biyoteknolog-Bence yine değeri var çünkü ben insan zekâsının bu etkileşimleri asla çözemeyeceğini düşünüyorum.

- 15-** Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluşursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Biyoteknolog- Kendi etik değerlerime göre hareket ederim.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Biyoteknolog- Değildir.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Biyoteknolog-Evet düşünüyorum.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Biyoteknolog- Evet öyle düşünüyorum ama bunun boyutları ırkçılığında ötesinde bence.

RK- Biraz açar mısınız?

Biyoteknolog- O şekilde düşünmeye başladığınızda değer yargılarınızı kaybettiğinize inanıyorum. Başka değerlerin öne çıktığını, doğayla uyum yerine para kazanmak gibi değerlerin ön plana çıktığını düşünüyorum. Bu yapıyla insan doğadan ve kendisinden uzaklaşıyor.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Biyoteknolog- Evet ahlakın kapsamı içerisinde.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- İnsanın kendini merkeze koyması ve bütün canlılardan kendini üstün görmesinin olduğunu düşünüyorum.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- Öncelikle medeniyet nedir? Uygarlık nedir? Nereye gidiyoruz? Bu soruların masaya yatırılması gerekir. Bunların çok iyi ve dürüst bir şekilde tartışılması gerekir.

RK- Şu anda bilim insanlarının ve çevre derneklerinin yaptığı çalışmalar var. Bu çalışmalara getirilen bir eleştiri niteliklerinin sadece semptomları çözmeye yönelik olmaları şeklindedir. Siz de böyle mi düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- Evet daha temele inilmeli, bende çalışmaların semptomlara yönelik olduğuna inanıyorum.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Biyoteknolog- Hayır düşünmüyorum.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Biyoteknolog- Aslında var. Sonuçta erkeklerin kendilerini merkeze koymaları bu sorunlara neden olabilir. Ancak bir kadında çocuktan üstün görerek kendini, çocuğa şiddet uygulayabilir.

RK- Bu sorunun amacı sizin ekofemizm hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek. Ekofeminist hareket; erkek egemen kültürün, merkeze insanı aldığı ve tüm canlılardan insanı üstün gördüğünü bunu yaparken aslında erkeğin de kadından üstün olduğuna inandığı savından hareket etmektedir. Bu bağlamda çevre sorunlarıyla kadın sorunları arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu konudaki düşünceniz nedir?

Biyoteknolog- Bu bakış açısıyla bakarsak kadınların çevreye zarar vermemesi gerek. Yani bana bu yaklaşım çok mantıklı gelmedi.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Biyoteknolog- Çevreyi düşündüğümüzde endüstriyel tarım doğadan çok uzak bir uygulama. Çevreye ciddi anlamda zarar verdiğini düşünüyorum. Sürdürülebilir bir yöntem olmadığına inanıyorum.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Biyoteknolog- Evet kesinlikle olması gerektiğini düşünüyorum. Bunlar yaşadığımız çevreye ve birlikte yaşadığımız canlılara minimum zararın verilmesi olmalıdır. Her uygulama ve teknolojinin mutlaka çevre üzerinde bir zararı vardır ama bunu en düşük düzeyde tutmak temel ahlaki değerimiz olmalıdır.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Biyoteknolog- Aslında bu soru avcı toplayıcı dönemden tarıma geçiş anında bana sorulsaydı avcı toplayıcılıkta kalmamız gerektiğiniz söyledim. Neolitik devrimi hiç yapmasaydık daha iyiydi.

RK- Bu konuyu biraz daha açar mısınız?

Biyoteknolog- Avcı toplayıcılık bence doğa ile çok daha dengeli bir ilişkinin kurulduğu bir yaşam tarzı. Doğanın bir parçası oluyorsunuz. Çok fazla alırsanız bunun zararını hızlı bir şekilde görürsünüz. Ancak tarımla birlikte ne kadar yetiştireceksiniz ve üretim yapacaksınız bu durum tamamen kontrolden çıkıyor. Nüfusun belli bir noktada

yoğunlaşmasıyla salgın hastalıklar çoğalmış. Oysa insanlık tarım devrimiyle; takım hayatı yaşayan, sürekli hareket eden, doğayı ve onun döngülerini takip eden avcı toplayıcı yaşamdan her şeyi insanın kontrol etmeye çalıştığı bir döneme girildi. Her şey çok kötüye gitmeye başladı.

- 27-** Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Biyoteknolog- Uygulamanın sonucuna bakmak gerekir. Bilimsel anlamda bir değerlendirme yapabilmek için sonucun daha önemli olduğunu düşünüyorum.

- 28-** Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Biyoteknolog- Eğer mümkünse, alternatif bir teknoloji geliştirebiliyorsak hiç kullanılmamalı diye düşünüyorum. Ancak günümüzdeki şartlarda nüfusu doyurabilmek için kullanmak zorundayız gibi görünüyor. Uygun dozlarda kullanmalıyız ama alternatif teknolojiler üretmeye de çalışmalıyız.

- 29-** Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Biyoteknolog- Evet öyle olduğuna inanıyorum.

- 30-** Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Biyoteknolog- Şirketlerin sadece karlarını arttırmayı hedeflediklerini düşünüyorum. Diğer komplo teorilerinde olduğu gibi insanları kısırlaştırmak ve zekâ seviyelerini düşürmek gibi amaçları olduğuna inanmıyorum. Sadece şirketlerinin geleceğini düşünüyorlar ve bunun dışında hiçbir şeyi önemsemiyorlar.

- 31-** Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Biyoteknolog- Olabilirler bence.

- 32-** Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Biyoteknolog- Evet. Geleneksel menülerimizde olmayan birçok gıda yaşamımıza giriyor.

- 33-** Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Biyoteknolog- Devletin geliştireceği koruma politikalarıyla kurtulabilir. Ancak küresel şirketlerin gücü medya vs. unsurlarla devletleri de aşabiliyor.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Biyoteknolog- Elimizdeki kaynakları, insan gücünü ve akıllı etkin bir şekilde kullanarak mükemmele yakın bir şeyler yapılabiliriz.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Biyoteknolog- Bu bir anda yapılacak bir şey değil. Ön çalışmaları yapılır ve bir sürece yayılır, nüfus politikalarıyla birlikte planlanarak yapılır. Bugünden yarına hemen geçiş yapılırsa elbette bu tezler doğru.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Biyoteknolog- Yeterince denetlenebiliyorsa uygun görülebilir katkısı olabilir.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Biyoteknolog- Çok yaygınlaşamıyor ve endüstriyel tarımla rekabet edemiyor. Belki de belli bir zümreye hitap ediyor. Burada da denetim uygulamalarına dikkat etmek gerekir. Denetim işlemleri doğru yapılırsa organik tarımın önemli bir alternatif oluşturabileceğine inanıyorum. Ancak mevcut durumda denetim ve sertifika uygulaması bana çok güven vermiyor.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Biyoteknolog- Doğal kaynaklara olabildiğince az zarar vermek. Doğal döngüyle uyumlu olması gerekiyor. Çevreyi minimum zarar vermeli.

RK- Küresel şirketlerin oluşturduğu modeli de göz önünde bulundurursanız bu konuda nedeler söyleyebilirsiniz?

Biyoteknolog- Devletlerin kendi vatandaşlarının sağlığını ve geleneklerini koruyarak onların refahını gözetmesi gerekmektedir. Dışarıya bağımlılığı azaltıcı politikaların üretilmesi gerekir. Küresel şirketlerin etkisini minimuma indirecek uygulamalar geliştirilmeli.

RK- Tarımsal üretimde asıl sorunun rekolte değil üretilenin paylaşımındaki sıkıntılar olduğu konusunda bazı eleştiriler yapılıyor. Yani aslında insanlığı besleyecek kadar üretim

yapıyoruz ancak bu ürünleri adil dağıtmıyoruz diyorlar. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

Biyoteknolog- Çok doğru. Tarımda radikal bir değişiklik istiyorsak bütün alanlarına eğilmek gerekiyor.

RK- Gerçekçi bir politika izlenmesi için ne yapılabilir?

Biyoteknolog- Bir ülkenin tek başına çözebileceği durumlar değil. Özellikle ürünlerin adil paylaşımı sorununda ülkeler çevresindeki ülkelere belki örnek olabilir. Vatandaşlarının gelir seviyeleri arasındaki farkları azaltabilirler.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Biyoteknolog- Islah; bitkiler, hayvanlar hatta mikroorganizmalar için uygulanabilen genetik bir iyileştirme uygulaması. Kalıtsal özelliklerde yani DNA üzerinde bir iyileştirme işlemi. Elbette hedefi insan kullanımı ve insan yararı doğrultusunda bir iyileştirme. İnsanlık çok uzun zamandır, tarımı keşfettiğinden beri ıslahı yapıyor. Ancak bu ıslah uygulamaları doğanın mutasyonlarını seçerek gerçekleştiriliyor. Üretimde çok daha iyi ürün veren buğday tohumlarının seçilerek üretilmesi bu işlemin en basit örneği olabilir. Hayvanlarda da benzer şekilde uygulanabiliyor.

RK- Yani ıslah doğanın kuralları içinde gerçekleştirilen bir iyileştirme uygulaması olarak görülebilir.

Biyoteknolog- Evet mutasyon sürekli oluyor doğada, çok farklı özelliklere sahip türler çıkabiliyor. İnsanlar bunu kendi yararı doğrultusunda seçip çoğaltabiliyor. Ancak 1950-1960'larda yeşil devrimden sonra ıslah çalışmaları hızlanıyor ve biraz boyut değiştiriyor.

RK- Yeşil devrim konusunu biraz daha açıklayabilir misiniz?

Biyoteknolog- Yeşil devrim tarımda verimliliğin arttırılması amacıyla çok farklı tekniklerin bir arada kullanıldığı bir sistemi ifade ediyor. İkinci dünya savaşından sonra insanlar çok farklı tekniklere hâkim olduktan sonra bu teknolojileri tarımsa kullanmaya başlıyorlar. Bunların içerisinde belki de en önemlisi atom enerjisi, atom enerjisinin kullanımıyla mutasyon ıslahı uygulamaları gerçekleştirilmeye başlıyor. Gama radyasyonu DNA üzerinde değişiklikler yapabileceklerini fark ediyorlar. Çok çeşitli hibritleri kullanarak çok daha hızlı bir şekilde farklılık yaratmaya başlıyorlar. Mutasyon ıslahının dışında yeliş devrimle; çok hızlı bir şekilde yeraltı suları tükenmeye başlıyor, sulama ve tarım

makinaları geliştiriliyor, kimyasal ilaçlar ve gübreler geliştiriliyor. Kültür türleri çok hızlı bir şekilde değişikliğe uğratılıyor ve hibrit türler geliştiriliyor.

RK- Örneğin Anadolu'nun yerel türleri ıslah çalışmalarıyla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya mı kaldı?

Biyoteknolog- Maalesef, daha iyi bir tür elde ettiğinizde daha kötü olduğunu düşündüğünüz türün yok olmasına neden oluyorsunuz.

RK- Aslında yerel türler binlerce yılda gelişmiş ancak siz en fazla yüz yıllık bir tecrübenize dayanarak daha iyi olduğunu iddia ettiğiniz bir tür geliştiriyorsunuz. Uzun süreli sonuçlarını bilmiyorsunuz değil mi?

Biyoteknolog- Evet haklısınız. Genetiği değiştirilmiş organizmalar ne kadar tartışılıyorsa ıslah konusu da o kadar tartışılmalıdır.

RK- Sizin görüşünüz nedir bu konuda?

Biyoteknolog- Gerçekçi olmak gerekirse bugünkü insan nüfusunu doyurabilmek için bazı çalışmalar yapmak zorundayız. Önemli olan insan ve çevre sağlığına en az zarar veren yöntemi bulmak. İnsan sağlığı konusunda çok net sonuçlar veren testlerimiz var. Toksikite ve alerji testler artık rutin işlemler. Islah ile geliştirilmiş bütün ürünlerin bu tür testlere tabii tutulması gerekiyor. Zararlı olmadığının kanıtlanması gerekli.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- GDO aslında üçüncü aşamadır. On bin yıl önce bazı türleri kültüre alarak yetiştirmeye başladık, ikinci aşamada kalıtsal değişimleri seçerek onları çoğaltmaya başladık. Yeşil devrimle çok hızlı bir şekilde farklılıkları seçerek yeni çeşitler geliştirdik. GDO ise üçüncü dalgadır. Mutasyon tekniklerinden çok daha hızlı bir şekilde, hedefe yönelik istediğimiz herhangi bir karakteri belli bir organizmaya kalıtsal düzeyde aktarabildiğimiz çalışmalar bunlar.

RK- Islah uygulamalarında doğal şartlarda birbiriyle gen transferi yapabilen canlılar arasında bir transfer yapılırken GDO da doğada birbiriyle gen transferi yapamayacak iki canlı arasında bu işlemi gerçekleştirebiliyorsunuz. Bu biraz riskli değil mi?

Biyoteknolog- Mutasyon ıslahında gama radyasyonu kullanarak bir bitkide çok radikal boyutta değişiklikler yapabiliyorsunuz. Ancak rekombinant DNA teknolojisi dediğimiz yani moleküler genetik teknolojilerin gelişmesiyle tamamen hedefe yönelik farklı türlerden bu transferi yapıyorsunuz. Bu transfer mikroorganizma ile bitki, hayvan ile bitki veya

bitki ile başka bitki arasında olabilir. Ben GDO'lara ıslah edilmiş türlerden daha farklı bir gözle bakamıyorum. Bir gama radyasyonu ile organizmanın DNA'sında çok önemli bir değişiklik yaptığınız zaman aslında GDO'ya benzer kategoride bir değişiklik yapmış oluyorsunuz.

RK- Islah uygulamalarında doğanın kuralları içerisinde davranılmıyor mu?

Biyoteknolog- Doğru fakat mutasyon ıslahı doğanın kurallarının çok dışında. Gama radyasyonu kullanarak DNA üzerinde çok ciddi hasarlar oluşturunuz. Şu anda yediğimiz içtiğimiz her şey mutasyon ıslahının bir ürünü.

RK- O zaman ıslahı iki kategoride görmek gerekiyor.

Biyoteknolog- Evet bir tanesi endüstriyel yöntem, diğeri de atom enerjisinin kullanılmasıyla yapılan ıslah.

RK- Bu durumda gama radyasyonu ile yapılan mutasyon ıslahı ile GDO'yu karşılaştırabilir misiniz?

Biyoteknolog- Gama radyasyonu uyguladığınızda aslında üründe ne değişiklikler yaptığını tam olarak bilmiyorsunuz. Rastgele onu radyasyona maruz bırakıyorsunuz. Bu işlem, DNA üzerinde değişimlere yol açıyor. Belli parçaları kayboluyor, kırılıp gidiyor, belli parçalar yeniden dönüyor. Sonra bakıyorsunuz rengi mi değişmiş, başak boyu mu değişmiş. Oldukça riskli bir durum aslında. Çok kontrolsüz bir işlem ve şu anda tükettiğimiz tahıllar, meyveler ve sebzeler mutasyon ıslahından geçmiştir. Şu an 4000 tür çeşit mutasyon ıslahı ile üretilmiş durumdadır. Sadece gıda olarak düşünmeyin bu işlem kesme çiçek üretiminde de çok yaygın. Bunların sonucunda alerjenler vs. çıkıyor ve sonuçlarını kestiremiyorsunuz. Bu ürünler endüstriyel tarım yöntemleri içerisinde değerlendirildiği için hiçbir teste tabii tutulmadan üretiliyor. Fakat GDO uygulaması yaptığınızda birçok teste tabiisiniz. Çok anlaşılmayan bir teknoloji, türler arasında transferi mümkün kıldığı için insanları biraz ürkütüyor. Bilim insanları bu konuda çok konuşmuyor ancak medyada bu işi hiç bilmeyen kişiler sürekli söz aldığından insanların kafası çok fazla karışmış durumda. Dolayısıyla hiç kimse aralarındaki bu farkı göremiyor.

RK- Anladığım kadarıyla siz mutasyon ıslahından üretilmiş bir ürünü tüketmektense GDO teknolojisiyle üretilmiş bir ürünü tüketmeyi tercih ediyorsunuz.

Biyoteknolog- Hangi geni nereye aktardığınızı ve bunun yaratacağı değişiklikleri biliyorsunuz.

Ayrıca bu ürünler hemen piyasaya sürülüyor birçok testten geçiyor. O nedenle evet.

Biyogüvenlik yasası zaten bu ürünlerin üretilmesini yasaklıyor.

RK- Ancak hayvanlara yedirebiliyoruz. Hayvanlardan insanlara bir geçiş olmuyor mu?

Biyoteknolog- Tabi ki ulaşıyor. Aslında biyogüvenlik kanunu bunları da kısıtlıyordu fakat sonradan bu madde biraz genişletildi. Artık dışarıdan genetiği değiştirilmiş yemler girebiliyor fakat yurt içinde üretilmiyor.

RK- GDO'nun insanlığın geleceğini riske soktuğunu iddia edenler var siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- Ben esas kullanılmadığında risk olacağını düşünüyorum. Sadece mutasyon ıslahına karşı söylemiyorum. Eğer yeterli miktarda gıda üretimiyle ilgili bu teknolojileri kullanmazsak sorunlar yaşayabileceğimizi düşünüyorum. 2030 yılına kadar nüfusumuz dokuz milyarı bulacak ve verimli tarım arazileri azalacak alternatif teknolojiler devreye sokulmazsa çok ciddi sıkıntılar olacağını düşünüyorum.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- Evet zaten GDO teknolojisinin kullanımının hedefleri daha verimli, besleyici ve sağlıklı ürünler elde etmek. Tabi ki bunların yanında çevreye daha az zarar vermek ve daha az su tüketmek sayılabilir. Bir örnek vermek istiyorum. Bir bakteri türü doğada böcekleri öldürebilen bir toksin üretebiliyor ve bu toksinin insan üzerinde hiçbir zararı yok. Dolayısıyla ABD'nin 1990'larda ilk geliştirdiği transgenik işleminde bitkiler arasında bu toksinin kullanımı vardı. Gen transferi yaparak bu toksini bitkiye ürettiriyorsunuz. Bitki tüm dokularında bu toksini üretiyor ve zararlı bu toksini yediğinde ölüyor.

RK- Yani kimyasal ilaç kullanımı sonucunda kalıntıların kanser yatığı biliniyor ama biz GDO ile ilaç kullanımını ortadan kaldırıyoruz diyorsunuz. Peki GDO'lu ürünlerin kanser ve kalıtsal bozukluklara yol açacağı iddialarına karşı ne demek istersiniz?

Biyoteknolog- Olabilir mutlaka toksikolojik ve alerjik testlerin yapılması gerekir.

RK- Bu etkiler testlerde çıkmazsa, birkaç nesil sonra ortaya çıkma ihtimali yok mu?

Biyoteknolog- Eğer bir teknolojiyi kullanıyorsak bazı riskleri de göz önüne almalıyız. İnsanın geliştirdiği tüm teknolojilerde olduğu gibi. Teknolojimizin öngördüğü tüm testleri

yapabiliriz ama yine de öngöremediğimiz bir şey varsa sonuçlarına katlanmak zorunda kalabiliriz.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Biyoteknolog- Denetim sistemlerinin iyi işlediğini varsayarsak, belli bir kesiminin içinin rahatlamasını sağlıyor siyebiliriz.

RK- Helal tarım uygulamalarına sadece ticari bir rolü olduğu eleştirileri yapılıyor siz ne düşünüyorsunuz?

Biyoteknolog- Evet belki de insanların dini duygularını kullanarak böyle bir yön çizilmiş olabilir.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Biyoteknolog- Çok radikal bir soru, kişisel bir cevap vereceğim evet. Vejetaryen değilim ama bir alternatif varsa onu kullanmak isterim hayvan eti yerine.

RK- Doku kültürü kullanılarak üretilen etler var, tabii henüz ArGe aşamasında. İleride ticarileşirse onları mı kullanmayı tercih edersiniz?

Biyoteknolog- Evet. Ben bu çalışmaları olumlu görüyorum.

RK- Yani et yemek zorundayız ama hayvan öldürmeden bir alternatif olursa onu tercih ederim diyorsunuz.

Biyoteknolog- Aslında et yemek zorunda değiliz ama insanların etten vazgeçebileceklerine inanmıyorum. Çünkü insan doğasına baktığınızda gerekli olmasa bile böyle bir eğilimi olacaktır.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Biyoteknolog- Değilim. Bu tercihlerin insanların çevreye ve canlılara karşı sorumluluk duygusuyla geliştiğine inanıyorum. Beslenme açısından bitkisel yollarla da çeşitli aminoasitlerin bir getirilerek hayvansal ürün olmadan bir diyetin oluşturulabileceğini düşünüyorum.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Biyoteknolog- Ben bu anlamda biraz radikal taraftayım. Hiçbir canlının başkasının yaşamına müdahale hakkı olmadığını düşünüyorum. Bu kapsamda hayvan deneylerinden tutun da kötü koşullar altında hayvanların yetiştirilmesine kadar yanlış olduğuna inanıyorum.

Sokak hayvanları kadar çiftlik hayvanlarının da hakların dikkat etmeliyiz. Çiftlik hayvanları hiç ideal olmayan koşullarda yaşatılıyor.

- 46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Biyoteknolog- Elbette düşünüyorum

RK- Çiftlik hayvanları ne tür sorunlar yaşıyor?

Biyoteknolog- Öncelikle bu hayvanların doğayla buluşturulmaları gerekiyor. İneklerin yeşil otlaklara ihtiyacı var, yürümeye ihtiyacı var, temiz havaya ihtiyacı var. Bunların karşılanması koşuluyla ancak yetiştiriciliğin yapılabileceğini düşünüyorum.

- 47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Biyoteknolog- Evet önemlidir.

- 48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde endüstriyel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Biyoteknolog- Evet olur.

- 49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Biyoteknolog- %100 oranında fazla ederim.

- 50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Biyoteknolog- Kesinlikle evet

- 51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Biyoteknolog- Yine %100 fazla ederim.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek

içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Biyoteknolog- Bu tür yazılara güvenmiyorum.

RK- Bunun gerçek olduğunu farz etsek.

Biyoteknolog- O zaman tercih nedeni olur

53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Biyoteknolog- Yine %100 fazla öderim.

54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Biyoteknolog-Olmamalıdır bence.

55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Biyoteknolog- Evet inanıyorum.

56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Biyoteknolog- Cevap verirken bu duruma inandığım için bir değişiklik yapmama gerek yok.

57- Size göre günümüzdeki en önemli çevre sorunu nedir?

Biyoteknolog- İnsan etkisiyle meydana gelen iklim değişikliği ve küresel ısınma. Ormanların tarım arazilerine dönüştürülmesi ve orada yaşayan türlerin tükenmesi.

58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Biyoteknolog- Son zamanlarda okuduğum mitolojik hikâyelerle konuyu bağlamak istiyorum. Timur Dabletov isimli bir yazarın kitabıydı. Yazar orta Asya da geziyor ve mitolojik hikâyeleri derliyor. Kitapta denge üzerine öğütler dikkatimi çekmişti. İnsanlar avlanmaya gidiyorlar ve üç adet geyik avlamaları kendilerine yetecek fakat onlar otuz tane avlıyorlar. Ondan sonra yerleşim yerlerine geldikleri zaman Tanrıları tarafından cezalandırılıyorlar. Mitolojik hikâyelerde sürekli olarak genç nesli uyarmaya yönelik konular var. Mitolojilerinde de hep bu amaçla ortaya çıktığını fakat sonra çok yanlış yorumlandıklarını düşünüyorum. Yunan mitolojisine de baktığınızda aynı cezalandıran Tanrılar var görüntüde fakat hikâyelerin içleri biraz boşaltılmış gibi. Dolayısıyla ben

tarımın da bu işin içerisinde bir yeri olduğunu düşünüyorum. İnsanların tarıma başladıktan sonra geçmişten mitolojiler yoluyla gelen öğütleri, kadim uyarıları hiç dikkate almadıklarını düşünüyorum. Tarımla birlikte kendilerini çok güçlü hissettiklerini düşünüyorum, çünkü doğaya çok da bağımlı olmadan kendi istediklerini yetiştirebiliyorlar. Artık üç yıl veya beş yıl yetecek kadar buğday yetiştirebiliriz ve bu şekilde kendimizi çok güçlü hissedebiliriz. Dolayısıyla ahlaki kurallardan tarımla birlikte ufak ufak uzaklaşmaya başladık. Bu kadar çevre felaketlerinin kökeninde de organizmaların kültüre alınması var. Ancak geri dönüşümüz olmayacak gibi görünüyor. O nedenle tarımla ilgili ahlak kurallarını geliştirip bundan asla sapmamamız gerekiyor. Eğitim sistemimizi de devreye sokup yeni neslin beklentilerini değiştirmemiz gerekiyor. Örneğin hayvanat bahçesi, en iyi hayvanat bahçesinin hayvanların doğal yaşam alanları olduğunu öğretmemiz gerekiyor. Biz çocuklarımızı hayvanları tanışınlar diye hayvanat bahçesine götürüyoruz ancak onlara biz hayvanları yakalayabiliriz, kafeslerin içerisine koyabiliriz ve canımız istediğinde onları seyretmeye gelebiliriz mesajını veriyoruz. Dolayısıyla eğitim sistemimizin içerisinde de gerekli değişiklikleri yaparak, onların beklentilerini değiştirerek doğaya ve hayvanlara olan bakış açılarını olması gereken eksene taşımamız gerekiyor. Uygarlık seviyesine ulaşmanın koşulunun doğanın tüm unsurlarıyla uyum içerisinde yaşamak olduğunu anlatmalıyız. Şu an içinde yaşadığımız yaşam şeklinin bunun çok uzağında olduğunu anlatmamız gerekiyor. Uygarlığın sadece sanayi ve teknolojiye oluşmadığını aktarmamız gerekiyor. Ancak gelecek bana çok da umut vermiyor açıkçası.

Kanatlı Uzmanı Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Kanatlı Uzmanı

Katılımcının nitelikleri: Zooteknist, Kanatlı Uzmanı, Dr. Öğretim Üyesi,

Cinsiyet: Erkek

Görüşme Tarihi: 13/09/2019

Görüşme Süresi: 131 dakika 2 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Kanatlı Uzmanı- Öncelikle o olayın sonucunun doğru veya yanlışlığını değerlendiririm. İnsanlara fayda sağlıyor mu ve adaletli mi diye sorgularım. Sonrasında vicdanıma göre bir değerlendirme yaparım. Vicdanımla yapılan değerlendirmede, o eylemin sonucu iyi olsa bile yapılan iş doğru mudur diye değerlendiririm. Arka planda görmediğim şeyler olabilir. Biz bunu kanatlı sektöründe çok yaşıyoruz. İnsanlara doğru gibi aktarılan durumların karşısında susmak zorunda kaldığımız durumlar olabiliyor. Bunu senden daha üst makamlardakiler açıklamayınca sende açıklayamıyorsun. Bu yapılan sağlık yönünden zararlı olsa sağlık otoriteleri buna bir şekilde müdahale eder diye düşünüyorsunuz. Elbette dini yönden de düşünürüm. Vicdani değerlendirmemde dini inancımın etkisi büyük olur.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Kanatlı Uzmanı- Belki yaşımız itibariyle de yaşadığımız dünyayı biraz daha farklı algılıyor ve yorumluyoruz. Bundan on yıl önce bu soruyu evrensel ödeve uygunluk olarak cevaplardım ama şu an sonucunu değerlendirmenin daha doğru olduğu düşüncesindeyim. Önceliğim her ne kadar sonuç odaklı olsa da vicdanımın da buna izin vermesi gerekir.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Kanatlı Uzmanı- Dini inançlarda değerlendirmede önemli bir yerde olmalı. Yani ellerini kaldırıp Allah'ım diye dua ettiğinde vicdanının rahat olması gerektiğine inanıyorum.

- 4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Kanatlı Uzmanı- Evet onların yaşamını kurtarmak için yalan söyleyebilirim.

RK- Örnekteki bir köpek olsa ve sizin evinize sığınsa, onu arayan eli silahlı adama yalan söyler misiniz?

Kanatlı Uzmanı- Orada da köpeğin hayatını kurtarmak için yalan söylerim herhalde.

RK- Peki bir bitki için, örneğin bir ağacı kesecekler yerini siz biliyorsunuz, sorduklarında yalan söyler misiniz?

Kanatlı Uzmanı- Onun da yerini söylemem.

RK- Peki böceğin hayatını kurtarmak için yalan söyler misiniz?

Kanatlı Uzmanı- Böcek için söylemem.

- 5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Kanatlı Uzmanı-Günümüzde doğru değil. Aynı eylemin aynı şekilde değerlendirilmesi ve bir cezası da varsa aynı cezayı almaları gerekir. Sonucuna baktığımızda aynı zararı vermiş, herkesin hikâyesi farklıdır buna göre değerlendirme yapılmamalı.

- 6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Kanatlı Uzmanı- Evet insan mutluluğa ulaşmak ister. Doğru olan insanın içinde daima mutlu olmasıdır.

- 7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Kanatlı Uzmanı- Evet öyle bir yaşam yaratabiliriz. Ancak bunu yaşayabildiğimize çok inanmıyoruz ödün verdiğimiz birçok şey oluyor.

- 8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Kanatlı Uzmanı- Bence uzun süreli hazlardır ama bu durum diğerlerinin önemsiz olduğu anlamına gelmez.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Kanatlı Uzmanı- Herkes o çevre içerisinde yaşıyor, ne yapıyorsa çevrede herkes aynı özeni hoşgörüyü göstermek zorunda.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Kanatlı Uzmanı- İnsanın varlığını sürdürebilmesi için çevreyi koruması gerekir. Tabi insan türü varsa diğer canlılarla birlikte var, hepimiz aynı çevredeyiz. Biz öne çıkarken öbürleri yok olmalı. Maalesef günümüzde bu böyle olmuyor.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Kanatlı Uzmanı- İnsanın evrensel ahlaki ödevi.

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Kanatlı Uzmanı- Hayır

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Kanatlı Uzmanı- Hayır öyle olsaydı sadece biz olurduk.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Kanatlı Uzmanı- Taşa bakarsın ne işe yarar diye ama Allah onu öyle yaratmış Elime bir çekiç alıp kırabilirim ama onun orada bir bulunma nedeni var. Taşın bile etik bir değeri olduğunu düşünüyorum.

RK- Fakat bir canlıyı yemek için öldürebiliyorsun. O canlının yaşamına son verme hakkını kendinde görüyorsun. O zaman o canlıdan kendini üstün görüyorsun.

Kanatlı Uzmanı- Evet haklısınız. Bu biraz eğitimle ilgili. Amazonlarda kabilede yaşayan insan avlanırken ben bu canlıdan üstün müyüm değil miyim diye sorgulamaz.

RK- Ancak kanatlı sektöründe bir türün bütün yaşam koşullarını ve ne kadar yaşayacağını sen belirliyorsun. Bir tür yaratıcı rolü gibi sanki.

Kanatlı Uzmanı- Evet burada biraz ben üstünüm oluyor. Hiyerarşik bir sınırlama yapmak gerekirse önce insan, sonra hayvan, sonra bitki ve en son cansızlar geliyor gibi. Merkezde insan var.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluyorsa hangisine uygun hareket edersiniz?

Kanatlı Uzmanı- Elbette Allah'ın bir hesabı vardır derim ancak bazen bize indirdiği kitabı okuyor ve bazı emirlerini uygulamıyorum. Elbette inancımın ne dediğine bakarım ama yine de kendi bildiğimi yaparım gibi geliyor. Çevre için doğru bir karar verdiğime inanıyorsam çelişkili gibi görünse de kendi düşüncemi tercih ederim.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Kanatlı Uzmanı- Bazen doğru bazen yanlış. Örneğin çevreciler HES projelerin karşı çıkıyorlar. Oradaki ekosistem bozulmasın istiyorlar. Ben buna karşı çıkıyorum. Oradaki köylü için o santral gerekliyse o sudan elektrik üretip daha yararlı olacaksa yapılmalı. Sen HES'den üretmediğin elektriği başka yerden satın alıyorsan bence bu durum yanlış. Orada bir enerji potansiyeli varsa, ağaç kesilmesin vs. diye karşı çıkmamak lazım. Tabi burada çevreye verilen zarar ve fayda kısmı iyi değerlendirilmeli. Burada bir dağda maden açtılar, maden bulamadılar öylece bıraktılar. Orası belki 500 yıl öyle kalacak. Bunlar da yanlış örnekler. Çevre üzerinde büyük zararlara neden olmadıkça insanın çevreye müdahale hakkı olduğunu düşünüyorum.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Kanatlı Uzmanı- Bence var. Rahmetli anneannemin çiçeklerle konuşması gibi. Sürekli onlarla konuşurdu ve biz şaşırırdık. İyilik modunda bir iletişimin kurulabildiğine inanıyorum. Bu hayvanda varsa bitkide de var. Bir köpek ortamda insanların ne hissettiğini biliyor, bir bağ kuruyor.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Kanatlı Uzmanı- Her şeyin değerini biz insanlar veriyoruz ve evet bu türsel anlamda ırkçılıktır bence.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Kanatlı Uzmanı- Evet kapsamı içerisinde midir ve çevreye karşı yapılanlar ahlaki sorgulamaya tabii tutulabilir. Arabada tek başına giderken içtiğin ayran kutusunu dışarı atabilirsin. Bunu kimse görmez ama vicdani olarak bunu sorgulaman gerekir.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Kanatlı Uzmanı- Nüfusun hızlı artışı olduğunu düşünüyorum.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Kanatlı Uzmanı- İnsanların çevreye zarar vermeyecekleri bir yaşam tarzına yönlendirilmeleri gerekiyor. Köyden kente göçüşün insanları doğadan uzaklaştırdığını düşünüyorum. Yeniden doğaya dönüş sağlanabilir. Tabi bu kapsamda eğitimin büyük önemi var. Önceki kuşaklarda denenen köy enstitüleri. Karnelerinde bizim ziraat fakültesi bölümlerinin dersleri var. Doğada hayatta kalmanın bütün yollarını öğrenmişler. Kentteki insanı doğaya bu haliyle götürdüğümüzde, yaşam alanı için ağaçları kesecek vs. aynı felaketleri yeniden yapacak. Bu kapsamda doğayı anlamayı ve tanımayı içeren eğitimlerin alınması şart.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Kanatlı Uzmanı- Evet düşünüyorum

RK- Kadınlar çevreyi erkelerden daha mı az kirletiyor?

Kanatlı Uzmanı- Belki makyaj ve temizlik malzemeleri yönünden bakarsak daha az kirletmiyor olabilirler ama doğaya yaklaşımlarının daha vicdani olduğunu düşünüyorum. Onların annelik içgüdüleri doğaya daha vicdani bakmalarını sağlıyor. Onların merhamet duygularının bizlerden daha üstün olduğuna inanıyorum.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Kanatlı Uzmanı- Bence var. Erkekler ne kadar eğitilmiş olsa da köklerimizden gelen bir şeyler var. Bize hep erkek güçlüdür kadın zayıftır diye anlatılıyor. Bu anlayışla çevre sorunları arasında bir bağ var.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Kanatlı Uzmanı- Kanatlı sektöründe verim açısından çok yüksek seviyelere geldiğimizi düşünüyorum. Biz öğrenciyken etlik piliçlerin yaşam süresi 63 gündü dördüncü sınıfa geldiğimizde 56 güne düşmüştü. Yüksek lisansa başladığımda 49'a düştü, 2003'de 42'ye düştü. Şu an herkes 42 olarak bilse de firmaların bir kısmı 38-39. günde kesiyorlar. Tabi bu durum sağlıksız olsa otoriteler buna hayır der. Bunları takip eden bir sistem yasal olarak var ama ne kadar işlediği konusunda yorum yapamayacağım. Tabi

işini yanlış yapanlar olabilir bu durum bütün kurumları veya kurumlardaki bütün insanları bağlamaz.

Biz yetiştiricilikte hayvana yem veririz, yaşam koşulları sağlarız ve hayvandan canlı ağırlık bazında verim alırız. Birim tüketilen yemden ne kadar canlı ağırlık sağlandığı önemlidir. Buna yem değerlendirme sayısı (feed conversion ratio veya feed conversion efficiency) denir. İslah yoluya en verimli ırklar elde edilince piliçler 38 günde kesilebilir hale geldi. Artık bu noktanın ötesine gidilebilir mi mesela 30lara düşer mi? Ben düşmemesi gerektiğini savunuyorum. Sektör tamamen yem maliyeti ve kazanç arasındaki ilişkiye bakıyor. Bir gün bile erken kesilmesi binlerce tavuk olan bir kümes için büyük bir maliyettir. Tonlarca yemden tasarruf edilebiliyor. Tabi yemler konusunda da gelişmeler oldu. Yemler konusunda yemin sindirilme oranı önemlidir. Tavuklar yemi yedikten sonra 1, 2, 3, 4, 5. saatlerde hayvanları keserek bağırsaklarına baktılar. Bağırsaklarda protein analizleri yaparak saate göre sindirim durumlarına baktılar. Yem rasyonlarını ona gör ayarladılar. Bir yem sindirilirken ikincisinin yenip beklemesine izin vermediler. Yemlerinde yapısını buna göre dizayn ettiler. Bu sindirim verimini arttırdı. Hayvan artık motor gibi çalışmaya başladı. Bunun ötesine geçilebilir mi emin değilim.

Siz genetik ve ıslah yoluyla hayvan türleri geliştirdiğinizde bu hayvanların çevre koşullarına duyarlılıkları artıyor. Dayanıklılığı azalıyor. Eskiden çevirmeli telefonlar vardı yere düşse de alıp çalıştırırdık, bugün gelişmiş telefonlarımız her işi yapıyor ama yere düşünce ölüyor durum biraz buna benziyor. İnsanlığın yararına performansını arttırmaya yönelik çalışmalar hayvanların doğasını bozdu. O hayvanların artık normal çevre koşullarında yaşama şansları yok.

RK_ Bu hayvanların etini veya yumurtasını yiyen insanlar açısından bakıldığında bir risk var mı?

Kanatlı Uzmanı- Var olduğuna inanıyorum ama elimizde bir çalışma da yok. Örneğin medyada bir profesör gıda katkı maddelerinin kanser yaptığına dair elimizde bir çalışma yok diyor. Ben şimdi o akademisyenin genel tarzını bildiğim için ona güveniyorum. Siz bu koruyuculara inanmıyorsanız insanları dağa çıkaracaksınız diyor. İnsanlara tavuk yemeyin dediğinizde benim hastalarımı da tedirgin ediyorsunuz ve ben onlara yiyin diyorum diyor. Ancak elimizde bilimsel bir bilginin olmaması olduğu veya olmadığı konusunda bizi net yargılar yapmaktan alıkoymuyor. Belki olumsuz etkiler var belki de yok. İnsanlar bu tavuğu yemek zorundalar. Ben de tavuk yetiştiriciliği yaptım ama hayvanların kesiminden bir hafta önce endüstriyel yemi bırakıp doğal yemler yedirdim.

Kullanılan malzemelerin “with drawn” denilen bir geri çekilme süresi var. Bu süre antibiyotiklerde bir hafta ila on dört gün arası. Hayvana bu süreyi sağlamak lazım. Ama firmalar bunu pek düşünmüyorlar.

Endüstriyel kanatlı yetiştiriciliğinde kümesler neredeyse mükemmel seviyede. Altlıklar güzel iklimlendirme başarılı, yerlerde teraziler var hayvanlar sürekli tartılıyor, yemleme otomatik, gübre yönetimi otomatik ve her şey bilgisayar kontrollü en ufak bir sızıntı bile anında tespit edilebiliyor. Ancak sulara baktığımızda beyaz değil, sarı özellikle civciv döneminde. Sularda ilaç ver bu ilaç programlarını veteriner hekimler oluşturuyor. Burada hayvanları riske atmamak için ilk on-on beş gün antibiyotik veriliyor. Bu piliçler ıslah yoluyla üretildiği için hassas ve bu antibiyotikler hassas piliçlerin hasta olmaması için veriliyor. Vicdani olarak bunu kabul etmek zor ama iki yüz bin tavuklu bir kümeste, hayvanların ihtiyacı olmasa da bunu koruyucu anlamda kullanmak zorunda kalıyorlar. Firmalar antibiyotiklerde “with drawn” süresine riayet ettiklerini söylüyorlar ama edilmiyorsa biraz sıkıntı var demektir. Ben tavuk alırken kafamda bir soru işareti var ama mevcut ekonomik koşullarda bunu almak zorundayız. Gelir seviyesi düşük insanlar için tavuk vazgeçilmezdir, suyuyla çorba yapar, etiyle yemek yapar ve ucuz protein kaynağıdır.

Medyada konunun uzmanı olmayan kişiler tavuğa hormon veriliyor dediğinde gerçekten sinirleniyorum. Bu iddia doğru değil, tavukların erken gelişiminin nedeni hormon değil, gerçekleştirilen ıslah uygulamalarıdır. Burada ilgili bakanlık veya otoritelerinde bu tür gerçek olmayan ve uzmanlık alanının dışında konuşan insanlara müdahale etmesi gerekmektedir. Bu insanları medya ana haber bültenlerine dahi çıkartıyor. Bu konunun duayen hocaları medyada ilgi görmüyor. Belki endüstriyel tavukçuluğun eleştirilebilecek yönleri var ama bu insanlar olayı bambaşka ele alıp çarpıtıyorlar.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Kanatlı Uzmanı- Elbette ahlaki ilkeler olmalı. Bizler hayvanlardan daha fazla verim alacağız diye canlıya rezil uygulamalar yapmamalıyız. Hayvan refahına ve tüketici sağlığına dikkat etmeliyiz ama etmiyoruz.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Kanatlı Uzmanı- Geri dönülmez hasar noktasına ulaşmamalıyız. Özellikle atıkların yönetimine dikkat etmeliyiz çünkü hayvansal atıklar hem insan hem hayvan hem de bitkileri tehdit ediyor.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Kanatlı Uzmanı- Bence uygulamaların sonucunda dikkat etmemiz lazım, buna göre değerlendirme yapılmalı.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Kanatlı Uzmanı- Uygun doz ve prosedürüne uygun kullanılmalı ama maalesef böyle uygulanmadığını düşünüyorum. Bunları kullanmazsak insanlığı doyuramayız. Endüstriyel piliç bu şekilde var olmaya devam edecek.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Kanatlı Uzmanı- Evet onların yönlendirdiklerini düşünüyorum.

30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Kanatlı Uzmanı- Dünyayı yönetmek ama bu sürecin sonunda dünyayı da yok edecekler. Bunlar dünyayı sömürebildikleri kadar sömürecekler.

31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Kanatlı Uzmanı- Evet bence veriyorlar. İlaç firmalarıyla bağlantıları olduğunu düşünüyorum.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Kanatlı Uzmanı- Evet düşünüyorum.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Kanatlı Uzmanı- Bence kurtulamaz. Bu küresel şirketler satışlarını, iniş çıkışları öyle etkin kontrol ediyor ki orada dürüstlük veya ahlakilik gibi kavramların hepsi yalan oluyor. Şu an yumurtalarımız Irak'a giremediği için yumurta fiyatları düşüyor. Belki fiyatların

düşmesi iyi gibi görünebilir ama böyle giderse bazı firmalar batmaya başlayacak. Ben kesinlikle onların etkisi altında olduğumuza inanıyorum. Maalesef bu koşullarla yerleşme çok zor.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Kanatlı Uzmanı- Ben yapılabileceğini zannetmiyorum.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Kanatlı Uzmanı- Kesinlikle katılıyorum.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Kanatlı Uzmanı- Tamamen ticari bir uygulama olduğunu ve uygulamada gerçekçi davranılmadığına inanıyorum sertifikaların tamamen ticari kaygıyla verildiğini düşünüyorum.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Kanatlı Uzmanı- Sertifika kuruluşlarında maalesef önceliğin biraz ticari olduğunu görüyorum. O nedenle özünde iyi bir hedefi var ama uygulamada durum böyle değil. İnsanların orta Anadolu’da terk ettiği yerler var burada yapılırsa anlarım ama siz endüstriyel tarım yapıldığı bölgede sertifikayı alıyorsunuz. Siz üretim yaparken çevreden yine sürüklenme yoluyla kimyasallara maruz kalabiliyorsunuz. Ancak, organik tarımın sadece zenginlere hitap eden bir yapısı olduğundan insanlığı doyurma şansı yok. Ülkemizdeki organik piliçlerin gerçekten organik olduğuna emin değilim, yurt dışında (Bazı marka isimleri veriliyor) üretilen organik etlik piliçlerin etleri ülkemizdekilerden oldukça farklı.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Kanatlı Uzmanı- Tüketicinin kandırılmaması, hayvan refahının korunması, insan ve çevre sağlığı ahlakiliğin merkezinde olmalı.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Kanatlı Uzmanı- Islah yapılmalı fakat bunun da bir ölçütü olmalı. Bir hayvan kesimi için 42 ay uygunsa bunu 38’e çekmek için doğanın şartları ve hayvanın yapısı bu kadar zorlanmamalı hayvanların yapısı bozulmamalı. Modern kümesler yapıldı ama hayvanı

bozunca bu iş amacının ötesine geçti diye düşünüyorum. İşin insanları doyurma amacından çıkıp, daha çok para kazanma uğruna doğanın kurallarının zorlandığı bir eksene girdiğini düşünüyorum.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Kanatlı Uzmanı- Hayvancılıkta da GDO uygulamalarıyla karşılaşyoruz. Dünyada bütün canlılar nasıl geliyorsa hastalık ve zararlılar da geliyor. Bunlara karşı herbisit ve pestisitleri kullanıyoruz. GDO üreticileri biz gen transferleri yaparak türleri hastalık ve zararlılara karşı dirençli hale getiriyoruz diyorlar. Piliç üretiminde çeşitli bilimsel çalışmalar var. Piliçlere GDO'lu yemler yediriliyor ve 11 generasyon inceleniyor ve bunların etlerinde GDO'ya rastlanmıyor. Bu çalışmalara bakınca GDO'lu yemlerle yetiştirilen piliçler insan sağlığına zarar veriyor diyemiyorsunuz. Avrupa Birliği GDO konusunda oldukça duyarlı ve buradaki kuruluşlarda da bu konuda bir itiraz olmayınca zararlı olmadığı gibi bir görünüm ortaya çıkıyor. Evet ilaç kullanımımızı azalttığı doğru ama GDO konusunda sonuç odaklı değil evrensel ahlaki ödev veya çıkış odaklı yaklaşacağım vicdanen yapılmaması gerektiğini düşünüyorum.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Kanatlı Uzmanı- GDO tarım ilaçlarının kullanımını azalttığı için yararlı olabilir fakat, GDO'nun farklı alanlarda verebileceği zararlı yönleri gözden kaçırdıklarını düşünüyorum. Ben GDO'lu ürünleri sezaryen ile doğmuş çocuklar gibi görüyorum. Normal doğumda annenin fizyolojisi değişiyor, vücut kimyasalları değişiyor ve yavrusunu emzirmek için koruyucu bir süt üretimi gerçekleşiyor. Oysa sezaryende randevuyla doğum yapılıyor ve çocuk birçok yönden yoksun ve çevre koşullarına duyarlı hale geliyor. GDO uygulamalarıyla Allah'ın evreni yarattığı kurallara müdahale edildiğini düşünüyorum.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Kanatlı Uzmanı- Sadece vicdanları rahatlatmak için yapılan ticari bir uygulama olduğunu düşünüyorum ve doğru olduğuna inanmıyorum. Şimdi bir çalışanımız tavuk kesiyordu ve İslami usullere göre her tavuğu kesmeden duasını ediyordu. Ben kendisine iki bin tavuğun böyle kesilemeyeceğini söyleyince ben böyle keseceğim diye iddia etti. Ancak bir saat sonra hızlı bir şekilde kesmeye başladığını gördüm. Ne oldu diye sorduğumda toplu dua edeceğini söyledi. Yöntemi koşullara göre adapte etti yani.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Kanatlı Uzmanı- Hayır karşı değilim

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Kanatlı Uzmanı- Hayır değilim.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Kanatlı Uzmanı- Sokak hayvanlarının hakları konusunda büyük sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Sokak hayvanlarının toplandığı yerlerde iyi bakıldıklarını düşünmüyorum. Onları besleyen insanların bir kısmının tatile giderken onları otel diye bıraktıkları yerlerde de psikolojik sıkıntılar yaşadıklarını düşünüyorum. Sahipleniyorlar ama sonra bıraktıklarında hayvanlar büyük travmalar yaşıyor.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Kanatlı Uzmanı- Evet onların hakları olmalı. Bir civcivi alıyoruz ve 42 gün sonra kesiyoruz. Bir ömür denenebilir mi bilemiyorum. Yaşadıkları bu kısa ömürde de onlara özgür bir yaşam yaşatmıyoruz. Güneşi görmeleri bile onlar için önemlidir belki.

Yumurtacılık sektöründe erkek civcivler maalesef ayrılarak öldürülüyor. Öldürülen civcivler yem yapımında kullanılıyor. Büyük şirketlerin içinde çalışan vicdanlı insanların çektikleri videolar var. Bu videolarla öğrenildi ama bu iş baştan beri yapılıyordu.

Hayvan öldürme tekniklerinde sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Siz düğmeye basıyorsunuz ve bir sürü hayvan çırpınmaya başlıyor. Elektrik şoku belki acı çekmesin diye yapılıyor ama insan o anı gördüğünde psikolojisi bozuluyor. Kendiniz bir elektrik kablosuna dokunduğunuzda nasıl acı çekiyorsunuz bir düşünün. Bir sürü hayvan aynı anda o acıyı çekiyor.

RK- Veganlar sütün ve yumurtanın hırsızlık olduğunu iddia ediyorlar. Siz bu duruma nasıl bakıyorsunuz?

Kanatlı Uzmanı- Ben onu büyükbaşta çok yaşıyorum. Hayvanı hamileyken özel alana alıp besliyorsunuz. Yavru doğunca annenin yanından ayırıyoruz. Anne yavrusunu yanında görürse sütü sağamazsınız. Çünkü yavrusunu emzirmek isteyecektir. Biz sütü buzağıya biberonla veriyoruz. Evet aslında onun hakkını çalışıyoruz. Bence o hayvan iki ay annesini emmeli sonra ayrılmalı.

- 47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Kanatlı Uzmanı- Kendim sektörde çalıştığım için biliyorum, ben kafes tavukçuluğundan çıkanı özellikle alırım. Çünkü bu yumurta daha hijyeniktir. Özellikle ülkemizde salmonella riski yüksek, kafes tavukları gezmedikleri ve birbirleriyle yakın temas kurmadıkları için bu risk daha az. Evet hayvan refahına biraz aykırı bir ifade ama sağlık riski daha önemli benim için.

- 48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde konvansinel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Kanatlı Uzmanı- Sağlık riskleri de aynı ise mutlu olanı tercih ederim olabilir.

- 49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Kanatlı Uzmanı- Kendi yaşam standardıma göre %40 fazla verebilirim.

- 50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Kanatlı Uzmanı- Evet tercih nedenim olur

- 51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Kanatlı Uzmanı- Kendi yaşam standardıma göre %50 fazla verebilirim.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Kanatlı Uzmanı- Evet olur.

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Kanatlı Uzmanı- Evet %50 fazla verebilirim.

54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Kanatlı Uzmanı- Oluyor maalesef.

55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Kanatlı Uzmanı- İnanıyorum, olabilir. Etlik piliçlerle ilgili yapılan bir çalışmada etlik piliçlerin 55. Günden sonra vücutlarında leptin hormonlarının salgılandığını bulunmuş. Biz bugün 42 günde kestiğimizde bu hormon salgılanmamış oluyor. Hayvanın mutluluğunun hormonu etine yansıyor. Daha mutlu olan hayvanın etinin daha lezzetli ve güzel olduğuna inanıyorum.

56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Kanatlı Uzmanı- Hayvanın etinde lezzet açısından bir fark olacağına inanıyorum ama hormonların böyle geçeceğine çok inanmıyorum. Pişirme sırasında bu hormonlar parçalanır çiğ yenirse olabilir belki. Bende her ürünün standart ederleri var onun dışına çıkmam. Oranı değiştirmeyi düşünmem.

57- Size göre en önemli çevre sorunu nedir?

Kanatlı Uzmanı- Su kirliliğini çok önemsiyorum. Su içme ve gıda yoluyla yaşamımızın her yerinde. Su giderse her şey gidecekmiş gibi geliyor. Bir söz vardır “Arınmayı bu dünyada su sağlıyor öbür dünyada ateş.” Su benim için daha değerli.

58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Kanatlı Uzmanı- Hepimiz farklı yerlerde farklı alanlarda bir şeyler yapıyoruz. Çok vicdanlı insanlarda çalışıyor vicdansız insanlar da çalışıyor. Ama adalet sadece insandan yana olmamalı, ben çevreyi ve diğer canlıları önemsiyorum. Büyük aile firmaları, otoriteler bir şeylerin kararını verirken daha vicdanlı olmaları gerekir. Dünyanın sonunu insanlar getirecek. Bu kötü niyetli insanlar, insanlığın yararına düşünseler geleceğin daha güzel olacağına inanıyorum.

Büyükbaş Uzmanı Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Büyükbaş Uzmanı

Katılımcının nitelikleri: Büyükbaş yetiştiriciliği çalışıyor, Profesör Öğretim Üyesi,

Cinsiyet: Erkek

Görüşme Tarihi: 12/09/2019

Görüşme Süresi: 78 dakika 6 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Büyükbaş Uzmanı- Yakın zamanda çocuklarımla da benzer bir konuyu konuşmuştuk. Çocukların okulda aldığı “Din” dersinin adı “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi”. Bu derslerde anlatılan dini kurallar ancak bu derste mutlaka işin ahlaki boyutları da anlatılmalıdır. Benim açımdan bir eylemi ahlaki yapan kendi vicdanına uygun olup olmamasıdır. Tabi senin ne kadar vicdanına uygun olsa da başka insanlara zarar vermemesi gerekmektedir.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Büyükbaş Uzmanı- Bu noktada bazı uygulamalar toplumdan topluma değişiyor. Benim düşüncem açısından bakarsam ikisinin karması gibi bir sonuç ortaya çıkıyor.

RK- Bu yaklaşımlardan biri diğerine göre daha yakın geliyor mu?

Büyükbaş Uzmanı- Niyetin saflığı daha önemli bence. Din derslerinde çocukları cehenneme gitme ile korkutuyorlar. Peki biz insanları neden öldürmüyoruz, hırsızlık yapmıyoruz veya yalan söylemiyoruz? Cehenneme gitmemek için mi? Bence hayır bunlar evrensel ödevimize uygun olmadığı, doğru olmadığı için. Elbette sonuçta önemli ama bence niyetin saflığı daha önemli.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Büyükbaş Uzmanı-Bence insanın kendi vicdanı daha önemlidir, öncelikle bu yönden bakılmalı.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize

sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Büyükbaş Uzmanı- Bu durum bence beyaz yalan olarak değerlendirilmeli. Burada bir insanın hayatı söz konusu yerlerini söylemem.

RK- Peki bu örnekte kaçan bir köpek olsa, peşinden öldürmeye gelseler ve size sorsalar. Yine onun hayatını korumak için yalan söyler misiniz?

Büyükbaş Uzmanı- Evet onun da hayatını korumak için yalan söylerim.

RK- Bu örnekteki köpek yerinde bir ağaç olsa. Senin yerini bildiğin bir ağacı kesmek için sorsalar, onun yaşamını kurtarmak için yalan söyler misiniz?

Büyükbaş Uzmanı- Biraz ihmal edilebilir, ağaç belki gözden çıkarılabilir. Ağacın acı çekmiyor olması burada belirleyici olabilir.

5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Büyükbaş Uzmanı-Amerika'da insanoğludur hata yapabilir diye bir anlayış getirdiler. Birincide seni uyarırız, ikinci de daha sert uyarırız, üçüncü de affetmeyiz şeklinde. Tabi bu her eylem için geçerli olmaz. Birisi yanlış bir davranışı alışkanlık haline getirmiş ve diğeri bunu yanlışlıkla veya zorunluluktan yapmış olabilir. Bu durum eylemle ilgili ahlaki değerlendirmemde etkili olur. Bu nedenle karakter özellikleri de değerlendirmeye katılmalıdır diye düşünüyorum.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Büyükbaş Uzmanı- Mutluluğa ulaşmak değil de çevrenle uyumlu olmak olarak görülebilir.

RK- Çevrenle uyumlu olmak mutlu ediyor olabilir değil mi?

Büyükbaş Uzmanı- Evet çevreyle uyum mutlu ediyor olabilir. Benim için mutluluğun tanımı sevdiklerinde zaman geçirmek. Evet, bu anlamda olabilir. Hayatta sadece mutlu olduğumuz anlar yok ama hedef mutlu olmak olabilir.

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Büyükbaş Uzmanı- Bence ulaşamayabilir. Tek amaç mutluluk olursa mutsuzlukla sonuçlanabilir.

8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Büyükbaş Uzmanı- Benim için ikincisi yani uzun süreli hazlar.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Büyükbaş Uzmanı- Biz Amerika'ya gidip geri döndüğümüzde, oğlumu yaşadığımız mahallenin çocuk parkına götürdüğüm zaman oğlum Amerika'ya geri dönelim demişti. Nedenini sorduğumda, etrafımıza baksana her yer çöp diye cevap verdi. Demek ki temiz bir ortamda yaşamak çocuğu bile mutlu ediyor. Benimde düşüncelerim oğlumla aynı yönde.

RK- Yani çevrenin önemi seni veya insanları mutlu etmesi midir?

Büyükbaş Uzmanı- Toplum genelini ve insanları mutlu etmesidir.

RK- Çevreye anlam kazandıran inşa mıdır?

Büyükbaş Uzmanı- Belki biz olmasa çevre daha rahat eder.

RK- Çevreye anlam kazandıran insan mıdır, çevreyi değerli kılan insan faktörü müdür?

Büyükbaş Uzmanı- Evet bence öyle, ben gözümü kapattığımda işte Dünya durdu, bence böyle bir şey.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Büyükbaş Uzmanı- Hem kendisi ve hem de gelecek kuşaklar için. Kıt kaynaklardan bahsediyoruz. Diğer yönden de çevreyi korumadığımızda insanlar için hastalık kaynağı olabilir.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Büyükbaş Uzmanı- Bence evrensel ahlaki ödevdir. Yani Çernobil'i düşünelim. Orada meydana gelen olay birçok yeri etkiledi.

RK- Bu cevap biraz sonuç odaklı görünüyor. Çernobil patlaması insanların yaşamını etkiledi ama bu bir sonuç.

Büyükbaş Uzmanı- İnsanı etkiliyor ama burada olması önemli değil. Burada olan bir olay Afrika'daki insanı etkileyebilir.

RK- Hep insanları etkilediğini gösteren cevaplar veriyorsunuz. (Soru tekrar okundu)

Büyükbaş Uzmanı- Sonuçlar çok önemli ama yine de evrensel ahlaki ödevimiz olmalı.

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Büyükbaş Uzmanı- Hayır, ben ona inanmıyorum.

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Hayır öyle düşünmüyorum.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Büyükbaş Uzmanı- Çevre merkezli anlayış fazla radikal gibi, bence canlıyı merkeze alan anlayış daha doğru.

RK- Canlılar arasında hiyerarşik bir ilişki öngörüyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Sinir sistemi gelişmiş canlılar tabi biraz daha üstün. Bir köpekle böceği aynı görmüyorum.

RK- Bu durumda insanı nereye koyuyorsunuz? İnsan tavşandan daha mı değerli?

Büyükbaş Uzmanı- Olaya bir bilim adamı olarak baktığımda denemelerde kullanılan hayvanları düşünüyorum. Örneğim fizyoloji dersinde biz çok köpek öldürdük. Ama bunu aynı şekilde insanlar üzerinde yapamazdık.

RK- Bu kapsamda siz insanı diğer hayvanlardan daha üstte görüyorsunuz.

Büyükbaş Uzmanı- Evet, merkezde canlılar olmalı ama aynı kümede insan bir tık üstte olmalı.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluyorsa hangisine uygun hareket edersiniz?

Büyükbaş Uzmanı- İzmir’de bir konferansta felsefeci Prof. Dr. İhsan TURGUT’un konuşmasını dinlemiştim. Hoca konuşmasına “Temizlik İmandan Gelir” sözüyle başlamıştı. Sonra biz bu söze inanıyorsak İzmir’de imanlı insan bulamazsınız çünkü İzmir körfezini pislik içinde. Bu söz beni etkilemişti. Yani insanlar din emrettiği için bunu yapmıyorlar. Bir çelişki olursa elbette bilimi tercih ederim. Atatürk’ün dediği gibi, bir gün benim sözlerim bilimle çelişirse bilimi tercih edin demişti.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Büyükbaş Uzmanı- Tabi arkasındaki dinamiklere bakmak lazım. Hayvancılığın böyle yoğun yapılması çevre ve hayvan refahı açısından uygun değil ama üretmiş olduğu katkı ve nüfusu doyurma açısından bakılırsa böyle bir hakkı var. Ama bunun sınırı nereye kadar diye bakacak olursak örneğin hayvanların doğal davranışlarını yapmalarına izi verecek refah koşullarının sağlanması gerekli. Örneğin tavukların tünemesi onların doğal davranışları.

RK- Hayvan refahı ile ilgili yasal düzenlemeleri yeterli buluyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Yetersiz elbette sadece taşıma koşulları ve yaşam alanlarını kapsayan düzenlemelerden oluşuyor.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Evet doğru örneğin şempanzenin DNA'sı insaninkiyle %99 aynı. Çok da farklı değiliz birbirimizden. Arıları düşündüğümüzde arıların yok olması insanın da yok olması anlamına geliyor.

RK- Buradaki bağ besin zincirinin daha ötesinde bir bağı ifade ediyor.

Büyükbaş Uzmanı- Tabi biz böyle bakış açıları geliştiriyoruz ama hayvan açısından bakamıyoruz. Belki de insanların yok olmasını istiyorlar. DNA olarak akrabayız ama onun ötesinde bilmiyorum.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Büyükbaş Uzmanı- İnsanı referans alarak değer atfetmek ırkçılık değil yani önceki soruları düşünersek her şey de yerini bilecek. Bir hiyerarşik yapı var sonuçta.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Büyükbaş Uzmanı- Evet ahlakın kapsamındadır.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Eğitim ve çevrenin unsurlarıyla bağ kurmamak ya da bir sonraki adımı görememek. Örneğin bir köye gittik, bir köylü sigara içmiş ve paketi yere atıyor. Attığı yer de kendi evinin önü.

RK- İnsanın kendisini doğanın efendisi görmesi ve her şey benim için var düşüncesine sahip olması çevre sorunlarının kökeninde olabilir mi?

Büyükbaş Uzmanı- Evet bence bu da var. Bu sömürgecilik ve dünyayı sömürme arzusu bu düşüncenin yansıması.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Eğitimle çözülebileceğine inanıyorum.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Bence erkek kadın ayrımı yapmamak lazım. Herkes çevreyi kirletiyor.

RK- Peki kadınlar makyaj malzemeleri ve temizlik malzemeleri düşünüldüğünde erkeklerden daha mı çok kirletiyorlar?

Büyükbaş Uzmanı- Evet olabilir. Ama duyarlılık anlamında erkelerden daha duyarlılar.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Büyükbaş Uzmanı- İstatistiksel olarak böyle bir ilişki var mı bilmiyorum ama çevre sorunlarının az olduğu gelişmiş ülkelerde kadın sorunlarının da az olduğunu görüyoruz. Eğitim ve kültürle bu sorunun çözülebildiğini görüyoruz. Bu bakış açısıyla bakıldığında aralarında bir ilişki olabilir.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Büyükbaş Uzmanı- Şu an dünyadaki arz ve talep dengesini koruyabilmek için yapılan bir üretim. Gerekli mi diye baktığımızda belki bu kadar yüksek oranda uygulanması gerekli değil. Çünkü dünyada besin üretimi probleminden çok üretilenin adil dağıtılması sorunu var. Toplam kalori üretimine bakıldığında yeteri kadar üretiyoruz ama bir yerde çok tüketilirken diğer bir yerde çok az tüketiliyor. Eşit dağılmış olsa endüstriyel tarım uygulamalarına da bu kadar gerek kalmaz.

RK- Sağlık açısından endüstriyel ürünler sorunlu diyebilir miyiz?

Büyükbaş Uzmanı- Bunu net olarak söyleyemeyiz, bazen tersi örnekler de oluyor. Dilovası'nda yapılan bir araştırmada gezen tavuklarda zehirleyici kalıntılara rastlanıyor. Çünkü hayvanlar doğada besleniyor ve toprak kirli olunca ürünler de sağlıklı oluyor. Bunun yumurtasını yemektense kafes tavuğunun yumurtasını yemek daha sağlıklı.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Büyükbaş Uzmanı- Ürünlerde hile yapılmamalı, pazara sunulan ürünlerdeki yanıltıcı bilgiler. Örneğin marketlerde yeni yeni reyonlarda görülen tost peyniri. Merak edip üretim yöntemine baktım, peynirlerden tuzla muamele edilerek üretilmiş. Yani piyasadaki son

kullanma tarihi yaklaşmış peynirlerden çeşitli tuzlarla muamele edilerek üretilmiş. Burada tüketici kandırılıyor. Bunlar ahlaki davranışlar değil. İnsanlar bir tarımsal ürünü alırken içi rahat olmalı. Bunların dışında insan ve çevre sağlığı gözetilmelidir.

- 26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Büyükbaş Uzmanı- Evet tarım doğaya bir müdahale, öyle olmasa tarlada bizlerin yabancı ot dediği ama oranın doğal bitki örtüsüne ait bitkiler yetişecekti. Bunu yapmalıyız ama bunun sınırı fazla sömürmemeye ve topraktan aldığını geri verme olmalıdır. Topraktan alınan besin maddelerinin toprağa ahır gübresi gibi yollarla geri iade edilmesi gerekir.

- 27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Büyükbaş Uzmanı- Evrensel ahlaki ödeve uygunluk yönünden çıkış ve niyete bakılmalı.

- 28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Büyükbaş Uzmanı- Hayvancılıkta hormon kullanılıyor. Örneğin Amerika da bayağı sıkı tutuyorlar bu durumu. Amerika'da erkek hayvanları kastre ediyorlar. Sonra hayvanlara hormon veriliyor. Ben Amerika'da böyle bir araştırmada yer aldım. Hayvana verilen ilacın kesimden iki hafta önce durdurulması gerekiyor. Bu çok kesin bir kuraldır orada. Ülkemizde maalesef bu duruma yeteri kadar özen gösterilmiyor. Bu süreye dikkat edilmeden sütü alınıyor ve satılıyor. Kimyasallar konusunda dikkat etmeliyiz ama hayvana antibiyotik vermeyince ölecekse mutlaka vermeliyiz antibiyotiği.

RK- Verimi arttırmak için kullanılmasına karşı mısınız?

Büyükbaş Uzmanı- Çok popülist olacak ama insana zarar vermeyecekse uygun doz ve prosedürlerde uygulanabilir.

RK- Bitkisel üretim içinde aynı mı düşünüyorsunuz.

Büyükbaş Uzmanı- Evet iyi tarım uygulamaları kullanılabilir.

- 29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Büyükbaş Uzmanı- Doğrudur (birkaç tohum ve ilaç firması adı verildi)

RK- Hayvancılıkta da durum aynı mı?

Büyükbaş Uzmanı- Hayvancılık biraz farklı. Örneğin Siyah Alacalar Hollanda merkezli ama dünyanın değişik yerlerine gitmiş, biz Kanada'dan da Siyah Alaca alabiliriz.

RK- Sizce yerel hayvan türleri konusunda bir sıkıntı yaşıyor mu?

Büyükbaş Uzmanı- Evet sayıları azalıyor çünkü verimleri düşük.

RK- Burada verimden anladığımız süt miktarı, sütün besin değeri açısından baksak durum değişebilir mi?

Büyükbaş Uzmanı- Evet değişebilir. Örneğin Gıda Mühendisliğinde bir arkadaşımın doktora tezi benzer bir konuydu. Çalışmada keçi sütlerinin içerikleri karşılaştırılmış. Saanen keçileriyle bizim kıl keçilerinin sütleri karşılaştırıldığında birbirinden çok farklı ürünler oldukları ortaya çıkmış. Kıl keçisinin sütünde E vitamini, çinko ve selenyum miktarları daha yüksek. Normalde belki kıl keçisi sütünü süt diye değil ilaç diye içmek lazım. Ama pazarda süt litreye dayalı olarak değerlendirildiğinden bunun bir önemi olmuyor.

30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Büyükbaş Uzmanı- Bence bu şirketlerin amacı para kazanmak. Onun dışındaki komplo teorilerine çok inanmıyorum. Sonuçta aynı ürünleri Amerika'da tüketiyorlar.

31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Büyükbaş Uzmanı- Bence medya kullanılarak bir savaş veriliyor. Kimi gruplar belgeseller düzenliyorlar ve bu programlarda ketojenik diyet öneriyorlar. Bu diyetin amacı karbonhidratı düşürüp protein ve yağ esaslı beslenmek. Başka bir belgeselde de karbonhidratların alınması gerektiği gibi bilgiler veriliyor. Bunları izlediğinizde Amerikan Kalp konseyinin kırmızı et tüketimini destekleyen açıklama yaptığını görüyorsunuz ama programın sponsoru kırmızı et üreticileri derneği. Tabi bütün kurumlar böyle değildir ama bu tür durumlar olabilir. Amerika'da örnekleri de oldu. Kendisinden ders aldığım Amerikalı bir hoca ve ekibinin geliştirdiği bir hormon vardı. Uzun bir süre hayvanlarda kullanıldıktan sonra kadınlarda meme kanseri vakalarının arttığı görülmüş ve yapılan incelemelerde bu hormonun neden olduğu ortaya çıkartılmış. Bu hormon yasaklandı. Ama bu hormon çalışması üniversiteye büyük katkılar sağlamış. Laboratuvarlar ve cihazlar bağlamında büyük bağışlar yapılmış.

RK- Buradaki asıl sorun, ürün geliştirildiğinde bu sonucu biliyor veya tahmin ediyorlar mıydı?

Ya da ürünün alternatifini geliştirdikten sonra mı olumsuz etkileri konusunda araştırmalar yapıp yeni ürüne yönlendirme yapılıyor?

Büyükbaş Uzmanı- Bunlar olabilir. Örneğin bu çalışmalarda sonuçlar şirketin istediği gibi olmasaydı, sonuçları yayınlarlar mıydı? Bence hayır. Ticari kaygılar etik değerlerin önüne geçebiliyor.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Evet fast food buna örnek olabilir.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Büyükbaş Uzmanı- Hindistan'da pamuk tohumlarıyla ilgili büyük bir travma yaşandı. Hindistan'ın bir bölgesinde çok verimli olduğu iddia edilen tohumlar dağıtılıyor. Verim gittikçe düşüyor ve bu kısır döngüde kalan çiftçiler intihar ediyorlar. Türkiye'deki bu yerel tohum değişimi hareketleri önemli ben bu tür gen kaynaklarını korumaya yönelik organizasyonları destekliyorum.

RK- Bu sarmaldan çıkışta yerelleşmeye önem veriyorsunuz. Bu noktada küresel firmalarla rekabet edecek teknoloji ve bilimsel çalışmaların yapılması fikri hakkında ne düşünüyorsunuz.

Büyükbaş Uzmanı- Elbette bu tür çalışmalar da yapılmalı. Fakültemizde ıslah konusunda çalışmalar yürüten arkadaşlarımız var bu tür çalışmalar mutlaka yapılmalı.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Büyükbaş Uzmanı- Eşyanın tabiatına aykırı, tarım doğaya bir müdahale ama belli ölçülerde olabilir. Örneğin bir koyunun doğada otlaması doğayla dost kabul edilebilir. Hayvanın tabiatına uygun yetiştirme yöntemleri uygulanabilir. Ben kendi çocukluğumu düşündüğümde yaylada koyun otlatıyorduk, doğayla dost yapılabilir.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Hayır, etkilerin insanlığı açlık seviyesine getireceğini düşünmüyorum. Sadece toplam enerji üretimi azalacağından belki bugünkü obezite sorununa neden olan aşırı beslenmeyi azaltmak gerekir.

- 36-** Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Evet uygulanabilir ama uygulamadaki örnekleri önemli. Örneğin bir arkadaşım organik şirketin paketleme biriminde çalışıyordu. Baharat üreten bir firmaydı. Arkadaşıma organik olan ile organik olmayanın farkı nedir diye sorduğumda, sadece vurulan damga cevabını verdi. Bu ahlaki mi? Bence teşvik edilmeli ancak iyi denetlenmeli.

- 37-** Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Büyükbaş Uzmanı- Maliyet durumuna dikkat edilmeli. Türkiye için çok erken. Organik tarım pazarlarının gelir seviyesi yüksek yerleşim yerlerinde kurulduğunu göz önünde bulundurduğunuzda henüz ülke tarımının geneline hitap edecek seviyede olmadığı ortaya çıkıyor. Fakültede bir arkadaş organik gül ile endüstriyel gül üretimini karşılaştırdı. Organik üretimde fayda maliyet durumu başa baş ama rekolte düşüyor. Yani üretim miktarı azaldığı için fiyat yüksek olmak zorunda. Çiftçi açısından da zahmetli bir üretim. Örneğin Türkiye’de organik süt üretimi yapan büyük bir firma, yoncadan diğer yemlere kadar organik üretiyorlardı. Ancak sonradan Pazar sorunu çıkmaya başladı, organik sütleri satamayınca normal sütlerle karıştırıp normal süt olarak satmak zorunda kaldılar.

- 38-** Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Büyükbaş Uzmanı- Çevreye dost ve tüketiciye karşı dürüstlüğün temelinde olduğu bir tarım uygulanmalı.

- 39-** Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Büyükbaş Uzmanı- Islah özellikle broylerler üzerinde sürekli tartışma konusu oluyor. Broylerlerin 42 günde kesime gidiyor olması tartışılıyor. Oysa hayvanlara dışarıdan müdahale yok bunlar ıslah yoluyla geliştirilmiş tavuklar. Örneğin göğüs eti büyük olan anne baba seçip bir sonraki kuşak oluşturuyorsunuz ve bu şekilde özellikler kazandırılıyorsunuz. Ancak hayvanlarda verimi arttırırken çevre koşullarına duyarlılık da artıyor. Örneğin bizim yerel büyükbaş hayvan türlerimiz keneye karşı dayanıklıyken, siyah alaca türü keneye karşı dayanıklı değil. Yarın dünyada ne tür gelişmeler olacağını bilmiyoruz o nedenle yerel türlerin kullanılmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü yerel hayvanlar kendi evrimsel süreçleriyle günümüze gelmişler. Islah edilen

hayvanlarda işleyiş doğanın kuralları içerisinde olsa da doğal seleksiyon yok. Sadece verime konsantre olarak yapılan ıslah diğer değişimleri göz ardı edebiliyor.

Ben İsrail’de bulundum orada geçmişten güzel bir örnek var. İsrail’e 1914 yılında Hollanda’dan siyah alaca ineği getiriyorlar hayvanlar ölüyor. İlk aşamada biz bakamadık galiba diye düşünüyorlar sonra bir daha getiriyorlar ve yine ölüyor. Sonra hayvanlarla ilgili değil çevreyle ilgili bir sorun var diye düşünüyorlar çünkü yerel türlerinde hiçbir sıkıntı olmuyor. Sonra kendi türleriyle siyah alacayı melezleyerek yeni bir tür elde edemez miyiz diye düşünüyorlar ve ıslah çalışmalarına 1914 yılında başlıyorlar. Şu an İsrail Holstein diye bir inek var dünya şampiyonu. Bu çalışmalar uzun yıllar gerektiriyor.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Evet hedefe konsantre bir gen transferi. Örneğin Amerika’da keçiye örümcek geni transfer ettiler ve keçinin sütünden örümcek ipi ürettiler. Islah uzun süreli bir uygulama bu işlem zaman kazandırıyor. Ama bu işlemin, zaman kazandırırken ne kaybettirdiğini bilmiyoruz. Ortaya çıkan ürünün insan sağlığı üzerindeki etkileri konusu belirsiz. GDO uygulamalarını tümünden reddetmiyorum olumlu yönleri elbette var. Amerika’da mısırdaki uygulanan GDO’nun Monark kepeneklerini olumsuz yönde etkilediği ortaya çıktı. Islah doğanın kuralları içerisinde işliyor ancak GDO’da bunun dışına çıkılması evrensel ahlaki ödeve aykırı gibi, biraz Tanrı rolü oynanıyor. Melezlemede türler doğada bunu kendileri de yapabiliirdi ama GDO öyle değil. Sonuçları çok dikkatli incelenmeli.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Zaten GDO çalışmalarının amacı bu ama bu amaçlara ulaşırken Monark kelebeklerinde olduğu gibi beklenmeyen ve tahmin edilemeyen etkiler de ortaya çıkabiliyor.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Büyükbaş Uzmanı- İslami kurallara göre kesimi öngörüyor. Bence biraz kandırmaca gibi ama insanların bu konuda duyarlılıklarını anlamak gerekir. Pakistanlı bir arkadaşım vardı etin kilosu Amerika’da bir dolarsa o 3-4 dolara alıyordu. Burada yetiştirme değil kesim yönteminden bahsediyoruz. İsrail’e gittiğimde bir kesimhane ziyareti yapmıştık. Orada

Musevi şeriatına göre kesime “Koşer” adı veriliyor. Bu yöntemin kuralları var; öncelikle hayvan kesilirken sırt üstü yatacak, hayvan az acı çekmiş olmalı gibi kurallar bunlar. Kesimhanede hayvan bir hazneye alınıyor, sistem hayvanı sıkıştırıp ters dönüyor ve hayvan sırt üstü konuma getiriliyor. Sonra pnömatik bir sistem hayvanın çenesini kaldırıp kırırdamasını engelliyor. Ardından bir hahamın gelip özel bir bıçakla tek hamlede hayvanı kesmesi lazım. Ancak bıçak omuriliğe değmemeli. Bıçakta biraz pürüz olmuşsa omuriliğe değmiş deniyor ve et Koşer olmuyor. Farklı dinlerin bu tür uygulaması olabiliyor.

RK- Etin helal olmasında sadece kesim yöntemlerine bakılması acaba inancın özüne ne kadar uygun. Hiçbir din insanların sağlığının bozulmasını istemez. Siz hayvana antibiyotik veya başka şeyler vermişsiniz, doz aşımı yapmışsınız, yarılanma süresine dikkat etmemişsiniz, ama kesim yöntemine bakılarak bu inancımıza uygundur denebilir mi?

Büyükbaş Uzmanı- Evet tartışılması gereken bir konu.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Büyükbaş Uzmanı- Hayır

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Büyükbaş Uzmanı- Değilim.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Büyükbaş Uzmanı- Goethe’nin bir sözü var, “Bir mahallede hayvanlar insanlardan kaçmıyorsa orada yaşayabilirsiniz, çünkü orada iyi insanlar vardır.” Diyor. Bence doğru. Elbette onların hakları var ve onların haklarını savunuyoruz.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Elbette hepsinin üreme hakları, kendi davranışlarını sergileme gibi hakları var. Endüstriyel tarımda bunlara çok dikkat edilmiyor. Çiftlik hayvanlarının hakları göz ardı ediliyor belki de insanların işine geliyor. Bu durumda yeni mevzuatlar gelmesi gerekiyor ve maliyetler artabilir. Bu durum belki bilerek göz ardı ediliyor.

RK- Çiftlik hayvanlarının üretiminde sizce hayvan haklarına aykırı hangi uygulamalar var, örnek verebilir misiniz?

Örneğin inekler doğum yapıyorlar ve yavru inekten hemen uzaklaştırılıyor. Aralarında bağ kurulmasına izin verilmiyor. Çünkü ineklerde süt verme reflekse bağlı bir eylem. Anne

yavruyu görmeden süt vermeyebiliyor. Bunu önlemek için onu hemen ayırmak gerekiyor. Biz bunu köylerde yapmıyorduk ama endüstriyel hayvancılıkta böyle. Biz önce yavrusuna emzirtirdik sonra sağardık. O ineğin annelik yaşamak, yavrunun da o sevgiyi tatmak hakkı.

RK- Bilimsel araştırmalarda kullanılan kanül işlemi de tartışmalara neden oluyor.

Büyükbaş Uzmanı- Evet bizde yapıyoruz bu uygulamayı. Yapılmasa daha iyi olabilir ama bunu bilimsel araştırmalar için yapıyoruz.

RK- Ancak biz bu araştırmayı hayvanın sağlığı için değil, insanların çıkarına daha iyi hizmet ettirebilmek için yapıyoruz.

Büyükbaş Uzmanı- Evet oda var ama bazen hayvanlar içinde yapıyoruz. Çok sık yapılan bir uygulama değil her üniversitede bir tane vardır. Sayısı toplamda yüzü geçmez.

47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Büyükbaş Uzmanı- Yok bence değil, bu anlamda yapılan bilgilendirmenin de çok dürüst olduğuna inanmıyorum.

48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde endüstriyel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Büyükbaş Uzmanı- Evet hayvan refahı tercih neden olur.

49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Büyükbaş Uzmanı- Bütçem doğrultusunda %20 fazla olabilir.

50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Büyükbaş Uzmanı- Evet tercih nedenim olur. Belki bu işletimleri de teşvik etmeli.

51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Büyükbaş Uzmanı- Bu durumda %10 fazla verebilirim.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Büyükbaş Uzmanı- Elbette olur.

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Büyükbaş Uzmanı- Burada %40'a kadar çıkabilirim.

- 54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Büyükbaş Uzmanı- Olmaması gerekir. Ama günümüzde oluyor.

- 55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Büyükbaş Uzmanı- Bir söz vardı sen ne yiyorsan o sundur. Birebir böyle bir etki olduğuna inanmıyorum ama bu olmayacağı anlamına gelmez.

- 56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Büyükbaş Uzmanı- Evet %40 olarak güncellerim.

- 57- Size göre en önemli çevre sorunu nedir?

Büyükbaş Uzmanı- Toprak kirliliği hem tarımı hem de çevreyi doğrudan etkiliyor. İklim belki kendini toparlayabilir ama toprak kirliliği bence daha riskli.

- 58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Büyükbaş Uzmanı- Teşekkürler.

Büyükbaş Yetiştiricisi Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcının nitelikleri: Büyükbaş hayvan yetiştiricisi, ziraat mühendisi.

Görüşme Tarihi: 30/04/2019

Görüşme Süresi: 42 dakika 38 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Toplumun yargıları ve önyargılarıyla olan uyumu o eylemin ahlaki değerini belirler.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Ben biraz daha niyet odaklı bakılması gerektiğini düşünüyorum.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-İslam'a mensup bireyler olduğumuz için, İslam'da bir akıl dini olduğu ve temelinde hoşgörü olduğundan dolayı benim kararlarımda etkisi yüksektir. İslam'da olaylara niyet odaklı bakmaktadır. Bence İslamiyet bu alanda açıklayıcıdır.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Büyükbaş Yetiştiricisi- Yerlerini söylememeyi tercih ederim.

RK- Bu durumda yalan söylemeyi tercih etmiş oluyorsunuz.

Büyükbaş Yetiştiricisi-Ama niyetim iyi olduğu için.

RK- Aslında burada çıkış yolunu değil sonucunu temel almış oluyorsunuz. Sonucu olumsuz olduğu için doğru söylemeyi tercih etmemiş oluyorsunuz.

Büyükbaş Yetiştiricisi-Evet insan hayatını kurtarmak söz konusu olduğunda yalan söylerim.

- 5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Varsayılan insan kendi akli ve iradesiyle hareket edebiliyorsa insanlara özel bir değerlendirme yapılmamalıdır diye düşünüyorum. İnsanlara göre değerlendirme yapmanın hatalara neden olacağını düşünüyorum.

- 6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Mutlu olmak ve mutlu etmek olmalıdır.

- 7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Ulaşılabileceğini düşünüyorum

- 8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bence kısa süreli hazlar. Çünkü uzun süreli hazların tadına varamayabilirsin. O sürekli olduğu için artık ona karşı duyarsızlaşabilirsin. Kısa süreli hazlardan bir hazzın süresi bittikten sonra başka bir şeyden zevk alacaksın.

RK-Antik yunan felsefecileri, bir insan ölüm anında kendi yaşamını düşündüğünde mutluluk ve huzur halini yaşayabiliyorsa bu duruma “eudaimonia” adını vermektedirler ve böyle bir yaşamın etik bir yaşam olacağını ifade etmektedirler. Bu açıdan baktığınızda hazlar hakkındaki düşünceniz ne olur?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Evet ölümlerken insan geçmişe baktığında uzun süreli hazlar için mutlu ve huzurlu olacaktır. Ama gençliğinde insan öyle bakmıyor.

- 9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Çevre elbette çok önemli özellikle benim gibi yetiştiricilikle uğraşıyorsanız daha önemli olmakta.

- 10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-İnsan kendi yaşamının sürekliliğini devam ettirebilmek için çevreyi korumalıdır.

- 11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-İnsan bize kalmış bir miras, bir aile yadigârı gibi düşünülmeli.

RK- Ancak biraz önce insan kendi yaşamını sürdürmek için onu korumalı demiştiniz. Bu durum biraz çelişmiyor mu? Örneğin yere çöp atma durumunu değerlendirelim, yere çöp atmak evrensel ödevimize aykırı diye mi yapılmamalı yoksa ben bu çöprü atarsam doğaya verilen zarar bir şekilde benim yaşamımı etkiler o nedenle bu eylem yapılmamalıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bu bakış açısıyla baktığımda sonuç odaklı düşünüyorum, eylemin etkileri insan yaşamını etkileyeceğinden dolayı yapmamalıyız.

- 12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bence öyle değil insan, insan olduğu için korumalıdır. Bir ateist dini olmadığı için çevreye zarar veremez.

- 13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Dünyada her şeyin insanlar için var olduğunu düşünebiliriz. İnsan piramidin tepesinde olduğu için ister istemez her şeyi kontrol altında tutacaktır.

- 14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bence insan merkezde olmalıdır. Ancak herkesin temelde çevreye saygı duyması gerekiyor. Ta ki insan hayatı açısından risk oluşturana kadar. İnsan yaşamını risk altın sokuyorsa bu durumda müdahale etmek gerekir. Temelde herkesi korumak isterim ama insan hayatına bir canlı zarar vermek isterse onu etkisiz hale getirmeliyiz.

- 15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluşursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Kendi mantığımın ne söylediğine bakarım. Ancak İslam'ın temel unsurlarıyla çelişmemesine de dikkat etmeye çalışırım.

- 16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Sahiptirler.

- 17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Avatar filmindeki gibi demek istiyorsunuz, ben böyle bir bağ olduğunu düşünmüyorum.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Evet türsel anlamda olabilir, yanlış bir yaklaşım ama yapacak bir şey yok bugün dünya bu şekilde.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Evet kesinlikle öyle düşünüyorum

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-İnsan olduğunu düşünüyorum.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Çevre sorunlarının bu seviyeden sonra çözülebileceğine inanmıyorum. Bir kartopu gibi gittikçe artarak devam edeceğini düşünüyorum.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bu genelleme olur, ancak kadınların yapısından dolayı çevre konusunda daha hassas olduklarına inanıyorum.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Kadınların daha sorunlu olduğunu düşünüyorum.

RK- Yanlış anladınız kadınların toplum içerisindeki fırsat eşitsizliği gibi sorunlarını kast etmiştim.

Büyükbaş Yetiştiricisi-Ben pek bağ kuramadım.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Büyükbaş Yetiştiricisi- Ben olumlu bakıyorum, geliştirilebilir bence yeterince de gelişmiş durumda.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Büyükbaş Yetiştiricisi-İnsan sağlığı açısından evet olmalı. Bunlar kontrollü ilaçlama, aşılama, kontrollü depolama vs. Ancak bu uygulamalar sıkı bir denetime tabii tutulmalı.

- 26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Başkalarının özgürlüğünü kısıtladığımız zaman bu bir suç. İnsan kendi, hayatı zora girene kadar çevreyi ve diğer canlıları korumalı fakat kendi hayatı zora girdiğinde bu değişiklikleri yapabilir. Bunun sınırı çevre üzerinde geri dönülmez hasaların oluşmasıdır.

- 27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Tarımda biraz daha sanki sonuca bakılmalı diye düşünüyorum.

- 28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Arınma sürelerinin çok uzun olduğunu düşünüyorum. Fakat şu anki teknolojiye bilim bu kadarını üretebiliyor. Tarımda kimyasallar kullanılmalı fakat uygun dozlarda ve prosedürlerine uygun şekilde uygulanmalı.

- 29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Evet.

- 30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bence bunların amacı güçlerini arttırmak ve para kazanmak.

- 31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Olabilir örneğin domuz gribi aşısı konusunda da bu tür uluslararası kuruluşların toplumları yanılttığını gördük.

- 32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Düşünüyorum. Fast food sektörünü bir örnek olabilir.

- 33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bu saatten sonra kurtulmak zor. Sanayi devrimi sonrasında bu şirketler tarımı ele geçirdi. Bu sistemden bir çıkış olacağına inanmıyorum.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Yapılabilir.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Hayır katılmıyorum.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Bence iyi tarım yapılamıyor. Yapılabilse bile çevreyi koruma açısından organik tarıma göre daha geride kalacaktır.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Organik tarım ürünlerinin diğerlerinden daha kaliteli ve lezzetli olduğunu düşünüyorum. Ancak kendi çevremde organik tarım adına yapılan üretime baktığımda gerçekten organik tarım yapılmadığını görüyorum.

RK- Üreticilerin tüm kurallara uyarak organik üretim yaptığını kabul etsek, tarımsal üretimde alternatif bir üretim şekli olabilir mi?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Organik tarım ürünlerinde fiyatlar yüksek olduğu için herkes bu ürünleri alamayabilir.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Doğaya geri dönmeyecek zararların verilmeyeceği bir üretim uygulamak temel ahlaki ilke olmalıdır.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-İslah hayvanları ve tohumları daha iyiye taşımayı hedefliyor. Bence ıslah tarımda ve hayvancılıkta verimliliği arttırmak amacıyla uygulanması gereken bir yöntem. Bir işletme sahibi olarak az maliyetle çok gelir elde etmeyi hedeflerim. Bu kapsamda ıslah edilmiş türler bize bu imkânı sağlıyor.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-GDO konusunu basından takip ettiğinizde çok kötü bir şey olduğunu düşünebilirsiniz. Bence tamamen bilinçli bir şekilde yapılması durumunda onun da çok faydalı olacağına inanıyorum.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Olabilir GDO ile bitkiler bazı hastalıklara karşı bağışıklık kazanıyor. Örneğin domatesteki siyah lekelerle karşı bir gen transferi yapılması durumunda ilaç atılmayacaktır ve bu durumda daha sağlıklı en azından ilaç kalıntısı olmayan ürünler üretilebilecektir.

RK- GDO'lu ürünlerin insan sağlığına uzun süreçte olumsuz etkileri olabileceği iddiaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Maalesef bu etkileri görece kadar vaktimiz yok, belki biraz kobay olacağız ama kullanmamız gerekiyor.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Ben ona çok inanmıyorum bana ayırtırmaktan başka bir şey yaramıyor gibi geliyor. Tabi ki hayvanın sağlığına zarar vermeyecek eziyet etmeyecek şekilde öldürülmesi gerekiyor. Yani başında hoca tutmanın anlamı olmadığını düşünüyorum.

RK- Gerçekten uygulandığına inanıyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Ben ticari bir amacı olduğunu düşünüyorum.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Hayır değilim

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Hayır değilim

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Hayvanların istismar edildiğini düşünüyorum. Özellikle tavuklara yapılanları insanın içi kaldırmıyor.

RK- Tavuklara ne yapıyor?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Civcivken alınıp 30 santimetrekareye hapsediliyor. En yüksek verimin elde edilmesi hedefleniyor ancak hayvanında bir canlı olduğu unutuluyor. Büyükbaş

hayvanlar içinde benzer şeyler oluyor. Örneğin bir metre çamur veya gübre içerisinde beslendikleri koşullar oluyor. Ben bu tür uygulamalara karşıyım.

- 46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Elbette olduğunu düşünüyor.

- 47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Benim hayvanlarım olduğu için pek hayvansal ürün almıyorum. Ama gezen tavuk ürünlerini almayı tercih ederim.

- 48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde konvansinel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Evet bir tercih nedeni olur.

- 49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Yüzde beş fazla bedel ödeyebilirim. Yüzde 5 az görülebilir ama bu oran o üründen elde edilen kar kadardır. Bu bağlamda o üründen yapılan karın %100 üne karşılık gelir.

- 50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Yine tercih sebebi olur.

- 51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Yüzde beş olur. Bu tabi ki benim ekonomik koşullarıma göre böyle olur.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Elbette tercih nedeni olur.

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz?
Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-İnsan sağlığı söz konusu olduğu için %30 fazla verebilirim.

- 54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Olur, oluyor mesela (Bir Tavuk Firması Sahibinin Adı Verildi) bence çok mutludur.

- 55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Öyle bir yazı okumuştum. Hayvanların ölmeye önceki ruh haline vücudunda hormonal değişiklikler oluyormuş sanırım adrenalin hormonu artıyormuş. Bu durum onun etini yiyen üzerinde de etkiler yapıyormuş. Bu durum bana da mantıklı gelmişti.

- 56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Evet bu koşullarda yükseltirim. Bu durumda %15'e yükseltebilirim.

- 57- Size göre günümüzdeki en önemli çevre sorunu nedir?

Büyükbaş Yetiştiricisi-Çevre sorunlarının birçoğunun hava kirliliği ile ilişkili olduğunu düşündüğümünden hava kirliliği.

- 58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Teşekkürler.

Küçükbaş Yetiştiricisi Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Küçükbaş Yetiştiricisi

Katılımcının özellikleri: Küçükbaş hayvan yetiştiricisi ve bitkisel ürün üreticisi.

Katılımcının Cinsiyeti: Erkek

Görüşme Tarihi: Görüşme Süresi: 61 dakika 34 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Eylemi gerçekleştiren kişinin ve eylemin gerçekleştirildiği kişinin vicdanen rahat etmesini sağlıyorsa ahlaken iyi bir eylemdir.

RK- Yani size göre vicdan belirleyici faktör.

Küçükbaş Yetiştiricisi- İnsanların kendi kriterleri vardır vicdanla alakalı. Taraflar bu eylemden memnunsa bence iyidir.

RK- Sadece iki insan arasındaki eylemleri düşünmeyelim, eylem birden fazla insanı da etkiliyor olabilir.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Kişinin karşısındaki veya kişilere zarar vermeden yapmış olduğu eylemdir.

2- Bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Eylemin sonucu önemli değildir, o eylemi gerçekleştiren kişinin o davranışı yapması bir evrensel ahlaki ödevidir gibi düşünülerek mi değerlendirilmelidir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bence niyet önemli, sonucu önemli tutarsan birilerini kandırıyor olabilirsin. Birilerini kandırarak ne kadar olumlu ilerleyebilirsin ki.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bu eylemden eyleme değişir. Ancak ben işin ahlaki boyutunun dini boyutundan daha önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bütün dinlerin ortak noktaları bellidir. Hiçbir din ahlaksızlığa sevk etmez. Ben bu bağlamda bir eylemi değerlendirirken dini boyuttan çok ahlaki boyutuna önem veririm.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz hakkında bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istedikler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, evde olup

olmadıkları konusunda bilgi istediklerinde ne cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Birkaç soru öncesiyle bağlantılı işin içinde niyet var. Yerini söylerim ama onları o adama vermem.

RK- Ama engel olmayacaksın, elinde silah var.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Engel olamazsam söylemem ama o zaman da kendimle çelişmiş oluyorum. Ama söylemem.

RK- O zaman sonucu bir insanın yaşamını kurtaracaksa yalan söylerim diyorsunuz yani.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet oraya çıkıyor.

RK- Burada bir hayvanın hayatı söz konusu olsa durum değişir miydi? Varsayalım bir adamı köpek ısınmış ve adam onu öldürme amacıyla silahıyla gelmiş, Köpek size sığındaysa onun yerini söyler miydin?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Mantıklı olan köpeği o adama vermemek, vicdanım ona izin vermiyor.

5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya çıkış noktasına değil, kişinin yaşam sürecine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bence karakteri işin içerisine katmak gerekiyor.

RK- Bu durumda öznel bir değerlendirme yapmış olmuyor muyuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet bir nevi kaosa sürüklemek gibi oluyor ama şimdi bir hırsızlık eylemini ele aldığımızda hırsızlık olaylarının nedenleri farklı olabiliyor bence bazıları tolere edilebilir. Bazı hırsızlık olayları zorunluluktan yapılmakta bunlar maruz görülebilir yani aslında kabul edilmemeli ama o insan için son çare ise kabul edilebilir.

RK- Hayat kurtarmak için hırsızlık yapar mısın?

Küçükbaş Yetiştiricisi- O konuma gelmeyi hiç istemem. Ama açlıktan ölmek için fırından ekmek çalmak hırsızlık mıdır?

RK- Gece çocuğun hastalanmış acilen bir ilacı vermen gerekiyor ve eczane kapalı, nöbetçi eczaneye gitmeye zamanın yok, kapalı eczanenin camlarını kırıp ilacı çalar mısın?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Öyle bir durumda camı çerçeveyi indirir çalarım ama sonraki gün karşılığını öderim.

RK- Bu davranış ahlaki midir sence?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bence evet.

RK- Yani bu eylemi yapan insanın yaşamı incelendiğinde hiç hırsızlık yapmayan bir insan, karakteri de kurallara uyma eğilimi gösteriyor ama mecbur kalmış bu hırsızlığı yapıyor. O zaman bu eylem, hırsızlığa eğilimli bir insanın aynı koşullarda yaptığı eylemle aynı değerlendirilmemeli mi diyorsunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet öyle düşünüyorum.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Mutluluk ulaşılması çok güç bir şey değil bence. Hayatın amacını çok da anlamış birisi değilim. Birileri doğuyor, birileri ölüyor. Ama hayatın amacı güzel yaşamaktır.

RK- Güzel yaşamak da mutlu olmaya bağlı değil mi?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet haklısınız ama mutluluğu nerede aradığınıza bağlı.

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak mı etik bir yaşama ulaşabilir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- O insanı mutluluğa ulaştıracak hazla o insanın sadece kendisini mi ilgilendiriyor, başka insanların canını yakmadan, bir şeylere zarar vermeyecekse bu şekilde yaşamasının bir mahsuru yok.

8- Bu hazlar sizce kıs süreli para, şöhret ve cinsellik mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli hazlar mı olmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Mutluluk insandan insana değişir. Ama bana göre mutlu olmak için para ve şöhret gibi şeylere gerek yok. Uzun süreli hazlar olmalı diye düşünüyorum.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Çevre deyince şu an canlı cansız bütün varlıkları barındıran ortamdan bahsediyoruz. Korunması gerektiğini düşünüyorum. Yaşantım ve çocuklarımın yaşantısı için korunmalı yani yolda yürürken yüzüne baktığım bir çocuğun geleceğini tüketmemek gerekir diye düşünüyorum.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Kendi yaşamını tehdit edeceği için korunmalı ama sadece kendi yaşamını değil bütün canlıların yaşamını da tehdit edecek sonuçlar ortaya çıkabileceği için korunmalıdır. En çok zararı insan verdiği için çevreyi en çok koruması gerekenin de

insan olduğunu düşünüyorum. Hiçbir sincap inşaat yapmıyor ya da ağacı kesmiyor. Zarar veren biz olduğumuz için korumakla yükümlü olan da insan.

- 11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa evrensel bir ödev midir? Çevreyi korumak insanların ahlaki ödevleri midir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bence evrensel ahlaki bir ödevimiz.

- 12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Hayır.

- 13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Hayır. Çünkü dünya insandan önce yaratılmış. Niye insanlar için olsun ki?

- 14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı olmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Sabit olan düzenin korunmasını istiyorum ben bu nedenle canlı cansız her şeyin merkezde olması gerektiğini düşünüyorum. Sonuçta hayvanlar nasıl yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı kullanıyorsa insanlar da kullanıyor. Kimseye tarım yapma ya da inşaat yapma diyemeyiz ama önemli olan yaptığımızı yerine koyabiliyor muyuz? Yani meydana getirdiğimiz hasarı onarabiliyor muyuz? Yaşamak için hasar vermek zorundayız biz bunları yapmazsak hayat durur. Ama kullandığın kadarını yerine koyabilmek önemli.

RK- Bu bakış açısı biraz insan merkezli olmadı mı? Ben doğayı onarmazsam insan yaşamı tehlikeye girecek o nedenle korumalıyım gibi bir anlayış oluşuyor sanki.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Hayır diğer canlılar da var.

RK- O zaman canlı merkezli bir bakış mı demek lazım?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Hayır canlı merkezli bakmadım. Genel manada canlılar doğayı kullanmak zorunda burada kullandığını yerine koymak önemli.

- 15- Dini inanışınla çevre konusunda kendi etik ilkelerin ve ahlaki yargıların arasında bir çelişki oluşursa hangisine uygun hareket edersin?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Benim dini inancımınla çeliştığım noktalar var zaten. Ben bu durumda kendi vicdanımı dinliyorum.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bu çıkara göre değişir. Bir yerde kaza ile yanan bir yere inşaat yapması ahlaki değil ama barınma ihtiyacını karşılamak için ev yapması makul olabilir. Yani bir yeri durduk yere katledip orada binalar yapmak bana mantıklı gelmiyor. Isparta'nın yerleşim yerleri ev ihtiyacını karşılamak için yeterli ancak manzarası güzel diye başka bir ekosistemi talan edip inşaat yapmak bana etik gelmiyor.

RK- Yani temel ihtiyaçlarımız için zarar verebiliriz ancak bunların ötesindeki isteklerimiz için zarar verme hakkımız olmamalı diyorsunuz.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet bence öyle.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunuz düşünüyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- İnsanlar besin zinciri içerisinde diğer canlılara bağlı.

RK- Besin zincirinin ötesinde bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Öyle bir şey olduğunu düşünmüyorum.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Zannetmiyorum, biraz çelişkide kaldım.

RK- Irkçılık ayrımcılıktır, bazı insanlar için sadece bir ırkı üstün görmek değil bir türü de üstün görmek ırkçılık olarak adlandırılmaktadır.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bugün içinde yaşadığımız dünya böyle hepimiz ırkçıyız o zaman.

RK- Peki siz bunu türsel bir ırkçılık olarak görüyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- İş yapabilme kapasitesi olarak diğer canlılardan öndeyiz. O nedenle biz bu avantajımızı kullanıyoruz. Bence bu durum ırkçılığa girmiyor.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bence ahlakın kapsamı içerisinde.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- İnsan faaliyetleri olduğunu düşünüyorum.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Çözülebileceğine inanmıyorum.

RK- Peki bir çözüm aranacaksa nereden başlanmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Genel anlamda ormanların yok olmaya başladığını düşünüyorum.

Bunun yanında su kaynaklarının da korunmasının hayati önemi olduğuna inanıyorum.

RK- Bu noktada yapılması gereken ağaç dikmek mi yoksa çocukluk çağından itibaren insanlara ağaç ve doğa sevgisini aşılamak mı? Ya da bunların dışında insan çevre ilişkilerini tartışıp yeniden konumlandırıp yaşam modelimizi yeniden şekillendirmek mi olmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Son söylediğiniz mantıklı fakat şu anda bunu yapabilecek bir kitle olduğunu düşünmüyorum. O nedenle yeni gelecek nesillere doğa ile uyum içerisinde bir yaşamın öğretilmesiyle başlanması gerektiğini düşünüyorum.

RK- Şu ana kadar gerçekleştirdiğin gözlemlere dayanarak gelecek neslin doğa konusunda daha duyarlı olacağına inanıyor musun?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Sosyal medyadan takip ettiğim kadarıyla insanların çevre ve hayvan hakları konusunda sesleri daha çok çıkmaya başlıyor. Bu konuda bir duyarlılık artışı olduğunu görüyorum.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Dünyayı yönetenlerin çoğunun erkek olduğunu ve korumayla ilgili örgütlerin başında ve aktif kadrolarında kadınların olduğunu görünce kadınların daha duyarlı olduklarını düşünüyorum.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bence ilişkilidir. Bence bir insan bencilse kadını da aşağılayabilir ki bencil insan bence çevreye de duyarlı değildir.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Ülke tarımı olarak bakacak olursak, bunlar hayvancılık ve bitkisel üretim için geçerli, küçük işletmelerde üretim yaptığımız için maliyetlerimiz yüksek, sendikalaşamıyoruz, kooperatifleşemiyoruz. Bu tip sıkıntılar var. Genel olarak da tarımı bilinçsiz yapılıyor. Biz aile olarak eskiden beri hayvan yetiştiriyoruz ve yem üretmek amacıyla bitkisel üretimde yapıyoruz. Eskiden gelen kalıplara göre üretim yapıyoruz ve kendimizi hem altyapı hem de zihniyet olarak yenileyemiyoruz.

RK- Endüstriyel tarım uygulamalarının insan ve çevre üzerindeki riskleri açısından neler düşünüyorsunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bu işlerin siyasal boyutlarına da bakmak lazım. Yerli tohum yerine ithal tohum kullanılması yönünde yasalar çıkartılıyor. İthal tohumlardan verim alabilmek için kimyasal gübreleri kullanmak zorundasınız. Çiftçi gübre ve ilaçlara bağımlı hale getiriliyor. Çiftçi gerçekçi olursak insan sağlığını çok düşünmüyor. Çiftçi 1 vereyim 3 alayım 5 alayım bunun derdinde. Çiftçi buna göre bayiden ilaç ister gübre ister çiftçi aldığı kimyasalın markasına, modeline, insan vücudundaki etkilerine bakmaz. Çiftçi aldığı verime bakar. Endüstriyel tarım kullanılan kimyasallar yoluyla insanların sağlığını riske atıyor.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Elbette düşünüyorum. Hayvancılık açısından bakarsak senden bir şeyler bekleyen bir hayvanı besliyorsun ve sen onlara gerektiği gibi bakımını yapmalısın. Bu hem senin hayvandan daha iyi verim alman için önemli hem de o hayvanın rahatı için gerekli. Şu anda çiftçi ilaç gübre ve yem bayilerinin dediğini yapıyor. Bu bayilerin yönlendirmeleri ahlaki ilkelerin dışında yüksek kar elde etmeyi önceliyor.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Küçükbaş Yetiştiricisi- İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için böyle bir hakkının olduğunu düşünüyorum. Her canlı yaşamını sürdürebilmek için doğaya müdahale eder. Bunun sınırını belirleyemem çünkü dünyanın belli yerlerinde halen açlık varken ben doydum diye üretim yapmaman doğru değil.

RK- Ancak üretim miktarıyla dışından başka toplu bir şekilde canlılara zarar vermeme gibi sınırlar konulabilir mi?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet bu olabilir. Ülkede senelerce yapılmış bir uygulama var. Bitkisel üretimde sulama amacıyla akarsulardan su alarak salma sulama yapmak, bu hem akarsuda yaşayan canlıları hem de kara canlılarını olumsuz etkiliyor. Göz göre göre o akarsuyu kurutmak bence doğru değil. Bence bu tarım ahlakına aykırı.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bence niyet odaklı yaklaşmak gerekiyor. Çünkü bir insan, olağanüstü durumlar haricinde bile bile göz göre göre yanlış yapmamalı.

RK- Bir tarımsal uygulamanın sonucunun zararlı olacağına dair herhangi bir bilgi olmadığını farz edelim. Ancak bu uygulama ilke olarak yapılmamalı, vicdanınızın yapılmaması gerektiğini söylediği veya bu evrensel ahlaki ödevimize aykırı diye düşündüğünüz bir olay yaşadınız mı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Mesela salma sulama işlemleri.

RK- Ama burada sonuç odaklı bakıyorsunuz. Onun sonucunun canlılara zarar vereceğini biliyorsunuz. Benim burada kast ettiğim sonucunun zararlı olup olmadığı bilinmiyor veya net değil. Örneğin genetik çalışmalar gibi. Farz edelim ki genetik müdahalelerin hiçbir zararı yok, hatta bitki su tüketimini azalttığı için su kaynaklarını da koruyor. Bu durumda insanların genlere müdahale hakkı yoktur, bu evrensel ahlak kurallarına aykırıdır diye düşünür müsünüz? Yoksa sonucu iyiye yapalım mı dersiniz.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Önceki sorularda türsel ırkçılıktan bahsetmişsiniz. İnsanın diğer canlılar üzerinde gücünü kullanması. Bu yapılan bitkiye ve hayvana zarar vermiyorsa yapılabilir bence.

RK- Bu bakış açınız biraz sonuç odaklı olmadı mı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet haklısınız.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Maalesef günümüzde üretim yapabilmek için kimyasalları kullanmak zorundayız. Ancak uygun dozlarda kullanmamız gerekiyor.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyorlar?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Ben bu sektörde ilaç firmalarının etkili ve tehlikeli olduğunu ve tarımı yönlendirdiğini düşünüyorum.

30- Sizce küresel tarım şirketlerinin amacı nedir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- İlk başta para kazanmak istediklerini düşünüyorum. Tabi olayı şirketler ve arkalarındaki devletler ölçeğinde düşündüğümüzde bir bağımlılık yaratmak istediklerini düşünüyorum.

31- Size göre şu an dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) bu şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor mu?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Ben insanın olduğu yerde böyle şeylerin olabileceğini düşünüyorum. Bence yanıltıyor olabilirler.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- İnsanların beslenme alışkanlıklarını doğrudan yönlendirdiklerini hatta yönettiklerini düşünüyorum.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bunlar çiftçi ölçeğinde çözülecek sorunlar değil ülkesel ölçekte çözülecek politik yönü de olan sorunlar. Ancak bireysel ve ülkesel çapta yeniden yerleşmeye gidilmeli. Yerli tohumlar yerli ırklara dönmeli. Gerekirse günümüzde yok olan yerel tohumlar genetik çalışmalarla yaşama döndürülmeli.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Aslında yapılabilir ancak bu tarım ihtiyaçları karşılayabilir mi orası şüpheli.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet böyle bir risk var.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Emin değilim. Sonuçta kullanılan kimyasalların canlılara etkisi var.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Doymak isteyen insan organik tarımı aramıyor, kalite isteyen insan organik tarım ürünlerini arıyor. Sağlık ve lezzet arayanlar organik ürünlere yöneliyor bu kitle gelir seviyesi yüksek ve dünya nüfusunun küçük bir kısmı. Ancak tarımın hedefi öncelikle insanların karnını doyurmak. İnsanları doyurmak için organik tarım dışında da üretim yapılmak zorunda.

RK- Peki organik tarımının çevre ve insan sağlığına duyarlı olduğu iddiası size inandırıcı geliyor mu?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Organik ürün yetiştiren birisi olarak, piyasadan aldığım sertifikalı organik domates ile kendi yetiştirdiklerimi karşılaştırdığımda; benim domateslerimin lezzetinin onlarda olmadığını görüyorum. Bu nedenle şüpheli bakıyorum. Bu konuda ikna olduğumu söyleyemem.

38- Tarımda ahlakiliğin ölçütleri neler olmalı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Bütün canlıların yaşam haklarının korunması olmalıdır. Ancak insanın da bir yere kadar müdahalesi olmalıdır. Burada ahlaki ölçütler insan ve çevre sağlığına göre belirlenmelidir.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Ben ıslah çalışmalarının doğayla uyumlu olduğunu ve verim arttırıcı olduğuna inanıyorum. İnsanın bir müdahalesi var ama bunun olumlu karşılanacak sınırlar içerisinde olduğuna inanıyorum.

40- Genetiği Değiştirilmiş Organizma uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Açlığı yok etmeyi amaçladıkları konusunda makaleler ve yazılar okuyoruz. Bunlar gerçekten açlığı yok etmek için kullanılıyorsa onay verilebilir. Fakat sadece kar için uygulanıyorsa ki ben kar için yapıldığını düşünüyorum, bana mantıklı gelmiyor.

RK- Cevaplarınızdan insanın canlıların genetiğine müdahale hakkı var ama sonuçları olumlu olmalı ve hedefi çıkar olmamalı diye düşündüğünüzü anlıyorum.

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet öyle düşünüyorum.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Başarabiliyorsa bence bunlar olumlu sonuçlar. Ama bu tohumlar çoğaltılamıyor ve bu durum amacın sağlık değil para olduğunu gösteriyor. Bu tohumları üreten şirketlerin tarımı bağımlı hale getirdiklerini düşünüyorum. Sonuç olarak daha sağlıklı ürünler geliştirebilirler ama amaçları masum değil.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz. Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Yeterli değildir. Evet bir kesimin inancına uygun üretim yapıldığı iddia ediliyor ama bu o üretimin ahlaki olduğunu göstermez. Çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede yaşıyoruz ve insanlar marketten aldıkları etin İslami usullere uygun üretildiğini bilmek istiyor. İslami açıdan helal ama üretim bütün olarak değerlendirildiğinde ahlaki mi, bence bu sertifika ahlakiliğe karar verebilmek için yetersiz.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Değilim. Çünkü hayvancılık yapıyorum ve insanların yaşaması için bu ete ihtiyacı var.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Değilim.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Yaşayan bir hayvanı durduk yere öldürme hakkına sahip değiliz çünkü onlarla aynı doğada yaşıyoruz. Bazen bu tür sıkıntılarla karşılaşıyoruz. Fakat hayvanların belli bir düzene sokulmasını karşı değilim. İnsanı hayvandan ayıran özellikler var ve insan hayvanlara belli bir düzen vermeli. Ama mutlaka hayvanların canlı olduğunu unutmamalı ve onların refahını da gözetmeliyiz.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Genel manada bu hakların ne olduğunu belirlemeliyiz. Yaşam hakkı, barınma hakkı ve iyi muamele görme hakkı bağlamında elbette aynı hakları var. Sokak köpeğinin başını okşayan insan yetiştirdiği koyuna eziyet ediyorsa bu hem ahlaki değil hem de o insanın psikolojik sorunları olduğuna işaret ediyor. Bence sokak hayvanlarıyla yetiştirilen tavuk aynı haklara sahip olmalı.

RK- Her hayvan güneşi görerek yaşama hakkına sahip midir? Sokak hayvanları güneşi görünürken biz tavuklara güneşi göstermiyoruz, bir kafeste yaşıyoruz böyle bir hakkımız var mı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet haklısınız. Tavuklar o kümeslerde kötü koşullarda yaşatılıyor hatta ölüyorlar.

RK- Siz küçükbaş hayvancılık yapıyorsunuz. Küçükbaş hayvancılıkta hayvan haklarına aykırı olduğunu düşündüğün uygulamalar var mı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Geçimini hayvandan kazanan insanlar onların refahını düşünmeliler.

Ancak net bir şekilde hayvanlara karşı şiddet olduğunu söyleyebilirim. Özellikle çobanların şiddet uyguladığını biliyorum. Hayvanlara vuruyorlar açıkçası bende bazen çobanlık yapıyorum bende vuruyorum. Çünkü bazen vurulması gerekiyor. Bu durum hem hayvanın kendisine zarar vermemesi hem de yetiştiricisine zarar vermemesi için gerekli olabiliyor. Vurulmamalı mı evet vurulmamalı. Ama senin dilinden anlamadığı için vurulmak zorunda kalınıyor.

RK- Şiddet dışında gözlemlediğiniz sıkıntılar var mı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Hayvan ahırlarında iklimlendirme sorunları var. Havalandırma yetersiz oluyor. Hayvanın daha çok yemesini sağlayan ve onları şişiren ilaçlar var. Bu tip ilaçların hayvan bünyesindeki etkilerini bilmiyorum ama sıkıntılı görünüyor.

47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; serbest kümes, kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri senin için önemli midir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Ben etmiyorum. Ben fiyat performans durumuna bakarım. Maalesef ekonomik koşullardan dolayı insanların büyük kısmı benim gibi yapıyor.

48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde konvansinel uygulamalarsa yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Ben yine ekonomik olarak bakarım.

RK- Aralarında fiyat farkı olmasa tercih nedeni olur mu?

Küçükbaş Yetiştiricisi- O zaman mutlu yaşatılmış hayvanların ürünlerini alırım.

49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Çok fazla ödeyemem ama taş çatlasa %20 verebilirim.

50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet olur ama yine fiyat performans dengesine bakarım.

51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Buna da en fazla %20 verebilirim.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda ibare bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Evet olur.

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Yine ekonomik koşullar itibariyle %20'nin üzerine çıkamam.

- 54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Maalesef oluyorlar.

- 55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Çok inanmıyorum.

- 56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirimler insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Yine %20 diyebilirim.

- 57- Size göre en önemli çevre sorunu nedir?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Küresel ısınma, su ve bitki örtüsündeki azalma.

- 58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Küçükbaş Yetiştiricisi- Teşekkürler.

Çiftçi Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Çiftçi

Katılımcının nitelikleri: Bahçe ve tarlada üretim yapıyor, köyde yaşıyor.

Cinsiyet: Erkek

Görüşme Tarihi: 18/07/2019

Görüşme Süresi: 72 dakika 14 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Çiftçi- Ahlak toplumun gelenek ve ananelerinin yaşatılmasıdır. Anne babalar çocuklarına gelenek görenek ve dinlerini anlatarak ahlaklı insan olmalarını sağlarlar. Toplumun geleneklerine, örf adetlerine ve dinine uygun olması o eylemin ahlaklı olduğunu gösterir.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Çiftçi- Önce niyet önemlidir. Bir şey yapıyorsan önce Allah için yapman gerekir. Yaptığın hareket Allah'ın emirlerine uygun olacak ki doğru olacak. Yoksa sonucu sana yaramış başkasına yaramış ne işe yarar?

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Çiftçi- Yaptığımız her davranış Allah'ın emirlerine dinimize uygun olmalıdır. En başta dinimize uygun olmalıdır. Harama el uzatmamalıyız.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Çiftçi- Yerlerini söylemem. Allah'ın verdiği canı Allah alır. Dinimiz kadınları ve çocukları korumayı emreder.

RK- İnsan hayatını korumak için yalan söylediniz. Peki bir hayvanın hayatını kurtarmak için de yalan söyler misiniz?

Çiftçi- Söylediğim yalan sayılmaz, orada zavallı insanların hayatını kurtarıyorum bunu yalan olarak görmem. Hayat kurtarmak sevaptır. Ama bir köpek için veya inek için yalan söylemem.

5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Çiftçi- Olabilir, dini bütün bir insansa bazen günah işleyebilir tövbe edebilir, Allah insana tövbe etmeyi emretmiş. Allah affettiyse ben de affederim. Ama dinden çıkmışsa, gözü hep haramdaysa tövbe etse de kabul olmaz zaten.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Çiftçi- Mutluluk değil de Allah'ın emirlerine uyup, ahirette mükâfatını almak olmalı.

RK- Ahirette alacağınız mükâfat sizi mutlu etmeyecek mi?

Çiftçi- Tabi, bu dünya yalan.

RK- O zaman siz de mutlu olmak istiyorsunuz.

Çiftçi- Evet

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Çiftçi- Bu dünyanın güzelliklerinin değil, Allah'ın emirlerinin peşinde olmalı insan.

8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Çiftçi- Uzun süreli olmalı, dini bütün olmak ve ömrünü Allah yoluna adanmak gibi.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Çiftçi- Ekmeğimi tarladan bahçeden kazanıyorum. Onlar olmazsa aç kalırım, sadece ben değil bütün millet aç kalır.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Çiftçi- Hayvanlar, otlar, ağaçlar her şey Allah'ın insana emaneti. Onları korumak dinimizin emri.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Çiftçi- Çevreyi korumak Allah'ın emri. Sen onları korumazsan aç kalırsın bu dünyanın düzeni böyle.

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Çiftçi- Tabi, dinimiz öyle buyurmuş.

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Çiftçi- Allah bu dünyayı insanlar için yaratmış, ,imtihan dünyası burası. Onun emrine uymayan, zevke eğlenceye dalan, bu dünyanın nimetlerine kendini kaptırıp ahireti unutan orada cezasını da çekecek.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Çiftçi- Her şey insan için yaratılmış. Diğer her şey onun emrinde onun iyiliği için var. Ama ahireti unutmamalı, dünya zevklerine kapılıp harama el uzatmamalı.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluştursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Çiftçi- Dinime uygun davranırım, insan her şeyi bilemez.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Çiftçi- Her şey insan için, yaşamak için çocuğunu doyurmak için mutlaka yapacaksın.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Çiftçi- Her şeyin yaratana Allah, biz var olan her şeyi severiz yaratandan ötürü demiş ya Yunus, bir bağ varsa o yaratandır.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Çiftçi- Irkçılık değildir, Allah insanı en değerli yaratmış.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Çiftçi- Allah'ın emaneti bize her şey, misal biz bir hayvana ahlaksızlık yapamayız günahtır.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Çiftçi- Bu dünyadaki bütün kötülükler Allah'ın emirlerini dinlememekten çıkar. İnsanlar dinini tanısa, kitabını okusa, ahireti unutmasa hiçbir kötülük kalmaz.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Çiftçi- Herkes kendi evinin önünü süpürürse, çevre sorunu kalmaz. Misal ben çöpümü sokağa atarsam, tarlamı çöplük yaparsam herkes benim gibi yaparsa olmaz. Önce temiz insan olmayı öğreneceğiz, temizlik imandan gelir.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Çiftçi- Allah erkek ve kadını farklı yaratmış. Biz dışarda çalışırız onlar temizlik yapar çocuk bakar. Kadınlar bizden daha temiz.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Çiftçi- Bence yok.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Çiftçi- Biz bilinçsiz tarım yapıyoruz. Komşu ne yapıyorsa biz de onu yapıyoruz. Bayi ne verirse onu atıyoruz. Ama para kazanamıyoruz. Her şey olmuş ateş pahası, şükür aç değiliz ama çalışıyoruz çalışıyoruz ortada bir şey yok. Karın tokluğuna çalışıyoruz. İlaçlar gübreler toprağı öldürüyor. Biraz fazla atsan ilacı her şey ölüyor. Eskiden böyle değildi hayvan tersi atardık, ama bu kadar ürün çıkmazdı. Şimdi çok ürün alıyoruz ama para etmiyor.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Çiftçi- Ahlaksız iş yapılmaz, önce Allah'ın emirlerine uyacaksın, yalan söylemeyeceksin, kul hakkı yemeyeceksin ve şükür etmeyi bileceksin.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Çiftçi- Ben tarlada bahçede ürün yetiştirmesem aç kalırım, çocuklarım aç kalır. Köylü üretmese şehirdeki ne yiyecek herkes aç kalır. Tarım yapacağız ama açgözlü olmayacağız. Çok ürün alacam diye olmadık şeyler yapmayacaksın. İnsanlara zehir satmayacaksın.

RK- Zehir derken neyi kastettiniz?

Çiftçi- Şimdi sen ilacı alırken bayi sana toplamadan ne kadar önce atacağını ne kadar atacağını söylüyor. Millet bayimi dinliyor akşam ilaç atıyor sabah topluyor.

RK- Kendi yiyor mu o ürünü?

Çiftçi- Kendine ayrı yapıyor, onu millete satıyor.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Çiftçi- Önce iman olacak, imanı olan adam yalan söylemez, insanları kandırmaz.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Çiftçi- Şimdi tarım eskisi gibi değil. Ağaçlar da tohumlarda bozuldu. Sunni gübre atmasan ürün çıkmıyor, ilaç atmasan hastalık çıkıyor, böcek geliyor. Eskiden böyle değildi. Bence her şeyi bozdular. Ama bugün gübre vermesen ilaç almasan bahçeden elma alamazsın. Mecbur atacan ama bayinin dediğini dinleyeceksin. Kendi yemediğin şeyi başkasına satmayacaksın.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Çiftçi- Ben bu işlerden çok anlamam ama hep birilerinin oyunu gibi geliyor. İlaçlar hep dolarla, her yıl başka ilaç çıkıyor dünyanın parasını veriyoruz.

30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Çiftçi- Köylünün elindeki parayı almak, para kazanmak başka ne olacak ki?

31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Çiftçi- Valla hep kandırıyorlar. Bugün şu ilacı at iyi diyorlar sonra yok yasaklandı kanser yapıyor diyorlar. Madem kanser yapıyor ne diye bize kullandırıp paramızı alıyorlar sağlığımızı bozuyorlar.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Çiftçi- Bence var, sofrada eski yemekler mi kaldı. Çocuklar nerede renkli lokanta var onların peşinde. İçindeki et ete benzemiyor, tadı bir şeye benzemiyor.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Çiftçi- Eskiye döneceğiz, eski ürünleri üreteceğiz ve kendimize yeteceğiz. Böyle ilaçla, gübreyle toprak ta ölüyor bizde.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Çiftçi- Eskiden öyleydi, şimdiki gibi sunni gübre ilaç mı vardı. Ama şimdi herkes şehirde, kimse köyde yaşamıyor. Bunun sonucunda ya dışarıdan alıyorsun ya da veriyorsun gübreyi ilacı üretiyorsun.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Çiftçi- Valla şimdi ilaç gübre atmasak ne elma olur ne de tarlada ürün. Mecbur atacağız bunları. Ya herkes köye dönecek ya da böyle devam edeceğiz.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Çiftçi- Ben çok inanmıyorum.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Çiftçi- Şimdi birde organik tarım çıktı. Buna da çok inanmıyorum. Eskiden her şey organik ti ama şimdi ilaç atmasan her şey hasta.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Çiftçi- Herkes Allah'ın emrine uymalı. İmanlı adam yalan da söylemez kul hakkı da yemez. Sen veriyorsun ürünü adam ödeyecek. Bekle bekle para yok. Kul hakkı yemek bu büyük günah.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Çiftçi- Şimdi bu tohumları dünyanın parasına satıyorlar. Allah için iyi ürün alıyoruz ama bu tohumlar çok pahalı. Hepsi yabancı bunun yerlisini yapsalar belki daha ucuz olacak. Bir de bu tohumlar ilaç gübre olmadan yetişmiyor.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Çiftçi- Onu çok bilmiyorum ama zararlıymış.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Çiftçi- Öyleyse iyi ama çok bilmiyorum, ne desem yalan olur.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Çiftçi- Helal tarım önemli. Ben yediğim etin nasıl kesildiğini bilmeliyim, her Müslüman yediği ete dikkat etmeli. Bence bütün etler helal kesim olmalı.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Çiftçi- Yok karşı değilim. Et yemeden yaşayamaz insan. Allah onları bizim için yaratmış.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Çiftçi- Yok değilim.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Çiftçi- Hayvanlara zulmetmemek lazım, ama köy yerinde bazen oluyor.

RK- Mesela neler oluyor?

Çiftçi- Şimdi sürüyü güderken bazen hayvanı dövüyorsun, hayvan insanın dilini anlamıyor.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Çiftçi- Allah'ın yarattığı her şeyi sevmeli, biz onların sayesinde doyuyoruz zulmetmemeli onlara.

47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Çiftçi- Biz köy yerinde kendi tavuğumuzun yumurtasını yiyoruz, bahçede otluyor buğday arpa yiyor. Tadı lezzeti daha iyi oluyor. Markette de varsa onları almalı.

48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde konvansinel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Çiftçi- Mutlu olan sağlıklıysa onu alırım.

49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Çiftçi- Valla durumumuz çok olmadığından fazla para veremem.

50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Çiftçi- Çevreyi kirletmeyi alırım.

51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Çiftçi- Ne yalan söyleyeyim, ikisi de sağlıklıysa fazla para veremem.

52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Çiftçi- Sağlıklıysa onu alırım.

53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Çiftçi- Beni hasta edecekse diğerini almam, durumum iyi olsa on katı da veririm ama 50 liralık ete en fazla 60 lira verebilirim (%20).

54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Çiftçi- Hayvana iyi davranmalı ama hayvan mutsuz diye insan da mutsuz olmaz gibime geliyor.

55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Çiftçi- Yok et ettir bence öyle şey olmaz.

56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Çiftçi- Beni hasta yapacaksa almam, hasta yapmayan ete 50 yerine en fazla 60 (%20) verebilirim.

57- Size göre en önemli çevre sorunu nedir?

Çiftçi- Yağmur yağmıyor bazen bahçe tarla kuruyor. Eskisi gibi ne kar ne yağmur yağıyor.

58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Çiftçi- Yok sağolasın.

Organik Tarımcı Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Organik Tarımcı

Katılımcının özellikleri: Katılımcı ülkemizde faaliyet gösteren bir üniversitede organik tarım üzerine bir programda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Öğretim görevliliği öncesinde özel sektörde organik tarım alanında faaliyet göstermiştir.

Görüşme Tarihi: 02/04/2019

Görüşme Süresi: 37 Dakika 2 Saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

RK- Bir eylemin ahlaki olup olmadığını değerlendirirken için neye bakmamız gerekiyor?

Organik Tarımcı- Başka insanlara zarar verip vermediğine bakmak gerekir.

RK- Sonucu başkasına zarar veriyor mu vermiyor mu bağlamında mı demek istiyorsunuz?

Organik Tarımcı- Evet eylemin sonucunun başka insanlara zarar verip vermemesine bakıyorum.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Organik Tarımcı- Böyle bakınca niyet daha önemli görünüyor.

RK- Yani size göre eylemin sonucuna göre çıkış noktası veya niyet daha mı önemlidir? Organik Tarımcı-Evet niyet daha önemlidir.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

RK- Biraz önce söz evrensel ahlaki ödev dini inançlar referans alınarak mı oluşturulmalı yoksa evrensel etik değerler referans alınarak mı oluşturulmalı?

Organik Tarımcı- Bu insanın dünya görüşüne bağlıdır.

RK- Sizin bu konudaki düşünceniz nedir?

Organik Tarımcı- Benim açımdan dini inanç daha ağır basıyor.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap

verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Organik Tarımcı- Onları saklamaya, korumaya çalışırım.

RK- Ama yalan söylemek evrensel ahlak kurallarına aykırı olmaz mı?

Organik Tarımcı- Ama bir canı kurtarmak daha önemli.

RK- Bu noktada sonuç odaklı baktınız. Niyet veya ödev odaklı baksaydınız yalan söylememeniz gerekirdi.

5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Organik Tarımcı-İnsan hayatının bütününe bakmak lazım, bazı durumlarda sonuç odaklıda bakılsa ahlaki bir suç teşkil etmemelidir.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Organik Tarımcı- Bence öyle

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Organik Tarımcı- Kendisini daha iyi tanıyarak ve hayatını doğru bir şekilde yönlendirerek bence ulaşabilir.

8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Organik Tarımcı- Tüm yaşama yayılmış ve devamlı bir mutluluk hali yaratan hazlar olmalı.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Organik Tarımcı- Çevre ve doğa benim için önemlidir, kirletmemek gerekiyor.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Organik Tarımcı- Sonuçta çevreyle sürekli ilişki halindeyiz. Onun ne kadar sağlıklı olacağı senin yaşamını da olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Organik Tarımcı- Bizim dışımızda canlılar da var. Ekosistemi korumak gerekir bu ahlaki ödevimizdir.

RK- İnsanın çevreye vereceği zararın insana vereceği zarar yani sonucu için değil, bu ahlaki ödevimiz olduğu için çevreyi korumalıyız diyorsunuz sanırım.

Organik Tarımcı-Evet öyle demek istiyorum

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Organik Tarımcı-Bence onun da önemi var.

RK- Çevre insana Allah'ın emanetimidir? Onu bu nedenle korumalı gözetmeli midir?

Organik Tarımcı- Evet öyle düşünüyorum, insanın kendisi de emanettir.

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Organik Tarımcı- Hayır öyle düşünmüyorum, tüm canlılar için olduğunu düşünüyorum.

RK- Cansızları da göz önünde bulundurduğunuzda sadece canlılar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Organik Tarımcı- Tabi cansızlarda çevrenin bir parçası aslında.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Organik Tarımcı- Canlı cansız bütün unsurlar olmalı

RK-Sizce bir insanla bir balığın varlıksal olarak değeri aynı mı?

Organik Tarımcı-İnsan daha değerlidir.

RK-Peki insan ve bir tavşan?

Organik Tarımcı-İnsan daha değerli geliyor bana.

RK- İnsanla bir dağın varlıksal değerini karşılaştırır mısın?

Organik Tarımcı-İnsan tabi ki daha değerli.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluşursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Organik Tarımcı-Dini açıdan yasaklanmışsa dini kurallara uyarım. Sonuçta Allah'ın bir hesabı vardır doğru olan odur.

RK- Bana şu an yanlış gibi görünse de evrensel ölçekte benim göremediğim bir anlamı mutlaka vardır diye mi düşünüyorsunuz?

Organik Tarımcı-Evet öyle düşünüyorum.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Organik Tarımcı- Değildir.

RK- Tarım yapıyoruz ve çevre üzerinde müdahale ve değişikliklerde bulunuyoruz. İnsanların açlıktan ölmemesi için bunu yapmak zorundayız böyle bir hakkımız yok mu?

Organik Tarımcı- Kendimle çeliştim ama yapmalıyız.

RK- İnsan o zaman doğaya zarar vermemeli ama kendi türünün devamlılığı için onda değişiklikler yapabilir ve zarar verebilir mi demek istiyorsunuz?

Organik Tarımcı-Çevreye en az zararı vermeli ama insanı da yaşatmak gerekir.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunuz düşünüyor musunuz?

Organik Tarımcı- Diğer canlıların insanların duygularını etkilediğini ve böyle bir bağın olduğunu düşünüyorum.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Organik Tarımcı- Değildir.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

RK- Yani ahlaki açıdan insanlara zarar vermemek lazım, yalan söylememek lazım. Çevrenin unsurları da ahlak kapsamında düşünülmeli midir?

Organik Tarımcı- Evet girerler.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Organik Tarımcı- İnsanların doğaya zarar vermesi olduğunu düşünüyorum.

RK- İnsanlar doğaya neden zarar veriyorlar?

Organik Tarımcı- Para hırsından dolayı.

RK- O zaman insanlar kendilerini çevrenin efendisi olarak mı görüyorlar, kökende bu mu var?

Organik Tarımcı-Evet insan merkezli bakıyorlar.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Organik Tarımcı-İnsanın bilinç ve bilgi düzeyi artmalı bence.

RK- İnsanın bilgi düzeyi arttıkça çevreye verdiği zarar azalıyor mu? Örneğin geçmiş uygarlıklara göre bilgi düzeyimin daha yüksek çevre sorunları azaldı mı?

Organik Tarımcı-Haklısınız azalmıyor artıyor. O zaman insanlar çevreyle çıkar ilişkileri kurmayı bırakırlarsa çevre sorunlarının azalacağı düşüncesindeyim.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Organik Tarımcı-Evet kadınlar erkeklere göre çevre konusunda daha duyarlılar.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Organik Tarımcı-Kasıtlı veya farkında olarak olmasa da bir ilişki olabilir.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Organik Tarımcı- Tamamen küresel firmaların insanları kandırma yöntemi olarak görüyorum.

RK- Bu firmaların amacı ne olabilir?

Organik Tarımcı- Tamamen merkeze parayı almışlar insan hayatının ve çevrenin onlar için bir önemi yok.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Organik Tarımcı-Tarımsal kimyasalların kullanılması gerekiyorsa bunların uygun dozlarda kullanılması varsa önleyici tedbirlerin alınması gerekir. Doğa ile daha uyumlu uygulamaların tercih edilmesi gereklidir. Çevreye zarar veren unsurların azaltılması gerektiği ve çevre dostu bir tarım yönteminin tercih edilmesi gereklidir.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Organik Tarımcı- Onu yok etmemelidir.

RK- Yani ona zarar verebilir ama yok etmemelidir mi demek istiyorsunuz?

Organik Tarımcı-Evet ufak zararlar verilebilir ama onları tamir edici önlemlerde alınabilir.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

RK- Yani bir tarımsal uygulama yapılırken bunu sonucunda çevre veya insan zarar görür diye mi değerlendirme yapılmalı yoksa bu uygulamanın sonucu ne olursa olsun yanlıştır diye mi düşünmek gerekir?

Organik Tarımcı-Sonucu düşünerek ahlaki sorgulama yapmak gerekir.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Organik Tarımcı-1950'lerden önce bu kimyasalların kullanımı yoktu. Bence bunların kullanımı insanın açgözlülüğünden kaynaklanıyor. Geleneksel yöntemlerle tarım yapılabilir diye düşünüyorum.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyorlar?

Organik Tarımcı- Evet örneğin genetiği değiştirilmiş tohumları çıkarttılar ve tamamen amaçları dünyada tarımı ele geçirmek.

30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Organik Tarımcı- Daha çok para kazanmak ve dünyayı yönetmek.

31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Organik Tarımcı- Evet bazen bilimin sermaye için kullanıldığını düşünüyorum.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Organik Tarımcı-Evet bunu yaptıklarını düşünüyorum.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Organik Tarımcı- Politikacıların bunlara karşı uygulamalar geliştirmesi ve en son ayakta çiftçileri buna göre yönlendirmeleri gerekmektedir.

RK- Makro ölçekte neler yapılabilir?

Organik Tarımcı- Yerelde ne varsa onu üret diye bir yaklaşım var. İnsanlar kendi bölgelerinde ne yetişiyorsa onu almalı dışarıdan farklı bir ürün almamalı ve onu üretmemeli. Kendine yeterli olmak hedef olmalı fazla üretelim de ihraç edelim hedefi olmamalı bu durum yoğun kimyasal kullanımına neden oluyor.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Organik Tarımcı- Yapılabilir.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Organik Tarımcı- Bence yanlış, bence Dünya’da üretilen tarımsal ürünlerin miktarı insanları doyumak için yeterli. Asıl sorun insanların tarımsal ürün veya yiyecek bulamamaları değil para bulamamaları.

RK- Yani tarımsal üretimin insanlığı doyumak için yeterli olduğunu fakat gelir dağılımı veya kaynakların dağılımının mı adaletsiz olduğunu düşünüyorsunuz.

Organik Tarımcı-Evet öyle düşünüyorum.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Organik Tarımcı- Bana göz boyama gibi geliyor. Daha az ilaç kullanıldığı çevrenin korunduğu iddia ediliyor ama uygulamada öyle olduğuna inanmıyorum.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Organik Tarımcı-Çıkış felsefesi olarak çok doğru bir tarım yöntemi olduğunu düşünüyorum. Ancak zamanla büyük ve küresel firmaların eline geçen bir sektör haline gelmiştir. Yönetmelikteki tüm kuralların uygulanabildiğine ve uygulanabileceğine inanmıyorum. Çünkü o kurallara göre tarım yapılacak bir alanın olmadığını düşünüyorum.

38- Tarımsalda ahlakiliğin ölçütleri neler olmalı?

Organik Tarımcı-Adil ticaret olması lazım. Emek hırsızlığı yapılmaması lazım, bu işten ekmek yiyen insanların geçimini sağlaması lazım. Küçük üreticinin daha çok korunması lazım ancak mevcut sistem büyükleri koruyor.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Organik Tarımcı- Yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum.

RK- Bitkisel ve hayvansal uygulamalarda gerekli midir sizce?

Organik Tarımcı-Evet gerekli olduğunu düşünüyorum.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Organik Tarımcı- Hiç yapılmaması gerektiğini düşünüyorum.

RK- GDO uygulamalarına muhtemel sakıncalı sonuçları nedeniyle mi karşısın yoksa doğaya böyle bir müdahale hakkımızın olmadığını mı düşünüyorsun?

Organik Tarımcı- Sonucu insanları olumsuz etkileyebilir diye düşünüyorum.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Organik Tarımcı-İnanmıyorum. Örneğin Hindistan'da çiftçileri GDO'lu tohumla daha fazla üreteceksiniz ve daha fazla kazanacaksınız diye ikna ediyorlar. Çiftçilerde GDO'lu pamuk tohumlarını ekiyor. Çiftçileri bu yolla borçlandırıyorlar ve çiftçiler beklenen verimi alamayınca borçlarını ödeyemiyor ve intihar etmeye başlıyorlar.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Organik Tarımcı-Düşünmüyorum, helal tarım sertifikasının ticari bir şey olduğuna inanıyorum. Belirli bir kitleye satış yapabilmek için yapılan bir uygulama olduğunu düşünüyorum.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Organik Tarımcı-Karşı değilim.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Organik Tarımcı-Hayır değilim.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Organik Tarımcı-Hayvanlar sadece ticari bir meta gibi görülmemeli. Sanki bir fabrika gibi bir taraftan hayvan giriyor diğer taraftan et çıkacak gibi bakılmamalı. Hayvanların doğal davranışlarını sergileyebilecekleri ortamlar yaratılmalı. Onların da canlı oldukları unutulmamalı. Gagaları, kuyrukları, boynuzları köreltiliyor ve cinsel hayatlarına müdahale var. Maalesef hayvanlara işkence yapılıyor.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Organik Tarımcı-Evet düşünüyorum. Onlarla bir duygudaşlık kurulması gerektiğine inanıyorum.

- 47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Organik Tarımcı-Evet özellikle çocuklarım olduğu için onların besinlerine dikkat etmeye çalışıyorum. Köyde tavuğu olanlardan almaya çalışıyorum.

- 48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde konvansinel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Organik Tarımcı-Evet olur.

- 49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Organik Tarımcı-Yüzde 20 daha fazla ücret ederim.

- 50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Organik Tarımcı-Evet çevreye duyarlı üretilmiş olanı tercih ederim.

- 51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Organik Tarımcı-Yüzde 20 daha fazla ücret ederim.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Organik Tarımcı-Evet insan sağlığına zarar vermeyeni tercih ederim.

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Organik Tarımcı-Yüzde 50 daha fazla ücret ederim.

- 54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Organik Tarımcı- Mutlu olabilir bence.

- 55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Organik Tarımcı-Yok düşünmüyorum.

- 56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını artırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Organik Tarımcı- Fikrim değişti, yüzde yirmiden yüzde 50'ye çıkartabilirim.

- 57- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Organik Tarımcı- Hayır teşekkürler.

Çevre Aktivisti Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcının özellikleri: Katılımcı ülkemizde çevre koruma alanında ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşunun yaklaşık 25 yıldır başkanlığını yürütmekte ve doğrudan alanda faaliyet gösteren bir aktivisttir.

Görüşme Tarihi: 21/04/2019

Görüşme Süresi: 110 dakika 40 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Çevre Aktivisti- Yaşama olumsuz etkisi olan her şey ahlakın dışındadır. En temel şey yaşıyanın yaşamını devam ettirmesidir. Bu orman için de hayvan için de insan için de böyledir. Davranış yaşam döngüsünü bozmamalıdır. Örneğin bir ormanı ele alsak, ormanı yok etmeseniz bile siz ormanın ekosistemine ait olmayan bir bitkiyi o ormana dâhil ettiğinizde de yaşam döngüsüne bir müdahalede bulunuyorsunuz. Bu anlamda ormanın yaşam döngüsüne bu şekilde yapılan her müdahale olumsuz etkidir. Bu bağlamda insanın hayvanın ve çevrenin döngüsüne yapılan her müdahale ahlaki yönden olumsuzdur.

2- Bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Eylemin sonucu önemli değildir, o eylemi gerçekleştiren kişinin o davranışı yapması bir evrensel ahlaki ödevidir gibi düşünülerek mi değerlendirilmelidir?

Çevre Aktivisti- Bana göre her niyetin bir amacı vardır, eylemi yapan bunu bilmeyebilir. Örneğin bir termik santral kur diyorsun, bunun nedeni nedir? Elbette para kazanmak. Devletçi yaklaşımlarda bireysel çıkar olmadığından daha toplumcu düşünülebiliyordu. Ancak devletçi de olsa bir amaç vardır. Kömür kullanacaksın, bunun için ormanı keseceksin, jeolojik yapıyı değiştireceksin. Bu kapsamda elbette öncelikle niyete bakacaksın gibi görünüyor ancak her niyetin de bir sonucu olduğunu görmek gerekiyor. Bu kapsamda benim görüşüm niyet ve sonucun birlikte değerlendirilmesi gibi. Bu kuramları siz açıkladınız ancak ben belki de detaylı okumadığım için hem niyet hem de bu niyetle gerçekleştirilen eylemin sonucunu değerlendirmek bana daha doğru geliyor. Çünkü niyet sonucu belirler.

RK- Kendi tercihlerinizden bir örnek versek. Örneğin GDO konusunda, bu ürünlerin insanlara, canlılara ve çevreye hiçbir olumsuz sonucu yok varsayımında bulunsak. Ancak biz GDO uygulamalarıyla doğanın işleyişine insan müdahalesinde buluyoruz. Doğada bir bitki ile hayvan arasında gen transferi gerçekleşmezken biz bunu yapay ortamlarda yapıyoruz. Hiçbir olumsuz sonucu olmasa bile biz bu uygulamayı yapmalı mıyız?

Çevre Aktivisti-Hayır bunu yapmamalıyız.

RK- Bu kapsamda siz evrensel ahlaki bir ödevimiz var ve GDO uygulaması yapmak bu ilkeye aykırı olduğu için olumsuz hiçbir sonucu olmasa da yapmamalıyız mı diyorsunuz. Kendi tercihinizde niyeti ön planda tutuyorsunuz. Acaba niyet odaklı bir hukuk geliştirilemez bu kapsamda sonucu da mı dikkate almamız gerektiğiniz düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti-Zaten sorun burada. Niyetten bir hukuk üretemediğimiz için bu sorunlar karşımıza çıkıyor. Burada özgürlük düşüncesini değerlendirecek olursak, insan nereye kadar özgür olmalıdır. Örneğin gençlik bazen özgürlüğün sınırları konusunda sıkıntılar yaşıyor. Bazı kesimler marjinalliği yaşamının özgürlük olduğunu düşünüyor. Oysa özgürlük başkasının özgürlüğünün sınırlarına ulaştığı yere kadardır. Ağacın, kuşun hatta görünmeyen mikroorganizmanın hukukunu bile ortaya koymamız lazım. Senin yaptığın eylem çevrenin diğer unsurlarının özgürlüğüne zarar veriyorsa bunun ölçülmesi lazım bu kapsamda eylemlerin sonucundan bir hukuk üretilmekte. Burada etik devreye giriyor.

RK- Burada bireylerin kendi ahlaki değerlerinin oluşmasını kastediyorsunuz değil mi?

Çevre Aktivisti- Evet, ancak aile bu ahlaki değerleri bilmiyorsa çocuğunu eğitemiyor, okulda da verilemiyorsa birey bu ahlaki değerleri alamıyor. İnsanın temel karakteri 3-7 yaş arasında oluşuyor.

RK-Konuyu biraz daha netleştirmek için soruyorum. Siz çocuğa ailede ve okulda bu ahlaki değerler verilmezse ileride bu bireylerin niyet odaklı yaklaşım geliştirmesini bekleyemeyiz, bu kapsamda günümüzde davranışları sonuç odaklı değerlendirmek zorundayız. Ancak doğru bir eğitimle yetiştirilen bireylerden oluşan toplumlarda ahlaki değerler yerine oturacağı için niyet odaklı değerlendirmeler yapılabilir diye düşünüyorsunuz değil mi?

Çevre Aktivisti-Evet insanların vicdansız olduğu bir ortamda sonuca bakılmalı. Ama bana göre ikisi birden değerlendirilmeli.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Çevre Aktivisti- Dünyadaki bütün toplumların yaşayışı açısından din çok önemli.

RK- Siz kendi davranışlarınızı değerlendirdiğinizde dini inancın yeri nedir?

Çevre Aktivisti-Bunu hiç baz almam. Dünyadaki bütün toplumların yaşantısında din çok önemli. Bu kapsamda onların davranışlarındaki dinsel kökenleri anlamaya çalışırım. Ancak kendi davranışlarımda referans almam, bilimsel gerçeklere bakarım.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz hakkında bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, evde olup olmadıkları konusunda bilgi istediklerinde ne cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Çevre Aktivisti-Öncelikle evime gelen adamla baş edip baş edemeyeceğimi kendime sorarım. Onu durdurabilecek ve silahını elinden alabileceksam buradalar derim. Ama alamayacaksam onu bilemiyorum.

RK- Silahlı kişiyi siz durduramayacaksınız, ancak size bir zarar vermeyecek. Eğer doğruyu söyleyip evdeler dersiniz onları öldürüp gidecek, eğer yalan söyleyip evde değiller dersiniz bu yalanın sonucunda kadın ve çocuğun hayatını kurtaracaksınız.

Çevre Aktivisti-İyi yalan denilen şey olacak sanırım. Temennim her zaman yaşamın devamı yani yaşam hakkıdır. O iki insanın yaşam hakkını korumak için ister istemez farklı bir manevra yapacaksın. Bunu yaparak kendine göre bir adalet getirmiş oluyorsun. Burada mecburen yalan söylemek durumundayım. Çünkü burada insanların ölümüne sebep olacaksın.

RK- Burada başka bir örnek vermek istiyorum. Biliyorsunuz geçen haftalarda Antalya hayvanat bahçesinden bir kurt kaçtı. Varsayalım bu kurt sizin bahçenize sığındı ve yetkililer evinize gelip bu hayvanın sizde olup olmadığını sorsalar ne cevap verirsiniz?

Çevre Aktivisti-Asla söylemem. Zaten ben hayvanların hapsedilmesi ve hayvan deneyleri gibi uygulamalara temelden karşıyım.

5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya çıkış noktasına değil, kişinin yaşam sürecine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Çevre Aktivisti- Her kişiyi tanıyamayız, bu kapsamda kişiye özel değerlendirmeler yapamayız diye düşünüyorum. Birçok insan kendisini bile tanımıyor. Toplumun kendisine sunmuş olduğu kalıba uyuyor ve o kalıba uygun rolü oynuyor. Birçok insan kendi karakterini tanımıyor. Hazır olana uyuyor.

RK- Toplum içerisindeki hazır kalıplardan bir tanesine göre davranıyor mu demek istiyorsunuz.

Çevre Aktivisti-Evet.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Çevre Aktivisti- Evet etğin temeli bu olmalı. İnsanların mutlu yaşamaya hakkı olduğuna inanıyorum. Çünkü insan dünyaya gelirken mutlu ve huzurlu geliyor. Bizim sonradan onun yaşamına eklediğimiz roller onun yaşamına mutsuzluk getiriyor. İnsanı bir katil gibi eğitebiliyoruz.

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak şeylerin peşinde koşarak mı etik bir yaşama ulaşabilir?

Çevre Aktivisti- Evet ulaşabilir.

8- Bu hazlar sizce kıs süreli para, şöhret ve cinsellik mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli hazlar mı olmalı?

Çevre Aktivisti- Elbette uzun süreli hazların insanı gerçekten mutlu edeceğine inanıyorum.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Çevre Aktivisti- Öncelikle mutlu insan yönüyle bakmak istiyorum. Örneğin ben bir süre çiçek yetiştirdim. Onların yaşam döngüsü, büyüme süreçleri ve onları tanımak ve izlemek bana çok haz veriyordu. Şimdi kedi yetiştiriyorum. Onları büyütürken şunu anladım, ben ne düşünsem onlar anlıyor. Canlılarla telepatik bir ilişki kurabiliyoruz. İnsan doğanın içine doğuyor, etkileşim kurduğün alanı tanıyor sun onun yarattığı bir mutluluk var. Onun parçasısın ve onu tanımak insanı mutlu ediyor. Bir çiçeği sevdiğinde çiçeğin buna tepki verdiğini görebiliyorsun. Bir gün televizyon seyrederken, çiçeğime ne kadar güzelsin sen ne güzel çiçeksin dediğimde inanın çiçek bu sevgiye karşılık verdi. Yaprakları ve gövdesi canlandı.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Orada bir yaşam döngüsü var ve o döngünün sürekliliği için insan çevreyi korumalıdır. O döngünün sen de bir parçasısın.

RK- Sen o döngünün bir parçası olmasan da o korunması gereken bir değer midir?

Çevre Aktivisti- Elbette. Yani ben Trabzon'da yaşamıyorum ama orada ekosistem korunmalı elbette.

- 11-** İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa evrensel bir ödev midir? Çevreyi korumak insanların ahlaki ödevleri midir?

Çevre Aktivisti-İnsanların çevreyi sonucu kendilerini etkileyeceği için koruması anlayışı karcı ve çok çıkarıcı bir yaklaşım. Bana faydası olması için korumak veya bana zarar gelmesin diye korumak çok çıkarıcı bir yaklaşım.

RK- Sonuç odaklı bakmamalıyız diye düşünüyorsunuz sanırım. Biraz daha niyet odaklı bakıyorsunuz.

Çevre Aktivisti- Evet buna evrensel ödev veya ahlaki ödev diyebiliriz. Daha üst noktadan bakmalıyız eğer ögle bakarsak çevreyi bir kar veya zarar olarak görmeyiz.

RK- Ancak küresel ısınma söz konusu olduğunda, örneğin fosil enerji kaynakları kullanmayalım diyoruz. Bu yaklaşımda sonuç odaklı ve bizi etkileyeceği düşünülerek gerçekleştirilen bir eylem tarzı değil mi?

Çevre Aktivisti- Burada sadece insan değil bütün canlılar risk altında, insandan balığa kuşa kadar bütün canlıları tehdit ediyor. Canlı olmayanları da toprağı da denizi de etkileyecek bir süreç bu.

- 12-** İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Çevre Aktivisti-Hayır ben öyle düşünmüyorum.

- 13-** Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti- Bu kadar saçma bir düşünce olamaz. Megaloman insan türünün düşüncesi. Bazen sen kimsin demek geliyor.

- 14-** İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı olmalı?

Çevre Aktivisti- Kesinlikle canlı cansız bütün unsurlar olmalı. Örneğin bir dere risk altında ve onu kurtarmak için mücadele ediyorsun. Orada sadece balıklar mı risk altında? Suyun aktığı kayalar var birbirinden güzel yosunu suyu hepsi bir bütün olarak güzel. Cansız dediğiniz varlıkların da ben cansız olduğunu kabul etmiyorum.

- 15-** Dini inanışınla çevre konusunda kendi etik ilkelerin ve ahlaki yargıların arasında bir çelişki olursa hangisine uygun hareket edersin?

Çevre Aktivisti- Çevre konusuna dinsel bakmam, hiçbir inanca göre bakmam. Benim için yaşamın döngüsü esastır, kendi etik ilkelerimi esas alırım. Dünyanın yaşı yaklaşık 5

milyar, sen ortalama 70-80 yıl yaşıyorsun ve bu kadar kısa ömrünle 5 milyar yıllık döngüye zarar vermeye çalışıyorsun. İnsanlar bu bütünü göremezse bunu konuşmaya bile lüzum yok.

RK- Toplumlarda kalkınmayı hedefleyen bir yapı var. Bu hedef doğrultusunda nesiller hareket ediyor belki de 70-80 yıl olarak bakmamak gerekir.

Çevre Aktivisti- Bu son iki yüz yıldır var.

RK- Evet ama çevreye en büyük zararları da son iki yüz yıldır veriyoruz. Çevreye verilen zarar nesilden nesile devam ediyor.

Çevre Aktivisti- Evet ama insanlık tarihini bilmiyorsan doğayı değerlendiremiyorsun. Dünya tarihini ve biyolojik tarihini bilmiyorsan son iki yüzyılın perspektifiyle bakıyorsan bu en tehlikelisi.

RK- Kalkınma öncelikli bir toplum yapısına karşısınız sanırım.

Çevre Aktivisti-Yani doğayla uyum içerisindeki bir yaşam hedef olmalı kalkınma insanı mutlu etmiyor.

RK- İnsanın mutluluğu temelinde bakarsak, kalkınmanın değil doğayla uyumlu bir yaşamın insanı mutlu edeceğini ifade ediyorsunuz.

Çevre Aktivisti-Sistem artık hazzı da yönetmek istiyor, onu da çıkar amacıyla kullanmak istiyor. İnsanlara haz duyacağı şeyleri sistem sunuyor.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Çevre Aktivisti-Böyle bir hakkımız olmadığını düşünüyorum. Mesela taş ocakları, bazen eleştiriyorlar beni bak işte insanlar mermer kullanıyor. Ancak insanlar mermer kullanmadan da yaşayabiliyor. Ben bunlara karşıyım. Son iki yüzyıla kadar toplumlar mermer kullanmamış belki aristokratlar kullanmış sadece.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunuz düşünüyor musunuz?

Çevre Aktivisti-Elbette var. Hepimiz aynı kaynaktan geliyoruz. Güneşten kopmuşuz. Bu parçanın içerisinde var olmuşuz inanılmaz güçlü bir bağımız var.

RK- Bu bağ ekosistem içerisindeki besin zincirinden kaynaklanan bağ mıdır?

Çevre Aktivisti-Hayır değil, bu bir tür duygu bağı bence.

RK- Peki cansızlar arasında ve canlılarla cansızlar arasında bir bağ var mı?

Çevre Aktivisti- Var ben onu çok algılayamıyorum ama bazı taşların insanın ruh halini de etkileyebildiğini düşünüyorum. Bir ormana ya da bir kayalık bölgeye gittiğiniz zaman hayatınızdaki o hazzı unutamazsınız. Muhtemelen elektromanyetik dalgalar etkiliyor ve canlı cansız her şey bu yolla bize yansıyor.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Evet. Dünyanın her şeyini kullanıyorsun, sana sunduğu her şeyden faydalaniyorsun sonra da kendini üstün görüyorsun bunu cehaletten başka bir şey tanımlayamaz.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Çevre Aktivisti- Kesinlikle çevreye yapılan eylemler etik içerisinde değerlendirilmelidir.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti- İnsanlar bilgiyi geliştirdikçe, ahlaki ve etik değerleri almadan doğaya müdahaleye başladılar. Bu yanlış da gün geçtikçe artıyor. Son iki yüz yıldır fosil enerji kaynakları bulunmuş, insanlar feodal düzeni yıkmış ve sanayileşmeye başlamış. Sanayileşmeyi yönlendirenler emperyalistler, kuralları bunlar koymuş. Her şey kara göre olması gerekir diyen bir sistemin içerisinde çocuklarımızı eğitiyoruz, kitaplarımıza da etki ettiler. Biz çocuklarımıza doğru eğitimi veremiyoruz. Bu kapsamda insanın kendini üstün görmesi ve eğitim sorunları vs. bunların hepsi çevre sorunlarının temelinde yatıyor. Okuldan aileye kadar bütün alanlarda bir eğitim sorunumuz var ve bu alanlarda etik ilkelerin aktarılmasında sorunlar olduğunu düşünüyorum.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti-Sistem değişmeden çözüleceğine inanmıyorum. Bir devrim yapmamız gerekiyor.

RK- Neyin devrilmesi gerekiyor

Çevre Aktivisti-Öncelikle yaşam biçimimizi değiştirmeliyiz. Yönetimler iktidarlar değil yaşam biçimini değiştirmek gerekiyor. Yeni yaşamı kurmak lazım. Bana göre bu yaşam geleneksel yaşamın biraz daha değiştirilmiş hali olacak. Elbette geçmişle aynı olamaz ama doğayla kurulan ilişkiler bağlamında benzer bir yaşam kurmak gerekiyor.

RK- Bu değişim bireylerden mi başlamalı yoksa sistemi mi hedef almalı

Çevre Aktivisti- Bireylerden başlamalı. İklim değişikliği bizi zorluyor bu değişime. Son iki yüz yılda etik değerleri gelişmiş insanların toplumları yavaş yavaş eğitmesine fırsat tanınsaydı biz şimdi bu sorunları konuşmuyor olacaktık.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Çevre Aktivisti-Bir araştırma vardı, empati konusu işlenmişti ve bu çalışmanın belgeseli yapılmıştı. Kadınlar ve erkekleri bir deneye tabi tutuyorlar. Bu deneylerde beynin empatiyle ilgili kısmını kadınlarda daha aktif olduğu görülüyor. Erkeklerde de makine mekanik gibi alanlarda ilginin arttığı görülüyor. Kadınlarda empati duygusu geliştiği için doğaya daha duyarlı. Erkeklerde makine mekanik işleri seviyor adeta doğayı kazmaktan zevk alıyor.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Çevre Aktivisti- Ben hepsinin arasında bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Ancak toplumun bütün sorunları arasında bir ilişki var. Aslında kadın sorunlarını diğerlerinin önüne geçirmemek lazım. Sistemin kurduğu yaşam şekli yanlış Çocuklarda bu yaşam şeklinde zarar görüyor. Hayvanlarda zarar görüyor. Doğru bir bağ var ama bu özelde görmemek lazım. Bütün sorunları bir bütün olarak değerlendirmemiz lazım.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Çevre Aktivisti- Tarımdan önce nüfusu ele almak gerekir. Nüfus bu kadar artmadan önce insanlar evinin bahçesinde ürettikleri yetiyormuş. Bu kadar nüfusu besleyebilmek için geleneksel tarımın üzerinde farklı yöntemleri zorlayıcı unsurlar çıkıyor. Nüfusun artışının yanında insanların tüketim algısı ve alışkanlıkları değişti. Ben endüstriyel tarımın uygulamalarını doğru bulm

uyorum. Ancak bu tarım yönteminin uygulanmasına neden olan hızlı nüfus artışı ve tüketim alışkanlıklarımızı şekillendiren sistemin değiştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Endüstriyel tarım yöntemlerinin çevreye ve insana zararlı olduğunu düşünüyorum.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Çevre Aktivisti- Endüstriyel tarımda dönümlerce arazide aynı ürün yetiştiriliyor ve bu alanda farklı bir bitkinin büyümesine izin verilmiyor. Benim çocukluğum köyde geçti. Geleneksel tarımda küçük arazilerde insanlar farklı bitkiler eker duvarların kenarında farklı otlar çıkar vs. bir biyolojik zenginlik vardır. Doğaya bir müdahale elbette vardı ama endüstriyel tarımda olduğu gibi yıkıcı bir etki değildi. Bu kapsamda ahlaki ilkeler olmalı. Biyolojik çeşitliliği koruma ve çevreyle ilişkiler bu ahlaki temelleri oluşturmalı.

Örneğin bugün kullanılan terimlerde bile sıkıntı var. Tarım ilacı kullananlar otu öldürdüm diyor. Otu öldürmek ne demek katilim diyor yani.

RK-Ziraat fakültelerinde “Tarımsal Savaş” dersleri vardır, bu derste yabancı otlar, böcekler vd. ile mücadele anlatılır.

Çevre Aktivisti-Çevre ve çevrenin unsurları konusunda kullandığımız dile dikkat etmemiz gerekir. Otu öldüren insanı da öldürür, bu yaklaşımla öldürmeyi meşrulaştırıyorsun, insanın beynine öldürmeyi kazıyorsun.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Çevre Aktivisti- Japon bir aktivistin uygulaması vardı sanırım adı tohum toplarıydı. Bir belgesel yapmışlar bu konuda. Bu kişi farklı tohumları birleştirip bir top haline getirip doğaya atıyor. Toprağa hiç müdahale etmiyor farklı bitkileri birleştirip doğaya atıyor ben bunu çok ahlaki buluyorum. Japon aktivist, bu şekilde doğaya müdahale etmeden farklı bitkilerin uygun koşulları bulduklarında yetiştiklerini ve kendisinin de bu bitkileri toplayarak yaşamını sürdürdüğünü açıklıyor. Toprağı işlememesi, ilaç kullanmaması ve bu şekilde üretim yapmasını çok ahlaki buluyorum.

RK- Sonuçta bir müdahale var ama düşük ölçekte. O zaman siz bir müdahale yapılabilir ancak düşük ölçekte olmalı mı diye düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti- Müdahale terimini kullanınca bütün müdahale şekillerini legalleştirmiş oluyorsunuz. Ancak bu tarzın ben en ahlaki şekli olduğunu düşünüyorum. Bana göre müdahalenin sınırı bu örnekteki kadar olmalı. Burada belki geleneksel tarımda olduğu gibi küçük müdahalelerde yapılabilir.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Çevre Aktivisti-Biraz daha detaylandırabilir misiniz?

RK- Örneğin bir tarım ilaç uygulamasını ele alalım. Bunun sonucunda domatesin içerisinde kimyasal kalıntısı oluşabiliyor. Sizin yaklaşımınız; domatesin içerisinde kimyasal kalıntısı olabileceği için bu kimyasal kullanımına karşı çıkmak şeklinde mi olur yoksa o ekosistemde olmayan bir madde uyguluyoruz, domateste kalıntı bırakmasa bile uygulamamalıyız şeklinde mi olur?

Çevre Aktivisti-Ben zararı olsun veya olmasın kullanılmaması gerektiğini düşünüyorum. O kimyasal bitkiye insana zararlı olmasa bile madenlerden toprak altından çıkartılıyor. Onun üretimi bile doğaya zarar.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Çevre Aktivisti- Tamamen karşıyım bu sektörün sömürü sisteminin bir parçası olduğunu düşünüyorum.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyorlar?

Çevre Aktivisti- Kesinlikle öyle düşünüyorum. Son günlerde okuduğum bir kitap da dünyayı yöneten üç ailenin bu alanda yaptıkları üzerineydi.

30- Sizce küresel tarım şirketlerinin amacı nedir?

Çevre Aktivisti- Öncelikle para kazanmak. Ancak sadece para kazanmak olduğuna da inanmıyorum. Dünyayı yönetme, ele geçirme hedefleri de olduğunu düşünüyorum.

RK- Bu konuda bazı komplo teorileri de var. Örneğin beslenme yoluyla toplumların düşünme yeteneklerini azaltma, nüfus artışını kontrol etme gibi yöntemler uyguladıkları iddia ediliyor.

Çevre Aktivisti- Bütün bunların doğru olduğunu düşünüyorum. Bertnard Russel bir kitabında, artık vücudu insan gibi ama düşünme yeteneği olmayan insanlar yaratacaklar diye yazmıştı. Ben dünyayı yöneten aileler dışındaki bütün insanları gıda ve diğer yollarla böyle yapacaklarına inanıyorum. Ben modern tarımın bu insanlar tarafından kullanım amacının bizim düşündüklerimizden de daha kötü olabileceğini düşünüyorum.

31- Size göre şu an dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) bu şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor mu?

Çevre Aktivisti-Kesinlikle bu kurumların hepsini reddediyorum. Bu kuruluşların dünyayı yönetme hedefindeki şirketlerin ve ailelerin amacına hizmet ettiklerini düşünüyorum. Bu nedenle reddediyorum.

32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Çevre Aktivisti- Tabi ki öyle. Kahve sektöründen fast food sektörüne kadar bu durumun böyle olduğuna inanıyorum.

33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Çevre Aktivisti- Küreselleşme ve kapitalizm karşıtı sivil toplum kuruluşlarının içerisinde olmak ve bunlara karşı mücadele etmek gerektiğini düşünüyorum.

RK- Sivil toplumun bunlarla mücadele edebileceğine inanıyorsunuz.

Çevre Aktivisti- Ancak dikkat etmek lazım. Artık sivil toplum kuruluşlarının da büyük kısmını onlar yönetiyor. Avrupa Birliği Türkiye fonlarını yönetiyor. Onlar bizim gibi dernekleri hiçbir zaman istemediler. Onlar kendi güdümlerindeki derneklere fonlar vermek suretiyle destekledir. O dernekler hiçbir zaman kökten ve kalıcı çözümler peşinde olmadılar. Biz göller bölgesinde bir proje yürüttük. Beş bin liralık bir projeydi ömrümüz yasal prosedürleri tamamlamakla geçti. Sizin ne çalışacağınıza onlar karar vermiş oluyor.

34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Çevre Aktivisti- Geleneksel tarımın doğayla dost olduğunu düşünüyorum. Örneğin kimyasal değil doğal hayvan gübreleri kullanılıyordu ben hatırlıyorum o günleri. Böyle bir tarımın bugünde yapılabileceğine inanıyorum.

35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Çevre Aktivisti- Bence bu düşünce yanlış. Çünkü tarımı yönetmek isteyen güçlerin bize dayattıkları bir düşünce bu.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Çevre Aktivisti- Kapitalizme hizmet ettiğini düşünüyorum. Kapitalizm hep yeni stratejiler üretiyor. Çevre duyarlılığımız geliştikçe karşımıza yeni şeylerle geliyor. İyi tarım, organik tarım bunlar hep kapitalizmin karşımıza çıkarttığı uygulamalar. Geleneksel tarıma dönüldüğünde zaten hiçbir sorun kalmayacak diye düşünüyorum.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Çevre Aktivisti- Bunlar hep toplumdaki duyarlılığı paraya dönüştürmenin yolları. Emin olun organik tarımda kullanılacak girdilerde onların fabrikalarında üretiliyor. Bunların

hiçbiri çözüm değil bence. Ben çiftçi çocuğuyum. Çocukluğum tarlada geçti atıyorduk hayvansal gübreyi bence hiçbir sıkıntı yoktu.

38- Tarımsalda ahlakiliğin ölçütleri neler olmalı?

Çevre Aktivisti- Suni hiçbir malzeme kullanılmamalı. Tarımda geleneksele dönebilmek için takas sisteminin oturması lazım. Tarımda işin içine para girmemeli. Bu hayat tarzında ölçüttümüz para olunca sıkıntı çıkıyor. Para olunca o ürünün gerçek değerini anlamıyorsun. İnsan beyni ürünün değerini gerçek değerini anlamalı. Parasal karşılığını değil. Değer kavramını yanlış anlıyoruz, para değer kavramını karıştırıyor.

RK- Son günlerde soğanın fiyatı hızla yükseldi, yani önceden değersiz görülen soğanın değeri arttı aslında bu bir yanılsama diyorsunuz sanırım.

Çevre Aktivisti- Evet nasıl değerliymiş aslında soğan değil mi? Ben mesleğim itibariyle soğanın yemeklere nasıl bir lezzet verici olduğunu bilirim. İnsanlar parasal karşılığı nedeniyle küçümsüyordu soğanı. Değerin karşılığı para olursa böyle sorunlar yaşanır.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Çevre Aktivisti- Burada bir müdahale var tabi. Bu müdahale doğanın kendi kuralları içerisinde yapılabilir. Burada geleneksel tohumlar da aslında çiftçiler tarafından seçile seçile oluşturulmuş. Biz de çocukluğumda hatırlıyorum fasulye yetiştirir ve tohum için en irilerini seçerdik. Bu ıslahın masum şekli ve ben bunu savunuyorum. Ancak ıslah edilmiş patentli tohumlar olayı tamamen sömürü düzeninin bir parçası haline geliyor. Ben doğanın patenti olmaz diye düşünüyorum.

40- Genetiği Değiştirilmiş Organizma uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti- GDO'nun bütün uygulamalarına ve ürünlerine toptan karşıyım.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti- Bana göre bütün bunların temelinde küresel firmaların tarımı ele geçirme politikaları var. Size kim verdi bu görevi yapmayın istemiyoruz. Tarımda yerel tohum kullanımını yasaklanmasına kadar gelmesine neden olan uygulama, amaçları bu. Biz daha iyisini üretiyoruz gel biden al diyorlar. Bütün canlıların milyonlarca yılda oluşturduğu bir genetik yapı var. Sonucun nereye ulaşabileceğini kestirebiliyor muyuz? Genetik çalışmalarda beş hatta elli kuşak sonra ne olacağını kestiremiyoruz. Bu nedenle çok büyük riskler taşıdığını düşünüyorum.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz. Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Çevre Aktivisti- Yapacağını düşünmüyorum. Kapitalizmin insanları sömürebilmek amacıyla dini değerleri de kullandığı bir uygulama şekli olarak görüyorum. Etik değerleri olan ve bilinci açılmış, dogmatiklerden kurtulmuş yeni bir insan modeline ihtiyacımız var.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Çevre Aktivisti- Evet karşıyım.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Çevre Aktivisti- Vejetaryen sayılırım uzun süredir et yemiyorum. Balığı çok nadir yiyorum olabildiğince hayvan eti yememeye çalışıyorum. Hayvanlara karşı duyarlılığım gittikçe artıyor.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Çevre Aktivisti- Ben hayvan hakları içinde mücadele ediyorum. Hayvan hakları konusunun çok boyutlu olduğunu düşünüyorum. Hayvan yetiştiriyorsunuz ve onu yiyorsunuz. Kürk için hayvan yetiştiriyor veya avlıyorsunuz. Bence üzerinde uzunca düşünmek gerekir.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Çevre Aktivisti- Elbette düşünüyorum. Özellikle kurban bayramlarında bazen ortaya çıkan manzaraların hayvan haklarına uygun olmadığını düşünüyorum.

47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; serbest kümes, kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Çevre Aktivisti- Elbette bulunduruyorum. Köylerde doğal ortamlarda yetiştirilen tavukların yumurtalarını almaya çalışıyorum.

48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde hayvan mutlu yaşatılmış diğesinde konvansinel uygulamalarsa yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Çevre Aktivisti- Evet tercih sebebi olur. Ulaşabildiğim sürece hayvan refahına özen gösterilmiş ürünleri almaya çalışıyorum ancak bu tür ürünler hem az hem de nerede bulacağınızı bilmiyorsunuz.

49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Çevre Aktivisti- Evet daha fazla bedel ödeyebilirim. Üst sınırimi bütçem belirler ancak %100 fazla veririm.

50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Çevre Aktivisti- Elbette tercih nedeni olur.

51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Çevre Aktivisti- Çevre duyarlılığım ve bilgi birikimim mümkün olanın en fazlasını ödeme noktasında beni yönlendiriyor ancak bütçemin beni sınırladığını da söylemeliyim. Bunu da aşmak için köylüden almaya çalışıyorum. Bu ürünler için de %100 fazla bedel ödeyebilirim.

52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda ibare bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Çevre Aktivisti- Bu durumda da insan sağlığı için risk taşımayan alırım.

53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Çevre Aktivisti- Elbette daha fazla ödemek isterim ancak bütçem itibarıyla yine %100 fazla ödeyebilirim. Kendi sağlığım ile hayvan refahı ve çevre sağlığı arasında ayrım yapmayı doğru bulmuyorum o nedenle benim için bütçem doğrultusunda ödeyeceğim bedel aynıdır.

54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Çevre Aktivisti- Mümkün değil, olamaz.

55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Çevre Aktivisti- Buna inanıyorum.

RK- Nasıl geçeceğini düşünüyorsunuz?

Çevre Aktivisti- Hayvanlar ölüm anında büyük bir stres yaşıyorlar bunu görüyorsunuz zaten.

O stres bence etinde var bazı hormonlar vs. değişiyor. Hayvanların eti ve sütünde de stres ve mutsuzluğa bağlı değişimlerin olduğuna inanıyorum. Önemli olan yaşamak değil mutlu yaşam. İnsanı hapiste de yaşatırsınız ama mutlu değildir. Mutluluk için doğayla uyum içinde yaşamak önemlidir.

56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirimler insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Çevre Aktivisti- Değişmez zaten kendi sağlığımla hayvan refahı arasında bir ayrım yapmamıştım.

57- Size göre günümüzdeki en önemli çevre sorunu nedir?

Çevre Aktivisti- Öncelikle iklim değişikliği ikincisi nükleer riskler.

58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Çevre Aktivisti- Teşekkürler.

Vejetaryen Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanağı

Katılımcı Kodu: Vejetaryen

Katılımcının özellikleri: Katılımcı 3 yıldır ziraat mühendisli unvanına sahiptir Ve Tarım Makinaları ve Teknolojileri Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapmaktadır.

Görüşme Tarihi: 03/04/2019

Görüşme Süresi: 32 dakika 49 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Vejetaryen- Toplumun yapısı ve geçmiş değerlerine uygunluğu olabilir.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Vejetaryen-Toplum kaynaklı baktığım için bu noktada sonucun önemli olduğunu düşünüyorum.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Vejetaryen-Çok etkili değildir.

4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yoklar mı dersiniz?

Vejetaryen- Eve aldıysam elbette onları koruyacağım, için evde olmadıklarını söyleyeceğim.

5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Vejetaryen-Bu seçeneklerde nötr kalıyorum. Bir toplumun ahlaki değerleri varsa ona uygun olmak gerekir diye düşünüyorum

RK- Toplumun ahlaki değerleri ile senin ahlaki değerlerin çatışırsa, bu durumda toplumun değerlerini mi kabul etmek gerekir demek istiyorsunuz?

Vejetaryen-Evet öyle düşünüyorum

RK- Örneğin cinayet işleminin belli durumlarda makul görüldüğü bir toplumda, cinayet işlemek ahlakidir diyebilir miyiz?

Vejetaryen-Evet, örneğin bir zamanlar idam cezası vardı bizde ve bu cezayı uygulamak ahlaki idi.

RK-Peki radikal bir örnek verelim, örneğin tecavüze uğramış kız çocuklarının öldürüldüğü bir toplumda, o zaman bu cinayet ahlaki olur mu?

Vejetaryen-O toplum bunu kabul ediyorsa onlara göre ahlaki olur.

RK-Sen o toplumda yaşıyor olsan sen yapar mısın?

Vejetaryen- Ben yapmam.

RK- O zaman bazı durumlarda toplumun doğrularıyla çeliştiğiniz durumlarda kendi doğrularınıza göre hareket edebiliyorsunuz.

Vejetaryen- Evet kesinlikle.

RK- Peki dini inançlarınla kendi doğruların çelişirse hangilerini tercih edersin?

Vejetaryen-Kendi doğrularımı tercih ederim.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Vejetaryen-Mutluluk anlayışı kişiden kişiye değişecektir. Bence evet mutluluktur.

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Vejetaryen-Ulaşılabileceğini düşünüyorum

8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Vejetaryen-Herkesin bir kaygısı var ve insanlar bu kaygılarına pozitif yönde katkılar sağlayabiliyorlarsa mutluluğa ulaşıyorlardır bence. Uzun süreli hazlar olarak niteleyebileceğimiz hazlar daha önemlidir.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Vejetaryen-Çevre benim için kendi varoluşumun nedeni olarak görüyorum o nedenle önemlidir?

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Vejetaryen-İnsan olmadan da bu çevre vardı ama kendi varoluşunu korumak için çevreyi korumak gerekir. Bizim içerisinde barınmamızı sağlıyorsa çevreyi korumak gerekir.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Vejetaryen-Sonucunun bize geri döneceği için çevreyi korumalıyız.

RK- Örneğin bir karıncanın üzerine basmak ve öldürmek bize olumsuz bir sonuçla dönmeyecekse onun üzerine basmalı mıyız?

Vejetaryen-Sonucu öyle düşünmemek lazım onunda ekosistemde bir görevi var ve bunun sonucu da bir şekilde bize geri dönebilir.

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Vejetaryen-İnançlı olan kişiler için böyle olmalıdır.

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Vejetaryen-Saçma bir iddia olduğunu düşünüyorum.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Vejetaryen-Canlı ve cansız her şeyi merkeze almak gerektiğini düşünüyorum.

RK-Yani doğadaki her şey aynı varoluşsal değere mi sahip? Bir balık ve insan aynı değere mi sahip?

Vejetaryen- Bu konuda insanların hayvanları örnek almaları gerektiğini düşünüyorum. Öyle olduğunu düşünüyorum.

RK-Peki bir dağ, kayalık ve insanı karşılaştırırsan, kayalıklar canlı değiller insanla aynı varoluşsal değere mi sahipler size göre?

Vejetaryen-Aynı olması gerektiğini düşünüyorum.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluştursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Vejetaryen-Dini inanışına uygun olanı tercih etmem.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Vejetaryen- Evet ama yaşamak için minimum zararı verecek şekilde davranmak gerekir.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunuz düşünüyor musunuz?

Vejetaryen-Evet tüm canlılar arasında bir bağ olduğuna inanıyorum.

RK- Cansız varlıklarla insanlar arasında bir bağ olduğuna inanıyor musun?

Vejetaryen-Evet inanıyorum.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Vejetaryen-Bu düşünceye çok katılmıyorum.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Vejetaryen-Evet çevre ahlakın kapsamı içerisinde ancak insanlar yaşamları için maksimum verimi sağlayabilmek için çevreyi kullanabilirler.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Vejetaryen-Fosil enerji kaynaklarının kullanımı olduğunu düşünüyorum.

RK- Fosil enerji kaynakları sanayileşmenin bir sonucu gibi görünüyor daha derine inilse sizce ne olabilir?

Vejetaryen-İnsanın kendini çevreden üstün görmesi bir hata olabilir.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Vejetaryen- İnsanın kendi yaşamına bakış açısı değiştirilmelidir.

RK- Yani önce bireysel bir sorgulamadan mı başlamamız gerektiğini düşünüyorsunuz?

Vejetaryen-İnsanlar yaşamın gerçek amacını keşfetmelidir. Amaç teknoloji geliştirmek sanayileşmek midir yoksa doğaya uyumlu bir yaşam mıdır bunun cevabını bulmalıdırlar.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Vejetaryen- Evet daha duyarlıdır.

RK- Peki kullandıkları makyaj malzemelerinin çevre verdiği zararı göz önünde bulundurursak yaşam pratiklerinde bir çelişki ortaya çıkmaz mı?

Vejetaryen-Erkeklerin kullandığı tıraş köpüğü ve deodorant da çevreye zarar veriyor.

RK- Günlük yaşamda kadınlar mı erkekler mi daha fazla atık üretiyor?

Vejetaryen-Kadınlar daha çok üretiyor. Ama toplamda değerlendirdiğimizde kadınların yine de daha duyarlı olduklarını düşünüyorum

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Vejetaryen-Evet bence ilişki kurulabilir.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Vejetaryen-Doğa ve çevreye zarar verdiğini düşünüyorum.

RK- Endüstriyel tarımda en çok zarar veren uygulamanın ne olduğunu düşünüyorsunuz?

Vejetaryen- Tarımda kullanılan kimyasallar olduğunu düşünüyorum.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Vejetaryen- Evet olması gerektiğini düşünüyorum. Tarımda kullanılan uygulamaların çevreyle ve insanla olan ilişkilerini düzenleyen ilkelerin olması gerektiğini düşünüyorum.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Vejetaryen- Vardır ve bunun sınırı aç birey kalmayınca kadar olmalıdır.

RK- Uygulanmakta olan tarımsal üretim yöntemlerinin insanları doyurmak için yeterli verimlilikte ve miktarda üretim yapamadığını mı düşünüyorsunuz yoksa üretilenlerin yeterli ama adil dağılmadığını mı inanıyorsunuz?

Vejetaryen- Topraksız tarım ve sera teknolojileriyle birlikte tarımda verimliliğin arttığına ve insanlığı doyuracak üretim yapıldığına fakat kaynakların adil dağıtılmamasından dolayı açlık olduğunu düşünüyorum.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değerlendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Vejetaryen-Bence sonuç odaklı yaklaşmalıyız.

- 28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Vejetaryen-Kullanılmaması gerektiğini düşünüyorum.

- 29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Vejetaryen-Evet öyle düşünüyorum özellikle iki gün önce ilaç üretimi yapan uluslararası bir firmaya açılan davanın kazanılması buna işaret ediyor.

- 30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Vejetaryen-Kar etmek ve para kazanmak.

- 31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Vejetaryen- Evet para kazanmak uğruna insanların yanıltıldığını düşünüyorum.

- 32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Vejetaryen-Evet birçok şirket bunu uygulamakta. Fast food sektörünün bu kadar yaygınlaşması bu duruma örnek olabilir.

- 33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Vejetaryen-Geleneksel tarıma dönülerek bu açmazdan çıkılabileceğine inanıyorum.

- 34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Vejetaryen- Bence yapılabilir, örnekleri de var.

- 35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Vejetaryen- Endüstriyel tarım uygulamalarının yapılmaması durumunda üretim miktarının düşeceğini ve insanlığın doyurulamayacağını düşünüyorum.

- 36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Vejetaryen- Maksimum verim için minimum zarar ilkesine uygun olduğunu düşünüyorum bu anlamda iyi tarıma uygulamalarına olumlu bakıyorum.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Vejetaryen-Bence organik tarım zenginlere ürün üretmeyi hedeflemiş bir sistemin adı. Ben organik tarımın uygulanabileceğine inanmıyorum. Günümüzde kullanılan bütün tohumların yapılarının değişmiş olduğundan dolayı, hiçbir tarım yönteminin organik tarıma uygun olacağına inanmıyorum.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Vejetaryen- Çevreye verilen zarar ölçüt olmalıdır.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Vejetaryen-Bir sakıncası olmadığını düşünüyorum. Doğaya bir müdahale var ama bu müdahalenin doğanın kendi kuralları içerisinde gerçekleştiğini düşünüyorum.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Vejetaryen-Dünyadaki aç kalan insanları göz önünde tuttuğumuzda GDO uygulamaları makul karşılanabilir. Ancak GDO uygulamalarında maksimum verim için minimum zarar dengesinin gözetilmesi gerekir.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Vejetaryen- GDO'nun risklerinin ne kadar olacağını bilemiyoruz ancak bu riskler kaynak tüketimiyle karşılaştırıldığında altta kalıyorsa uygulanabilir. GDO uygulamalarına bu gerekçelerle çok olumsuz bakmıyorum.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Vejetaryen-Yeterli olduğunu düşünmüyorum.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Vejetaryen-Karşıyım.

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Vejetaryen-Vejetaryenim.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Vejetaryen- Yetersiz olduğunu düşünüyorum.

- 46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Vejetaryen- Daha fazla hakları olduğuna inanıyorum.

- 47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Vejetaryen-Önem taşımıyor. Ürün alırken bunlara bakmıyorum.

- 48- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Vejetaryen-Olmaz.

- 49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Vejetaryen-Fazladan bedel ödemem.

- 50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Vejetaryen-Evet çevre konusu olunca tercih nedenim olur.

- 51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Vejetaryen-Evet %35 fazla ödeyebilirim.

- 52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Vejetaryen-Kesinlikle zararsız tercih ederim.

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Vejetaryen-%80'e kadar çıkabilirim.

- 54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Vejetaryen-Düşünmüyorum.

55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Vejetaryen-Evet inanıyorum.

56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Vejetaryen-Ödemem çünkü hayvansal ürün yemeyi göze aldıysam zaten bu durumu kabul etmişim demektir.

RK- Sanırım vejetaryen olmanın etkisiyle bu cevapları veriyorsunuz. Örneği şöyle değiştirsek, stres koşullarında yetiştirilmiş bitkisel bir ürün, doğal güneş ışığı değil yapay ışıkla aydınlatılmış ve sulama yönünden vs stres yaşatılmış. Bitkiye bir şekilde mutsuz ve stresli bir ömür yaşattık diğer üründe doğal ışıktaki stressiz bir yöntemle yetiştirildi bu durum tercih nedeniniz olur mu?

Vejetaryen-Evet bu durum tercih konum olur ancak buradan organik tarım anlaşılmamalı. O canlıyı düşündüğüm için bedel öderim.

RK- O zaman canlı temelinde ele aldıysan hayvan için de bu bedeli ödersin aslında değil mi?

Vejetaryen- Canlıyı yemeyi göze aldıysam zaten önemini yitiriyor benim için.

RK- Peki vegan değilsiniz peynir yiyorsunuz, bu örneği peynir için versek, reyondaki bir peynirde bu peynir üretiminde kullanılan hayvanlar doğada mutlu bir yaşam sürmektedir diğer üründe ise kapalı şartlarda yapay yem ile mutsuz bir yaşam geçirdikleri ifade edilse bu durum tercih nedeniniz olur mu?

Vejetaryen-Evet tercihimde etkisi olur.

RK- Bu durumda fazladan ne kadar ücret ödersiniz?

Vejetaryen-%35 fazla ödeyebilirim.

57- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Vejetaryen-Hayır teşekkürler.

Vegan Kodlu Katılımcının Görüşme Tutanakları

Katılımcı Kodu: Vegan

Katılımcının nitelikleri: Vegan, hayvan hakları aktivisti, mühendis.

Cinsiyet: Erkek

Görüşme Tarihi: 23/09/2019

Görüşme Süresi: 141 dakika 24 saniye

1- Bir eylemin ahlaki değerini belirleyen nedir?

Vegan- Ahlak bence çok önemli, ancak insanlar ahlakı toplumda sadece din ile özdeşleştiriyorlar. Evet dinler de insanlara belli bir ahlak modeli sunmaktadırlar ama bana göre insanların kendi ahlakını oluşturması gerekir. Bir eylemi değerlendirirken bende kendi ahlak yapıma göre değerlendiririm. Bana göre bir eylemin ahlakılığı, insanlara, hayvanlara ve diğer bütün canlılarla olan fayda zarar ilişkisine göre belirlenir. Bana göre doğru olan veya benim inancıma göre doğru olan bu diyemezsiniz. Bütün canlılar topluluğunu düşünmek zorundasınız. Bunlara zarar veren bir eylem bence hangi inanca veya ahlaka uygun olursa olsun bana göre ahlaki değildir.

2- Size göre bir eylemi ahlaki yönden değerlendirirken o eylemi yapan kişinin niyeti mi önemlidir? Yani bir eylem değerlendirilirken sonucuna değil, evrensel ahlaki ödeve uygun davranılıp davranılmadığına mı bakılmalıdır? Yoksa davranışın sonucu mu öncelikli olarak değerlendirilmelidir?

Vegan- Bu ikisinin arasında ayrım yapmak zor. Ama bence öncelik evrensel ahlaki ödeve uygunluk sonra sonuç olmalı. Bana göre evrensel ahlaki ödevimiz doğayı ve yaşamı korumak ve onu savunmak. Bir eylemin ahlaki olması bunun savunulması ve korunmasından geçiyor. Böyle yola çıkılan bir eylemin sonuçlarının ne insan topluluğuna ne de diğer canlılara zarar verme şansı yok. Bu nedenle öncelikle niyet veya çıkış yolu diyorum. Ancak kendi yaklaşımında eylemin sonuçlarını da önemsiyorum. Eylemin sonucunun bir canlıya zarar veya yarar göstermesi de mutlaka önemlidir.

3- Bir eylemin ahlaki yönden değerlendirilmesinde dini inançların yeri ve önemi ne olmalıdır?

Vegan- Ben dinden önce ahlak diyorum. Her insanın kendi ahlaki yapısı ve ilkeleri olmalı. Bu dinlerden ve toplumlardan elbette etkilenebilir ama öncelik kendi doğrularında olmalı. Kendi doğrularını oluşturamamış bir birey toplum dışında tek başınayken her türlü suçu

işleyebilir. Yani toplumda aramızda normal dolaşan insanların medyaya yansıyan insana, kadına ve hayvanlara şiddet uygulamasının kökeninde bunun olduğunu düşünüyorum.

- 4- Şimdi bir hayali bir olayı anlatıp sizden bu durum karşısında nasıl hareket edeceğiniz konusunda bilgi isteyeceğim. Örneğin kapınıza bir kadın ve bir çocuk gelip evinize sığınmak istediler, belli ki çok kormuşlar. Siz onları evinize aldıktan sonra eli silahlı bir adam kapıyı çalıp öfkeli bir şekilde o kadın ve çocuğun yerini sorduğunda, nasıl cevap verirsiniz? Doğruyu söyleyip evdeler mi dersiniz yoksa onları korumak için yalan söyleyip evde yolar mı dersiniz?

Vegan- Elbette o insanların hayatını kurtarırım. Benim evrensel ahlaki ödevim yaşamı korumak ilkesi üzerine kurulu. Burada yalan söylemek evrensel bir yanıltır dersem veya yalan söylemek günahtır cehenneme diğerim diye düşünürsem bencillik yapmış olurum. Ben her zaman başka insanlar ve canlılar uğruna fedakârlıklarda bulunulması gerektiğini düşünürüm. Asıl evrensel ahlaki ödevimiz budur bence.

RK- Örnekteki bir köpek olsa ve sizin evinize sığınsa, onu arayan eli silahlı adama yalan söyler misiniz?

Vegan- Tereddütsüz onların yaşamını korurum. Bunu yalan olarak değerlendirmek yanlış bir bakış açısı. Yalan bireysel bir tanım yalan söyledim dediğinizde bireysel bir eylemden bahsediyorsunuz. Siz daha ahlaklı olacaksınız diye insanlar veya canlılar ölsün mü? Bu bence çok bireyci ve bencil bir yaklaşım.

RK- Peki bir bitki için, örneğin bir ağacı kesecekler yerini siz biliyorsunuz, sorduklarında yerini söyler misiniz?

Vegan- Asla söylemem, insan da hayvan da bitki de canlıdır ve asıl olan doğanın ve yaşamın korunmasıdır.

RK- Peki böceğin hayatını kurtarmak için yalan söyler misiniz?

Vegan- Hiç fark etmez benim için, yine onun yaşamını korurum.

- 5- Bir insanın eylemlerini ahlaki yönden sorgularken sadece o eylemin sonucu veya niyetine değil, kişinin yaşam sürecine ve karakterine göre bütünsel bir değerlendirme yapmak mı gerekir?

Vegan- Bu farklı bir yaklaşım. Elbette doğruluk yönü var. Hayvanlara zarar vermeyi alışkanlık etmiş insanla normal insanın yaptığı davranış aynı mı kabul edilmeli? Bence eylemin

ölçeğine bağlı. Eğer bir hayvanı öldürdüyse burada karakterin veya yaşam öykülerinin hiçbir anlamı yok. Fakat kedileri kovalayan iki çocuk ele alalım. Birisi kedilere eziyet etmekten zevk alıyor ve yeri geldiğinde öldürebiliyorsa diğeri sadece oyun olsun diye onu korkutuyorsa bu durumda karakter özellikleri değerlendirmeye alınabilir. Ama ölçek bir canlıya kalıcı hasar verme, bu fiziksel veya psikolojik olabilir, noktasına geliyorsa burada karakter özelliklerinin anlamı olmaz.

6- Hayatın temel amacı mutluluğa ulaşmak mı olmalıdır?

Vegan- Bence evet. İnsan doğayla, canlılarla ve evrenin ruhuyla uyumlu bir yaşam sürerse mutlu olabilir. Bence hayatın temel amacı mutlu olmak ama insanlar mutluluğu hep yanlış yerlerde arıyor veya birileri onları yanlış yerde aramaları doğrultusunda yönlendiriyor.

RK- Kim yönlendiriyor sizce?

Vegan- Elbette içinde yaşadığımız kapitalist sistem ve onun sermayedarları. İnsanlara sanal hedefler oluşturup o hedeflere ulaştıklarında mutlu olacaklarına inandırıyorlar. O hedefler hiçbir zaman bitmiyor ve insanlar hiç mutluluğa ulaşamıyor. Oysa mutluluğun her an yanından geçiyorsunuz. Bir sokak köpeğini sevmek okşamaktır mutluluk, bir ağaçla konuşmaktır.

7- İnsan kendisini mutlu ve huzurlu kılacak hazların peşinde koşarak etik bir yaşama ulaşabilir?

Vegan- Elbette ulaşabilir ama bu mutluluğu nerede aradığıyla ilgili.

8- Bu hazlar sizce kısa süreli para, şöhret ve cinsellik vs. mi olmalı yoksa bilgelik, ahlaklılık, doğaya uygun yaşamak gibi uzun süreli mi olmalı?

Vegan- Kesinlikle uzun süreli hazlar, doğayla uyumlu yaşamak, evrenin ruhunu anlamak ve onunla bütünleşebilmek.

9- Çevrenin sizin açınızdan önemi nedir?

Vegan- Çevre canlı cansız bütün varlıklarıyla bir bütün. Bu bütünün herhangi bir parçası zarar gördüğünde diğer parçalarda bundan etkileniyor. Buna kaos teoremi deniyor. Yani Afrika'daki kelebeğin kanat çırpışının Amerika'daki kasırgada etkisi var. Çevre bir bütün ve biz de o bütünün parçasıyız. Var olmak ekosistemin denge içerisinde varlığını sürdürmesi demek. O nedenle yaşamın sürdürülebilirliği için bu bütünü korumak zorundayız.

10- İnsan çevreyi neden korumalıdır?

Vegan- Çünkü insan da bütün canlılar gibi ekosistemin bir parçası. Ekosistemdeki her canlı sistem içerisindeki görevini yerine getirerek bu sistemin denge içerisinde çalışmasını sağlıyor. İnsan da diğer canlılar gibi asli görevinin ekosistemin varlığını sürdürmek olduğunu unutmamalı. Ekosisteme zarar vermek insanın ihanetidir. Hiçbir canlı bu ihaneti yapmazken insan da yapmamalıdır ama yapıyor. Ekosistemi ve gezegeni yok oluşa sürüklüyor.

RK- Yani insan kendi türünün devamlılığı için mi ekosistemi korumalıdır?

Vegan-Hayır bu çok bencil bir yaklaşım. İnsan da diğer canlılar gibi ekosistemin bir parçası, öncelik ekosistemin varlığını devam ettirmesi.

11- İnsanlar çevreyi, ona verilen zarar bir şekilde insanları etkileyeceği için mi korumalıdır? Yoksa çevreyi korumak evrensel ahlaki bir ödev midir?

Vegan- Elbette çevreyi korumak insanın evrensel ahlaki ödevidir. Sadece insan türünün geleceğini düşünmek bencilce ve çevre sorunlarını çözebilecek bir yaklaşım değil.

12- İnsanlar inançları çevreyi korumayı emrettiği için mi çevreyi korumalıdır?

Vegan- İnancınız bunu emrediyorsa ne güzel, ama inancınız bunu emretmese bile bu sizin ahlaki ödeviniz. Kendi ahlakınız çevreyi korumayı öncelemeli.

13- Dünyadaki her şeyin insanlar için mi var olduğunu düşünüyorsunuz?

Vegan- Hayır bu çok yanlış. Ben insanın dünyadaki her şeyin içerisinde sıradan bir şey olduğunu düşünüyorum. Kendimizi çok zeki sanıyoruz ama doğanın zekâsını gördükçe hayran kalıyoruz. Bir kuşun yuva yapması, bir kelebeğin desenleri vs. bugün yapay zekâ algoritmalarında bile hayvanların davranış ve düşünme şekillerinden ilham alınıyor. Ya da Boston Dynamics'in robotlarına bakın hayvanların davranışlarını taklit ediyor. Bizde doğanın bir parçasıyız elbette bizim de gelişmiş özelliklerimiz var yoksa tür olarak hayatta kalamazdık. Bizler zeki canlılarız ama zekâmızı maalesef doğanın yok oluşunun hizmetine vermiş görünüyoruz.

14- İnsan-çevre ilişkilerinde merkeze bir veya birden fazla unsuru koymamız gerektiğinde sizce merkezde ne olmalı? İnsan mı? Bütün canlılar mı? Sıcakkanlı canlılar mı? Memeli canlılar mı? Karada yaşayan canlılar mı? Yoksa canlı cansız bütün unsurlar mı?

Vegan- Merkezde canlı cansız bütün unsurlar olmalı. Canlıyı cansızdan ayıramazsınız, birimiz yoksak hepimiz yok oluruz.

15- Dini inanışınızla çevre konusunda kendi etik ilkeleriniz ve ahlaki yargılarınız arasında bir çelişki oluştursa hangisine uygun hareket edersiniz?

Vegan- Kendi ahlaki değerlerime göre hareket ederim.

16- İnsanlar kendi çıkarları için çevre üzerinde değişiklikler yapma hakkına sahip midir?

Vegan- Değildir. Yaşamak için çevre üzerinde değişiklikler yapabiliriz. Bunu bütün canlılar yapıyor ancak ihtiyacımızın ötesinde yaptığımız her değişiklik bize fazlasıyla dönecektir. Bu bize bugün için bir konfor sağlayabilir ama biz bu konforu insanlığın ve diğer canlıların geleceğinden çalışıyoruz bunu unutmamamız gerekir.

17- İnsanlar ve diğer canlılar arasında varoluşsal bir bağ olduğunu düşünüyor musunuz?

Vegan- Elbette var hepimiz bu ekosistemin parçasıyız. Hepimiz evrenin ruhunu taşıyoruz ve ruhumuzun derinliklerinden gelen sesi dinlediğimizde hepimizin aynı sesi duyduğunu göreceğiz. Buna insanlar, hayvanlar ve bitkiler de dâhil. Önemli olan bu iletişimi nasıl kuracağımız öğrenebilmek.

18- Değeri, insan değeri olarak görmek türsel açıdan ırkçı bir yaklaşım mıdır?

Vegan- Bence bu yaklaşım doğru. İnsan diğer canlılara değer atfedemez, şu değerli, şu daha az değerli diyemez. Bu kapitalizmin hastalığı her şeyi insan değeri ve bunun kendi sistemi içerisindeki yansıması olan para ile görüyor. İnsanların da hayvanların da bitkilerin de çevrenin diğer unsurlarının da değerlerini para olarak görüyor. Oysa bir kuzunun veya bir ağacın değeri parayla ölçülebilir mi? Parayı biz icat ettik oysa bu doğa bizden önce de vardı. İnsan bu anlayışa doğayı yağmalıyor.

19- Çevre ahlakın kapsamı içerisinde midir?

Vegan- Evet içerisinde.

20- Çevre sorunlarının kökeninde neyin olduğunu düşünüyorsunuz?

Vegan- Çevre sorunlarının kökeninde insan var. İnsanın kendisini doğanın efendisi görmesi ve kendi çıkarı için doğayı yağmalama hakkını kendinde görmesi var. Çevre felaketleri aslında doğanın kendini savunma refleksi. İnsan kendisini doğanın karşısında çok güçlü görüyor ama dünya üzerindeki en ufak değişiklik kendisinin ne kadar zayıf olduğunu gösteren felaketler olarak kendisine dönüyor.

21- Çevre sorunlarının nasıl çözülebileceğini düşünüyorsunuz?

Vegan- İnsan doğanın bir parçası olduğunu anladığında ve çevrenin herhangi bir unsurunu yok etmesinin aslında kendi yok oluşunu da getirdiğini anladığında bu sorunlar çözülecektir.

Bunun için yeni nesillerin doğayı tanıyarak ve onu severek yetişmesi gerekir. Fakat teknoloji ve yeni yaşam tarzları maalesef insanları doğadan daha da uzaklaştırıyor. Bu konuda çok da umutlu olduğumu söyleyemem. Ancak ben kendi adıma elimden geleni yapıyorum.

22- Kadınların çevre konusunda erkeklere göre daha duyarlı davrandıklarını düşünüyor musunuz?

Vegan- Bu konuda kadın erkek ayrımı yapmak zor. Öyle kadınlar var ki tüketim toplumunun parçası olmuşlar, öyle erkekler var ki yaşamını doğaya ve canlılara adanmış. Bence bu ayrımı yapmak doğru değil.

23- Kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında size göre bir ilişki var mı?

Vegan- Bence var. Kadınların toplumda şiddet gördüğü ve eşit haklara sahip olmadığı toplumlara baktığınızda çevre duyarlılıklarının da az olduğunu görürsünüz.

24- Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım yöntemleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Vegan- Bu yöntemleri tümünden reddediyorum. İnsan doğanın bir parçasıysa, ekosisteme zarar vermemeli ve kendi doğasına uygun yaşamalı. Elmanın içindeki ilaç insanın doğasına uygun değil o nedenle onu yiyince kanser oluyor. Endüstriyel tarım kapitalizmin tarım üzerinden insanları sömürme yöntemi. İnsan tarım yapmalı hatta herkesin küçük bahçeleri olmalı ve herkes tarımla uğraşmalı. Tarım insanı doğaya bağlar ama endüstriyel tarım doğadan uzaklaştırdığı gibi ekosistemi yok ediyor. Attığınız ilaçlar kuşları, böcekleri her şeyi topluca yok ediyor. Endüstriyel tarım bence bir tür soykırım.

25- Tarımsal üretimde ahlaki ilkeler olması gerektiğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunlar neler olmalı?

Vegan- Mutlaka olmalı, doğayla uyum ve ona zarar vermemek temel ahlaki ilke olmalı.

26- Tarım insanın doğaya bir müdahalesidir, insanın böyle bir hakkı var mıdır? Varsa bunun sınırı nereye kadar olmalıdır?

Vegan- Evet insan tarım yapmak zorunda yoksa nüfusu doyuramayız. Ancak bunun sınırı diğer canlılara ve doğaya zarar vermemek ve onunla uyum sağlayan bir üretim yöntemini kullanmak olmalıdır. Tarım insanın çıkarı uğruna canlıların sömürüldüğü bir endüstriye dönüşmemeli.

27- Tarımsal uygulamaların ahlaki değeriendirilmesi yapılırken, uygulamanın sonucuna mı bakılmalı yoksa evrensel ahlaki ödeve uygunluk gibi çıkış noktaları veya niyete mi bakılmalı?

Vegan- Elbette evrensel ahlaki ödeve uygunluk olmalı. Zaten evrensel ahlaki ödevimizin ilkelerini doğayı korumak ve canlılara zarar vermemek olarak koyarsak, yaptığımız uygulamaların sonuçları da bunlara zarar vermeyecektir.

28- Tarımda kullanılan kimyasallar hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kullanılmamalı mı? Uygun dozlarda ve prosedürüne uygun mu kullanılmalı?

Vegan- Asla kullanılmamalı bana göre derhal yasaklanmalı. Canlılara ve insana olan zararları düşünüldüğünde kabul edilemez.

29- Sizce dünyada tarım sektörünü küresel şirketler mi yönetip yönlendiriyor?

Vegan- Evet küresel şirketler yönetiyor ama sadece tarım sektörünü değil bütün ekonomiyi ve sosyal yaşamı globalleşme adı altında onlar yönetip yönlendiriyorlar. Toplumlara tek tip ve tüketime dayalı bir yaşam modeli sunuyorlar ve bunun dışındaki bütün modelleri yok etmeye çalışıyorlar.

30- Küresel tarım şirketlerinin amaçları ne olabilir?

Vegan-Para kazanmak, dünyada tek olmak ve dünyayı yönetmek. Maalesef bazı insanların ruhunda Tanrı olma veya onunla rekabet etme niyeti var. Belki kendileri bile bunun farkında değil ama eski Sümer destanlarına, Mısır uygarlığına baktığınızda orada bile insanların güçlerinin sınırları arttıkça kendilerinin Tanrılaştığını sandıklarını görürsünüz. Bu güç zehirlenmesidir. Bazı imparatorlar kendini Tanrı bile ilan etmiştir. Bu küresel şirketler de aynı güç zehirlenmesini yaşıyorlar.

31- Size göre günümüzde dünyada tarımsal uygulamalarda referans alınan tarımsal kuruluşlar (FAO, Bazı Üniversiteler ve Tarım Ajansları Gibi) küresel şirketlerin etkisinde kalıp yanıltıcı bilgiler veriyor olabilirler mi?

Vegan- Kesinlikle öyle olduğuna inanıyorum. Bilimsel çalışmaların finansının da küresel şirketlerden geldiğini düşünüyorum. Bunlar dünyada savaş çıkartan, ülkeleri yeniden dizayn eden güçler. Elbette toplumları yönetmek için güven kazanmış kurumlar yaratacaklardır. Bu kurumlar da büyük oranda doğru bilgiler vererek bu güven ortamını oluşturacaklar. Ama şunu unutmamalı en tehlikeli yalan çoğunluğu doğru olan yalandır. Yani binlerce doğru bilginin arasında size öyle bir yalan söylerler ki, o yalan bütün doğruları götürür. Bence bu kruurmları görevi bu.

- 32- Bu şirketlerin daha fazla para kazanmak ve tarımsal üretimi ele geçirerek yönetmek adına, insan ve çevre sağlığını göz ardı ederek, insanların beslenme alışkanlıklarını değiştirdiğini düşünüyor musunuz?

Vegan- Şöyle etrafınıza bakın. İnsanlar ne tüketiyorlar. Geleneksel yemekler nerede? Sorsanız zamanımız yok, çalışmamız lazım vs. bir sürü bahaneler üretirler. Bu yaşam modelini size sistem dayatıyor. Çok çalışmalısınız, iyi arabanız olmalı, en iyi markaları almalısınız, peki doğa nerede? Sağlığımız nerede? Sistem onunda cevabını veriyor hastalanırsan hastanelerimiz var iyileştiririz. Sistem bir bütün olarak sizi kuşatıyor ama siz bu sarmaldan çıkabilirsiniz.

- 33- Sizce tarım sektörü küresel şirketlerin oluşturduğu bu açmazdan nasıl kurtulabilir?

Vegan- Sistemin bize dayattığı yaşam modelinden çıkmalıyız. Bize öğretilen ezberin dışına çıkmalıyız. Doğaya dönüp onunla uyumlu ve canlılara zarar vermeyen bir yaşam modeli kurmalıyız. Sonuçta içinde yaşadığımız modelin gezegeni yok oluşa sürüklediği artık bilimsel bir gerçek. Yerel tohumları kullanmalıyız. Çünkü her şey verim değil. Ürünlerin besleyicilikleri de önemli. Hayvanları köleleştirmekten uzaklaşmalıyız. Hayvansal ürün üretmenin doğa üzerinde yarattığı tahribat çok yüksek. İnsanlar hayvansal ürünleri terk edip kendi doğalarına uygun beslenseler hem kalp damar ve kanser hastalıkları azalacak hem de üretim için doğal kaynakları daha az tüketeceğiz. Bırakalım hayvanlar bizim dostlarımız olsun özgürce yaşasınlar. Onları köleleştirmeyelim. Elbette ihtiyacımızın üzerinde tüketmeyelim. Böylece sistemin dışına çıkmış oluruz.

RK- İnsan et yemek zorunda değil mi size göre?

Vegan- Evet et yemek zorunda değiliz sadece et değil hayvanların köleleştirildiği hiçbir ürünü yemek zorunda değiliz. Doğada her şeyin muadili var. Besinleri bitkilerden de alabiliriz.

- 34- Doğayla dost bir tarım yapılabilir mi?

Vegan- Tabi ki yapılabilir. Zaten insanın tarıma başlaması doğayla kurduğu dostane ilişkinin bir sonucuydu. İnsan ne zaman tarımı artı değer üreten bir sektör olarak görmeye başladı o zaman ihanet başladı. Bence hala öyle bir tarım sistemine dönebiliriz hatta dönmek zorundayız yoksa yok olacağız.

- 35- Doğayla dost tarım yapılırsa tarımsal verimlilik azalır ve rekolte düşer bunun sonucunda insanlık açlıkla karşı karşıya kalır düşüncesine katılıyor musunuz?

Vegan- Hayır katılmıyorum. İnsanlığın önemli bir kısmı zaten aç ve bu açlığın nedeni tarımsal üretimin az olması değil, üretilen ürünlerin adil dağıtılamamasıdır.

36- Tarımsal üretimin insan ve çevre sağlığına olan etkilerini göz önünde bulundurduğunuzda “İyi Tarım” uygulamalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Vegan- Bence bir kandırmacadan ibaret. İlacı dozunda vererseniz ürün insan sağlığına zararlı olmayabilir. Peki tarladaki kuşlar, solucanlar onlar ne olacak ya da dengesini bozduğunuz ekosistem o ne olacak? Ben iyi tarım uygulamalarının sistemin geliştirdiği bir kandırmaca olduğunu düşünüyorum.

37- Organik tarım hakkındaki düşünceniz nedir?

Vegan- Organik tarım kulağa çok güzel geliyor. Ama biraz sistemin nasıl işlediğine baktığınızda onunda bir kandırmaca olduğunu düşünüyorum. Sistem kendine göre bir alternatif oluşturuyor ki insanlar çemberin dışına çıkmassın.

RK- Çemberden neyi kast ediyorsunuz?

Vegan- Tabi ki kapitalist sistemin oluşturduğu yaşam modeli. Evet sağlıklı ürünler mi yemek istiyorsunuz o zaman sana organik ürünler ürettik. Organik üretim biraz maliyetli sende bunun bedelini ödeyeceksin. Bunun sonucunda ne çıkıyor, eğer sağlıklı ürün yiyeceksek bedeline katlanırsın. Bakın organik üreterek insanlığı doyuramıyoruz diyecekler. Sadece zenginler bunu yiyebilir diyecekler. Oysa bu kocaman bir yalan. On sekiz-on dokuzuncu yüzyıllarda insanlar çok mu zengindi? Hani medeniyet insanları zenginleştirmişti? Bunların hepsi yalan. İnsanlar on sekizinci yüzyılda ilaç kullanmadan üretebiliyorsa ve hayatta kalabiliyorsa bugün neden bunu yapamıyoruz. O insanlardan daha mı gerideyiz? İşte bu çemberi kırmalıyız.

38- Tarımsal üretimde ahlakiliğin ölçütleri neler olmalıdır?

Vegan- Doğaya ve canlılara saygı olmalı.

39- Tarımda ıslah uygulamaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Vegan- Yanlış buluyorum. Yöntemleri ne kadar doğal olsa da evrimin yönünü değiştiriyorsunuz. Evrimi insan çıkarına doğru döndürdüğünüzü sanıyorsunuz oysa bunun sonucunu bilmiyorsunuz. Hibrit türler daha fazla ilaç, daha fazla gübre istiyor. Sistem daha verimli diye size bunları üret diyor ama üretim maliyetleriniz artıyor ve sonuçta bir şey değişmiyor. Değişen doğanın dengesi. Oysa yerel tohumlar bölgenin

ekosistemine, hastalık ve zararlılarına dirençli olduğu için hayatta kalmış. Siz bu özellikleri bozunca sonucun nereye gideceğini bilemezsiniz.

40- GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bauman modernizmi bahçıvan kültürüne benzetir. Bahçıvan sadece kendi istediği türlerin yaşamasını ister ve onlara kendi istediği şekli verir. Endüstriyel tarımda modernizmin bir yansıması. Biz doğaya ve ürünlere kendi istediğimiz şekli ve özellikleri kazandıracak iddiasıyla yapılan bir işlem GDO. Kökten karşıyım. Bu hem insanın Tanrılaşma arzusu hem de para ve güç uğruna doğanın köleleştirilmesinin doruk noktası. İnsanın doğaya bu kadar müdahale hakkı olmamalı.

41- GDO uygulamalarıyla geliştirilen ürünlerde daha az kimyasal kullanılacağı ve bu ürünlerin daha sağlıklı olacağı iddiası hakkında ne düşünüyorsunuz?

Vegan- Bence GDO'lu ürünler ilaç ve gübrelerden daha tehlikeli. Doğanın tanımadığı genetik yapılar oluşturuyorsunuz. Bu ıslahın da ötesinde bir şey. Sağlıklı olacağı iddiasını asla kabul etmiyorum.

42- Helal tarım uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir tarımsal ürünün helal tarım sertifikasının olması o üretimin ahlaki yapıldığına karar vermek için yeterli midir?

Vegan- Ben et tüketmiyorum, hayvansal üründe tüketmiyorum o nedenle benim için çok anlamı yok. Fakat ben bunun ticari amaçla uygulanan bir şey olduğunu düşünüyorum.

43- Her ne şekilde ve amaçla olursa olsun hayvanların öldürülmesine karşı mısınız?

Vegan- Kesinlikle karşıyım

44- Vejetaryen veya vegan mısınız?

Vegan-Veganım.

RK Biraz bize anlatımısınız neden vegan olmayı tercih ettiniz?

Vegan- Bence insan doğasına en uygun yaşam tarzı veganlık. Bakın bizlerin diş yapısı bir etçil canlı gibi değil. Yırtıcı hayvanlara bakın köpek dişleri ne kadar gelişmiş. Bizlerin avlanma için gerekli uzuvlarımız da yok. Ne pençelerimiz var ne de o kadar hızlı koşabiliyoruz. Bizim doğamız et yemeye ve avlanmaya uygun değil. İnsan ancak alet yaparak avlanabiliyor. Bence bunu doğadaki etçil canlıları izleyerek öğrenmiş. İçgüdüsel ve doğasına uygun olsaydı evrim sürecinde buna uygun bir biyolojik yapımız olurdu. Ama öyle değil. Biz et yediğimizde kalp damar hastalıklarından kanserlere kadar birçok hastalıkla karşı karşıya kalıyoruz. Doğamız buna uygun olsaydı vücudumuz

böyle tepkiler vermezdi. O nedenle et yemeyi ret ediyorum. İnsan akıllı bir tür olarak, zekası ve aklını hayvanları yok etmek için değil doğayı ve ekosistemi korumak için kullanmalı. İnsanın yeryüzündeki yegane görevinin bu olduğuna inanıyorum.

RK- Peki sizi bir vejetaryenden farklı kılan özellik nedir?

Vegan- Vejetaryenlik bir yemek yeme tercihi, oysa veganlık bir yaşam modeli. Elbette bazı vejetaryenler hayvanların öldürülmesi ve sömürülmesine karşı oldukları için et yemiyorlardır. Ama veganlar hayvancılık endüstrisinin canlıları köleleştirdiğine ve sömürdüğüne inandığı için bu endüstrinin ürettiği bütün ürünleri ret ederler. Benim için süt hırsızlıktır. Biz yavrunun hakkı olan sütü çalıyoruz. Tavuğun önüne yem koyup arkasından yumurtasını çalıyoruz. Bizler bu ürünleri kullandıkça, bu endüstri sömürüsünü gittikçe arttıracak. Yumurtacılık sektöründe erkek civcivler vahşice öldürülüyor. Tükettiğiniz her yumurtada siz de bu cinayete ortak oluyorsunuz. Yapay dölleme adı altında ineklerin rahmine ellerini uzatan insanlar aslında ona tecavüz ediyor, siz süt tükettikçe bu tecavüze ortak oluyorsunuz.

RK- Et tüketmeden, yumurta tüketmeden, süt tüketmeden insan sağlıklı olabilir mi?

Vegan- Elbette olabilir. Bunlar sistemin bizde dayattığı ezberler. İnsan doğası otçul. Emin olun böyle daha sağlıklı olacaksınız ve iç huzurunuzu yakalayacaksınız. Bunun birçok örneği yaşam var. Siz her ne kadar yaşamak için o koyunun yavrusunu öldürüp yemeliyim diye düşünüseniz de vicdanınız bu cinayetten sizi yargılıyor. Böyle bir yaşam modeliyle iç huzurunuzu yakalayamazsınız. Mutlu bir yaşam kuramazsınız. Bence çocuklarınızın gözüne baktığınızda bu cinayet vicdanınızı rahatsız ediyor. Siz çocuğunuza da bu eti yedirip onu da ortak ederek bu vicdan azabından kurtulamazsınız.

45- Hayvan hakları konusundaki düşünceleriniz nedir?

Vegan- Hayvanların hakları insanların onlara bahsettikleri değildir. Hayvanların doğanın bir parçası olmaları nedeniyle hakları vardır. Evet bu konuda insan bencil davranmakta ve hayvanlara şiddet uygulamakta, öldürmekte ve yaşam alanlarını elinden almaktadır.

46- Hayvancılık sektöründe yetiştirilen hayvanlarında sokak hayvanları gibi hakları olduğunu düşünüyor musunuz?

Vegan- Elbette düşünüyorum. Ben hayvancılık sektörüne temelden karşıyım. Hayvanlar bizim besinimiz değil dostlarımızdır. Sektörün kendisinin hayvan haklarına aykırı olduğuna inanıyorum.

47- Hayvansal ürünler alırken hayvan refahını göz önünde bulundurur musunuz? Örneğin Yumurta veya tavuk ürünleri alırken; salma tavukçuluk, serbest kümes ve kafes tavukçuluğu gibi üretim yöntemleri sizin için önemli midir?

Vegan- Ben hayvansal ürün almıyorum. Sistemin yaptığı hayvan refahı anlayışına karşıyım. Hepsi organik tarımda olduğu gibi birer Pazar stratejisi. Hayvanların köleleştirildiği bir sektörde hayvan refahından söz edilebilir mi?

48- Bir reyonda hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde ürününü aldığınız hayvan mutlu yaşatılmış diğerinde konvansinel uygulamalara göre yaşatılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Vegan- Hayvansal ürün kullanmıyorum. Ama hayvanların mutluluğu elbette benim için önemli.

RK- Bu soruyu sizin için değiştirelim. Bir bitkisel ürünün üzerinde bu ürünü alırsanız verdiğiniz paranın bir bölümü hayvanların mutluluğu için harcanacak yazıyor, diğerinde yazmıyor. Bu durum tercih nedeni olur mu?

Vegan- Elbette olur.

49- Mutlu yaşatılmış bu hayvana ait ürün için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

RK- Soruyu önceki değişikliğimiz bağlamında değerlendiriniz.

Vegan- Bu durumda %80 fazla bedel ödeyebilirim.

50- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde çevreye duyarlı üretim yapılmış, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Vegan- Evet olur

51- Çevreye duyarlı üretilmiş ürünler için fazladan ücret öder misiniz? Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Vegan- Bütçeme göre %80 verebilirim.

52- Bir reyonda bitkisel veya hayvansal ürün alırken bütün besleyici özellikleri, rengi, kokusu tadı aynı olan iki ürün olsa, bir tanesinde insan sağlığına zarar vermeyecek içerikte olduğu belirtilse, diğerinde endüstriyel üretim yapılmış olsa ve insan sağlığına etkileri konusunda bir bilgi bulunmasa, bu sizin için bir tercih nedeni olur mu?

Vegan- Evet olur

- 53- İnsan sağlığına zarar vermeyecek içerikte ürünler için fazladan ücret öder misiniz?
Cevabınız evet ise en fazla ne kadar oranda fazla ücret ödersiniz?

Vegan- Yine %80 fazla verebilirim.

- 54- Hayvanların mutsuz olduğu bir dünyada insanlar mutlu olabilir mi?

Vegan- Bence olamazlar. Çünkü ruhumuz kirlenir. Canlılar olarak birimiz mutsuzsak bu hepimizi etkiler.

- 55- Hayvanların mutsuzluğunun insanlara gıda yoluyla geçebileceğine inanıyor musunuz?

Vegan- Buna kesinlikle inanıyorum. Bir cinayete ortak olmanın vicdan azabını yaşarız. Bunu fark etmeyiz ama vicdanımız bizi mutsuzlukla cezalandırır.

- 56- Hayvanların depresyona girdiklerinde salgıladıkları hormonların sindirim yoluyla insana geçmesi ve insanı da aynı şekilde etkileyerek depresyona sürüklemesi riski olduğu tespit edilse, mutlu yaşatılmış hayvanlar için ödeyeceğiniz fazladan ücret miktarını arttırır mısınız? Cevabınız evet ise bu oran ne olur?

Vegan- Bu durum benim için geçerli değil çünkü hayvansal ürün kullanmıyorum. Ama benim için kendi sağlığımı hayvanın mutluluğundan ve çevre sağlığından önemli görmek bencilliktir. Böyle bir şey kabul edilemez. Burada oran değiştirmek samimiyetsizliktir bence. Eğer burada oran değiştiriyorsak kendimizi sorgulamalıyız.

- 57- Size göre en önemli çevre sorunu nedir?

Vegan- Hayvanları besin olarak görmek ve küresel ısınma.

- 58- Görüşme konularıyla ilgili olarak eklemek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

Vegan- Teşekkürler güzel bir görüşme oldu.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Recep KÜLCÜ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Bakırköy Lisesi, İstanbul, 1994
Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Felsefe Bölümü, Eskişehir, 2013 Trakya Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Makinaları Bölümü, Tekirdağ, 1999
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, 2015, Antalya. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Makinaları Anabilim Dalı, 2002
Tez Konusu	Etik Sorun Alanı Olarak Endüstriyel Tarım
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Akdeniz Üniversitesi (1997)
Çalıştığı Kurumlar	• Akdeniz Üniversitesi (2000-2007) • Süleyman Demirel Üniversitesi (2007-2018) • Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi (2018- devam ediyor)
E-Posta	recepkulcu@isparta.edu.tr, recepkulcu@gmail.com